

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 4

Одеса
2014

Головний редактор: Петлюченко Н.В.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських та романських мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Заступник головного редактора: Мізецька В.Я.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Відповідальний секретар: Артюхова А.О.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германських та романських мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Редакційна колегія:

Таранець В.Г. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри германських та романських мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Мамич М.В. – канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Ступак І.В. – д-р філол. наук, доцент, декан факультету лінгвістики та перекладу, завідувач кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету

Образцова О.М. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету

Морошану Л.І. – канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету

Колегаєва І.М. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри лексикології та стилістики англійської мови Національного університету імені І.І. Мечникова

Воробйова О.П. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Петренко О.Д. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри теорії мови та літератури, декан факультету іноземної філології Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Валігура О.Р. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету

Селіванова О.О. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу ННІ іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Светозарова Н.Д. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри фонетики і методики викладання іноземних мов Санкт-Петербурзького державного університету (Росія)

Козлова Р.М. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри російського, загального та слов'янського мовознавства Гомельського державного університету імені Франциска Скорини (Білорусія)

Крістіан Саннок – професор Інституту російської культури імені Лотмана, факультет філології, Рурський університет, м. Бохум (Німеччина)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 26.11.2014 р.)

Науково-практичний журнал «Одеський лінгвістичний вісник»
zareєстровано Державною реєстраційною службою України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20331-10131 р.)

«Одеський лінгвістичний вісник» внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 793 від 04.07.2014 р. (Додаток № 8).

Сайт видання: www.oljournal.in.ua

ISSN 2312-3192

© Національний університет «Одеська юридична академія»

ВСТУПНЕ СЛОВО ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

ПЕРЕДМОВА

Шановні колеги-мовознавці, шановні автори та читачі спеціалізованого наукового видання «Одеський лінгвістичний вісник»!

Прийміть мої щирі вітання з нагоди видання четвертого випуску спеціалізованого наукового збірника «Одеський лінгвістичний вісник», який 4 липня 2014 року набув статусу фахового видання на підставі Наказу МОН України № 793 (додаток № 8).

Це для нас приємна подія і водночас дуже відповідальна, бо наше видання стало не лише майданчиком для наукового обміну і плідної співпраці проміnentних вчених-лінгвістів з усіх країн світу, а й апробаційним плацдармом для молодих науковців: магістрів, аспірантів, докторантів, здобувачів, що відкривають нові горизонти лінгвістики у германістиці, славістиці, сходознавстві, перекладознавстві, діалектології, комунікативістиці тощо. Ми з радістю приймаємо до друку рецензії на монографії, словники, колективні тематичні видання, які відповідають заявленим фаховим напрямкам нашої збірки, а також анонси наукових заходів (семінарів, конференцій, колоквіумів), які можуть бути корисними для обміну думками та ідеями у різних галузях мовознавства.

У цьому збірнику можна ознайомитися з результатами актуальних досліджень досвідчених і молодих лінгвістів щодо розв'язання цілої низки питань сучасного мовного простору, шляхів його формування, функціонування, трансформації. Автори розглядають теоретичні та прикладні проблеми порівняльно-історичного та зіставного вивчення мов, їх соціального та регіонального функціонування, когнітивної та дискурсивної сутності, семантичної та стилістичної інтерпретації.

Сподіваюсь, що систематичне видання «Одеського лінгвістичного вісника» як фахового забезпечить плідний обмін думками між науковими школами України та зарубіжжя, сприятиме розвитку різних мовознавчих науково-дослідницьких парадигм. Упевнена, що ці процеси й надалі надаватимуть імпульс у розвитку в Національному університеті «Одеська юридична академія», який є засновником нашого наукового часопису, таких наукових напрямів, як порівняльно-історичне, типологічне, германське мовознавство, за якими, з ініціативи академіка С. В. Ківалова, було створено аспірантури.

Бажаю всім успіху та натхнення у подальших наукових розвідках!

З повагою до авторів, членів редакційної колегії, читачів вісника,

Н. В. Петлюченко,
професор, головний редактор

Аладько Д. О.

НОМІНАЦІЇ АРТЕФАКТІВ В АСПЕКТІ КАТЕГОРИЗАЦІЇ МАТЕРІАЛЬНОГО СВІТУ

Статтю присвячено проблемі лінгвістичної категоризації номінацій артефактів, побудові словникової статті під час опису предметної лексики, лінгвокогнітивному аспекту категоризації. Пропонуються принципи класифікації номінацій артефактів.

Ключові слова: категоризація, семантичне поле, прототип.

Аладько Д. А. Номинации артефактов в аспекте категоризации материального мира. – Статья.

Статья посвящена проблеме лингвистической категоризации номинаций артефактов, построению словарной статьи при описании предметной лексики, лингвокогнитивному аспекту категоризации. Предлагаются принципы классификации номинаций артефактов.

Ключевые слова: категоризация, семантическое поле, прототип.

Aladko D. O. Artifact names in the aspect of material world categorization. – Article.

The article deals with the problem of linguistic categorization of the artifact names, it also considers the problem of a dictionary article, and the cognitive aspect of categorization. The article also suggests principles of classification of the artifacts names.

Key words: categorization, semantic field, prototype.

Дослідження семантики мовних одиниць є одним із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістичної науки. Питання категоризації лексичної одиниці становить одну з ключових проблем під час віднесення її до певного класу та, як наслідок, опису її в словниковій статті.

Питання категоризації предметної лексики перебувало в полі зору великої кількості вітчизняних і закордонних науковців (А. Архангельська, Ф. Бацевич, А. Вежбицька, В. Лабов, Дж. Лайонз, Дж. Лакофф, Ю. Степанов, Т. Толчеєва, Ч. Філмор та інші), проте й надалі залишається остаточно не з'ясованим.

Метою дослідження є уточнення питання категоризації предметної лексики на сучасному етапі розвитку мовознавства, що обумовлює відповідні завдання: проаналізувати різні погляди на категоризацію лексичних одиниць, у тому числі й у лінгвокогнітивному аспекті, визначити та запропонувати принципи класифікації номінацій артефактів.

Сучасний етап розвитку лінгвістики є епохою семантики [1, 9]. Семантичні зв'язки слів відображають актуальні для людини відношення між предметами та явищами дійсності, тим самим передаючи особливості національного світосприйняття. Проблема мовного значення та різноаспектного вивчення одиниць лексико-семантичного рівня чимало дослідників розглядають як найважливішу серед лінгвістичних проблем [2, 15; 7, 424].

Артефакт є результатом цілеспрямованої розумової діяльності людини, закодованим етномовними засобами об'єктом, який безпосередньо не має лінгвальної природи, проте наявний у реальному спілкуванні, способом надання поняттю предметної форми [13, 11]. Останнім часом з'явилося ширше розуміння артефакту як будь-якого штучного утворення матеріальної чи нематеріальної форми [6, 33–34].

Сукупність артефактів є не просто світом речей, а й світом смислів, які людина вкладає в продукти своєї діяльності. Первісний образ артефакту базується на реаліях із подальшим додаванням якостей і властивостей, у тому числі культурного, ціннісного характеру, предметний код культури дозволяє асоціювати об'єкт із концептом, абстрактним поняттям [5, 38]. Наприклад, *crock of gold* вербалізує концепт «багатство»; чаша співвідноситься з долею людини у виразі *гірка чаша*.

Денотатні (предметні) лексичні групи типу «посуд» мають суперординати, які передбачають перерахування їхніх складових частин. Наприклад, можемо сказати, що *тарілки, чашки, каструлі* – це *посуд*. Такі денотатні групи обов'язково наявні в ідеографічному словнику, оскільки охоплюють велику кількість предметної лексики. Вони класифікуються на основі відношення «частина – ціле», практичного застосування, матеріальної основи, способу виготовлення, способу використання. Представники західної когнітивістики пропонують схему семантичних ознак, яка щодо *чашки* могла б виглядати «об'єкт – фізичне тіло – неістота – артефакт – посуд» із подальшим переліком факультативних ознак [17, 252]. Ці факультативні ознаки є абсолютно довільними: «заввишки 3–6 см», «з круглою основою», «ширша зверху», «з ручкою», «з блюдцем» тощо [19, 102].

Головним принципом теорії семантичного поля (далі – СП) є те, що вокабуляр мови організований у вигляді лексичних або концептуальних полів, і члени цих полів структуруються взаємозалежно один від одного. Парадигматичні відношення типу «рід – вид» та «ціле – частина» поєднують мовні одиниці, які знаходяться на різних рівнях семантичної ієрархії. Мовні одиниці складають

семантичні групи (поля), члени яких поєднуються парадигматичними зв'язками. СП є об'єднаннями слів однієї поняттєвої сфери, становлять предмет опису ідеографічних словників, при цьому найбільш широкий клас складають назви з мінімальною кількістю спільних сем. Логічна організація лексико-семантичної групи (далі – ЛСГ) вибудовується лише шляхом аналізу тлумачень її членів та шляхом визначення її місця в ідеографічній класифікації словникового складу мови.

Чимало науковців вказують, що основну проблему під час класифікації лексики складає неможливість чіткого встановлення кордонів між групами, оскільки вони переходять одна в одну. Багатозначність слова є причиною входження слова до різних семантичних областей, іноді досить далеких одна від одної [8, 151].

Категоризація є поділом світу за категоріями, тобто виокремленням у ньому груп, класів аналогічних об'єктів. Водночас як пізнавальний процес вона є також уявним співвідношенням об'єкта з певною категорією. Категоризація – фундаментальна операція, яку ми непомітно виконуємо на кожному кроці, вона дозволяє визначити об'єкт шляхом віднесення його до більш загальної категорії. Це стосується не лише класифікацій у природничих науках (зоології, ботаніки тощо), а й таксономії звичайних побутових предметів. Такого виду категоризація дозволяє говорити про певну ієрархічну впорядкованість її рівнів. Для всієї мовної системи, у всьому її обсязі, ієрархічні зв'язки відіграють головну роль для поєднання різноманітних неоднорідних компонентів у цілісній картині [9, 176].

Під час категоризації імен головна різниця полягає в розмежуванні природного та штучного. Усі об'єкти поділяються на природні речі та артефакти. С. Погорелова, базуючись на таксономії іменників Ю. Степанова та ідеях Н. Шведової, увесь суперклас «об'єкти» поділяє на класи «живі» та «неживі» («речі»). У класі «речі» виокремлюються «артефакти» (штучно створені) та «натурфакти» (природні об'єкти). «Артефакти» деталізуються на «побутові предмети» та «техніку» [11, 15]. Продовжуючи зазначену таксономію, серед «побутових предметів» можемо виділити семантичне поле «вмістища» та його складову частину – групу «посуд». До основних модальностей існування артефактів відносять матеріальну (форма об'єктивації штучного об'єкта), функціональну (сума модифікацій під час його використання) та семантичну (його значення, смисли, цінність у соціокультурній комунікації). У лінгвістиці, на відміну від інших наук, встановлені класи об'єктів зазвичай відповідають реальним сутностям. У зв'язку із цим лінгвістична таксономія – це одночасно і теорія класифікації, і предмет цієї теорії – інвентар мовних одиниць [12, 45].

Спроби категоризації торкаються також методики побудови словникових статей. Г. Уфимцева пропонує інклюзивно-ступеневий опис лексеми, який складається з поетапного переліку ознак, що мають таку ієрархію: пряме номінативне значення; похідне номінативне значення; ознака лексико-семантичної парадигми; ознака семантичної субкатегорії; ознака семантичної категорії; ознака семантичного розряду; граматичні ознаки [14, 67–68]. Наприклад, англійське *cup*, українське *чашка* мають категоріальну ознаку «предметність», семантичну ознаку окремої категорії «неістота», семантичну ознаку субкатегорії «злічувальне», ознаку на рівні лексичної мікросистеми – ЛСГ «посуд», ознаку на рівні окремої лексеми – «невелике вмістище для пиття». Також пропонується вирішувати проблему шляхом включення до тлумачення, окрім власних ознак, семантичних асоціацій.

Чимало дослідників вважають функціональне призначення головною ознакою під час створення таксономії штучних предметів, оскільки кожний такий предмет спочатку виникає у свідомості людини, а потім створюється з певною метою, для виконання певної функції. Так, Дж. Лайонз, розглядаючи ієрархічну структуру словника, вважає, що слова, які позначають штучні предмети, не можуть бути визначені без їх відношення до цілі чи функції позначуваних ними об'єктів [7, 481]. З когнітивної точки зору класифікація об'єктів за ступенем визначеності їх форм або обрисів не є визначально важливою; головним чинником їхньої концептуалізації є здатність виконувати певну прототипову функцію.

Характерним є народний поділ начиння на таке, що використовується для зберігання, приготування та вживання їжі. Р. Фрумкіна, вивчаючи проблему побудови статті в тлумачному словнику, зазначає, що для наївної свідомості *склянка* – це посуд для пиття, а не «скляне вмістище у формі циліндру ємністю 250 грамів». Дослідниця пропонує достатньо просту схему для тлумачення слів групи «посуд»: слово – родове ім'я – функція – форма – розмір – матеріал – вага. При цьому родові ім'я часто випускається, а функція, незважаючи на реальний порядок складових словникової статті, завжди залишається головною ознакою під час пояснення таких слів [15, с. 47–48]. Семантика мовного знака відображає наївне розуміння речі, явища, яке може значно відрізнитися від логічної, наукової картини того ж фрагменту дійсності. Типовими мотивами номінації для назв артефактів є дія, спосіб виготовлення, призначення, місце функціонування, ознака якості; функція є центром, навколо якого формується категорія. Важливим аспектом існування найменувань багатьох артефактів є те, що вони слугують ярликами для функції, яка асоціюється з ними; такі назви використовуються як імена матеріальних і

соціальних артефактів. Наприклад, *чашка* може бути найменуванням соціальних відносин (порівняймо: *Чашка чаю розтягнулась на дві години*).

Основним постулатом теорії прототипів є те, що елементи категорій нерівноправні між собою: деякі з них психологічно більш виділені, ніж інші, деякі члени є «когнітивно привілейованими» [18, 395]. Дж. Лакофф зазначає: «Якби категорія визначалась лише тими властивостями, які притаманні усім її членам, то не повинно бути ситуацій, коли один із членів більше відповідає уявленню про цю категорію, ніж інші» [8, 145]. Категорії не відображають «об'єктивний» набір рис, вони є приблизними, складаються із центральних, прототипових членів та менш центральних, навіть маргінальних членів. Відповідно, категорії формуються навколо прототипів, які є когнітивними опорними точками; внутрішня структура категорії визначається не жорстким переліком обов'язкових ознак, а різноманітністю характеристик. Прототип є типовим ментальним зразком, який використовується лінгвістичною спільнотою для категоризації; максимальним набором ознак, певним еталоном, із яким можна порівняти ознаки, властиві іншим представникам цієї категорії. Ментальна процедура категоризації спирається, з одного боку, на досвід та уяву людини, з іншого – на властивості метафори, метонімії та ментальної образності [8, 147]. Теорія прототипів дає можливість дослідити лінгвістичну категоризацію в контексті загальної пізнавальної діяльності людини. Водночас існують певні проблеми щодо визначення прототипу, а саме: різноманітність характеристик, які формують прототип; складність визначення пріоритетних рис; проблема визначення межі між прототипом та периферією. Зазначимо також думку, що близькою до поняття «прототип» у роботах західних учених є категорія «інваріанта», яка використовувалася в радянському мовознавстві [10, 10].

Про неоднорідність складу ЛСГ говорить також В. Гак. У кожній ЛСГ може бути вирізнене ядро, що включає слова, яким властиве найбільш загальне значення, та периферійні елементи, у яких це значення простежується вже не так чітко. Це призводить до того, що встановлення кордонів групи спричиняє певні труднощі, оскільки її межі є розмитими, дифузними [4, 150].

Прикладом класифікації предметної лексики може бути категоріальний поділ найменувань посуду на начиння для пиття, зберігання та приготування їжі. Під час виокремлення посуду серед інших побутових предметів категоріальною семою може бути «вмістище». Вмістище – це обмежений простір. Категоризація світу в термінах умістищ є типовою для людини, сама категорія розглядається як умістище для її членів. Подальша категоризація посуду імплікує таке питання: «Вмістище для чого?» Для першої із зазначених

підгруп диференційною семою стає «для пиття». Центральними представниками цієї підгрупи в англійській мові є назви *cup* та *glass*, які протиставлені між собою матеріалом (кераміка – скло), наявністю ручки, використанням для гарячих або холодних напоїв тощо. Лексеми *cup* та *glass* знаходяться на базовому (основному) рівні категоризації, який є психологічно найбільш важливим. Наявність асиметрії серед членів категорії посуду легко виявити за допомогою простого запитання: «Назвіть посуд для пиття». Навряд чи відповіддю буде *келих* або *бокал*, першою реакцією більшості людей буде *чашка* або *склянка*.

Субординатні найменування можуть бути проілюстровані назвами *teacup*, *coffee cup*, *wineglass*, *tall glass* (диференціація за вмістом і розміром), які, безсумнівно, є різновидами базових назв. Водночас на периферії базового рівня функціонують також інші назви, які в словникових статтях визначаються як «посуд для пиття», однак не є прототиповими: *mug*, *goblet*, *tankard*. Про дифузію значень і розмитість категоріальних меж говорять американські дослідники, які стверджують, що в наївній мовній свідомості будь-яке вмістище для пиття може отримати назву *cup* або *glass*. Так, В. Кемптон у самій назві свого дослідження постулює таксономічні стосунки (*A mug is a sort of cup*), доводячи, що кухоль є різновидом чашки [20]. Е. Андерсен, аналізуючи дитяче мовлення, стверджує, що кордони багатьох категорій, а отже, кордони між їхніми найменуваннями є невизначеними, невиразними. Дослідник на основі експериментальних даних доводить, що навіть різниця між чашкою та склянкою (*cup* та *glass*) не є достатньо прозорою. Один і той же референт у процесі експерименту міг бути названим як чашкою, так і склянкою [16].

В. Лабов, вивчаючи семантичне наповнення мовних одиниць на прикладі чашок і чашоподібних предметів (*cups and cup-like objects*), також доходить висновку про розмитість кордонів та факультативний характер сем. Учений пропонує включення в словникові дефініції атрибутів такого типу: *як правило*, *з ручкою*, *іноді без*; *головним чином* для пиття; *зазвичай* із блюдцем [21, 366].

А. Вежбицька розглядає два підходи до категоризації, порівнюючи традиційний семантичний аналіз і теорію прототипів. Аналізуючи, наприклад, дефініцію слова *човен* («штучний об'єкт, що використовується для пересування по воді»), науковець переймається питаннями про те, чи залишається човен човном, якщо в ньому є дірка; якої величини має бути дірка, щоб човен перестав бути човном [3, 201]. Щодо нашого об'єкта дослідження можемо поставити аналогічне питання: чи є тріснута *чашка* чашкою (якщо з неї вже неможливо пити). А. Вежбицька пропонує вводити в тлумачення слова не здатність, спроможність,

а призначення. У нашому випадку *чашка* – «предмет, що *призначений* для пиття».

Отже, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що основою категоризації предметної лексики є функціональний аспект або призначення певно-

го предмета. Перспективою подальшого дослідження ми бачимо залучення інших лексико-тематичних груп із метою уточнення принципів класифікації, а також зіставний аналіз таких принципів у різних мовах.

Література

1. Архангельська А.М. «Чоловік» у слов'янських мовах : [монографія] / А.М. Архангельська. – Рівне : РІС КСУ, 2007. – 448 с.
2. Бацевич Ф.С. Функционально-ономасиологическое изучение лексики: теоретические и практические аспекты (на материале русского глагола) : [тексты лекций] / Ф.С. Бацевич. – Львов : Ред. изд. отдел Львовского ун-та, 1993. – 136 с.
3. Вежбицкая А. Прототипы и инварианты / А. Вежбицкая // Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – С. 201–231.
4. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология / В.Г. Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 264 с.
5. Красных В.В. Этнопсихология и лингвокультурология : [курс лекций] / В.В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
6. Культурология. XX век: энциклопедия : в 2 т. / гл. ред., сост. и авт. проекта С.Я. Левит. – СПб. : Университетская книга, 1998–. – Т. 1. – 1998. – 447 с.
7. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз ; пер. с англ. под. ред. и с предисл. В.А. Звегинцева. – М. : Прогресс, 1978. – 544 с.
8. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование (Из книги «Женщины, огонь и опасные предметы») / Дж. Лакофф // Язык и интеллект : сборник. – пер. с англ. и нем. – М. : Прогресс, 1996. – С. 143–184.
9. Плотников Б.А. О форме и содержании в языке / Б.А. Плотников. – Минск : Вышайшая школа, 1989. – 254 с.
10. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, Й.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
11. Погорелова С.Д. Сопоставительное исследование лексики утилитарной оценки в русском и английском языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / С.Д. Погорелова. – Екатеринбург, 2002. – 23 с.
12. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) / Ю.С. Степанов. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 360 с.
13. Толчесва Т.С. Контенсивна типологія сигніфікативних артефактів у різносистемних мовах : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Т.С. Толчесва ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 32 с.
14. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 205 с.
15. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика / Р.М. Фрумкина. – М. : Академа, 2001. – 316 с.
16. Andersen E. Cups and glasses : Learning that boundaries are vague / E. Anderson // Journal of Child Language. – Cambridge, 1974. – Vol. 2. – P. 79–103.
17. Evans V. Cognitive Linguistics. An introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
18. Fillmore Ch. Frame semantics / Ch. Fillmore // Cognitive linguistics : Basic readings / Ed. by D. Geeraerts. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 373–400.
19. Hurford J.R. Semantics. A coursebook / J.R. Hurford, B. Heasley, M.B. Smith. – Cambridge : CUP, 2007. – 350 p.
20. Kempton W. Category grading and taxonomic relations : A mug is a sort of cup / W. Kempton // American Ethnologist. – 1978. – Vol. 5. – P. 44–65.
21. Labov W. The Boundaries of words and their meanings / W. Labov // New ways of analyzing variation in English. – Washington, D.C. : Georgetown University Press, 1973. – P. 340–373.

ЗАКАРПАТСЬКІ МІКРОТОПОНІМИ БАСЕЙНУ РІЧКИ УЖА, МОТИВОВАНІ АНТРОПОНІМАМИ

Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування мікротопонімів басейну річки Ужа, мотивованих антропонімами; аналізуються основні структурно-семантичні групи базових назв.

Ключові слова: мікротопонім, басейн річки Ужа, антропонім, структурно-семантичні групи базових назв.

Баньої В. Ф. Закарпатские микротопонимы бассейна реки Уж, мотивированные антропонимами. – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования микротопонимов бассейна реки Уж, мотивированных антропонимами; анализируются основные структурно-семантические группы базовых названий.

Ключевые слова: микротопоним, бассейн реки Уж, антропоним, структурно-семантические группы базовых названий.

Banyoi V. F. Transcarpathian microtoponyms of the Uzh river basin based on the anthroponyms. – Article.

The article deals with the peculiarities of functioning of microtoponyms of the Uzh River Basin based on the anthroponyms; structural and semantic groups of the basic names are analyzed.

Key words: microtoponym, Uzh river basin, anthroponyms, structural and semantic groups of the basic names.

Формування мікротопонімії Ужанщини є наслідком номінаційних процесів протягом тривалого часу, які відображають семантичний зв'язок між найменованим об'єктом і назвою. Тому основним джерелом утворення та поповнення мікротопонімів слугують апелятиви, антропоніми, мікротопоніми, ойконіми. Об'єктом нашого дослідження є відантропонімні мікротопоніми басейну річки Ужа, які репрезентують антропологічний чинник щодо принципів номінації об'єктів. Мотиваційною базою зазначених мікротопонімів є переважно чоловічі особові імена, жіночі імена, імена жінок за чоловіками (андроніми), прізвища та прізвиська.

Мета роботи полягає в системному описі зазначених одиниць на синхронному зрізі, а саме: здійсненні класифікацій базових антропонімів за структурно-семантичними ознаками, аналізі назвотвірних особливостей зафіксованих мікротопонімів.

Загалом проблему формування й функціонування відантропонімних мікротопонімів досліджували О. Заїнчовська [2], М. Карпенко [3], Н. Лісняк [4], Н. Мельник [6], Н. Сокіл [7] та інші науковці. Однак закарпатські мікротопоніми басейну річки Ужа, мотивовані антропонімами, ще не були об'єктом ономастичних студій, що й зумовлює актуальність статті. Деякі дослідники відантропонімні мікротопоніми називають однією з найпродуктивніших груп мікротопонімної системи [3, 167]. Проте мікротопонімний матеріал басейну річки Ужа (близько 9 000 назв та їх варіантів) вказує на середній рівень продуктивності утворення таких назв – усього 24% (порівняймо: відапелятивні мікротопоніми – 55,5%, відмікротопонімні – 19%, відойконімні – 1,5%).

Серед відантропонімних мікротопонімів найменшу кількість становлять відіменні деривати. На нашу думку, перевагу на час номінації надавали прізвищам, оскільки вони були конкретнішим виразником позначення особи, якій належав об'єкт. Тому деривати, базовими назвами яких

виступають, на перший погляд, особові імена людей на зразок *Богдан* (ур. *Богданова Березина*), *Борис* (п. *Борисова*) тощо, часто кваліфікуємо як відпрізвищеві. Такі висновки дозволяє зробити повний реєстр прізвищ корінних закарпатців української національності, уміщений у праці П. Чучки «Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник» [9], де наявні письмові згадки про формування й становлення закарпатських антропонімів ще з XIII–XIV ст. Ще однією причиною такого розмежування імен від прізвищ та прізвиस्क стали експедиційні матеріали. Зазначимо, що поділ відантропонімних мікротопонімів на відіменні, відпрізвищеві та відпрізвищкові є досить умовним.

Базовими іменами для мікротопонімів басейну стали такі: 1) відкомполітні слов'янські автохтонні власні імена: п. *Батіво* (Забр.) <*Бато* [9, 51], п. *Браніво* (Сім.) <*Брано* [9, 88], п. *Борч'ю* // *Порч'ю* (Нов.) <*Борча* [9, 85], п. *Гоц'ової* (Р.Паст.) <*Гоц'о* [9, 179]; 2) християнські імена в повній формі: п. *Андр'ївова Пас'їка* (Вільш.) <*Андр'ї*, л. *Васил'ю* (Турич.) <*Васіл'* [9, 110], л. *Гаўрілу* (Т.Пол.) <*Гавріло* [9, 139]; християнські імена в усиченій та усичено-суфіксальній формах: п. *Гарку* (Лаз) <*Гарко*, п. *Вас'ку* (Завос.) <*Вас'ко* [9, 111], п. *Гаўришу* (Пол.Г.) <*Гаўриш* [9, 129–130], ч.с. *Грін'ї* (Вішка) <*Грин'* [9, 160], сін. *Гриц'к'ї* (Горб'ок) <*Гриц'ко* [9, 161–162], п. *Гр'їшк'ю* (К.Р.) <*Гр'їшко* [9, 162]; 3) біблійні імена: л.пол. *Абрумова Лу'ка* (Рус. М.) <*Абрум* [9, 36], л. *Адамів Ліс* (Тих.) <*Адам* [9, 36], п. *Гадин Горб'ок* (Вішка) <*Гада* [9, 130], п. *Дав'їдової* (Лік.) <*Дав'їд* [9, 184]; 4) угорські імена: г. *Ант'їло* (Лубня) <*Ант'їл* [9, 39], п. *Бал'їж* (Нов.) <*Бал'їж* [9, 45], ур. *Бар'їнова Д'їлина* (Новос.) <*Бар'їна* [9, 50], бер. *Д'їж'їво* // *Д'їживо* (Пер.) <*Д'їж'ї* // *Д'їжі*, п. *Д'їж'їло*

(Нов.) <Дж'ула [9, 192]; 5) німецькі імена: пол. *Ганова* (Кам.) <*Ган/Ган* [9, 136], п. *Гартнеровы* *Угры* (Т.Пол.) <*Гартнер* [9, 171].

Мікротопоніми, базовими назвами яких є прізвища та прізвиськові утворення, представлені переважно одночленами з традиційними для закарпатського антропонімікону формантами (-ак, -ик, -ко, -ич, -ович, -ун, -ела, -ан, -иц', -иц', -инец', -иї, иї, -ага, -ига, -иша, -ат, -оўка тощо): ур. *Волош'ак* (Пор.) <*Волош'ак*, порівняймо: *Волошак* [9, 124], п. *Трон'иш'ак*: *ак* (Зар.) <*Трон'иш'ак*, порівняймо: *Тронішак* [9, 559], п. *Анталік* (С-ки) <*Анталік* [9, 39], п. *Іванч'ик* (С-ки) <*Іванч'ик* [9, 238], п. *Гецьков* *Ніви* (Бук.) <*Гецько*, порівняймо: *Гецька*, *Гецько* [9, 175], п. *Мателешково* (Мокра) <*Мателешко*, порівняймо: *Мателешка* [9, 368]; *Мателешко* [9, 368], ч.с. *Бецианич'и* (Люта) <*Бецианич'*, порівняймо: *Бецианич* [9, 60], кл. *Мелканич'* (К.Р.) <*Мелканич'*, порівняймо: *Мілканич* [9, 389], п. *Фіганич'іс'к'и* *Стыниш'а* (Верх.Б.) <*Фіганич'*, п. *Ладуновы* *Пол'анкі* (Завб.) <*Ладун*, порівняймо: *Ладжун* [9, 323], п. *Метеловы* *Коблики* (Мокра) <*Метела*, порівняймо: *Метела* [9, 374], п. *Чопан'с'кої* (Чорн.) <*Чопан*, п. *Федіниц'* (С-ки) <*Федіниц'*, порівняймо: *Федінець* [9, 569–570], п., зар. *Бабіни'ова* *Пас'іка* (Маюр.) <*Бабинець*, порівняймо: *Бабинець* [9, 41], *Гавали'иї* (Рус.М.) <*Гавелій*, порівняймо: *Гавелій* (Гавелій) [9, 129], п. *Мош'елого* (Мокра) <*Мош'елого*, ур. *Сафалі'ова* (С-ки) <*Сафалі'ова*, ур. *Тєриш'ат* *Долина* <*Тєриш'ата*, порівняймо: *Тереш* [9, 549], п. *Фурдан'ат* *Полє* (Зар.) <*Фурдан'ата*, порівняймо: *Фурда* [9, 581]; *Фурданіч* [9, 581], п. *Митруч'ус'ки* *Лан* (Зав.) <*Митрук*, порівняймо: *Митрук* [9, 385], ур. *Пах'оўкова* *Йама* (Сух.) <*Пах'оўка*, порівняймо: *Пахо* [9, 433], п. *Ш'єрбало* (Чорн.) <*Ш'єрбало*, порівняймо: *Щєрба* [9, 639], п. *Іванч'ова* (Сім.) <*Іванч'о*, порівняймо: *Іванчо* [9, 238], п. *Бабінково* // *Бабінк'и* (Люта) <*Бабінка*, п. *Гардиш'у* (Вільш.) <*Гардиш*, порівняймо: *Гардєй* [9, 139]; *Гордош* [9, 154], ч.с. *Требуци* (Вільш.) <*Требуца*, порівняймо: *Требуца* [9, 558] та інші.

Одиничними є випадки використання антропонімів складеної будови. Антропонімна конструкція зразка *ім'я носія + ім'я, прізвище чи прізвисько батька цього носія у формі присвійного прикметника* представлена в мікротопонімі п. *Петра Чаварг'ового* *Пас'іка* (Гусн.). Базовим антропонімним словосполученням у назві п. *Сл'іпого* *Мик'улы* *Пас'іка* (Вільш.) є «несправжні, у яких одним компонентом є антропонім, а другим – апелятивне означення» [8, 513]. Назва дж. *Стун'ік* *Олу'кого* *Васил'а* (Р.Паст.) презентована антропонімною формулою *особове ім'я + відтопонімне означення із суфіксом -ськ-* (*Васил' Олу'ки* – з Уличі, що у Словаччині), яка, на думку С. Пахомової, була обмежена у своєму вжитку соціаль-

ним і майновим станом поіменованої особи, хоча фіксуються іменування, які називають осіб, які не належать до шляхти [5, 143–144].

Виокремлюємо мікротопоніми, базові назви яких виявляють подвійну мотивацію. До них належать структури, мотивовані назвами, співзвучними з особовими іменуваннями, що вказують на таку інформацію:

1) професію, заняття: *Ковал'и* *Горб'* (ч.с. – Люта, п. – Ужок) < антр. *Ковал'* або апел. *ковал'* «коваль», порівняймо: *Коваль* [9, 271], п. *Професорова* *Йама* (Луг) < антр. *Професор* або апел. *професор* «учитель», п. *Д'ак'с'ка* *Загород* (Т.Б.) < антр. *Д'ак* або апел. *д'ак*, порівняймо: *дяк* «служитель православної церкви, що допомагає священику під час богослужіння; псаломщик» (СУМ, т. 2, 450); *Дяк* [9, 220], п. *Поп'ус'ка* *Табла* (Пор.) < антр. *Пуп* або апел. *пуп* «священик», порівняймо: *Пуп* [9, 473], п. *Жыван'с'к'и* *Йама* (Вішка) < апел. *жыван* «злодій», п. *Д'ак'ової* (Пер., Люта) < антр. *Д'ак* або апел. *д'ак*, п. *Кураторова* (Паст.) < антр. *Куратор* або апел. *куратор*, порівняймо: *куратор* «лицо при церкві, що відповідає по своїм обов'язкам церковному старості» (Гр., т. 2, 328); *куратор* «особа, якій доручено наглядати за якою-небудь роботою // заст. Опікун» (СУМ, т. 4, 406);

2) соціальне становище, статус та етнічну належність: л.пол. *Мад'ар'ова* (Кам.) < антр. *Мад'ар* або етн. *мад'ар*, порівняймо: *Мадяр* [9, 354], *мад'ар* «угорець» [Гуц., 97], п. *Туркової* (Новос.) < антр. *Турко* або етн. *турок*, порівняймо: *Турок* [9, 562]; п. *Жидова* *Йама* (Мокра) < антр. *Жид* або етн. *жид*, порівняймо: *Жид* [9, 224]; *жид* «еврей, жидь» (Гр., т. 1, 483), п. *Л'ах'и* *Горн* (Люта) < антр. *Л'ах* або етн. *л'ах* «поляк», порівняймо: *Лях* [9, 351], пот. *Н'імиц'и* *Пот'ік* (Тих.) < антр. *Н'імиц'* або етн. *н'імиц'*, порівняймо: *Німець* (Німиць) [9, 409], л.пол. *Паніч'ова* *Загорода* (Рус.М.) < апел. *паніч'* або антр. *Паніч'*, порівняймо: *Паніч* [9, 427], п. *Пол'ак'и* *Ерташ* (Рус.М.) < антр. *Пол'ак* або етн. *пол'ак* «поляк», порівняймо: *Поляк* [9, 460], л. *Русинова* *Йама* (Мокра) < антр. *Русин*, порівняймо: *Русин* [9, 494], п. *Сєрбу* *Дул* (Мокра) < антр. *Сєрб* або етн. *сєрб*; пас. *Вол'с'ки* *Геб'* (Мокра) < антр. *Волох* або етн. *волох*, порівняймо: *волохи* «загальна назва середньовічного населення Придунайських князівств і Трансильванії, з якого в другій половині XIX ст. сформувалися румунська та молдавська нації» (СУМ, т. 1, 733); *Волох* [9, 123]; *волох* «представник романських народів; молдаванин або румун, рідше італієць», прикм. *волохський* «румунський, молдавський» (Гуц., 29), дж.мін.в. *Тал'ійанс'ки* *Стун'ік* (Смер.) < антр. *Тал'ійанін* або етн. *тал'ійанін*, порівняймо: *таліянн* «італієць»; *таліянск'ий* «італійський» (Гуц., 189), пот. *Циган'с'ки* *Потук* (Зар.) < антр. *Циган* або етн. *циган* «циган», вул. *Шваб'ян'с'ка* *Вулиця* а

(М.Бер.) < антр. *Шваб* або етн. *шваб* / *шваб'я́ни*, порівняймо: *Шваб* [9, 619]; *шваб* «німець, австріяк» (Гуц., 224); п. *Пан'с'к'і Кошари* (Ужок) < антр. *Пан* або апел. *пан* «власник наділів; багата людина», пор.: *пан* «той, хто займав привілейоване становище в дореволюційному суспільстві, належав до забезпечених верств міського населення, інтелігенції» (СУМ, т. 6, 41);

3) людей за походженням чи характерними ознаками місцевості, де вони оселилися: ч.с. *Грун'яни* (Костр.) < *грун'яни* «люди, що живуть на *Грун'ї*», ч.с. *Сел'яни* (Забр.) < *сел'яни* «мешканці *Села* (центральної частини)»;

4) родинні стосунки: л. *Д'їуч'о́вої* (Домаш.) < *Д'їуч'о* / *Д'їуч'а*.

Незначна група базових назв на *-ів* репрезентована одиницям на зразок *Дуб*, *Граб*, які можуть мати, на наш погляд, подвійну мотивацію, тобто є особовими назвами відапелятивного походження або апелятивами на позначення рослинного та тваринного світу. Оскільки мікротопоніми *Дубо́вий*, *Гра́бова* можна розцінювати як деривати з подвійною назвотвірною мотивацією, однак одностайну відповідь тут отримати досить важко, ці назви подаємо окремо:

1) тваринний світ: п. *Баранова Р'із'н'а* (Стр.) < антр. *Баран* або апел. *баран* «баран», поівняймо: *баран* «дика трав'яїдна тварина з довгою шерстю і вигнутими рогами, що живе у відкритій місцевості» (СУМ, т. 1, 103); *Баран* [9, 49], п. *Бугайова Йа́ма* (Люта) < апел. *буга́й* «племінний бик» або антр. *Буга́й*, порівняймо: *Буга́й* [9, 93], п. *Вороб'к'овы Ні́вы* (Вільш.) < антр. *Вороб'ок* або апел. *вороб'ок* «горобець», порівняймо: *Вороб'ок* [9, 124]; *Воробко* [9, 124], л. *Во́ўкова Д'о́ліна* (Т.Б.) < антр. *Во́ўк* або апел. *во́ўк* «вовк», порівняймо: *Вовк* [9, 120], пот. *Га́ўрану́ П'о́тук* (Нев.) < антр. *Га́ўран* або *га́ўрану́* «гайворонів», порівняймо: *Га́вран* [9, 129]; *га́вран* «гайворон» (Он., т. 1, 154), пот. *Ко́гуту́ П'о́ток* (Гута) < антр. *Ко́гут* або апел. *ко́гут* «півень», порівняймо: *ко́гут* «півень» (Гуц., 81), *Козу́т* [9, 273], ур. *Ко́цур'ова Пл'і́шка* (Домаш.) < антр. *Ко́цур* або апел. *ко́цур* «кіт», порівняймо: *Ко́цур* [9, 297], л. *Ра́к'їу Ве́ршок* (Сух.) < антр. *Рак* або апел. *рак* «рак», порівняймо: *Рак* [9, 477], пот. *Ца́ніу П'о́т'ік* (Люта) < антр. *Цап* або апел. *цап* «цап», порівняймо: *Цап* [9, 590]; л. *Кач'у́ровы Ў́три* (Т.Пол.) < антр. *Кач'у́р* або апел. *Кач'у́р* «качур», порівняймо: *Качу́р* (рідше – *Ка́чур*) [9, 254], п. *Бо́рсук'їу* (Люта) < антр. *Бо́рсук* або апел. *бо́рсук* «борсук», порівняймо: *Борсу́к* [9, 84], п. *Вип'їу* (Люта) < антр. *Вип'їр* або апел. *вип'їр* «кнур», порівняймо: *Веприк* [9, 114], п. *Жа́бо́вої* (Сух.) < антр. *Жа́ба* або прикм. *жа́бо́вої* «жаб'яче», порівняймо: *Жа́ба* [9, 222], л. *Медві́д'ова* // *Медві́д'ова* «ведмежа» або антр. *Медві́д'*, порівняймо: *Медві́д'* [9, 374];

2) рослинний світ: п. *Березо́вий Груно́к* (Вільш.) < *березо́вий* «березовий» або антр. *Береза*, порівняймо: *береза* «лісове білокоре дерево з тоненьким довгим гіллям і серцевидним листям» (СУМ, т. 1, 159); *Береза* [9, 58], л. *Бук'овий Л'іс* (Княг.) < *бук'овий* «порослий буком» або антр. *Бук*, порівняймо: *Бук* [9, 95], *бук* «листяне дерево з гладкою сірою корою і міцною деревиною» (СУМ, т. 1, 251), п. *Бур'ак'ова П'о́л'анка* (Вільш.) < антр. *Бур'ак* або *бур'ак'ова* «поросла кормовим буряком», порівняймо: *Буря́к* [9, 101], стежка *Гри́буу П'і́шнік* (Стр.) < антр. *Гриб* або апел. *гриб* «гриб», порівняймо: *Гриб* [9, 159], п. *Ма́к'їу Жо́л'їб'* (Люта) < *ма́к'їу* «порослий маком» або антр. *Мак*, порівняймо: *Мак* [9, 356], п. *Смеріко́ва П'о́гар'* (Бук.) < *смеріко́ва* «смерекова» або антр. *Смере́ка*, порівняймо: *Смере́ка* [9, 524], *смере́ка* «(*Picea abies* L.) багаторічне вічнозелене хвойне дерево з конусоподібною кроною; ялина звичайна» (СУМ, т. 9, 397); п. *Гра́бо́ві Пас'ї́ки* (Вільш.) < *гра́бо́ві* «порослі грабовим деревом» або антр. *Граб*, порівняймо: *Граб* [9, 157], п. *Топ'о́л'ові Пас'ї́ки* (Люта) < антр. *Топ'о́л'а* або *топ'о́л'ові* «порослі тополею», порівняймо: *топо́ля* «дерево родини вербових із високим прямим стовбуром, глянсуватими листками різної форми та одностатевими квітками у вигляді повислих сережок» (СУМ, т. 10, 197); л. *Бук'овий* (К.Паст.) < *бук'овий* «порослий буком» або антр. *Бук*, порівняймо: *бук* «листяне дерево з гладкою сірою корою і міцною деревиною» (СУМ, т. 1, 251) *бук* «бук», *Fagus silocstris*» (Гр., т. 1, 108); *Бук* [9, 95], ур. *Вул'хо́ва* (К.Паст., Чорн.) < *вул'хо́ва* «вільхова» або антр. *Ву́л'ха*, порівняймо: *вільха* «листяне вологолюбне дерево або кущ родини березових» (СУМ, т. 1, 675); *вільховий*: *вільхове поле* «урожайна земля» (Он., т. 1, 126), г. *Дуб'о́ва* (Турич.) < *дуб'о́ва* «поросла дубом» антр. *Дуб*, п. *Клен'овий* // *Клен'ові* (Р.Паст.) < *клен'овий* // *клен'ові* «кленовий (-е); порослий кленом» або антр. *Клен*, порівняймо: *Клен* [9, 266], *клен* «дерево, що має лапате листя з гострими кінцями й глибокими вирізами» (СУМ, т. 4, 179), п. *Слі́ўч'ин* (Р.Паст.) < антр. *Слі́ўка*, порівняймо: *Слі́вка* [9, 523], п. *Терно́ва* (Маюр.) < антр. *Терн* або апел. *терен* «кущ терену», порівняймо: *терні́на* «бот. шипшина (гілка і кущі)» (Гуц., 190), п. *Хмі́л'ова* // *Хмі́л'овы* (Вільш.) < антр. *Хмил'* або *хмі́л'ова* «поросла хмелем», порівняймо: *Хмел* [9, 586]; *Хмі́ль* [9, 586].

Жіночі імена рідше ставали базовою основою для мікротопонімів: п. *Єржино́ї* (Люта) < угор. *Єржа*, п. *Ма́риної* (Домаш.) < *Ма́р'а* < *Мар'ї́на*, п. *Йу́ліна Пас'ї́ка* (Вільш.) < *Йу́ла*, л. *Пол'ани́ Горн* (Т.Пол.) < *Пол'ан'а*, п. *Терки́н Бе́рех* (Пол.Г.) < *Терка*; п. *Ру́з'їны Ни́ўкі* (Новос.) < *Ру́з'а*. Зафіксовано використання особової назви жінки відетнонімного походження – г. *Циг'анка* (Турич.) < *цига́нка* «циганка».

Активну участь у творенні відантропонімних дериватів брали також андроніми, а саме: 1) *-к-*: п. *Д'ур'ул'ч'ин Паї* (Завб.) < *Д'ур'ул'ка* «дружина Дурули», п. *Марісич'ине Поле* (Бук.) < *Марісич'ка* «дружина Марисича», порівняймо: *Марусич* [9, 368], п. *Олін'ч'ина Пол'анка* (Т.Б.) < *Олін'ка* «дружина Оленя», порівняймо: *Олінь* [9, 416], п. *Риган'ч'ина Млака* (Люта) < *Риган'ка* «дружина Ригана», порівняймо: *Ріган* (*Рыган*) [9, 483], ур. *Ч'инк'інич'и'н Зв'ір* (Сух.) < *Ч'инк'інич'ка* «дружина Ченканича», порівняймо: *Чинканич* [9, 605]; 2) *-ан'-*: *Меціаніної* (п. – Лубня, ур. – Став.) < *Меціан'а* «дружина Мици», порівняймо: *Мица* (*Мыца*) [9, 386], п. *Ташианін Горб'* (Смер.) < *Ташиан'а* «дружина Тапші», порівняймо: *тапи'и* «лист, дечко для випікання печива» [Гуц., 189]; 3) *-их-*: п. *Шелепч'ішина Горбодіна* (Пор.) < *Шелепч'іха* «дружина Шелепця», порівняймо: *Шелеп'ець* [9, 622].

Антропоніми як мотиваційні одиниці різною мірою реалізовані в межах таких назвотвірних моделей: «антропонім > мікротопонім», «означення (узгоджене/неузгоджене), виражене антропонімом + апелятив > двочленна/тричленна назва», «двочленна/тричленна назва > одночленна/двочленна назва» (субстантивіти, номінативіти), «антропонім + формант».

Значну групу відантропонімних мікротопонімів утворюють деривати на *-и/-і*, базові назви яких найчастіше означали людей, об'єднаних спільною родовою належністю до певної особи. Ця мікротопонімна модель надзвичайно продуктивна в українській ойконімії, відтак зауважимо, що практично всі мікротопоніми описаної моделі вживаються на позначення частин і кутків населених пунктів басейну річки Ужа. Однак, за нашими спостереженнями, більшість мікротопонімів у множині на *-и/-і* виникла на базі родинних назв, мотивованих прізвищами та прізвиськами, які функціонують на території басейну річки Ужа. У науковій літературі топоніми на *-и/-і* відантропонімного походження тривалий час кваліфікували по-різному: «родові назви» (В. Ташицький), «родинні назви» (Г. Гурнович). Ми поділяємо точку зору Д. Бучка [1], який пропонує іменувати подібні утворення відродинними назвами.

Окрему групу становлять відантропонімні оніми, утворені шляхом прямого перенесення антропоніма на об'єкт без спеціальних нашарувань. Мікротопоніми такого типу найчастіше позначають назви полів і виступають у сингулярній формі; плюральна форма таких назв, на нашу думку, лише відображає кількість найменованих денотатів або колективне володіння землею певною родиною, прізвищем якої мотивований мікротопонім.

Серед найбільших мікротопонімних моделей особливе місце посідають відантропонімні утворення з формантом *-ів* (*-іў*, *-уў*), *-ова* (*-ова*, *-ова*),

-ове (*-ово*, *-ової* *-ово*, *-ової*), *-ові* (*-ові*, *-ові*, *-ови*, *-ови*). Цей топонімний формант свідчить про зародження феодальних відносин, коли основною формою існування суспільства стає приватна власність на землю та засоби виробництва. Наявність названого суфікса вказує на належність певного типу географічного об'єкта власникові. Структурно аналізована група мікротопонімів басейну річки Ужа представлена переважно двочленами в сингулярній та плюральній формах: п. *Гяўришуў Йароч'ок* (Пол.Г.) < *Гяўриш* [9, 129–130], дж. *Дж'андова Стун'а* (Княг.) < *Дж'анда*, порівняймо: *Джанда* [9, 192], п. *Професорова Йама* (Луг) < *професор* «учитель», п. *Д'аковы Долинки* (Смер.) < антр. *Д'ак* або апел. *д'ак*.

Значення присвійності виражається також антропонімами в застиглій формі родового відмінка однини чи множини. До продуктивної моделі належать відантропонімні утворення із суфіксом *-ат(а)*. Дослідження сучасних назв із наведеним формантом дає підставу припускати, що назвотвірний тип сягає ще праслов'янського періоду. Перші утворення із цим суфіксом означали дітей, нащадків особи, названої основою слова. Отже, засвідчені в мікротопонімах антропоніми *Андриїч'ата*, *Бабиць'ата*, *Баран'ата* – це первісно діти, нащадки *Андрійка*, *Бабицьки* (дружини *Бабиця*), *Барана*.

З певним застереженням виокремлюємо групу мікротопонімів басейну Ужа, яка творилася за моделлю «антропонім + формант > одночленна назва в однині / множині». Сюди зараховуємо відантропонімні назви на *-к-а*, *-их-а*, *-ан'-а*, *-овиц'* (*-овиц'и'*, *-ов'иц'и'*), *-іўц'и'* (*-оўц'и'*, *-уўц'и'*), *-иц'* (*-иц'и'*), *-овиц'а*, *-и'и-на*, *-оўн'а*, *-ство*. Ці форманти є поліфункціональними та можуть виражати посесивне й релятивне значення. Якщо окреслити модель творення таких назв, то можна вважати їх своєрідними продовженнями двочленних конструкцій із посесивним або релятивним значеннями. Однак зміна двокомпонентного оніма в одночлен одночасно супроводжується суфіксацією. Підтвердженням такого припущення може бути зафіксоване паралельне вживання двох назв: п. *Іванч'икус'ка Лоба* // *Іванч'иц'ка* (Костр.), п. *Губаїшова* // *Губаїшка* (Люта). Названі приклади дозволяють також припустити, що тип назвотвірної моделі «антропонім/топонім/мікротопонім + формант > одночленна назва в однині/множині» визначався морфологічними показниками номенклатурного терміна базової двокомпонентної назви. Тому, на нашу думку, назви на зразок *Мадійка*, *Сикуран'а*, *Н'ітків'иц'а*, *Шандобруїка* є продовженнями двочленних назв із означуваною частиною в жіночому роді однини: *Манайлів'иц'* – із номеном у чоловічому роді однини, *Макарки*, *Шенуїц'и* – з опорним компонентом у сингулярній формі тощо.

Отже, аналіз розглянутих відантропонімних мікротопонімів басейну річки Ужа дозволяє зробити такі висновки:

1. Окрема група відантропонімних дериватів представлена відіменними мікротопонімами (*Гранова, Андр'їдова Пас'їка, Дж'улова*), відпрізвищевими та відпрізвиськовими назвами (*Мателешково, Бецианич'ї, Даніл'ц'у*). Сучасні мікротопоніми закарпатських сіл Ужанщини не дозволяють однозначно розмежувати відпрізвищеві та відпрізвиськові назви, оскільки юридична стабілізація прізвищ на досліджуваній території відбулася лише наприкінці XVIII ст., а мікротопоніми, утворені від них, переважно є давнішими.

2. У мікротопонімії басейну наявні базові назви, які передбачають подвійну мотивацію: це особові іменування, співзвучні з апелятивами на позначення професій, занять (*Попу'с'ка Табла, Кураторова*), рослинного та тваринного світу (*Кодурова Пл'їшка, Тернова*) та інші.

3. Меншою мірою мікротопоніми басейну мотивовані жіночими особовими іменуваннями (*Йулина Пас'їка, Руз'їны Ниїкі, Мецаниної*). Щодо співвідношення чоловічих і жіночих імен, то останні функціонують у значно меншій кількості. Основною причиною такого розподілу, напевно, були нерівні можливості жінок на право користування й володіння землею або іншими угіддями.

4. Більшість базових імен належать до іменни-ка християнського календаря. Серед календарних імен кількісну перевагу мають імена східного обряду (*Андр'ї, Васіл', Гавріло, Гарко, Вас'ко, Гаїриш, Гриц'ко, Гр'їшкó* тощо), проте трапляються також імена католицького календаря (*Марцін, Шьмон, Штэфан, Ферко*). Досить помітну групу в мікротопонімії Ужанщини становлять імена єврейського календаря (*Абру'м, Адам, Гада, Давід, Срул', Мош-ко*). Крім особових імен, основу багатьох мікротопонімів творить етнонім *жыд* «єврей». Виокремлюємо також угорські (*Антал, Балаж', Деш'ї, Дж'ула*) та німецькі імена (*Ган / Ганó*).

5. Прізвиська та прізвища, які стали базою місцевих мікротопонімів, із погляду етимології є переважно українськими. Значно рідше трапляються серед них одиниці іншомовного походження (мадаризми, германізми). Структурно базові прізвища та прізвиська мікротопонімів басейну повторюють здебільшого ті самі назвотвірні типи прізвищ і прізвиськ, які взагалі характеризують українську антропонімію закарпатського регіону.

Проаналізовані антропоніми, які слугували мотиваційною базою мікротопонімів басейну річки Ужа, є цінним матеріалом для подальших комплексних ономастичних досліджень, оскільки доповнюють наявні студії щодо вивчення закарпатських антропонімів.

Література

1. Бучко Д.Г. Віродинні ойконіми Надсяння / Д.Г. Бучко // Acta Albaruthenica, Rossica, Polonica : VII Міжнародная навук. канф. «Беларуска-руська-польська супастаўляльнае мавазнаўства, літаратурнаўства, культуралогія». – Віцебск, 2006. – С. 294–296.
2. Заїнковська О. Із спостережень над типами номінації мікротопонімів південно-східного Поділля / О. Заїнковська // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наук. праць. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 354–355. Серія «Слов'янська філологія». – С. 154–159.
3. Карпенко М. Відантропонімії мікротопоніми Кременецького району Тернопільської області / М. Карпенко // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 354–355. Серія «Слов'янська філологія». – С. 167–172.
4. Лісняк Н.І. Мікротопонімія Західного Поділля : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.І. Лісняк ; Ужгородський нац. ун-т. – Ужгород, 2004. – 20 с.
5. Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах / С.М. Медвідь-Пахомова. – Ужгород : Б. в., 1999. – 248 с.
6. Мельник Н.Ю. Структура і семантика мікротопонімів Нижньої Наддеснянщини / Н.Ю. Мельник // Питання історичної ономастики. – К. : Наук. думка, 1994. – С. 140–150.
7. Сокіл Н. Відонімії мікротопоніми Сколівщини / Н. Сокіл // Наукові записки Тернопільського НПУ. Серія «Мовознавство». – Тернопіль, 2005. – Вип. 1(13). – С. 117–128.
8. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.661 «Мови народів СРСР (українська мова)» / П.П. Чучка ; Київський держ. ун-т. – К., 1969. – 672 с.
9. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / П.П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 703 с.

Словники

Гр. – Словарь української мови / упор. Б.Д. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1996–1997. – Т. 1–3. – 1996. – (Репринтне видання. Друкується за виданням 1907 р.) ; Словарь української мови / упор. Б.Д. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1996–1997. – Т. 4. – 1997. – (Репринтне видання. Друкується за виданням 1907 р.).

Гуц. – Піпаш Ю.О. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / О.Ю. Піпаш, Б.К. Галас. – Ужгород : Ужгородський нац. ун-т, 2005. – 266 с.

Он. – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок / М.Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1. – 1984. – 495 с. ; Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок / М.Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 2. – 1984. – 515 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

Скорочення

1) назв населених пунктів:

а) *Великобerezнянський район*: Бук. – с. Буківцьова, Бег.П. – с. Бегендяцька Пастіль, Верх.-Б. – с. Верховина Бистра, Вішка – с. Вішка, Вол. – с. Волосянка, Гусн. – с. Гусний, Домаш. – с. Домашин, Забр. – с. Забрідь, Зав. – с. Завосино, Княг. – с. Княгиня, Костр. – с. Кострини, К.Паст. – с. Костьова Пастіль, К.Р. – с. Костринська Розтока, Лубня – с. Лубня, Луг – с. Луг, Люта – с. Люта, М.Бер. – с. Малий Березний, Мирча – с. Мирча, Р.Паст. – с. Розтоцька Пастіль, Рус. М. – с. Руський Мочар, Сіль – с. Сіль, Смер. – с. Смерекова, Став. – с. Ставне, Стр. – с. Стричава, Стуж. – с. Стужиця, Сух. – с. Сухий, Тих. – с. Тихий, Ужок – с. Ужок, Чорн. – с. Чорноголова;

б) *Перечинський район*: Гута – с. Гута, Вільш. – с. Вільшинки, Дубр. – с. Дубриничі, Завб. – с. Завбуч, Зар. – с. Заричово, Лип. – с. Липовець, Лік. – с. Лікіцари, Маюр. – с. Маюрки, Мокра – с. Мокра, Нов. – с. Новоселиця, Пол.Г. – с. Полянська Гута, Пер. – м. Перечин, Паст. – с. Пастілки, Пор. – с. Порошково, Т.Б. – с. Тур'я Бистра, Т.Пас. – с. Тур'я Пасіка, Т.Пол. – с. Тур'я Поляна, Турич. – с. Турички, Сім. – с. Сімир, С-ки – с. Сімирки;

в) *Ужгородський район*: Кам. – с. Кам'яниця, Нев. – с. Невицьке.

2) номенклатурних термінів: бер. – берег, вул. – вулиця, г. – гора, дж. – джерело, дж.м.в. – джерело мінеральної води, дор. – дорога, зар. – зарості, кл. – кладовище, кр. – криниця, л. – ліс, л.пол. – лісова поляна, м.в. – місце відпочинку, п. – поле, пас. – пасовище, полон. – полонина, пот. – потік (річка), потч. – потічок (струмок), сін. – сінокіс, ур. – урочище, ч.с. – частина села.

3) термінів: антр. – антропонім, апел. – апелятив, етн. – етронім.

Бегаль О. В.

КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПАМ'ЯТІ АВТОМАТИЧНИХ ДІАЛОГОВИХ СИСТЕМ

Статтю присвячено дослідженню когнітивних аспектів моделювання пам'яті автоматичних діалогових систем із метою створення віртуальних співрозмовників, здатних успішно підтримати діалог із людиною. Запропоновано підхід до структуризації пам'яті лінгвістично компетентного чат-бота та схему результативного пошуку даних у базі знань діалогової системи.

Ключові слова: когнітивне моделювання пам'яті, моделі пам'яті, віртуальний співрозмовник, комунікативна взаємодія, діалог.

Бегаль Е. В. Когнитивное моделирование памяти автоматических диалоговых систем. – Статья.

Статья посвящена исследованию когнитивных аспектов моделирования памяти автоматических диалоговых систем с целью создания виртуальных собеседников, способных успешно поддержать диалог с человеком. Предложены подход к структурированию памяти лингвистически компетентного чат-бота и схема результативного поиска данных в базе знаний диалоговой системы.

Ключевые слова: когнитивное моделирование памяти, модели памяти, виртуальный собеседник, коммуникативное взаимодействие, диалог.

Begal O. V. Cognitive modeling of the memory for automatic dialogue systems. – Article.

This article is devoted to cognitive aspects of modeling the memory for the automatic dialogue systems in view of developing virtual interlocutors able to maintain a dialogue with humans. The approach to structuring the memory of linguistically competent chat-bot is suggested, as well as the scheme for effective data search in the knowledge base of the dialogue system.

Key words: cognitive memory modeling, models of memory, virtual interlocutor, communicative interaction, dialogue.

Успішне виконання комп'ютером комунікативних і когнітивних функцій, притаманних людині, є одним із ключових завдань сучасних досліджень у галузі штучного інтелекту. З метою поглибленого й вичерпного аналізу когнітивних властивостей комунікативної взаємодії слід звернути увагу на моделі пам'яті, які у свою чергу дають змогу виокремити аспекти, важливі для роботи віртуального співрозмовника. Обрання ефективної й дієвої моделі пам'яті для розробки алгоритмів зберігання та впорядкування даних із їх подальшим виведенням і застосуванням є запорукою результативного оперування машини в діалозі з людиною.

Науковцями було запропоновано різноманітні підходи до моделювання пам'яті, які трактують ключові аспекти й параметри її впорядкування, а також механізми реалізації пошуку даних. Зокрема, К. Коффка [3] сформулював неасоціативну теорію людської довгострокової пам'яті, яку піддав критиці В. Вікельгреном [9]. Загальноприйнятою вважається асоціативна мережева модель, що стала поштовхом до оптимізації роботи машин.

Було запропоновано теорії пошуку даних у пам'яті, серед яких на особливу увагу заслуговують теорія ієрархічного пошуку, обґрунтована В. Вікельгреном, і теорія поширюваної активації семантичної обробки даних, розроблена М.Р. Квілліаном [6; 7; 8] та розвинена А. Коллінзом та Е. Лофтус [2].

Об'єкт дослідження – діалогічна взаємодія людини та комп'ютера (автоматичної діалогової системи).

Предмет дослідження – когнітивні аспекти моделювання пам'яті віртуального співрозмовника.

Мета статті полягає у встановленні принципів ефективного моделювання пам'яті автоматичної

діалогової системи та розробці схеми результативного пошуку даних у базі знань віртуального співрозмовника.

Завданнями дослідження є характеристика ключових підходів до моделювання пам'яті й реалізації пошуку в її межах, а також формування підходу до ефективного структуривання пам'яті та схеми результативного пошуку даних у базі знань автоматичної діалогової системи.

Розглянемо докладніше основні підходи до моделювання пам'яті. К. Коффка запропонував неасоціативну теорію людської довгострокової пам'яті, згідно з якою розум перебуває в постійному процесі кодування й збереження повсякденного досвіду, формуючи при цьому так званий «стовпець залишених у пам'яті слідів» (*trace column*) [3]. Виходячи з наведеного трактування структури пам'яті, вона являє собою нагромадження концептів у лінійному порядку, які продовжують надходити в процесі отримання нових знань. Це означає, що сукупність концептів, які містяться в пам'яті, не пов'язані між собою асоціативними ланками, а лише представляють сприйняту ситуацію. Цей підхід до пояснення особливостей влаштування пам'яті критикує В. Вікельгреном, зауважуючи, що одним із найбільших здобутків когнітивної психології є спростування неасоціативної теорії довгострокової пам'яті [9, 22].

З-поміж існуючих моделей пам'яті загально-визнаною вважається **асоціативна мережева модель** (*associative network model*) [5]. Згідно із цією моделлю між концептами існують зв'язки, які різняться за рівнем асоціативних сполучень. Це означає, що деякі концепти формують більш стійкі асоціативні ряди, ніж інші. У нашій сві-

домості знання структуровані таким чином, що асоціативні ланки, що існують між концептами, дозволяють переходити від одного концепту до іншого на основі смислових зв'язків між ними. Увійшовши в певну концептуальну область, ми отримуємо доступ до всіх наявних у ній даних. Шляхом переміщення асоціативними рядами ми оперуємо концептами, поєднуємо їх, встановлюємо співвідношення, виводимо логічні висновки та формуємо нові судження.

У межах дослідження ми здійснюємо розробку лінгвістично компетентного віртуального співрозмовника, здатного в режимі природного діалогу з людиною забезпечити її необхідною інформацією про вченого певного періоду та напряму мовознавства. Автоматична діалогова система охопить широкий спектр знань про лінгвіста, що включає такі складові компоненти образу вченого: його життя (день і місце народження/смерті, сім'я, освіта, статус, професія); ключові концепції, теорії та ідеї; наукові праці. Розглянемо особливості асоціативної мережевої моделі пам'яті на прикладі схеми, на якій відтворено структуру знань про сім'ю Н. Хомського (див. схему 1).

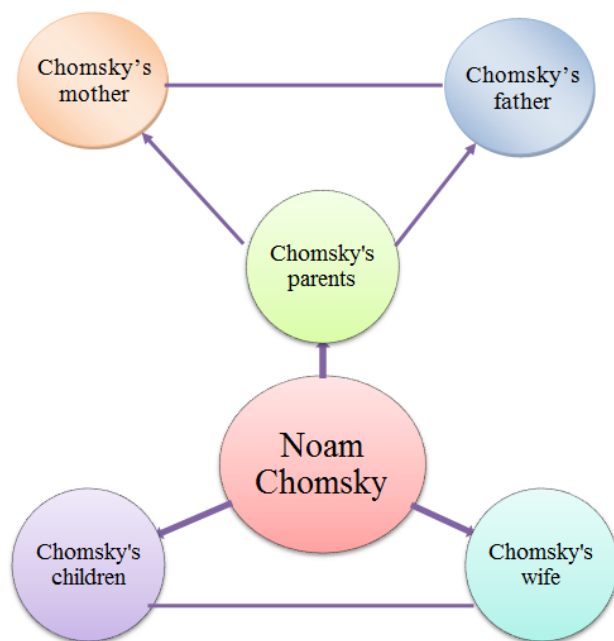

Схема 1.
Асоціативна мережева модель пам'яті

Центральну позицію в цій схемі займає концепт, який представляє постать Н. Хомського. Якщо задіяти концептуальну область сімейних стосунків, то в асоціативному відношенні постануть концепти його батьків, дружини й дітей. У безпосередньому зв'язку з концептом БАТЬКИ перебувають концепти МАТИ та БАТЬКО, які також пов'язані між собою. Окрім цього, активація концепту ДРУЖИНА зумовлює відповідне посилення на концепт ДІТИ. У поданій схемі відобра-

жено мережеву єдність знань, які вибудовують цілий асоціативний ряд під час фокусування на темі родини Н. Хомського.

У галузі штучного інтелекту асоціативна пам'ять є особливим видом пам'яті, що адресується за вмістом (*content-addressable memory* або *CAM*) та наділена властивістю прямого доступу до даних. На відміну від асоціативної пам'яті довільного доступу (*Random Access Memory* або *RAM*) адресується за розміщенням, тобто машина здійснює пошук за всіма адресами пам'яті, щоб знайти те місце, де зберігаються дані, які відповідають запиту. Асоціативна пам'ять влаштована так, що машина прямо працює зі змістом масиву даних, а не з адресами їх зберігання [9, 23].

На думку В. Вікельгрена, найбільш доцільною альтернативою прямому доступу до змістового наповнення є *теорія ієрархічного пошуку* (*hierarchical search theory*), згідно з якою спершу пошук здійснюється з-поміж категорій найвищого рівня, і коли необхідну буде знайдено, то в її межах із категорій нижчого рангу обиратиметься та, що відповідає запиту, і так далі, доки потрібні дані не буде віднайдені [9, 23].

У деяких теоріях семантичної пам'яті створюється новий структурний вузол (*node*) для кожної появи відповідного концепту в нових судженнях, коли формуються зв'язки з іншими концептами. Закодовуючи кожен набір концептів, який складає окреме судження, ми отримуємо можливість уникнути проблем, пов'язаних із накладанням асоціативних ланок та інтерференцією. В. Вікельгрен наводить такий приклад: якщо закодувати вислови «*John hit Frank*» і «*Peter hit Bill*» як асоціативні ланки для того самого вузла «*hit*», то в результаті ми отримаємо пам'ять, яка не зможе остаточно вивести: Джон вдарив Френка чи Білла [9, 26].

Спробу відтворити механізм пошуку даних у пам'яті з точки зору комп'ютера здійснив М.Р. Квілліан [6; 8]. Він запропонував *теорію поширюваної активації семантичної обробки даних* (*a spreading-activation theory of semantic processing*), у межах якої пошук у пам'яті розглядається як активація, що поширюється від двох або більше вузлів концептів у семантичній мережі, доки не буде віднайдене місце їх перетину. Зазначену теорію згодом переглянули й доповнили А. Коллінз та Е. Лофтус [2].

Концепт може бути представлено як окремий вузол у мережі, котрий з'єднаний ланками з іншими концептами. Ланки можуть мати різний рівень семантичної та асоціативної релевантності, а також когнітивної ваги (*criterialities*), котрий вказує, наскільки суттєвою й важливою є кожна ланка для значення концепту [2, 408].

М.Р. Квілліан розмежовує п'ять основних типів зв'язків між концептами [7]:

- 1) надкласові/підкласові (*ISA relationship*);
- 2) модифікаційні (наприклад, прикметник чи прислівник);
- 3) розділові (логічний оператор «*OR*»);
- 4) єднальні (логічний оператор «*AND*»);
- 5) клас зв'язків, що представляє ті зв'язки (зазвичай дієслівні), які являють собою окремий концепт.

Пошук у пам'яті передбачає паралельне відстежування ланок від вузла кожного з концептів та зумовлений вхідними словами-стимулами. Зона активації поступово розширюється, спочатку до всіх вузлів, які з'єднані з першим вузлом, далі – до всіх наступних, які мають зв'язок із кожним із цих вузлів.

Кожному вузлу, до якого дійде пошук, приписується активаційний тег, яким відзначається початковий вузол і попередній. Коли цей тег перетнеться з тегом іншого початкового вузла, пошук буде завершено. Наявність тегів дозволяє реконструювати весь шлях, який привів до перетину. Після того, як перетин було знайдено, необхідно оцінити, чи задовольняє отриманий результат усі параметри й вимоги синтаксису та контексту вхідного запиту [2, 408].

Чим більше спільних властивостей і якостей мають концепти між собою, тим більше зв'язків утворюється між їхніми вузлами, а отже, це безпосередньо впливатиме на близькість семантичної взаємодії цих концептів [2, 411]. Рівень міцності зв'язку залежатиме від кількості спільних смислових елементів і характеристик. А. Коллінз та Е. Лофтус ілюструють особливості реалізації описаного механізму встановлення взаємозв'язків між концептами за допомогою схеми (див. схему 2) [2, 412].

У поданій схемі відображено структуру взаємозв'язків між концептами, де коротші лінії сигналізують про вищий рівень семантичної взаємодії. Смислова віддаленість свідчить про слабкий асоціативний зв'язок. Наприклад, якщо на перший план вивести зв'язок концептів «RED» та «FIRE ENGINE», то активація не поширяться на концепти «CHERRIES», «ROSES» чи «SUNSETS», що зумовлено малою кількістю смислових ланок, які єднали би їх із концептом «FIRE ENGINE». З останнім в асоціативному ряді взаємодіятимуть такі концепти, як «BUS», «TRUCK» або «AMBULANCE».

Проаналізувавши особливості механізму пошуку даних у пам'яті, наведеного в межах теорії поширюваної активації семантичної обробки, ми можемо зробити висновок, що вона являє собою зручну модель для відтворення ментальних процесів в оперуванні комп'ютера в ролі віртуального співрозмовника. Виокремлені суттєві складники й важливі аспекти зв'язку між ними дадуть змогу вибудувати дієву стратегію розробки чат-бота, здатного до комунікативної діяльності.

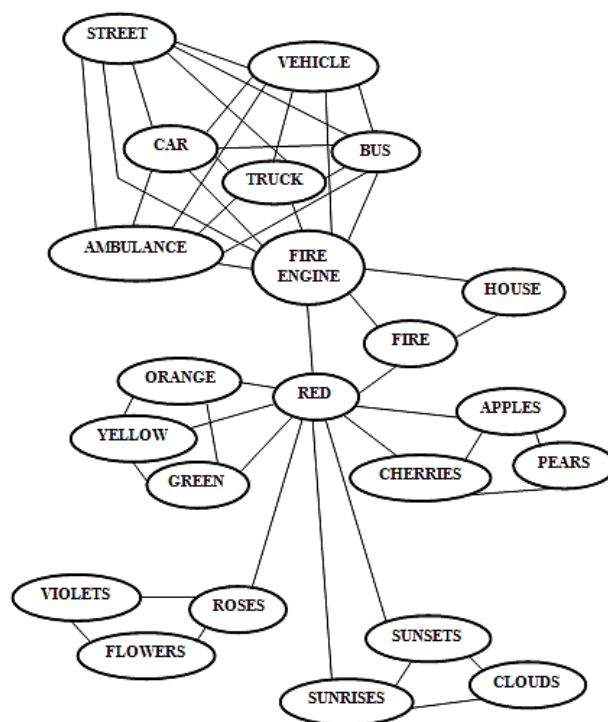

Схема 2. Схематична репрезентація семантичної взаємодії концептів

Беручи до уваги розглянуті підходи до моделювання пам'яті, ми виокремили ключові параметри, які необхідно врахувати в розробці автоматичної діалогової системи, здатної успішно виконувати роль активного учасника комунікативної взаємодії, а саме:

1. *Асоціативна мережа* апелює до асоціативної мережевої моделі пам'яті, що є ключовим підходом до структурування й збереження даних у базі знань, дасть змогу впорядкувати знання з певної предметної області у вигляді чіткої фреймової ієрархічної організації із вкладеними слотами (тобто вкладеними даними). Наприклад, для фрейму сім'ї вченого слотами будуть конкретні дані-репліки про його сім'ю. Фрейми мають бути поєднані зв'язками, що надасть можливість переходити від загальної інформації до конкретної, при цьому необхідно запрограмувати систему на «запам'ятовування» шляху просування від теми до підтеми. Фрейм розглядається як модель структурованої репрезентації знань (за термінологією М. Мінського [4]), що за своєю будовою формує деревовидну ієрархію (в інформатиці поширеною є назва «онтологія» [1]). Фрейм міститиме інформацію, яка розгортатиметься на декількох рівнях: від найбільш загального до конкретного.

2. *Загальний доступ до даних*: увійшовши до певної концептуальної області через асоціативні зв'язки, чат-бот отримуватиме доступ до всіх даних, які містяться в ній.

3. *Створення структурних вузлів* маркування нового структурного вузла для кожної появи відповідного концепту, що дасть змогу уникнути накладання асоціативних ланок.

4. *Збереження історії діалогу*: необхідно зберегти історію розгортання діалогічної комунікації для орієнтації віртуального співрозмовника в контексті розмови, вдалого встановлення референційних зв'язків та дотримання семантичної й прагматичної єдності діалогу.

5. *Ієрархічний пошук*: услід за теорією ієрархічного пошуку спочатку віртуальний співрозмовник здійснюватиме пошук серед категорій найвищого рівня, поступово просуваючись до нижчих рівнів. Рух від загального до конкретного є запорукою входження в потрібну фреймову область знань.

6. *Адресація за вмістом* забезпечить прямий доступ до даних.

7. *Пошук найбільшої концентрації слів із найвищим когнітивним статусом*: ключовим для пошуку даних у пам'яті віртуального співрозмовника є видача репліки, яка найбільшою мірою асоціюється з ключовими поняттями запиту. Для забезпечення відповідності реакції стимулу необхідно віднайти той слот бази знань, де ключові слова з найвищим когнітивним статусом і вагою зосереджені в найбільшій кількості, тобто встановити найвдаліше місце їх перетину.

Керуючись сформованим підходом до когнітивного моделювання пам'яті, ми здійснили розробку лінгвістично компетентного віртуального співрозмовника, здатного підтримати розмову про лінгвістів різних періодів і напрямів мовознавства, їх праці та основні концепції. Усі дані репрезентовані у вигляді онтологічного представлення знань, що утворює деревовидну ієрархію. Розглянемо приклад моделі знань для Н. Хомського (див. схему 3).

У поданій схемі відтворено структуру впорядкування знань про Н. Хомського в базі даних автоматичної діалогової системи. Деревовидна ієрархічна організація відповідає ключовим принципам асоціативної мережевої моделі пам'яті, забезпечує ефективний пошук релевантних реакцій на запропонований людиною стимул.

Експериментальним шляхом підтверджено, що результативність пошуку досягається не під час добору найбільшої кількості збігів між реплікою-стимулом і можливими репліками-реакціями, а коли задіюється схема аналізу вхідної репліки користувача, скерована на відбір даних за найменшою кількістю розбіжностей запиту з прототипом питань, що можуть задіяти відповідну репліку-реакцію, і навпаки – прототипу питань із вхідним запитом. Обрахунок здійснюється за такою формулою:

$$\text{diff} = (1 - \text{coef1}) + (1 - \text{coef2}),$$

де *coef1* – коефіцієнт збігів запиту з прототипом питань, *coef2* – коефіцієнт збігів прототипу питань із вхідним запитом, $(1 - \text{coef1})$ – коефіцієнт розбіжностей запиту з прототипом питань, $(1 - \text{coef2})$ – коефіцієнт розбіжностей прототипу питань із вхідним запитом.

Ми прагнемо отримати якомога меншу суму розбіжностей. Це дає змогу формалізувати процес пошуку, при цьому застосовуються прийоми комп'ютерної обробки природної мови з метою підвищення якості аналізу змістового наповнення вхідних реплік людини.

Розглянемо приклад діалогу з лінгвістично компетентним віртуальним співрозмовником, у якому втілено наведені принципи когнітивного моделювання пам'яті:

Bot: Hi, I'm Joseph Linguiston! Enter your name, please.

I: My name is Helen.

Bot: Pleasure to meet you, Helen. What linguist would you like to know about?

I: Let's talk about Noam Chomsky.

Bot: Feel free to ask me about Noam Chomsky's: life, notable ideas, main concepts, theories and works.

I: What are his main concepts?

Bot: Chomsky's main achievements are: transformational grammar theory, generative grammar, context-free grammar, the universal grammar theory, the Chomsky hierarchy and his theories on language acquisition [http://en.wikipedia.org/wiki/Noam_Chomsky].

I: Tell me about transformational grammar.

Bot: Transformational grammar is a system of language analysis that recognizes the relationship among the various elements of a sentence and among the possible sentences of a language and uses processes or rules (some of which are called transformations) to express these relationships [http://www.britannica.com/EBchecked/topic/602647/transformational-grammar]. Would

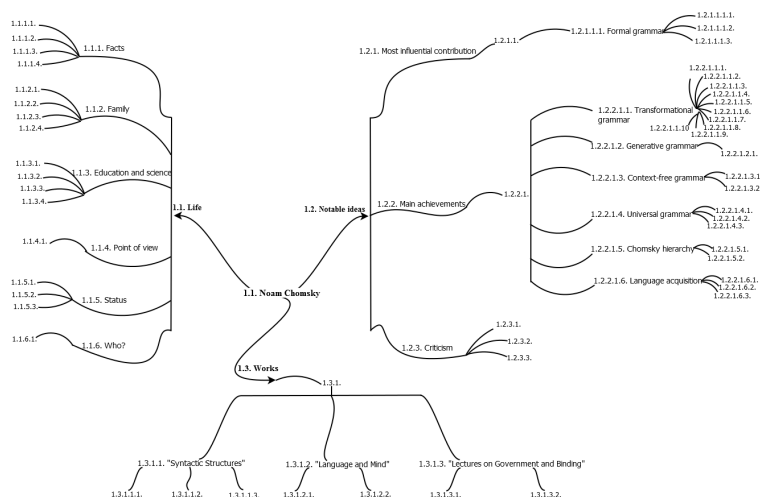

Схема 3. Модель знань про постать Н. Чомського

you like to know more about transformational grammar?

I: Yes, please.

Bot: The main concepts of transformational grammar are a Deep Structure and a Surface Structure, I-Language and E-Language, grammaticality and a transformation [http://en.wikipedia.org/wiki/Transformational_grammar].

I: Go on.

Bot: The Deep Structure represents the core semantic relations of a sentence, and is mapped on to the Surface Structure via transformations. For example, the sentences "Pat loves Chris" and "Chris is loved by Pat" mean roughly the same thing and use similar words. These two sentences are distinct surface forms that derive from a common Deep Structure [http://en.wikipedia.org/wiki/Transformational_grammar].

I: And what is Surface structure?

Bot: The Surface Structure is the scope of sentences that are actually uttered [http://en.wikipedia.org/wiki/Transformational_grammar].

I: What is the difference between the Deep Structure and the Surface Structure?

Bot: The Deep Structure represents fundamental relationships among linguistic components, while the Surface Structure is the sentences that are actually uttered. One Deep Structure can stand for many Surface Structures [http://en.wikipedia.org/wiki/Transformational_grammar].

I: Thank you.

Bot: I hope it was a fruitful conversation.

I: Bye!

Bot: I was glad to have a talk with you, Helen.

Такий діалог можна вважати успішним як з огляду на досягнення людиною ілюкитивної мети

комунікативного акту (отримати бажану інформацію про Н. Хомського), так і з точки зору дотримання прагматичної й семантичної зв'язності, адже віртуальний співрозмовник доцільно відповідає на поставлені запитання, дотримується теми розмови та орієнтується в цій предметній галузі.

У межах дослідження ми розглянули основні підходи до моделювання пам'яті. На основі отриманих результатів сформулювали підхід до структурування пам'яті автоматичної діалогової системи та схему результативного пошуку даних на прикладі розробки лінгвістично компетентного віртуального співрозмовника (під лінгвістичною компетентністю розуміється здатність успішно підтримати розмову про відомих лінгвістів, їх життя й основні наукові концепції).

Результати проведеного дослідження дають підстави зробити висновок, що моделювання пам'яті автоматичної діалогової системи на основі асоціативної мережевої моделі та принципу ієрархічного пошуку даних забезпечує ефективне виконання машинною ролі співрозмовника. Важливо також враховувати місце перетину ключових слів із найвищим когнітивним статусом і вагою, що дає змогу реалізувати успішний діалог між людиною та комп'ютером. Сформований підхід до моделювання пам'яті чат-бота та схема пошуку даних у базі знань успішно втілюються в розробці лінгвістично компетентних віртуальних співрозмовників.

Перспективи подальших досліджень полягають у тому, що розвиток і впровадження асоціативно-мережевих підходів до моделювання пам'яті дасть змогу оптимізувати роботу автоматичних діалогових систем для результативної комунікації з людиною.

Література

1. Лапшин В.А. Онтология в компьютерных системах / В.А. Лапшин. – М. : Научный мир, 2010. – 224 с.
2. Collins A.M. A spreading-activation theory of semantic processing / A.M. Collins, E.F. Loftus // Psychological Review. – 1975. – Vol. 82. – № 6. – P. 407–428.
3. Koffka K. Principles of Gestalt Psychology / K. Koffka. – New York : Harcourt, 1935. – 485 p.
4. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge (A.I. Memo 306) / M. Minsky. – Cambridge, MA : Artificial Intelligence Laboratory ; Massachusetts Institute of Technology, 1974. – 81 p.
5. Mitchell A.A. Models of Memory: Implications for Measuring Knowledge Structures / A.A. Mitchell, A. Abor (Eds.) // Advances in Consumer Research. – MI: Association for Consumer Research. – 1982. – Vol. 9. – P. 45–51.
6. Quillian M.R. A revised design for an understanding machine / M.R. Quillian // Mechanical Translation. – 1962. – Vol. 7. – P. 17–29.
7. Quillian M.R. Semantic memory / M.R. Quillian, M.L. Minsky (Ed.) // Semantic information processing. – Cambridge, MA : The MIT Press, 1968. – P. 227–270.
8. Quillian M.R. Word concepts: A theory and simulation of some basic semantic capabilities / M.R. Quillian // Behavioral Science. – 1967. – Vol. 12. – P. 410–430.
9. Wickelgren W.A. Human learning and memory / W.A. Wickelgren // Annual Review of Psychology. – 1981. – Vol. 32. – P. 21–52. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.columbia.edu/~nvg1/Wickelgren/papers/1981aWAW.pdf>.
10. Encyclopædia Britannica Online [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/602647/transformational-grammar>.
11. Wikipedia website [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.wikipedia.org>.

Варешкина Н. В.
Смирнова Н. Н.
Кононова Н. В.

ПРЕПОДАВАНИЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ ДИАЛОГА КУЛЬТУР

Статья посвящена рассмотрению проблемы формирования языковой и культурной компетенции студентов в процессе обучения иностранному языку, а также описанию методов, направленных на формирование навыков владения иностранным языком в контексте диалога культур.

Ключевые слова: иностранный язык, языковая компетенция, культурная компетенция, диалог культур.

Варешкіна Н. В., Смирнова Н. Н., Кононова Н. В. Навчання іноземної мови в контексті діалогу культур. – Стаття. У статті розглянуто проблему формування мовної та культурної компетенції студентів під час навчання іноземної мови, а також з'ясування методів, які спрямовані на формування навичок володіння іноземною мовою в контексті діалогу культур.

Ключові слова: іноземна мова, мовна компетенція, культурна компетенція, діалог культур.

Vareshkina N. V., Smirnova N. N., Kononova N. V. Foreign language teaching in the context of the dialogue of cultures. – Article. The article deals with the problem of formation foreign language competence focusing on the aspects of culture and civilization and interpretation of methods of formation of foreign language skills in the context of the dialogue of cultures.

Key words: foreign language, language competence, cultural competence, dialogue of cultures.

Обновление нашего общества, приобщение его к общечеловеческим духовным ценностям и морально-этическим нормам, утраченным им в последнее время, не может не отразиться на содержании образования в высшей школе. В новых концепциях высшего образования и воспитания молодежи выдвигается требование пересмотра общих целей и содержания образования, форм и методов обучения и воспитания в тесном единстве образования, воспитания и развития человека как субъекта деятельности, личности и индивидуальности. Базовым компонентом, ядром такого содержания должен быть фундамент общей культуры [11]. К этому следует добавить, что развитие деловых и личных контактов, расширение и укрепление экономических, политических, культурных связей нашей страны и нашего народа с другими странами и народами представляет реальность нашей общественной жизни сегодня.

Гуманизация содержания образования и особенно расширение культурных связей также требуют пересмотра целей, содержания и технологии обучения иностранному языку как новому средству обучения – новому средству межкультурной коммуникации и межкультурного взаимопонимания, существенного улучшения его преподавания на всех уровнях, в том числе в высшей школе.

Первостепенное значение приобретает целенаправленное приобщение студентов к «лучшим мыслям и институтам другой нации, ее литературе, ее культуре, иными словами – к духу народа в самом широком смысле слова» [6], поскольку изучение культуры народа другой страны, иной цивилизации имеет общегуманистический смысл.

Идеи про необходимость параллельного изучения языка и культуры народа насчитывают не одно десятилетие. Еще в 1957 Р. Ладо указывал на важ-

ность сравнения как языковых, так и культурных систем при изучении иностранного языка [13].

В отечественной науке вопрос одновременно овладения иностранной и национальной культурой нашел отражение в работах многих авторов (Е.М. Верещагина, В.Г. Костомарова, В.Л. Скалкина, Е.И. Пассова, Ж.Л. Витлина) [3; 10; 9; 4].

Понимание культуры народа, знание его системы понятий имеет не только образовательное, но и коммуникативно-практическое значение, поскольку полноценное общение между представителями двух различных культур может иметь место только при наличии некоторого общего, так называемого фонового знания, присущего как адресанту, так и адресату [3]. Это ставит участников коммуникации в равноправное положение в интеллектуальной сфере по отношению друг к другу, так как восприятие инокультуры позволяет сблизить когнитивные уровни коммуникантов [7].

В соответствии с когнитивным подходом к обучению иностранному языку доминирующим должна быть ориентация на создание в сознании студента, во-первых, такой модели языка, которая может обеспечить порождение аутентичной, то есть полноценной речи на этом языке, а во-вторых, образа мира, специфичного для этой иноязычной культуры, и обслуживающего ее языка [8]. В этом контексте можно говорить о двух основных направлениях в обучении иностранному языку и устной речи: а) познание самого языка (то есть знание и владение языковыми средствами, в которых выражается содержание); б) познание и понимание через этот язык иноязычной культуры, реалий иной действительности, цивилизации страны изучаемого языка. Последнее предполагает усвоение знаний и сведений страноведческого, лингвострановедческого и культурно-эстетиче-

ского характера, познание другого мира, тех человеческих отношений, заложенных в нем, которыми не владеет человек, не знающий этого языка.

Приобщение к общечеловеческим ценностям и общечеловеческой культуре имеет гуманистическое значение, стимулирует мотивацию овладения чужим языком, расширяет возможности коммуникации.

В этом случае имеет место «диалог культур», наличие реалий двух стран (страны изучаемого языка и нашей страны) и элементов родной культуры учащихся. Студенты, получая знания о культуре (жизни, быте и так далее) носителей языка, имеют возможность передать аналогичные сведения о культуре (жизни, быте и прочем) своего народа на изучаемом языке представителям другой цивилизации.

В современных условиях, когда особенную значимость приобретает интеграция в экономической и социальной сферах, когда проблема сохранения жизни на Земле становится основной и глобальной, на первый план, естественно, выдвигается проблема взаимопонимания людей, их духовной связи и поиска общих путей осуществления прогресса.

Изучение иностранного языка должно обеспечить доступ к культуре других народов, стать важным фактором всестороннего развития личности, источником знаний о современной жизни страны изучаемого языка, обеспечить уже в процессе обучения «диалог культур» (термин В.С. Библера). Любая современная культура может развиваться лишь на грани культур, в одновременности и диалоге с другими культурами. В этой ситуации каждая культура оказывается «двуликим Янусом», обращаящим свое лицо одновременно к другим культурам и вглубь себя в стремлении изменить и дополнить собственное бытие [1].

Диалог культур предполагает, возможно, более полное познание друг друга, поиск общего, что сближает представителей разных национальных культур, дает основу для установления взаимопонимания.

Среди множества путей, обеспечивающих эти внутренние связи и гуманистические отношения между людьми, бесспорно, одним из важнейших является изучение языка и культуры другого народа.

Во многих странах преимущество в течение нескольких десятилетий остается за изучением английского языка как иностранного: в современном мире этот язык является наиболее полифункциональным и наиболее распространенным в международном общении. Однако прагматизм целей, с которыми молодые люди чаще всего изучают иностранные языки, обычно очень ограничивает и обедняет возможности использования языка как средства проникновения в культуру, в менталитет, в способы мышления другого народа – носителя

этого языка. Как правило, такая гуманистическая цель очень редко отчетливо выступает перед студентами. Она, к сожалению, редко ставится в качестве самостоятельной и преподавателями.

Однако большинство студентов заинтересованы в том, чтобы и расширить свой кругозор в области гуманитарных дисциплин и значительно улучшить знание языка, причем не только в узком, прагматическом плане, то есть уметь говорить на иностранном языке и читать специальную литературу.

Из практики известно, что начало изучения языка обычно является более радужным, чем систематическая каждодневная работа над языком, поэтому далеко не все приходят к запланированному ими самими результату.

Однако максимальное использование первоначальных планов и их позитивной мотивации, как отмечают методисты (Ж.Л. Витлин и др.), может быть направлено на то, чтобы усилить эту мотивацию. С этой целью целесообразно с самого начала вводить элементы реального языка, дать студентам возможность почувствовать специфику мышления, отражающуюся в языке, показывать психологию и элементы культуры другого народа, особенно культуры современной [4].

Процесс обучения целесообразно строить так, чтобы на каждом занятии слушатели открывали для себя ту не переводимую буквально специфику лексики, грамматического строя и стиля другого языка, за которой стоит способ мышления и психология другого народа.

При построении структуры курса важно опираться как на работы известных языковедов и лингвистов (Л.В. Щерба и др.), так и на исследования в области лингвострановедения (В.Г. Костомаров и др.) [12; 3].

При построении методики обучения особое внимание необходимо обращать на то, чтобы с самого начала снять установку на «перевод-кальку» и сформировать новую установку – на попытку проникновения в смысл, воплощенный в различных языковых структурах и сближающий понимание студента с пониманием тех же смыслов носителями языка.

В процессе обучения студентов важную роль играют экскурсии в историю языка, в сравнительное языкознание, а также специальный подбор заданий на поиск смысловых эквивалентов в разных языках, на осмысление различных идиоматических выражений в аспекте языковых традиций и психологии носителей языка и тому подобное.

Например, изучая латинский язык, студент знакомится с лексической единицей *albus* (белый), понимает ее при чтении и строит с ее помощью предложения. Однако изучая историю, он не всегда ассоциирует это слово с поэтическим названием Британских островов – *Albion*. А ведь именно меловые скалы, которые римляне увидели со стороны

Дуврського пролива, підказали назву цієї «Белой страны».

Слова «Англія», «англійський» привычні для всіх. Але не всі можуть сразу побачити зв'язок між цими словами і назвою давнього германського племені англів, про яке вони чули на заняттях по історії.

Одним з важливих шляхів внутрішнього приобщення студентів до психології і специфічної мовної культури носіїв мови відкривається через включення циклу занять по домашньому читанню в курс іноземної мови вже на початковому етапі занять. Мова стає постійним об'єктом мислительної діяльності людини, емоційного сприйняття ситуацій, описуваних в тексті.

Цілеспрямоване читання художньої літератури на іноземній мові розширює тематику обговорюваних на заняттях питань за межі ситуацій повсякденного життя. В результаті, як показує досвід, підвищується готовність до виконання різних творчих завдань, з'являється велика свобода в використанні мови. Так, знайомство з новими граматичними і лексическими явищами в зв'язному тексті полегшує їх розуміння і засвоєння, оскільки видно їх функціональну значимість; в процесі підготовки перекладу невеликих частин тексту слухачі включають в свій активний словник нові для них способи передачі думки на англійській мові, які вони тільки що сприйняли, читаючи текст.

Звичайно, що знайомство з художніми творами само по собі вже розширює представлення вивчаючих іноземну мову і культуру, традиції і життя іншого народу через зміст самого тексту. Однак в поєднанні з оволодінням специфікою мовних форм, використовуваних його носіями, такий ефект виявляється більш глибоким.

Для вивчаючих іноземну мову в зв'язному тексті, навіть адаптованому, мова предстает в єдності всіх своїх елементів, не розчленованим на граматичні форми і структури. При читанні тексту його осмислення відбувається засобами рідної мови, тому йде постійне порівняння двох мов, аналіз того, якими мовними засобами виражається та чи інша думка, що саме стоїть за окремим поняттям.

За словами А. Вежицької, «в словах мови закодовані певні способи концептуалізації світу». Необхідно проникнути в суть «ключових слів» культури оригіналу і вміти зрозуміти їх значення [2].

Сама назва художнього твору вже може дати можливість читачеві отримати установку на декодування точки зору за рахунок фонових знань самого читача, на які роз-

раховує автор. По мірі читання читач розшифровує також ті контекстуальні значення, які нагромаджуються на представленні *apriori*. Англійськомовний читач отримує достатньо прозору інформацію про можливе зміст роману Е. Гемінгуей «A Farewell to Arms», якщо він знає сумну ліричну пісню, що містить слово «farewell to arms, to arms that caressed me».

Назва роману – цитата з пісні, в якій мова йде про прощання з коханою («прощайте руки, руки, ласкавши мене»), дозволяє читачеві побудувати гіпотезу, доказом якої слугує по мірі просування процесу спільної з автором роботи: автор зашифрував свою точку зору в заголовку – читач її декодує, розшифровує. Виявляється, що в романі мова дійсно йде про прощання з коханою – прощання назавжди. Але в значущій мірі смерть викликана війною, яка і фізично, і морально калечить, ламає, вбиває, знищує. Словосполучення *arms* в заголовку неоднозначно. Воно одночасно реалізує два значення: «руки» і «зброя». Обидва значення узусально закріплені. Завдяки цитатності заголовка «на вході» в текст *arms* мультисемантично (=руки), «на виході» воно має складну смисловою структурою, основними контекстуальними значеннями його є «любов», «війна», «смерть», «страждання». По мірі читання читач побудує контекстуальну смисловою структуру заголовка, що представляє точку зору автора.

В російському перекладі назви роману («Прощай, зброя!») відсутні відправні передумови декодування, засновані на фонових знаннях. Російськомовний читач з самого початку будує зовсім іншу гіпотезу. Для нього це роман на суто військовій темі [5].

Коли вивчається мова розглядається не тільки як засіб комунікації, але і як інструмент приобщення до світової культури, сам процес стає для студентів більш значущим і цікавим; вони включаються в нього і емоційно, і пізнавально. На основі яскраво вираженого інтересу до мови достатньо продуктивно здійснюється також процес нарощування елементарних мовних умінь (тобто здійснюється і прагматичні цілі).

Студенти повинні набувати вміння проникати в культуру і психологію іншого народу через порівняння з культурою і психологією свого народу, що сприяє покращенню взаєморозуміння, зближенню двох народів, збагаченню особистості студентів. З окремих фактів і відомостей про країни, що говорять на вивчаємій мові, виробляється цілісне і глибоке уявлення про них, формується позитивне ставлення до їх культури. Відбувається одночасне осоз-

нение национальной гордости и своей принадлежности к великой европейской культуре.

Однако преподавателям иностранного языка при отборе материалов для чтения следует помнить о том, что появление того или иного страноведческого текста должно быть методически обусловлено. Страноведческие тексты должны органично вписываться в учебный процесс и сочетаться с текстами научного характера.

Как показывает опыт работы и научные исследования, большинство студентов предпочитают сочетание в учебном процессе научных и стра-

новедческих текстов. Это позволяет на основе наличествующей внутренней страноведческой мотивации значительно расширить их кругозор, коммуникативную компетенцию, интеллектуальный и культурный уровень.

Мы полагаем, что предмет «Иностранный язык» занимает особое место в развитии, воспитании и образовании гармонически развитой личности, какой должны стать все выпускники университетов. В процессе обучения иностранным языкам студентов можно и нужно приобщать к общечеловеческим ценностям и культуре.

Литература

1. Библер В.С. Культура. Диалог культур (опыт определения) / В.С. Библер // Вопросы философии. – 1989. – № 6. – С. 31–42.
2. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежицкая. – М. : Русские словари, 1997. – 416 с.
3. Верещагин Е.М. Язык и культура / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1990. – 247 с.
4. Витлин Ж.Л. Зарубежная культура как компонент современной профессиональной культуры преподавателей иностранного языка / Ж.Л. Витлин // Сборник материалов научно-практической конференции «Современная зарубежная культура в обучении иностранным языкам». – СПб. : Институт образования взрослых Российской академии образования, 1993. – С. 9–20.
5. Горшкова К.А. Декодирование заглавия художественного прозаического текста как залог декодирования точки зрения / К.А. Горшкова // Збірник наукових праць II міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора В.Л. Скалкина. – О. : ОНУ, 2000. – С. 206–210.
6. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – М. : Иностранная литература, 1958. – 406 с.
7. Журавлева Н.С. О работе с художественным произведением в процессе изучения языка / Н.С. Журавлева, М.Д. Зиновьева // Современное состояние и основные проблемы изучения и преподавания русского языка и литературы : доклады советской делегации на V конгрессе МАПРЯЛ. – М., 1986. – С. 121–128.
8. Леонтьев А.А. Язык не должен быть чужим / А.А. Леонтьев // Этнопсихологические аспекты преподавания иностранных языков. – М. : Диалог, 1996. – С. 56.
9. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования: концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е.И. Пассов. – М. : Просвещение, 2000. – 173 с.
10. Скалкин В.Л. Основы обучения устной иноязычной речи / В.Л. Скалкин. – М. : Русский язык, 1981. – 248 с.
11. Шатилов С.Ф. О гуманистической культурно-страноведческой основе обучения иностранному языку в средней школе / С.Ф. Шатилов, Л.И. Агафонова // Сборник материалов научно-практической конференции «Современная зарубежная культура в обучении иностранным языкам». – СПб. : Институт образования взрослых Российской академии образования, 1993. – С. 53–57.
12. Щерба Л.В. Современный русский литературный язык. Избранные работы по русскому языку / Л.В. Щерба. – М. : Русский язык, 1957. – 188 с.
13. Lado R. Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers / R. Lado. – University of Michigan Press : Ann Arbor, 1957. – 110 p.
14. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Edinburgh Gate, Harlow : Longman, 2002. – 1658 p.
15. Oxford Guide to British and American Culture. – Oxford University Press, 2000. – 599 p.

УДК 811.112.2'342

Васильченко Е. Г.

ВАРИАТИВНОСТЬ ФОНЕМЫ [r] В НАЦИОНАЛЬНЫХ ВАРИАНТАХ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В ГЕРМАНИИ, АВСТРИИ И ШВЕЙЦАРИИ

Статья посвящена особенностям национальных вариантов немецкого языка в Германии, Австрии и Швейцарии на фонетическом уровне. Предметом исследования является реализация фонемы [r], многообразие вариантов которой объясняется спецификой фонетической природы этих звуков и свидетельствует об их большой подверженности артикуляционным деформациям.

Ключевые слова: национальный вариант, фонема, звук, артикуляция.

Васильченко О. Г. Варіативність фонемі [r] у національних варіантах німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії. – Стаття.

Статтю присвячено особливостям національних варіантів німецької мови в Німеччині, Австрії та Швейцарії на фонетичному рівні. Предмет дослідження становить реалізація фонемі [r]. Різноманітність її варіантів зумовлена специфікою фонетичної природи цих звуків та свідчить про високу можливість артикуляційних деформацій.

Ключові слова: національний варіант, фонема, звук, артикуляція.

Vasylychenko E. G. Variation of the [r] phoneme in the national varieties of the German language in Germany, Austria and Switzerland. – Article.

The article deals with nature of national variation of German in Germany, Austria and Switzerland on the phonetic level. The phoneme [r] is the subject of our research. Its variety could be explained by specific phonetic nature of r-sounds and their ability to articulation deformations.

Key words: national variation, phoneme, sound, articulation.

Статья посвящена особенностям реализации фонемы [r] в национальных вариантах немецкого языка в Германии, Австрии и Швейцарии, что в связи с оживлением интереса к социолингвистической проблематике исследования национальных вариантов одного и того же литературного языка в современной германистике приобретает особое значение и актуальность. Еще в 50-е годы XX века в языкознании по этому поводу имелись только отдельные высказывания либо суждения (А.И. Смирницкий, Э.Г. Ризель), однако отсутствовала удовлетворительная теория, на основании которой можно было бы подвергнуть научному анализу вопросы национально-языковых отношений во многих странах мира. В отношении проблем изучения испанского языка в странах латинской Америки Г.В. Степанов впервые изложил свои идеи в 1957 году [2]. Он подчеркивал необходимость говорить, в частности, об особенностях испанского языка на «национальном уровне». Таким образом, выступления Г.В. Степанова по вопросам развития и функционирования национальных форм одного и того же языка, а также интерес к характеру и состоянию системы литературного языка за пределами его основной или исходной территории распространения позволили по-новому подойти к пониманию национального языка в сложных условиях существования многих его вариантов как языка, имеющего возможности самостоятельного развития, причем отношение вариантов единого языка друг к другу должно рассматриваться как паритетное в социальном, культурном, политическом и лингвистическом аспектах.

Примерно в это же время над аналогичной проблематикой на материале английского и не-

мецкого языков работали А.Д. Щвейцер [7] и А.И. Домашнев [1], а над изучением национальных вариантов французского языка – Е.А. Реферовская [6]. Исследователи пришли к выводу, что в условиях раздельного применения единого языка в своем собственном территориальном, историческом и социальном пространстве в нем развиваются (в каждом отдельном случае) свои характерные черты, в соответствии с которыми язык этой общности дифференцируется от такого языка другой национальной общности [2, 8]. Иными словами, благодаря формированию национальных форм единого языка он перестает быть «идентичным самому себе на всей территории своего распространения» [3, 393].

В середине 80-х годов XX века немецкий язык был причислен к «плюрицентричным» (plurizentrische Sprachen) или полинациональным (национально негомогенным), языкам, что официально подтвердило существование нескольких равноправных национальных вариантов немецкого литературного языка. Эти национальные варианты развиваются в государствах, где немецкий язык имеет статус государственного, а также у них есть свои специфические черты и особенности. Национальная норма, отражающая сущность варианта языка, является суверенной и самостоятельной, осознается и поддерживается в пределах каждой национальной общности, рассматривается в качестве социально нейтральной и престижной, опирается на национальные литературно-речевые традиции. Признание паритета национальных норм явилось следствием их постепенного развития и утверждения. Реализация принципа паритета национальных норм могла сталкиваться с определенными трудностями, возникающими

по причинам как культурно-политического, так и лингвистического свойства.

Начиная с 1990 года речеведы-германисты объединенной Германии принялись за разработку современного произносительного словаря немецкого языка, где решался целый ряд задач кодификации произношения современного немецкого языка. Основопологающим принципом являлась опора на знания современного произносительного узуса с учетом ситуативных и коммуникативных факторов. Также в рамках новой кодификации было предусмотрено отдельное описание особенностей реализации немецкого стандартного произношения в Австрии и Швейцарии, чему в новом словаре (*Deutsches Aussprachewörterbuch*) посвящены самостоятельные главы [20; 21].

В произносительном стандарте существуют так называемые звуки-маркеры, которые и являются характерными отличительными признаками того или иного национального варианта. Наиболее ярко национальные особенности на фонетическом уровне проявляются в реализации фонемы [r], редуцированного [ə], нового приступа, дифтонгов, неаспирированном произношении глухих смычных, а также в позиционных и коартикуляторных модификациях.

Предметом нашего исследования является реализация фонемы [r], особое фонетическое своеобразие которой проявляется в широком спектре г-аллофонов с учетом их акустической специфики. Традиционно группа г-аллофонов распадается на вариформы, которые начинаются с вибранта и заканчиваются элизией: многоударный вибрант (переднеязычный/увулярный) – одноударная вариформа – фрикативный – аппроксимант – гласный – полная ассимиляция – элизия [4, 97]. Много ученых на протяжении столетий касались вопроса г-аллофонов в немецком языке. Среди них такие, как О. Бремер, Е. Девриент, Ю. Граф и Б. Майснер, О. Есперсен, В. Кремер, М. Линдау, К. Луик, П. Мартенс, Б. Руес, Э. Сиверс, Х. Ульбрих, В. Фиетор, Г.-Г. Венглер и другие [9; 10; 13; 17; 19; 22; 23; 24; 25; 26; 29; 32; 33; 34]. Каждый из них по-своему объясняет наличие такого большого числа произносительных вариантов немецкой фонемы [r], их появление, распространение и перемещение из узуса в норму.

Уже более столетия назад было замечено, что фонема [r] способна модифицироваться в зависимости от звукового окружения. Т. Зибс в 1898 году (в работе «*Deutsche Bühnenaussprache*») настаивал на употреблении в речи переднеязычного аллофона [r], считая при этом, что только таким путем можно избежать очень распространенного в то время злоупотребления: подменять [r] в позиции перед [t] в словах типа *warten*, *Pforte* глухим щелевым [x], то есть произносить *wachten*, *Pfachte*, а вместо [r] перед другими согласными и в конце

слова произносить звук, похожий на [ə]: например, *staäben* вместо *starben*, *Wuäm* вместо *Wurm*. Эти модификации считались отклонениями от нормы. Только в более поздних изданиях своего труда Т. Зибс наряду с переднеязычным [r] признает равноправным употребление так называемого язычкового (увулярного) [R], соответствующего требованиям произносительной нормы. Ученый пишет: «С XVII века наряду со старым немецким переднеязычным г распространялось язычковое R, так что сегодня обе формы следует считать равноправными в литературном языке, однако необходимо отдавать предпочтение переднеязычной форме г, поскольку она переносит образование гласных вперед и потому заслуживает предпочтения с точки зрения гигиены голоса» [28, 61]. Далее делается предостережение против вокализации и оглушения [r].

Говоря о консонантных вариантах фонемы [r], О. Бремер признает первенство увулярного [R], «потеснившего альвеолярный вариант, который, однако, существует в вокальной исполнительской традиции» [9, 48]. Подобного мнения придерживается Г.-Г. Венглер, отмечая равноправие консонантных вариантов [r] и подчеркивая, что «язычковое [R] значительно превосходит переднеязычное [r] в языковом использовании» [34, 32–33]. О. Есперсен, кроме альвеолярного [r] и увулярного [R], отмечает наличие в речи фрикативного звука, который, по его мнению, «встречается значительно чаще» в отличие от вибранта [R]. О. Есперсен отмечает: «[r] как реализация, которая особенно характерна для слишком громкой речи, и требующая определенного напряжения, не подходит для приглушенной речи современного цивилизованного человека, и поэтому вытесняется менее шумными и легко продуцируемыми звуками. При этом сохраняется то один, то другой элемент исходного звука [r]» [17, 138–139]. Обусловленность ситуацией при произнесении того или иного варианта [r] была упомянута уже в 1836 году Е. Девриентом, который различал реализации [r] в сдержанной благородной речи и в беглой беседе, подчеркивал тот факт, что именно «в легкой непринужденной речи целесообразнее произносить легкий скользящий гортанный-г (*Kehlkopf-g* – Линднер посвятил специальное исследование этому звуку (1958 год), который образуется благодаря специфической активности голосовых связок), чем воспроизводить трудное и неловкое дрожание кончика языка» [10].

Определенный интерес представляет исследование Ф. Хернека. Материалом его исследования явилась речь актеров за период 1890–1940 годов, которую в свое время взял за основу кодификации произносительной нормы Т. Зибс. Ф. Хернек установил, что сценическое произношение отличается от предписанной нормы Т. Зибса, который требует повсеместного произношения альвеолярного [r].

У него мы находим: «В последние десятилетия это больше не соответствует сценической реальности: наряду с альвеолярным [r] часто произносится увулярный [R] (особенно более молодыми актерами). Консонантные варианты фонемы [r] произносятся перед гласными и после кратких гласных в полнотонных слогах; в остальных же случаях наряду с консонантными вариантами [r] был зафиксирован и вокализованный аллофон» [15, 8].

Вплоть до 1969 года вокализованный аллофон, который долгое время был табу, не имел специального транскрипционного обозначения. В 1969 году Лейпцигский словарь произношения (Wörterbuch der deutschen Aussprache (WDA)), выделяя [r] курсивом – *r*, указывает таким образом на необходимость произношения вокализованного аллофона фонемы [r]. В словарях произношения Duden и GWDa уже введены специальные обозначения для вокализованного аллофона [r] [11; 14]. Согласно исследованиям Ю. Граф и Б. Майснера [13], процесс элидирования [r] продвинулся за последние 30–40 лет вперед, как и прежде находится в движении и протекает не в пользу «полных» (дрожащих и фрикативных) г-аллофонов.

Согласно словарям произношения GWDa 1982 года (Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache), Duden (2003 года) нормой считаются заднеязычный фрикативный (увулярный или велярный), увулярный и переднеязычный вибранты, а также вокализованный вариант, реализующийся после долгих гласных и в аффиксах. В практической части, однако, для обозначения консонантного варианта используется традиционный знак [r], не отображающий реальную норму, согласно которой лидирующее положение среди консонантных аллофонов занимает фрикативный вариант исследуемой фонемы. Мы согласны с М. Турмаир, по мнению которой «любое отклонение от нормы, упоминаемое в специальной литературе, имеет все шансы на статус тенденции развития, а со временем и на признание нормой» [31, 7].

В новом словаре произношения 2009 года (Deutsches Aussprachewörterbuch) не только в теоретической, но и в практической части признается щелевой вариант немецкой фонемы [r] основным нормативным в позиции начала слова или слога, а также после кратких гласных (в редуцированной форме с соответствующим транскрипционным обозначением), что соответствует реальной произносительной норме и результатам многочисленных исследований по этой проблематике [21, 85]. Теперь консонантный вариант фонемы [r] обозначается транскрипционным знаком, соответствующим фрикативному увулярному звонкому согласному [ʀ], который может утрачивать признак звонкости при прогрессивной ассимиляции по глухости в позиции после глухих, например: Na[ʁ]ichten.

Что касается австрийского национального варианта немецкого языка, во всех позициях, согласно данным М.В. Раевского, фиксируется реализация переднеязычного [r], в том числе и в ауслауте при допущении его вокализации в суффиксе -er и омонимичных ему окончаниях, а также после долгих гласных (кроме [a:]) [5, 93]. У. Аммон подчеркивает сильную региональную и позиционную вариативность, при этом возможна реализация как переднеязычного, так и увулярного и фрикативного аллофонов фонемы [r], а также вокализация в позиции конца слова в безударных слогах [8]. Х. Такахаси говорит о реализации переднеязычного [r] или увулярного вибранта [R], а в безударных слогах о вокализации и элизии [30]. Самым актуальным исследованием консонантизма на материале австрийских дикторов новостей является диссертационная работа Д. Клааса (2008). Одним из объектов исследования стала реализация фонемы [r]. Д. Клаас пришел к следующим выводам [18, 327]:

1) фонема [r] реализуется исключительно консонантным вариантом в превокальной позиции начала слова или слога; при этом, в отличие от доминирующего в Германии фрикативного аллофона, в большинстве случаев реализуется вибрант;

2) оглушение консонантного [r] в вышеупомянутой позиции нельзя объяснить с точки зрения ассимиляции по оглушению;

3) [r] в конце слова или слога после [a] вокализуется или элидируется, в случае консонантной реализации фиксируется апроксимант или альвеолярный одноударный вариант;

4) в зависимости от того, находится [r] в вышеупомянутой позиции под ударением или нет, реализуется консонантный аллофон либо происходит элизия соответственно. Подобная закономерность не была зафиксирована в немецком национальном варианте в Германии.

В новом словаре произношения 2009 года (DAWB) в отдельной главе, посвященной австрийскому национальному варианту, описываются такие рекомендации по реализации фонемы [r] [21, 254]:

1) в позиции абсолютного начала слова или слога, после согласного и в интервокальной позиции реализуется переднеязычный [r] либо увулярный [R];

2) после кратких гласных реализуется фрикативный аллофон или, как и после долгих гласных, фонема [r] вокализуется;

3) поскольку в узусе после гласного [a] также происходит вокализация, что приводит к реализации долгого [a:], рекомендуется все же произносить консонантный аллофон, как после кратких гласных, то есть фрикативный вариант, чтобы избежать путаницы между такими парами слов, как, например, *Bard – Bad, Jahr – ja*.

Швейцарский национальный вариант немецкого языка является предметом научных исследований на протяжении десятилетий. В основном исследования проводились на лексическом, морфологическом и синтаксическом уровнях: Шт. Кайзер (1969–1970), П. Паниццоло (1982), Й. Грайль (1987), К. Майер (1989), У. Аммон (1995), Х.-Х. Пликат и У. Хааф (1997). На уровне фонетики проводились отдельные исследования, которые, однако, не в полном объеме представляют особенности звучащей стороны швейцарского национального варианта немецкого языка. Самое первое описание стандартного произносительного варианта швейцарско-немецкого языка представлено в работе Ф.Й. Штальдера «Die Landessprachen der Schweiz oder Schweizerische Dialektologie, mit kritischen Sprachbemerkungen beleuchtet» (1819). Согласно ему даже речь образованных людей пронизана диалектальными признаками, в основном «трещащими гортанными звуками *g, k, ch*». Отдельные описания особенностей на произносительном уровне можно найти в работах Х. Мэдерс (1948), Ж.-П. Метраль (1971), П. Паниццоло (1982), П. Анликер (1987), Б. Зибенхар (1994), Х. Такахаша (1996), И. Верлен (1998), И. Хове (2002). Основным произносительным вариантом считается переднеязычный дрожащий [r] при одновременном существовании всех остальных произносительных вариантов, характерных для немецкого произносительного стандарта в Германии. Р.М. Бурри, исследуя речь радиодикторов, отмечает существование «редуцированных и вокализованных аллофонов [r] в позиции после долгого гласного, в конечном слоге -*er*, а также в префиксах *er-*, *ver-*, *zer-*» [16, 106], что соответствует общей реализации [r] в названных позициях во всех национальных вариантах немецкого языка. В то же время реализация того или иного произносительного варианта [r] зависит от региона. Например, в Шаффхаузене и районах севернее Цюриха, в Тургау и Санкт-Галлене чаще реализуется дорсальный вариант [r], а в городах Базель, Берн, Фрайбург и Цюрих встречается увулярный вибрант и фрикативный аллофон фонемы [r]. Большая доля реализаций приходится все-таки на переднеязычный [r]. При этом отмечается наличие редукций и элизии [r] после гласных перед согласным [35].

Одно из последних исследований произносительного стандарта в немецкоязычной части Швейцарии представлено в работе И. Хове «Die Aussprache der Standardsprache in der deutschen Schweiz» (2002). Материалом исследования послужили прочтенная и спонтанная речь образованных молодых людей из всего региона немецкоязычной части Швейцарии. Было установлено, что большинство из них произносит переднеязычный аллофон [r], что объясняется трансфером

в нормативное произношение диалектального звука [16, 107]. Реализация увулярного и вокализованных произносительных вариантов в поствокальной позиции (даже после кратких гласных) объясняется автором влиянием масс-медиа Германии, где отражен немецкий произносительный стандарт Германии [16, 108]. В рамках этого исследования было также установлено, что в прочтенной речи процент вокализаций значительно выше, чем в спонтанной речи. Предположительно, что чем более формален вид текста, тем больше говорящие стараются соответствовать медийному произносительному стандарту Германии. Кроме того, было отмечено, что реализация [r] зависит от звукового окружения: вибрант чаще всего фиксировался перед гласным, реже в конце слова/слога и наиболее редко перед согласным, где по большей части звучали одноударные варианты, фрикативы и аппроксиманты. Ф. Шиндлер интерпретирует вибрант как полную форму реализации, остальные произносительные варианты относит к редукции [27, 21].

Сравнение результатов исследования немецкого в Германии, австрийско-немецкого и швейцарско-немецкого орфоэпического стандартов разных лет свидетельствуют об общей тенденции реализации фонемы [r], которая в процессе языкового развития, как отмечает Х. Ульбрих, проявляет значительную тенденцию к утрате вибрантного способа образования. Следствием этого является то, что большое число ударов уменьшается до одного или полностью исчезает, и вместо вибранта образуется фрикативный звук, или он вокализуется, то есть артикулируются варианты [r], которые являются индивидуально-факультативными. По мнению Х. Ульбриха, одним из таких факторов, который играет значительную роль в процессе редукции [r], является закон удобной артикуляции. Этот закон основывается на принципе экономии: достижение оптимального эффекта распознавания за счет наименьших силовых (в таком случае артикуляторных) усилий [32, 151].

Ученые-речеведы Германии (Е.-М. Крех, Б. Руес, У. Хиршфельд) полагают, что изучение функционирования аллофонов фонемы [r] в речи остается актуальным на протяжении уже многих десятилетий. Они представляют собой такой объемный материал, который можно исследовать каждые 20–30 лет, и при этом всегда находить в нем какие-либо изменения. О. фон Эссен вообще считал «звук *r* самым сложным и, по всей видимости, осужденным к вымиранию, по крайней мере, в немецком языке» [12, 79]. Многообразие вариантов фонемы [r] объясняется спецификой фонетической природы этих звуков и свидетельствует об их большей подверженности артикуляционным деформациям по сравнению с другими согласными немецкого языка.

Подводя итог, можно констатировать тот факт, что реализация звуков в условиях слитного рече-производства подвержена постоянным изменениям,

которые требуют длительного наблюдения, исследования, а также переоценки существующих произносительных норм в контексте смены поколений.

Литература

1. Домашнев А.И. Современный немецкий язык в его национальных вариантах / А.И. Домашнев. – М. : Наука, 1983. – 232 с.
2. Домашнев А.И. Концепция национального варианта языка в трудах академика Г.В. Степанова / А.И. Домашнев // Филологические исследования: памяти академика Георгия Владимировича Степанова. – М. : Наука, 1990. – С. 4–17.
3. Мартине А. Основы общей лингвистики / А. Мартине // Новое в лингвистике. – Вып. 3. – М., 1963. – С. 341–492.
4. Потапова Р.К. Произносительная вариативность немецкой речи / Р.К. Потапова // Вопросы языкознания. – 2002. – № 6. – С. 82–100.
5. Раевский М.В. Фонетика немецкого языка / М.В. Раевский. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 312 с.
6. Реферовская Е.А. Французский язык в Канаде / Е.А. Реферовская. – 3 изд. – М. : Либроком, 2012. – 218 с.
7. Швейцер А.Д. Очерк современного английского языка в США / А.Д. Швейцер. – М. : Высшая школа, 1963. – 216 с.
8. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz / U. Ammon. – Berlin : Gruyter, 1995. – 575 s.
9. Bremer O. Deutsche Phonetik / O. Bremer. – Leipzig, 1893. – 208 s.
10. Devrient E. Aus seinen Tagebüchern (1836) / E. Devrient ; hrsg. v. R. Kabel. – Weimer : Böhlau, 1964. – 605 s.
11. Duden Aussprachewörterbuch. Der Große Duden / hrsg. v. A. Klosa, K. Kunkel-Razum u. a. – Mannheim : Dudenverlag, 2003. – Bd. 6. – 894 s.
12. Essen O. Allgemeine und angewandte Phonetik / O. von Essen. – Berlin : Akademie-Verl., 1957. – 183 s.
13. Graf J. Neue Untersuchungen zur r-Realisation / J. Graf, B. Meißner // Beiträge zur deutschen Standardaussprache. Hallesche Schriften zur Sprechwissenschaft und Phonetik. – Hanau-Halle, 1996. – S. 68–75.
14. Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache / E.M. Krech u. a. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 600 s.
15. Herneck F. Die deutsche Aussprache zwischen 1890 und 1940 / F. Herneck // Sprachpflege. – Bd. 16. – H. 1. – 1967. – S. 4–8.
16. Hove I. Die Aussprache der Standardsprache in der deutschen Schweiz / I. Hove. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – 197 s.
17. Jespersen O. Lehrbuch der Phonetik / O. Jespersen. – Leipzig ; Berlin : Teubner, 1913. – 258 s.
18. Klaaß D. Untersuchungen zu ausgewählten Aspekten des Konsonantismus bei österreichischen Nachrichtensprechern / D. Klaaß. – Frankfurt am Main : Peter Öang GmbH, 2009. – 272 s.
19. Krämer W. Akustisch – phonetische Untersuchungen zum vokalischen [r] – Allophon des Deutschen / W. Krämer. – Hamburg : Helmut Buske, 1979. – 253 s.
20. Krech E.-M. Neukodifizierung der deutschen Standardaussprache. Zur Orthoepieforschung an der Universität Halle / E.-M. Krech // Phonetics & Applications. ZDL-Beiheft 121. – Wiesbaden : Franz Steiner Verlag, 2002. – S. 506–515.
21. Krech E.-M. Deutsches Aussprachewörterbuch / E.-M. Krech, E. Stock, U. Hirschfeld, L. Ch. Anders. – Berlin : W. de Gruyter, 2009. – 1076 s.
22. Lindau M. The story of [r] / M. Lindau // Phonetic Linguistics: Essays in honor of Peter Ladefoged / V.A. Fromkin (Ed.). – New York : Academic Press, 1985. – P. 157–168.
23. Luick K. Deutsche Lautlehre. Mit besonderer Berücksichtigung der Sprechweise Wiens und der österreichischen Alpenländer / K. Luick. – Leipzig ; Wien : Deuticke, 1932. – 104 s.
24. Martens P. Phonetik der deutschen Sprache. Praktische Aussprachelehre / P. Martens. – München : Hueber, 1961. – 293 s.
25. Meißner B. Vorschlag einer Aussprachekodifikation des r-Lautes für Deutschland / B. Meißner // Von Sprechkunst und Normphonetik. Festschrift zum 65. Geburtstag von E.-M. Krech. – Hanau und Halle : W. Dausien, 1997. – S. 131–137.
26. Rues B. Noch einmal R / B. Rues // Gesprochene Sprache – transdisziplinär (Festschrift zum 65. Geburtstag von Gottfried Meinhold). Hallesche Schriften zur Sprechwissenschaft und Phonetik. – Band 5. – Frankfurt am Main ; Berlin ; Bern ; Bruxelles ; New York ; Oxford ; Wien : Lang, 2001. – S. 127–134.
27. Schindler F. Beiträge zur deutschen Hochlautung / F. Schindler. – Hamburg : Buske Helmut Verlag GmbH, 1974. – 109 s.
28. Siebs Th. Deutsche Hochsprache: Bühnenaussprache / Th. Siebs. – Berlin : Gruyter, 1957. – 353 s.
29. Sievers E. Grundzüge der Phonetik / E. Sievers. – Leipzig, 1901. – 328 s.
30. Takahashi H. Die richtige Aussprache des Deutschen in Deutschland, Österreich und der Schweiz: nach Maßgabe der kodifizierten Normen / H. Takahashi. – Frankfurt am Main : Lang, 1999. – 227 s.
31. Thurmair M. Standardnorm und Abweichungen. Entwicklungstendenzen unter dem Einfluß der gesprochenen Sprache / M. Thurmair // DaF. – 2002. – Heft 1. – S. 3–9.
32. Ulbrich H. R-Aussprache 1966 und 1996 – stabile und instabile Realisationsmodi / H. Ulbrich // Interkulturelle Kommunikation / I. Jonach (hrsg.). – München ; Basel : E. Reinhardt, 1998. – S. 143–152.
33. Viëtor W. Aussprache des Schriftdeutschen mit dem Wörterverzeichnis der amtlichen Regeln für die deutsche Rechtschreibung in phonetischer Umschrift sowie phonetischen Texten, 13. Aufl. / W. Viëtor. – Leipzig : Leipziger Verl., 1941. – 137 s.
34. Wängler H.-H. Atlas der deutschen Sprachlaute / H.-H. Wängler. – Berlin : Akademie. – Verlag, 1972. – 55 s.
35. Werlen I. R im Schweizerdeutschen / I. Werlen // Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. – Heft 47/1. – 1980. – S. 52–76.

Васильченко О. В.

**ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА
АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ ДОГОВОРОВ**

Статья посвящена изучению проблем перевода англоязычных внешнеэкономических договоров, выявлению их лексических и грамматических особенностей, а также выявлению основных конструкций, использующихся при передаче информации.
Ключевые слова: дискурс, внешнеэкономический договор, термины, грамматические особенности, перевод.

Васильченко О. В. Лексико-граматичні особливості перекладу англomовних зовнішньоекономічних договорів. – Стаття.
Статтю присвячено вивченню проблем перекладу англomовних зовнішньоекономічних договорів, виявленню їх лексичних і граматичних особливостей, а також виявленню основних конструкцій, які використовуються під час передачі інформації.
Ключові слова: дискурс, зовнішньоекономічний договір, терміни, граматичні особливості, переклад.

Vasylchenko O. V. Lexical and grammatical peculiarities of translation of English foreign economic agreements. – Article.
The article is devoted to the problem of translation of English foreign economic agreements and identification of their lexical and grammatical peculiarities, as well as the identification of the key structures that are used for data transmission.
Key words: discourse, foreign economic contract, terms, grammatical peculiarities, translation.

В современном мире коммуникация занимает приоритетную позицию, особенно в сфере деловых отношений между государствами и предприятиями. С каждым днем все больше людей приобщается к сфере бизнеса, в результате чего возрастает потребность в специалистах соответствующей области. Деятельность предприятий, организаций и учреждений разной формы собственности в сфере внешнеэкономических отношений сопровождается применением и переводом соответствующей документации. Одним из базовых документов, который сопровождает внешнеэкономическую деятельность предприятий, является внешнеэкономический договор.

Внешнеэкономический договор – это материально оформленное соглашение сторон, которые имеют разную государственную принадлежность, направленное на определение их взаимных прав и обязанностей в сфере внешнеэкономической и предпринимательской деятельности, связанной с международным обменом товарами, работами, услугами, информацией, результатами интеллектуальной деятельности, оформленный согласно установленному закону (международного договора, соглашения сторон), что предусматривает возможность расчетов в иностранной валюте, применение международного права или права любого государства, выбранного сторонами, а также рассмотрения возможных споров в суде (арбитраже), выбранного сторонами [1, 13]. Главную роль при составлении внешнеэкономических договоров занимает язык, который объединяет несколько языковых подсистем и выступает средством международного общения. Поэтому для перевода таких документов необходимы определенные знания и навыки.

Целью статьи является исследование основных лексико-грамматических особенностей англоязычных внешнеэкономических договоров и их отображение в переводе.

Применение теоретических ресурсов современной лингвистики дает нам возможность интерпретировать внешнеэкономический договор как продукт невербальной коммуникации, как часть текстовой коммуникации, которая является очень важной именно сейчас. Внешнеэкономический договор относится к официально-деловому стилю, основные характеристики которого еще не были представлены с учётом современных достижений коммуникативной лингвистики и перевода.

В отечественном языкознании исследованиям языка официально-деловых документов посвящено незначительное количество научных трудов таких ученых, как А.Д. Белова, А.М. Приходько, В.В. Калюжная, М.С. Власенко, М.Д. Волков, Р.Н. Комарова, А.И. Казанцев, А.О. Стеблецова, М.Ю. Вознюк, Н.Г. Наумова, О.Р. Зарума-Панских, И.С. Орлова и другие, которые фокусируют свое внимание на переводе отдельных элементов подобных текстов. Поэтому можно уверенно утверждать, что проведение глубинного исследования языка внешнеэкономических договоров является довольно актуальным, поскольку невербальная коммуникация – это скрытый мир, содержащий много краеугольных камней, которые может заметить только хорошо подготовленный переводчик.

Англоязычный официально-деловой дискурс формировался в течение многих лет. Это целостная, единая система, которая становится более совершенной благодаря развитию самого общества. Главной особенностью официальной документации является четкая определенная форма, правила соблюдения которой необходимы для того, чтобы документ был правильно интерпретирован [2, 57]. При переводе документов официально-делового стиля значительное внимание нужно уделять их стилистическим особенностям, а именно логичности, объективности, ясности, официальности, неэмоциональности, точности, стереотипности и строгости изложения.

Рассматривая лексическую систему внешне-экономических документов, следует отметить, что основную проблему здесь составляет перевод и идентификация терминов. В англоязычных внешнеэкономических договорах прослеживается тенденция экономии языковых знаков, поэтому они являются более компактными, что необходимо учитывать при переводе, чтобы избежать разнопереводимости терминов. Одной из основных причин возникновения недоразумений между деловыми партнёрами является неадекватное использование терминов. Во внешнеэкономических договорах термины должны быть однозначными. Хотя некоторые специалисты, которые участвуют в составлении и оформлении договоров, во избежание повторов используют синонимы. Специальные термины могут употребляться в текстах внешнеэкономических договоров только в том значении, которое они имеют в определенной отрасли.

В текстах англоязычных внешнеэкономических договоров преобладают простые термины, представленные существительными. Это объясняется тем, что они выполняют номинативную функцию, то есть обозначают определенные предметы и понятия. На практике довольно распространёнными являются сложные термины, то есть термины, которые образуются благодаря объединению нескольких существительных. Очень часто сложными терминами в деловом дискурсе выступают названия организаций и должностей, однако довольно распространёнными являются термины-словосочетания. В основном во внешнеэкономических договорах доминирует юридическая, экономическая, финансовая, банковская и научно-техническая терминология.

Юридическая терминология представлена по всему тексту в зависимости от коммуникативной ситуации. Приведем характерные ситуации (выявленные в тексте внешнеэкономического договора), где преобладает юридическая терминология, например: *to take effect* – *вступать в силу*; *to settle dispute* – *урегулировать конфликт*; *the arbitration panel shall agree its rules of procedure* – *арбитражная комиссия должна согласовать свой регламент*; *at the request the arbitration panel may order the other Party to implement interim relief measures pending the panel's final decision* – *до вынесения окончательного решения арбитражная комиссия по просьбе одной из Сторон может обязать другую Сторону принять временные меры предосторожности*.

Характерной чертой внешнеэкономических договоров является их насыщенность аббревиатурами и сокращениями, например: *L.C.* – *letter of credit*, *LLC* – *limited liability company*, *B/L* – *bill of lading*, *Corp.* – *corporation*. Необходимо отметить, что для сокращений характерна высокая степень омонимичности, которая может пред-

ставлять значительную угрозу для переводчика. В текстах внешнеэкономических договоров нужно применять следующие методы передачи сокращений: перевод соответствующим сокращением, которое зафиксировано в языке перевода; применение описательного перевода; создание нового сокращения. Анализируя общеупотребительную лексику текстов внешнеэкономических договоров, мы видим, что она приобретает совсем иное значение, чем та, которая содержится в словаре. Например: *a party* – *сторона*, *to invite* – *предлагать*, *to instruct* – *поручать* и так далее. Итак, мы видим, что общеупотребительная лексика может выполнять функцию специальной терминологии в текстах договоров. Однако при применении такой классификации мы должны обратить внимание на тот факт, что некоторые общеупотребительные лексические единицы могут превращаться в специальные термины. Это происходит при помощи добавления к общеупотребительным словам прилагательных терминологического значения. Например: *international guaranties* – *международные гарантии*, *packing list* – *упаковочный реестр*, *preliminary agreement* – *предварительная договоренность*.

Анализируя стилевые черты внешнеэкономических договоров, мы определили, что их язык довольно неоднородный и характеризуется значительным количеством терминологических образований, таких как простые, сложные термины, а также термины-словосочетания и сокращения, адекватный перевод которых может осуществить только хорошо подготовленный переводчик.

Рассматривая грамматические особенности внешнеэкономических договоров, следует отметить, что для них характерно употребление таких временных форм, как Present Simple, Present Perfect и Future Simple. При переводе придаточных предложений времени и условия, которые употреблены во временной форме Present Simple, в языке перевода употребляется форма будущего времени. Например: «*If buyer requires supply of equipment, that is not indicated in the specification (attachment 2 hereto), buyer may send to seller request for price proposal*» – «Если покупатель требует поставку оборудования, которое не указано в (приложении 2 данного договора), покупатель имеет право направить продавцу запрос на предоставление прайс-листа на данное оборудование».

В текстах внешнеэкономических договоров также встречаются формы Present Perfect. Их основное значение – передать завершенность действия в плане настоящего. Перевод форм Present Perfect осуществляется в текстах договоров с помощью форм прошедшего времени или с помощью форм настоящего времени. Например: «*The Seller has sold and the Buyer has bought the machinery, equipment, materials, and services («Equipment») as listed in Appendix 1 being an integral part of this*

Contract» – «Продавец продал, а покупатель купил машины, оборудование, материалы и услуги («Оборудование») перечисленные в приложении I, которое является неотъемлемой частью этого контракта».

Не менее распространенной в текстах внешнеэкономических договоров является категория модальности, которая представлена конструкциями *shall* или *will* плюс инфинитив и глаголами *should* и *would*. Например: «*Goods shall be packed in 50 kg netto strong gunny bags*» – «Товары должны быть упакованы в прочные джутовые мешки 50 кг нетто».

Категория модальности в текстах внешнеэкономических договоров реализуется как форма передачи возможности и необходимости. Так, *should* в текстах контрактов передает ожидаемость действия и несет значение рекомендации, которое должно быть сохранено в языке перевода, к тому же конструкция *should* плюс простой инфинитив переводится с помощью сказуемого, которое состоит из слова «должен». Например: «*The quality of the delivered goods should correspond to the normative documentation on the given grade of the goods*» – «Качество доставленного товара должно соответствовать нормативным документам согласно классификации товара».

Модальный глагол *may* включает в себе значение на разрешение выполнения определенного действия. В таком значении оно довольно сходно с глаголом *shall*. Модальный глагол *may* выражает возможность выполнения или невыполнения какого-либо действия, которое довольно часто зависит от обстоятельств, в некоторых случаях приводимых в тексте. Например: «*Obligations resulting from this contract may not be transferred to a third party without written agreement between the parties*». Благодаря модальным глаголам отношение к действительности в текстах внешнеэкономических договоров имеет дополнительные коннотации, поэтому можно утверждать, что категория модальности существует вместе с категорией вежливости, которая является характерной чертой договора.

Для языка внешнеэкономических договоров характерно употребление сложных предложений. При составлении текстов договоров предложения часто усложняются однородными членами, деепричастными и причастными оборотами. Таким образом, оно разрастается до абзаца, а иногда и до страницы. Следует также отметить, что абсолютного стандарта оформления внешнеэкономических договоров не существует, поэтому все зависит от составителей этого документа. Синтаксис договоров характеризуется громоздкостью и величиной предложений, однако это никак не влияет на восприятие смысла, так как содержание главного предложения дополняют придаточные предложения.

Анализируя синтаксическую структуру договоров, мы выявили простые, однотипные предложения, которые знакомят участников контракта с условиями разработки и выполнения общего проекта; перевод подобных структур не вызывает затруднений. Например: «*Cost of packing is included in the price. The packing delivered together with the goods and is irrevocable*». По словам О.Р. Зарума-Панских, такая детализация текстов договоров, где четко описываются действия обеих сторон, указывает нам на еще одну черту внешнеэкономических договоров – стадийную презентацию информации [3, 159].

Во время анализа внешнеэкономических договоров мы определили, что этот стиль английского языка отличается от других стилей способами текстообразования. Авторы документов сталкиваются со сложными задачами: во-первых, они должны применять такие языковые средства, которые будут содействовать адекватному пониманию содержания документа; во-вторых, они должны четко соблюдать основную цель и смысл договора. Чтобы справиться с поставленными задачами, необходимо применить разные тенденции, которые в дальнейшем обусловят выбор определенных синтаксических структур.

В процессе исследования грамматических особенностей перевода внешнеэкономических договоров было определено, что по своей структуре английское предложение не совпадает с русским, поэтому при переводе довольно часто надо менять порядок слов. Для того чтобы обеспечить сжатость изложения информации в языке перевода, переводчику приходится вводить дополнительные слова, а в отдельных случаях – предложения. Объединению композиционных частей договора способствует применение временных форм, таких как Present Perfect, с помощью которых основное внимание акцентируется на самом тексте.

Исследование лексических и грамматических особенностей внешнеэкономических договоров языка оригинала показало, что в общем англоязычные внешнеэкономические договоры представляют собой определенный шаблон, образец делового стиля со сложной системой функционирования всех его компонентов. Это специализированный текст высокого уровня стандартизации, который имеет определенную отраслевую направленность, обладает собственной системой терминов и оперирует специфическим набором средств.

Таким образом, можно отметить, что перевод внешнеэкономических договоров не дает никакой возможности альтернативного толкования, инвариантности или неопределенности. При переводе внешнеэкономических договоров необходимо

быть хорошо подготовленным к декодированию текста, нужно уметь правильно определять ключевые термины, характеризующие договор, пра-

вильно переводить синонимическую терминологию, хорошо понимать текст сообщения и уметь воссоздавать стиливые черты текста оригинала.

Литература

1. Коновченко О.В. Документування міжнародних договірних відносин : [навч. посібник] / О.В. Коновченко. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», 2012. – 63 с.
2. Исмаилова Л.Р. Лексические особенности перевода деловой корреспонденции (на материале деловых писем на английском языке экономической направленности) / Л.Р. Исмаилова // Вестник челябинского государственного университета. Серия «Филология. Искусствоведение». – Вып. 68. – Челябинск, 2012. – № 21(275). – С. 57–60.
3. Zaruma-Pans'kykh O.R. Some Syntactic Peculiarities of International Law Documents / O.R. Zaruma-Pans'kykh // Language Teaching: Classroom, Lab and Beyond. 5th National TESOL Ukraine Conference. – Vinnytsia, 2000. – P. 159.
4. Наумова Н.Г. Терминология деловой сферы общения / Н.Г. Наумова // Вестник Запорожского государственного университета. Серия «Филологические науки». – Запорожье, 2000. – № 1. – С. 128–130.
5. Borisenko I.I. English in International documents and diplomatic correspondence / I.I. Borisenko, L.I. Yevtushenko, V.V. Daineko. – Kyiv : Logos, 1999. – 411 p.

Войцехівська Н. К.

КОНФЛІКТ ЧИ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ?

Статтю присвячено дослідженню складнопідрядних речень із підрядним умови як синтаксичним засобам, які передають діаметрально протилежні значення згоди й заперечення, а отже, формують консенсусний і конфліктно зорієнтований дискурс.

Ключові слова: діалогічний дискурс, згода, конфлікт, порозуміння, складнопідрядне речення.

Войцеховская Н. К. Конфликт или взаимопонимание? – Статья.

Статья посвящена исследованию сложноподчиненных предложений с придаточным условия как синтаксическим средствам, которые передают диаметрально противоположные значения согласия и возражения, а следовательно, формируют консенсуальный и конфликтно ориентированный дискурсы.

Ключевые слова: взаимопонимание, диалогический дискурс, конфликт, сложноподчиненное предложение, согласие.

Voitsekhivska N. K. Conflict or Mutual Understanding? – Article.

The article focuses on the study of the complex sentences with adverbial clauses of condition as syntactic means of transmitting the opposite meanings of agreement and objections, and thus forming consensual and conflict-oriented discourses.

Key words: dialogical discourse, conflict, consent, mutual understanding, complex sentence.

Діалогічне мовлення виступає досконалою й результативною формою людської взаємодії. У процесі спілкування мовці обмінюються думками, ідеями, передають свій настрій і почуття, у результаті чого або досягають порозуміння, або вступають у комунікативне протистояння. Широка «значеннева палітра» діалогічного дискурсу визначає актуальність його дослідження на матеріалі української та інших мов.

Окремі аспекти толерантного спілкування порушено в наукових розвідках учених, які працюють у галузі мовленнєвого етикету (праці О. Білодід, С. Богдан, Л. Ключко, О. МIRONЮК, О. Скалячук та ін.) і психолінгвістики (праці Н. Сапригіної). Шляхом експериментально-фонетичного експерименту визначено особливості інтонаційного вираження висловлень зі значенням згоди (Е. Андрієвська), проаналізовано стилістичне використання та експресивне забарвлення таких речень у публіцистиці (Т. Михальчук, О. Озаровський, О. Яковлева), розглянуто взаємозв'язок висловлень згоди та комунікативного статусу мовців у діловому дискурсі (Т. Чрділелі), вивчено тактики досягнення взаєморозуміння в політичному мовленні (М. Чуриков), розв'язано проблему дихотомії істинної та псевдозгоди (Т. Булигіна, А. Шмельов). Спеціальні дослідження засобів вираження позитивної оцінки проведено в підсистемі модальних слів, часток і прикметників (праці Н. Кислициної, К. Симонової), слів-речень (праці П. Дудика, І. Сухомлина та О. Куш). Порівняльне дослідження деяких засобів вираження згоди здійснене Н. Кислициною та О. Чайкою.

У сфері нетолерантного спілкування описано проблеми незгоди, заперечення, полеміки (праці Л. Кардаш, О. Кардашук, Л. Кислякової, Н. Коваль, Т. Крисанової, Н. Одарчук, Н. Озерової, І. Осовської, А. Паславської, О. Пироженко, Я. Федоріва, І. Феоктістової та інших), конфліктного дискурсу (праці В. Прокопенка, О. Снежик,

О. Фадєєвої, І. Фролової, О. Черненко) та комунікативних невдач (праці Ф. Бацевича, О. Проценка, О. Рудої, Л. Славової, О. Яшенкової та ін.).

Встановлено, що попри деякі спільні ознаки, консенсус і конфлікт – це діаметрально протилежні різновиди людської взаємодії, оскільки консенсус спрямований на діалогічного партнера, а конфлікт – проти нього. Однак мовні засоби, які беруть участь у таких «різновекторних» діалогах, часом є однаковими.

Мета статті – показати можливості однієї комунікативної моделі (складнопідрядні речення з підрядним умови) для вираження взаємопорозуміння/згоди (консенсусу) та конфлікту (дисенсусу) в діалогічному дискурсі.

Діалогічність спілкування передбачає певну реакцію з боку адресата, і така вербалізація думки є актом або схвалення й порозуміння, або заперечення й конфліктного протистояння за реалізацією власної комунікативної мети. Меті, як відомо, підпорядковуються мовні засоби вираження, серед них є низка синтаксичних конструкцій.

У дискурсі складнопідрядні речення з підрядним умови передають широку палітру значень згоди й заперечення та, відповідно, формують консенсусний і конфліктний діалоги.

З метою кооперативного спілкування складнопідрядні речення з підрядним умови мають значення згоди з різними конотаціями: згоди з умовою/вимогою, етикетної або байдужої згоди. Це двокомпонентні висловлювання-реакції, одна із частин яких містить власне згоду з попередньою реплікою діалогічного партнера, а друга – додаткову конотацію.

Складнопідрядні умовні речення з конотацією згоди-вимоги виникають на пропозицію, прохання, намір або запитання співрозмовника та свідчать про активну позицію адресата в досягненні взаєморозуміння. Він висловлює готовність прийняти погляд комунікативного партнера, якщо буде виконано запропоновані ним умови. Відпо-

відно, перший компонент виступає цілковитою згодою – підтвердженням, схваленням, дозволом тощо, а другий – умовою, за якої порозуміння стане реальним. Саме під впливом елемента умови/вимоги загальне значення реактивного мовленнєвого акту модифікується, і згода стає частковою.

Виконання умови для досягнення взаєморозуміння між партнерами стосується адресанта або мислиться безособово (йдеться про певні залежні/незалежні від мовців обставини). Наприклад: *«Він зайнятий зараз. – Що ж, почекаю. – Чекай, тільки на той кінець вулиці паняй»* (М. Стельмах) – зустріч можлива лише за виконання реципієнтом умови адресанта.

Структура висловлення згоди-умови динамічна: підрядна частина буває пре- та постпозитивною, наприклад: *«А писав, думаєш, добре він? – Коли б залишився, писав би добре»* (О. Коломієць); *«І добрий взятюк берете? – Брали б добрий, коли б не війна»* (М. Стельмах).

Особливим різновидом згоди з конотацією умови є так зване опускання унісонного компоненту. Таке висловлення складається лише з підрядної частини складнопідрядного речення – власне умови. Це не означає, що згоди немає й не може бути – невербалізований елемент згоди присутній «поза текстом» та домислюється комунікативними партнерами. Наприклад: *«Будь ласка, скажи... – Якщо це не військова або державна таємниця»* (П. Автомонов), порівняймо: *Так (пристаю/погоджуюсь), тільки з умовою...; *Так (скажу), якщо це не військова або державна таємниця.

Зрідка складнопідрядне речення умови передає відтінок згоди-примусу. Таке висловлювання слід трактувати як поступку, тобто вимушену, рідше добровільну відмову від своєї позиції, прояв готовності пожертвувати власними інтересами на користь партнера або подальшого кооперативного спілкування. Реакція згоди-примусу виникає у відповідь на сильний вплив (директив), переконування (з наведенням логічних аргументів), умовляння або певні обставини, які не залежать від комунікантів.

Сильний вплив в умовах діалогу кваліфікується як привласнення мовцем права судити про дійсний стан справ, як натиск і нав'язування певної істини адресату, як спонування його до тих дій, що їх адресант вважає правильними. Це такі форми, як погроза, шантаж, докір, наказ, повчання, вимога тощо, в основі яких лежить умова «я хочу, щоб ти думав, що ти повинен виконати Х, тому що цього хочу я». Переконуючи адресата в доцільності та єдиноможливості власної позиції, адресантові важливо дозувати аргументацію, подавати її раціонально й неемоційно, адже «втручання» емоцій спричиняє появу агресії – виникає «ідеальна сварка» [7, 4–14].

Переконування зумовлює повну або часткову відмову адресата від власного погляду на тему розмови або приховування його. Повна відмова виступає результатом ефективної, ретельно про-

думаній аргументації, спрямованій на визнання істинності або необхідності виконання певної дії/бездіяльності. У разі неповного переконання адресат формально погоджується зі співрозмовником, залишаючись зі своїми думками, оскільки поступці «власивий значний етикетний потенціал» [2]. Як правило, репліка адресата містить маркери нерозуміння, віру в істинність/правильність думки адресанта або вказівку на те, що адресат підкоряється волі співрозмовника й відповідальності за результат на себе не бере. Наприклад: *«Чи ти придурюєшся, чи справді тоді [на полюванні, убивши ведмедицю] таки не вповні розуму був? – Коли хочеш – твоя правда. Але хоч би я й уповні розуму був, то звідки мені знати було, що то його мамка?»* (І. Багрянний).

Складнопідрядні речення умови також виражають згоду зі значенням байдужості, індиферентності мовця. Це формальна реакція адресата, який не зацікавлений продовжувати діалог «тут і тепер», на цю тему, із цим співрозмовником. Основною для адресата виступає не власна комунікативна мета, а задоволення інтересів мовця-ініціатора: якщо ти так хочеш, хай буде так. «Підкорення» волі комунікативного партнера та відмова від власної позиції є свідомими й добровільними або зумовлюються певними обставинами. Наприклад: *«А ти, Сашко? – Та що ж... Коли всі, то й я...»* (В. Винниченко). Як видно з прикладу, мовленнєвий крок для другого співрозмовника не має інформаційної значущості, його участь у діалозі здійснюється більше за інерцією або за певних обставин, ніж за бажанням. Однак цей факт не означає, що комунікант не має власної думки щодо обговорюваного: якщо в ситуації згоди-примусу реципієнт під тиском зовнішніх факторів відмовляється від своїх умовиводів, то байдуже ставлення до розмови зумовлює приховування їх.

Інколи реактивні висловлення байдужої згоди містять умову, за якої адресат поступається власною позицією, або елементи власного ставлення до обговорюваного. Наприклад: *«То єсть не миритись, але так перемовитись, порозумітись, може, він ще верне? – Про мене, можете й миритись, если вам на те честь ваша і повага дозволяє»* (Г. Цеглинський).

Складнопідрядні речення є маркером етикетної (ввічливої) згоди та виступають реакцією на спонукальні мовленнєві акти: пропозицію, запрошення, побажання, ввічливе прохання тощо. Реакція згоди зумовлюється не стільки власним ставленням до висловленого, скільки принципом ввічливості, обізнаністю реципієнта з «неписаними», проте загальноприйнятими етикетними правилами мовленнєвої поведінки, з узвичаєною для певного суспільства «комунікативною грою». Висловлювання етикетної згоди мають відтінок примусовості, в основі якої лежить не тиск із боку адресанта (вольовий принцип), а бажання адресата погодитися через «делікатність» (принцип етики). Оскільки в

міжособистісній сфері людських стосунків, у тому числі й комунікативних, ввічливість є одним з аспектів культури, відображеним у мовленнєвій поведінці носіїв мови [9; 10], то етикетну згоду можна вважати одним із механізмів принципу кооперації Г. Грайса. Наведемо приклад: *«Ще одне питання: ви ж, мабуть, реєструєте своїх гостей, записуєте адреси? – Звичайно. Якщо вас цікавить її адреса – я навіть можу пошукати візитівку»* (І. Роздобудько). Як бачимо, соціальні норми й принципи комунікації зумовлюють етикетність діалогу. Адресант – турист, який шукає свою зниклу дружину в готелі; адресат – адміністратор готелю, професійні обов'язки якого – бути люб'язним і привітним із туристами, особливо за гарну винагороду (що її запропонував адресант). Взаєморозуміння виникає завдяки дотриманню співрозмовниками мовленнєвого етикету, що регулює й координує розмову.

Згода виражається не лише складнопідрядними умовними реченнями, а й комбінацією їх зі стверджувальними словами або етикетними фразами (*так, звичайно, безперечно, прошу, будь ласка, спасибі, дякую, будьте здорові тощо*). Висловлення типу *будь ласка* не лише слугують вставними словами за ввічливого прохання чи побажання, а й виступають типовими маркерами ввічливості у випадку підтвердження своєї згоди [6, 12–13]. Етикетність таких мовленнєвих кроків має «позитивний» характер [10, 217], тобто схвально характеризує особу адресанта й виражає солідарність із ним. Наприклад: *«Я людина долі, та спершу про справи. – Будь ласка. Якщо так терміново»* (О. Коломієць).

Поряд зі значенням згоди умовні речення можуть виражати в дискурсі конфліктність, агресивність, погрожування й залякування мовця. Це ініціативні мовленнєві акти адресанта, які формують конфліктний діалог, у якому інтереси адресата ігноруються й не беруться до уваги.

Яскравим прикладом агресивної комунікативної поведінки є висловлювання погрози та попередження, оформлені складнопідрядними умовними реченнями, наприклад: *«Тільки побереж рушники та побачу тебе з хусткою [йдеться про сватання], то знай, що тільки тобі й жити!»* (В. Шулаков). Як бачимо, формами вираження погрози фізичної, психологічної шкоди, а також загальної неконкретизованої погрози є складнопідрядні речення зі сполучниками *якщо; якщо... то; якщо... тоді; тільки... то; що... то; як; коли* тощо.

Погроза (менасив – термін Г. Почепцова) – це висловлений намір завдати фізичної, матеріальної або іншої шкоди адресату, «обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність; залякування» [11, 724], що має на меті «шляхом погрози змінити наміри адресата виконати якісь дії» [3, 141]: *«Я погрожую, що Х»*, *«Я погрожую, що Х, якщо не У»* [1, 7].

Такий мовленнєвий акт знаходить своє відображення у вигляді таких когнітивних схем:

«Х хоче, щоб У думав, що він повинен виконати Z, тому що для цього існують переконливі підстави» [8]; *«Х хоче, щоб У зробив Z; якщо У не Z, то Х-у від цього буде погано»* [4, 233]; *«Якщо Х зробить Р – буде Q, де Q – добре»*; *«Якщо Х не зробить Р – буде Q, де Q – погано»*; *«Якщо Х не зробить Р – не буде Q, де Q – погано»* [5, 33]. Наприклад: *«Кажі, курвего, хто тебе пробив, бо тут тобі буде смерть!»* (М. Матіос). Як бачимо, формула погрози має містити умову, невиконання якої погрожує чимось адресату (в цьому випадку фізичною розправою – вбивством).

Крім власне висловлення погрози, у комунікативному акті погрожування нараховуємо такі складові: 1) діячі: суб'єкт дії (той, хто погрожує) та об'єкт (той, кому погрожують); 2) дії об'єкта, які чимось не задовольняють суб'єкта; 3) висунення суб'єктом певних вимог до об'єкта; у разі їх невиконання об'єктом; 4) залякування об'єкта чи обіцянка заподіяти йому зло [3, 142].

Погрожування як керування діяльністю й поведінкою співрозмовника передбачає цілковите ігнорування інтересів співрозмовника, домінування над ним і підвищення власного статусу. Залякування негативними й небажаними для адресата наслідками є спробою вербального насилля над співрозмовником і тиском на нього з метою досягнення власних інтересів мовця-агресора. Тому, з погляду «теорії ввічливості» [10], вона належить до тактик, які обмежують волю адресата, визначаючи й обмежуючи його майбутні дії. Однак така пов'язана з порушенням принципу ввічливості комунікативна поведінка в конфлікті є раціональною, оскільки мовець мислить логічно й попереджає співрозмовника про свої наміри, наприклад: *«Ліди потий чаю, поки я тебе не послала»* (С. Пиркало).

Засобами емоційного впливу/тиску на адресата виступає лексика з оцінним значенням, а саме з пейоративною конотацією, тобто низька, груба, деколи некоректна лексика, яка надає висловлюванню колориту й експресивності. Наприклад: *«Філки давай, чуюш? – Не маю ні купона. – Ну, бля, якщо я найду шота, то я базарю, я тебе тута поламаю, будеш кров'ю сцати. <...> Тікі напробуй смахатись, я тобі тута глотку через жопу вирву»* (О. Ірванець).

Погроза – це завжди шантаж, обмеження свободи дій адресанта, коли мовець-агресор диктує свої умови (наказ, вимога) та вказує на свої дії в майбутньому у випадку їх невиконання. Функціональна властивість спонукальності полягає в адресованості дії до співрозмовника, у прагненні її здійснення, вимозі, проханні такої дії від нього. Нерідко погроза в момент мовлення («тут і тепер») – це моделювання агресивної поведінки на майбутнє та залякування опонента. Наприклад, як у зверненні до Уляни, яка не бажає виходити заміж за Стецька: *«Слухай ти, патлата! Ось коли б ти вже була моя жінка, та казала б, що не хочеш вийти за мене, так я б тобі пику побив,*

як батько мене часом б'є, а то тепер не можна. Дарма! Я подожду. А поки що ласкою прошу: піді за мене» (В. Шулаков).

Схоже за формою на погрозу висловлення попередження (авертив – термін О. Єрофеевої). Це особливий різновид спонукання, за якого мовець робить спробу змусити адресата не чинити певної дії через її несприятливість для останнього. Семантика поняття «попередження» (на основі словникових дефініцій) виступають такі: заклик до обережності, завчасне повідомлення про щось (найчастіше – про майбутню небезпеку), бажання попередити й відвернути небезпеку через прохання ухилитися, уникнути чогось. Відповідно, семантична модель авертиву має вигляд «не (з) роби Х, інакше...», наприклад: «Доню, одягни теплу куртку, не сунь у плащі!.. Ну, як схочиш пневмонію, я з дитиною не сидітиму! Сама будеш її

глядіти!» (Є. Кононенко). Наведений приклад є не погрозою, а попередженням про негативні наслідки прогулянки без верхнього одягу; це радше настанова, батьківське повчання, спричинене не негативним ставленням до дитини, а навпаки, великою любов'ю й турботою.

Отже, складнопідрядні речення з підрядним умови є засобами вираження діаметрально протилежних значень, а тому вживаються як у конфліктному, так і в толерантному дискурсі. Як ініціативна репліка діалогу складнопідрядне речення умови виражає погрозу, попередження й залякування співрозмовника, а тому формує конфліктно зорієнтований дискурс. Реактивна репліка у формі підрядного умовного речення виражає значення згоди з відтінками (м'якої) вимоги, умови, байдужості чи ввічливості та спрямовує діалог у консенсусне гармонійне русло.

Література

1. Быстров В.В. Функционально-семантический анализ менасивных диалогических реплик : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / В.В. Быстров ; Тверской гос. ун-т. – Тверь, 2001. – 217 с.
2. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Ільченко ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 37 с.
3. Коротич К. Комунікативні стратегії погрози та подолання страху в дискурсі української преси ХХ–ХХІ століть: мовні механізми впливу на реципієнта / К. Коротич // Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна». – 2009. – Вип. 46. – Ч. 1. – С. 140–145.
4. Мозгунов В.В. Особливості вияву категорії модальності в епістолярному жанрі мовлення / В.В. Мозгунов // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонДУ, 2008. – Вип. 17. – С. 231–236.
5. Приходько А.М. Німецькі комплексні регулятиви: іллокутивна таксономія та перлокутивний потенціал / А.М. Приходько // Комунікативні та когнітивні проблеми дискурсу. – Х. : Лівий берег, 2001. – С. 30–38.
6. Скаляничук О.С. Засоби реалізації ввічливості в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.С. Скаляничук ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1995. – 20 с.
7. Фадєєва О.В. Стратегії й тактики конфліктного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Фадєєва ; Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 2000. – 18 с.
8. Фоміна Л.В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.В. Фоміна ; Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2000. – 19 с.
9. Brown P. Universals in language usage: politeness phenomena / P. Brown, S. Levinson // Questions and Politeness. Strategies in Social Interactions / E. Goody. – Cambridge : Cambridge University Press, 1978. – P. 56–289.
10. Brown P. Politeness: Some universals in language usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge, 1987. – 275 p.
11. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 6. – 1975. – 832 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Автомонов П.Ф. Недописана анкета : [повісті] / П.Ф. Автомонов. – К. : Дніпро, 1976. – 343 с.
2. Багрянний І. Тигролови. Чому я не хочу вертатись до СРСР? Біографія Івана Багряного та шкільна версія аналізу роману «Тигролови» Г. Клочка / І. Багрянний. – Кіровоград : Степова Еллада, 2000. – 240 с.
3. Винниченко В.К. Намисто : [оповідання] / В.К. Винниченко ; упоряд. Й.Й. Брояк ; передм. С.А. Крижанівського. – К. : Веселка, 1989. – 380 с.
4. Ірванець О. Електричка на Великдень / О. Ірванець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukr-center.com>.
5. Коломієць О.Ф. Драматичні твори : в 2 т. / О.Ф. Коломієць. – К. : Дніпро, 1979– . – Т. 1. – 1979. – 350 с. ; Коломієць О.Ф. Драматичні твори : в 2 т. / О.Ф. Коломієць. – К. : Дніпро, 1979– . – Т. 2. – 1979. – 315 с.
6. Кононенко Є. Повії теж виходять заміж : [новели] / Є. Кононенко. – Л. : Кальварія, 2004. – 160 с.
7. Матіос М. Майже ніколи не навпаки / М. Матіос // Матіос М. Вибране / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2010. – С. 17–96.
8. Пиркало С. Зелена Маргарита : [молодіжний роман] / С. Пиркало. – 2-ге вид., доп. – К. : Джерела М, 2002. – 288 с.
9. Роздобудько І. Гудзик : [психологічна драма] / І. Роздобудько. – Х. : Фоліо, 2006. – 222 с.
10. Стельмах М.П. Кров людська – не водиця : [роман] / М.П. Стельмах. – К. : Дніпро, 1986. – 348 с.
11. Цеглинський Г. Торгівля жемчугами / Г. Цеглинський // Бувалящина: драми, комедії, діалоги, водевілі / упоряд., авт. передм., приміт. О.Ф. Ставицький. – К. : Дніпро, 1990. – С. 87–130.
12. Шулаков В.О. Бонжур, мадам Одарія / В.О. Шулаков // Шулаков В.О. Гріх мій?! : [п'єси] / В.О. Шулаков. – К. : Пульсари, 2002. – С. 75–110.

Вуколова Е. В.

ПИТТСБУРГСКИЙ ДИАЛЕКТ: ФОНЕТИЧЕСКИЕ, ЛЕКСИЧЕСКИЕ И ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

В статье представлены фонетические, лексические и грамматические особенности питтсбургского диалекта, который является составляющим компонентом системы диалектов Мидленда, так называемого «третьего диалекта» североамериканского варианта английского языка.

Ключевые слова: диалектная зона Мидленда, питтсбургский диалект, фонетико-фонологические особенности, лексические особенности, грамматические конструкции.

Вуколова К. В. Питтсбургський діалект: фонетичні, лексичні та граматичні властивості. – Стаття.

У статті наведено фонетичні, лексичні та граматичні властивості, притаманні піттсбургському діалекту, який є складовим компонентом системи діалектів Мідленду, так званого «третього діалекту» північноамериканського варіанта англійської мови.

Ключові слова: діалектна зона Мідленду, піттсбургський діалект, фонетико-фонологічні особливості, лексичні особливості, граматичні конструкції.

Vukolova K. V. Pittsburgh speech: phonetic, lexical and grammar peculiarities. – Article.

The article presents phonetic, lexical and grammar peculiarities of the Pittsburgh Speech. The author gives the characteristics of some language processes, presents lexical units which are similar for the given language area and grammar constructions which are used by the population of this region.

Key words: Midland, Pittsburgh speech, phonetic and phonological features, lexical features, grammar construction.

Особый интерес лингвистов вызывает своеобразная языковая ситуация, сложившаяся в г. Питтсбург (штат Пенсильвания, Соединенные Штаты Америки).

С лингвистической точки зрения Питтсбург – это часть Мидленда, так называемого «третьего диалекта» северного произносительно-го типа американского национального варианта английского языка [7; 9]. Мидленд – узкий регион между севером и югом США, который включает в себя такие города: Филадельфия и Питтсбург (Пенсильвания); Колумбус и Цинциннати (Огайо); Индианаполис (Индиана); Сент-Луис и Канзас-Сити (Миссури). В ранней истории Питтсбург, в силу своего стратегического назначения, именовался «воротами на Запад» [6]. На формирование особой лингвистической ситуации повлияли социально-исторические условия групп людей, некогда заселявших территорию этого города.

По мнению М. Эбертхардта [4], существует несколько признаков, по которым можно утверждать, что питтсбургский диалект похож на диалекты других городов «третьего диалекта» – Мидленда, однако необходимо отметить существование признаков, которые отличают питтсбургский диалект от других диалектов этого региона.

Лексические единицы и грамматические конструкции. Говоря об особенностях питтсбургского диалекта, необходимо обратить внимание на лексические единицы, употребляемые жителями исключительно на этой территории. Следует отметить, что многие из таких лексем не только характеризуют г. Питтсбург и его окрестности, но и являются языковыми реликтами групп мигрантов, заселявших некогда эту территорию. Некоторые лексические единицы, например, «пор» («га-

зированной вода»), распространены не только на территории г. Питтсбург, но и в речи говорящих других местностей.

В таблице 1 представлен ряд лексических единиц, которые распространены только на территории г. Питтсбург и его окрестностей [20].

Таблица 1
Лексические единицы питтсбургского диалекта

Лексическая единица	Значение
<i>Babushka</i>	Косынка
<i>(Baby) buggy</i>	Детская коляска
<i>The Burgh</i>	Питтсбург
<i>Carbon oil</i>	Керосин
<i>Chipped ham</i>	Тонко нарезанная ветчина
<i>Cruds (cruddled milk)</i>	Домашний сыр/домашний творог
<i>Gumband</i>	Резиновое кольцо для скрепления бумаг
<i>Hab</i>	Комфорт
<i>Jag (to jag off, to jag around (глагол.); jagoff (сущ.))</i>	Раздражать
<i>Jumbo</i>	Болонская запеченная колбаска
<i>Kolbusy (Kolbassi)</i>	Сосиски
<i>Nebby</i>	Человек, сующий нос не в свои дела
<i>Pop</i>	Газированная вода
<i>Redd up</i>	Чистить до блеска
<i>Rip on</i>	Негативно высказываться о ком-либо
<i>Slippy</i>	Скользкий
<i>Tennis shoes</i>	Кроссовки
<i>Yinz, you'uns</i>	Вы (2 лицо, мн. ч.)

Примечание: источник – Dictionary of American English and the Oxford English Dictionary.

В речи жителей этого региона присутствуют и своеобразные грамматические формы. Уже на протяжении длительного времени особенностью питтсбургского диалекта является употребление грамматической конструкции «need+past participle» (например, «The car needs washed» – «Необходимо помыть машину») [4]. Использование конструкции «needs+Ved» типично не только для жителей окрестностей Восточной Пенсильвании, но и для речи населения других районов северных штатов Мидленда. Можно предположить, что лексические единицы, представленные в таблице 1, а также грамматическая конструкция «needs+Ved» являются реликтовыми образцами языка шотландско-ирландского населения, которое некогда обосновалось на этой территории [14].

Фонетические особенности питтсбургского диалекта. Питтсбургский диалект характеризуется также значительным количеством произносительных особенностей, отличающих речь населения г. Питтсбург от речи населения других территорий.

В таблице 2 представлен ряд таких особенностей.

Таблица 2

**Фонетические особенности
питтсбургского диалекта**

Особенность	Пример
Повышение уровня подъема языка при произнесении гласного [æ] перед переднеязычными сонорными и перед [d]	Pan, dad
Изменение по признаку ряда при произнесении гласного [o:]	Boat, home
Изменение по признаку ряда при произнесении гласного [u:]	Boot, move
Слияние гласных заднего ряда нижнего подъема [a:] и [ɔ]	Cot=caught [kɒt]
Вокализация бокового сонанта [l]	College [kɔ ^w idʒ]; Bill [bɪ ^w]
Качественная и количественная редукция напряженных гласных перед [l]	Peel [pɪl]; pool [pʊl]; pale [pɛl]
Понижение уровня языка при произнесении гласного [ʌ]	But, fun
Количественная редукция гласных в позиции перед [r]	Boar=Bore=Boor
Монофтонгизация дифтонга [ai], особенно перед сонорными	Tile [ta:l]; iron [a:rn]
Монофтонгизация дифтонга [aw]	Down [da:n]; house [ha:s]

Примечание: источник [4]

Как видно, важной характерной особенностью питтсбургского диалекта является редукция гласных заднего ряда нижнего подъема, что приводит

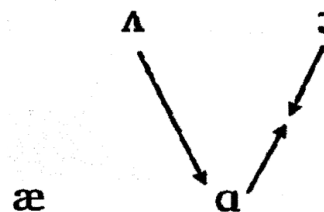
к ослаблению фонетического различия между [a] и [ɔ]. У. Лабов, Ш. Эш и Ч. Боберг в своих работах [9] доказывают, что слияние гласных – давно сложившаяся особенность местного диалекта [6; 18]. Кроме того, гласные заднего ряда нижнего подъема подвергаются слиянию во всех фонологических позициях питтсбургского диалекта [9], в то время как на других территориях в тех же позициях происходит лишь нейтрализация гласных, например, перед сонантами.

Западную Пенсильванию называют «очагом слияний гласных» [15]. Это подтверждает тот факт, что несколько напряженных гласных могут подвергаться ослаблению перед боковым сонантом [l], создавая так называемое «условное слияние» – [il] и [ɪl], [ul] и [ʊl], [el] и [ɛl].

Однако, как и на многих территориях, наблюдается слияние [ur] с [ɔr=ɔr], в результате чего нейтрализуются различия в таких парах лексем, как «tore» и «tour», «moor» и «more» или «boar», «bore» и «boor» [13]. По мнению У. Лабова, такое слияние является результатом сдвига гласных, стоящих перед сонорным [r]. Такой сдвиг имеет так называемый «цепной характер»: [ar] смещается к [ɔr], который, в свою очередь, смещается к [ur]. Конечным результатом этого процесса является то, что сегменты [ɔr] и [ur] подвергаются слиянию.

Еще одной фонетической особенностью питтсбургского диалекта является понижение уровня подъема языка при произнесении гласного [ʌ]. Этот процесс вызван слиянием гласных заднего ряда нижнего подъема [a] и [ɔ]. У. Лабов называет это явление «питтсбургский цепной сдвиг» [9], в ходе которого [a] продвигается вперед вплоть до слияния с [ɔ], который, в свою очередь, характеризуется задней артикуляцией.

В результате появляется свободное пространство для понижения [ʌ], как это представлено на рисунке (**питтсбургский сдвиг гласных**):

Фонетическое пространство, в которое движется [ʌ] (та позиция, в которой находился ранее [a]), охвачено монофтонгизацией – [aw]. Чтобы избежать возможного слияния [aw] и [ʌ], монофтонгизированный [aw] реализуется говорящими как [a:] [10]. Такой фонетический процесс объективно предотвращает контакт между гласными среднего ряда нижнего подъема.

Монофтонгизация [ai] – распространенная особенность речи носителей диалектов Северной Америки, наиболее известная как характеристика

афроамериканской речи на севере и на юге США [9; 15; 19].

Вокализация [ɪ] – процесс, который охватывает несколько диалектов американского национального варианта современного английского языка. В интервокальной позиции (или в абсолютном исходе) вокализация приводит к частичной вокализации [ɪ], что приближает боковой сонант [ɪ] к гласному, нежели к согласному [2]. В некоторых случаях [ɪ] полностью илиминирован [15; 17].

В заключение необходимо отметить, что языковое сообщество г. Питтсбурга обладает еще одной уникальной произносительной чертой – монофтонгизацией [aw]. Такая особенность является фонологически связанной с другими изменениями, происходящими в питтсбургском диалекте, а именно питтсбургским «цепным сдвигом», на который указывает ряд исследователей этого произносительного феномена.

Монофтонгизация гласных в лексемах типа «now», «down», «house», «out» не является чем-то особенным на юге Англии (сравним произношение представителей лондонского рабочего класса), однако в США встречается только в районе г. Питтсбург. Подобные произносительные отличия являются стереотипом территории г. Питтсбург; услышав произношение, похожее на «dahntahn», можно с уверенностью утверждать, что говорящий является носителем питтсбургского диалекта.

Таким образом, в исследовании представлены отдельные фонетические, грамматические и лексические особенности питтсбургского диалекта. На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что на территории Питтсбурга, являющегося частью языкового сообщества Мидленда, сложилась уникальная языковая ситуация. Несомненно, языковые особенности этого диалектного ареала требуют более детального изучения.

Литература

1. Ash Sh. Vocalization of [ɪ] in Philadelphia. Unpublished Doctoral Dissertation / Sh. Ash. – University of Pennsylvania, 1982.
2. Ash Sh. (1986). Vocalization of intervocal [ɪ] in Philadelphia / Sh. Ash // *Dialect and Language Variation* / H. Allen and M. Linn (eds.). – Orlando, FL : Academic Press, 1986. – P. 330–343.
3. Hankey C. Notes on West Penn-Ohio phonology / C. Hankey // *Studies in linguistics in honor of Raven I. McDavid, Jr.* / L. Davis (ed.). – University, AL : University of Alabama Press, 1972. – P. 49–61.
4. Eberhardt M. Still different in the [stɪl] city? / M. Eberhardt // *African American and white vowel systems in Pittsburgh* / E. Thomas and M. Yaeger-Dror (eds.). – Durham, NC : Duke University Press (American Dialect Society).
5. Killikelly S. The History of Pittsburgh: its Rise and Progress / S. Killikelly. – Pittsburgh, PA : B.C.&Gordon Montgomery Co, 1906.
6. Kurath H. The Pronunciation of English in the Atlantic States / H. Kurath, R. McDavid. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 1961.
7. Labov W. The three dialects of English / W. Labov // *New Ways of Analyzing Sound Change* / P. Eckert (ed.). – San Diego : Academic Press, 1991. – P. 1–44.
8. Labov W. Principles of Linguistic Change: Internal Factors / W. Labov. – Malden, MA : Blackwell, 1994.
9. Labov W. The Atlas of North American English / W. Labov, Sh. Ash, Ch. Boberg. – New York : Mouton de Gruyter, 2006.
10. Labov W. 50 msec. / W. Labov, M. Baranowski // *Language Variation and Change*. – 2006. – № 18. – P. 223–240.
11. LAMSAS // *Linguistic Atlas of the Middle and South Atlantic States*. – Chicago : University of Chicago, 1982–1986.
12. McDavid R. Linguistic Atlas of the Middle and Atlantic States / R. McDavid et al. (ed.). – Chicago : University of Chicago Press, 1982–1986.
13. McElhinny B. More on the third dialect of English: Linguistic constraints on the use of three phonological variables in Pittsburgh / B. McElhinny // *Language Variation and Change*. – 1999. – № 11. – P. 171–195.
14. Montgomery M. The roots of Appalachian English: Scotch-Irish or British Southern? / M. Montgomery // *Journal of the Appalachian Studies Association*. – 1991. – № 3. – P. 177–191.
15. Thomas E. An Acoustic Analysis of Variation in New World English / E. Thomas. – Durham, NC : Duke University Press, 2001.
16. Thomas E. (2007). Phonological and phonetic characteristics of African American Vernacular English / E. Thomas // *Language & Linguistics Compass*. – 2007. – № 1(5). – P. 450–475.
17. Wells J.C. Accents of English (vol. 3) / J.C. Wells. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982.
18. Wetmore Th. The Low-Central and Low-Back Vowels in the English of the Eastern United States / Th. Wetmore. – University : University of Alabama Press, 1959.
19. Wolfram W., Schilling-Estes N. American English: Dialects and Variation / W. Wolfram, N. Schilling-Estes. – 2nd ed. – Malden, MA : Blackwell, 2006.
20. Denay R. A dialect Map of American English / R. Denay [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.uta.fi/FAST/US1/REF/dial-map.html>.
21. Labov W. A National Map of the Regional Dialects of American English / W. Labov, Sh. Ash, Ch. Boberg [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ling.upenn.edu/phono_atlas/NationalMap/NationalMap.html#fn1.
22. Salvucci Cl. Linguistic Geography of the United States / Cl. Salvucci [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.evolpub.com/Americandialects/AmDialMap.html>.
23. Smith H. US Dialects / H. Smith [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.uta.fi/FAST/US1/REF/images/dialectsus.gif>.

УДК 811.111'286:81'342.9

Галаянт Г. В.

ИНТОНАЦИОННАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЧИ НОСИТЕЛЕЙ АФРОАМЕРИКАНСКОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С УЧЕТОМ СОЦИАЛЬНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ

Статья посвящена проблеме изучения территориальной и социальной вариативности интонации, в частности, интонации монологических высказываний носителей афроамериканского варианта английского языка в процессе квазиспонтанного общения.

Ключевые слова: афроамериканский вариант английского языка, квазиспонтанное общение, вариативность.

Галаянт Г. В. Інтонаційні характеристики мовлення представників афроамериканської англійської мови з урахуванням соціально-територіальної приналежності. – Стаття.

Статтю присвячено проблемі вивчення територіальної та соціальної варіативності інтонації, зокрема, інтонації монологічних висловлювань носіїв афроамериканського варіанту англійської мови в процесі квазіспонтанного спілкування.

Ключові слова: афроамериканський варіант англійської мови, квазіспонтанне спілкування, варіативність.

Galiant G. V. Intonational characteristics of afro-american representatives' speech on the account of their social and territorial belonging. – Article.

The present research is dedicated to a problem of territorial and social intonation variation's study, intonation of monologue speech of the afro-american variant of English language in particular during the process of quasi-spontaneous communication.

Key words: afro-american variant of English language, quasi-spontaneous communication, variation.

Современная языковая ситуация в США характеризуется тем, что американскому варианту английского языка свойствен широкий диапазон территориальной и социальной вариативности на фонетическом уровне, что и обуславливает равноправное существование региональных типов произношения.

Неоспоримым фактом является то, что на сегодняшний день английский язык – это один из самых широко используемых языков в мире. Около 70% англоговорящих приходится на территорию США. Америка – космополитическая страна, в силу чего не для всех ее жителей английский язык является родным. По данным Census 2000, на 1 апреля 2000 года население США составило 281,4 миллиона носителей. Из них 36,4 миллиона (12,9%) – афроамериканцы. Именно это обстоятельство заставляет все большее количество лингвистов обращаться к изучению территориальной вариативности американского английского языка [7].

Работы У. Лабова [10], А.Д. Швейцера [5], А.С. Шарандаченко [4], А.О. Назаровой [2] и многих других стали огромным вкладом в изучение и описание особенностей американского английского. Они стали основой классификации дистинктивных черт этого языка и описания его фонетико-фонологической системы. Нельзя не отметить также тот факт, что они послужили толчком к изучению и описанию отдельных региональных вариантов на территории США. Так, работы Л. Грин [9], Д. Кристал [8], Дж. Бо [6], А.В. Вознюк [1], обратившихся к проблемам изучения афроамериканского языка, посвящены исследованию его фонетических, а точнее – сегментных особенностей.

Актуальность исследования заключается в необходимости описания интонационных особенностей афроамериканского варианта английского языка, представленных в речи носителей этого варианта. Актуальным является также то, что до сих пор исследования представлены лишь на сегментном уровне; сверхсегментные особенности речи пока остаются малоизученными.

Цель исследования заключается в рассмотрении, анализе и выявлении основных интонационных особенностей афроамериканского английского языка.

Комплексная методика проведения лингвистического эксперимента, используемая в этой работе, включала в себя следующие этапы:

- 1) отбор широкого корпуса экспериментального материала исследования;
- 2) субъективный анализ материала исследования, включающий аудитивный анализ аудиозаписей с целью отбора узкого корпуса экспериментального материала для дальнейшего исследования;
- 3) аудиторский анализ с привлечением экспертов-фонетистов;
- 4) обработка и описание полученных данных.

Основным материалом нашего исследования послужили отрезки аудиозаписей монологических высказываний 4 представителей афроамериканского английского языка в процессе квазиспонтанного общения, взятые из документальных фильмов «The History of Afro American Lives». Рассматривались речь таких информантов, как Крис Рок (актер, комик, уроженец Южной Каролины), Генри Льюис Гейтс младший (ученый, Западная Вирджиния), Дон Чидл (актер, продюсер, родом из Канзаса), Том Джойнер (радиоведущий из Алабамы).

Результаты исследования имеют как теоретическое, так и практическое значение. Работа вносит свой вклад в изучение территориальной вариативности американского английского, дополняя существующие на сегодняшний день лингвистические и фонетические сведения. С практической точки зрения это научное исследование может быть использовано при изучении интонации афроамериканского английского языка.

Основным методом исследования в нашей работе избран аудиторский анализ. Аудиторами являются преподаватели и аспиранты кафедры теоретической и прикладной фонетики Одесского национального университета имени И.И. Мечникова. Перед аудиторами стояли следующие задачи:

- 1) проставить разметку в анализируемых отрезках монологического высказывания;
- 2) отметить основные тоны и шкалы в речи представителей афроамериканского английского;
- 3) проанализировать скорость речи исследуемых информантов;
- 4) отметить паузальную насыщенность;
- 5) определить диапазон голоса исследуемых информантов.

Проведенный анализ экспериментального материала показал, что интонация разговорной речи представителей афроамериканского английского иногда значительно отличается от стандартной нормы произношения. Носителям афроамериканского языка присущ более широкий диапазон высоты голоса, как, например, во фразе Криса Рока: «*You just 'lost| and| kinda not be 'long to ,anything| when you not belong to ,anything| you 'much more likely to end up| in something ,bad| you know||*».

Как показали аудиторы, скорость речи исследуемого информанта медленна. Паузация характеризуется средней длительностью пауз с наличием длинных пауз. Голос характеризуется широким диапазоном. Основным тоном высказывания является *high fall* в комбинации с *high head* и низким предтактом. Громкость произнесения средняя. Исследуемый информант замедляет голос на значимых словах с выделением их эмфатическим ударением. Речь довольно эмоциональная.

Афроамериканцы чаще используют высокие тона либо в начале предложений, либо как границу тона, либо как акцент с высокой исходной высотой звука, то есть выделенностью высоты звука [9].

Следует также отметить в речи исследуемого варианта языка высокую частотность ударных слов с сильным и более слабым ударением, как, например, в речи Тома Джойнера: «*I don't know 'anything| about her ,background| Well| 'all I ,know is ,she 'left ,home| like 'he did| ,and| ,an| ,an| ,and| ,ahhh| she 'end 'up in ,Florida| ,ahhh| ,hhh| ,and| she 'didn't ,stay in touch with her ,people||*». Этот пример свидетельствует о том, что говорящий не совсем уверен в той информации, которую он сообщает. Речь сбивчива.

Преобладает нисходящая шкала в сочетании с нисходящим тоном. Отмечается дробное синтагматическое членение. В речи присутствует большое количество заполненных пауз гезитации. Ударными являются как значимые, так и служебные слова.

Однако следует обратить внимание на тот факт, что просодическое оформление речи прямо зависит и от социального статуса говорящего. Как отмечают специалисты в области социолингвистики, принадлежность человека к той или иной социальной группе непосредственно влияет на формирование его речевого репертуара; следовательно, речь человека всегда является социально маркированной. Нужно подчеркнуть, что маркеры социальной принадлежности говорящего можно обнаружить на всех уровнях языка, в том числе на фонетическом, причем в качестве «социальных» индикаторов могут выступать средства как сегментного, так и сверхсегментного уровней.

Одним из важнейших компонентов социального статуса человека, безусловно, является его профессиональная принадлежность. Можно предположить, что род деятельности – это один из факторов, оказывающих непосредственное влияние на просодическое оформление речи человека. Следует отметить, что последнее утверждение в первую очередь касается речи представителей профессий, предполагающих высокую степень вовлеченности в речевое общение в ходе профессиональной деятельности, – профессий с повышенной речевой ответственностью [3]. Примерами являются монологические высказывания Генри Льюиса Гейтса младшего и Дона Чидла.

Например, в речи Генри Льюиса Гейтса младшего: «*Oprah ,Winfrey was 'raised by her ,grandmother| 'Heady 'May ,Presley| for the 'first 'six 'years of her ,life||*», – преобладают черты интонации британского варианта английского языка.

В речи Дона Чидла: «*I 'mean if 'you ,don't | if you just not 'made ,of | more 'compassionate ,stuff| you know| it's| it's something ,how you 'live ,through it| ,how do you| how do you ,even| have the ,faith |and the ,believe| 'that there is a ,God in that| the 'goodness does ,exist in that you know| I just ,have to hang on to ,that| and ,try to ,move forward although 'everything in my 'life is ,devas ,tation ||*», – аудиторы показали, что темп речи медленный с тенденцией к убыстрению. Речь нейтральна с преобладанием нисходящей шкалы и низкого нисходящего тона. Отмечается дробное синтагматическое членение с паузальной насыщенностью. Следует указать на узкий диапазон голоса, что не совсем характерно для представителей афроамериканского английского.

Таким образом, проведенный анализ с привлечением аудиторов-фонетистов показал, что дистинктивными признаками речи представителей афроамериканского английского являются широ-

кий діапазон голосу, преобладание кратких пауз и дробного синтагматического членения.

Перспективным направлением этого исследования является расширение экспериментально-

го корпуса и более детальное изучение влияния гендерного и возрастного факторов на речь носителей афроамериканского варианта английского языка на просодическом уровне.

Литература

1. Вознюк А.В. Эбоникс как афроамериканский вариант английского языка / А.В. Вознюк [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com/docs/index-149995.html>.
2. Назарова А.О. Вариативность интонационного оформления регионально маркированного текста : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А.О. Назарова ; Владимирский гос. гуманитар. ун-т. – Иваново, 2009. – 18 с.
3. Савинова М.С. Просодия как маркер профессиональной принадлежности говорящего (на материале британских интервью) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.С. Савинова ; Московский гос. пед. ун-т. – М., 2010. – 160 с.
4. Шарандаченко А.С. Варіативність вокалізму й консонантизму в американських засобах масової інформації (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі дикторської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.С. Шарандаченко ; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2011. – 20 с.
5. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация английского языка в США / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1983. – 215 с.
6. Baugh C. History of The English Language / C. Baugh, T. Cable. – 5 edition. – UK : Routledge, 2002. – 464 p.
7. Census 2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.census.gov/prod/2001pubs/c2kbr01-5.pdf.
8. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997.
9. Green L.J. African American English: A Linguistic Introduction / L.J. Green. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002.
10. Labov W. Profiles of Sociolinguists / W. Labov [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://albuquerque.bioinformatics.uottawa.ca/Papers/labov.pdf>.

Голікова Н. С.

**ПРАГМАТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ СИНОНІМІВ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ЗЛО»)**

У статті досліджується прагматичний потенціал синонімів у мові роману П. Загребельного «Зло», визначаються комунікативно-прагматичні смисли в їх структурі, описуються функціонально-класифікаційні особливості синонімів-стилістем в авторському контексті.

Ключові слова: синонім, стилістема, прагматика, прагматичний компонент, прагматичний смисл.

Голікова Н. С. Прагматический компонент в структуре контекстуальных синонимов (на материале романа П. Загребельного «Зло»). – Статья.

В статье исследуется прагматический потенциал синонимов в языке романа П. Загребельного «Зло», определяются коммуникативно-прагматические смыслы в их структуре, описываются функционально-классификационные особенности синонимов-стилистем в авторском контексте.

Ключевые слова: синоним, стилестема, прагматика, прагматический компонент, прагматический смысл.

Holikova N. S. The pragmatic component in the structure of contextual synonyms (in the novel “Evil” by P. Zagrebel’nyi). – Article.

The article deals with the pragmatic potential of synonyms in the novel “Evil” by P. Zagrebel’nyi; the communicative and pragmatic meanings in their structure are discovered, the functional specifics of synonyms-stylestem in the author’s context are described.

Key words: synonym, stylestem, pragmatics, pragmatic component, pragmatic meaning.

Синонімія – одне з найпоширеніших і найбагатших своїми ресурсами явищ сучасної української мови, яке охоплює всі її семантичні підсистеми – від морфологічної до синтаксичної. Найчіткіше простежуються параметри синонімії на лексико-семантичному рівні, оскільки саме лексеми, маючи почасти подібну (або однакову) внутрішню форму, здатні активно взаємно замінюватися, відображаючи в такий спосіб органічний і тісний зв’язок фактів навколишнього світу.

Мовознавча наука, протягом кількох століть досліджуючи синонімію на теренах лексикології, розробила й закріпила термінологічно-поняттєву базу, яка слугувала підґрунтям для всебічної характеристики й класифікації синонімів у межах розгалуженої лінгвальної будови. Вивчення синонімії стало дійсно науковим протягом ХХ ст., коли в лоні структуралізму викристалізувався системно-структурний підхід до мови як складної ієрархії, а в межах лексичної семантики закріпилася низка об’єктивних методів характеристики словникового складу мови, зокрема метод компонентного аналізу, завдяки якому в структурі лексичних значень багатьох синонімів було виділено спільні семи, що уможливають їх функціональну подібність і замінність.

Дослідженню лінгвальної синонімії присвятили свої праці відомі українські мовознавці Л. Булаховський, В. Ващенко, М. Жовтобрюх, М. Кочерган, Л. Лисиченко, В. Русанівський, О. Тараненко та інші. Неможна обійти увагою також значущий внесок у розроблення проблемного поля синонімії для російської мови такими лінгвістами, як Ю. Апресян, В. Гак, А. Євгенєва, М. Нікітін, Л. Новиков, Г. Уфимцева, А. Шапіро, Д. Шмельов та інші. До надбання цих учених ми звертаємося повсякчас, класифікуючи синоніми, вивчаючи семну структуру їхніх значень, установлюючи різ-

ний ступінь семантичної близькості таких лексем, що пояснюється асиметричністю знака й значення, аналізуючи семантично близькі слова в контексті тощо. Однак поступ вітчизняної та світової лінгвістики на початку ХХІ ст. вимагає виявлення та детальнішого опису максимально найширшої аспектології синонімічних відношень, реалізованих відповідними одиницями не лише в мові (статика), а й під час спілкування її носіїв (динаміка), оскільки саме в процесі комунікації помітними стають постаті мовців, які творять і сприймають інформацію про реалії дійсності.

Мета статті полягає в описі комунікативно-прагматичного потенціалу контекстуальних синонімів, надзвичайно влучно й логічно використаних П. Загребельним у романі «Зло» («День для прийдешнього»).

Вибір проблеми зумовлений, по-перше, тим, що контекстуальна синонімія ще не була предметом спеціального вивчення в галузі лінгвопрагматики – одного з пріоритетних напрямів сучасного мовознавства, який набагато глибше, ніж семантика, розкриває оцінку природу складників мовної системи; по-друге, це питання є важливим для лінгвостилістики, яка досі потребує цілісного дослідження всіх граней ідіостилу геніального письменника, який для кожного твору обирав опорні мовні знаки, що своєю формою та змістом найбільш точно втілюють основні ідеї, задуми автора. Контекстуальні синоніми в романі П. Загребельного «Зло» є переважно стилістично маркованими, вони привертають увагу читача насамперед високим ступенем okazionalnosti (незвичним використанням у тексті), тому зазвичай викликають в адресатів низку емоційно-оцінних асоціацій.

Традиційний підхід до виділення синонімічних угруповань як упорядкованої сукупності лексем зі

структурно однаковими чи близькими значеннями останнім часом у лінгвістиці зазнає справедливого перегляду. Поштовхом для цього слугували праці представників семіотики та структуралізму середини ХХ ст. (Ч. Морріс, І. Мельчук), у яких до соссюрівської концепції мовного знака, що є двосторонньою одиницею, було додано ще два його параметри: синтаксис (відношення знаків один до одного) і прагматику (відношення знаків до їх інтерпретаторів – мовців). Згодом усе частіше про мовні знаки, зокрема синоніми, лінгвісти почали говорити як про одиниці динамічні, які закріплюють близькі поняття, викликаючи у свідомості мовців відповідні оцінки. На думку М. Нікітіна, синонімія – це не лише словникова реальність мови, а ще більшою мірою комунікативно-прагматична мовленнєва дія [5, 95].

Сучасне мовознавство, орієнтуючись на антропоцентризм як пріоритетний напрям вивчення лінгвальних одиниць, вочевидь, розширює аспектологію синонімів. Ці лексеми аналізуються з позицій соціальної, комунікативної, когнітивної та інших видів лінгвістики. Синонімія залишається актуальною проблемою для лінгвістичної прагматики, яка, досліджуючи використання й функціонування мовних знаків у процесі комунікації у зв'язку з інтерактивністю (взаємодією) учасників цього процесу (мовця (адресанта) та адресата), поєднує увагу до мовних засобів із їх проектуванням на особистісні чинники спілкування та складники комунікативної ситуації [6, 610]. У такий спосіб на сьогодні не зовсім сформована, проте надзвичайно перспективна маргінальна галузь лінгвопрагматика, спираючись на теорію традиційних та інноваційних мовознавчих наук, розробляє власні основи аналізу різних чинників (соціокультурних, ситуативно-поведінкових, статусних тощо) комунікативної взаємодії суб'єктів та їхнього ставлення до мовно-знакових засобів, які використовуються учасниками спілкування в процесі обміну мовленнєвими актами – одиницями нормативної соціомовної поведінки в межах прагматичної ситуації [2, 286].

Численні інтеракції автора художнього твору з його читачами є опосередкованими. Однак, незважаючи на відсутність безпосереднього контакту між потенційними учасниками спілкування, комунікативний вплив адресанта на численних адресатів є очевидно позитивним, якщо автор-письменник бездоганно володіє мовою як системою, уміє індивідуалізувати кожну лінгвальну одиницю у своєму тексті, викликаючи до неї відповідні ставлення й оцінки реципієнтів. Лінгвістична прагматика, як і комунікативна лінгвістика, частиною якої вважають її більшість дослідників, розглядає синоніми як один із найважливіших засобів успішної, ефективної комунікації суб'єктів, відображеної в художньо-літературному мікроконтексті, у лексичній стилістиці

якого тотожні або близькі за значенням лексеми є найпотужнішою категорією, яку широко репрезентують саме контекстуальні синоніми. Л. Мацько вважає, що в літературному творі «те, що синоніми обов'язково чимось різняться між собою, мають різний змістовий обсяг, додаткові значеннєві відтінки, можуть відрізнятися якістю й мірою емоційно-вольової експресії та колориту, книжним чи розмовним походженням, робить їх настільки виразними, що вони сприймаються швидше як стилістичні, ніж номінативні лексеми» [4, 37]. Наприклад, у реченні «*Авторитет уже не той, уже він надлуплений, наддзюбнутий*» (9, 136) виділені дісприкметникові синоніми утворені від дієслів, які як одиниці загальної лексико-семантичної системи не зовсім подібні за значенням. У «Словнику української мови» подано значення цих слів: *надлуплювати (надлупити)* – «очищати, оббирати якусь частину чого-небудь від шкаралупи, лущиння, кори тощо» (8, 72); *наддзюбувати (наддзюбати)* – «дзюбаючи, відривати шматочки чого-небудь в одному або кількох місцях» (8, 65). Лише в мікроконтексті предикативні слова *надлуплений, наддзюбнутий* завдяки однаковому префіксу *над-* у їхній структурі, що означає неповноту виконання дії, вживаючись у переносних значеннях, набувають спільної семи «зниження ступеня влади чи впливу» у зв'язку з лексемою *авторитет* (влада, вплив).

Видатний український белетрист П. Загребельний, творчий доробок якого слугує джерельною базою для розв'язання намічених нами проблем у дослідженні, є саме тим письменником, який завжди досягав творчого олімпу завдяки слову. У літературній спадщині митця загалом високим семантико-прагматичним потенціалом наділені контекстуальні синоніми, адже, на думку М. Слабошпицького, П. Загребельний «постійно зорієнтований і взорований на прозу «багатослівну», яка шукає й шукає півтонів для вираження нюансів, прискіпливо переглядає все синонімічне багатство української мови» [7, 97]. Органічно вписано пером письменника численні синоніми також у текстову палітру роману «Зло» («День для прийдешнього»).

Як і будь-який літературний твір, роман «Зло» пронизаний багатьма синонімічними рядами, навіть структурно складнішими угрупованнями семантично споріднених слів. Наприклад, відтінки власне мовленнєвої діяльності своїх героїв автор передає за допомогою багатьох лексико-граматичних варіантів відповідних дієслів: *говорити, промовляти, вимовляти, казати, гукати, обзиватися, питати, відповідати, повторювати, шепотіти, підсумовувати, кликати, заявляти, спонукати, вигукувати, верещати, бовкнути, нагадувати, випалити, додавати, кидати, почати, прохрипіти, мимрити, констатувати* тощо. Однак не всі з них набувають статусу контекстуаль-

них одиниць – стилістем. На думку представників сучасної лінгвостилістики, зокрема Л. Мацько, О. Мацько, О. Сидоренко, більшість стилістем реалізуються лише в контексті, тобто в частині тексту, що являє собою лінійне синтагматичне оточення, яке потрібне (чи достатнє) для реалізації потенцій значення слова, або таке, що здатне породжувати певні зміни в значенні [4, 441]. У романі «Зло» П. Загребельного синоніми-стилістемі відзначаються високою продуктивністю в межах мікроконтексту, найчастіше в одному реченні. Наприклад: «*кінні повози скотилися в траву нечутно, безшелесно, м'яко, як уві сні...*» (9, 131); «*щоб потім гігантським скоком допасти до своєї жертви і з жахним муркотом терзати її, шматувати, нищити*» (9, 130); «*Вона мовчить, пригноблена гуком, гамором, скреготом міста*» (9, 190) тощо.

Лексикологи відзначають, що в художній літературі синоніми дуже часто вживаються поруч, ніби доповнюючи один одного, уточнюючи, підсилюючи, нагнітаючи ступінь виявлення ознаки, властивості чи характер дії [3, 71–72]. При цьому вони стають релевантними не лише для контексту, а й для всього тексту художньо-літературного твору, виконуючи роль одного з маркерів ідіостилію письменника. Без сумніву, з-поміж усього розмаїття мовностилістичних засобів, використаних П. Загребельним у романі «Зло», нанизування синонімів в одному мікроконтексті завжди привертає увагу читачів, викликаючи в їхній свідомості потребу осмислити зміст кожного із синонімів, виявити внутрішньолінійні зв'язки між ними, визначити цілісну функцію синонімічного ланцюжка, оцінити його, спираючись на власні асоціації та емоції.

Реалізація в романі синонімічних ланцюжків, які ми можемо кваліфікувати не просто як стилістемі, а розглядаємо їх як ідіостилістемі (один з авторських стилістичних засобів), вражає строкастістю їхніх змістів і форм, комунікативно-прагматичних смислів і функцій. Усі виявлені в художньому творі стилістичні фігури виконують роль носіїв контекстуально вторинного та прагматично-оцінного значення, які читач має розкрити з подачі письменника по-своєму. Таке нашарування індивідуально-оцінних відтінків, які виникають у свідомості адресата-читача в процесі сприйняття ним аналізованих ідіостилістем, на лексичне значення синонімів ланцюжка розглядаємо як прагматичний компонент у загальному значенні контекстуальних синонімів, що, на нашу думку, у художній літературі має дві обов'язкові осі – семантичну та прагматичну, оскільки семантика вивчає значення, виражені в кожній мові конвенційно, тобто за допомогою немотивованих мовних знаків, а прагматика – це неконвенційні «прирошення» до мовних знаків у комунікації [1, 29].

Спираючись на думку вчених про те, що, розрізняючись, семантичні та прагматичні правила породження висловлення діють одночасно, проведемо відповідне маркування синонімів-стилістем у мікротекстах (реченнях) роману П. Загребельного «Зло». Для цього нам потрібно за допомогою компонентного аналізу виявити спільну сему (або семи) у структурі лексичних значень контекстуальних синонімів, що уможливорює поєднання лексем в одній стилістичній фігурі. Виконуючи комунікативну роль адресата, спробуємо виявити власне прагматичні компоненти в стилістичному (загальному) значенні синонімів, що запрограмовані письменником, який виконує роль адресанта в опосередкованому процесі спілкування.

Для того щоб визначити прагматичні смисли (індивідуальні асоціації й оцінки), які виникають у зв'язку зі значеннями синонімів, наприклад, у реченні «*Ще думай, ще, думай активно, посилено, цілеспрямовано, енергійно*» (9, 167), зауважимо, що лексеми активно, посилено, енергійно в лінгвальній системі кваліфікуються як ідеографічні синоніми, об'єднані інтегральною семою «динамічна процесуальна ознака», що в контексті набувається також значенням лексеми цілеспрямовано, стає для неї семантично релевантною. Нанизання майже однотипних слів в одному реченні спричиняє появу нових смислових відтінків, причому саме вони інтегрують контекстуальні синоніми в цілісну стилістичну фігуру. Читач сприймає низку дуже близьких за своєю семантикою синонімів в одному мікроконтексті, виводячи на перший план прагматичні компоненти «швидкість дії», «високий ступінь її динамічності», «актуальність дії», які підтримуються, крім того, повторюваними в реченні словами ще, думай. При цьому адресат мимоволі пришвидшує темп читання та підсилює його інтонаційно у висловлюванні.

У реченні «*Кали думав, завжди виходило складніше, гнучкіше, дотепніше, ліпше*» (9, 340) виділені лексеми розглядаємо як контекстуально-цілісну стилістему, оскільки зазвичай семантично не споріднені слова в лінійному зв'язку набули тут спільної семи «високий ступінь ознаки», репрезентованої в їхніх лексичних значеннях суфіксом *-іш-*, який загалом підсилює семантику позитиву, закладену в коренях цих слів. Мисленнєво-зорове сприйняття висловлення викликає появу відповідних індивідуально-оцінних асоціацій, які підсилюються подальшими реченнями мікроконтексту: «*Як тільки починав говорити, крім вставних слів і різних «е-гм», ніколи нічого не міг вимовити. Диво!*» (9, 340). Читач домислює авторський підтекст приблизно так: герой (Дементій Хомич) хвилюється, привселюдно він краще думає, ніж висловлюється, усвідомлення цього факту його дивує і, можливо, засмучує (дратує, бентежить) тощо.

Зрозуміло, що таку схему породжуваних прагматичних смислів у свідомості адресатів-читачів може бути доповнено й уточнено.

Використання синонімічних ланцюжків у багатьох мікроконтекстах роману «Зло» розглядаємо в якості дієвого авторського прийому втілення власного ставлення до кого-небудь або чого-небудь, глибоких переживань і не завжди позитивних емоцій письменника. Так, у мікроконтексті *«І сержанти з автоматами обабіч колони, тільки десь попереду один-єдиний офіцер, справжній офіцер, «кадровик», як гордо величали себе всі ті, хто уцілів і не потрапив ні в полон, ні на окуповану територію, ні в штрафний батальйон, ні під слідство, ні під пильне око СМЕР-Ша»* (9, 143) не лише лексично, а й категорійно різнотипні виділені одиниці, на нашу думку, потрібно розглядати як контекстуальні синоніми, які є насамперед експресивно маркованими, випромінюють потужну енергію почасти негативного ставлення в повоєнні роки до полонених під час Великої Вітчизняної війни офіцерів. Саме прагматичні смисли, які з огляду на пресупозиції адресатів можуть суттєво відрізнятися (адже читачі, сприймаючи контекст, спираються на власний досвід і свої знання про описані події), об'єднують контекстуальні синоніми в один ряд. Прагма-

тичними компонентами їхніх значень вважаємо такі смислові відтінки: «гордовитість», «зверхність», презирливе ставлення до полонених тощо.

Уважне прочитання всього роману П. Загребельного «Зло», вдумливе осмислення змісту численних синонімічних ланцюжків у межах мікроконтекстів переконує в тому, що аналізовані стилістичні фігури можуть бути представленими найрізноманітнішими семантичними одиницями, однак вони (усі без винятку) насправді функціонально подібні та вживаються письменником із метою уточнення, підсилення, нагнітання прагматичних смислів, що виникають у свідомості читачів під впливом авторських ідей та задумів (інтенцій), проте в результаті індивідуальної мисленнєвої роботи адресатів вони не можуть бути зовсім однаковими.

Отже, проблему виділення прагматичних компонентів у структурі загального значення контекстуальних синонімів, апробовану нами на основі роману П. Загребельного «Зло», можна вважати лише частково розв'язаною, оскільки це актуальне питання сучасної лінгвопрагматики потребує детальних коментарів значно більшої кількості стилістем у творчій спадщині письменника, що дозволить виявити нові прагматичні смисли в їхніх значеннях та розширити їх функціональний список.

Література

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2011. – 304 с.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія / Ф.С. Бацевич. – Львів : Паїс, 2010. – 336 с.
3. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова / Л.А. Лисиченко. – Х. : Вища школа, 1977. – 114 с.
4. Мацько Л.І. Стилістика української мови : підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько ; за ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища школа, 2005. – 463 с.
5. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения / М.В. Никитин. – М. : Высшая школа, 1988. – 168 с.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
7. Слабошпицький М.Ф. За гамбурзьким рахунком. Пояснення при цій нагоді / М.Ф. Слабошпицький // Слабошпицький М.Ф. Спогади про Павла Загребельного / М.Ф. Слабошпицький. – Х. : Фоліо, 2010. – С. 64–106.
8. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 5. – 1974. – 840 с.
9. Загребельний П. Зло / П. Загребельний. – Х. : Фоліо, 2008. – 380 с.

Головач Т. М.

ГЕНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКЗОТИЗМІВ У ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ГАЗЕТ

У статті визначено генетичні особливості екзотизмів у текстах сучасних англomовних газет. Наведено та проаналізовано кількісні дані щодо мов, мовних груп і сімей, до яких належать екзотизми. Зазначено, що наявність екзотичних лексичних одиниць, які походять із географічно та геополітично віддалених мов, можна розглядати як одну з ознак поглиблення міжкультурного спілкування.

Ключові слова: екзотизм, генеза, генетичні особливості, англomовні газети, мовна група, мовна сім'я.

Головач Т. Н. Генетические особенности экзотизмов в текстах современных англоязычных газет. – Статья.

Статья посвящена генетическим особенностям экзотизмов в текстах современных англоязычных газет. Приведены и проанализированы количественные данные относительно языков, языковых групп и семей, к которым принадлежат экзотизмы. Отмечено, что наличие экзотических лексических единиц из географически и геополитически удаленных языков можно рассматривать как один из признаков углубления межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: экзотизм, генезис, генетические особенности, англоязычные газеты, языковая группа, языковая семья.

Holovach T. M. Genetic characteristics of exotisms in the texts of present-day English newspapers. – Article.

The article focuses on the genetic characteristics of exotisms used in the texts of present-day English newspapers. The appropriate quantitative data showing to which languages, language groups and language families the exotisms belong are presented and analyzed. It is emphasized that the presence of exotic lexical items from geographically and geopolitically remote languages can be considered as one of the signs of the intensification of intercultural communication.

Key words: exotism, genesis, genetic characteristics, English newspapers, language group, language family.

Англійська мова – один із найпоширеніших інструментів інформаційного обміну в сучасному соціумі. З-поміж близько 5 600 мов, які функціонують у світі, вона є другою, найбільш затребуваною, якою розмовляє, за різними підрахунками, близько 350 млн мешканців земної кулі.

У сучасній англійській мові функціонує особливий пласт лексики, який називають екзотизмами. Екзотизми – це слова, запозичені як із неіндоевропейських, маловідомих мов, так і з індоевропейських, які асоціюються із чужою культурою, вживаються для передачі певних властивостей побуту, одягу та звичаїв іншого народу [2, 21]. Їх використання спрямоване принаймні на часткове «перенесення» реципієнта тексту в полікультурний простір, зближення його з реаліями й культурними світами інших етнічних спільнот.

Використання екзотизмів у сучасній англійській мові спростовує відомий постулат про те, що в багатому словниковому складі цієї мови завжди знаходять відповідні лексеми, які повною мірою дають змогу реалізувати авторські інтенції. Багатство словникового складу англійської мови дійсно є беззаперечним. Однак навіть незначні на перший погляд деталі, якими мовцям доводиться жертвувати через нестачу графічних елементів або достатньої кількості лексичних одиниць, можуть завадити зрозуміти необхідну соціокультурну інформацію. Отже, екзотизми покликані заповнити мовну лакуну та допомогти їх реципієнтам хоча б на мить побувати в іншій культурі, зблизитися з нею та зрозуміти, чим живе той або інший етнос.

Цей різновид лексики має такі диференційні ознаки й особливості: екзотизми номінують специфічні етнічні реалії (звичаї, традиції), важливі періоди й події, які закріпилися історично та неодноразово ставали предметом дискусій на суспільно-політичній арені; вони є самостійними лексичними одиницями, здатними вступати в гіперо-гіпонімічні відношення; у тексті екзотизми можуть з'являтися або без пояснень, або з поясненнями (стислими чи розгорнутими), або поруч із синонімами з мови-реципієнта; в англійській писемній мові екзотизми передають літерами латинської абетки, іноді з використанням елементів графіки мови-джерела.

Екзотична лексика вже неодноразово привертала увагу дослідників [1–4]. Проте її вживання в одному з провідних дискурсів нашого часу – медійному – залишається недостатньо дослідженим (можна згадати лише дисертаційну працю С.А. Тіміної [5], де розглянуто деякі особливості тематичного складу екзотизмів в англomовній пресі). Цікавим є, зокрема, питання про генезу екзотичної лексики, яка функціонує в медіа-текстах, адже міжкультурна комунікація, що помітно посилилася на межі ХХ–ХХІ століть, потенційно сприяє привнесенню іншомовних елементів у мови й дискурси.

Отже, метою цієї статті є з'ясування походження екзотизмів, які вживаються в сучасних англomовних медіа-текстах. Поставлена мета дослідження зумовлює розв'язання взаємопов'язаних завдань, а саме: визначення походження екзотизмів у таких текстах, збір відповідних кількісних даних та виявлення найпомітнішої генетичної тенденції у використанні екзотизмів у текстах газет.

Дослідження проведено на матеріалі англomовних газет, опублікованих у 2010–2014 роках, зокрема, «The Telegraph», «The International Herald Tribune», «The Financial Times», «The Wall Street Journal (Europe)», «The Financial Times weekend», «The Daily Mail». Загальна кількість сторінок дослідженого матеріалу становить 2 700.

Методом суцільної вибірки було виокремлено 312 екзотизмів, які походять із 27 мов. Їх кількісний розподіл за мовами-джерелами наведено в таблиці 1.

Як видно з даних таблиці 1, надзвичайно широкий спектр джерел екзотичної лексики охоплює представників цілком різних за генезою мов. У дослідженому корпусі лідирують екзотизми французького походження (наприклад, *gros souper* ‘велика вечеря’). Другу й третю групи за чисельністю становлять одиниці, генетично пов’язані з італійською та японською (*morotai* ‘стиль живопису’) мовами. Також помітною є кількість одиниць, які походять з іспанської (наприклад, *macho* ‘мачо’), арабської (*hadith* ‘збірник ісламських традицій’) та російської (*vodka* ‘горілка’) мов, а також із латини (*non sequitur* ‘нелогічний висновок’), хінді (*ghee* ‘топлене масло’) та івриту (*gefilte fish* ‘фарширована риба’). Проте в масиві трапляються поодинокі одиниці, які в таблиці об’єднано (через невелику кількість) в одну групу. Цій групі притаманна значна генетична різноманітність: є слова – представники таких екзотичних для європейців мов, як непальська (напр., *tomo* страва з тіста з начинкою), сомалійська (*Qaran iyo Qabilx* ‘нація і клан’) та тибетська (*chorten* ‘чортен, буддистський храм’).

Таблиця 1

Кількісний розподіл екзотизмів за мовою походження в текстах англomовних газет

Мова	Кількість одиниць	%
арабська	21	6,73%
африканські мови, голландська, ірландська, непальська, норвезька, польська, сомалійська, тибетська, турецька, угорська	10	3,21%
грецька, ідиш, каталанська, шотландська	8	2,56%
іврит	13	4,17%
іспанська	24	7,69%
італійська	40	12,82%
китайська	7	2,24%
латинська	16	5,14%
німецька	9	2,88%
португальська	6	1,92%
російська	17	5,44%
французька	96	30,77%
хінді	14	4,5%
шведська	3	0,96%
японська	28	8,97%
Усього	312	100%

Наведемо також приклади екзотизмів із деяких інших мов, які використані в текстах газет, а саме: голландської (*gin* ‘джин’ (ялівцева горілка)), грецької (*filo* ‘філо’ (вид традиційного тістечка)), ідиш (*schmaltz* ‘смалець’), ірландської (*claddagh* ‘клада’ (тип традиційного персня)), каталанської

Таблиця 2

Кількісний розподіл екзотизмів за групами та сім’ями мов походження в текстах англomовних газет

Мова	Мовна група (%)	Мовна сім’я (%)	
голландська (нідерландська), норвезька, шведська, шотландська, німецька, ідиш	германська (5,77%)	індоевропейська	76,29%
ірландська	кельтська (0,32%)		
російська, польська	слов’янська (5,77%)		
хінді	індійська (4,49%)		
каталанська, іспанська, італійська, португальська, французька	романська (53,85%)		
латинська	італійська (5,13%)		
грецька	грецька (0,64%)		
непальська	індоіранська (0,32%)	сино-тибетська	2,57%
китайська	китайська (2,25%)		
тибетська	тибетська (0,32%)	семіто-хамітська	10,89%
арабська, іврит	афразійська (11,21%)		
сомалі		кушитська	0,32%
африканські	західноатлантична (0,32%)	конго-кордофанська, ніло-сахарська та койсанська	0,32%
турецька	ол-група або огузька (0,32%)	тюркська	0,32%
угорська	угорська (0,32%)	уральська	0,32%
японська	японсько-рюкюська (8,97%)	ізолювана	8,97%
Усього	100%		100%

(*calçots* ‘вид зеленої цибулі’), китайської (*pu' erh* ‘пуер’ (сорт чорного чаю)), шведської (*julbord* ‘різдвяна вечеря’), шотландської (*ceilidh* ‘традиційна вечірка’).

27 мов, наведені в дослідженому корпусі, належать до 15 мовних груп. Їх відсоткове співвідношення показане в таблиці 2.

Згідно з даними, наведеними в таблиці, найбільший відсоток становлять екзотизми, які входять до романської (53,85%), афразійської (11,21%), японсько-рюкюської (8,97%), германської та слов'янської мовних груп (5,77%), а найменш представленими в дослідженому корпусі є кельтська, грецька, індоіранська, тибетська, західноатлантична, угорська та ол-група (огузька). Щодо мовних сімей, то в корпусі, відповідно, домінує індоєвропейська мовна сім'я. Отже, наше невелике емпіричне дослідження показало, що найбільша кількість екзотизмів, виявлених у газетних текстах, походить із мов і, відповідно, мовних сімей, які є найпоширенішими в сучасному світі. Французька, італійська, японська лінгвокультури є постачальниками слів, які збагачують словниковий склад англійської мови, дедалі більше відкривають її

носіям традиції та звичаї відповідних етнічних спільнот.

Водночас наявність лексичних одиниць із цілком різних мов, груп та сімей, часто географічно й геополітично віддалених від англійської, можна розглядати як одну з ознак глобалізації й поглиблення міжкультурного спілкування, що відбуваються на тлі різноманітних інтеграційних процесів. Присутність екзотизмів із широким спектром генетичних особливостей саме в пресі, яка є одним із найяскравіших репрезентантів подій у сфері сучасної міжкультурної комунікації, свідчить про особливу роль маркерів цього феномена нашого часу. Можна зробити припущення, що подальша тенденція «екзотизації» мови англійської газет буде пов'язана, з огляду на інтенсифікацію міжкультурних контактів, із розширенням генетичного діапазону мов-джерел надходження екзотичної лексики.

Відомо, що намагаючись адаптуватися до мови-реципієнта, екзотизми при цьому не втрачають диференційних ознак, зберігаючи свою унікальність і неповторність. Тому видається надзвичайно цікавим проаналізувати графічні й фонетичні особливості екзотичної лексики в сучасних англійських медіа-текстах.

Література

1. Веренич Т.К. Деэкзотизация современных заимствований в русском научно-лингвистическом и бытовом сознании (на материале англицизмов) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т.К. Веренич ; Красноярский гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. – Красноярск, 2004. – 233 с.
2. Головач Т.М. Дифференціація гетерогенної лексики сучасної англійської мови / Т.М. Головач // *Studia Germanica et Romanica*. Серія «Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання» : [наук. журнал] / гол. ред. В.Д. Калішченко. – Донецьк : ДонДУ, 2011. – Т. 8. – № 2(23). – С. 15–23.
3. Маринова Е.В. Экзотическая лексика как лингвистический феномен / Е.В. Маринова // *Вестник Нижегородского государственного университета им. Н.И. Лобачевского*. – 2003. – С. 138–142.
4. Мозова І.М. Запозичена лексика в сучасній російськомовній рекламі в інформативному та соціокультурному аспектах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / І.М. Мозова ; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2007. – 19 с.
5. Тимина С.А. Экзотизмы в современной англоязычной прессе : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С.А. Тимина ; Вятский гос. гуманитар. ун-т. – Киров, 2003. – 161 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. The Telegraph [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.telegraph.co.uk.
2. The International Herald Tribune [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ihf.com.
3. The Financial Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ft.com.
4. The Wall Street Journal (Europe) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.online.wsj.com/europe.
5. The Financial Times weekend [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ft.com.
6. The Daily Mail [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dailymail.co.uk.

Град Н. Я.

СУЧАСНІ МУЛЬТИМОДАЛЬНІ СТУДІЇ: МОДАЛЬНА ЛІНГВІСТИКА ТА МУЛЬТИМОДАЛЬНА СТИЛІСТИКА

Статтю присвячено проблемі визначення таких понять, як модальність, модус, мультимодальність у лінгвістиці. Виділяються погляди на трактування концепції модальності та її різновидів, мультимодального тексту та його видів у вітчизняній і закордонній парадигмах.

Ключові слова: модальність, модус, мультимодальна стилістика, модальна лінгвістика, епістемологічна модальність, креолізований текст.

Град Н. Я. Современные мультимодальные студии: модальная лингвистика и мультимодальная стилистика. – Статья. Статья посвящена проблеме определения таких понятий, как модальность, модус, мультимодальность в лингвистике. Находят отражение взгляды на трактовку концепции модальности и ее разновидностей, мультимодального текста и его видов в отечественной и зарубежной парадигмах.

Ключевые слова: модальность, модус, мультимодальная стилистика, модальная лингвистика, эпистемологическая модальность, креолизованный текст.

Grad N. Ya. Modern multimodal studio: modal linguistics and multimodal stylistics. – Article.

The article deals with the problem of defining such concepts as modality, mode, multimodality in linguistics. Highlights views on the determination of the concept of modality and its varieties, and the types of multimodal text in domestic and foreign paradigms.

Key words: modality, mode, multimodal stylistics, modal linguistics, epistemological modality, multimodal text.

У сучасному мовознавстві лінгвісти все частіше звертаються до вивчення питань, які стосуються мовної комунікації. Про зростаючий інтерес до цієї області свідчить поява низки робіт, які залучають у сферу лінгвістичного аналізу найрізноманітніші функціонально-стильові варіанти мови, у тому числі й ті, які донедавна взагалі не були предметом дослідження. Так, активно вивчаються тексти засобів масової інформації, що пояснюється важливою роллю новітніх технологій у житті сучасного суспільства. Водночас стрімко набуває популярності поняття модальної лінгвістики, мультимодальності, мультимодальної стилістики, фоносемантики, мультимодального/креолізованого тексту.

Проблемою мультимодальності в лінгвістиці займалися такі вітчизняні й закордонні дослідники, як О.Є. Анісімова, Ш. Баллі, В.Н. Мещеряков, В.З. Панфілов, О.В. Пойманова, Ю.А. Сорокін, Е.Ф. Тарасов, Г. Кресс, Т. ван Ліувен.

Мета статті полягає у всебічному розкритті понять модальності, мультимодальності та мультимодального тексту в лінгвістиці.

Завданнями роботи є такі:

- дослідити поняття модальності та мультимодальності в лінгвістиці;
- дослідити поняття мультимодального тексту у вітчизняних і закордонних лінгвістичних студіях;
- визначити основні види мультимодального тексту.

Розглядаючи категорію модальності в лінгвістиці, слід зазначити, що, незважаючи на різноманіття поглядів із цього питання, одним із найбільш загальновідомих визначень модальності слід вважати таке: «Модальність – функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види

відношення висловлювання до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації того, що повідомляється» [7, 303].

У західноєвропейській лінгвістиці найбільше поширення отримала концепція модальності Ш. Баллі. На думку швейцарського ученого, «модальність – це душа пропозиції; як і думка, вона утворюється переважно в результаті активної операції суб'єкта, який говорить» [2, 44]. Отже, не можна надавати значення висловлюванню, якщо в ньому немає хоча б якогось вираження модальності. Дослідник вважає, що у висловлюванні можна виділити основний зміст (диктум) і його модальну частину (модус), у якій виражається інтелектуальне, емоційне судження того, хто говорить, щодо диктуму. Модус і диктум доповнюють один одного. Диктум корелюється з уявленням, сприйняттями почуттями, пам'яттю або уявою, а модус – з тією психічною операцією, яка робиться мислячим суб'єктом над цим уявленням. Модус є вираженням модальності [2, с. 60].

До модальних значень відносяться два типи значень: об'єктивне та суб'єктивне. Об'єктивна модальність відображає характер об'єктивних зв'язків, намічених у тій або іншій ситуації, на яку спрямовано пізнавальний акт, зокрема зв'язків можливих, дійсних і необхідних. До мовних показників цього виду модальності В.З. Панфілов відносить модальні дієслова та відмінювання дієслова. Суб'єктивна модальність виражає оцінку з боку того, хто говорить, зокрема, вказує на ступінь достовірності думки, що відображає цю дійсність [12, 41]. Суб'єктивна модальність, тобто відношення того, хто говорить, до того, що повідомляється, не є обов'язковою ознакою висловлювання. Вона утворює в пропозиції другий

модальний шар. Її семантичний об'єм ширший за семантичний об'єм об'єктивної модальності. Смыслову основу суб'єктивної модальності є оцінка в широкому значенні слова. Суб'єктивно модальні значення виражаються в мові різнорівневими засобами. В.В. Виноградов не лише звернув увагу на тлумачення самого поняття модальності, а й позначив форми вираження модальності. Підкреслюючи важливість відношення змісту пропозиції до дійсності, дослідник зазначив, що кожна пропозиція включає в себе істотну конструктивну ознаку модальності значення, тобто містить у собі вказівку на відношення до дійсності [4, 56].

В.Н. Мещеряков дотримується розподілу модальності на такі типи: суб'єктивна та об'єктивна. Суб'єктивна модальність, на його думку, може носити сегментний і супraseгментний характер. У першому випадку вона розглядається як спосіб організації уваги й сприйняття мовця змісту того або іншого висловлювання. Ідеться про авторські відступи й обмовки з «активною установкою на емоційний резонанс мовця» [9, 367]. У другому випадку суб'єктивна модальність являє собою розгортання змісту тексту відповідно до можливостей мовця. Це, за твердженням В.Н. Мещерякова, створює певний модальний простір. Об'єктивна ж модальність має супraseгментні властивості щодо тексту, розглядаючи, як відбивається дійсність (розглядається реальність, нереальність того, що відбувається). На рівні лексики суб'єктивна модальність є потенційною, виступає універсальною категорією, яка забезпечує можливість вираження оцінки. Це притаманне й іншим мовним рівням: морфології та синтаксису. Універсальний характер суб'єктивної модальності проявляється не в самій мові, а в переході від мови до мовлення. На рівні мови суб'єктивна модальність існує як можливість, повна ж її реалізація здійснюється в мовленні.

Якщо розглядати категорію модальності з позиції англomовних авторів, то тут слід приділити увагу Дж. Лайонзу, чий теоретичні розробки зробили вагомий внесок у зарубіжну лінгвістичну науку. Дж. Лайонз вважав: «Суб'єктивна модальність набагато поширеніша, ніж об'єктивна модальність, у повсякденному вживанні мови» [7, 347]. Суб'єктивна модальність як функціонально-семантична категорія може виражатися у відношенні мовця до змісту висловлювання (Г.А. Золотова); у ступені впевненості мовця у фактах, якими він оперує (Л.С. Єрмолова). Зрозуміло, що дослідження суб'єктивної модальності не може обмежуватися одним підходом через властиву цій категорії функціональну різноманітність і семантичні характеристики.

У дослідженні ми дотримуватимемося погляду В.З. Панфілова, що суб'єктивна модальність виражає оцінку з боку того, хто говорить, а також

вказує на ступінь достовірності думки, яка відбиває цю дійсність [12, с. 44]. Нам близькі позиції тих учених, які вважають, що суть категорії модальності пов'язана з оціночним чинником висловлювання, а отже, тісно пов'язана з категорією епістемологічної модальності. Адже з визначення епістемологічної модальності стає зрозумілим, що «епістемологічна модальність пропозиції полягає у вираженні мовця свого ставлення до того, що він говорить» [9, 77]. Досліджуючи епістемологічну модальність, ми підтримуємо думку В.М. Кравець, який вважає, що «епістемологічна модальність відбиває міру повноти й характер знань мовця про певну подію» [9, 162]. Епістемологічна модальність може бути виражена як експліцитно, так і імпліцитно, фактично ж будь-яку пропозицію можна розглядати як оцінку мовця. Із цього можна зробити висновок, що в семантиці суб'єктивної модальності міститься оцінка мовця щодо того або іншого факту в минулому, сьогоденні й майбутньому, тоді як об'єктивна епістемологічна модальність носить позачасовий характер.

Говорячи про мультимодальність у стилістиці, можна сказати, що це достатньо новий напрям дослідження. У вузькому розумінні до компетенції мультимодальної стилістики входить стилістичний аналіз способів конструювання значення й породження смислів зі словесними та іншими семіотичними кодами (візуальними, аудіальними тощо), які виступають як єдине ціле. Ось тому до сфери мультимодальної стилістики входять різні дискурсивні утворення: комікси, кінофільми, театральні постанови, власне художній дискурс у комплексі його вербальних графічних, поліграфічних (у тому числі, наприклад, дизайн обкладинки й тексту паперу) гіпертекстових параметрів [5, с. 47]. У такому плані будь-який текст можна вважати мультимодальним [15, с. 30–31]. У широкому розумінні слова можна говорити про приховану або вбудовану мультимодальність художнього тексту в його акцентованій іконічності, екстрафатичних мотивах [5, с. 47–48].

Основним із ключових понять мультимодальної стилістики є мультимодальний/креолізований текст. Уперше термін «мультимодальний/креолізований текст» було розроблено вченими Г. Крессом та Т. ван Ліувеном у спільній статті «Мультимодальний дискурс» (Multimodal Discourse) [16, с. 56]. Під цим поняттям вони розуміють текст, який поєднує в собі різні семіотичні системи для того, щоб отримати більш детальну інформацію. Більше того, ці знакові системи спрямовані на утворення неподільної системи (комплексу) та не можуть бути зведені лише до окремих складових частин [16, 18]. У свою чергу вітчизняні науковці розуміють креолізований текст як «складне текстове утворення, у якому вербальні та невербальні елементи

утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле» [1, 46]. Широко відомий метафоричний термін «креолізований текст», який належить лінгвістам Ю.А. Сорокіну та Е.Ф. Тарасову: «Креолізовані тексти – це тексти, фактура яких складається з двох і більше негомогенних частин: вербальної (мовної) і невербальної (що належить до інших знакових систем, ніж природна мова)» [14, 181]. Креолізовані тексти – це складні семіотичні об'єднання, які складаються зі знакової системи людської мови (включаючи усну, письмову й друковану форми) та будь-якої іншої знакової системи (малюнків, фотографій, музики, танцю тощо). Для позначення семіотично неоднорідних текстів у більш вузькому трактуванні пропонується використувати термін «відеовербальний текст», тобто «текст, що складається з об'єднаної смисловим зв'язком послідовності знаків, які відносяться до знакових систем подвійного роду: природної мови та іконічної, яка сприймається зоровими рецепторами» [13, 6]. У наведеному визначенні увага акцентується лише на двох складових: мовній та образотворчій. Залежно від характеру останньої відеовербальний текст можна тлумачити в широкому й вузькому сенсі. Відеовербальними текстами в широкому сенсі є такі, що мають властивості зв'язного тексту, поєднання образотворчих і мовних знаків, наприклад, кадри з кінофільмів, сцени з вистави тощо. У таких текстах можлива одночасність сприйняття образотворчих і вербальних знаків, що відрізняє їх від

відеовербальних текстів у вузькому сенсі, у яких друковано зафіксований словесний компонент супроводжується статичним відеорядом [13, 7].

За ступенем гетерогенності відеовербальні тексти поділяються на тексти з нульовим (чисто вербальний або чисто іконічний текст) і ненульовим (поєднання вербальних та образотворчих компонентів) ступенем. Залежно від характеру іконічного компонента виділяють тексти зі статичним (наприклад, реклама в журналі, плакат тощо) або динамічним (рекламний ролик по телевізору, фільм тощо), двомірним (відеовербальний текст у книзі, кіно тощо) або тривимірним (відеовербальний текст у театральній п'єсі) зображенням. Вербальна частина може бути усною (яка включає живу мову та запис цієї мови за допомогою спеціальних технічних засобів), письмовою (представленою рукописним і друкованим варіантами (статичним або динамічним, наприклад, рядок, що «біжить» у рекламному тексті)), а також може включати знаки однієї або декількох природних мов [15, 9–10].

Таким чином, актуальність вивчення мультимодальності та її тісного взаємозв'язку з лінгвістикою зумовлена тим, що розвиток сучасних технічних засобів масової комунікації приводить до все більш широкого впровадження образотворчого ряду в процеси комунікації та до все більш тісного взаємозв'язку зображення й вербальної складової. Пріоритетним у подальшому вважаємо дослідження просодичних характеристик відеовербального тексту.

Література

1. Анісімова О.Є. Лінгвістика тексту та міжкультурна комунікація (на матеріалі креолізованого текстів): [навч. посібник для студ. фак. іноз. мов] / О.Є. Анісімова. – М.: Академія, 2003. – 128 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Иностранная литература, 1955. – 416 с.
3. Брызгунова Е.А. Практическая фонетика и интонация русского языка: [пособие для преподавателей, занимающихся с иностранцами] / Е.А. Брызгунова. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1963. – 306 с.
4. Виноградов В.В. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии (на материале русского и родственных языков) / В.В. Виноградов. – М.: Наука, 1975. – 310 с.
5. Журавлёв А.П. Звук и смысл / А.П. Журавлёв. – М.: Просвещение, 1991. – 160 с.
6. Интонация / рук. авт. кол.: Ю.А. Жлуктенко, Л.Р. Зиндер. – К.: Вища школа, 1978. – 239 с.
7. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Дж. Лайонз. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 658 с.
9. Мещеряков В.Н. К вопросу о модальности текста / В.Н. Мещеряков // Филологические науки. – 2001. – № 4. – С. 99–105.
10. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / В.С. Степин и др. – М.: Мысль, 2000–. – Т. 3. – 692 с.
11. Панфилов В.З. Роль модальности в конституировании предложения и суждения / В.З. Панфилов // Вопросы языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37–48.
12. Пешковский А.М. Интонация и грамматика / А.М. Пешковский // Пешковский А.М. Избранные труды / А.М. Пешковский. – М.: Учпедгиз, 1959. – 178 с.
13. Пойманова О.В. Семантичний простір відеовербального тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.19 «Теорія мови» / О.В. Пойманова. – М.: Академія, 1997. – 24 с.
14. Сорокин Ю.А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю.А. Сорокин // Оптимизация речевого воздействия / А.Ю. Сорокин, Е.Ф. Тарасов. – М.: Наука, 1990. – С. 180–195.
15. Austin J. How to do things with words / J. Austin. – Cambridge: Mass; Oxford: Clarendon press, 1962. – 100 p.
16. Nørgaard N. Key Terms in Stylistics / N. Nørgaard, B. Busse, R. Montoro. – London: Bloomsbury, 2010. – 269 p.

УДК 81'255.4'28:81'342(045)

Гудманян А. Г.
Струк І. В.**ВІДТВОРЕННЯ ФОНОГРАФІЧНИХ АНОМАЛІЙ ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ
В ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРКА ТВЕНА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАДІВ
УКРАЇНСЬКОЮ Й РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ)**

Статтю присвячено дослідженню фонографічних особливостей перекладу діалектного мовлення героїв у творах американського письменника М. Твена. Проаналізовано методи й засоби художнього перекладу, використані під час перекладу афроамериканського діалекту українською та російською мовами.

Ключові слова: діалект, аномалія, компенсація, фонографічний аспект.

Гудманян А. Г., Струк И. В. Передача в переводе фонографических аномалий диалектной речи (на материале произведений Марка Твена и их переводов на украинский и русский языки). – Статья.

Статья посвящена исследованию фонографических особенностей перевода диалектной речи персонажей в произведениях американского писателя М. Твена. Проанализированы методы художественного перевода и средства, использованные при переводе афроамериканского диалекта на украинский и русский языки.

Ключевые слова: диалект, аномалия, компенсация, фонографический аспект.

Gudmanian A. G., Struk I. V. Rendering the phonographic anomalies of dialect speech (based on works by Mark Twain and their translations into Ukrainian and Russian). – Article.

The article focuses on the study of phonographic dialect specific speech features in the works of American writer Mark Twain. The author analyses the methods of fiction literature translation, which have been used for translation from afro-american vernacular English into Ukrainian and Russian.

Key words: dialect, anomaly, compensation, phonographic aspect.

Діалект відносять до найменш дослідженого та потрактованого в межах сучасного перекладознавства мовного явища, яке, однак, залишається домінуючим за своєю науковою цінністю, насамперед внаслідок своєї реліктовості, невідповідності та нетрадиційності для лексичної системи української й російської мов. «Мова – це діалект зі своєю армією й морським флотом», – говорить лінгвіст М. Вайнрайх, який метафорично відносить діалект до складного, підступного/непідступного явища, мовне розмаїття якого визначається в мові іншої культури складними для сприйняття словами та словосполученнями [8, 116]. Ключовим завданням перекладача щодо цього мовного утворення є адекватне відтворення, оскільки діалект є не елементом «декорації» твору або «духом» іноземного слова, а важливим транслятором інформації щодо територіального походження героя, соціального класу, освіти тощо.

Діалект у межах перекладознавчого аспекту вивчали І.С. Алексєєва, М.К. Грабовський, В.С. Виноградов, С.І. Влахов, В.Н. Комісаров, М.М. Любімов, О.М. Медвідь, Н.В. Немцова, В.Д. Радчук, О.В. Ребрій, А.В. Федоров, С.П. Флорін, О.Д. Швейцер, Н.В. Яковлева, Б. Девід, Дж.К. Кетфорд, М. Моріні, П. Ньюмарк, Е.К. Ландерс та інші.

Актуальність дослідження визначається нагальністю проблематики відтворення діалекту в перекладі. Оскільки феномен діалектного мовлення в царині теорії й практики перекладу не слугував предметом дослідження у зв'язку з накладеною на нього цензурою. Невизначеність і дискусійність цього явища надала знижено-розмовному мовленню статусу «непідйомного тягара, довкола якого

наука наламала гору полемічних списів» та який частково було піднято лише в середині ХХ ст. [4].

Метою дослідження є аналіз особливостей відтворення аномалій діалектного мовлення творів М. Твена в перекладах українською та російською мовами, що також передбачає фонографічну кваліфікацію аномалій мовлення художнього твору зі вказівкою на соціокультурний аспект.

Наведена мета передбачає розв'язання таких завдань: з'ясувати особливості фонографічних аномалій афроамериканського діалекту та вказати на можливість/неможливість їх відтворення в перекладі.

Діалекти несуть у собі важливу соціальну інформацію, яка є надбанням її користувачів. Перекладознавство в цьому особливому випадку має виконувати місію не «слова», а «значення», тобто переклад розглядаємо як ключ до розуміння діалекту, а не як засіб його бездумного відтворення в тексті. Хоча інколи реальність може вимагати «підлаштованого» перекладу діалектів із метою його розуміння більшою кількістю населення, проте, як зазначає російський науковець М.К. Грабовський, читачеві «вже не цікаво знати, про що пише автор оригіналу. Йому цікаво знати, як це «звучить» мовою оригіналу» [1, 411].

Науковці мають різні думки щодо ключових тактик, які могли б відіграти важливу роль в адекватному відтворенні діалектно забарвленої лексики. Так, наприклад, на думку російського науковця В.Н. Комісарова, діалект – це явище неперекладне, єдиним винятком є соціальний діалект» [2, 217].

Відтворення акустичного боку діалекту з метою ідентифікації в межах іншої звукової системи,

на думку вченого, позбавлене сенсу, адже «якщо в англійському оригіналі персонаж говорить на лондонському діалекті «кокні», додаючи звук *h* до слів, де він відсутній у стандартній мові, та опускаючи цей звук там, де за нормами англійської мови він повинен вимовлятися («*e*» as a good hear замість *he has a good ear*), то спроба відтворити цю особливість у російському перекладі, виглядає так: *хон хобладает 'орошим слухом*».

Негативне ставлення в науковця також до підміни діалекту мови оригіналу яким-небудь іншим діалектом цільової мови, позаяк «спроба встановити еквівалентність між діалектом негрів Міссурі, на якому говорить негр Джим у Марка Твена, і яким-небудь діалектом будь-якої іншої мови теоретично не виправдана й практично не спостерігається, оскільки явно безглуздо змушувати американського негра говорити мовою уродженця Пермі чи Одеси» [2, 217].

Прикметно, що поряд із критичним ставленням до діалекту у випадку його цілковитого невідтворення в мові перекладу автор робить крок назустріч поодиноким акустичним аномаліям та пропонує їх відтворення шляхом нечисленних, створених навмисно мовних покрутів із використанням елементів розмовного стилю [2, 219].

Сучасний український науковець О.В. Ребрій творчо підходить до проблеми відтворення діалектного мовлення, оскільки пропонує сміливий аналог: «Своєрідним «джерелом натхнення» для перекладачів під час відтворення різнорівневих елементів етносоціолектів може бути таке суперечливе явище філологічного сьогодення, як суржик» [5, 119–120].

Англійський дослідник М. Моріні вважає, що проблема відтворення фонетичної аномалії мовлення може бути компенсована створенням «мови в мові», яка складалася б з неправильних або підлаштованих під місцевий колорит слів і фраз, фонетично адаптованих до правил цільової мови [9, 130].

Польський учений Л. Березовський не виключає створення штучного замітника діалекту на ґрунті мови перекладу, проте наголошує на ризикованості такого підходу, адже може викликати непорозуміння в читача. Як аналог науковець пропонує *частковий переклад* (згідно з яким не піддаються перекладу короткі, добре відомі слова або фрази тексту оригіналу) [6, 60] та *транслітерацію* (заміну фонологічних і графологічних особливостей лексичних одиниць) [6, 62]. Недоліком останнього, на думку О.В. Ребрія, є відтворення форми слова оригіналу, оскільки «українська мова не має установлені системи засобів фонографічної стилізації, на відміну від англійської, а отже, використання таких засобів в однаковому обсязі в оригінальному та перекладеному творах не матиме аналогічного функціонального впливу» [5, 148].

Сучасні перекладознавці здебільшого погоджуються з тим, що для відтворення діалектизмів необхідно використовувати просторіччя. Саме

просторіччя в широкому розумінні є основним функціональним еквівалентом територіальних і соціальних діалектів у мові перекладу.

Отже, за відсутності відповідників або функціональних аналогів перекладач може вдатися до просторіччя, яке й додасть текстові перекладу необхідної характеристики відхилення від літературної норми. Незважаючи на те, що труднощі відтворення діалектів аналізувалися деякими українськими перекладознавцями, практично ніхто не розглядав труднощі відтворення негритянської мови, яку багато лінгвістів також відносять до соціальних діалектів.

Ми поділяємо думку О.Д. Швейцера, що негритянська мова – не соціальний діалект у чистому вигляді, а радше етносоціальний діалект. Негритянське населення – це достатньо ізольована група, яка являє певну субкультуру, мова якої, безумовно, відрізняється від стандартної англійської мови. Афроамериканським варіантом англійської мови виражає себе ціла раса зі своєю історією, культурним досвідом, щастям, горем, суворою життєвою правдою. Цією мовою пишеться проза й поезія, яка найбільш яскраво відображає менталітет носіїв мови. Її переклад викликає певні труднощі в перекладачів, на плечі яких лягає відповідальність за адекватне відтворення художнього тексту. Їхня майстерність полягає не лише у вмінні передати текст без порушень узусуальних норм мови перекладу, а й у максимальному відображенні культурних особливостей мови оригіналу.

На думку О.М. Медвідь, адекватним вважається той переклад, за якого відповідники в мові перекладу побудовані на тих самих прагматичних компонентах значення, що й одиниці англійського діалектного мовлення [3, 47]. Отже, стратегією перекладу діалектизмів є передача їх семантичних, емоційно-експресивних і стилістичних рис.

Як ілюстрацію ми обрали приклади з романів М. Твена «Пригоди Гекльберрі Фінна» і «Пригоди Тома Сойєра» та їх україномовні й російськомовні переклади. З точки зору мови діалектизми поділяються на *фонетичні*, які відрізняються від літературної норми вимовою певних звуків, *граматичні*, які різняться від літературної норми оформленням певних граматичних форм, та *лексичні*, які в діалекті мають значення, відмінне від загальнономовного.

Основними показниками аномалій мовлення героїв у романах М. Твена є фонетичні й лексичні особливості, які характеризують акустичну природу мовлення персонажів творів. До характерних фонетичних рис афроамериканського діалекту в цілому відносяться такі:

1. Вилучення закінчення, яке попри специфіку мови «ковтається» мовцем. Характерне вилучення кінцевого звука має два розгалуження: а) приголосні звуки редуковані апострофом, наприклад: *t (los')* (16, 60), *d (len')* (16, 35), *f (o')* (16, 182); б) слова зі зазначеним кінцевим зву-

ком, який вказує на фонетичну аномалію, серед них ми розрізняємо закінчення *t* (*acrost* → *across*) (16, 33), *x* (*ax* → *ask*) (16, 34), *e* (*behine* → *behind*) (16, 79), *n* (*hearn* → *heard*) (16, 193), *k* (*hunk* → *hunch*) (16, 36).

2. Редукція звуків на початку та в середині слова: *b'long* → *belong* (16, 31), *ca'm* → *calm* (16, 100), *'bout* (16, 77) → *about*, *di'monds* → *diamonds* (16, 11), *m'lasses* → *molasses* (16, 194), *p'int* → *point* (16, 33), *w'y* → *why* (16, 32).

3. Вилучення звуку [r], наприклад: *asho'* (*ashore*) (16, 31), *fo'* (*four*) (16, 33), *mo'* (*more*) (16, 33), *po'* (*poor*) (16, 110), *sho'* (*shore*) (16, 33), *und'* (*under*) (16, 175), *yo'* (*your*) (16, 15), *whah* (*where*) (16, 6). Показово, що вилучення в англо-американському варіанті мови відбувається після голосних звуків, проте звукова система мови персонажа побудована таким чином, щоб художній твір мав більш яскраве фонетичне забарвлення. Тому констатуємо редукцію в словах *hund'd* (16, 174) → *hundred*, *fum* (16, 15) → *from*, *f'm* (16, 100) → *from*, *pooty* (16, 33) → *pretty*.

4. Заміна голосного звуку іншим голосним – *e/o* (*fer* (16, 33) → *for*), *o/e* (*onkore* (16, 96) → *encore*), *e/i* (*sence* (16, 42) → *since*), *i/e* (*forgit* (16, 66) → *forget*), *u/a* (*fust* (16, 194) → *fast*), *e/u* (*sech* (16, 118) → *such*), *u/e* (*turrible* (16, 60) → *terrible*), *i/u* (*jist* (16, 49) → *just*).

5. З-поміж загальних форм фонологічного вираження спостерігається заміна приголосних звуків *dah* (*there*) (16, 6), *dat* (*that*) (16, 31), *dar* (*there*) (16, 165), *de* (*the*) (16, 15). Варто відзначити, що в українській фонетичній системі також існує тенденція до заміни приголосних звуків, наприклад: [ф] на [х], [ж] → [з], [ч] → [ш], [ш] → [щ], [ш] → [с], [щ] → [сч], [я] → [є].

6. Заміна фрикативного [θ] на [f] є ще однією визначальною рисою афроамериканського вернакуляру, проте в аналізованому творі зустрічається досить рідко: *bofe* (16, 66) → *both*, *breff* (16, 110) → *breath*, *sumfn* (16, 31) → *something*.

7. Афроамериканський діалектний континуум характеризується частотним використанням «Eye dialect», що означає допущення неправильно написання з метою відтворення регіональних особливостей мови, наприклад: *alwuz* (16, 31) – *always* [ˈɔːlwəz], *bekase* (16, 35) – *because* [biˈkəz], *bleeve* (15, 72) – *believe* [biˈliːv], *foteen* (16, 35) – *fourteen* [ˈfɔːˈtiːn], *ketch* (16, 35) – *catch* [kætʃ], *gal* (15, 144) – *girl* [gɜːl], *weepon* (16, 35) – *weapon* [ˈwepən] тощо.

8. Перебільшене використання голосних звуків. Спроба закінчити слово на голосний звук супроводжується відсіканням кінцевого приголосного звука, наприклад: *child* стає *chile* (16, 56), *four* → *fo'* (16, 80), *mister* → *misto* (16, 165) тощо.

Показово, що найбільш частотним функціонуванням різновидів афроамериканського діалекту в межах творів М. Твена є редукування звуків, які становлять 34% загальної кількості фонетичного

субстандарту. Вилучення кінцевого звуку – 18%, використання «Eye dialect» у 16%, підміна голосного звуку іншим голосним у 12%, вилучення звуку [r] 11%, слова зі зазначенням кінцевих звуків у 5%, заміна приголосних звуків у 4%, перебільшене використання голосних звуків у 2%. Найменшу кількість елементів наведено в заміні фрикативного [θ] на [f] – лише 1%. Проведений кількісний аналіз частотності фонетичних кластерів унаочнює домінування таких особливостей діалекту, як вилучення та редукція звуків. Проте перекладні фрагменти свідчать про те, що перекладачі здебільшого уникають усичення звуків, натомість використовують стандартний лексичний стратум мови перекладу. Це, безумовно, є свідченням неоконичного руйнування головної ідеї, закладеної автором.

Наприклад: «*It's a most amaz'n' good idea, duke* (16, 117) – *Це чудова думка, герцогу!* (І.І. Стешенко) (13, 371) – *Чудова думка, герцогу!* (І.Л. Базилянська) (14, 404). – *Замечательная мысль, герцог!* (Н.Л. Дарузес) (12, 36).

Перекладачі одностайно обирають спосіб перекладу ад'єктиву словниковим відповідником, позбавивши таким чином читача можливості отримати текст у тому вигляді, у якому він постав у межах іншої культури. Такий переклад, безумовно, є не дуже вдалим, адже використання різних діалектів – це одна з особливостей роману М. Твена. Тому інколи доцільно проявити свою креативність шляхом добору «функціонального аналога» [5, 150]. На прикладі цього уривку бачимо, що перекладачі цього не зробили, обравши простіший варіант.

Серед поширених способів перекладу усиченого мовлення спостерігаємо підміну акустичної аномалії діалектним словом.

Наприклад: «*Bekase why: would a wise man want to live in de mids' er sich a blim-blammin' all de time?* (16, 56). – *І знаєш чого? А того, що мудра людина нізащо не житиме в такому пеклі* (І.І. Стешенко) (13, 286). – *І ось чому. Хіба розумна людина стане жити в такому розгардіяші?* (І.Л. Базилянська) (14, 314). – *И вот почему. Да разве умный человек станет жить в таком кавардаке?* (Н.Л. Дарузес) (12, 63).

Переклади Н.Л. Дарузес та І.Л. Базилянської тут видаються більш вдалим, оскільки в них використано діалектні слова *розгардіяш* і *кавардак*, тоді як І.І. Стешенко звертається до компенсації лише в наступному реченні. Далі за текстом: «*A wise man 'ud take en buil' a biler-factory; en den he could shet down de biler-factory when he want to res'* (16, 56). – *Мудра людина побудує собі, ну, хоча б котельний завод, а коли їй остобі-сіє гармидер – вона візьме та той завод і закриє* (І.І. Стешенко) (13, 286). – *Розумна людина візьме і побудує котельний завод, а захочеться їй тиши і спокою – візьме та й закриє його* (І.Л. Базилянська) (14, 314). – *Умный человек*

возьмет и построит котельный завод, а захочет-ся ему **тишины и покоя** – он возьмет да и закроет его (Н.Л. Дарузес) (12, 63).

І.І. Стешенко компенсує втрату усиченості шляхом використання діалектного аналога **остобісіє** в значенні **набридне**. Констатуємо використання стратегії доместикації, що, на нашу думку, є вдалим перекладацьким рішенням. З іншого боку, такий спосіб є сумбурним щодо читача, який прагне адекватного розуміння авторського задуму.

Наступний фрагмент є прикладом цікавого перекладацького досвіду, який передбачає переклад усичення за допомогою вилучення кінцевих літер у слові. Наприклад: «*You're s'rp* (16, 159). – *Я вас див...* (І.І. Стешенко) (13, 433). – *Я його дивую, скажіть будь ласка!* (І.Л. Базилянська) (14, 465). – *Я его удивляю, скажите пожалуйста!* (Н.Л. Дарузес) [12, 178].

Показово, що перекладачі зазвичай компенсують втрати під час перекладу фонетичних особливостей афроамериканського діалекту на рівні речення. Проте зустрічаються ті поодинокі випадки, коли такі особливості знаходять своє віддзеркалення на рівні фонетичному. Наприклад, Ю.В. Корецький та К.І. Чуковський використовують упущення букви «є» у слові «ієрогліфи».

Далі за текстом: «*<...>a paper that's got to be ciphered over about a week because it's mostly signs and hy'roglyphics*. – *Hyro* – which? – *Hy'roglyphics*» (15, 141). – «*<...>напірець цей треба розшифровувати цілий тиждень, бо в ньому здебільшого закарлючки та ієрогліфи*. – *Іро...* що? – *Ірогліфи...*» (Ю.В. Корецький) (10, 122). – «*<...>той па-*

пір треба ще тиждень розшифровувати, бо там самі знаки та ще ієрогліфи. – *Єро...* Як воно? – *Ієрогліфи...*» (В.В. Митрофанов) (13, 151). – «*І над тим папером треба цілий тиждень метикувати, а може й більше, щоб розібрати в ньому всі закарлючки та ієрогліфи*. – *Іро...* що? – *Не іро... а ієро-гліфи...*» (І.Л. Базилянська) (14, 163). – «*Да и бумагу-то эту нужно разбирать целую неделю, если не больше, потому что в ней всё закорючки да ироглифы*. – *Иро...* что? – *И-ро-глифы...*» (К.І. Чуковський) (11, 135).

У перекладі І.Л. Базилянської та К.І. Чуковського з'являється елемент поділу – дефіс, який унаочнює спосіб передачі мовцем його невпевненості в правильності вимови складного іншомовного слова. Також для роз'яснення деяких мовних одиниць перекладачі І.Л. Базилянська та К.І. Чуковський використовують пояснювальні коментарі.

Вдалим, на нашу думку, є коментар К.І. Чуковського, який спробував донести задум автора за допомогою творчого посилення на конкретного героя: «*Том хотел сказать «иероглифы» – знаки древних египетских надписей*».

Отже, афроамериканське діалектне мовлення не має прямих відповідників фонографічним аномаліям в українській та російській мовах. Як показує наше дослідження, адекватність у перекладі досягається лише частково завдяки добору перекладачами фонетичних аномалій українського й російського просторіччя. Перспективним є комплексне дослідження відтворення граматичного, лексичного та семантичного рівнів діалектного мовлення в перекладі.

Література

1. Гарбовский Н.К. Теория перевода : [учебник] / Н.К. Гарбовский. – М. : Московский ун-т, 2004. – 544 с.
 2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учебник] / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
 3. Медвідь О.М. Проблема використання діалектизмів і просторіччя в українському художньому перекладі / О.М. Медвідь // Другий міжнародний конгрес українців : доповіді і повідомлення (м. Львів, 22-28 серпня 1993 р.). – Львів, 1993. – С. 272–277.
 4. Радчук В.Д. Суржик як недопереклад / В.Д. Радчук // Українська мова та література. – 2000. – № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://novamova.info/html/radchuk/publications.htm>.
 5. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О.В. Ребрій. – Х. : Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
 6. Berezowski L. Dialect in Translation / L. Berezowski. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. – 152 p.
 7. Brett D. Eye Dialect: Translating the Untranslatable / D. Brett // *AnnalSS*. – 2009. – № 6. – P. 49–62.
 8. Landers C.E. Literary translation: a practical guide / C.E. Landers. – Clevedon : Multilingual Matters, 2001. – 214 p.
 9. Morini M. Norms, Difference and the Translator: or, How to Reproduce Double Difference / M. Morini // *RiLUnE*. – 2006. – № 4. – P. 123–140.
- Джерела ілюстративного матеріалу**
10. Твен М. Пригоди Тома Сойєра / М. Твен ; пер. з англ. Ю.В. Корецького. – К. : Веселка, 1982. – 175 с.
 11. Твен М. Приключения Тома Сойера. Приключения Гекльберри Финна / М. Твен ; пер. с англ. К.И. Чуковского. – М. : Детская литература, 1985. – 465 с.
 12. Твен М. Приключения Гекльберри Финна / М. Твен ; пер. с англ. Н.Л. Дарузес. – М. : Просвещение, 1988. – 224 с.
 13. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна / М. Твен ; пер. з англ. І.І. Стешенко, В.В. Митрофанова. – К. : Веселка, 1990. – 496 с.
 14. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна / М. Твен ; пер. з англ. І.Л. Базилянської. – Х. : Школа, 2013. – 544 с.
 15. Twain M. The adventures of Tom Sawyer / M. Twain ; edited by P. Stoneley. – New York : Oxford University Press, 2007. – 238 p.
 16. Twain M. The adventures of Huckleberry Finn / M. Twain ; edited by J. Manis. – PA : The Pennsylvania State University, 1998. – 204 p.

Гузак А. М.

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН У ПОЛІТИЧНІЙ ОРАТОРСЬКІЙ ПРОМОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ)

У статті розглянуто особливості вживання прецедентних імен в американському політичному дискурсі. На основі проведеного аналізу робиться висновок, що використання прецедентних імен у президентській ораторській промові посилює прагматичну ефективність виступу, тому сприяє створенню позитивного іміджу сучасного політичного лідера.

Ключові слова: політичний дискурс, президентська ораторська промова, позитивний імідж, прецедентний феномен, прецедентне ім'я.

Гузак А. Н. Типологические особенности применения прецедентных имен в политической ораторской речи (на материале речи американских президентов). – Статья.

В статье рассмотрены особенности применения прецедентных имен в американском политическом дискурсе. На основе проведенного анализа делается вывод, что использование прецедентных имен в президентской ораторской речи усиливает прагматическую эффективность выступления, поэтому способствует созданию положительного имиджа современного политического лидера.

Ключевые слова: политический дискурс, президентская ораторская речь, положительный имидж, прецедентный феномен, прецедентное имя.

Guzak A. M. Typological features of the application of precedent names in political oratory speech (based on the speech of American presidents). – Article.

The article looks at the peculiarities of use of the precedent names in American political discourse. The investigation results in the conclusion that precedent names applied in presidential oratorical speech enhance effectiveness of the pragmatic performance and, consequently, contribute to a positive image of the modern political leader.

Key words: political discourse, presidential oratorical speech, positive image, precedent phenomenon, precedent name.

У політичному житті сьогодення пряме звернення політичного діяча до народу своєї країни є найбільш потужним і надійним засобом впливу на формування громадської opinii. У своєму виступі політик не лише дає характеристику певним подіям та окреслює перспективи подальшого розвитку держави, а й конструює свій образ (імідж) і навіть створює специфічну політичну реальність. Дослідження вербальних механізмів створення позитивного іміджу сучасного політичного лідера відноситься до найбільш актуальних завдань політичної лінгвістики. Її вивченням займалися як закордонні, так і вітчизняні вчені-лінгвісти, а саме: В. Бебик, П. Бірд, Є. Блажнов, Д. Блені, Ф. Буарі, Д. Б'юкенен, Р. Верслін, Д. Видрін, С. Голдмен, Т. Грінберг, А. Гуцал, К. Єгорова-Гантман, В. Льюїс, С. Катліпа, Е. Кемпбелл, В. Королько, П. Лазарсфелд, В. Моїсєєв, Дж. Наполітан, С. Недбаєвський, В. Полохало, Г. Почепцов, М. Різ, Е. Семпсон, М. Сміт, С. Телешун, М. Томенко, О. Феофанов, П. Фролов, А. Цуладзе, В. Шепель та інші. Однак, незважаючи на підвищений інтерес до цього явища, загальноприйнятого визначення феномена політичного іміджу поки що немає.

На думку К. Єгорової-Гантман, політичний імідж – це спеціально створюваний, навмисно формований політичний образ для досягнення поставлених цілей; образ конкретного об'єкта, який існує в масовій свідомості [3]. Політичний імідж як компонент системи політичного світосприйняття В. Кривошеїн визначає як особливого роду

образ-уявлення про конкретний публічний політичний об'єкт, який стихійно або цілеспрямовано створюється в масовій політичній свідомості, за допомогою асоціацій гіперболізує іманентні характеристики об'єкта, що сприймається, та наділяє його додатковими («фантомними») властивостями [6, 329]. На наш погляд, поняття політичного іміджу найбільш повно трактується в політологічному словнику: «Політичний імідж – це своєрідне уявлення населення про ідеальне втілення тієї чи іншої соціальної ролі» [4, 14].

Питання іміджу президента є надзвичайно важливим у наш час, оскільки є вагомим складовою його політичного успіху. Тому дослідження тексту президентської промови в аспекті створення певного політичного іміджу набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє прогнозувати, як політичний лідер буде сприйматися громадськістю, допомагає визначати його місце в національній свідомості.

Об'єктом дослідження є вербальний аспект створення політичного іміджу. Суб'єктом – особливості вживання прецедентних імен у формально-комунікативній організації промов американських президентів для позитивного сприйняття особистості політика громадою.

Явище прецедентності досліджували такі відомі науковці, як Д. Багаєв, М. Бахтін, Д. Гудков, В. Дем'янков, Ф. Джонсон-Лейрд, А. Залевська, В. Карасик, Ю. Караулов, У. Кінч, В. Костомаров, В. Красних, О. Кубрякова, Дж. Крістева, Ю. Лотман, Є. Попова, Ю. Прохоров, Т. Фесенко

та інші. Віддаючи належне їх науковим здобуткам, зауважимо, що проблема використання особливих прецедентних феноменів для формування позитивного іміджу політичного лідера залишається недостатньо розробленою.

Метою статті є виявлення особливостей вживання прецедентного імені як одного з основних різновидів прецедентних феноменів, притаманних президентській ораторській промові, та визначення його ролі у створенні позитивного іміджу сучасного політичного лідера.

Поставлена в роботі мета передбачає вирішення таких завдань: визначення понять «президентська ораторська промова», «прецедентний феномен», «прецедентне ім'я», «політичний імідж», виявлення їх основних ознак; з'ясування типів прецедентних імен, які найчастіше використовуються в президентській ораторській промові; дослідження впливу прецедентних феноменів на створення позитивного іміджу політичного лідера.

Робочою гіпотезою дослідження є припущення, що саме використання прецедентних імен як проявів національної своєрідності мови, втілення взаємозв'язку умов існування народу, його культури, мови та ментальності може слугувати вербальним механізмом створення позитивного іміджу сучасного політичного лідера.

Матеріалом дослідження стали 60 оригінальних політичних промов американських президентів від повоєнного періоду до сьогодення.

Президентська промова являє собою офіційний усний публічний виступ глави держави (президента) з позитивними чи негативними оцінками, обґрунтуваннями, конкретними фактами, окресленими планами, перспективою політичних змін [2, 35]. Такий виступ характеризується емоційністю, чіткістю постановки проблем, насиченістю, конкретністю, дієвістю, а також стислими часовими межами. Як слушно зазначає І. Морозова, він об'єднує дві функції: функцію повідомлення інформації та функцію впливу [7, 64]. Кінцевим призначенням промови є вплив на свідомість аудиторії, на її вибір, життєві позиції, думки, переконання. Її вивченню й аналізу присвячено багато наукових розвідок як закордонних, так і вітчизняних учених-лінгвістів, таких як І. Арнольд, А. Баранов, М. Блажевич, М. Китайгородська, Г. Колшанський, Дж. Лакофф, А. Михальська, Р. Олівер, Л. Павлова, Г. Почепцов, М. Розанова, А. Селіванов, Р. Харт, І. Чередниченко та інші.

Виступ політичного лідера є центральним елементом індивідуального іміджу, через який він може надати іншим уявлення про себе. Звідси постає необхідність володіння технікою безпосереднього контакту. На практиці це досягається завдяки ораторському мистецтву, що включає не лише голосові дані та правильну літературну мову, а й логіку суджень, уміння творити в мові. Формуван-

ня іміджу відбувається як стихійно, неусвідомлено, так і свідомо, тобто ретельно відстежуються особливості сприйняття політика та продумується нова стратегія й тактика формування сприятливого образу. Це є результатом тривалої спільної праці іміджмейкерів, психологів, соціологів, спічрайтерів та інших. Щоб зробити свій виступ більш яскравим і вражаючим, політик-оратор використовує прецедентні феномени, які свідчать про високий рівень комунікативної компетенції мовної особистості та сприяють реалізації її мовленнєвих інтенцій.

На думку О. Ворожцової, прецедентні феномени – це транслятори культурно значущої інформації, які виражають систему оцінок та орієнтацій національної лінгвокультурної спільноти [1, 8]. О. Селіванова в термінологічній енциклопедії «Сучасна лінгвістика» розглядає прецедентні феномени як компоненти знань, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти [9, 492]. Характерною рисою прецедентних феноменів є актуальність у когнітивному (пізнавальному й емоційному) плані: за ними завжди стоїть певне уявлення, загальне й обов'язкове для всіх носіїв того чи іншого національно-культурного менталітету. Апеляція до прецедентного феномену постійно поновлюється в мовленні представників того або іншого етносу. Отже, слушно зазначити, що прецедентні феномени створюють певну систему цінностей, регулюють соціальну поведінку представників окремої національної лінгвокультурної спільноти, зокрема, засуджують або схвалюють її. Апелюючи до тих чи інших цінностей, політик виділяє ціннісні домінанти, які утворюють когнітивний тезаурус його цільової аудиторії. Така апеляція викликає емпатію, тим самим сприяючи зменшенню дистанції між політиком та аудиторією.

У президентській ораторській промові великою частотою вживання позначені **прецедентні імена**. Прецедентні імена – це загальновідомі власні імена, які використовуються в тексті не стільки як позначення конкретної людини, ситуації, міста тощо, скільки як своєрідний культурний знак, символ певних якостей, подій [8, 4]. Таке визначення найбільш повно відображає наші погляди щодо семантики прецедентних імен, їх структури, особливостей функціонування та зв'язків з іншими прецедентними феноменами. Прецедентне ім'я може співвідноситися або із загальновідомим текстом, що відноситься до прецедентних, або із ситуацією, яка відома носіям мови та виступає як прецедентна [5, 86]. Значну групу серед прецедентних імен складають прецедентні антропоніми реальних осіб, серед яких виокремлюємо відомих політичних діячів або публічних осіб, пов'язаних із політичною діяльністю. Найчастіше у своїх виступах президенти США згадують

Дж. Вашингтона, Т. Джефферсона, А. Лінкольна та Ф. Рузвельта. Практично кожне інавгураційне звернення новообраного президента не обходиться без згадки про відомого американського державного діяча, творця американської державності та інституту президентства Дж. Вашингтона. Наприклад, слова з інавгураційної промови Дж. Буша-старшого: «*I've just repeated word for word the oath taken by George Washington 200 years ago, and the Bible on which I placed my hand is the Bible on which he placed his. It is right that the memory of Washington be with us today not only because this is our bicentennial inauguration but because Washington remains the Father of our Country*» (10). З їх допомогою він підкреслює важливе значення дотримання традицій урочистої церемонії вступу на посаду для американського народу та вшановує пам'ять батька-засновника США – Дж. Вашингтона.

Президент Р. Рейган, виголошуючи промову після прийняття присяги, також акцентує увагу на визначних постатях в американській історії та їхніх досягненнях: «*Directly in front of me, the monument to a monumental man, George Washington, father of our country. A man of humility who came to greatness reluctantly. He led America out of revolutionary victory into infant nationhood. Off to one side, the stately memorial to Thomas Jefferson. The Declaration of Independence flames with his eloquence. And then, beyond the Reflecting Pool, the dignified columns of the Lincoln Memorial. Whoever would understand in his heart the meaning of America will find it in the life of Abraham Lincoln*» (10).

Частотність вживання антропонімів відомих політичних лідерів у виступах президентів наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Питома вага відносного вживання власних імен відомих політичних лідерів США як прецедентних імен у промовах американських президентів від повосенного періоду до сьогодення

Президенти США	Американський політичний дискурс	
	кількість	процентне співвідношення (%)
George Washington	32	46,38
Thomas Jefferson	18	26,09
Abraham Lincoln	10	14,49
Franklin D. Roosevelt	9	13,04
Разом	69	100

З наведених даних з'ясуємо, що найбільшою популярністю користується перший президент Сполучених Штатів Америки, батько-засновник країни Дж. Вашингтон. Питома вага вживання його імені становить 46,38%. Помітне місце посідає Т. Джефферсон (26,09%), який на почат-

кових етапах американської історії втілював у собі найкращі якості, що й нині відповідають тому, що можна назвати «американським ідеалом» або «американською мрією». За своє рішення скасування рабства прославився президент А. Лінкольн (14,49%). Питома вага вживання імені Ф. Рузвельта – єдиного президента США, який був на посаді понад 2 терміни (аж 4 терміни), також досить висока і становить 13,04%.

Для об'єднання представників різних націй і віросповідань необхідним є символ, який надавав би їм відчуття єдності, цілісності й належності до однієї нації. Таким символом є Бог – охоронець нації, його одвічні істини, тому досить поширеними в президентській ораторській промові є християнські теоніми. Президенти США звертаються до Бога, щоб надати своїм громадянам переконання, що їхні прагнення брати участь у політичному житті суспільства є щирими, тому вони будуть виконувати свої обов'язки належним чином – старанно, відповідально, сумлінно. Розглянемо ще один приклад: «*We who are entrusted by the people with the great decisions that fashion their future can escape neither responsibilities nor our consciences. By what we do now, the world will know our courage, our constancy, and our compassion. Let us be proud of what we have done and confident of what we can do. And may God ever guide us to do what is right*» (10). Президент Дж. Форд зазначає, що населення покладає на владу прийняття важливих рішень, які визначатимуть майбутнє країни. Ніхто не уникне відповідальності й докорів сумління. Дії політиків-урядовців демонструватимуть їхню мужність, стабільність, співчуття. Президент закликає пишатися своїми вже зробленими справами та мати впевненість у виконанні подальших, просить Господа направляти їх робити те, що є правильним.

Звертаючись до Бога, президенти просять благословення для країни та для керівництва, влади: «*And may that Being continue His blessing upon this nation and its Government and give it all possible success and duration consistent with the end of His providence*» (10). Президенти виражають надію на Його допомогу та підтримку: «*May He protect each and every of us*» [10]. Для позначення допомоги й волі Всевишнього використовуються такі вислови: *with God's help, by the will of God* (10).

У своїх промовах американські президенти наголошують, що Бог має бути присутнім у житті кожної людини. Так, Р. Рейган розповідає, що віра в Бога допомогла 12-річному хлопчику здолати всі особисті негаразди та стати відомим піаністом і співаком: «*We see the dream glow in the towering talent of a 12-year-old, Tyrone Ford. A child prodigy of gospel music, he has surmounted personal adversity to become an accomplished pianist and singer. With God as your composer, Tyrone, your music will be the music of angels*» (10).

Під час аналізу промов американських президентів було відмічено велику кількість слів, які використовувалися для позначення Всевишнього: *Almighty God, Supreme Being, Devine Providence, the Giver of Good, the Lord, Power, Patron of Order, the Protector, Fountain of Justice, Parent of Human Race*. Частоту їх вживання наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Питома вага відносного вживання іменників, які використовуються для позначення Господа в промовах американських президентів від повсякденного періоду до сьогодення

Іменники	Американський політичний дискурс	
	кількість	процентне співвідношення (%)
Almighty God	108	40,30
Supreme Being	62	23,13
Power	35	13,06
Protector	21	7,83
Jesus	18	6,72
Patron of Order	9	3,36
Parent of Human Race	7	2,61
Lord	5	1,87
Divine Providence	3	1,12
Разом	268	100

Наведені в таблиці 2 результати аналізу свідчать про те, що найбільш вживаним є *Almighty God* (40,30%), *Supreme Being* (23,13%) – *Всемогутній Бог* (переклад наш – А. Г.). Найбільша частота вживання саме цього виразу в промовах американських президентів є не випадковою – очевид-

на щира віра політиків-ораторів у всемогутність Бога. Зауважимо, що далі за частотністю йде *Power* (13,06%) – *влада* (переклад наш – А. Г.). Таким чином, президент підкреслює, що його влада – це Влада, яку надає йому Бог, який є заступником (*Protector*) американської нації. Отже, використовуючи християнські теоніми як прецедентні імена, президенти тим самим альязивно стверджують, що вони виконують вищу волю, їх влада надана їм від Бога, а самі вони прагнуть служити Його волі та волі свого народу. Релігійність політичного лідера сприяє зміцненню довіри населення до органів державної влади, а отже – створенню його позитивного іміджу.

Апелювання до прецедентних феноменів дозволяє одночасно як інтелектуалізувати текст через звернення до культурної пам'яті слухача, так і спростити його, зекономити зусилля мовця. Використання прецедентних феноменів є невід'ємною ознакою сучасного політичного дискурсу, що продиктовано загальнокультурними умовами розвитку політичної комунікації. У своїх промовах американські президенти активно й регулярно використовують прецедентні феномени, які являють собою важливу частину національної мовної картини світу, що визначає систему цінностей етносу.

Перспективним вважаємо подальше детальне вивчення мовних засобів реалізації категорії інтертекстуальності та прецедентності на матеріалі президентських промов, оскільки їх текст постійно збагачується й модифікується, формуючи нові або корегуючи вже усталені тенденції розвитку мови. Це забезпечує незмінну актуальність досліджуваної проблеми.

Література

1. Ворожцова О.А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских президентских выборов 2004 года : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / О.А. Ворожцова ; ГОУ ВПО «Уральский гос. пед. ун-т». – Екатеринбург, 2007. – 23 с.
2. Гузак А.М. Позитивний імідж сучасного політичного лідера: вербальні механізми створення / А.М. Гузак // Нова філологія : зб. наук. праць / гол. ред. С.М. Єнікєєва. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – № 60. – С. 35–42.
3. Егорова-Гантман Е. Имидж лидера / [Е. Егорова-Гантман, Е. Абашкина, Ю. Косолапова] ; под. ред. Е. Егорова-Гантман. – М. : Мысль, 1994. – 264 с.
4. Корнієнко В.О. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації : [монографія] / В.О. Корнієнко, С.Г. Денисюк. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. – 144 с.
5. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультуро́логія / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 282 с.
6. Кривошеїн В.В. Політичний імідж як феномен масового сприймання / В.В. Кривошеїн // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : матер. II Всеукр. наук. конф. (15–16 листопада 1997 р.). – К. : АТ «Реклама», 1997. – С. 328–329.
7. Морозова І.Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії : [монографія] / І.Б. Морозова. – О. : Друкарський дім, 2009. – 384 с.
8. Нахимова Е.А. Прецедентные имена в массовой коммуникации : [монографія] / Е.А. Нахимова. – Екатеринбург : ГОУ ВПО «Уральский гос. пед. ун-т», 2007. – 207 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Presidential Speech Archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://millercenter.org/president/speeches>.

Гуменюк Т. І.

ІСТОРІЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ТЕРМІНИ В СУЧАСНІЙ ТЕЛЕВІЗІЙНІЙ ФАХОВІЙ МОВІ

У статті проаналізовано зміну поглядів на природу терміна та вимоги до нього в українському й зарубіжному мовознавстві. Подано класифікацію термінів сучасної телевізійної фахової мови за ступенем спеціалізації та структурними характеристиками.

Ключові слова: термін, термінологія, телевізійна фахова мова.

Гуменюк Т. И. История терминологии и термины в современном телевизионном профессиональном языке. – Статья. Статья рассматривает смену взглядов на природу термина и требования к нему в украинском и зарубежном языковедении. Представлена классификация терминов современного телевизионного профессионального языка по степени специализации и структурным характеристикам.

Ключевые слова: термин, терминология, телевизионный профессиональный язык.

Gumeniuk T. I. The History of Terminology and Terms in the Modern Television Language for Specific Purposes. – Article. This article presents the change of views on the nature of the term and requirements for it in Ukrainian and foreign linguistics. Classification of terms in the modern television language for specific purposes by the degree of specialization and structural characteristics is presented.

Key words: term, terminology, television language for specific purposes.

Фахові мови – живі й динамічні утворення, які проводять у літературну мову частину інновацій. Диференційною ознакою будь-якої фахової мови є саме термінологія. Попри стандартизацію та однакові вимоги до термінів у всіх галузях вони відрізняються не лише семантикою, а й структурою. Свої особливості має також термінологія телевізійної фахової мови, яка хоч і близька до журналістики, проте значною мірою тяжіє до технічної сфери. Цей пласт лексики на сьогодні є малодослідженим і може містити значний евристичний потенціал. Тому метою статті є показати, як змінювалися уявлення про термін із часом, як термінологія опрацьовувалася лексикографічно, що розуміють під терміном сьогодні та які висувують вимоги до нього, які особливості має телевізійна фахова мова. Вирішення цих завдань дасть поштовх новим дослідженням у сфері як теорії термінології загалом, так і телевізійної фахової мови зокрема. Викладений матеріал може стати основою майбутнього словника телевізійної фахової мови.

Методологічні засади дослідження термінології в лінгвістиці пов'язані з іменами Б. Головіна, В. Даниленко, Д. Лотте, О. Реформатського, І. Ковалика, О. Ахманової, Г. Мацюк, які дотримуються погляду на термінологію як частину загальнолітературної мови [1, 458]. В. Даниленко вважає, що термінологія належить до наукової мови, він розглядає її як самостійний функціональний різновид [4, 78–90]. Особливість термінології полягає в тому, що вона найбільше піддається свідомому творенню. Деякі загальновживані слова в мові фахівців набувають значення та функцій термінів. Сам термін виконує дві функції: називає поняття та відображає його зміст. На відміну від номенклатурних назв терміни для кожної науки злічені та обов'язково пов'язані з поняттям цієї

науки [1, 459]. Основні критерії розрізнення терміна та загальновживаного слова – це зв'язок із науковим поняттям, високий рівень абстрагування, логічний зв'язок зі значеннями інших термінів у межах певної системи, зв'язок із певною науковою або професійною діяльністю.

Українські й зарубіжні мовознавці формують такі вимоги до терміна: 1) зв'язок із науковим поняттям; 2) наявність чіткої дефініції, тобто короткого логічного визначення поняття, у якому відображено суттєві ознаки певного об'єкта; 3) системність; 4) спеціальна сфера застосування; 5) тенденція до однозначності в межах термінологічного поля, тобто термінології певної галузі; 6) відносна незалежність від контексту; 7) точність, чіткість; 8) лаконічність, семантична прозорість, хоча ця вимога досить часто суперечить точності; 9) відсутність синонімів та омонімів; 10) план вираження – слово або словосполучення; 11) стилістична нейтральність, тобто відсутність експресії, модальності, естетичних характеристик; 12) милозвучність (М. Володіна, Д. Ганич, О. Герд, Б. Головін, С. Гриньов, В. Даниленко, А. Д'яков, О. Іващишин, Т. Канделаки, І. Ковалик, І. Кочан, Г. Мацюк та інші) [8, 57–58].

Серед названих пунктів основними вимогами до терміна вважають системність, тенденцію до однозначності в межах термінологічного поля, точність, відсутність експресії, стилістичну нейтральність.

У державному стандарті України «Термінологія. Визначення основних понять» подано таке визначення терміна: «Термін (у термінології) – це позначення певного поняття у фаховій мові за допомогою лінгвістичного виразу» [10, 9]. Терміну дають дефініцію через найсуттєвішу ознаку або властивість предмета, який він позначає. Природа

терміна передбачає симетрію плану вираження та плану змісту, тобто однозначність. Л. Азарова та А. Костюк вважають, що вивчення лінгвістичних питань термінології допомагає пізнати загальні закономірності розвитку мови [1, 460].

Лінгвістичне осмислення понять *термін*, *термінологія* розпочинається в XIX ст. окремими спостереженнями, а вже в XX ст. набуває важливого значення в мовознавстві та значного поширення. На початку XX ст. в зарубіжному мовознавстві можна прослідкувати зародження перших теорій терміна. Спочатку терміни порівнювали з математичними формулами. Ці одиниці не зараховували до словникового запасу мови, оскільки їх використовують лише з метою спеціального спілкування (у певній галузі). Крім того, терміни не викликають ніяких асоціацій за межами свого буквального значення, тобто наближаються до чистих знаків, які виражають чисті відношення. Значного поширення набула також теорія «ієрогліфічності» терміна. Її прихильники розглядають терміни як семантично нейтральні знаки, призначені для позначення суто інтелектуальних фактів. Такі ідеї поділяли Л. Ольшка, О. Єсперсен, Ф. Брюно. Ж. Вандрієс майже ототожнював термінологію та жаргон. А. Ширмер поділив увесь словниковий склад німецької мови залежно від сфери вжитку на два шари: загальноповсякденну лексику та спеціальну лексику. Останню дослідник поділяє на три підгрупи: станову – лексика окремих суспільних груп (школярів, студентів, бродяг); професійну – лексика різних ремесел; лексику різних дисциплін (лексику вчених) – лексика духовної, моральної, творчої сфер. Розгляд термінології як лексики різних дисциплін поширений у німецькому мовознавстві й нині. Так її розглядає Г. Еггебрехт. При цьому він підкреслює, що термін потрібно розуміти як структуру, яка отримує значення не від слова, що лежить у його основі, а від відповідного їй поняття. Термінологію розглядає також Ш. Баллі у «Французькій стилістиці». Він дає своє визначення спеціальної термінології як сукупності слів, які не входять до загальної мови й точно позначають об'єктивну, логічну сторону речей. О. Найбеккен формулює поняття «технічної англійської мови» як мови науки на протигагу загальноповсякденній англійській мові. Він підкреслює більшу стабільність і більш інтернаціональний характер слів «технічної англійської мови». Однак О. Найбеккен у своєму дослідженні зосереджує увагу на вимогах до наукової термінології та майже нічого не говорить про лінгвістичну сутність термінів. Те саме робить Е. Ендрюс в «Исто-

рії англійської наукової мови». Він зауважує, що номенклатура/термінологія¹ не може мати ніякого філологічного обґрунтування. У зарубіжному мовознавстві роботи лексикографічного характеру набагато випереджають теоретичні. Видано сотні термінологічних словників, десятки досліджень присвячено унормуванню та стандартизації окремих термінологій, водночас власне теоретичні питання специфіки терміна як одиниці мови висвітлено лише в поодиноких працях [11, 11–19].

Як відомо, у мовознавстві усталилося два погляди на сутність термінології: її або вважають специфічним шаром літературної лексики, або виводять за межі літературної мови так само, як і діалекти. Перша група дослідників розглядає термінологію як підсистему загальнолітературної мови, тобто в її межах, проте як окрему самостійну галузь. Термін підпорядковується і термінологічним законам, і законам мови в цілому, оскільки він є знаком спеціальної системи та одиницею лексичного складу певної мови. В історії термінознавства уявлення про термін змінювалися. Спочатку його вважали «особливим словом» (І. Ковалик, Н. Непийвода), потім «словом в особливій функції» (К. Люцинський, О. Покровська, С. Худолєєва, А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько) [8, 55–56].

Прототерміни на позначення понять і процесів у землеробстві, тваринництві, обробітках різних матеріалів з'явилися ще за дохристиянських часів. Зростання й диференціація ремесел, зумовлені соціальними потребами, вплинули також на розвиток професійної лексики. Перші фіксації термінів можна знайти в писемних пам'ятках Київської Русі². Переломним моментом стала «промислова революція» (XVIII–XIX ст.), яка посприяла швидкому нарощенню технічної термінології [5, 18].

У фаховій мові дуже близькими до термінів є професіоналізми. Дослідники вказують, що останні вживаються на позначення певних понять лише в межах окремої професії. Вони не завжди відповідають нормам літературної мови, можуть бути експресивно забарвленими та виступати синонімами до термінів [1, 461]. А. Калінін визначає термін як офіційне, узаконене в певній галузі позначення, тоді як професіоналізм – напівофіційне слово, розповсюджене переважно в розмовній мові людей певної професії, що не є науковим позначенням поняття. Серед диференційних рис професіоналізмів часто вказують більшу образність (В. Портянникова), наприклад: *акваріум*, *мишка*, *недотяг*, *перетяг*, *складати рибу*, *складати ковбасу*. Однак метафоричне й метонімічне перенесення властиве різним категоріям

¹ Більшість зарубіжних учених не розрізняють номенклатуру та термінологію, вживаючи перше слово частіше.

² На цей час уже існували тексти, які спорадично містили терміни або прототерміни. Наприклад, «Ізборник Святослава» (1073 р.), де пояснено незрозумілі біблійні слова, «Руська правда», у якій вміщено юридичну термінологію, військова термінологія траплялася в давніх літописах. Згодом І. Величковський у збірці «Млеко» (1691 р.) пояснював терміни фігурного віршування, а пізніше Л. Зизаній та М. Смотрицький опрацьовували церковнослов'янську термінологію.

слів професійної сфери (*колесо, вилка, нитка*). Б. Косовський та А. Калінін зазначають, що терміну властива більша точність, ніж професіоналізму [12, 78–80]. Терміни й професіоналізми, які мають тотожну або близьку семантичну характеристику, можуть різко відрізнятися узусом, орієнтацією на сферу вжитку. Найяскравіше це проявляється, зокрема, у фаховій мові під час вжитку корелятивної пари, наприклад *ВМЗ, БЗ – безуха, безешка*. Перші два слова є термінами, закріпленими в словниках і державних галузевих стандартах. Слова *безуха* і *безешка* є розмовними варіантами, які часто можна почути в ньюзрумі. Коли термінологічного еквівалента професіоналізму немає, він може зайняти смислову нішу та стати терміном. Професіоналізм має кілька особливостей: 1) більшу чи меншу ненормованість вжитку слова в конкретному його значенні; 2) функціонально-стильову обмеженість вжитку; 3) наявність емоційно-експресивних конотацій. Межі між термінологією та професійною лексикою дуже рухливі через гнучкість самого мовного узусу та через постійну й складну взаємодію різних пластів спеціальної лексики [12, 81–82].

Лінгвоукраїністика тривалий час була зосереджена на збиранні матеріалу та укладанні термінологічних словників. Наша термінологічна лексикографія започаткована в другій половині XIX ст. працями І. Верхратського, І. Гавришкевича, Є. Озаркевича та інших. Її історію умовно поділяють на кілька періодів: 1) друга половина XIX – кінець XIX ст.; 2) початок XX ст. – 30-ті рр. XX ст.; 3) 50-ті рр. XX ст. – 80-ті рр. XX ст.; 4) 90-ті рр. XX – початок XXI ст. За перший період видано близько 30 словників у підавстрійській та підросійській Україні переважно з природничої та юридичної сфери за авторством Я. Головацького, Г. Шашкевича, В. Левицького, М. Петрушевича, І. Верхратського, О. Роговича та інших [9, 683]. Першим українським нормативним термінологічним центром стало Товариство імені Т. Шевченка (кінець XIX – початок XX ст.). Згодом функцію нормалізатора перебрав на себе Інститут української наукової мови (20–30-ті рр. XX ст.). Початок XX ст. до 30-х рр. часто називають українським відродженням. За кілька років виходять десятками словники різноманітних галузей науки³, активно розвивається теорія термінографії (інструкції до укладання словників, осмислення поняття «термін», теоретичне дослідження окремих терміносистем тощо). Однак зауважимо, що формування наукової мови в Україні відбувалося за несприятливих умов бездержавності. Тому різні галузі (наприклад,

науково-технічна, природнича, гуманітарна тощо) не розвивалися природно, їх штучно гальмували та втручалися у внутрішню структуру. Після так званого «закручування гайок» у 30-х рр. XX ст. наукову роботу припинено, авторів знищено. Відродження термінологічної роботи припадає на кінець 50-х – початок 60-х рр. XX ст. У цей час Президія Академії наук УРСР створює Словникову комісію, яка відповідає за визначення принципів укладання термінологічних словників, організацію авторських колективів, затвердження словників до друку. Протягом цього періоду видано близько двадцяти невеликих словників. Наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. XX ст. постає теоретичне термінознавство як самостійна наука зі своїм терміноапаратом, методологією, завданнями. Найпродуктивнішим у розвитку української термінології та термінографії є останній період (90-ті рр. XX – початок XXI ст.). За цей час в Україні опубліковано близько 600 термінологічних словників⁴. Частину присвячено вузькоспеціальним і новим сферам, які раніше не були опрацьовані лексикографічно. XXI ст. позначилося появою нового типу словників – електронних [9, 15–21].

Важливим етапом у вивченні фахових мов стало створення Державних стандартів України (ДСТУ) починаючи з 1993 р. На сьогодні в Україні розроблено понад 600 ДСТУ. Вони регламентують не лише принципи та правила певної галузі, а й поняття та терміни, які застосовують у кожній конкретній сфері. Ці нормативні документи закріпили усталені терміни у відповідній галузі, а також підсумували певний етап термінотворення.

В українському мовознавстві існує низка праць із галузевої термінології: біологічної (Л. Симоненко), будівельної (В. Марченко), військової (Т. Михайленко, Л. Мурашко, Б. Якимович, Я. Яремко), геологічної (М. Годована), гідромеліоративної (Л. Малевич), граматичної (Н. Москаленко), друкарської (Е. Огар), економічної (Т. Панько), математичної (А. Крейтор), машинобудівної (О. Литвин), медичної (Г. Дидик-Меуш), мінералогічної (Н. Овчаренко), музичної (З. Булик), образотворчої (Б. Михайлишин), радіотехнічної (І. Кочан), ринкових відносин (О. Покровська), риторичної (З. Куньч), соціально-політичної (А. Бурячок), спортивної (М. Паночко), театральної (А. Костюк), фізичної (В. Пілецький, І. Процик), філософської (Н. Жовтобрюх, Д. Кирик), хімічної (Г. Наконечна), церковної (С. Бібла, Н. Пуряєва), юридичної (О. Сербенська) тощо [3, 92]. Телевізійна фахова мова наразі представлена галузевими стандартами. Словники містять здебільшого

³ Наприклад, «Словник українських фізичних термінів» (О. Курило, Г. Холодний), «Російсько-український словник правничої мови» (А. Кримський, 1926 р.), «Російсько-український медичний словник» (М. Галин, 1920 р.), «Математична термінологія» (Ф. Калинович, 1925–1926 рр.), «Термінологія електротехніки» (І. Шелудько, 1928 р.), «Будівельна термінологія» (С. Булда, 1930 р.) тощо.

⁴ Наприклад, «Глосарій термінів з хімії» (Й. Опейда, О. Швайка, 2008 р.), «Російсько-український словник наукової термінології» в 3 книгах, «П'ятимовний тлумачний словник з інформатики» (Р. Іваницький, Т. Кияк) тощо.

терміни журналістики, частина з яких входить також до телевізійної фахової мови. Тому лексикографічне опрацювання цього пласту лексики є актуальним завданням сучасної лінгвістики.

У процесі становлення термінології та її теорії стало зрозуміло, що терміни – це не простий набір слів, а певна система, тому в межах кожного конкретного терміна існує певна формальна послідовність. За ступенем спеціалізації в телевізійній фаховій мові можна виділити такі три групи термінів:

1) загальнонаукові терміни: *аналіз, алгоритм, блок, канал, ланцюг, мережа, лінія, метод, оцінка, передбачення, період* тощо. У межах певної терміносистеми такі одиниці поєднуються з іншими лексемами, щоб таким чином конкретизувати своє значення, наприклад: *аналіз зображення телевізійний, алгоритм цифрового оброблення ТВ-сигналів, блок апаратно-студійний, канал стереопари, ланцюг гіпотетичний еталонний, мережа оптико-коаксіальна гібридна, лінія телевізійна, метод DSCQS, оцінка якості середня зважена, передбачення внутрішньокadroве, період дискретизації часовий*;

2) міжгалузеві терміни: *плазма, сервер, синхронізація, фільтр, імпульс, генератор, інтервал, кодер, розгортка*;

3) вузькоспеціальні терміни: *аудіомікшер, відеостик гібридний, декодер телетексту, джитер апертурний, кодер SECAM, модуляція типу COFDM* тощо.

Телевізійна фахова мова містить багато назв технічного обладнання й процесів, це зумовлює існування в її складі багатьох термінологічних словосполучень. За структурними характеристиками термінологічні одиниці можна поділити на такі види:

1. Однокомпонентні: *анонс, апаратна, аудіомікшер, аутентифікація, ведучий, відеозапис, гасіння, децимація, диктор, ефір, журналіст, зважування, інтерполятор, кореспондент, космобачення, мікшер, миготіння, повтор* тощо.

2. Двокомпонентні:

а) іменник + іменник: *аналіз спотворень, апаратна відеозапису, відтворювання зображення, генератор синхроімпульсів, градація яскравості, декодер телетексту, децимація відеосигналу, діапазон контрасту* тощо;

б) іменник + прикметник: *надлишковість аудіосигналу, невизначеність апертурна, оброблення векторне, передбачення міжкадрове, підсилення диференціальне, приймач телевізійний, рядок червоний, сигнали відбиті* тощо.

3. Трикомпонентні:

а) іменник + прикметник + іменник: *система прикладного телебачення, система умовного доступу, слово кадрового синхроімпульсу, стандарт цифрового кодування, телебачення звичайної чіткості, телебачення підвищеної якості, характеристика бокових смуг, виключення залишкового погіршення* тощо;

б) іменник + прикметник + прикметник: *відеосигнал повний колірний, декодер телевізійний цифровий, канал супутниковий телевізійний, кодер телевізійний цифровий, коливання несівне різнице, колір білий рівносигнальний, комбінація кодова спотворена* тощо;

в) іменник + іменник + прикметник: *комбінація помилок коригована, коригування нерівномірності чорного, надлишковість аудіосигналу спектральна, оброблення відеосигналу адаптивне, оцінка якості нормалізована, перетворення послідовності швидке, подання ТВ-сигналу цифрове* тощо;

г) іменник + іменник + іменник: *сигнал синхронізації приймача, система оброблення ТВ-сигналів, формат сигналу передавання, швидкість передавання відеоданих, ідентифікація моделі спотворень, коригування сигналу колірності, ланка тракту телебачення, передспотворення сигналу колірності* тощо.

4. Багатокомпонентні: *алгоритм цифрового оброблення ТВ-сигналів, аудіосигнал дискретний звукового супроводу, ділянка міжнародного багатоділянкового ТВ-ланцюга, згортка відеосигналу дискретна з просторово-часовою імпульсною характеристикою, імпульси централізованої колірної синхронізації, коливання несівне звукового супроводу проміжне, мережа розподілу програм телевізійного мовлення, період дискретизації відеосигналу просторово-часовий, сигнал випробувального рядка вимірювальний* тощо [2, 83–84].

Н. Краснопольська досліджує гіперо-гіпонімічні відношення як один із виявів системності в термінології. Як відомо, у такому типі відношень розрізняють слово-гіперонім, яке виражає родові поняття, та слово-гіпонім, яке виражає родові поняття. Дослідник зазначає, що гіпонімічна парадигма – одна з найважливіших категорій, які формують термінологічні структури, оскільки терміни мають не лише передавати суть поняття, а й вказувати на зв'язки між одиницями. Якщо синонімічні, антонімічні, омонімічні зв'язки об'єднують лише певну частину слів, то родо-видові відношення охоплюють усю лексику. На основі одного гіпероніма формується мікрополе термінів-гіпонімів, де гіперо-гіпонімічні зв'язки розгортаються як по вертикалі, так і по горизонталі [6, 111]. Аналізована термінологія повністю відповідає цим твердженням, наприклад: *період дискретизації, період дискретизації просторовий, період дискретизації просторово-часовий, період дискретизації часовий, період дискретизації відеосигналу просторовий, період дискретизації відеосигналу просторово-часовий, період дискретизації відеосигналу часовий, період дискретизації зображення просторовий, період дискретизації зображення просторово-часовий, період дискретизації зображення часовий, пе-*

ріод дискретизації послідовності просторовий, період дискретизації послідовності просторово-часовий, період дискретизації послідовності часовий. У цьому мікрополі *період дискретизації* є гіперонімом, а решта одиниць – гіпонімами. Водночас це мікрополе можна поділити на дрібніші, тоді, наприклад, *період дискретизації просторовий* буде гіперонімом, а *період дискретизації відеосигналу просторовий, період дискретизації зображення просторовий, період дискретизації послідовності просторовий* будуть гіпонімами. Тобто в різних термінологічних полях одне слово може бути як гіпонімом, так і гіперонімом.

Отже, науковий розгляд термінології розпочався в XIX ст. Як в українському, так і в зарубіжному мовознавстві теоретичним напрацюванням зазвичай передували десятки лексикографічних галузевих праць. Протягом цього часу формувалися основні вимоги до терміна та його дефініції. Пізніше в межах фахових мов почали вирізняти також професіоналізми як неофіційні еквіваленти. Серед термінів телевізійної фахової мови є багато структурно складних одиниць, що зумовлено тяжінням до технічної сфери. Телевізійна фахова мова є маловивченим динамічним лексичним пластом, який може пролити світло на процеси, які відбуваються також у літературній мові.

Література

1. Безгодова Н. Співвідношення понять термінологія – професіоналізм – номенклатура (теоретичний аспект) / Н. Безгодова // Вісник Львів університету. Серія «Філологічна». – 2004. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 458–463.
2. Васенко Л. Фахова українська мова : [навч. посібник] / Л. Васенко, В. Дубічинський, О. Кринець. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
3. Верстюк А. До питання про становлення сучасної української термінології / А. Верстюк, Т. Сукаленко // Тенденції та перспективи формування професійної лексики. – Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2011. – С. 91–95.
4. Даниленко В. Лексико-семантическая и грамматическая особенности слов-терминов / В. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971. – С. 78–90.
5. Кияк Т. Апологія лінгвістики фахових мов / Т. Кияк // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – Вип. VII. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 18–21.
6. Краснополська Н. Гіперо-гіпонімічні відношення в українській термінології менеджменту / Н. Краснополська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – Вип. VII. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 111–113.
7. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология / А.А. Реформатский // Вопросы терминологии : матер. Всесоюзного терминологического совещания (25–29 мая 1959 г.). – М., 1961. – С. 46–54.
8. Романова О.О. Спеціальна лексика української мови як об'єкт лінгвістичного дослідження: термін і номен / О.О. Романова // Термінологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІУМ НАНУ, 2011. – Вип. 1. – С. 55–62.
9. Симоненко Л. Українська наукова термінологія в лексикографічному опрацюванні / Л. Симоненко // Українська наукова термінологія : зб. матер. конф. «Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу». Серія № 3 «Суспільні та гуманітарні науки». – К. : Наукова думка, 2009. – С. 13–22.
10. ДСТУ 3325-96 «Термінологія. Визначення основних понять» : чинний від 26.02.1996 р. – К. : Держстандарт України, 1996. – 47 с.
11. Хаютин А.Д. Термин, терминология, номенклатура / А.Д. Хаютин. – Самарканд : Самаркандский гос. ун-т им. А. Навои, 1971. – 129 с.
12. Шелов С.Д. Терминология, профессиональная лексика и профессионализмы (К проблеме классификации специальной лексики) / С.Д. Шелов // Вопросы языкознания. – 1984. – № 5. – С. 76–87.

УДК 681.3:801.3:801.8:802.0:81'42

Данилюк С. С.

СТВОРЕННЯ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ ПЕРСОНАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-СТОРІНОК СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТІВ: СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено аналізу структурної побудови електронних текстів англomовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів. Виокремлено інформаційно-довідковий і науковий комунікативні блоки, які входять до складу електронних текстів англomовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів. Здійснено подальшу градацію двох виокремлених комунікативних блоків на рубрики. Визначено типову структуру як інформаційно-довідкового, так і наукового блоків англomовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів.

Ключові слова: електронний текст, персональна інтернет-сторінка, сучасні лінгвісти, комунікативний блок, інформаційно-довідковий блок, науковий блок.

Данилюк С. С. Создание текстов англоязычных персональных интернет-страниц современных лингвистов: структурный аспект. – Статья.

Статья посвящена анализу структурного построения электронных текстов англоязычных персональных интернет-страниц современных лингвистов. Выделены информационно-справочный и научный коммуникативные блоки, входящие в состав электронных текстов англоязычных персональных интернет-страниц современных лингвистов. Осуществлена дальнейшая градация двух выделенных коммуникативных блоков на рубрики. Определена типичная структура как информационно-справочного, так и научного блоков англоязычных персональных интернет-страниц современных лингвистов.

Ключевые слова: электронный текст, персональная интернет-страница, современные лингвисты, коммуникативный блок, информационно-справочный блок, научный блок.

Danylyuk S. S. Creation of texts of modern linguists' English personal home pages: structural aspect. – Article.

The structural construction of electronic texts of modern linguists' English personal home pages is analyzed in the paper. Information and reference and scientific communicative blocks that make up electronic texts of modern linguists' English personal home pages are singled out in the article. Further gradation of information-and-reference and scientific communicative blocks into sections is carried out. The typical structure of both information and reference and scientific communicative blocks of modern linguists' English personal home pages is defined.

Key words: electronic text, personal home page, modern linguists, communicative block, information and reference block, scientific block.

Бурхливий розвиток засобів і видів комунікації на межі ХХ та ХХІ ст., поява комп'ютерного середовища – всесвітньої мережі Інтернет, викликали появу нових засобів спілкування й інформації. Одним із найпопулярніших і найзручніших у користуванні інформаційних засобів є персональна інтернет-сторінка, створена за принципами гіпертексту. На персональних інтернет-сторінках з'явився й набув величезного поширення новий різновид писемного тексту – електронний текст. Таким чином, поширення Інтернету спричинило появу нових текстових об'єктів, які підлягають глибокому лінгвістичному дослідженню. До таких текстових об'єктів належать, зокрема, електронні тексти.

Нині дедалі частіше з'являються наукові праці, присвячені текстам, за допомогою яких здійснюється збирання, аналіз, зберігання й передача інформації в сучасних засобах масової комунікації, зокрема, у всесвітній мережі Інтернет (Б.Х. Дейвіс, О.В. Дєдова, Б.Р. Сімс, Дж. Торнау, І.М. Туласов, А.А. Тютенко, М.Г. Юрченко).

Беручи до уваги той факт, що на сучасному етапі розвитку науки й техніки дедалі більшої популярності та поширення набуває мережа Інтернет, зазначимо, що в ній міститься низка англomовних персональних інтернет-сторінок, які створюються сучасними лінгвістами.

Саме електронні тексти англomовних персональних інтернет-сторінок викликали нашу заці-

кавленість в аспекті лінгвістичного дослідження й опису структурних характеристик цих електронних текстів. Такі тексти донині не підлягали детальному лінгвістичному дослідженню.

Мета статті – проаналізувати й описати структурний аспект побудови текстів англomовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів.

Для того щоб виявити й описати структуру електронних текстів, нами було проаналізовано 53 персональні англomовні інтернет-сторінки сучасних лінгвістів, які за своїм походженням є англіцями й американцями.

У результаті проведеного аналізу було виявлено, що електронні тексти досліджуваних інтернет-сторінок складаються з двох основних комунікативних блоків: інформаційно-довідкового та наукового.

Ці блоки трапляються майже на кожній англomовній персональній інтернет-сторінці сучасних лінгвістів, утворюючи типову структуру таких електронних текстів. Електронні тексти містять систему гіперпосилань (*links*), які створюють сукупність їх компонентів (комунікативних блоків). У межах електронних текстів англomовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів спостерігається подальша градація двох виокремлених комунікативних блоків на рубрики.

Типову структуру інформаційно-довідкового блоку англomовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів складають такі рубрики:

«Personal Information», «Educational Background», «Current Position», «Previous Position», «Professional Activities», «Teaching». Проте в низці випадків лінгвісти додають до цих традиційних рубрик такі власні рубрики, як, наприклад, «Personal Interests», «Honours & Awards».

Типовий науковий комунікативний блок англомовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів утворюють рубрики «Research Interests», «Publications: Books, Articles, Book Chapters», «Conference Talks & Presentations».

Таким чином, до інформаційно-довідкового комунікативного блоку власних англомовних інтернет-сторінок лінгвісти включають фактичну інформацію про свою біографію, освіту, професійну діяльність, отримані гранти й академічні нагороди, інтереси й захоплення, приватні відомості (про родину тощо).

Натомість науковий комунікативний блок містить інформацію про основні сфери наукових інтересів лінгвістів, працю над науковими проектами та інформацію про її результати, список наукових публікацій (статей, виступів на наукових конференціях, рецензій, оглядів, анотацій, тез тощо).

Поєднання текстів як інформаційно-довідкового, так і наукового блоків у межах електронних текстів англомовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів відбувається на ґрунті такої їх характерної ознаки, виокремленої Т.В. Радзівєвською під час дослідження нею загальнотекстових особливостей інформаційно-довідкового дискурсу, як «асемантична організація в плані лінійного розгортання тексту, яка створює можливості для сприйняття (читання) субтекстів (окремих розділів, статей тощо) в довільному порядку, – іншими словами, їх побудова за принципом гіпертексту» [3, 254].

Інформаційно-довідковий і науковий блоки можуть бути представлені в електронних текстах як експліцитно, так і імпліцитно. Серед усього масиву проаналізованих інтернет-сторінок сучасних лінгвістів ми виявили 32 випадки, коли інформаційно-довідковий і науковий блоки отримують експліцитну репрезентацію.

Типовим прикладом англомовних персональних інтернет-сторінок з експліцитною репрезентацією інформаційно-довідкового й наукового блоків є персональна інтернет-сторінка Р. Емері. Інформаційно-довідковий комунікативний блок цієї інтернет-сторінки створюється за допомогою гіперпосилань «Background» і «Subjects taught», під якими містяться відповідні тексти. Щодо наукового комунікативного блоку, то він представлений гіперпосиланнями «Research areas», «Publications», «Books & chapters», «Theses», «Articles», «Curriculum material and other resources».

З імпліцитною репрезентацією інформаційно-довідкового й наукового блоків у суцільному електро-

нному тексті, не розбитому гіперпосиланнями, ми маємо справу у 21 випадку. Типовим прикладом інтернет-сторінок такого типу виступає персональна інтернет-сторінка Дж.Ф. Аллена. В електронному тексті цієї персональної інтернет-сторінки ми знаходимо поєднання елементів, притаманних текстам як інформаційно-довідкового, так і наукового блоків.

Серед елементів інформаційно-довідкового блоку цього електронного тексту є біографічні відомості (*b. 1950*), відомості про отриману освіту (*PhD 1979 University of Toronto*) та посади (у хронологічній послідовності) (*Assistant Professor (1979–1984), Associate Professor (1984–1987), Department Chair (1987–1990), Professor (1987 – present), Dessauer Chair (1992 – present); University of Rochester...*). Серед елементів наукового блоку є опис наукових інтересів (*James Allen's research interests span a range of issues covering natural language understanding, discourse, knowledge representation, common-sense reasoning and planning*), напрямок лінгвістичних досліджень (*Allen's research breaks down into two main subareas, broadly classified as research in discourse and research in plan reasoning*), конкретна проблематика наукових досліджень (*The research in discourse is focused on two-person extended dialogs in which the speakers have specific tasks to accomplish. The research in plan reasoning draws much of its motivation from the dialog work*), відомості про отримані в ході наукових досліджень результати (*As a result, a considerable amount of effort has also been made in developing an expressive hybrid knowledge representation system that can support complex reasoning about plans and actions. <...> and we have reformulated the planning problem as a problem in temporal reasoning*).

Зауважимо, що під час дослідження особливостей електронних текстів англомовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів проблема вивчення взаємодії моделі текстів інформаційно-довідкового й наукового блоків у межах цілісних електронних текстів виходить на перший план. Саме в результаті такої взаємодії виникають гібридні електронні тексти.

Так, у 25 випадках рубрики «Research Interests», «Research Areas», «Publications», «Theses», «Conference Talks & Presentations», належачи до наукового блоку персональної інтернет-сторінки, включаються лінгвістами до інформаційно-довідкового блоку як складники резюме (*CV*). Тобто в переважній більшості випадків електронні тексти інформаційно-довідкового блоку англомовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів мають вигляд резюме. Характерною ознакою резюме є наявність традиційного, загальноприйнятого алгоритму його створення. Завдяки цьому алгоритму кожний із таких текстів характеризується здатністю бути потенційним зразком для насліду-

вання. Саме дотримуватися традиційного алгоритму написання резюме прагнуть сучасні лінгвісти в процесі створення інформаційно-довідкового комунікативного блоку власних інтернет-сторінок.

Проте до традиційних тематичних підблоків резюме кожний лінгвіст може привносити нові рубрики, які він вважає за необхідне розмістити в інформаційно-довідковому комунікативному блоці власної інтернет-сторінки. Така ситуація у свою чергу спричиняє варіативність електронних текстів в інформаційно-довідковому дискурсі.

Говорячи про варіативність електронних текстів, слід зазначити, що вони є принципово незавершеними. Така незавершеність є наслідком природи електронного тексту, який уможливорює зміну попередньо зафіксованої інформації шляхом додавання (або вилучення) певної порції інформації в будь-який момент. Завдяки цій властивості автор може змінювати зміст і форму самих електронних текстів або взагалі вилучати такі тексти зі сфери функціонування.

Електронні тексти інформаційно-довідкового блоку виступають джерелом текстотвірних інновацій у багатьох електронних текстах англомовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів. Використання таких інновацій пов'язане з намаганням увести до електронного тексту механізм, який сприяв би легкому й швидкому сприйняттю та засвоєнню інформації.

Одним із можливих шляхів визначення особливостей структурної організації електронних текстів англомовних персональних інтернет-сторінок є порівняння структури електронних і традиційних писемних текстів. Дослідження структурної організації традиційних писемних наукових текстів, у тому числі й англомовних, міститься, зокрема, у праці І.Л. Бариш [1]. Вона вважає визначальними ознаками писемного наукового дискурсу автореференцію та контактність. Натомість А. Вежбицька додає до цих ознак англо-американського наукового дискурсу ненав'язливість [2, 68].

Прослідкуємо, як ці ознаки писемного наукового дискурсу знаходять відбиття в електронному тексті наукового блоку. Насамперед відзначимо певну схожість структурної організації як електронних текстів наукового блоку англомовних персональних інтернет-сторінок, так і писемних наукових текстів.

Ілюстрацією явища автореференції слугує вживання займенників 1 особи однини чи множини. Так, наприклад, у персональній інтернет-сторінці М. Бола як одній із багатьох англомовних персональних інтернет-сторінок, у яких переважає займенник «*we*» (1 особа множини), трапляються такі синтаксичні конструкції: *we intend investigating; we wish to include; we will seek; we will rely on; we will examine; we would also aim*. Уживання особового займенника «*we*» в електро-

нних текстах таких англомовних персональних інтернет-сторінок має етикетний характер.

Натомість у персональній інтернет-сторінці Дж. Арнольд, як і в багатьох інших, переважає наявність займенника «*I*» (1 особа однини). Цей займенник трапляється, наприклад, у таких синтаксичних конструкціях: *I investigate; I find evidence of; I discuss possible explanations for; I will focus on; I suggest*. Він репрезентує саме особистість автора.

Трапляються також випадки паралельного вживання в суцільному електронному тексті наукового комунікативного блоку особових займенників «*I*» та «*we*». Така ситуація трапляється, наприклад, у науковому блоці персональної інтернет-сторінки Б. Ебботт у таких синтаксичних конструкціях: *I want to; we will be shifting gears; I will summarize; we compared; we found; we also collected; I think; we have defined; I consider it possible; we will begin our investigation <...> with; we will turn our attention to; we argued; we pointed out; we defined*.

Засобами-репрезентантами явища контактності в електронному тексті наукового комунікативного блоку виступають синтаксичні конструкції, у яких проявляються відвертий вияв намірів автора (*we intend investigating; we wish to include; we will seek; we will rely on; we will examine; we would also aim; I will focus on; I want to; we will be shifting gears; we will begin our investigation <...> with; we will turn our attention to; I will summarize*), інформація про хід дослідження (*I investigate; I find evidence of; I discuss possible explanations for; I suggest*) та про отримані результати (*we compared; we found; we also collected; we have defined; we pointed out*), висловлювані застереження (*I raise the more general warning that*).

Говорячи про схожість електронних текстів наукового блоку англомовних персональних інтернет-сторінок і писемних наукових текстів, відмічаємо також певні розбіжності між ними. Однією з таких розбіжностей є, наприклад, уживання в електронному тексті наукового блоку згадуваної вже англомовної персональної інтернет-сторінки Дж.Ф. Аллена таких синтаксичних конструкцій: «*areas of research are combined in*», «*research breaks down into*», «*research <...> is focused on*», «*work <...> has included*», «*effort has also been made in*».

Такі синтаксичні конструкції, якщо й трапляються в письмовому науковому тексті, є не дуже численними. Натомість в електронних текстах наукового блоку англомовних інтернет-сторінок їх вживання є доволі частим. Можливим поясненням цього факту є, на наш погляд, необхідність у стислому вигляді проінформувати в електронному тексті аудиторію про основні положення щодо проведених досліджень та про основні результати, отримані в ході цих досліджень.

Наявність таких синтаксичних конструкцій в електронному тексті наукового блоку зазначеної

інтернет-сторінки дозволяє нам розглядати його в якості анотації.

Таким чином, текстам, які утворюють групу так званих вторинних текстів (рецензії, анотації, огляди, резюме, реферати, тези тощо), належить особливе місце в забезпеченні ефективної текстової комунікації в мережі Інтернет за допомогою електронних текстів англomовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів. Такі тексти можуть входити до складу як інформаційно-довідкового, так і наукового блоків електронних текстів. Це пояснюється тим, що вони «за своєю семантико-синтаксичною будовою, стилістичними рисами належать до довідково-інформаційної комунікації, однак за характером функціонування й тематикою мають бути віднесені до наукової комунікації» [4, 10].

Ці тексти, будучи з точки зору їх функціонування й семантики простими утвореннями, сприяють по-

ширенню інформації, формуючи коло потенційних адресатів інформаційно-довідкового або наукового блоку електронних текстів. Формування аудиторії потенційних адресатів виявляє себе в тому, що за допомогою таких вторинних текстів відбувається інформування соціуму про наявність або появу певних текстів у царині комунікації, повідомлення про їх тематику. Таким чином, ознайомившись із вторинними текстами, адресат складає уявлення про вже наявні у сфері комунікації в середовищі Інтернет тексти, а також про тексти, які незабаром з'являться в мережі, їх тематику, про самих авторів, праці яких викликають у нього зацікавленість.

Серед подальших перспектив проведеного дослідження вбачається необхідність виявити компоненти англomовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів, які забезпечують ефективність інтерактивної взаємодії комунікантів, і детальніше розглянути такі компоненти.

Література

1. Бариш І.Л. Етнолінгвістичні аспекти наукової комунікації / І.Л. Бариш // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 21–31.
2. Вежбицкая А. Культурно-обусловленные сценарии и их когнитивный статус / А. Вежбицкая // Язык и структура знания. – М. : Наука, 1990. – С. 63–85.
3. Радзівська Т.В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Т.В. Радзівська ; Ін-т української мови НАН України. – К., 1999. – 390 с.
4. Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації / Т.В. Радзівська. – К. : Ін-т укр. мови НАН України, 1998. – 194 с.

Державецька І. О.

ГЛЮТОНІЧНИЙ ДИСКУРС: ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню глютонічної лексики та її визначенню, тематичній структурі глютонічного дискурсу, семантичним особливостям глютонізмів, а саме особливостям їх вживання в текстах та специфіці їх перекладу. Також досліджується класифікація глютонізмів на матеріалі порівняння словникових статей.

Ключові слова: глютонічна лексика, глютонічний дискурс, глютонізм, переклад, словникова стаття.

Державецкая И. А. Глуттонический дискурс: лексикографический аспект. – Статья.

Статья посвящена исследованию глуттонической лексики и ее определению, тематической структуре глуттонического дискурса, семантическим особенностям глуттонизмов, а именно особенностям их употребления в текстах и специфике их перевода. Также исследуется классификация глуттонизмов на материале сравнения словарных статей.

Ключевые слова: глуттоническая лексика, глуттонический дискурс, глуттонизм, перевод, словарная статья.

Derzhavetska I. O. Gluttonic discourse: lexicographic aspect. – Article.

The article is focused on gluttonic lexis and its definition, thematic structure of gluttonic discourse, semantic features of gluttonic terms, namely, the characteristics of their use in the texts and the specificity of their translation. Also, the classification of gluttonic terms is studied on the basis of dictionary entries comparison.

Key words: gluttonic lexis, gluttonic discourse, gluttonic term, translation, vocabulary entry.

У сучасній лінгвістиці все більше уваги приділяється дослідженню різних видів дискурсу та методів їх аналізу. Це пов'язано з тим, що мова є динамічною, а тому в системі кожного виду дискурсу постійно відбуваються лексико-семантичні зміни. Окрім того, спектр визначень поняття «дискурс» і «текст» є надто широким, не охоплює специфіку кожного з існуючих видів дискурсу та особливостей їх текстів, що спричиняється тим, що будь-який дискурс є комплексним мовним поняттям.

Оскільки темою дискурсу може бути будь-яка сфера людської діяльності (економіка, право, екологія, військова справа, кулінарія тощо), класифікація видів дискурсу залишається відкритим питанням. У дослідженні ми розглянемо глютонічну лексику, оскільки життєдіяльність людини неодмінно пов'язана з приготуванням і вживанням харчової продукції. Тому інтерес викликають тематична структура глютонічного дискурсу, семантичні особливості глютонізмів, особливості їх вживання в текстах та специфіка їх перекладу.

На сьогоднішній день не існує чіткого визначення глютонічного дискурсу. Про це свідчить наявність навіть ряду назв, які використовують для позначення глютонічного дискурсу. Так, вітчизняні мовознавці П.П. Буркова [2, 8] та Н.П. Головицька [4, 5] пропонують термін «гастрономічний дискурс». О.Г. Савельєва вживає термін «кулінарно-гастрономічний дискурс» [12, 18], П.П. Банман – термін «кулінарний дискурс» [1, 151], А.В. Олянич – термін «глютонічний (гастрономічний) дискурс» [9, 61]. Зарубіжний мовознавець С. Берге вживає термін «gastronomic discourse» (гастрономічний дискурс) [14, 241], Л. Россато пропонує використовувати термін «culinary discourse» (кулінарний дискурс) [25, 31], М. Девіс вводить термін, який не виділяють вітчизня-

ні вчені як окремий вид дискурсу – «restaurant discourse» (ресторанний дискурс) [17, 153].

Отже, метою статті є аналіз лексикографічного подання ядерних одиниць глютонічного дискурсу. Мета зумовлює виконання таких завдань: акумулювання лексикографічних дефініцій ключових понять, пов'язаних із цим дискурсом, їх класифікація та компонентний аналіз.

Термін «глютонія» не виявлено у вітчизняних словниках, тому можна віднести його до неологізмів. Однак якщо проаналізувати походження терміна, виявляємо, що його утворено від латинського *gluttire*, яке має значення «ковтати, поглинати» [22]; а також значення «meaning to gulp down or swallow, means over-indulgence and over-consumption of food, drink, or wealth items to the point of extravagance or waste» [18]. Спираючись на тлумачення латинського терміна *gluttire*, можемо зазначити, що мова йде лише про вживання їжі, а тому такі важливі аспекти, як приготування їжі, оцінювання її смакових якостей тощо, не охоплені цим терміном. Окрім того, слід також зазначити, що згідно з наведеними дефініціями термін має додаткове конотаційне значення «надмірне вживання їжі», а тому він є вузькоспеціальним і має негативне забарвлення в англійській культурі. Підтвердженням цього є визначення *gluttony* в словнику «Merriam-Webster Dictionary» як «the act or habit of eating or drinking too much; excess in eating or drinking; greedy or excessive indulgence» [21].

Проаналізувавши терміни «кулінарія», «гастрономія», «глютонія», можемо зробити висновки про те, що термін «глютонія» має широке значення, тому доцільним є вживання терміна «глютонічний дискурс». Він має такі важливі ознаки, як характеризування кулінарії як мистецтва, що потребує спеціальних наукових знань і вмінь, а також розуміння тонкощів приготуван-

ня їжі, оцінка її смакових властивостей та власне споживання.

А.В. Олянич визначає глютонічний дискурс як особливий вид масово-інформаційної комунікації, який характеризує всю систему харчового процесу, що складається з таких стадій: обробка харчової продукції, підготовка харчової продукції до приготування, процес приготування та споживання їжі [10, 395].

Розглядаючи глютонічний дискурс, О.Ю. Земськова відзначає, що глютонічний дискурс охоплює лексику, яка відображає фізіологічні потреби людини в їжі [7, 286]. Глютоніми, які складають систему глютонічного дискурсу, по-різному визначаються науковцями. Так, А.В. Олянич відносить до глютонімів харчові знаки, які є елементами гастрономічного дискурсу [8, 33]. На думку науковця, гастрономічні переваги різних культур суттєво різняться. Англійці, наприклад, надають перевагу сиру, м'ясу, пудингу тощо. Г.М. Боваєва називає глютонімами найменування знаків їжі та її компонентів. Науковець розподіляє ці найменування на знаки-локативи та знаки-інструментативи в глютонічній системі. Вони у свою чергу включають знаки, які вказують на походження продукту або спосіб приготування страви, та знаки, які вказують власне на місце приготування та приладдя, що використовується для приготування.

Л.Р. Єрмакова акцентує увагу на тому, що глютонічна лексика є засобом відображення національної мови, яка реалізується в системі тексту в процесі комунікації, пов'язана з найменуваннями харчових продуктів та їх споживанням. Оскільки традиції споживання їжі різняться в кожній країні, Л.Р. Єрмакова вважає, що глютонічна лексика є національно та культурно обумовленою [6, 6].

У дослідженні ми будемо використовуватися поняття «глютонічна лексика» в якості системи лексичних одиниць «гастрономії», яка прийнята в певній лінгвокультурній спільноті. У зв'язку з цим система глютонічної лексики складається з таких складників: базового концепту; сем, які переважають у дискурсі глютонії; характеристик глютонічних найменувань та дій, які співвідносяться з процесами, що пов'язані з приготуванням, споживанням їжі тощо.

Глютонічна лексична система англійської мови формувалася впродовж багатьох століть, у процесі чого формувалися гастрономічні звички та харчові традиції англійців. У результаті сьогодні можна говорити про існування власної національної англійської кухні, яка відображає кулінарний досвід англійського народу. Глютонічна лексика англійської мови формувалася під впливом глютонічного дискурсу новозеландських, американських, австралійських, російських, українських та інших гастрономічних традицій.

Складність під час дослідження глютонічної лексики становить відсутність укладених словни-

ків такого типу слів. Відповідно, нами за основу було взято англійськомовні тлумачні словники, а саме: «Collins English Dictionary», «Longman English Dictionary Online», «Merriam-Webster Dictionary», «Random House Kernerman Webster's College Dictionary», «The American Heritage Dictionary of the English Language», «Roget's 21st Century Thesaurus». Словникові статті в наведених словниках мають таку структуру: базове слово, його граматичні характеристики, тлумачення терміна, приклади використання, фразові словосполучення, у деяких випадках – синоніми. У наведених словниках ми віднайшли ряд глютонімів, які можна класифікувати на певні групи [16; 20; 21; 23; 24; 26].

1. Найменування **типів їжі**: *four-course meal* – чотириразова їжа; *fast food* – швидка їжа; *TV dinner* – обід із напівфабрикатів; *buffet* – шведський стіл; *picnic* – пікнік.

2. Будь-яка їжа неодмінно пов'язана зі станом її **якості й готовності**. У зв'язку з цим можна виділити такі її властивості: *crisp (crunchy)* – хрусткий; *fresh* – свіжий; *hot* – гарячий; *raw* – сирий; *stodgy* – густий; *tough* – жорсткий; *overcooked* – переварений; *undercooked* – недодарований.

3. До групи глютонічної лексики входять слова на позначення **смакових властивостей**: *bitter* – гіркий; *bland* – прісний; *mild* – негострий (неміцний, м'який); *salty* – солоний; *sour* – кислий; *spicy* – гострий; *sweet* – солодкий; *tasteless* – несмачний.

4. Найбільшу кількість із досліджених у словниках глютонімів складають найменування **власне харчових продуктів**. Їх у свою чергу можна поділити на такі групи:

а) **фрукти та овочі** (*fruits and vegetables*): *apricot* – абрикос; *cherry* – вишня; *cranberry* – журавлина; *orange* – апельсин; *peanut* – арахіс; *pear* – груша; *pineapple* – ананас; *plum* – слива; *pomegranate* – гранат; *raspberry* – малина; *walnut* – волоський горіх; *aubergine (egg-plant)* – баклажан; *broccoli* – броколі; *cauliflower* – цвітна капуста; *cabbage* – капуста; *cucumber* – огірок; *carrot* – морква; *potato* – картопля; *strawberry* – полуниця; *sweet corn* – кукурудза; *tomato* – помідор; *zucchini (courgette)* – кабачок; *garlic* – часник; *ginger onion* – цибуля; *parsley* – петрушка; *pepper* – перець;

б) **закуски** (*snacks – закуски*): *rye-bread (brown bread)* – чорний хліб; *butter* – масло; *olive oil (olive)* – оливкове масло; *bacon and eggs* – яєчня з беконом; *ham and eggs* – яєчня з шинкою; *cheese* – сир; *cheese sandwich* – бутерброд з сиром; *egg sandwich* – бутерброд з яйцем; *corned-beef sandwich* – бутерброд із солониною; *caviar sandwich* – бутерброд з ікорою; *sandwich* – бутерброд; *omelet(te)* – омлет; *paste – naanem*; *vegetable salad* – салат з овочів;

в) **м'ясні блюда** (*meat courses*): *beefsteak* – біфштекс; *roast beef* – роствбиф; *chop (cutlet)* – відбивна; *dumpling* – пельмень; *meatballs* – фрикадельки;

game – дичина; *poultry* – птиця; *chicken* – курка; *ham* – шинка; *veal* – телятина; *mutton* – баранина; *pork* – свинина; *crabmeat* – крабове м'ясо;

г) **супи (soups)**: *broth* – Бульйон; *beef tea* – міцний бульйон; *chicken broth* – курячий бульйон; *pea soup* – гороховий суп; *vegetable soup* – овочевий суп; *cabbage soup* – щі; *fish soup* – юшка;

г) **морепродукти (seafoods)**: *lobster* – омар; *oyster* – устриця; *pike* – щука; *pikeperch* – судак; *plaice* – камбала; *salmon* – лососина; *sardines* – сардини; *shrimp* – креветка; *sturgeon* – осетрина; *trout* – форель;

д) **десерти (desserts)**: *biscuit* – бісквіт; *roll* – булка; *bun* – булочка; *doughnut* – пончик; *pie* – пиріг; *ring roll* – бублик; *puff* – слойка; *pastry* – випічка; *scone* – кекс (коржик); *gingerbread* – імбирний пряник; *cake* – кекс (містечко); *plum cake* – кекс з ірюмом; *cookies* – печиво; *pancake* – млинець; *candy* – цукерка; *chocolate* – шоколад; *honey* – мед; *ice cream* – морозиво; *jam* – варення; *jelly* – желе; *sour cream* – сметана; *pudding* – пудинг;

е) **крупни (cereal)**: *gruel* – каша; *buckwheat* – гречка; *milk porridge* – молочна каша; *porridge* – вівсяна каша; *oatmeal* – вівсяна каша; *pearl barley* – перловка; *peeled barley* – ячнева крупа; *semolina* – манна крупа (манка);

є) **безалкогольні напої**: *carbonated water* (*sparkling water*, *club soda*) – вода з газом; *cream* – сливки; *(mug off) coffee* – (кружка (чашика)) кофе; *decaf* – без кофеїну (кофе); *(fruit) juice* – (фруктовий) сік; *grapefruit juice* – грейпфрутовий сік; *hot chocolate* – гаряче какао; *(hot (cold)) milk* – (гаряче (холодне)) молоко; *iced-tea* – чай із льодом; *lemonade* – лимонад; *milk (shake)* – молоко (с морозивом); *mineral water* – мінеральна вода; *orange juice* – апельсиновий сік; *refill* – додаткова порція напою; *root beer* – рутб'єр, кореневе пиво, сарсапарілла (алкогольний або безалкогольний газований напій на травах); *soda* – газована ароматизована вода; *soft drink* – безалкогольний напій; *sugar* – цукор; *tea* – чай; *water* – вода; *yogurt* – йогурт;

ж) **алкогольні напої**: *beer* – пиво; *bourbon whiskey* – віскі бурбон; *champagne (bubbly)* – шампанське; *cocktail* – коктейль; *egg nog* – яєчний лікер; *mulled wine* – глінтвейн; *(red (white)) wine* – (біле (червоне)) вино; *scotch whiskey* – шотландське віскі; *(wine) cooler* – грайливе вино з соком.

Також глутонічна лексика включає найменування осіб, які займаються приготуванням їжі: *baker* – пекар; *chef* – шеф-повар; *culinary* – кулінар.

До глутонімів можна зарахувати найменування закладів харчування – закусочних, кафе, ресторанів: *all-you-can-eat buffet* – буфет-закусочна, у якій відвідувач може за фіксовану плату поїсти вдоволь, без обмежень; *buffet* – буфет; *café* – кафе; *coffee shop* – кафе, у якому подають каву і десерти; *deli* (скорочення від *delicatessen*) – закусочна, у якій подають готову їжу; *diner* – недорога

закусочна, яка розташовується на узбіччі; *drive-through (drive-thru, drive in)* – автомобільна закусочна, у якій відвідувачі роблять і приймають замовлення, не виходячи зі свого автомобілю; *hotdog stand* – сосисочна; *restaurant* – ресторан [5].

Глутонічна лексика в складі номінативної системи національної мови може бути мотивованою культурною специфікою, наприклад: *Yorkshire pudding*, *Russian vodka*, *English green tea*, *Ukrainian borsch*. Національно-культурна специфіка виражається за допомогою найменувань, які містять у своєму складі лексеми, мотивовані традиціями та звичаями, прийнятими в суспільстві. Наприклад: «*Galychyna*» *milk*, «*Khlibna khata*» *cheese*, *mini-croissant* «*Seven Days*», «*Prosto jvashino*» *milk*, *Italian pizza*.

Глутонічна лексика останніх років суттєво поповнилася термінами, які підкреслюють екологічну чистоту продукту. Це пов'язано з поширенням уваги суспільства до культури харчування. Продуктивними в цьому випадку є префікси екологічної семантики *bio-* та *eco-*, наприклад: *biokefir*, *biobalanced yogurt*, *ecobread*.

Також найменування харчової продукції в англійській мові характеризуються вживанням географічних назв, які підкреслюють приналежність страви до тієї чи іншої країни, наприклад:

Irish Stew: *an Irish stew always has a common base of lamb, potatoes, and onion. It could contain any number of other ingredients, depending on the cook.*

Welsh Faggots: *Pig's liver is made into meatballs with onion, beef suet, bread crumbs, and sometimes a chopped apple. Faggots used to be made to use up the odd parts of a pig after it had been slaughtered* [15].

Сьогодні до мови глутонічного дискурсу входить усе більше слів на позначення продуктів швидкого приготування – фаст-фуду, наприклад: *burger*, *cheeseburger*, *buffalo rings*, *hot rings*, *chicken rings*, *fish and chips*, *French fries*, *chips*, *hamburger*, *hot-dog*, *nachos*, *onion rings*, *pizza*, *popcorn*, *potato crisps*, *potato chips*, *sandwich*.

Фаст-фуд є одним із напрямів сучасної харчової культури. Їжа швидкого приготування є частиною кухні сучасних англійців. Перше з визначень фаст-фуду належить Ф. Фернандесу-Арместо. Науковець відносить до фаст-фуду будь-яку їжу швидкого приготування, яку споживають «на ходу», під час перекусів, особливо в умовах мегаполісів [19, 212]. О. Пас, навпаки, відносить фаст-фуд до індустріалізованої їжі, яка є найбільш зручною в умовах індустріального суспільства, оскільки виключає стадію приготування їжі від початку до кінця [11, 153].

І.В. Сохань, звертаючись до останнього рівня гастрономічної культури, що розуміється як можливість гастрономічної рефлексії, виділяє специфічність щодо фаст-фуду. Первинну гастрономічну рефлексію подано як традиційний варіант репрезентації гастрономічної культури – у форма-

ті кулінарної книги, яка, як це вбачається, щодо фаст-фуду не можлива [13, 261].

Важливим аспектом дослідження глютонічної лексики є виявлення її структурних особливостей. Н.С. Ваврентович пропонує розподіляти глютоніми на прості, які виражені іменниками, прикметниками тощо, та фразові, тобто найменування-словосполучення [3]. Аналізуючи структуру глютонімів у лексикографічних джерелах [16; 20; 21; 23; 26], ми виявили, що найчастіше зустрічаються прості глютоніми, виражені іменниками та прикметниками. Глютоніми-іменники, як правило, слугують для найменування харчових продуктів, а глютоніми-прикметники – для вираження оцінки смакових якостей, готовності або неготовності продукту, наприклад: *meat, ham, veal, mutton, pork, bacon, eggs, tomatoes, sauces, pickles,*

vegetables, soup, broth; poor, delicious, sweet, light, tasty. Також у лексикографічних джерелах наявні фразові найменування, а саме: *friedpotato, cheese sandwich, corned-beef sandwich, roastbeef, beefsteak, redpepper.* Найменування-словосполучення використовуються для того, щоб підкреслити переважання того чи іншого смаку, кольору та інших характеристик продуктів, наприклад: *black pepper, egg sandwich.*

Таким чином, глютонічна лексика формує цілісну систему, яка складає окремий глютонічний дискурс. Семантика глютонімів увібрала в себе особливості культури харчування нації. Найменування харчових продуктів присутні в кожній мові. Як показує аналіз, найменування виконують номінативну або інформативну функцію, повідомляючи споживачам продукції про її походження, смак, вміст тощо.

Література

1. Банман П.П. Кулинарный дискурс / П.П. Банман. – Ставрополь : Ставропольское книжное изд-во, 2009. – 280 с.
2. Буркова П.П. Кулинарный рецепт как особый тип текста: автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» ; 10.02.01 «Русский язык» / П.П. Буркова ; Ставропольский гос. ун-т. – Ставрополь, 2004. – 29 с.
3. Ваврентович Н.С. Структурні типи англomовних торгових назв на веб-сайтах мережі Інтернет / Н.С. Ваврентович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://srw.kspu.edu/wp-content/uploads/2012/04/Vavrentovitch.pdf>.
4. Головницкая Н.П. Лингвокультурные характеристики немецкоязычного гастрономического дискурса : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.П. Головницкая ; Волгоградский гос. ун-т. – Волгоград, 2007. – 26 с.
5. Еда и питье [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.correctenglish.ru/speaking/vocabulary/food-drinks>.
6. Ермакова Л.Р. Глютонические прагматонимы и национальный характер: на материале русской и английской лингвокультур : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Л.Р. Ермакова ; Белгородский гос. нац. исследовательский ун-т. – Белгород, 2011. – 236 с.
7. Земскова А.Ю. Гастрономические библеизмы в современном английском языке / А.Ю. Земскова // Проблемы современной лингвистики (языковые контакты) : сб. матер. II Междунар. науч. конф. (г. Баку, Азербайджан, 22–23 ноября 2007 г.). – Баку : Изд-во БСУ «Kitab alemi», 2007. – С. 284–291.
8. Олянич А.В. Гастрономический дискурс в системе массовой коммуникации: семантико-семиотические характеристики / А.В. Олянич // Массовая культура на рубеже XX–XXI веков: человек и его дискурс : сб. науч. тр. / под ред. Ю.А. Сорокина, М.Р. Желтухиной. – М. : Азбуковник, 2003. – С. 167–201.
9. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.В. Олянич ; Волгоградский гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2004. – 602 с.
10. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса : [монография] / А.В. Олянич. – М. : Гнозис, 2007. – 407 с.
11. Пас О. Поэзия. Критика. Эротика. Эссе разных лет / О. Пас. – М. : Русское феноменологическое общество, 1996. – 192 с.
12. Савельева О.Г. Концепт «еда» как фрагмент языковой картины мира: лексико-семантический и когнитивно-прагматический аспекты (на материале русского и английского языков) : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / О.Г. Савельева ; Кубанский гос. ун-т. – Краснодар, 2006. – 270 с.
13. Сохань И.В. Фаст-фуд как актуальная гастрономическая практика потребления / И.В. Сохань // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2011. – Т. XIV. – № 5. – С. 260–269.
14. Berghe S. The Language of Luxury. Opulence in Gastronomic Discourse, 1960–2000 / S. van Berghe // *Luxury in the Low Countries. Miscellaneous Reflections on Netherlandish Material Culture, 1500 to the Present.* – Brussels : ASP Publishers, 2010. – P. 239–258.
15. British Food [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.learnenglish.de/culture/foodculture.html>.
16. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com>.
17. Davis M. A Taste for New York: Restaurant Reviews, Food Discourse, and the Field of Gastronomy in America / M. Davis. – New York : New York University, 2009. – 292 p.
18. Encyclo MMXII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.encyclo.co.uk/2013/define/gluttony>.
19. Fernandez-Armesto F. Near a Thousand Tables: A History of food / F. Fernandez-Armesto. – New York : The Free Press, 2002. – 224 p.
20. Longman English Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com>.
21. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/dictionary>.
22. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=food&searchmode=none.
23. Random House Kernerman Webster's College Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com>.
24. Roget's 21st Century Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://thesaurus.com>.
25. Rossato L. The Discourse of British TV Cookery / L. Rossato. – Naple, 2009. – 134 p.
26. The American Heritage Dictionary of the English Language [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com>.

Домброван Т. И.

ЗАИМСТВОВАНИЕ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ АНИЗОТРОПИИ ЯЗЫКОВОЙ СИСТЕМЫ

В статье явление заимствования рассматривается с позиций диахронической лингвосинергетики и трактуется как проявление анизотропных свойств языковой системы. Показано, что разные уровни языка обладают неодинаковой степенью анизотропии.

Ключевые слова: анизотропия, диахроническая лингвосинергетика, заимствование, история английского языка, эволюция языковой системы.

Домброван Т. І. Запозичення як прояв анізотропії мовної системи. – Стаття.

У статті явище запозичення розглядається з позицій діахронічної лінгвосинергетики та інтерпретується як прояв анізотропних властивостей мовної системи. Показано, що різним рівням мови властивий різний ступінь анізотропії.

Ключові слова: анізотропія, діахронічна лінгвосинергетика, запозичення, історія англійської мови, еволюція мовної системи.

Dombrovan T. I. Borrowing as manifestation of language system anisotropy. – Article.

The article advances a new approach within the study of language development, namely – diachronic linguosynergetics. The linguistic phenomenon of borrowing is regarded as a manifestation of anisotropy of language system. It is argued that various language levels are characterized by different degrees of anisotropy.

Key words: anisotropy, borrowing, diachronic linguosynergetics, history of the English language, language development.

Человеческий язык, будучи динамичной, открытой системой, изменяется постоянно, и в этом нет ничего удивительного. Дж. Эйтчисон утверждает: «В мире, где люди стареют, головастики превращаются в лягушек, а молоко в творог, было бы странным, если бы только язык оставался неизменным» [8, 4]. По мнению Л. Кемпбелл, изменения в языке естественны и неизбежны, это «факт жизни, <...> хорошо или плохо – они просто есть», поэтому любые жалобы о том, что язык изменяется, являются тщетными и несерьезными [12, 3, 4].

Анализ публикаций последних лет показывает, что интерес исследователей к проблемам развития языков не угасает. В частности, в современных условиях глобализации требуют всестороннего освещения различные стороны межязыковой коммуникации. Межязыковые контакты и сопутствующий им процесс заимствований выступают одним из факторов, способных спровоцировать изменения в отдельной подсистеме языка или даже в системе в целом.

Цель статьи состоит в рассмотрении феномена заимствования с позиций новой исследовательской парадигмы – синергетической. Использование методологии и исследовательского инструментария синергетики в лингвистических студиях способствовало оформлению нового междисциплинарного направления в науке о языке – лингвосинергетики. Обращение к лингвосинергетике представляется актуальным и вызвано необходимостью методологического обновления современной науки о языке, основанного на междисциплинарном подходе к объекту изучения с учетом новейших достижений в области естествознания, что позволяет значительно расширить исследовательское пространство, а также обогащает науку о языке новыми приемами и методами научного анализа.

Изучение языковой системы в развитии, выявление и описание механизмов ее изменения и самоорганизации, моделирование и прогнозирование динамики языковых явлений – эти и другие аспекты жизни языка составляют объект исследования и предмет анализа развиваемой нами диахронической лингвосинергетики [4; 5].

Термин *анизотропия*, используемый в тексте статьи, заимствован из естествознания и обозначает зависимость свойств вещества или материала от направления воздействия на него. Анизотропия основывается на пространственной упорядоченности структуры той или иной субстанции. В контексте нашего исследования под *анизотропией языковой системы* понимается скалярное свойство языковой системы противостоять (тогда можно говорить о низкой степени анизотропии) или поддаваться в той или иной мере внешним воздействиям, то есть влиянию среды (в этом случае говорим о средней или высокой степени анизотропии). Частным случаем анизотропии можно считать степень «сопротивляемости» *различных подсистем* языка к чужеродным элементам.

История становления и развития английского языка складывалась таким образом, что английский язык, как, пожалуй, ни один другой из европейских языков, подвергся значительному иноязычному влиянию. Однако степень этого влияния на подсистемы языка была разной и, как правило, обуславливалась сопутствующим действием ряда факторов политического, экономического и культурного планов. Кратко рассмотрим основные источники влияния на английский язык.

Следы кельтских языков. Общеизвестно, что в середине V в. н. э. германские племена начали массовое заселение Британских островов, где на протяжении нескольких столетий жили кельты, сумевшие сохранить свой язык, несмотря на дли-

тельное римское господство (с 50-х гг. до н. э. по первую половину V в. н. э.). Завоевание новых территорий длилось около полутора столетий. В результате германцы фактически разгромили римско-кельтскую культуру, вытеснили и/или физически истребили местное население. Язык захватчиков стал господствующим: не было необходимости в использовании языка побежденных. Это частично объясняет незначительное количество слов кельтского происхождения (главным образом топонимов и антропонимов), сохранившихся в современном английском языке.

Исследователи выделяют три этапа влияния кельтских языков на английский [13, 91–93]:

- 1) до 450 г., включает заимствования в германские языки из кельтских языков на континенте;
- 2) 450–1400 гг., включает заимствования в результате контактов английского и кельтских языков до и после принятия христианства (VII в.);
- 3) влияние кельтских языков на английский после 1400 г.

К континентальному пласту заимствований в германские языки относятся названия предметов хозяйства (*carrus* «повозка, телега»), домашних животных (*ass* «осел» < др.-англ. *assa* < кельтс. **as(s)in*), ландшафта (*dūn* «холм» > совр. англ. *down*), металлов (*iron* «железо» < др.-англ. *īren* < кельтс. *jārn*; *lead* «свинец» < др.-англ. *lēad* < кельтс. *lūaide*), названия рек *Rhine* (Рейн) и *Danube* (Дунай).

Ко второму этапу заимствований относят главным образом топонимы и ландшафтные наименования (например: *Avon* от *afon* «река», *Dover* от *dwt* «вода», *loch* «озеро», *cumb* «глубокая долина»), а также названия городов (*Cardiff*, *Belfast*, *London*), название реки *Thames* и другие.

Третий этап заимствований включает период после XV в., когда в английский язык из кельтских языков Великобритании и Ирландии вошло множество существительных, среди которых назовем такие (даты приводятся по словарю «Oxford English Dictionary»): в 1425 г. *clan* «клан» (гаэльск. *clann*), в 1450 г. *bard* «певец», в 1512 г. *plaid* «плед» (гаэльск. *plaide*), в 1571 г. *shamrock* «клевер, трилистник», в 1715 г. *whiskey* «виски», вытеснившее старое *usquebaugh* (гаэльск. *uisge beatha* – лат. *aqua vitae*) и другие.

Важным представляется тот факт, что заимствованию подлежали преимущественно существительные. Прилагательные кельтского происхождения отмечены лишь в топонимах, например: *Glenmore* «огромная долина» или *Kilmore* «большая церковь» (-*more* < кельтс. *mor/maur* «великий, большой»). Другие части речи среди кельтских заимствований не отмечены.

Влияние скандинавских языков. Заимствования из скандинавских языков в результате заселения датчанами и норвежцами огромной террито-

рии Британских островов, именуемой Областью датского права, обнаруживают себя только к концу древнеанглийского периода и началу среднеанглийского периода. Безусловно, о времени вхождения того или иного иноязычного элемента в язык-реципиент мы можем судить только относительно, ориентируясь на дошедшие до нас письменные памятники, в которых искомые элементы зафиксированы. Естественно, что вначале заимствование попадает в устную речь, и лишь с течением времени оно может закрепиться в языке, получив соответствующую письменную форму. Следовательно, в письменном языке мы получаем инновации, уже прошедшие некоторые стадии «притирки» к новым условиям функционирования. Поэтому вполне прав Б.А. Ильиш, который утверждает: «К моменту их проникновения в литературный язык это уже были не скандинавские слова как таковые, а диалектизмы, то есть слова, характерные для северных английских диалектов» [6, 166].

Генетическое родство нескольких контактирующих германских языков (древнеанглийского, древних норвежского и датского) затрудняет определение точного объема заимствованной лексики. Ученые не раз отмечали, что не всегда можно определить, является ли то или иное слово английским, или же оно заимствовано из скандинавского, поскольку многие слова в обоих языках были одинаковыми по звуковому составу [1, 118]. С одной стороны, это значительно облегчало процесс коммуникации, а с другой – способствовало смешению двух языков. Важно, что скандинавы учились письменности у англичан.

Скандинавские элементы обнаруживаются в топонимах не только поселений в Области датского права, но и в Англии. Это объясняется тем, что зачастую название поселению давалось соседями, а не самими жителями. Таким образом, если в названии селения присутствует скандинавский антропоним, это означает, что владельцем этого поместья был скандинав. Если же в топониме выделяется скандинавское нарицательное существительное, это свидетельствует о том, что окружающее население было носителями скандинавских диалектов. Скандинавскими по происхождению являются элементы *-by* «деревня, город», *-toft* «земельный участок», *-beck* «ручей», *-ness* «мыс», *-carr/-ker* «кустарник», *-dale* «долина», *-fell* «гора», *-forth* «залив», *-gill* «ущелье», *-lund* «роща», *-mire* «болото», *-scar* «утес», *-scough* «лес», *-thorp(e)* «деревня», *-gate* «дорога» и некоторые другие [1, 116]. Широкая распространенность скандинавских элементов в британской топонимике указывает на значимость влияния норвежского и датского языков на английский.

О высокой степени смешения рассматриваемых языков свидетельствует заимствование оби-

ходной лексики, причем не только из разряда существительных, но (что представляется очень важным) и других частей речи, включая глаголы (например, современные английские слова *call, cast, die, gape, get, give, scare, scrape, scream, take, want* скандинавского происхождения), прилагательные (например, *meek, low, loose, wrong, ill, ugly, rotten, happy*), союзы (сканд. союз *þo* > совр. англ. *though* стал использоваться вместо др.-англ. *þēah*) и предлоги (др.-сканд. *við*, др.-англ. *wið* > совр. англ. *with*).

Основным среди заимствований из скандинавских языков признаётся заимствование местоимений, а именно: неопределенного местоимения *same*, местоимения *both* и личного местоимения 3 лица множественного числа *þeir* (> совр. англ. *they*), которое вытеснило форму *hīe*, а также формы *þeirra* (> совр. англ. *their*) вместо *hira* и, соответственно, формы *þeim* (> совр. англ. *them*) вместо *him*. Подобная замена была обусловлена, очевидно, тем, что, с одной стороны, формы местоимений 3 лица единственного числа мужского, женского и среднего родов, а с другой – формы местоимения 3 лица множественного числа сложно дифференцировались в связи со сходством звучания и написания (см. таблицу 1).

Таблица 1
Склонение личных местоимений 3 лица
в древнеанглийском языке

Падеж	Формы местоимений 3 лица единственного числа			Множественное число
	Мужской род	Женский род	Средний род	
Именительный	<i>he</i>	<i>heo/hio</i>	<i>hit</i>	<i>hi/hie/heo</i>
Родительный	<i>his</i>	<i>hire</i>	<i>his</i>	<i>hira/hiera</i>
Дательный	<i>him</i>	<i>hire</i>	<i>him</i>	<i>him</i>
Винительный	<i>hine/hiene/hyne</i>	<i>hi/hie</i>	<i>hit</i>	<i>hi/hie/heo</i>

Появление в системе личных местоимений форм, начинающихся с *þ* (> *th*-), не могло рассматриваться как нечто совсем чуждое системе-реципиенту, поскольку в древнеанглийском языке существовали указательные местоимения (функционировавшие также как относительные), из которых позднее развился определенный артикль, имевшие в начале словоформы букву *þ* (см. таблицу 2).

Внедрение иноязычного элемента в грамматическую парадигму языка-реципиента следует рассматривать как проявление крайне высокой степени анизотропии языковой системы. Как правило, грамматическая система языка проявляет устойчивость к внешним воздействиям, поскольку является основой, каркасом сложной сети

взаимодействия разноуровневых единиц языка, и ответственна за сохранность жизнеспособности и функциональности всей системы. «Расшатывание» грамматической системы извне может привести к переключению управляющих параметров, а в результате – к реорганизации отдельной части системы или всей системы в целом.

Таблица 2
Склонение указательных местоимений
в древнеанглийском языке

Падеж	Формы указательных местоимений единственного числа			Множественное число
	Мужской род	Женский род	Средний род	
Именительный	<i>se</i>	<i>seo</i>	<i>þæt</i>	<i>þa</i>
Родительный	<i>þæs</i>	<i>þære</i>	<i>þæs</i>	<i>þara</i>
Дательный	<i>þæm</i>	<i>þære</i>	<i>þæm</i>	<i>þæm</i>
Винительный	<i>þone</i>	<i>þa</i>	<i>þæt</i>	<i>þa</i>

Тесные лингвистические контакты между англосаксами и скандинавами проявились не только в заимствовании лексики и, соответственно, обогащении вокабуляра языков. Отмечены случаи «возрождения» исконных единиц, считавшихся устаревшими и/или малоупотребительными, однако «реанимированных» благодаря наличию сходных элементов в контактируемых языках. Примером может служить предлог *till*, который, по наблюдениям О. Есперсена, встречается только один или два раза в древнеанглийских памятниках доскандинавского периода, однако позднее получает взрывное распространение на севере, откуда распространяется на юг. О. Есперсен отмечал, что в датском языке существовал такой же предлог, который употреблялся для указания как на время, так и на пространство; современные шотландцы используют его подобным образом [15, 66].

Как результат межъязыковых контактов в ряде случаев отмечается семантический сдвиг, включая расширение значения или сужение значения английского слова под влиянием родственных скандинавских параллелей. Например, др.-англ. *yift* > *gift* вначале означало «выкуп за невесту», затем расширило свое значение и сейчас обозначает «дар, подарок». Сужение семантического объема наблюдаем в истории слова др.-англ. *eorl* > *earl*, которым в древнеанглийском языке называли благородного человека и/или храброго воина и/или человека вообще. Во времена правления скандинавского короля Кнута и его наследников (1016–1042 гг.) это слово под влиянием норвеж. *jarl* «приближенный к королю» приобрело значение «граф» [15, 69].

Из сказанного следует, что скандинавское влияние на английский язык было ощутимым практи-

чески на всех языковых уровнях, правда, с разной степенью анизотропии.

На фонетическом уровне степень анизотропии английского языка низкая, поскольку на систему звуков древнеанглийского языка скандинавские языки практически не повлияли (о чем упоминалось ранее).

На морфемном уровне след межъязыковых контактов проявился в заимствовании отрицательно-го префикса *ú > un-* (конечно, не отдельного префикса, а в составе слов; однако префикс оказался высокопродуктивным, продолжая функционировать в английском языке и в настоящее время). Заимствование словообразовательных элементов и дальнейшее их использование в языке-реципиенте в качестве строительного материала для образования новых единиц является важным показателем глубины воздействия иноязычного влияния на этот язык и увеличивает степень анизотропии языка-реципиента.

Наиболее высокая степень анизотропии является на лексическом уровне, что иллюстрируется большим количеством заимствованных из скандинавских языков лексем (причем не только существительных, но и других частей речи), сохранившихся и в топонимике, и в диалектах, и в литературном языке.

Влияние древнескандинавских языков на грамматическую организацию английского языка также значительно, проявилось оно не только в заимствовании служебных слов (предлогов, союзов) и форм личного местоимения 3 лица множественного числа, но и в катализе процесса упрощения и последующей утери падежных флексий, что способствовало типологической перестройке английского языка.

В области синтаксиса предложения влияние скандинавских языков обычно видят в резко возросшем в среднеанглийский период употреблении придаточных определительных предложений, вводимых контактно, без союзного слова, при этом предлог ставился в конце предложения (как, например, в современном английском: *This is the man I was speaking about/to*). Предложения такого типа в древнеанглийском языке встречались крайне редко, поэтому О. Есперсен приписывает развитие этой структуры влиянию датского языка [15, 82].

В сфере синтаксиса словосочетания скандинавскому влиянию также приписывают включение *get* в качестве вспомогательного глагола в конструкцию страдательного залога [1, 128] и возросшее число сочетаний *глагол + предлог/наречие* как прообраз фразовых глаголов [11, 422–423].

Заимствования из французского языка. Фонетическая и грамматическая подсистемы английского языка проявили устойчивость к воздействию норманнского французского языка (XI–XIV вв.).

Самое осязаемое влияние на английский язык было в области лексики. Заимствовались юридические термины, слова, связанные с государственным управлением, организацией армии, церкви, а также номинации культурных артефактов. Важным представляется не столько сам процесс импортирования новых слов, сколько тот факт, что новые слова входили в английский язык вместе с новыми *понятиями*; в результате межъязыковых и межкультурных контактов преобразалась картина мира британцев средневековья. Такой подход позволяет рассматривать процесс заимствования не только как процесс обогащения лексического состава языка, но и как «способ взаимообмена культур» [2, 99].

Огромному притоку французских лексических единиц в словарь английского языка способствовали также определенные внешние факторы. Следует обратить внимание, что эти факторы отсутствовали во времена скандинавского влияния на английский язык. Иными словами, каждый период в истории развития языка характеризуется своим особым паттерном внешних факторов воздействия на эту открытую языковую мегасистему. К подобным факторам относим такие:

1) *престижность (социальный фактор)*. Число завоевателей (имеется в виду армия Вильгельма – не более 10–15 тыс. человек) и переселившихся впоследствии норманнов (до 20 тыс.) было всё же незначительным по сравнению с общей численностью населения Англии (около 2 млн человек) во второй половине XI в. [1, 132]. Переселенцы, как правило, не смешивались с местным населением (как скандинавы), по крайней мере, на первых порах. Язык захватчиков стал языком правящих кругов. Среди приближенных к королю и ко двору практически не было англичан. Произошло расслоение общества на правящую франкоговорящую верхушку и англоговорящие низы. Владеть французским языком и читать французскую литературу стало престижным, поскольку косвенно свидетельствовало о социальном статусе человека. Знание иностранного языка способствовало проникновению отдельных слов в родной язык.

2) *социальный фактор*. Языком государственного управления и судопроизводства был французский. Однако для ведения судебных слушаний, как и для разбирательства жалоб англоязычного населения, без знания английского обойтись было невозможно. Лишь в 1362 г. парламент официально закрепил за английским языком право использоваться в суде. Духовенство (как правило, носители французского языка) аналогично проповедовало на латыни, однако чтобы сделать проповеди понятными англоязычным прихожанам, священники были вынуждены изучать английский язык. В результате параллельное использование

языков взаимно их обогащало, множество французских слов вошло в узус англичан.

3) *социально-экономический фактор*. Несмотря на то, что французский язык стал официальным языком государства, знание английского было крайне необходимым для предпринимателей-французов среднего сословия, стремившихся расширить границы своего бизнеса на британской территории. Смешанные браки среди представителей среднего сословия способствовали возникновению билингвизма, когда дети от таких браков владели обоими языками.

Известно, что английский язык заимствовал не только из норманнского диалекта французского языка, но и из центрального французского (как результат тесных и постоянных контактов Англии с Францией). Этот факт объясняет наличие в современном английском языке семантических дублетов с фонетическими альтерациями. Например, *warrant* (Norman, появилось в английском в 1225 г.), *guarantee* (Central French, 1624 г.), *warden* (Norman, 1225 г.), *guardian* (Central French, 1466 г.), *gaol* (Norman, 1163 г.), *jail* (Central French, 1209 г.) [11], сохранение которых в языке неизбежно вызвало их семантическую дифференциацию.

Использование французских заимствований параллельно с их английскими эквивалентами привело к образованию синонимических рядов. С синергетических позиций лексическая подсистема языка перешла в хаотическое состояние, так называемый перемешивающий слой. Существование синонимов требовало их семантической и стилистической дифференциации.

Сопоставляя пары сохранившихся синонимов, из которых один является исконным, другой – французским, О. Есперсен отмечал, что исконный «всегда ближе к сердцу нации», поскольку имеет «самые сильные ассоциации с тем, что представляется первобытным, фундаментальным, популярным (народным), в то время как французское слово – чаще более официальный, более вежливый и утонченный вариант, и не имеет сильных связей с эмоциональной стороной жизни» [15, 99]. Так, например, прилагательные *heartly* и *cordial* («сердечный»), из которых второе является заимствованием, различаются по своей «эмоциональной силе». О. Есперсен указывал: «*A heartly welcome*» теплее, чем «*a cordial welcome*», к тому же прилагательное *heartly* гораздо богаче по семантике (*sincere, heartfelt; vigorous: a hearty slap on the back; abundant: a hearty meal*). Аналогичным образом выражение «*Help! Help!*» эмоционально более окрашено и выражает более глубокую зависимость и необходимость, чем заимствованное «*Aid! Aid!*» [15, 100].

Отсутствие у заимствований «сильных связей с эмоциональной стороной жизни» объясняем тем, что исконные слова входят в тесные устоявшиеся

концептуальные взаимосвязи, как бы вплетены в сеть базовых национальных концептов, отражая через сознание народа тот или иной фрагмент действительности. По голографическому принципу они восстанавливают целостную картину мира и систему ценностей носителей этого языка. Заимствованные же слова способны нести в чужой язык лишь фрагменты развитых в своем языке концептов (поскольку импортируются отдельные единицы, а не целостный концепт), и такая фрагментарность сказывается на парадигматических связях заимствований в языке-реципиенте. Как отмечает В.В. Колесов, у заимствованных концептов слабо развита структура: «Даже при наличии многочисленных признаков они плохо группируются, что свидетельствует о малом времени, затраченном на осознание различных сторон этого концепта и внедрение его признаков в языковую практику» [7, 98].

Из французского языка в английский заимствовались не только существительные, что наиболее типично, но и прилагательные, глаголы, служебные части речи (предлог *except*, союз *because*). Показательно, что заимствованные лексические единицы после диссипации чуждых принимающей системе элементов (например, флексий), подстраиваясь под действие параметров управления, ассимилировались и находили в этой системе свое место, становясь ее неотъемлемой частью.

Процесс заимствования лексики из французского языка происходил на протяжении ряда столетий, однако пик притока новых слов приходится на XIV в. Это хорошо видно на графике (см. рис. 1), построенном нами на основе данных О. Есперсена [15, 93] и А. Боуга [9, 178].

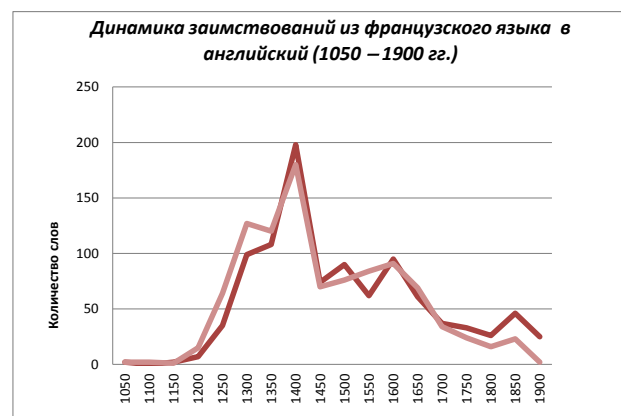

Рис. 1. Динамика заимствований из французского языка в английский

Примечание: по данным О. Есперсена – светлая линия, А. Боуга – темная. На вертикальной оси обозначено число заимствованных слов, горизонтальная ось – ось времени

В первом источнике приведены данные анализа неполной выборки первых ста слов французско-

го происхождения для каждой из первых десяти букв алфавита – всего 1000 слов – из New English Dictionary, где обозначены годы фиксирования словоформы в языке. Второй источник содержит проведенный по сходной методике полный анализ заимствованных из французского языка лексем по тому же словарю. Графики практически идентичны. Обращает на себя внимание тот факт, что процесс заимствования проявился не сразу после норманнского завоевания (1066 г.), а спустя почти полтора столетия, и что на период 1251–1400 гг. приходится более 40% всех заимствований.

В сфере словообразования английский язык пополнился рядом аффиксов, которые были заимствованы в составе лексических единиц, а затем были выделены в словообразовательные элементы. Среди них суффиксы *-ance*, *-ence*, *-ant*, *-ent*, *-tion*, *-ity*, *-ment*, префиксы *con-*, *de-*, *dis-*, *en-*, *ex-*, *pre-*, *pro-* и *trans-*, многие из которых имеют латинское происхождение.

Типичным явлением в английском языке стало образование слов-гибридов – присоединение германских суффиксов к французским основам (например: *faintness*, *closeness*; *courtly*, *princely*; *beautiful*, *dutiful*, *colourless*; *courtship*, *companionship*; *dukedom*) и присоединение к исконной германской основе заимствованных суффиксов (например: *shepherdess*, *goddess*; *enlightment*, *bewilderment*; *mileage*, *leakage*, *shortage*; *hindrance*, *forbearance*; *fishery*, *bakery*; *oddity*). По мнению О. Есперсена [15, 106], второй тип словообразовательных гибридов (в отличие от первого) характерен для английского языка, однако практически не наблюдается в других языках. Считаем, что такой факт может служить, с одной стороны, показателем высокой степени влияния французского языка на английскую словообразовательную подсистему, когда чужеродные элементы, становясь неотъемлемой частью новой для них подсистемы, уравниваются в правах с исконными. С другой стороны, это свидетельство самоорганизации английского языка как сложной, открытой, динамичной, развивающейся системы, проявления ее синергетической сущности.

Таким образом, из всех подсистем английского языка лексическая и словообразовательная подсистемы проявили высокую степень анизотропии, пополнившись соответствующими языковыми элементами французского происхождения. На эти же подсистемы неоднократно оказывал влияние еще один язык – латинский.

Заимствования из латинского языка. Влияние латинского языка на английский было самым продолжительным. Первые слова латинского происхождения были заимствованы германскими племенами еще на континенте, до их переселения на Британские острова, в результате торговых связей с древними римлянами. После поселения на Британских островах некоторые слова латин-

ского происхождения вошли в язык англосаксов посредством общения с романизированными кельтами. Принятие христианства, стартовавшее в конце VI в., послужило следующей волной притока латинских слов (наряду с новыми понятиями), связанных с религией и наукой. Последнее событие имело огромное значение для последующего развития культуры британцев.

Н. Блейк рассматривает события, связанные с обращением в христианство, как своеобразное вторжение – вторжение идей и культурных ценностей, важность которого сопоставима с вторжением как физической оккупацией чужой страны [10, 35]. Латынь стала официальным языком церкви и науки в Англии. Английский язык пополнился множеством религиозных терминов, некоторые из которых калькировались, то есть заменялись путем перевода на английский язык (например, *gōdspell* «евангелие», буквально «благая весть»), а другие послужили основой для образования производных слов при помощи германских суффиксов (например, *biscopphād* «епископат»).

Следующий наплыв латинских (и вместе с ними греческих) слов относят к эпохе Возрождения, обогатившей английский язык «учеными» словами. Согласно словарю «Oxford English Dictionary», в современном английском языке общее число заимствований из латинского языка составляет 50 725 лексических единиц – больше, чем из какого-либо другого языка (см. рис. 2). Здесь представлены первые двадцать языков-доноров, из которых английский язык заимствовал лексические единицы в разные периоды своего существования. Вертикальная ось обозначает число заимствованных единиц, по горизонтали отмечены языки-источники с указанием количества лексем, в разное время появившихся в английском языке [14; 16].

Рис. 2. Этимологические источники заимствования в английский язык

Важно отметить, что латинские заимствования раннего периода, наряду с заимствованиями из скандинавских языков, вошли в пласт базового словаря английского языка, в то время как более поздние заимствования пополнили сферу совре-

менной терминологической (научной) и абстрактной лексики. Следует особо подчеркнуть, что подсистема базового словаря является наиболее устойчивым пластом, ядром лексической системы языка в целом, тогда как надстроечный пласт лексики, включающий частично ассимилировавшиеся заимствования, а также неологизмы, связанные с научно-техническим прогрессом и культурно-исторической жизнью общества, характеризуется большей динамичностью и изменчивостью, как следствие – более высокой степенью анизотропии.

Влияние латинского языка на английский не ограничилось исключительно лексическим заимствованием. Система аффиксов пополнилась приставками (например, *ex-*) и суффиксами (например, *-ation*). Получили широкое распространение синтаксические комплексы с неличными формами глагола, созданные под влиянием соответствующих латинских конструкций. Первые грамматики английского языка создавались по образцу преподававшейся в то время латинской грамматики. Отказ от двойного отрицания, широко распространенного в древнеанглийском языке, был вызван, как полагают, влиянием рационалистической латинской риторики, согласно правилам которой двойное отрицание равно утверждению [1, 170–171].

Таким образом, латынь оставила свой след практически на всех системных уровнях английского языка. Такое масштабное влияние одного языка на другой можно объяснить внешними факторами: господством латыни как языка церкви и как языка науки и преподавания; тем, что в отличие от скандинавского или даже норманнского французского языка, с которыми английский язык имел преимущественно *устные* контакты, контакты английского с латинским языком реализовались не только в устной, но и главным образом в *письменной* форме. Это проявлялось в ведении деловой документации, распространении научной, религиозной и позднее светской литературы на латинском языке, практике перевода на латынь и с латыни на английский (последнее фактически способствовало копированию принципов синтаксической организации предложения, включая перенос синтаксических оборотов в английский язык) и так далее.

Подведем некоторые итоги. На протяжении всей своей истории английский язык подвергался неоднократному продолжительному иноязычному влиянию, которое оставило заметный след в разных подсистемах языка (см. табл. 3).

В лингвистике неоднократно отмечалось, что лексические элементы языков заимствуются чаще, в то время как синтаксические структуры имеют тенденцию не поддаваться заимствованию. Э. Даль пишет: «Язык может в любой момент добавить к словарю некоторое существительное, и действительно, в таком языке, как английский, это происходит каждый день. Добавление новых

глаголов – уже несколько более сложная операция, а когда дело доходит до грамматических изменений, они обычно осуществляются посредством специфических процессов; это значит, что некоторый тип грамматической структуры может возникнуть лишь ограниченным числом способов. В некотором смысле новые грамматические структуры «прямо доступны» в меньшей степени, чем новые лексические единицы» [3, 180].

Таблица 3
Проявление анизотропных свойств
английского языка

Векторы влияния на английский язык		Языки-источники заимствований			
		кельтские	скандинавские	французский	латинский
Займствованные элементы	Фонемы	нет	нет	да	нет
	Морфемы (аффиксы)	нет	да	да	да
	Лексемы	нет	да	да	да
	Антропонимы и топонимы	да	да	да	да
	Синтаксические конструкции	нет	нет	нет	да
Нормы орфографии		нет	нет	да	да
Форма контакта		устная	устная	Устная/письменная	Письменная/устная
Языковые регистры		диалекты	диалекты	Литературный язык	Литературный язык/научный стиль

Мы полагаем, что языковые единицы тех или иных уровней соотносятся внутри своей подсистемы по-разному, то есть для каждой подсистемы свойственны свои типы отношений и вытекающая из них характерная степень связности (когезии) и согласованности (когерентности), что и определяет неодинаковые анизотропные свойства языковой мегасистемы [5]. Так, например, фонетическая подсистема английского языка обладает потенциально конечным множеством элементов, ограниченным физиологическими особенностями звукопроизводства. Элементы множества этой подсистемы определенным образом связаны друг с другом: отклонение в артикуляции тех или иных звуков может спровоцировать серию соответствующих изменений в других (пример – великое передвижение гласных). Тесное взаимодействие элементов этой подсистемы английского языка (то есть высокая степень когерентности фонетической подсистемы) предопределяет большую

устойчивость этой подсистемы к внешним воздействиям. В области фонетической подсистемы (имеется в виду звуковой состав, а не произносительные нормы) английский язык проявляет низкую степень анизотропии.

Наоборот, самая высокая степень анизотропии характерна для лексической системы английского языка. Внутри этой подсистемы лексические единицы связаны друг с другом разнообразными семантическими и парадигматическими отношениями, образуя определенные кластеры, которые в совокупности придают языку характер сетевой

безмасштабной структуры. Кластеры не являются замкнутыми образованиями, они обладают возможностями разновекторного расширения. Именно поэтому лексическая подсистема английского языка является наиболее динамичной, способной принять новые элементы (тем самым увеличить размеры кластера), отсеять устаревшие и/или заменить старые элементы новыми.

В качестве перспективы последующих исследований видим моделирование механизма заимствования единиц на разных языковых уровнях с использованием синергетических принципов анализа.

Литература

1. Бруннер К. История английского языка / К. Бруннер ; пер. с нем. С.Х. Васильевой ; под ред. Б.А. Ильиша. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1955. – 324 с.
2. Груенко С.Е. Заимствования в когнитивном аспекте / С.Е. Груенко // Функционально-когнитивный анализ языковых единиц и его аппликативный потенциал : матер. I междунар. научн. конф. (5–7 октября 2011 г.) / под ред. И.Ю. Колесова. – Барнаул : АлтГПА, 2012. – С. 99–100.
3. Даль Э. Возникновение и сохранение языковой сложности / Э. Даль. – пер. с англ. – М. : Изд-во ЛКИ, 2009. – 560 с.
4. Домброван Т.И. Лингвосинергетика: язык как синергетическая система : [монография]. – Saarbrücken, Deutschland : LAP Lambert Academic Publishing, 2014. – 308 s.
5. Домброван Т.И. Синергетическая модель развития английского языка : [монография] / Т.И. Домброван. – О. : КП ОГТ, 2014. – 400 с.
6. Ильиш Б.А. История английского языка / Б.А. Ильиш. – М. : ИЛИЯ, 1958. – 367 с.
7. Колесов В.В. Языковые основы русской ментальности : [учеб. пособие] / [В.В. Колесов, М.В. Пименова] ; отв. ред. М.В. Пименова. – Изд. 3-е, доп. – СПб. : СПбГУ, 2011. – 136 с.
8. Aitchison J. Language Change: Progress or Decay? / J. Aitchison. – Cambridge : CUP, 2001. – 320 p.
9. Baugh A.C. A History of the English Language / A.C. Baugh, Th. Cable. – Routledge, 2006. – 448 p.
10. Blake N.F. A History of the English Language / N.F. Blake. – Basingstoke ; London : MacMillan Press Ltd, 1996. – 382 p.
11. Burnley D. Lexis and Semantics / D. Burnley // The Cambridge History of the English Language. – Vol. II / ed. by N. Blake. – Cambridge : CUP, 2006. – P. 409–499.
12. Campbell L. Historical Linguistics: An Introduction / L. Campbell. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 1998. – 452 p.
13. Gelderen E. A History of the English Language / E. van Gelderen. – Amsterdam : John Benjamins Publ. Co., 2006. – 344 p.
14. Hughes G. A History of English Words / G. Hughes. – Oxford : Blackwell Publishers, 2000. – 430 p.
15. Jespersen O. Growth and Structure of the English Language / O. Jespersen. – Leipzig : Teubner, 1905. – 274 p.
16. Oxford English Dictionary online [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oxford-online-dictionary>.

УДК 811.134.2

Жох І. П.

ЕМОТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ CORAZÓN В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Стаття розглядає емоції в широкому розумінні та емотивність у мові. Подається класифікація емоцій і фразеологічних одиниць. Проведено аналіз фразеологічних одиниць із соматичним компонентом corazón відповідно до присутності певної емоції.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, емоція, соматичний компонент, corazón, емотивна лексика.

Жох И. П. Эмотивные фразеологические единицы с компонентом corazón в испанском языке. – Статья.

Статья рассматривает эмоции в широком смысле и эмотивность в языке. Подается классификация эмоций и фразеологических единиц. Проведен анализ фразеологических единиц с соматическим компонентом corazón согласно наличию определенной эмоции.

Ключевые слова: фразеологическая единица, эмоция, соматический компонент, corazón, эмотивная лексика.

Zhokh I. P. Emotive phraseological units with component corazón in Spanish. – Article.

The article examines the emotions of a general nature and emotivity in the language. There are presented classification of emotions and phraseological units. It's also made an analysis of somatic phraseological units with corazón component according to the presence of certain emotions.

Key words: phraseological unit, emotion, somatic component, corazón, emotive vocabulary.

Мова є нерозривно пов'язаною з культурою та етносом певного народу. Розглядати її окремо від цих категорій неможливо. А отже, носій певної мови одночасно є носієм певних культурних традицій, певного менталітету, які є притаманними лише окремо взятому народу.

Багато лексем мають національну маркованість. У процесі переосмислення подійно-предметної дійсності, здійснюючи асоціативний ряд та надаючи подіям і предметам нових семантичних ознак, номінуючи їх вторинно, народ створює притаманну йому концептуально-мовну картину світу.

Мова в цілому та окремі висловлювання відображають систему понять про реальність навколишнього світу, реакцію на ці реальності та ставлення до них, тобто емоції у щодо тих чи інших реальностей. А якщо говорити про фразеологічні одиниці, то вони є тим мовним засобом, у якому чи не в найбільшій кількості містяться ментальні й національні вираження емоцій щодо певних реальностей. Отже, бачимо, що фразеологічні одиниці є найбільш наповненими певними знаками-референціями та реакцією мовця.

Дослідження фразеологічних одиниць дозволяє глибше зрозуміти менталітет народу, його світобачення, мовну картину, а також побачити деякі причинно-наслідкові зв'язки в певних висловлюваннях. Таке дослідження дозволяє побачити вплив історичних подій, традицій, релігії та географічного положення на структуру й зміст фразеологічних одиниць.

Мета статті – здійснити аналіз фразеологічних одиниць із соматичним компонентом *corazón*.

У галузі фразеології працювало багато вчених, тому є багато підходів і визначень. Ми послуговувалися працями Н. Амосова, В. Жукова,

В. Архангельського, Н. Шанського. Дослідженнями фразеології, зокрема в іспаністиці, займалися Г. Корреас, Р. Кабальєро, Х. Мір-і-Ногера, М. Молінер, М. Секо, Х. Рамос, О. Андрес, Р. Гурільйо, І. Пенадес Мартінес, А. Памієс Бертран, Монторо дель Арко Е. [16; 17; 19; 21] та інші. Як бачимо, оскільки фразеологічні одиниці викликали та продовжують викликати інтерес у великій кількості науковців, то й визначень і підходів до їх аналізу багато. Тому спочатку важливо показати схему виділення фразеологічних одиниць.

Під час виокремлення фразеологічних одиниць ми будемо використовувати семантично-прагматичну класифікацію Г. Войтака. Науковець виділяє такі види фразеологізмів: 1) ідіоматичні фразеологічні одиниці, де цілісне значення частково вмотивоване значенням компонентів; 2) повністю ідіоматичні фразеологічні одиниці, де цілісне значення вмотивоване значенням компонентів; 3) ідіоматично прозорі фразеологічні одиниці, де тип фраз створюється реалізацією зв'язаних значень слів; 4) ідіоматично непрозорі фразеологічні одиниці, у яких цілісне значення не вмотивоване значенням компонентів та які найчастіше створюються шляхом алітерації; 5) неідіоматичні фразеологічні одиниці, де дієслово є в нелексикалізованій конструкції [21]. Отже, можливість фразеологічних одиниць викликати асоціацію з їхніми компонентами залежить від ступеня семантичної прозорості.

Часто певний об'єкт несе символічне навантаження. Найкраще його видно у фразеологічних одиницях. Бачимо, що *corazón* акумулює в собі емоційне ставлення мовця до адресата та висловлення своїх почуттів до певних подій або явищ. Також у фразеологічних одиницях збирається досвід багатьох поколінь, світобачення, пов'язане

з різними сферами, зокрема духовною, матеріальною та культурною.

Нерідко один і той же предмет дійсності або соматичний компонент має різне значення, символіку, а отже, викликає різні почуття.

Вираження емоцій відбувається на всіх рівнях, зокрема, воно може бути здійснене невербальними засобами (такими як жести чи міміка), інтонацією (наприклад, акцентним ладом, темпом чи ритмом), вербальними засобами. У статті ми розглянемо вираження емоцій вербальними засобами, а саме фразеологічними одиницями. На думку багатьох мовознавців, фразеологія є найбільш конденсованим вмістилищем емоційного вираження висловлювання.

Емотивність розглянемо з погляду В.І. Шаховського, який показує широке й вузьке розуміння емотивності. У широкому розумінні емотивність можна пояснити як усю категорію мовних засобів, які слугують для вираження емоцій [14]. Емотивне ж значення В.І. Шаховський визначає як єдину структуру, у якій є сема емотивності тієї чи іншої категорії, тобто це значення, у якому виражено емотивний зміст. В.І. Шаховський до поняття емотивності включає також денотативне значення емоції та конотативний компонент значення [15].

Фразеологічні одиниці за наявним компонентом можна поділити на такі групи: 1) із соматичним компонентом; 2) з компонентом явища природи; 3) з найменуванням емоцій; 4) з компонентом ужиткових речей; 5) з міфологічним компонентом (тобто сферою надприродного). Більшість лексем, які входять до складу фразеологічних одиниць, відносяться до найдавніших пластів мови, а отже, чим старшим є слово, тим ширшою є його семантична структура.

Вибірку для дослідження фразеологічних одиниць із соматичним компонентом *corazón* ми проводили за наявністю в ній певної емоції.

Спочатку варто надати визначення емоцій та їх класифікацію. Існує багато досліджень, а отже, і дефініцій емоцій. Є науковці, які зупиняються на поділі емоцій на позитивні й негативні, є такі, які виділяють лише дві базові емоції. Звичайно, є й ширші та повніші класифікації, які налічують навіть до двадцяти емоцій. Щодо самої дефініції емоцій, то вони характеризуються як відносно короткочасні душевні переживання, які надають ситуативне ставлення людини до навколишнього світу й самої себе. Саме в емоціях відображено переживання, які виражають ступінь задоволення або незадоволення потреб людини. На основі емоцій можна говорити про те, що на цей момент найбільше хвилює людину, що для неї є найбільш важливим [6].

У своєму дослідженні ми користуємося визначенням і поділом емоцій, розробленим К.Е. Изардом, який виділяє десять базових емоцій, серед яких є інтерес, радість, здивування, гнів, відраза, презирство, страх, сором, сум і провина [6]. З них

ми виділили емоції з позитивним навантаженням (інтерес, радість, здивування) та з негативним навантаженням (гнів, відраза, презирство, страх, сором, сум і провина).

Розглянемо детальніше фразеологічні одиниці із соматичним компонентом *corazón*.

Ми розділили їх на два великі пласти з позитивним і негативним забарвленням. Так, до фразеологічних одиниць із позитивним забарвленням ми віднесемо ті, які позначають емоції інтересу, радості та здивування. Спочатку розглянемо ті фразеологізми, які позначають емоцію *interés*, а саме:

Poner en su corazón, en el corazón de alguno – 'зворушити чи зацікавити когось'.

Venir en corazón – 'зацікавитись чимось, сильно забажати'.

Meter el corazón – 'демонстративно показувати свої захоплення'.

Irse la boca adonde esta el corazón – 'підтримувати захоплення до чогось, спиратися на бажання'.

З наведених прикладів бачимо, що соматичний компонент *corazón* виступає вмістилищем для певної емоції або є певним рухом, як правило, вгору чи вперед. Також слід зазначити, що такі фразеологічні одиниці є вмотивованими, оскільки часто емоція спочатку виникає на фізичному рівні, тобто у відчуттях у тілі, і лише потім вона вербалізується.

Емоцію *padocmi* виражають такі приклади:

De corazón – (букв. «від серця») 'щиро, відверто'.

Hombre de corazón – (букв. «людина серця») 'радісна людина'.

Tener el corazón en los labios – (букв. «мати серце в губах») 'бути щирим і відвертим'.

Tener de/en corazón; de memoria – (букв. «мати в серці») 'бути талановитим/мати хорошу пам'ять'.

El corazón no es traidor – (букв. «серце не є зрадником») 'вірний друг чи вірний сам собі'.

Salir a uno alguna cosa del corazón – (букв. «виходити із серця») 'бути дуже відвертим'.

Hacer de tripas corazón – (букв. «робити з живота серце») 'збиратися з мужністю'.

Buen corazón quebranta mala ventura – (букв. «хороше серце охороняє від поганої пригоди») 'виконувати обіцяне/знімати із себе вантаж обіцяного'.

De la abundancia del corazón habla la boca – (букв. «від надлишку серця говорить рот») 'бути переповненим радістю'.

No dice mas la lengua que lo que siente el corazón – (букв. «язик не говорить більше, ніж відчуває серце») 'говорити з глибини серця'.

Abrir el corazón d alguno – (букв. «відкрити комусь серце») 'відкритися комусь'.

Arrancarsele el corazón a alguno – (букв. «притягнути комусь серце») 'відчувати симпатію до когось'.

Cobrar/crecer, corazón – (букв. «вирости серце») 'зібратися з мужністю'.

Як бачимо, *corazón* (тобто «серце») є вмістилищем не лише для інтересу, а й для радості. Коли людина має позитивні емоції, то не боїться бути відвертою та відкривати своє серце, тобто бути тією чи іншою мірою вразливою. Також із проаналізованих фразеологічних одиниць з'ясовуємо, що відсутня емоція здивування.

Перейдемо до фразеологічних одиниць з емоціями з негативною конотацією. Як і в попередніх дослідженнях, ми їх виділили значно більше. Переконаємося, що в мові набагато більше таких фразеологізмів, які позначають негативні емоції. Так, для позначення *гніву* ми виділили такий приклад: *tener callo en el corazón* – «мати осколок у серці».

Як бачимо, наявність неприродного й неприємного предмета показує гнів. Що й можна пояснити цілком природною реакцією. Оскільки часто першою реакцією на напад або якусь небезпеку є гнів. Отже, те, що заважає серцю, а отже – і людині, викликає гнів.

Щодо емоції *презирства* ми виділили такі фразеологізми:

Un corazón contento es un festin continuado – «розумна людина міняє свою думку, а дурень ніколи».

Mas vale vergüenza en cara que mancila en corazón – «краще сором сповіді, ніж муки сумління».

De qu lloras, corazón de mantequilla – «показувати фальшиві страждання».

Отже, те, що тане, як масло, не може слугувати матеріалом для будівництва, тому й емоцію презирства виражає «масляне серце».

Страх відображають такі фразеологічні одиниці:

Tal hora el corazón brama, aunque la lengua calla – (букв. «в годину, коли серце шумить, язик мовчить») «іноді краще мовчати та не показувати свої почуття».

Sacar el alma/el corazón/los tutanos/las tripas/las entrañas a alguno – (букв. «діставати душу/серце») «відбирати щось цінне, шкодити».

Helarse a uno el corazón – (букв. «серце замерзає») «завмерти від страху».

Salto de corazón – (букв. «стрибок серця») «мати недобре передчуття».

Dar, decir, anunciar el corazón a alguno – (букв. «давати, оголошувати комусь серце») «мати погане передчуття».

Отже, рух назовні або втрата серця висловлюють страх. Звичайно, неможливо жити без серця, і в постійному страху жити неможливо. Таким чином, показано всю глибину цієї емоції.

Щодо емоції *суму* ми виділили такі фразеологічні одиниці:

Arrancar el alma, el corazón, las entrañas – «бути переповненим горем».

Si el corazón fuera de acero, no le venciera el dinero – «хто недоречно спішить розбагатіти, приходить до суму».

Ensanchar el corazón – «утішати когось».

No caber el corazón en el pecho – «бути дуже стурбованим» (через горе, сум або злість).

Cubrirse a uno el corazón – «дуже засмучений».

Caérsele a uno las alas del corazón – «бути дуже розчарованим».

Clavar a uno en el corazón alguna cosa – «засмутити, зазнати болю».

Як бачимо, неприємні відчуття або втрата вказують на сум.

Під час дослідження ми виділили лише одну фразеологічну одиницю, яка виражає *провину*: *atravesar el corazón* – «зворушити, змусити співчувати». Отже, рух проходження через серце викликає відчуття провини.

Підсумовуючи, варто сказати, що наведено фразеологізми з такими негативними емоціями, як гнів, презирство, страх, сум і провина, проте не сказано про фразеологічні одиниці з емоцією сорому й відрази. Найчисленнішою серед негативно забарвлених емоцій є група фразеологізмів, які відображають емоцію суму.

Таким чином, соматичний компонент *corazón* присутній як у позитивно, так і негативно забарвлених фразеологічних одиницях. Однак потрібно зауважити, що хоч у загальній кількості найбільше фразеологічних одиниць із негативною конотацією, найбільшою є група, яка виражає емоцію радості. Таке дослідження може бути використане для подальшого аналізу фразеологічних одиниць за емотивною ознакою, а також для вивчення фразеології, у курсі перекладу.

Література

1. Алефіренко М. Теоретичні питання фразеології / М. Алефіренко. – Х. : Вища школа, 1987. – 136 с.
2. Вежицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежицкая. – Пер. с англ. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
3. Вольф Е. Функциональная семантика оценки / Е. Вольф. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 289 с.
4. Жаботинская С. Концептуальный анализ языка: фреймвые сети / С. Жаботинская // Мова : зб. наук. праць. – О. : Одеський нац. ун-т, 2003. – С. 1–26.
5. Загнітко А. Сучасні лінгвістичні теорії / А. Загнітко. – Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2006. – 338 с.
6. Изард К. Психология эмоций / К. Изард. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с.
7. Калимуллина Л. Семантическое поле эмотивности в русском языке: диахронический аспект (с привлечением материала славянских языков) : [монография] / Л. Калимуллина. – Уфа : РИО БашГУ, 2006. – 344 с.

8. Квасюк И. Категория эмотивности и ее лексикографическая репрезентация (на материале английского языка) / И. Квасюк // Сборник научных трудов МГПИИЯ. – Вып. 199. – М., 1982. – С. 11–22.
9. Кожина М. О языковой и речевой экспрессии и ее экстралингвистическом обосновании / М. Кожина // Проблемы экспрессивной стилистики : межвуз. сб. науч. трудов / под ред. Т. Хазагрова. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1987. – С. 117–126.
10. Косицына И. Лексико-семантическое поле «положительные эмоции» в английском языке. Текстотрический подход : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. Косицына ; Московский пед. гос. ун-т. – М. : РГБ, 2005. – 195 с.
11. Курчаткина Н. Фразеология испанского языка / Н. Курчаткина, А. Супрун. – М. : Высшая школа, 1981. – 272 с.
12. Літвінчук І. Прагматика емотивного тексту : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / І. Літвінчук ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 17 с.
13. Левченко О. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : [монографія] / О. Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 243 с.
14. Шаховский В. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1987. – 190 с.
15. Шаховский В. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / В. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
16. Corpas Pastor G. Las lenguas de Europa: Estudios de fraseología, fraseografía y traducción / G. Corpas Pastor. – Granada : Comares, 2000. – 260 p.
17. García-Page Sánchez M. Introducción a la fraseología española: estudio de las locuciones / M. García-Page Sánchez. – Barcelona : Anthropos, 2008. – 184 p.
18. Montoro del Arco E. Teoría fraseológica de las locuciones particulares. Las locuciones prepositivas, conjuntivas y marcadoras en español / E. Montoro del Arco. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2006. – 300 p.
19. Penadés Martínez I. La hiponimia en las unidades fraseológicas / I. Penadés Martínez. – Cádiz : Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 2000. – 206 p.
20. Seco M. Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles / M. Seco, O. Andrés, G. Ramos. – Madrid : Santillana Ediciones Generales, S.L., 2005. – 359 p.
21. Wotjak G. Las lenguas, ventanas que dan al mundo: el léxico como encrucijada entre morfosintaxis y cognición: aspectos semánticos y pragmáticos en perspectiva intra e interlingüística / G. Wotjak. – Salamanca : Ediciones Universidad de Salamanca, 2006. – 176 p.

Загороднюк А. С.

**СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ ПОНЯТЬ, ПОЗНАЧУВАНИХ ТЕРМІНОМ «LAW»,
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ІЗ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА)**

У статті зіставлено семантичні характеристики поняття «право» в українському та європейському правознавстві. Було з'ясовано основні труднощі передачі поняття «law» українською мовою, а також проілюстровано особливості вживання терміна «law» у юридичних текстах (зокрема, в Угоді про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом) та способи його перекладу українською мовою.

Ключові слова: поняття «право», «law», законодавство, закон, юридичний переклад.

Загороднюк А. С. Способы передачи понятий, обозначаемых термином «law», на украинском языке (на материале текстов по публичному праву). – Статья.

В статье сопоставлены семантические характеристики понятия «право» в украинском и европейском правоведении. Были выяснены основные трудности передачи понятия «law» на украинском языке, а также проиллюстрированы особенности употребления термина «law» в юридических текстах (в частности, в Соглашении об Ассоциации между Украиной и Европейским Союзом) и способы его перевода на украинский язык.

Ключевые слова: понятие «право», «law», законодательство, закон, юридический перевод.

Zagorodniuk A. S. Ways of rendering the notions denoted by the term “law” into Ukrainian (based on the texts on public law). – Article.

In the article semantic characteristics of the concept of “law” in Ukrainian and European jurisprudence were compared. The main difficulties of rendering the notion of “law” into Ukrainian were found, and the specifics of use of the term “law” in legal texts (in particular in the Association Agreement between Ukraine and the European Union) and ways of its translation into Ukrainian were illustrated.

Key words: notion of “law”, “law”, laws, law, legal translation.

Наближення України до Європи та світового співтовариства говорить про зміни в правотворчій і правозастосовній діяльності, наукових дослідженнях та різних юридичних практиках. Ефективність юрисдикційної діяльності як на місцевому, так і на міжнародному рівні великою мірою залежить від точності й прозорості юридичних формулювань, їх адекватного мовного втілення, правильного вживання правничої термінології, а також її тлумачення з іноземної мови (в нашому випадку – англійської) та передачі рідною. Останнє відіграє ключову роль саме в міждержавних стосунках, оскільки від правильної передачі змісту й сенсу основних юридичних понять залежить сприйняття іноземних правових документів вітчизняними читачами та швидкість адаптації іноземної документації до української правової культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що функціонально-стильова й жанрово-стильова специфіка мови права була об'єктом науково-теоретичного аналізу О. Піголкина, В. Власенко, Н. Калініної, О. Александрова, А. Марахової, Д. Баранника, Н. Присяжнюка та інших. В. Алімов, С. Нікіфорова, О. Шаблій, Л. Борисова, Є. Мальонова та Л. Матвєєва присвятили свої праці дослідженню особливостей перекладу юридичної термінології.

До невирішених раніше частин загальної проблеми слід віднести потребу в з'ясуванні труднощів перекладу англomовного терміна «law» та способів його передачі українською мовою в термінологічних словосполученнях і юридичних контекстах.

Мета статті полягає у виявленні основних труднощів передачі англomовного терміна «law» українською мовою та визначенні шляхів його перекладу з мови оригіналу (далі – МО) цільовою мовою (далі – ЦМ) залежно від термінологічних колокацій і контексту, у якому його вжито.

Кожна сфера має свою термінологічну базу, основу якої складає певна кількість ключових понять. Особливістю таких термінів є їх першочергова значущість у відповідній галузі. Так, в економіці розпізнавальними засадничими термінами є ВВП (GDP), ВНП (GNP), *ponum* (demand) та інші [17, 207; 14, 37; 10, 10]; у лінгвістиці – *аббревіація* (abbreviations), *афікс* (affix), *дисиміляція* (dissimilation), *морфема* (morpheme) [9, 167; 11, 36; 6, 79].

Центральними правовими поняттями є *правосуддя* (justice), *відповідальність* (responsibility, liability), *порядок* (order) тощо [8; 15, 4; 7, 32; 12, 187].

Основою будь-якої правової системи вважають *право*. Природа й сутність права як складного й культурно-цивілізаційного феномена ставали об'єктами досліджень ще із часів Стародавньої Греції. Знамениті «сім мудреців» уже наприкінці VII – на початку VI ст. до н. е. наголошували на великому значенні законів для полісного життя, дотримувалися ідеї підкорення законам, виступали за законодавче врегулювати відносин між станами суспільства та прагнули вдосконалити державний устрій [16]. Продовжили розвиток правової науки, зокрема дослідження характеристик, функцій і призначення права, такі вчені, як Г. Брекстон,

Г. Гегель, Р. Дарест, Г. Кельзен, Ф. Тарановський, Г. Маттайс, К. Цвайгерт і багато інших.

Згідно з В. Марчуком, право є системою загальнообов'язкових правил фізичної поведінки – соціальних норм, встановлених або санкціонованих державою, які виражають волю певної частини соціально неоднорідного суспільства, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі та забезпечуються державою [19, 68]. В. Костицький вважає поняття «багатоликим» та пояснює його з точки зору кількох суспільних сфер. На загальнодержавному рівні автор трактує право насамперед як моральний імператив, основою якого є Божественна воля та який визнаний, санкціонований державою, забезпечується нею [1]. Далі автор розглядає право на соціальному рівні як регулятор суспільних відносин, за яким, якщо воно виражене в нормативно-правовому акті, стоїть державний примус [1]. Нарешті, право, на думку В. Костицького, – це сукупність усіх правових явищ суспільства, яку ми називаємо правовою системою [1].

Актуальним залишається також аспект призначення права, яке полягає не лише в узгодженні інтересів різних соціальних суб'єктів всередині країни, а й вирішенні міждержавних питань та налагодженні міжнародних зв'язків, а також сприйнятті однією країною іншої. Тут ключову роль відіграє розуміння й перцепція юридичної мови кожною з держав. Безперечно, розуміння іноземного права може істотно вплинути на подальший розвиток національного права загалом. Тому мова права має бути чіткою, прозорою та зрозумілою. Відповідно, якщо ми говоримо про переклад міжнародних документів (у нашому випадку – Угоди між Європейським Союзом та Україною (далі – Угода)), кожне положення повинно переноситися з МО в ЦМ відповідно до основного задуму й контексту. У процесі аналізу тексту оригіналу (далі – ТО) перекладач повинен дослідити особливості системи права обох сторін, а вже потім, відповідно до всієї специфіки, переносити текст у ЦМ.

В англійській мові поняття «право» позначається іменником «law». Специфікою терміна є те, що залежно від його морфологічної форми (однина або множина), конструкцій, словосполучень або контексту, у якому його вжито, може змінюватися значення та, відповідно, переклад поняття. Багатозначність цього іменника створює певні труднощі під час його передачі українською мовою. Значну роль у цьому процесі відіграють розбіжності в розумінні поняття «право» в різних системах права, у нашому випадку – в українській та в праві Європейського Союзу (ЄС). Так, у системах прецедентного права (наприклад, США, Великобританії, праві ЄС) неписаним правовим принципам надають не меншої ваги, ніж законам,

а для правових систем романо-германського зразка, у тому числі й української, характерні нормативність права, верховенство закону, високий рівень кодифікації тощо.

Е.А.Мартін пояснює термін «law» або як систему встановлених державою загальнообов'язкових правил поведінки, що керує будь-яким суспільством (тобто право як систему законів), або як одне з правил кодексу (тобто окрему правову норму) [21, 280].

С. Елліс дає схоже визначення терміна, проте також бачить його як підмножину певного роду статутів та інших правил і матеріалів із конкретної теми; систему, яка керує цими статутами й правилами; професію, яка має на меті їх тлумачення тощо [23, 168–169; 20, 285].

Г. Блек розуміє поняття як щось встановлене, прописане та затверджене; те, що підлягає санкціям або правовим наслідкам, чого повинні дотримуватися та чому мають слідувати громадяни [22, 1028].

Засадничий термін «law» в українській мові має чимало відповідників. В. Карабан пропонує перекладати поняття так: «закон», «право» (як система законів), «правознавство», «законодавство», «юстиція», «професія юриста», «суд», «судовий процес» тощо [18, 589]. Далі пропонуємо розглянути приклади вживання досліджуваного іменника в словосполученнях і термінологічних колокаціях, а також прослідкувати його переклад українською мовою: «<...> as provided in the UN Convention on the **Law on the Sea and traffic originating and terminating in the same port...**» (25, 67). **Переклад:** «<...> як передбачено в Конвенції ООН з **морського права**, а також **перевезення, що розпочинаються і завершуються у тому ж порту або точці...**» (24, 64).

Це речення привертає увагу тим, що термін «the Law» у відповідному словосполученні українською звучить як «право», хоча в юридичному словнику відповідником колокації «морське право» є «*admiralty law*» [18, 46]. Приклад є нетиповим, оскільки колокацію «the Law on» перекладають не як «закон про...», а як *галузь права*. У документах, суміжних до Угоди, у подібних словосполученнях, таких як *the Law on Regulation of Urban Planning* (Закон «Про регулювання містобудівної діяльності»), *the Law On Bodies of People's Self-Organisation* (закон «Про органи самоорганізації населення»), *the Law On Administrative Division* (закон «Про адміністративно територіальний устрій»), *The Law On Political Parties* (Закон «Про політичні партії в Україні»), термін звучить як «закон» [13, 16, 17, 20, 28; 3, 16, 18, 20, 29]. Оскільки такого словосполучення в словниках не зафіксовано, перед перекладачем можуть постати певні труднощі його передачі ЦМ. Адже дотримуючись традицій перекладу колокації «the Law on» у відповідному контексті,

словосполучення мало б перекладатися як «закон про мореплавання/співпрацю в галузі мореплавання» тощо. Хоча в двомовних словниках такого відповідника не зафіксовано, юридичні наукові джерела говорять про те, що поняття «морське право» позначає профільну галузь у сфері міжнародних морських зносин, принципи й норми якої визначають статус морських просторів, у тому числі морського дна та ресурсів, а також порядок користування ними [2, 22, 490]. Морське право вважається традиційною галуззю, яка сформувалася ще в так званому класичному («старому») міжнародному праві й стосується важливих економічних та інших національних інтересів держав [2, 58]. Тому можемо підсумувати, що переклад здійснено відповідно до контексту, а основний зміст поняття «law» перекладач передав адекватно. В Угоді колокація вживається як із прийменником «on», так і з прийменником «of». Отже, словосполучення «the Law on/of the Sea» пропонуємо вважати відповідником терміна-словосполучення «морське право».

Зазвичай термін «law», вжитий у множині в МО, означає сукупність законів (тобто законодавство) та українською мовою передається терміном «законодавство»:

1) «<...> practices and transactions, as specified in their respective **competition laws**, are inconsistent with this Agreement...» (25, 157). **Переклад:** «<...> практики та операції, як визначено їх відповідним законодавством про конкуренцію, є несумісними з цією Угодою у тій мірі...» (24, 144);

2) «<...> before a competition authority of one of the Parties imposes a sanction or remedy against any natural or legal person for violating its **competition law**...» (25, 157). **Переклад:** «<...> перед накладенням відомством з питань конкуренції однієї із Сторін санкцій чи зобов'язань на будь-яку фізичну чи юридичну особу за порушення законодавства про конкуренцію...» (24, 145).

В обох реченнях ми зустрічаємо схоже словосполучення «competition laws». Однак у другому прикладі, як бачимо, іменник у ТО вжито в однині, причому його переклад (відповідно, і значення) не змінюється. Виникає питання про важливість подібних морфологічних варіацій у процесі перекладу, про необхідність відштовхуватися від попереднього контексту під час передачі терміна перекладачем. В Угоді поняття в цьому словосполученні в однині зустрічаємо лише два рази. У більшості випадків іменник вжито у формі множини. Отже, можемо припустити, що автори ТО мали на меті звузити/розширити значення явища, змінивши морфологічну форму терміна. Тому ми схильні думати, що в другому зразку мова йшла про порушення певних законодавчих положень, а не всього законодавства. Це варто було б відобразити в тексті перекладу (далі – ТП).

Схожим є переклад і таких двох речень:

1) «<...> and the law of the Party concerned governing that sign confers on the right holder of the sign the right to prohibit such use» (25, 136). **Переклад:** «<...> і законодавство відповідної Сторони щодо такого позначення надає власнику права на позначення право забороняти таке використання» (24, 126);

2) «<...> a court or other independent tribunal established under that Party's laws...» (25, 157). **Переклад:** «<...> суд або інша незалежна судова установа, визначена законодавством цієї Сторони...» (24, 145).

Словосполучення за участі терміна «law» в обох зразках семантично схожі. Як і в прикладах вище, у ТО поняття вжито в різних морфологічних формах, що свідчить і про певну смислову різницю між колокаціями. Однак перекладачі, схоже, не врахували появу таких розбіжностей. Як відомо, будь-який юридичний текст має особливе призначення та певну мету (поінформувати, спонукати, наказати тощо). Перекладач як особа, яка відтворює не лише власне текст, а й його прагматику, повинен зважати на всі синтаксичні, морфологічні та інші в ньому варіації. Так, імовірно, у цьому контексті в англomовному тексті числову форму терміна «law» було змінено авторами оригіналу умисно, для розрізнення понять. Інакше іменник мав би однакову форму в усіх аналогічних випадках. Цей задум слід було б відтворити в перекладі шляхом передачі термінів по-різному. Щоб не звузити значення слів у ТО (право є значно ширшим за законодавство), рекомендуємо перекладати поняття «law» у першому випадку як «право», у другому – як «законодавство».

Певні питання виникають із перекладом складного терміна «national law/laws»:

1) «Products which were produced and labelled in conformity with **national law** before this Agreement entered into force...» (25, 131). **Переклад:** «Продукти, що вироблені та марковані згідно з національним законодавством до того, як ця Угода набрала чинності...» (24, 121);

2) «<...> shall correspond to the conditions provided for in the Parties' **national laws**, regulations and practices concerning plant variety rights» (25, 140). **Переклад:** «<...> узгоджується з умовами, передбаченими в національних законах, постановах та практиках Сторін щодо прав на сорти рослин» (24, 129).

В. Карабан термінологічне сполучення «national law» тлумачить так: «внутрішньодержавне право», «національне право», «національне законодавство», «внутрішньодержавний закон» тощо [18, 340, 674]. «National laws» автор перекладає як «національне законодавство» [18, 674]. Тому досліджуваний термін, вжитий і в однині, і в множині

з терміноелементом «*national*», на думку науковця, має єдиний відповідник. Однак в Угоді про Асоціацію складний термін «*national laws*» перекладено українською мовою як «*національні закони*».

Якщо відштовхуватися від ТП, розуміємо, що складний термін «*national laws*» (національні закони) не є синонімом терміна «*national law*» (національне законодавство), оскільки законодавство є явищем значно ширшим за закон(и). Термін «*законодавство*» часто вживається або навіть ототожнюється з категоріями закону, законодавчих актів, актів законодавства, нормативно-правових актів тощо. У широкому розумінні законодавством охоплюється сукупність усіх чинних нормативно-правових актів у державі [5, 96], у вузькому – сукупність нормативно-правових актів найвищої юридичної сили, тобто закони, які приймаються найвищим представницьким органом або референдумом [4, 173]. Для перекладача головне завдання – звернути особливу увагу на контекст. Оскільки після досліджуваного іменника стоять поняття «*regulations*» та «*practices*», можна констатувати, що в підпункті йде перелічення різного виду нормативно-правових актів. Тому, незважаючи на те, що в прикладах раніше термін «*laws*» було логічніше перекладати як «*законодавство*», у цьому змісті його потрібно передавати іменником «*закон*».

Далі зустрічаємо схожі випадки, де в певних положеннях термін «*law*» змінює своє контекстуальне значення:

1) «*All other requirements of the Parties' laws and regulations regarding entry...*» (25, 68). **Переклад:** «*Інші вимоги законів і підзаконних актів Сторін, що стосуються в'їзду...*» (24, 68).

2) «*<...>in accordance with international law, international human rights law, refugee law and humanitarian law, and the respective laws and regulations of the Parties*» (25, 22). **Переклад:**

«*<...>згідно з міжнародним правом, міжнародним правом щодо захисту прав людини, біженців та гуманітарним правом, а також відповідними нормативними та підзаконними актами Сторін*» (24, 22).

Другий приклад показує, що досліджуване поняття змінило своє значення під час перекладу. Це могло бути викликане тим, що автор перекладу хотів уникнути тавтології, замінивши термін «*закон*» терміном «*нормативний акт*». У такому разі заміна є невиправданою, оскільки закон – це не просто нормативний акт, а саме нормативно-правовий акт. Нормативними вважаються всі акти, видані органами державної влади, у тому числі внутрішньовідомчі, тобто ті, що не мають юридичної сили за межами відповідного органу.

Отже, під час наукової розвідки було з'ясовано, що англomовне поняття «*law*» є багатозначним терміном, який може передаватися українською мовою багатьма еквівалентами. Основними серед них вважаються іменники «*право*», «*законодавство*», «*закон*». Велику роль у правильному перекладі досліджуваного терміна відіграє юридичний контекст, у якому він вживається. Перекладачам необхідно звертати увагу на те, у якому сенсі вживається поняття «*law*» (у широкому чи вузькому), та враховувати це під час його перекладу. Інакше існує ймовірність невиправданого звуження або розширення значення терміна і, відповідно, його юридичного тлумачення, що може приводити до небажаних юридичних наслідків.

Іменник «*law*» вважається засадничим правовим поняттям та є семантично багатогранним. Тому дослідження його специфіки, особливостей і шляхів перекладу з англійської мови українською мовою має велике наукове та практичне значення у сфері як юридичного перекладу, так і юриспруденції.

Література

1. Костицький В. Багатолике право [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/kost_article.pdf.
2. Теліпко В.Е. Міжнародне публічне право : [навч. посібник] / [В.Е. Теліпко, А.С. Овчаренко] ; за заг. ред. В.Е. Теліпко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 608 с.
3. Громадський моніторинг виконання Порядку денного Асоціації Україна – ЄС: звіт за період з грудня 2011 р. до вересня 2012 р. – Львів : Дизайн-студія «ПАПУГА», 2013. – 65 с.
4. Колодій А.М. Загальна теорія держави і права : [навч. посібник] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков] ; за заг. ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінформ, 1997. – 320 с.
5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посібник] / П.М. Рабінович. – К. : Аріка, 1994. – 236 с.
6. Carstairs-McCarthy A. An Introduction to English Morphology: Words and Their Structure/ A. Carstairs-McCarthy. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2002. – 150 p.
7. Civil Liability Act 2003. – Queensland, 2013. – 78 p.
8. Schmidt D. What is Justice. Part 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.davidschmidt.com/sites/default/files/files/Justice.pdf>.
9. Bussman H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics / H. Bussman // Taylor & Francis e-Library. – London, 2006. – 1304 p.
10. Brinkley I. Defining the knowledge economy. Knowledge economy programme report / I. Brinkley // The Work Foundation. – London, 2006. – 30 p.

11. Plag I. Word-formation in English / I. Plag. – Cambridge University Press. – 2002. – 27 September. – 254 p.
12. Public order : Fifth report / Second Administrative Reforms Commission. – New Delhi, 2007. – 342 p.
13. Report on civic monitoring of implementation of the EU-Ukraine Association Agenda (December, 2011 – September, 2012). – Lviv : “Design Studio “PAPUGA”, 2013. – 65 p.
14. The Knowledge-based Economy / Organisation for Economic Co-operation and Development. – Paris, 1996. – 46 p.
15. The Law of International Responsibility / J. Crawford, A. Pellet, S. Olleson. – New York : Oxford University Press, 2010. – 1364 p.
16. The PreSocratics. An Overview. – April 15, 2014. – 201 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2011/11/presocratics-24grammata.com-.pdf>.
17. Powell W.W. The Knowledge of Economy / W.W. Powell, K. Snellman // Annu Rev. Sociol. – 2004. – Vol. 30. – 569 p.

Словники та довідкова література

18. Карабан В. Англійсько-український юридичний словник / В. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 1088 с.
19. Марчук В.П. Словничок юридичних термінів : навч. посібник / В.П. Марчук. – К. : МАУП, 2003. – 128 с.
20. Blackwell A.H. The dictionary of essential legal terms / A.H. Blackwell. – 1st ed. – Naperville, Illinois : Sourcebooks, Inc. , 2008. – 556 p.
21. Martin E.A. A dictionary of law / E.A. Martin. – 5 ed. – New York : Oxford University Press, 2002. – 551 p.
22. Campbell Black H. Black's law dictionary / H. Campbell Black. – 4th ed. – Rev. : West publishing company, 1968. – 1882 p.
23. Ellis W.S. Webster's New World Law Dictionary / W.S. Ellis. – Canada : Wiley Publishing, Inc. , 2006. – 320 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

24. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0540.html.
25. Association Agreement between the European Union and its member states, of the one part, and Ukraine, of the other part [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2013/0290/COM_COM\(2013\)0290\(PAR2\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2013/0290/COM_COM(2013)0290(PAR2)_EN.pdf).

Зеленцова В. Н.

**ЯЗЫКОВАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СВЕТА КАК ИНТЕНСИФИКАЦИИ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОСТРАНСТВА В ОРИГИНАЛЕ И ПЕРЕВОДЕ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА (НА МАТЕРИАЛЕ НОВЕЛЛЫ
Г. ДЖЕЙМСА «МАДОННА БУДУЩЕГО»)**

Статья посвящена исследованию языковой репрезентации света как измерения пространства в новелле Г. Джеймса «Мадонна будущего» и передаче этого ключевого художественного кода в создании образа художника в оригинале и переводе.
Ключевые слова: пространство, свет, художник, образные трансформации.

Зеленцова В. М. Мовна репрезентація світла як інтенсифікації художнього простору в оригіналі та перекладі художнього тексту (на матеріалі новели Г. Джеймса «Мадонна майбутнього»). – Стаття.
Статтю присвячено дослідженню мовної репрезентації світла як виміру простору в новелі Г. Джеймса «Мадонна майбутнього» та передачі цього ключового художнього коду в створенні образу митця в оригіналі та перекладі.
Ключові слова: простір, світло, митець, образні трансформації.

Zelentsova V. N. Linguistic representation of the light as intensification of fictional space in source and target texts of fiction (studies in novella by H. James "The Madonna of the Future"). – Article.
The article is devoted to investigation of light as measuring of space in novella by H. James "The Madonna of the Future" and transferring this key code in creation of artist image in source and target texts.
Key words: space, light, artist, image transformations.

Категории пространства и времени в художественном тексте, введенные в проблематику литературоведения М.М. Бахтиным, являются наиболее изученными в науке. Подчеркивая онтологическую сущность этих категорий, А.Я. Гуревич утверждает, что пространство и время могут считаться «определяющими параметрами существования мира и основополагающими формами человеческого опыта» [3, 43]. В.Н. Топоров проводит детальный анализ сущности этих категорий и доказывает их неустойчивость и проницаемость. В работе «Пространство и текст» исследователь утверждает: «Пространство и время, строго говоря, не отделимы друг от друга, они образуют единый пространственно-временной континуум» [6]. Недавняя работа Р.И. Камалова (2013 г.) посвящена лингвистическому анализу вербализации категории пространства в романе Н. Готорна «Мраморный фавн», что, по мнению исследователя, позволяет «глубже понять определенные оттенки смысла повествования и учесть изменения в психологическом состоянии героев романа, находящихся в границах того или иного пространства» [4, 867]. Как и Н. Готорн в романе «Мраморный фавн», Г. Джеймс в новелле «Мадонна будущего» со схожей тематикой «ставит эксперимент с языковым отражением особенностей категории пространства» [4, 867].

В статье в центре анализа находятся языковые формы актуализации роли света как интенсификации пространства. Особое внимание уделим категории света, которая незаслуженно обделена вниманием в литературоведческих и лингвистических исследованиях. Особенно важным является обращение к анализу роли света в новелле о художнике.

М.Г. Уртминцева в своей работе, посвященной экфрасису, отмечает: «Игра света и тени в реальной действительности сопровождает борьбу надежды и разочарования в душе художника» [7, 976]. В новелле «Мадонна будущего» Г. Джеймс передает внутреннее состояние художника посредством непрерывной игры света и тени. В творчестве Г. Джеймса роль света в новеллах об искусстве особенно значительна, так как выступает интенсификатором в художественном освоении пространства.

К сожалению, в этом аспекте новеллистика Г. Джеймса не изучалась ни в нашей стране, ни за рубежом.

В центре исследования находится лингвистический анализ отдельных лексем, составляющих основу «словообразов», и то, как это передано в переводе М.А. Шершевской. К основным задачам исследования относятся такие:

- определение средств вербализации категорий пространства, света и времени в оригинале и переводе;
- семантическая характеристика вербализации категорий пространства, света и времени в текстах;
- раскрытие амбивалентной природы художественного освоения пространства и света в новелле;
- определение расхождений в семантике языковых единиц и языковых особенностей выражения категории пространства и света в текстах.

Г. Джеймс действие новеллы переносит во Флоренцию, известную колыбель искусств. Первая встреча с героями происходит при лунном свете во внешнем пространстве (согласно модели Ю.В. Лотмана), возле Палаццо Веккио. Пространство в произведении вербализируется через следующие выражения: «*great piazza*», «*the Palazzo Vecchio, like some huge civic fortress, with the*

great bell-tower springing from its embattled verge as a mountain-pine from the edge of a cliff», «dead masonry of the palace» (11). В переводе они переданы таким образом: «обширная площадь», «Палаццо Веккио – огромное гражданское сооружение, похожее на крепость, с высокой башней, подымавшейся над зубчатой кромкой крыши, словно одинокая сосна над краем скалы», «плотная каменная кладка дворца» (10). Особое место отведено в начале произведения категориям света и времени: «filled only with the mild autumn moonlight», «projected shadow, gleamed certain dim», «shining through the dusky air», «sitting in the shadow» (11). В переводе отображено так: «залитую лишь слабым светом осенней луны», «в отбрасываемой им тени, тускло светились», «белея в сумерках», «сидевший в ее тени» (10).

На этом этапе анализа мы не останавливаемся на особенностях перевода. Подчеркнем общую тональность оригинала и перевода, передачу атмосферы одиночества, холода, настороженности. Ощущается давящее положение архитектурных объектов. Эта связь света и изображенного пространства в передаче внутреннего состояния главного героя новеллы, художника Теобальда, – важная черта стилистики текста. Автор подчеркивает светотеневой рисунок пространства, создает особую атмосферу полумрака. Все ключевые моменты в новелле происходят именно в этом таинственном мрачном монохромном пространстве: и первая встреча с «мадонной» Серафимой, и знакомство с единственной картиной Теобальда, и прозрение художника, и последняя встреча с Теобальдом в его «слоновой башне», и встреча с Серафимой после смерти художника.

Если в «Мадонне будущего» повествование начинается с описания темноты и продолжается во мраке, то в «Зрелых годах» Г. Джеймс рисует всю картину произведения красками исключительно яркого света, создавая антитезу неудачным попыткам реализовать талант творца. В «Мадонне будущего» герой так себя характеризует: «You think me a moonstruck charlatan, I suppose» (11). В переводе это звучит так: «Вы, верно, принимаете меня за тронувшегося умом шарлатана». Здесь существительное «moonstruck» передано словосочетанием «тронувшийся умом» (10). И хотя перевод вполне может быть подтвержден словарем (например, в «The Longman Dictionary of Contemporary English» находим: «moonstruck – (informal) slightly crazy, especially because you are in love» [9]), однако утрачивается заложенная автором мысль о значимости категории света в тексте. Ключевым здесь является акцент на свете внутреннем и внешнем. Внешняя энергия представлена солнечной лучистой энергией, которая является созидательной, порождающей творчество и основополагающей для художника (эзотерики утверждают,

что энергия солнца преобразуется во внутреннюю энергию тепла и любви), а также лунной световой энергией, которая в нашем случае освещает переживания, сомнения, творческие муки художника Теобальда – его внутренний свет. На протяжении всего текста мы наблюдаем тесную взаимосвязь света внешнего и света внутреннего, которые позволяют раскрыть характер главного героя и замысел автора: «I found as great a fascination in watching the odd lights and shades of his character as if he had been a creature from another planet» (11). Проанализируем развитие категории света в новелле на таком примере: «<...> we roamed slowly about for an hour, my companion delivering by snatches a sort of moon-touched aesthetic lecture» (11). В переводе указано: «<...> гуляли мы долго, не меньше часа, в течение которого мой спутник угощал меня на фоне лунного пейзажа обрывками чего-то вроде лекции о прекрасном» (10). Переводчик подменяет категории пространства и света, в результате чего мы получаем лекции о прекрасном, которые не имеют ничего общего с лунным светом, а просто происходят на фоне луны. Фактически же лунный свет здесь является не определяющим пространством, а порождающим творчество. Лунный свет освещает и мастерскую Теобальда при ее первом упоминании в новелле: «When the south wind blows over Florence at midnight it seems to coax the soul from all the fair things locked away in her churches and galleries; it comes into my own little studio with the moonlight, and sets my heart beating too deeply for rest» (11). В переводе говорится так: «Когда над полночной Флоренцией гуляет южный ветер, он словно выпускает на волю души многочисленных шедевров, запертых по ее галереям и церквям; вместе с лунным светом он проникает и в мою тесную мастерскую, и сердце мое бьется так сильно, что мне уже не до сна» (10). Захваченная настроением новеллы М.А. Шершевская дает большую экспрессивность эпитету «little», заменяя его прилагательным «тесный». Хотя далее переводчик редуцирует и этот эпитет. Сравним оригинал («My little studio has never been profaned by superficial, feverish, mercenary work» (11)) и перевод («Я ни разу не осквернил свою мастерскую ходульной, торопливой работой ради денег» (10)). Обращает на себя внимание и замена в переводе книжного регистра просторечиями.

Следующий фрагмент новеллы демонстрирует отношения художника к внешнему пространству – Флоренции в целом: «I owe her everything» (11). Употребленное местоимение «her» подчеркивает особое отношение художника к городу: он живет не в нем, а с ним, это притяжательное местоимение одушевляет пространство. Конечно, при переводе на русский язык возникают грамматические проблемы в передаче этого нюанса, и переводчик прибегает к повтору имени собственного: «Флоренции

я обязан всем» (10). Позже Теобальд своими высказываниями подтвердит наши предположения: «Is Florence of the same sex as New York, as Chicago? She is the sole perfect lady of them all; one feels towards her as a lad in his teens feels to some beautiful older woman with a «history». She fills you with a sort of aspiring gallantry» (11). В переводе его слова передано таким образом: «Ну что, помилуйте, женского в Нью-Йорке или Чикаго? А вот Флоренция – другое дело. К ней относишься с тем же чувством, какое испытывает безусый юнец к зрелой женщине с «прошлым». Ей верно служишь, даже не питая надежды на взаимность» (10).

Повествователь представляет главного героя и при дневном свете, и этот свет развеивает созданный в начале новеллы романтический образ одухотворенного искусством художника: «I was anxious to see him by common daylight... His midnight mood was over, and he looked as haggard as an actor by daylight. He was far older than I had supposed, and he had less bravery of costume and gesture» (11). Автор дважды подчеркивает, что описывает Теобальда при дневном свете, итог впечатления обозначен очень резко эпитетом «haggard» («изможденный», «загнанный»). Проанализируем перевод: «Мне захотелось увидеть его при свете дня. Ночное возбуждение прошло, и он выглядел намного старше, чем я предполагал, а его одежда и манеры были куда менее смелыми» (10). Как видим, в переводе вовсе опущено прилагательное «haggard», что, конечно, влечет за собой потерю это важного художественного приема «световой» деромантизации творца.

Противопоставление пространства внешнего и внутреннего является контрастным в новелле. Внешнее пространство – это величественные дворцы и мосты, объединенные уникальной архитектурой, которые образуют гармоничное целое. В тексте сказано: «The Louvre and the Vatican hardly give you such a sense of sustained inclosure as those long passages projected over street and stream to establish a sort of inviolate transition between the two palaces of art» (11). Пространство внутреннее представлено мастерской самого Теобальда, которая является настоящей «башней из слоновой кости», тщательно скрываемой художником, где он предается полному одиночеству, а также скромной комнатой Серафимы, где каждый вечер вот уже двадцать лет художник вынашивает замысел гениального вечного шедевра. А обитель его «мадонны» это – «dark, steep staircase», «dark vestibule of a small apartment», «a small saloon», «room seemed mean and sombre» (11). В переводе

сохранена это световая интенсификация атмосферы пространства: «по темной крутой лестнице», «в темную прихожую тесной квартирki», «крохотную залу», «комната показалась мне убогой и мрачной» (10). Не менее плачевна и мрачна мастерская Теобальда: «It was in an obscure corner of the opposite side of the town, and presented a sombre and squalid appearance... Shabby, sordid, naked, it contained, beyond the wretched bed, but the scantiest provision for personal comfort. It was bedroom at once and studio – a grim ghost of a studio» (11). В переводе адекватно передана эта гнетущая убогость: «Он стоял в темном закоулке на другом конце города и имел мрачный, обшарпанный вид... В этих запущенных, грязных, полупустых стенах ничто, кроме кровати, не обеспечивало постояльцу даже самых скудных удобств. Комната служила одновременно и спальней, и мастерской – жалкое подобие мастерской» (10).

Пространственность точно прописана в оригинале, где присутствуют предлоги, существительные и глаголы с пространственной семантикой, прилагательные, определяющие пространственные отношения, наречия. Сопоставительный анализ оригинала и перевода свидетельствует, что не всегда пространственные отношения и световая энергетика текста учитываются при переводе, что снижает смысловую насыщенность художественного текста.

Анализ новеллы обнаруживает, что в «Мадонне будущего» категории пространства и света – это не фоновые категории, это не канва, а нити, которые туго переплетены, с их помощью автор тклет свою художественную идею новеллы о художнике и судьбе искусства. Все произведение композиционно с помощью световых интенсификаторов пространства разделено на две части: изображение света и тьмы, художника и профанного окружения, шедевра и копии, уверенности и сомнений, жизни и смерти.

В работе проанализирована поэтологическая реализация образа художника и темы творчества в новелле Г. Джеймса «Мадонна будущего» через онтологические категории пространства, света и времени. М.М. Бахтин утверждает: «Хронотоп в литературе имеет существенное жанровое значение. Можно прямо сказать, что жанр и жанровые разновидности определяются именно хронотопом» [1, 235]. В результате сопоставительного лингвостилистического анализа можно с уверенностью добавить важность для художественного пространства в новелле о художнике еще одной формально-содержательной категории – света.

Литература

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М.М. Бахтин // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – С. 234–407.
2. Геллер Л. Воскрешение понятия, или Слово об Экфрасисе / Л. Геллер // Экфрасис в русской литературе / под ред. Л. Геллера. – М. : МИК, 2002. – С. 5–23.
3. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры / А.Я. Гуревич. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
4. Камалов Р.И. Языковая репрезентация категории пространства в оригинале и переводе художественного текста (на материале романа Н. Готорна «Мраморный фавн») / Р.И. Камалов // Вестник Башкирского университета. – 2013. – Т. 18. – № 3. – С. 867–870.
5. Лотман Ю.В. Структура художественного текста / Ю.В. Лотман // Лотман Ю.В. Об искусстве / Ю.В. Лотман. – СПб. : Искусство – СПб, 1998. – С. 14–91.
6. Топоров В.Н. Пространство и текст / В.Н. Топоров // Текст: семантика и структура / отв. ред. : Т.В. Цивьян. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.
7. Уртминцева М.Г. Экфрасис: научная проблема и методика ее исследования / М.Г. Уртминцева // Вестник Нижегородского университета имени Н.И. Лобачевского. Серия «Литературоведение. Межкультурная коммуникация». – 2010. – № 4(2). – С. 975–977.
8. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovarozhegova.ru>.
9. The Longman Dictionary of Contemporary English [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.efl.ru/forum/threads/68425>.
10. Джеймс Г. Мадонна будущего / Г. Джеймс ; пер. М.А. Шершевой. – М. : Текст, 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rulit.net/books/madonna-budushchego-povesti-read-316936-1.html>.
11. James H. The Madonna of the Future / H. James [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/2460/2460-h/2460-h.htm>.

ТОПИКА ГОТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ В НАРРАТИВЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО АНСАМБЛЯ «ТОПИКА, ГОТИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ, НАРРАТИВ»

Статья посвящена обоснованию терминологического ансамбля «топика, готическая традиция, нарратив» как объекта научного исследования. Этот терминологический ансамбль обобщает идею мировоззренческой модели мира, закреплённой в традиции художественного повествования (нарратива) о некоем судьбоносном событии, представляющем встречу человека с ужасным неведомым. Топика готической традиции рассматривается как совокупность повторяющихся тем, объединённых категориями «событие» и «сущность».

Ключевые слова: готическая традиция, нарратив, событие, сущность, топос, топика.

Ігіна З. О. Топіка готичної традиції в наративі: теоретичне обґрунтування термінологічного ансамблю «топіка, готична традиція, наратив». – Стаття.

Статтю присвячено обґрунтуванню термінологічного ансамблю «топіка, готична традиція, наратив» як об'єкта наукового дослідження. Цей термінологічний ансамбль узагальнює ідею світоглядної моделі світу, закріпленої в традиції художньої оповіді (наративі) про деяку долену подію, що репрезентує зустріч людини з жахливим невідомим. Топіка готичної традиції розглядається як сукупність повторюваних тем, які поєднані категоріями «подія» та «сутність».

Ключові слова: готична традиція, наратив, подія, сутність, топос, топіка.

Ihina Z. A. Topoi of gothic tradition in narrative fiction: explaining “topoi, gothic tradition and narrative” as terminological unity. – Article.

The article is dedicated to explaining the terms “topoi, gothic tradition and narrative” as a unity representing a worldview model fixed in the tradition of fictional storytelling (narrative) that is based on a certain fateful event – meeting the horrible unknown. The topoi of gothic tradition are “the event” and “the entity”.

Key words: narrative, gothic tradition, topoi, topos, entity, event.

Цель статьи состоит в обосновании терминологического ансамбля «топика, готическая традиция, нарратив» как составного объекта научного исследования, основанного на междисциплинарном знании и предполагающего комплексное толкование с нескольких позиций: логической, лингвистической, литературоведческой, культурологической, психологической и философской.

Актуальность работы может быть объяснена тем, что какими разрозненными не казались бы элементы терминологического ансамбля, их целостность является моделью осмысления мира в его определенном аспекте (то есть так, например, как это задано готической традицией) сквозь призму художественного повествования (нарратива), а различные подходы к моделированию мироздания – сферой неиссякаемого общенаучного интереса. Повествование в этой связи представлено как энтелехия (гр. ἐντελέχεια – осуществленность) – осуществленная форма [2, 394], а в нашей статье – как форма организации элементов в систему узнаваемых «общих мест» внутри художественного произведения как определенного видения мира.

Термин «топика» (гр. τοπικά – вопросы, касающиеся «общих мест»), вызывающий при первом его анализе ряд ассоциаций с гетерогенным научным знанием (например, математическим, медицинским, психологическим), изначально нагружен логически и лингвистически. Такое понимание восходит к античной риторике в обла-

сти исследования принципов диалектики спора [2, 352–355; 8, 58]:

1. Вывод об успешности оратора выводится, в частности, из того, насколько тот искусен в извлечении нужных ему аргументов из так называемых «общих мест», актуальных для тематики спора. «Общее место» (*топос* (τόπος)) – это некое знание о чем-то, представленное как нечто *правдоподобное*, кажущееся истинным большинству людей и не требующее строгого доказательства, то есть уже готовое для использования в споре.

2. Каждый такой топос имеет ценность при условии, если оратор способен своевременно его обнаружить. *Топика*, таким образом, обозначает в классической диалектике как стандартный набор топосов – «мест» готовых аргументов, так и учение о способах правильно их находить и использовать.

Античное понимание топоса было позднее несколько переосмыслено. Термин приобрел толкование, связанное не столько с правдоподобностью аргумента, сколько с указанием на нечто константное и узнаваемое вне пространства и времени, а именно: *топос* – фундаментальный модус или отношение существования, традиционная, часто воспроизводимая тема в искусстве и литературе (например, любовь, старость, противостояние природы и человека) [15, 80–83]. Топосы могут реализоваться и как повсеместно встречающиеся темы (например, топос «материнская жертвенность»), и как стилевые паттерны (например, «аффектированная скромность рассказчика» – топос, предписыва-

ющий уничтожение им (рассказчиком) своего таланта для создания позитивного образа «простого, негордого человека, располагающего к доверию»). Некоторые топосы (например, «*puer senilis*» – не по годам разумный молодой человек, типаж античного героя-лидера) возникли в позднеантичную эпоху и пребывают как «универсалии» в человеческой культуре по сей день, развиваясь, трансформируясь и влияя на создание новых топосов. Эти древние образования индицируют значимые изменения в жизни общества, что позволяет рассматривать их как вехи «психологической истории», близкие к юнгианским архетипам.

Близость терминов «топос» и «архетип» (фигура «великих сновидений» или первичный образ/элемент базовой, неиндивидуализированной организации психики) на первый взгляд вообще сливает их воедино, особенно если учесть, что архетип трактовался именно как некое распространенное, повторяющееся, неосознанно воспринятое схематическое представление (например, миф) [1, 69–70]. Архетип обязан своим существованием наследственности и не обретается индивидуально, являясь среди прочих архетипов элементом коллективного бессознательно – «психического репозитария» универсального и безличного характера, идентичного у всех людей, не развиваемого персонально [10, 79–81; 10, 93]. Топосы, напротив, развиваются. Они «отягощены» индивидуальностью, языковой личностью (прежде всего авторской), то есть воплощенным в произведении («стоящим за ним») индивидом [5, 24], а также той лингвокультурой, к которой он принадлежит и которую систематически (сознательно или неосознанно) выражает. *Лингвокультура* в этом случае осмысливается как закреплённая в знаках языка, явленная в языке и через язык [6, 73] система убеждений и духовных ценностей определенного народа, его отношение к миру [7, 140]. *Совокупность топосов*, не единожды повторяемая как некий конгломерат закреплённых в знаках языка элементов, необходимых для разработки сквозных идей, пронизывающих художественные произведения, составляет *топику* этих произведений.

Собственной топикой располагает и готическая традиция (далее – ГТ).

Термин «*готическая традиция*» охватывает неоднородные (от произведений XVII–XVIII вв. и вплоть до постмодернистских текстов) формы художественного творчества, воспроизводящие в различной степени аутентичности топосы и типичные элементы содержания средневековых баллад, фольклора и ренессансной литературы [13, 4–10]. Упомянутые элементы и топосы в этой традиции систематически ассоциируются с пересечением границ «реального мира», то есть привычной для людей среды обитания, и в зна-

чительной мере опираются на идеи потустороннего, таинственного, мистического, неведомого, воплощающего сверхъестественный ужас. «Традиционность» этих идей может быть аргументирована тем фактом, что, появляясь в художественных произведениях разных жанров и форм, они (идеи) не требуют специального пояснения, а являются (на повседневном уровне) интуитивно понятными, так как сформированы в результате передачи из поколения в поколение. «Готической» же традиция названа по аналогии с «готическим романом» – жанровой контаминацией высокого романтизма и псевдомедиевизма [12, 29–39], где в качестве стержневого произведения фигурирует «Замок Отранто» Г. Уолпола, широко известный характерным балладным антуражем: рыцарской атрибутикой, феодальными родовыми проклятиями, наличием прекрасной и непорочной благородной дамы. Среди стандартов «готического» выделяются зловещая мрачная атмосфера, неприятные погодные условия (дожди, грозы, туманы), место действия среди склепов, живописно-загадочных древних руин, замковых анфилад и покинутых монастырей, коварный демонический антагонист, пытающийся погубить наивную, но неизменно высокоморальную красавицу-аристократку.

Эти стандарты представлены в англоязычной традиции в творчестве У. Бекфорда, М.Г. Льюиса, А. Мейчена, Ч.Р. Метьюрина, Ш. Перкинс-Гилмен, Э. По, Дж. Полидори, А. Радклифф, Р. Стивенсона, М. Шелли.

Немецкоязычная традиция отличается от английского готического романа акцентом на деталях сцен насилия и истолкованием зла как метафизического, непостижимого [18, 306]. Фокус ужасного смещается в область человеческой психики [13, 103–105], персонажи стремятся заглянуть к себе в души и выстоять при этом «перед страхом Калибана, увидевшего себя в зеркале» [11, 62]. Именно таковыми являются персонажи Г. Майринка, Л. Перуца, Г. Эверса, сосредоточенные на выборе между добром и злом в себе и на определении истинного Я в собственной фрагментарной психике.

Черты континентальной немецкоязычной готики присущи в произведениях современных представителей традиции (П. Акройд, К. Баркер, Р. Блох, Н. Гейман, С. Кинг, Э. Хайне, У. Хьортсберг). Мораль, несокрушимая цитадель героинь готических романов вытесняется моральным релятивизмом, психический хаос усугубляется, поскольку «реальный мир» без морали становится сомнительным, своей априорной непознаваемостью вызывает тот неконтролируемый «ужас», литературные основы которого заложил Г.Ф. Лавкрафт [16, 17; 16, 55; 16, 82]. Человек оказывается «подвешенным в состоянии онтологического сомнения» [11, 43–48], обусловленного неумением идентифицировать «реальный мир».

Таким образом, *готическая традиция* – это исторически сформировавшаяся и закреплённая в художественной форме мировоззренческая модель, обобщающая идею, что человек не способен самоидентифицироваться в «реальном мире» как привычной для себя среде обитания, осознание чего вызывает устойчивые сомнения в цельности и познаваемости себя и мира, а значит, и признание своей полной незащищённости перед неведомыми, вызывающими ужас злонамеренными силами (или силой).

Путем гегелевской рефлексии в терминах трех форм «логического» (рационального, диалектического, спекулятивного) [3, 110] из поданного определения можно извлечь следующие ключевые положения: 1) «реальное» жестко противостоит «неведомому»; 2) каждый из элементов оппозиции фрагментирован, то есть имеет внутренние оппозиции (например, Я и не-Я в пределах одного и того же сознания); 3) «реальное» и «неведомое» соединяются в событии встречи, в результате чего становятся взаимообусловленными.

Следовательно, в первой позиции реализован принцип разделения, характерный для рационального мышления, во второй намечена внутренняя диалектика оппозиции («внутренняя отрицательность»), а в третьей изначально противопоставленные элементы (тезис и антитеза) синтезируются в нечто новое, необходимое для понимания каждого из них [3]. Так, «реальное» предстает как беспомощное и трепещущее перед «неведомым», а «неведомое» – как воплощение «онтологического сомнения», причем сомнение коренится в «реальном». Обобщить эту рефлексю можно так: «реальное» и «неведомое» – ключевые для ГТ *сущности*, то есть носители связей и отношений, которые обнаруживаются, раскрываются и познаются в *событии* встречи друг с другом. Сущности катализируют событие, являясь, таким образом, его причиной, однако событие совершается и в самих сущностях, становясь следствием катализа. Получившийся замкнутый круг отнюдь не является порочным, поскольку точно так же может быть объяснен при помощи форм «логического». В событие сущности «входят» разделенными, находясь в оппозиции друг к другу, далее, взаимодействуя в нем (событии), они начинают диалектически взаимодействовать с ним как отличным от себя, влияя на его развитие в зависимости от своих внутренних характеристик. *Сущность* и *событие* представляют собой, исходя из всего сказанного, необходимые для понимания ГТ топосы. Событие является родовым топосом по отношению к взаимодействующим отдельным сущностям и переводит «рациональное» на уровень «диалектического». *Взаимосвязь* объединенной сущности и события образует родовой топос по отношению и к сущности, и к событию как ви-

довым, переводит «диалектическое» на уровень «спекулятивного». Например, Гамлет как сущность со стороны «реального» взаимодействует, что уже представляет собой событие встречи, с призраком отца – сущностью со стороны «неведомого». Это событие настолько меняет принца внутренне, что если бы оно не случилось, все дальнейшие его действия не могли бы быть предприняты. Знание из потустороннего источника, зароненное в сознание принца, становится действующей причиной, трансформирующей в итоге событие встречи в событие гибели самого Гамлета, то есть во встречу со смертью как еще одной сущностью «неведомого».

Литературные произведения в рамках ГТ представлены в большом разнообразии [17, 152–154; 13, 103–105]: *классический английский готический роман* («тайн и ужасов»), *немецкий классический роман ужасов* (der Schauerroman), *история с привидениями, или готический рассказ* (ghost-story), *хоррор-роман* (роман ужасов XX–XXI вв.), *неоготический роман, или «роман тайн»* XX–XXI вв., *сверхъестественная история* (weird tale), *романтическая черная повесть* (die Schauerromantische Erzählung), *магический* (метафизический) *реализм*, *темное фэнтези* (dark fantasy).

Сущность и событие, а также, соответственно, их взаимосвязь на диалектическом и спекулятивном уровнях образуют топику произведений ГТ. Судьбоносное событие предстает как развертывание бытия обобщенной сущности во времени, что позволяет рассматривать его как нарратив.

Термин «*нарратив*» указывает на любое художественное произведение (прежде всего прозаический художественный текст), излагающее некую историю, которая иллюстрирует событие, то есть первостепенным свойством нарратива является *событийность* как необходимость события. Теория нарратива (нарратология) выявляет универсальные черты, присущие произведениям, повествующим о событиях, и изучает их в двух аспектах: как истории («что» нарратива, повествуемое) и как дискурсы («как» нарратива, способ повествования) [19, 460]. *Событие* в нарратологии – это изменение в ситуации, о которой повествуется. Под ситуацией понимается совокупность условий, на фоне которых разворачивается история. Событие может быть внешним (физическим) и внутренним (ментальным) [9, 11–13].

Например: *The wallpaper was not arranged on any laws of radiation, or alternation, or repetition, or symmetry, or anything else that I ever heard of. <...> At night in any kind of light, in twilight, candle light, lamplight, and worst of all by moonlight, it becomes bars! The outside pattern I mean, and the woman behind it is as plain as can be. I didn't realise for a long time what the thing was that showed behind,*

that dim sub-pattern, but now I am quite sure it is a woman. By daylight she is subdued, quiet. I fancy it is the pattern that keeps her so still (20). Внешнее событие во фрагменте представлено как встреча «реального» («I») с «неведомым» (никогда раньше не виденным орнаментом, в котором есть что-то метафизическое). Ментальное событие представляет собой встречу с женщиной, якобы находящейся за решеткой, в которую ночью превращается орнамент. Первое событие касается внешних, вполне привычных условий: рисунки обоев с точки зрения странности/обычности могут быть оценены как угодно в зависимости от вкусов. Второе событие – появление женщины за решеткой – относится к индивидуальной сфере воображения и вряд ли спонтанно воспроизводимо в других ситуациях.

Событие как изменение ситуации в нарративе дедуцируется из следующей формулы: если ситуация представлена как исходное состояние (F) чего-то/кого-то (x) в какой-то момент времени ($t-1$), то эта ситуация может быть изменена, если нечто (H) происходит с x в момент ($t-2$) после $t-1$, в результате чего x меняет свое состояние (F на G) после $t-2$ (в момент $t-3$) [4, 223–224]. Лаконичнее объясним так: если x есть F в $t-1$, и H происходит с x в $t-2$, то x есть G в $t-3$. Так, x – это «I», наблюдающий орнамент (F) днем ($t-1$). Ночью ($t-2$) орнамент меняется (H) в глазах x , после чего ($t-3$) x встречается с женщиной (G). В приведенном отрывке «I» является не только реализацией топоса «сущность» в качестве персонажа (действующего лица) рассказа Ш. Перкинс-Гилмен, но и источником повествования – рассказчиком (или нарратором), обладающим функцией «сказания». Нарратор представляет собой повествовательную (нарративную) инстанцию наряду с наррататором (слушателем/читателем нарратора), автором

(создателем произведения) и читателем – слушателем/читателем автора. Все эти инстанции вовлечены в нарративную коммуникацию друг с другом на нарративном (нарратор – наррататор) и авторском (автор – читатель) уровнях. Таким образом, *нарратив* – это произведение, в котором не только повествуется определенная история (нарратором), но и изображается повествовательный акт (автором). В итоге строится двухуровневая коммуникативная структура, присущая повествовательному искусству и состоящая из авторской и нарраторской коммуникаций, где нарраторская входит в авторскую как составная часть [9, 34]. Нарраторский уровень оперирует с событием как диалектическим взаимодействием сущностей, авторский – со спекулятивной интерпретацией взаимосвязи сущностей и события. При этом сущность не всегда совпадает с инстанцией нарратора, так как может реализоваться и как неживой предмет, артефакт (обои), и как галлюцинация (женщина за решеткой), и как физическое явление (лунный свет). В разрозненном состоянии сущности пребывают в форме рационального «логического».

Таким образом, терминологический ансамбль «топика, готическая традиция, нарратив» определяет мировоззренческую модель мира, закрепленную в традиции художественного повествования о событии, в самом общем виде репрезентирующей идею беспомощности человека перед ужасным неведомым. Результаты исследования могут внести вклад в развитие теории нарратива и послужить фактическим материалом для изучения тематически релевантной терминологии на занятиях по коммуникативной лингвистике (раздел «Нарративная коммуникация»), литературоведению («Литературные течения и жанры»), а также могут быть использованы в преподавании спецкурса «Направления в лингвистике».

Литература

1. Аверинцев С.С. Архетипы / С.С. Аверинцев // Аверинцев С.С. София-Логос. Словарь / С.С. Аверинцев ; под ред. Н.П. Аверинцевой и К.Б. Сигова. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – С. 68–71.
2. Аристотель. О душе / Аристотель // Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; под ред. В.Ф. Асмуса. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 1976. – С. 371–448.
3. Гегель Г.В.Ф. Общее понятие логики / Г.В.Ф. Гегель ; пер. с нем. Б. Столпнера // Гегель Г.В.Ф. Наука логики : в 3 т. / Г.В.Ф. Гегель ; под ред. М.М. Розенталя. – М. : Мысль, 1970. – Т. 1. – 1970. – С. 95–113.
4. Данто А. Аналитическая философия истории / А. Данто ; пер. с англ. А.Л. Никифорова, О.В. Гавришиной. – М. : Идея-Пресс, 2002. – 292 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
6. Красных В.В. Культура и лингвокультура в свете интегративного подхода / В.В. Красных // Пространство языка – пространство культуры : матер. региональной науч.-практ. конф. (г. Москва, 24 мая 2013 г.). – М. : МАРХИ, 2013. – С. 72–75.
7. Миронов В.В. Философия и метаморфозы культуры / В.В. Миронов. – М. : Современные тетради, 2005. – 424 с.
8. Цицерон. Топика / Цицерон ; пер. А.Е. Кузнецова // Цицерон. Эстетика: Трактаты, речи, письма / Цицерон ; под ред. Г.С. Кнабе. – М. : Искусство, 1994. – С. 56–81.
9. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
10. Юнг К.Г. Психология бессознательного / К.Г. Юнг ; пер. В.В. Зеленского. – Изд. 2-е. – М. : Когито-Центр, 2010. – 352 с.
11. Beville M. Gothic-postmodernism. Voicing the Terrors of Postmodernity / M. Beville. – Amsterdam ; New York : Rodopi, 2009. – 217 p.
12. Birkhead E. The Tale of Terror / E. Birkhead. – Charleston, SC : BiblioBazaar, LLC, 2008. – 228 p.
13. Botting F. Gothic / F. Botting. – New York : Routledge, 2005. – 128 p.

14. Carroll N. The Philosophy of Horror. Paradoxes of the Heart / N. Carroll. – New York ; London : Routledge, 1990. – 256 p.
15. Curtius E.R. European Literature and the Latin Middle Ages / E.R. Curtius ; translated from German by W.R. Trask. – New York : Bollingen Foundation Inc., 1953. – 658 p.
16. Lovecraft H.P. Supernatural horror in literature / H.P. Lovecraft. – New York : Dover Publications, Inc., 1973. – 106 p.
17. Snodgrass M.E. Gothic Convention / M.E. Snodgrass // Encyclopedia of Gothic Literature. – New York : Facts on File, Inc., 2005. – P. 152–154.
18. Snodgrass M.E. Schauer-Romantik / M.E. Snodgrass // Encyclopedia of Gothic Literature. – New York : Facts On File, Inc., 2005. – P. 306–307.
19. Toolan M. Narrative: Linguistic and Structural Theories / M. Toolan // Encyclopaedia of Language and Linguistics / ed. by K. Brown. – Oxford : Elsevier, 2006. – P. 459–473.

Иллюстративный материал

20. Perkins Gilman C. The Yellow Wallpaper / C. Perkins Gilman [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/1952/1952-h/1952-h.htm>.

Иванченко А. В.

**СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКФРАСИСНЫХ КОМПЛЕКСОВ
В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ**

В статье рассматриваются экфрасисные комплексы, которые представляют собой собственно экфрасис, поданный в его контекстном окружении. Представлены основные характеристики структурно-тематических компонентов экфрасисных комплексов. Приводятся количественные данные, позволяющие сделать выводы о корреляции элементов разных составляющих экфрасисных комплексов. Большое внимание уделяется показателю плотности представления элементов экфрасисных комплексов в текстовом массиве произведения. Подчеркивается компенсаторная роль элементов эмоционально-аксиологического плана при редукции элементов изобразительного ряда.

Ключевые слова: экфрасисный комплекс, изобразительный ряд, эмоционально-аксиологическая составляющая, перцептивные характеристики, культурно-историческая составляющая.

Иванченко А. В. Структурно-композиційні особливості екфрасисних комплексів у художньому творі. – Стаття.

У статті розглядаються екфрасисні комплекси, які представлені власне екфрасисом, поданим у його контекстному оточенні. Наведено основні характеристики структурно-тематичних компонентів екфрасисних комплексів. Наводяться кількісні дані, які дозволяють зробити висновки про кореляцію елементів різних складових екфрасисних комплексів. Велика увага приділяється показнику щільності представлення елементів екфрасисних комплексів у текстовому масиві твору. Підкреслюється компенсаторна роль елементів емоційно-аксіологічного плану під час редукції елементів образотворчого ряду.

Ключові слова: екфрасисний комплекс, образотворчий ряд, емоційно-аксіологічна складова, перцептивні характеристики, культурно-історична складова.

Ivanchenko A. V. Structural and compositional peculiarities of ekphrasis complexes in literary text. – Article.

This article describes ekphrasis complexes that consist in actually ekphrasis having its own context environment. The main characteristics of structural and thematic components of ekphrasis complexes are presented thereof. The quantitative data allowing making of conclusions about correlation of elements of different ekphrasis complexes components are also presented. Great attention is given to the value of density of ekphrasis complexes elements presentation in the text massive of the work of literature. A compensatory role of the elements of emotional and axiological plan while reduction of the elements of descriptive line is also emphasized.

Key words: ekphrasis complex, description proper, emotional and evaluative component, perceptive characteristics, historical and cultural component.

Экфрасис является вербальным описанием артефактов, в том числе произведений скульптуры и живописи. Повышенный интерес к взаимодействию разных кодовых систем в науке обуславливает актуальность исследования, посвящённого особенностям лингвальной репрезентации знаков изобразительно-визуального кода.

Как специфическая форма описательного текста экфрасис был предметом рассмотрения во множестве работ [1; 2; 3; 4; 5].

Однако во всех этих трудах экфрасис анализируется вне его контекстного окружения, без учёта таких важнейших факторов, как особенности перцепции собственно изобразительного ряда, взаимодействие субъекта и объекта наблюдения и прочее.

Новизна исследования определяется тем, что в нём рассматриваются не только особенности вербальной репрезентации собственно изобразительного ряда, но и контекстное окружение, что и обеспечивает полноту и целостность восприятия объекта описания.

В связи с этим вводится совершенно новое понятие экфрасисного комплекса (далее – ЭК), который включает не только вербальную репрезентацию изображения, но и все контексты, связанные с восприятием описываемого произведения искусства и его оценкой субъектом наблюдения.

Объектом исследования в нашей работе являются ЭК, встроенные в ткань художественного текста (далее – ХТ), а предметом исследования – структурно-лингвистические и композиционно-архитектонические особенности ЭК.

Материалом исследования послужили англоязычные ХТ XVIII–XX вв., где в той или иной форме получили отражение вопросы изобразительного искусства.

С точки зрения лингвокомпозиционной организации элементов в ЭК можно выделить такие:

1) элементы, связанные с собственно изобразительным рядом;

2) элементы, передающие условия восприятия и особенности самого перцептивного процесса;

3) элементы, несущие эмоционально-аксиологическое содержание перцептивной деятельности (конечный результат восприятия);

4) элементы культурно-исторического характера, в которых даётся информация об истории создания живописного произведения, причём это могут быть как реальные, так и вымышленные картины, то есть произведения искусства, которые существуют только в художественном мире автора ХТ, являются виртуальными объектами.

ЭК могут быть полными, то есть они могут быть представлены всеми составляющими, либо

свернутыми, то есть состоящими лишь из некоторых указанных компонентов.

Степень полноты репрезентации в ЭК тех или иных компонентов представлена в таблице:

№	Лингвокомпозиционный компонент ЭК	Доля в исследованных ЭК (%)
1	Изобразительный ряд (далее – ИР)	92
2	Перцептивная ситуация (далее – ПС)	95
3	Эмоционально-аксиологический ряд (далее – ЭА)	98
4	Культурно-историческая информация (далее – КИ)	76

Из 528 проанализированных ЭК развёрнутые ИР присутствовали в 92%, элементы перцептивного ряда – в 95% случаев, эмоционально-аксиологическая информация получила отражение в 98% ЭК, сведения культурно-исторического характера представлены в 76% случаев. Эти данные свидетельствуют о том, что особое внимание в ХТ уделяется реакции наблюдателя на увиденное, что позволяет значительно расширить представление о внутреннем мире персонажа и его мировоззрении.

На первый взгляд, ИР как ядерный центр ЭК должен составлять 100%, однако мы не включили сюда те случаи, где предмет изображения (тематическое ядро) только называется, но не получает развёрнутого описания (8%). Подобные ЭК можно считать ЭК с предельно свёрнутым экфрасисом, то есть с редуцированным описанием изображения.

Следует отметить, что элементы четырёх составляющих ЭК могут быть представлены либо самостоятельными блоками, либо в тесном взаимодействии и переплетении с элементами других составляющих.

Наши подсчёты показали, что в 42% ЭК эмоционально-оценочная информация была представлена самостоятельными синтаксическими структурами, а в 58% случаев элементы ЭА включаются в ХТ либо как вкрапления в описание ИР (30%), либо это ЭК, в которых элементы ЭА даются и как вкрапления, и как самостоятельные структуры (28%).

Культурно-историческая составляющая в 67% ЭК, где она имеет место, была представлена самостоятельными синтаксическими структурами. В 33% случаев она встречалась либо в структурах с ИР, либо в структурах с ЭА, либо, наконец, в смешанных структурах с ИР и ЭА.

Перцептивная информация в комбинации с изобразительной была зафиксирована в рамках одних синтаксических структур в 79%. В 21% случаев ЭК перцептивная информация была оформлена отдельными синтаксическими структурами.

Приведём пример тесного взаимодействия элементов различных составляющих ЭК: «An exclamation of horror broke from the painter's lips as he saw in the dim light the hideous face on the canvas grinning at him. There was something in its expression that filled him with disgust and loathing» (7, 153).

Как можно убедиться, в приведённом высказывании тесно переплелись элементы перцептивного плана (he saw), изобразительного (face grinning at him) и эмоционально-аксиологического (horror, hideous, disgust, loathing).

Во многих случаях элементы изобразительного и эмоционально-аксиологического ряда настолько тесно переплетены, что трудно говорить о доминировании элементов какой-либо одной сферы. Такие ЭК характерны, например, для С. Моэма. У Дж. Голсуорси преобладают ЭК с эмоционально-аксиологической доминантой, а собственно изобразительный ряд представлен в достаточно редуцированной форме и нередко сводится к фиксации объекта наблюдения.

Оценочные элементы и эмотивы в этом случае выполняют своеобразную компенсаторную функцию с целью восполнения отсутствующей информации визуального характера.

Приведём пример подобного ЭК с редуцированным ИР, где эмоционально-аксиологические элементы становятся доминирующими. Следует заметить, что автор в этом фрагменте не просто описывает эмоции субъекта наблюдения, но и сам процесс вербализации эмоционального впечатления: «They (Streakland's pictures) gave me an emotion that I could not analyse. They said something that words were powerless to utter» (6, 157).

Сложность вербализации касается как описания самих объектов, так и их эмоционального воздействия на зрителя.

Читатель ощущает только силу воздействия картины Стрикленда на наблюдателя, который затрудняется передать свои ощущения в чёткой словесной форме. Однако он всё же пытается поделиться своими впечатлениями от увиденного: «It was as though he found in the chaos of the universe a new pattern, and were attempting clumsily, without anguish of soul, to set it down. I saw a tormented spirit striving for the release of expression» (6).

Не описывая конкретные объекты из изобразительного ряда полотен Стрикленда, субъект-рассказчик и далее постоянно подчёркивает новизну манеры, необычности техники исполнения (entirely new, strangely).

Из-за этой необычности полотна, с одной стороны, кажутся уродливыми (*ugly*), а с другой – несущими большой эстетический заряд (*real power, momentous significance, halting symbols*).

Чувство замешательства (*puzzled, disconcerted*) перемешано с чувством любопытства, интереса,

которые вызывает у человека всё новое и непривычное (*excited, interested, not unimpressed*).

Рассказчик-наблюдатель пытается проанализировать свои ощущения, сформулировать для себя, в чём заключается секрет такого сильного воздействия картин Стрикленда на зрителя, хотя, как он сам отмечает, вербальными средствами сделать это очень сложно. Однако повествователь считает, что сила впечатлений обусловлена той страстностью, с которой измученная душа хочет выразить себя с помощью полотна и красок.

Такое описание, фрагмент которого был приведён выше, можно считать ЭК с аксиологически-эмоциональной доминантой, поскольку собственно изобразительный ряд подан в максимально редуцированном виде.

Следует иметь в виду, что блоки, составляющие ЭК, могут перемежаться, прерываться информацией, которая не относится к этому ЭК. Сплошные, непрерывные ЭК составляют 64% случаев, в 36% они перебиваются другой информацией. Весьма компактными, сконцентрированными являются ЭК у С. Моэма. У А. Мердок они носят центростремительный характер. У Д. Брауна ЭК часто перебиваются другой информацией нарратологического порядка.

Более «распыленными», рассредоточенными выглядят ЭК у Дж. Голсуорси, особенно в тех случаях, когда речь идёт об осмотре картин на выставке.

Средняя плотность ЭК в 528 фрагментах составила 5,3. Это означает, что приблизительно после каждых 5 строк следует перебив элементами других ЭК или элементами нарратива. Средняя длина такого перебива составляет 3 строки.

В конкретных ХТ эти показатели могут варьироваться. Так, у Дж. Голсуорси этот показатель составляет около 4 строк, а у А. Мердок – 2 строки.

Концентрированные ЭК делают текст более напряженным и динамичным. Там, где перебивы составляют большие величины, динамика изложения понижается. Иногда это делается писателем в целях повышения градуса напряжённого ожидания. Здесь наблюдается своеобразная ретардация,

которая особенно значима, если ЭК является важным сюжетообразующим звеном ХТ.

Таким образом, анализ ЭК в ХТ показал, что соотношение элементов различных составляющих ЭК является величиной непостоянной. ЭК не имеет универсальной внутренней схемы расположения и соотношения элементов собственно изобразительного, перцептивного, эмоционально-аксиологического и культурно-исторического ряда. Иными словами, отсутствует единая композиционно-архитектоническая матрица ЭК. Структура ЭК определяется индивидуальным стилем автора произведения, конкретными творческими задачами, которые он перед собой ставит, особенностями его местоположения и идейно-тематическим содержанием ХТ.

Особую роль в ЭК играет эмоционально-аксиологическая составляющая. Отражая особенности восприятия произведения искусства, она позволяет сформировать представление о психофизическом типе персонажа-наблюдателя, раскрыть его внутренний мир, понять эстетические вкусы и пристрастия.

При редукции ИР элементы эмотивно-аксиологической составляющей выполняют компенсаторные функции, восполняя отсутствие информации визуально-оптического порядка.

Культурно-историческая составляющая, как показало исследование, не является ингерентным компонентом ЭК, то есть является его периферийным элементом, дополняющим ИР.

Степень концентрации элементов ЭК является величиной переменной. Значительное рассредоточение элементов одного ЭК в ХТ нередко используется авторами с целью создания эффекта ретардации. Вместе с тем высокая плотность элементов ЭК приводит к повышению динамики изложения, способствуя цельности восприятия такого текстового фрагмента.

Несомненно, исследование ЭК требует дальнейшего глубокого изучения как с точки зрения функционального назначения его элементов в ХТ, так и с точки зрения особенностей взаимодействия ЭК с другими функционально-тематическими и структурно-лингвистическими блоками ХТ.

Литература

1. Брагинская Н.В. Экфрасис как тип текста: к проблеме структуры и классификации / Н.В. Брагинская // Славянское и балканское языкознание. – Вып. 4 : Карпато-восточнославянские параллели. – М. : Наука, 1977. – С. 259–283.
2. Геллер Л. Восприятие понятия, или слово об экфрасисе / Л. Геллер // Экфрасис в русской литературе : сб. трудов Лозаннского симпозиума / под ред. Л. Геллера. – М. : МИК, 2002. – С. 5–22.
3. Меднис Н.Е. «Религиозный экфрасис» в русской литературе / Н.Е. Меднис // Критика и семиотика. – Вып. 10. – Новосибирск : Новосибирский гос. ун-т, 2006. – С. 58–67.
4. Морозова Н.Г. Экфрасис в прозе русского романтизма : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / Н.Г. Морозова ; Новосибирский гос. пед. ун-т. – Новосибирск, 2006. – 210 с.
5. Яценко Е.В. «Любите живопись, поэты...». Экфрасис как художественно-мировоззренческая модель / Е.В. Яценко // Вопросы философии. – 2011. – № 11. – С. 47–57.

Источники иллюстративного материала

6. Maugham W.S. The Moon and Sixpence / W.S. Maugham. – Moscow : Progress, 1972. – 240 p.
7. Wilde O. The Picture of Dorian Gray / O. Wilde. – Kiev : Dnipro, 1978. – 231 p.

Калинюк Н. М.

ЗАМІНА КОМПОНЕНТА ЯК ПРОДУКТИВНИЙ ПРИЙОМ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті зроблено спробу з'ясувати суть поняття трансформації, проаналізувати субституцію як прийом структурно-семантичної трансформації стійких сполук слів, зокрема власне фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих висловів у мові українського медіа; виявити експресивні можливості та емоційно-оцінний потенціал трансформованих фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, трансформація, структурно-семантична трансформація, заміна компонента, субституція.

Калинюк Н. Н. Замена компонента как продуктивный прием структурно-семантической трансформации фразеологических единиц в украинском медиа-дискурсе XXI века. – Статья.

В статье сделана попытка выяснить суть понятия трансформации, проанализировать субституцию как прием структурно-семантической трансформации устойчивых сочетаний слов, в частности собственно фразеологизмов, пословиц, поговорок, крылатых выражений в языке украинского медиа; выявить экспрессивные возможности и эмоционально-оценочный потенциал трансформированных фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологическая единица, трансформация, структурно-семантическая трансформация, замена компонента, субституция.

Kalyniuk N. N. Replacement component as productive reception structural-semantic transformation of phraseological units in the Ukrainian media-discourse of the XXI century. – Article.

In the article an attempt is made to find out the essence of the concept of transformation, to analyze substitution as the acceptance of structural-semantic transformation of stable word combinations, namely the actual idioms, proverbs, sayings, aphorisms in the Ukrainian language media; identify the expressive possibilities and emotional-evaluative potential of transformed phraseological units.

Key words: phraseology unit, transformation, structural-semantic transformation, replacement of the component, substitution.

Проблема оновлення компонентного складу, форми й структури фразеологічних одиниць, прислів'їв, приказок, крилатих висловів, паремій під впливом мовної системи є актуальною у сфері фразеології. Саме тому, на нашу думку, початок ХХІ століття характеризується посиленням інтересу молодих українських науковців до актуальних проблем трансформації фразеологічних одиниць у розмаїтих засобах масової інформації (роботи таких учених, як Н.Г. Скиба, Н.О. Бойченко, Н.І. Кочукова, О.О. Калякіна, А.М. Найда, І.Ю. Сковронська, Л.М. Пашинська, Н.С. Хороз та інші). Зазначена проблема постійно перебуває в русі, зазнає змін і трансформацій, тому потребує всебічного вивчення, аналізу й опису. У статті ми ставимо за мету проаналізувати експресивно-виражальні можливості трансформованих фразеологічних одиниць, прислів'їв, приказок, крилатих висловів, які функціонують у сучасних медійних засобах, та спробувати визначити їх вплив на духовний розвиток читача.

Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати явище субституції або заміни компонента як одного з найуживаніших прийомів структурно-семантичної трансформації в мові українського медіа-дискурсу; виявити експресивні можливості трансформованих одиниць.

Предметом дослідження обрано структурно-семантичну трансформацію фразеологічних одиниць, прислів'їв, приказок, крилатих висловів та

особливості реалізації їхніх експресивних значень в українському медійному дискурсі ХХІ століття.

З огляду на предмет об'єктом дослідження визначено матеріали окремих програм телебачення та газетні статті, у яких знайшли відбиття тенденції до індивідуально-авторських трансформацій фразеологічних одиниць. Добірка фактичного досліджуваного матеріалу зроблена з періодичних видань 2012–2013 років, а саме: газет «Дунаєвський вісник» «Літературна Україна», «Моя сповідь», «Урядовий кур'єр», «Подільські вісті», інтернет-видання «Кореспондент», а також із записів мовлення провідних українських телеканалів «NEWS 24», «1+1», «СТБ».

Одним із перших дослідників проблеми контекстуального перетворення фразеологічних одиниць (далі – ФО) був О.В. Кунін, який зазначав, що за okazіонального вживання фразеологічних одиниць можлива заміна компонентів, втручання слів і зміна сполучень, часто ускладнених лексичними змінами, додаванням змінених компонентів, синтаксичною деформацією. За okazіонального вживання фразеологічних одиниць у певних контекстах подається додаткова інформація, обсяг якої вимірюється ступенем відхилення від їх узвичаєного вживання [4, 10].

Єдиного визначення поняття трансформації сьогодні ще не маємо. Це явище по-різному тлумачать дослідники. Так, Н.С. Хороз під трансформацією ФО розуміє «одиниці, зовнішні або внутрішні

видозміни яких марковані індивідуальною перцепцією дійсності адресантом мовлення й детерміновані його комунікативними завданнями» [9, 4]. На думку Л.М. Пашинської, трансформація ФО – це цілеспрямовані оказіональні видозміни структури стійких сполучень слів, які спричиняють зрушення в їх семантиці [5, 14]. Трансформація стійких сполук слів, за твердженням Н.О. Бойченко, – це «зміни, які викликані актуалізацією їх в особливих контекстуальних умовах, що увиразнюють повідомлення шляхом вираження експресивної інформації» [2, 168]. Отже, враховуючи подані думки, трансформацію ФО можна визначити як фонетичні, лексичні й стилістичні зміни загальноприйнятої форми ФО, які залежать від певних контекстуальних умов та індивідуально-авторського світовідчуття. Змінюючи компонентний склад, автор уможливорює вживання стійкої сполуки в новому звучанні, з новим семантико-експресивним градуванням, з іншим контекстно-актуальним значенням або відтінком значення.

Прослідковуємо також інші думки. Зокрема, Н.І. Кочукова кваліфікує трансформацію як видозміну компонентного складу фразеологічних одиниць, що спричиняє зрушення в їх семантиці, внаслідок чого узусальна форма фразеологічної одиниці протиставляється її оказіональній формі [3, 40]. Мовознавці М.А. Бакіна, В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, Т.В. Цимбалюк трансформації ФО поділяють на дві групи: семантичну та структурно-семантичну. І.С. Гнатюк підкреслює, що за допомогою семантичної трансформації «значення фразеологізму розкривається ширше, або підкреслюються якісь особливі відтінки цього значення, або, врешті, просто одне значення підмінюється іншим» [1, 95].

В аналізованих теле-, радіопередачах і публіцистичних текстах спостерігаємо такі види структурно-семантичної трансформації: поширення фразеологічних одиниць, заміна компонента, скорочення компонентного складу (еліipsis), натяк, контамінація фразеологічних одиниць.

Заміна компонента є одним із найуживаніших прийомів структурно-семантичної трансформації. Цей прийом передбачає заміну одного або кількох компонентів стійкого сполучення. Численні вибірки із сучасної української преси засвідчують, що цілеспрямована заміна компонентів фразеологічної одиниці є одним із найпоширеніших способів продукування оказіональних фразеологізмів. Стилiстичний ефект посилюється тим, що замість одних традиційних складників вживаються нові, незвичні, які привертають увагу, надають більшого експресивного забарвлення. Наприклад, у приказці «Береженого й *Інтернет* береже» (УК, № 113, 21) замінено традиційний компонент *Бог* на авторське *Інтернет*. Приказка «Вільно-му *Воля*», а блаженному сайт» (УК, № 74, 3)

свідчить про таке: у статті йдеться про недобросовісне виконання відповідними службами своїх обов'язків, пов'язаних із підключенням Інтернету замовникам працівниками компанії «Воля». У висловлюванні «*Комусь це не сподобалося, комусь це запахло націоналізмом*» (ЛУ, 31 травня, 1) замінено традиційне *запахло смаленим* – «загрожує кому-небудь або передбачається небезпека, неприємність, сварка чи бійка» [8, 610].

Аналіз засвідчує, що заміні підлягають компоненти власне фразеологізмів, прислів'їв, приказок і крилатих висловів. Прийом субституції створює ефект оновлення, експресивності висловлювання. Такі трансформовані ФО можна тлумачити як авторські неологізми. Наприклад, у реченні «*Уряд рождається – славити нікого*» (1+1, ефір від 26.02.2014 року) замінено традиційний компонент крилатого вислову *Христос* у першій частині та *славимо його* – у другій. Такий прийом структурно-семантичної трансформації створює яскравий ефект оновлення, незвичності вживання вислову та експресивності, до якої саме прагнуть журналісти телерадіомовлення, при цьому загальне значення фразеологізму залишається незмінним, а «внаслідок трансформації фразеологізм набуває образності другого ступеня» [10, 74].

Зазвичай у ФО замінюється один певний компонент. Саме контекст умотивовує введення слова-замінника до складу фіксованого, узвичаєного фразеологізму. Наприклад, у тексті «*Ягнята розбрату*» (СТБ, ефір від 11.04.2014 року) на противагу традиційному «*яблуко розбрату*» йдеться про скандал, який спалахнув після того, як стало відомо, що до Адміністрації Президента України мали закупити ягнятину з Нової Зеландії по 600 гривень за кілограм. Ще приклади: «*Живемо, як живемо, бо маємо те, що заслужили*» (МС, № 11(23), 1) на противагу вихідному «*маємо те, що маємо*»; «*Поділилася новою з Надією, вона сказала, що Бруно – золотий квиток*» (МС, № 11(23), 23), де вжито авторський новотвір *золотий квиток* замість *щасливий*. У наведених прикладах традиційний компонент і субститут належать до однієї частини мови, тому структура фразеологічної одиниці не зазнає чітко виражених змін.

Виразність трансформованих народних висловів зумовлюється їх новизною, свіжістю, контрастністю щодо узвичаєних прислів'їв, приказок. Наприклад: «*З миру по нитці – Україні допомога*» (1+1, ефір від 05.03.2014 року) на противагу усталеній приказці «*З миру по нитці – бідному сорочка*»; «*Війна війною, а економічний тиск за розкладом*» (1+1, ефір від 05.03.2014 року), «*Війна війною, а політика за розкладом*» (Кореспондент, 7 березня), «*Українці масово їдуть відпочивати за кордон. Як кажуть: «Війна війною, а відпочинок за розкладом» на противагу традиційному «війна війною, а обід за розкладом».*

Усталені компоненти народних виразів можуть замінюватися контекстуальними синонімами. Наприклад: «Словом, не такий страшний дідько, як його малюють» (УК, № 77, 20), де змінено вихідне «Не такий страшний чорт, як його малюють».

Вважаємо, що ці зміни зумовлені не простою політичною ситуацією, яка склалася в Україні сьогодні. У текстах засобів масової інформації набули активного вжитку народні вирази, у структурі яких замінено ключові слова. Така заміна спричиняє зміну семантики, оцінки. Наприклад: «На запитання про відкриття за сфальшованими даними кримінального провадження в Росії стосовно Дмитра Яроша він зазначив: «Путіна боятись – у ліс не ходити» (News, ефір від 10.03.2014 року), де використано прислів'я, у якому замінено традиційний компонент *вовка* на індивідуально-авторське *Путіна*, що зумовило зміну в семантиці та надало зниженого, іронічного стилістичного забарвлення.

Замінюючи компоненти, автор нібито надає нового життя відомій, «із дещо стертими художніми характеристиками фразеологічній одиниці, робить її удвічі виразнішою...» [7, 235]. Маємо зауважити, що визначальну роль у трансформації ФО відіграє контекст, а також тематика оповіді. Контекст може складатися з одного, двох речень, цілого абзацу, а то й розширюватися до цілого тексту. Іноді текст будується на базі певної фразеологічної одиниці, і ця одиниця по-новому звучить у ньому [6, 9].

Отже, можемо стверджувати, що трансформовані ФО характеризуються найперше такими ознаками, як залежність від контексту, новоутворюваність, нерегулярність використання, новизна, незвичність, індивідуальна експресія. Кожна зі вказаних ознак потребує самостійного аналізу й опису, у чому саме вбачаємо перспективу подальших досліджень.

Література

1. Білоноженко В.М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1989. – 153 с.
2. Бойченко Н.О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.О. Бойченко ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 192 с.
3. Кочукова Н.І. Трансформовані словосполуки в мові української преси: на матеріалі української преси кінця XX – початку XXI століття / Н.І. Кочукова. – К. : Університетське вид-во «Пулсари», 2005. – 165 с.
4. Кунин А.В. Фразеологические единицы и контекст / А.В. Кунин // Иностранные языки в школе – 1971. – № 5. – С. 2–15.
5. Пашинська Л.М. Фразеологічні неологізми в українському мас-медійному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.М. Пашинська ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. – К., 2011. – 20 с.
6. Скиба Н.Г. Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця XX – початку XXI століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.Г. Скиба ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 17 с.
7. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
8. Фразеологічний словник української мови : у 2 т. / уклад. : В.М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 1993–. – Т. 2. – 1993. – 984 с.
9. Хороз Н.С. Трансформації фразеологізмів у текстах сучасних хорватських газет : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / Н.С. Хороз ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. – К., 2008. – 18 с.
10. Шевченко Л.Ю. Трансформація фразеологічних одиниць у газетному тексті / Л.Ю. Шевченко // Особливості мови і стилю засобів масової інформації / А.П. Коваль, Г.Я. Солганик, О.Ф. Пінчук та ін. – К. : Вища школа, 1983. – С. 70–79.

Список джерел та їх умовних скорочень

- УК – газета «Урядовий кур'єр» (за 2012 рік).
 ДВ – газета «Дунаєвецький вісник» (за 2013 рік).
 ЛУ – газета «Літературна Україна» (за 2012 рік).
 МС – газета «Моя сповідь» (за 2013 рік).
 ПВ – газета «Подільські вісті» (за 2013 рік).
 Інтернет видання «Кореспондент» (за 2014 рік).
 NEWS – телеканал «NEWS 24».
 СТБ – телеканал «СТБ».
 1+1 – телеканал «Один плюс один».

Кантур К. А.

ЗАКОН ВОСТОКОВА: ЛИНГВОИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье раскрыты особенности изучения восточнославянского перехода [e] > [o] (называемого законом Востокова) в русском и украинском сравнительно-историческом языкознании XIX в. – 30-х гг. XX в. Автор анализирует взгляды А.Х. Востокова, И.И. Срезневского, А.А. Потебни, М.А. Колосова, А.И. Соболевского, И.В. Ягича, Ф.Ф. Фортунатова, А.А. Шахматова и их последователей. Преимущественное внимание уделено шахматовской концепции взаимодействия вокализма и консонантизма в истории восточнославянских языков, в рамках которой переход [e] > [o] рассматривается как одна из V-депалатализаций.

Ключевые слова: закон Востокова, восточнославянский переход [e] > [o], V-депалатализация, лингвоисториографический аспект.

Кантур К. О. Закон Востокова: лінгвоісторіографічний аспект. – Стаття.

У статті розкрито особливості вивчення східнослов'янського переходу [e] > [o] (названого законом Востокова) в російському та українському порівняльно-історичному мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст. Автор аналізує погляди О.Х. Востокова, І.І. Срезневського, О.О. Потебні, М.О. Колосова, О.І. Соболевського, І.В. Ягича, Ф.Ф. Фортунатова, О.О. Шахматова та їх послідовників. Переважну увагу приділено шахматовській концепції взаємодії вокалізму й консонантизму в історії східнослов'янських мов, у межах якої перехід [e] > [o] розглядається як одна з V-депалаталізацій.

Ключові слова: закон Востокова, східнослов'янський перехід [e] > [o], V-депалаталізація, лінгвоісторіографічний аспект.

Kantur K. A. The law of Vostokov: the linguistic and historiographical aspect. – Article.

The article reveals the features of studying East Slavic transition [e] > [o] (referred to as the law Vostokova) in Russian and Ukrainian comparative-historical linguistics of the XIX century – 30s XX century. The author analyzes the views of A.H. Vostokov, I.I. Sreznevsky, A.A. Potebnya, M.A. Kolosov, A.I. Sobolevsky, I.V. Yagitch, F.F. Fortunatov, A.A. Shakhmatov and their followers. Primary attention is given to the concept of interaction Shakhmatov's vocalism and consonant in the history of the East Slavic languages, in which the transition [e] > [o] is considered as one of the V-depalatalizations.

Key words: the law of Vostokov, east slavic [e] > [o] transformation, V-depalatalizations, linguistic and historiographical aspect.

Для сравнительно-исторического языкознания первого периода (20-х – 60-х гг. XIX в.) было характерным стремление искать причины конкретных звуковых изменений в фонетическом окружении. Объяснения фонетических законов были сведены к установлению фонетических условий, при которых они осуществлялись.

Примером может служить определение выдающимся русским языковедом А.Х. Востоковым (большинство лингвоисториографов считает А.Х. Востокова, наряду с немецкими лингвистами Ф. Боппом и Я. Гриммом, датчанином Р. Раском, основоположником сравнительно-исторического метода в европейском и мировом языкознании) фонетических условий восточнославянского перехода [e] > [o] (закон Востокова) [6, 112].

Первым назвал восточнославянский переход [e] > [o] *законом Востокова* Р.Ф. Брандт. Он отметил, что этот закон впервые был сформулирован русским ученым в 1808 г. в книге И.М. Борна «Краткое руководство к русской словесности», где помещены заметки А.Х. Востокова о русском языке [3, 19].

Термин *закон Востокова* получил достаточно широкое распространение, хотя и не стал общепризнанным. Многие русские и украинские языковеды XIX в. – 30-х гг. XX в. обращались к этому закону, исследовали причины и условия перехода [e] > [o] в восточнославянских языках. Однако в лингвоисториографическом аспекте этот вопрос не изучен.

Можно назвать известные работы Ф.П. Филина и М.А. Жовтобрюха [25, 184–202; 15, 264–273]. Однако эти исследования, дающие ценные сведения об истории вопроса, не являются лингвоисториографическими. Из лингвоисториографических исследований следует упомянуть публикации В.А. Глущенко, в которых кратко рассмотрена история изучения восточнославянского перехода [e] > [o] в работах А.А. Шахматова [9; 10]. При этом исследователь, сосредоточившись на концепции А.А. Шахматова, не ставил перед собой цель раскрыть историю исследования восточнославянского перехода [e] > [o] в языкознании XIX в. – 30-х гг. XX в.

Целью статьи является определение особенностей изучения восточнославянского перехода [e] > [o] в русской и украинской компаративистике XIX в. – 30-х гг. XX в.

Эта цель конкретизируется в следующих задачах: 1) раскрыть особенности изучения перехода [e] > [o] в сравнительно-историческом языкознании XIX в. – 30-х гг. XX в.; 2) дать всестороннюю характеристику соответствующих концепций с позиций современной компаративистики; 3) показать принципиальную новизну ряда положений, сохраняющих свою значимость для современной лингвистики и ждущих дальнейшего углубления и развития; 4) раскрыть возможные противоречия концепций языковедов прошлого; 5) проследить судьбу идей компаративистов прошлого в исследованиях лингвистов последующих поколений.

В соответствии с целью и задачами исследования в работе применен актуалистический метод.

Именно Александру Христофоровичу Востокову (1784–1864 гг.) принадлежит заслуга исследования фонетических условий перехода [e] > [o] в восточнославянских языках.

По мнению А.Х. Востокова, фонетическими условиями восточнославянского перехода [e] > [o] являются позиции перед твердыми согласными и в конце слов: рус. *тек* [t'ek] > *тѣк* [t'ok], *мед* [m'ed] > *мѣд* [m'ot], *ее* [jeje] > *еѣ* [jejo], *мое* [m'aje] > *моѣ* [m'ajo] [6, 112].

Переход [e] > [o] исследовал также И.И. Срезневский. Он утверждал: «Место *е* в великорусском, хотя и не во всех говорах, заступает *о* почти всегда, когда на нем должно опираться ударение слова, <...> в малорусском иногда и без этого условия» [24, 45–46]. Для подтверждения этого положения ученый приводил такие примеры: *лѣн*, *идѣт* («великорус.»), *його*, *чому* («малорус.») и другие.

Большой фактический материал, связанный с переходом [e] > [o], стал объектом анализа в сравнительно-историческом языкознании второго периода (70-х гг. XIX в. – 30-х гг. XX в.).

Причины этого перехода для представителей Харьковской лингвистической школы оставались неизвестными. М.А. Колосов подчеркивал, что разнообразие условий перехода [e] > [o] в южно-великорусском наречии препятствует выявлению общей причины этого перехода [18, 79]. Учитывая эти условия в южновеликорусских говорах, основатель Харьковской школы А.А. Потебня отмечал положение под ударением и «твердость последующего слога» [22, 66].

Возникло предположение, что изменение [e] > [o] было общевосточнославянским процессом. При этом М.А. Колосов считал, что на всей восточнославянской территории переход [e] > [o] осуществлялся как под ударением, так и в безударном положении [18, 81–84]. Напротив, по мнению А.А. Потебни, в южновеликорусском наречии и белорусском языке [e] > [o] только под ударением, а в безударной позиции этого перехода не было (что связано с распространением аканья-яканья [22, 77]).

Точку зрения М.А. Колосова поддержал А.И. Соболевский, считавший, что в древнерусском языке переход [e] > [o] первоначально не зависел от ударения; такая зависимость, свойственная южновеликорусским говорам и белорусскому языку, развилась позднее, после возникновения аканья. В северновеликорусских (окающих) говорах и в настоящее время [o] на месте этимологического [e] возможен не только под ударением, но и в безударной позиции [23, 63].

Были предприняты также попытки хронологизировать такой переход. Так, по мнению А.А. Потебни, «началом» перехода [e] > [o] в северновеликорусских говорах является XIII в. [22, 77].

Последующее изучение вопроса связано с именами И.В. Ягича и основателя Московской лингвистической школы Ф.Ф. Фортунатова. В их трудах было разработано положение о двух этапах изменения [e] > [o]: вначале после шипящих и [j], а затем – после неисконно мягких согласных. Как отмечали эти ученые, в ранних письменных памятниках случаи перехода [e] > [o] приходится на положение после шипящих и [j]; только позже этот процесс развился после неисконно мягких согласных. И.В. Ягич относил изменение [e] > [o] после «исконно смягченных» к правосточнославянскому языку [36, 37]. Ф.Ф. Фортунатов предполагал, что первый этап изменения осуществился еще в праславянском языке [26, 311–312].

Принципиально новый, системный подход к изучению перехода [e] > [o] предложил ученик Ф.Ф. Фортунатова А.А. Шахматов, «вписавший» это фонологическое изменение в разработанную им концепцию взаимодействия вокализма и консонантизма в истории восточнославянских языков.

Системный подход А.А. Шахматова к единицам фонологического уровня наиболее полно проявился в том, что ученый впервые в языкознании представил развитие вокализма и консонантизма славянских языков как взаимодействие (преимущественное внимание А.А. Шахматов уделит восточнославянским языкам) [9, 9, 21; 11, 165]. В ходе этого взаимодействия осуществлялась передача важнейших признаков от элементов одной подсистемы к элементам другой. Именно системные соображения привели А.А. Шахматова к реконструкции, с одной стороны, параллельных процессов палатализации и лабиализации (лабиовеляризации) согласных, с другой – параллельных процессов V-депалатализации и V-делабиализации [11, 164].

В лингвоисториографическом аспекте эту концепцию исследовал В.А. Глущенко [9]. Результаты представлены в публикациях автора: подробно рассмотрены взгляды А.А. Шахматова на палатализацию согласных в истории восточнославянских языков [8], сжато изложены положения А.А. Шахматова о лабиализации согласных и V-делабиализации [13]. Раскрыта также сущность шахматовской реконструкции восточнославянских V-депалатализаций [11, 157–161].

Как считал А.А. Шахматов, переход «полумягких» согласных в «мягкие», имевший место в правосточнославянском языке, вызвал изменения в вокализме. Возникшие сочетания «мягкий согласный + гласный переднего ряда среднего или нижнего подъема», в отличие от сочетаний «мягкий согласный + гласный переднего ряда верхнего подъема», характеризовались неоднородностью артикуляции составляющих их элементов. Физиологически неоднородные сочетания мягких согласных и гласных переднего ряда в правосточнославянском

языке изменялись. Это стало продолжением праславянской тенденции и дало в принципе те же результаты, а именно изменения в артикуляции гласных неверхнего подъема. Главное отличие этого процесса в правосточнославянском языке от подобного в праславянском заключалось в том, что в правосточнославянском он имел место после «вторично смягченных» согласных [32, 21–23; 33, 571; 31, 16–17; 34, 126].

Допуская взаимодействие гласных переднего ряда с последующими согласными, А.А. Шахматов в различных работах по-разному рассматривал его содержание и результаты. Первоначально А.А. Шахматов предполагал, что такое взаимодействие наблюдалось как перед мягкими, так и перед твердыми согласными. Перед мягкими согласными звуки [e] и [ь] сильный ассимилировались им, приобретая закрытый характер. Звук [ä] в положении перед мягкими согласными сохранялся без изменений, переходя в [a] перед твердыми согласными [34, 34–35, 38, 44–45; 33, 571; 32, 18, 44–45]. Позднее А.А. Шахматов изменил свою точку зрения на возможность правосточнославянского влияния мягких согласных на гласные предшествующего слога. Переход [e] в [ë] предполагается им для «восточнорусского» и «севернорусского» наречий [34, 345]. Звук [ä], по новому мнению А.А. Шахматова, в любом положении переходил в правосточнославянском в [a] [34, 117–119].

Перед твердыми согласными, как считал А.А. Шахматов, гласные [e] и [ь] сильный подвергались воздействию со стороны как предшествующих, так и последующих согласных, диссимилируясь с первыми и ассимилируясь вторым. В результате [e] > [ö] (лабиализованный гласный переднего ряда), [ь] > лабиализованный [ь] или «[ü] иррациональный» ([u] переднего ряда) [32, 35; 33, 44–45; 33, 571; 34, 18, 134].

Рассматриваемая концепция в ее основных моментах была принята другими учеными Московской школы [11, 91–93, 158–162].

У А.А. Шахматова фактически речь идет о перераспределении тембра между гласными и согласными в пределах слога, о передаче высокого тембра гласных предшествующим согласным. Результатом этого процесса явилось усиление степени палатализованности согласных, сопровождаемое депалатализацией последующих гласных переднего ряда, то есть их переходом в задний ряд [8, 13].

Положение о передаче высокого тембра гласных переднего ряда предшествующим согласным, имевшей место в истории ряда славянских языков, получило широкое распространение в славянском сравнительно-историческом языкознании. Перераспределением тембра между гласными и согласными истории славянских языков объясня-

ют не только восточнославянские переогласовки [e] > [o], [e] > [a], [ë] > [a], но и польские [e] > [o], [ë] > [a], [ë] > [q], кашубскую и полабскую переогласовку [ë] > [a], чешскую и словацкую [ë] > [a], верхне- и нижнелужицкую [e] > [o], восточно-болгарскую [ë] > [a] (Н. ван Вейк, Ф.В. Мареш, А. Фурдаль, В.К. Журавлев, В.Н. Чекман и другие).

С возникновением исторической фонологии стало возможным связать переогласовку гласных переднего ряда в славянских языках с появлением в них мягких (палатализованных) согласных фонем, то есть со становлением корреляции согласных по твердости/мягкости, возникшей после падения редуцированных (хотя сама эта связь рассматривается по-разному) [31, 19–20; 35, 31, 52–55; 33, 131–132].

В работах А.А. Шахматова получило развитие положение И.В. Ягича и Ф.Ф. Фортунатова о двух этапах изменения [e] > [o] (о чем говорилось выше). Вслед за Ф.Ф. Фортунатовым и в отличие от И.В. Ягича, относившего изменение [e] > [o] после «исконно смягченных» к правосточнославянскому языку, А.А. Шахматов предполагал, что первый этап изменения осуществился еще в праславянском языке, причем лабиализации подвергались звуки [e] и [ь], переходя в [ö] и лабиализованный [ь] (или [ü]) – лабиализованные гласные переднего ряда.

По мнению А.А. Шахматова, изменение [e] в [ö] и [ь] в лабиализованный [ь] в правосточнославянском языке отличалось от подобного процесса в праславянском не только тем, что оно имело место после «вторично смягченных» согласных, но и самими условиями, в которых осуществлялся рассматриваемый переход. Следуя за Ф.Ф. Фортунатовым [26, 172–176], А.А. Шахматов предполагал, что в праславянском [e] > [ö], [ь] > лабиализованный [ь] в положении не перед слогом с гласным переднего ряда, так как перед слогом с гласным переднего ряда не могла осуществляться диссимиляция звуков [e], [ь] с предшествующими мягкими согласными, являвшаяся причиной указанных изменений.

Таким образом, в праславянском языке такое изменение наблюдалось не только в положении перед твердыми согласными (**žōna*), но и в абсолютном конце слова (**dušō* – звательный падеж единственного числа от существительного **duša*) [32, 18; 33, 13–15, 32, 35–37; 34, 8–9].

В правосточнославянском языке переход [e] в [ö] и [ь] в лабиализованный [ь] был обусловлен не только диссимиляцией звуков [e] и [ь] с предшествующими мягкими согласными, но и воздействием твердых согласных последующего слога, которые, по мнению А.А. Шахматова, были лабиализованными. Поэтому в конечном открытом слоге на месте [e] находился не звук [ö], как в праславянском, а гласный [ä] (лабиализация не

осуществлялась). При этом ученый считал, что рассматриваемый процесс имел место как в ударных, так и в безударных слогах (подобное мнение до А.А. Шахматова высказывали М.А. Колосов и А.И. Соболевский, о чем упоминалось ранее).

Необходимо подчеркнуть, что изменение [e] > [ö] после «вторично смягченных» согласных А.А. Шахматов считал православнославянским процессом, осуществившимся и в говорах – предках украинского языка, о чем, по мнению ученого, свидетельствует наличие в части украинских говоров лабиализованных рефлексов удлинившегося [e] в новых закрытых слогах после «вторично смягченных» перед твердыми согласными (северноукр. *тютотка, люод* и так далее) [34, 135–136].

А.А. Шахматов предполагал, что праславянские звуки переднего ряда [ö] и [ь] (употреблявшиеся после «исконно смягченных» согласных) в православнославянском языке перешли в гласные среднего ряда [o] и [ъ] ([ъ], по мнению ученого, в православнославянском языке был лабиализованным гласным). Последующая история звуков [ö], [ь], [o], [ъ] в отдельных восточнославянских языках представлялась А.А. Шахматову в виде их изменения в [o] (в русском и белорусском языках) или в [o] и [e] (в украинском языке [o] и [ъ] перешли в [o], [ö] и [ь] – в [e], перед которым согласные отвердели; исключения объясняются аналогией).

В концепции А.А. Шахматова принципиально новым и важным является выяснение причин рассматриваемого явления. До выхода работ ученого «внутренняя пружина» лабиализации [e] оставалась скрытой. При этом фонетически закономерным считался переход [e] в [o] не только перед твердым согласным, но и в конечном открытом слоге [33, 77; 34, 59–62].

А.А. Шахматов, как указывалось, объяснял переход [e] в [ö] и [ь] в лабиализованный [ь] в православнославянском языке взаимодействием двух языковых процессов: «диссимилиации» [e] и [ь] с предшествующими мягкими согласными и «ассимиляции» последующим твердым (лабиализованным). Однако взгляды А.А. Шахматова на рассматриваемое явление истолковываются языковедами односторонне: ученому приписывается объяснение механизма изменения [e] > [o] влиянием последующих твердых (лабиализованных) согласных [34, 71–72]. Между тем А.А. Шахматов считал переход [e] > [ö] в православнославянском языке раннего периода «в основаниях своих процессом диссимилиационным», при котором для лабиализации [e] «требовалось еще сопутствующее условие – положение его перед лабиализованной согласной» [33, 136].

Положение о восточнославянском переходе [e] в [o] как V-депалатализации также получило отражение в языкознании. В пользу этой точки зрения приводятся следующие аргументы. В русском и

белорусском языках наличие [o] на месте этимологического [e] в конце слов обычно объясняется аналогией. Так, в белорусских местоимениях *усё, маё, чыё* появление конечного [o] объясняют влиянием местоимений *яно, само*. Однако в белорусском языке есть формы глаголов 2 лица множественного числа типа *ідзяць, несяць*, в которых [o] не мог появиться по аналогии. Как показывают типологические исследования (показателен, например, переход [e] в [a] в румынском языке), V-депалатализации не осуществляются, если за гласными переднего ряда следуют мягкие согласные. Последующие твердые согласные, как и нуль звука в конце слов, не препятствуют депалатализации гласных переднего ряда. Таким образом, влияние последующих лабиализованных согласных не является причиной перехода [e] в [o] в восточнославянских языках [34, 71–77].

В плане изучения механизма изменения [e] > [o] большой интерес представляет положение Ф.Ф. Фортунатова и А.А. Шахматова об обязательной стадии [ö] в процессе этого изменения. Такое положение получило признание в ряде исследований, однако никто из лингвистов не привел дополнительных аргументов в его пользу. Большинство ученых не реконструирует промежуточный звук [ö] в процессе перехода [e] в [o]. Трактовка этого перехода как одной из V-депалатализаций заключается в признании того, что главным в рассматриваемом процессе был переход гласного переднего ряда в задний ряд, что сопровождалось округлением губ, то есть лабиализацией гласного [2, 277].

Предположение о двух этапах изменения [e] в [o] (в том виде, в каком его высказал И.В. Ягич) получило распространение в работах ряда исследователей [13, 168–169; 29, 116; 25, 188–191, 200–201; 15, 268]. Оно основано на неодновременности отражения в древних памятниках перехода [e] в [o] после шипящих и [j], с одной стороны, и после прочих мягких – с другой, а также на наличии в украинском языке [o] на месте [e] преимущественно после шипящих и [j].

Однако существует и другая точка зрения (высказанная еще М.А. Колосовым и А.И. Соболевским): изменение [e] > [o] в восточнославянских языках осуществилось одновременно после всех мягких согласных [16, 156; 2, 278; 5, 129–130]. Как и другие депалатализации гласных переднего ряда, переход [e] в [o] осуществлялся после падения редуцированных и был связан со становлением корреляции согласных по твердости/мягкости. В этот период все представленные в восточнославянских языках палатальные согласные (кроме [j]) стали палатализованными.

Необходимо отметить, что все переогласовки (депалатализации) гласных переднего ряда проходят

обычно не после палатальных, а после палатализованных согласных [27, 33; 28, 61–97]. С типологической точки зрения не ясно, почему переход [e] в [o] должен был осуществиться первоначально после шипящих и [j], а затем после других мягких (палатализованных) согласных. Изменение [e] > [o] было связано с отодвижением гласного в более заднюю зону образования и означало важное изменение во всей системе языка, так как создавало возможность появления слога новой структуры (мягкий согласный + гласный заднего ряда). Такое изменение должно было затронуть [e], находящийся после мягкого согласного любого происхождения [12, 97–98]. То обстоятельство, что [o] на месте этимологического e после шипящих представлен в памятниках с конца XII в., а после других мягких – с XIV в., объясняется значительными трудностями письменной передачи [o] после мягких нешипящих.

Как уже отмечалось, интерпретация изменения [e] > [o] как одной из V-депалатализаций приводит к выводу, что это изменение могло возникнуть только после падения редуцированных. К такому же выводу приходят исследователи, объясняющие [e] > [o] лабиализующим воздействием последующих твердых согласных: лабиализация e не могла осуществиться до возникновения закрытых слогов, явившихся следствием падения редуцированных [16, 155–156]. Всё это не позволяет присоединиться к представленному в некоторых работах положению о том, что изменение [e] > [o] началось до падения редуцированных гласных [25, 187–188, 200–201; 15, 268].

Следовательно, не получает подтверждения и гипотеза А.А. Шахматова, согласно которой рассматриваемое явление осуществлялось в правосточнославянском языке раннего периода.

Принципиальной новизной концепции А.А. Шахматова стало то, что он рассматривал восточнославянский переход [e] в [o] в контексте подобных изменений, имевших место в истории других славянских языков. Однако точка зрения ученого о том, что после «исконно смягченных» согласных изменение [e] > [o] осуществилось еще в праславянском языке, не может быть принята. На относительную хронологию этого процесса мы уже указывали. Переход [e] в [o] осуществлялся независимо в отдельных славянских языках (правосточнославянском языке позднего периода, польском и кашубском, верхне- и нижнелужицком) [15, 131; 16, 35–39]. В хронологизации процесса [e] > [o] сказалось свойственное

А.А. Шахматову стремление к архаизации фонетических явлений.

Выдвинутое А.А. Шахматовым положение о том, что изменение [e] > [o] ([ö]) после «вторично смягченных» согласных было правосточнославянским явлением, и что в украинском языке в связи с отвердением «вторично смягченных» перед [o] ([ö]) осуществилась делабиализация [o] ([ö]) > [e], получило признание в работах ряда языковедов [13, 159–160; 2, 278]. В подтверждение этой точки зрения приводится следующий аргумент В.И. Борковского: «Отвердение [n'] в *п'ово* должно было привести к делабиализации гласного, так как в период действия указанного процесса гласные [e] и [o] после мягкого согласного являлись вариантами одной фонемы. Таким образом, одновременно с отвердением согласного гласный [o] автоматически изменялся в [e]» [2, 278].

В этом объяснении нуждаются в доказательствах и положение об отвердении мягких согласных перед [o], и тезис о переходе [o] > [e] вследствие такого отвердения. Однако таких доказательств нет. Языкознание не располагает данными, которые позволяли бы считать, что в украинском языке имело место отвердение согласных перед [o]. Поэтому предположение о том, что в южных диалектах правосточнославянского языка позднего периода наблюдалось изменение [e] > [o] > [e], является произвольным [25, 187; 15, 267]. Наличие лабиализованных рефлексов удлинившегося e в новых закрытых слогах в говорах украинского языка может быть объяснено дифтонгизацией [ē] и изменением [e] > [o] перед твердыми согласными после [i] неслогового, что для украинского языка является фонетически закономерным [20, 133].

Перехода [e] > [o] > [e] не было и в некоторых других диалектах правосточнославянского языка позднего периода (либо в диалектах формирующихся русского и белорусского языков). Наличие [e] после мягких согласных перед твердыми в части южновеликорусских и средневеликорусских говоров (а в безударном положении – и в ряде северновеликорусских), в говорах юга и юго-запада Белоруссии следует объяснить не делабиализацией [o] > [e], а отсутствием изменения [e] > [o], которое, таким образом, не было правосточнославянским [25, 194–202].

Перспективы дальнейших исследований мы усматриваем в углубленном изучении других исторических фонетических законов в европейском языкознании XIX в. – 30-х гг. XX в.

Литература

1. Бернштейн С.Б. Очерк сравнительной грамматики славянских языков / С.Б. Бернштейн. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 350 с.
2. Борковский В.И. Историческая грамматика русского языка / В.И. Борковский, П.С. Кузнецов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 512 с.
3. Брандт Р.Ф. Лекции по исторической грамматике русского языка. Фонетика / Р.Ф. Брандт. – М. : Университетская типография, 1892. – 146 с.

4. Брандт Р.Ф. Рецензия на книгу А.А. Шахматова «Исследования в области русской фонетики» (Варшава, 1893 г.) / Р.Ф. Брандт // Этнографическое обозрение. – 1895. – Вып. 1. – Кн. XXIV. – С. 140–143.
5. Будде Е.Ф. Лекции по истории русского языка. 1906–1907 академический год / Е.Ф. Будде. – Казань : Типолитография Императорского университета, 1907. – 253 с.
6. Востоков А.Х. Русская грамматика Александра Востокова, по начертанию его же сокращенной грамматики, полнее изложенная / А.Х. Востоков. – 12-е изд. – СПб. : Изд-во книгопродавца Д.Ф. Федорова, 1874. – 216 с.
7. Глушенко В.А. А.А. Шахматов и проблемы русской исторической фонетики / В.А. Глушенко // Филологические науки. – 1987. – № 3. – С. 38–45.
8. Глушенко В.А. А.А. Шахматов о палатализации и депалатализации согласных в истории восточнославянских языков / В.А. Глушенко // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : науч.-метод. сб. / отв. ред. В.А. Глушенко. – Славянск : СГПУ, 2003. – Вып. XI. – Ч. 1. – С. 3–25.
9. Глушенко В.А. А.А. Шахматов о переносе гласных переднего ряда в истории восточнославянских языков / В.А. Глушенко // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : науч.-метод. сб. / отв. ред. В.А. Глушенко. – Славянск : СГПУ, 2004. – Вып. XII. – С. 3–32.
10. Глушенко В.А. О.О. Шахматов про взаємодію вокалізму і консонантизму в історії східнослов'янських мов / В.А. Глушенко // Вісник Слов'янського державного педагогічного університету : зб. наук. праць / відп. ред. В.І. Рукасов. – Слов'янськ : СДПУ, 2005. – Вып. 1. – С. 113–125.
11. Глушенко В.А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-ті рр. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.) / В.А. Глушенко // Вісник Донецького національного університету / відп. ред. О.Б. Ткаченко. – Донецьк : ДонНУ, 1998. – С. 217–222.
12. Горшкова К.В. Очерки исторической диалектологии Северной Руси (по данным исторической фонологии) / К.В. Горшкова. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1968. – 192 с.
13. Дурново Н.Н. Лекции по истории русского языка, читанные осенью 1907–1908 академического года в Московском университете / Н.Н. Дурново. – Литограф. изд. – М. : Московский ун-т, 1907–1908. – 208 с.
14. Дурново Н.Н. Очерк истории русского языка / Н.Н. Дурново. – М. ; Л. : Госиздат, 1924. – 376 с.
15. Жовтобрюх М.А. Історія української мови: фонетика / М.А. Жовтобрюх, В.М. Русанівський, В.Г. Складенко. – К. : Наукова думка, 1979. – 367 с.
16. Калнынь Л.Э. Развитие категории твердости и мягкости согласных в русском языке / Л.Э. Калнынь // Ученые записки Института славяноведения. – 1956. – Т. 13. – С. 121–225.
17. Колесов В.В. Историческая фонетика русского языка : [учеб. пособие для вузов] / В.В. Колесов. – М. : Высшая школа, 1980. – 215 с.
18. Колосов М.А. Обзор звуковых и формальных особенностей народного русского языка / М.А. Колосов. – Варшава, 1878. – 270 с.
19. Мартынов В.В. Славянская и индоевропейская аккомодация / В.В. Мартынов. – Минск : Наука и техника, 1968. – 182 с.
20. Наконечний М.Ф. До вивчення процесу становлення й розвитку фонетичної системи української мови / М.Ф. Наконечний // Питання історичного розвитку української мови. – Х. : Вид-во Харківського ун-ту, 1962. – С. 125–165.
21. Нахтигал Р. Славянские языки / Р. Нахтигал. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1963. – 342 с.
22. Потебня А.А. Два исследования о звуках русского языка. О полногласии. О звуковых особенностях русских наречий / А.А. Потебня. – Воронеж : Типография Гольдштейна, 1866. – 156 с.
23. Соболевский А.И. Лекции по истории русского языка / А.И. Соболевский. – 4-е изд. – М. : Университетская типография, 1907. – 309 с.
24. Срезневский И.И. Мысли об истории русского языка / И.И. Срезневский. – М. : Учпедгиз, 1959. – 200 с.
25. Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков: историко-диалектологический очерк / Ф.П. Филин. – Л. : Наука, 1972. – 655 с.
26. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительная фонетика индоевропейских языков : краткий очерк / Ф.Ф. Фортунатов // Фортунатов Ф.Ф. Избранные труды : в 2 т. / Ф.Ф. Фортунатов. – М. : Учпедгиз, 1956. – Т. 1. – 1956. – С. 199–450.
27. Чекман В.Н. Генезис и эволюция палатального ряда в праславянском языке / В.Н. Чекман. – Минск : Наука и техника, 1973. – 47 с.
28. Чекман В.Н. Исследования по исторической фонетике праславянского языка: типология и реконструкция / В.Н. Чекман. – Минск : Наука и техника, 1979. – 216 с.
29. Черных П.Я. Историческая грамматика русского языка: краткий очерк / П.Я. Черных. – 2-е изд. – М. : Учпедгиз, 1954. – 336 с.
30. Чэ́кман В.М. Гісторыя проціпастаўленняў па цвёрдасці ў беларускай мове / В.М. Чэ́кман. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – 152 с.
31. Шахматов А.А. Исследования в области русской фонетики / А.А. Шахматов. – Варшава : Типография Варшавского учебного округа, 1893. – 317 с.
32. Шахматов А.А. К истории звуков русского языка: смягченные согласные / А.А. Шахматов // Сборник Отделения русского языка и словесности. – 1901. – Т. 67. – № 7. – С. 38–49.
33. Шахматов А.А. Курс истории русского языка (читан в Санкт-Петербургском университете в 1909–1910 учебном году): очерк истории звуков русского языка / А.А. Шахматов. – Литограф. изд. – СПб. : Санкт-Петербургский ун-т, 1909–1910. – Ч. 2. – 797 с.
34. Шахматов А.А. Очерк древнейшего периода истории русского языка / А.А. Шахматов // Энциклопедия славянской филологии. – 1915. – Вып. 11. – С. 300–374.
35. Шахматов А.А. Русский язык / А.А. Шахматов // Энциклопедический словарь / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. – СПб. : Брокгауз – Ефрон, 1890–1907. – Т. 28. – 1899. – С. 564–581.
36. Ягич И.В. Критические заметки по истории русского языка / И.В. Ягич // Сборник Отделения русского языка и словесности. – 1889. – Т. 46. – № 4. – С. 165–171.

КУЛЬТУРНЫЕ КОННОТАЦИИ КАК ЭЛЕМЕНТЫ, СОЗДАЮЩИЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА

В статье рассматриваются проблемы соотношения языка и культуры, роли различных факторов в формировании языковой картины мира. Подчеркивается важность субъективного фактора в формировании отдельных фрагментов языковой картины мира.

Ключевые слова: язык, картина мира, культурные коннотации.

Клименко Т. А. Культурні конотації як елементи, які створюють особливості мовної картини світу. – Стаття.

У статті розглянуто проблеми співвідношення мови й культури, ролі різних факторів у формуванні мовної картини світу. Підкреслюється важливість суб'єктивного фактора у формуванні окремих фрагментів мовної картини світу.

Ключові слова: мова, картина світу, культурні конотації.

Klimenko T. A. Cultural connotations as elements, creating features of linguistic picture of the world. – Article.

The article deals with the problem of correlation between language and culture. The problem of role of various factors in the formation of the linguistic picture of the world is considered. Language has various functions, the common component of which is subjectivity, individuality in language manifestation.

Key words: language, picture of the world, cultural connotations.

В статье в общем виде затрагивается проблема отражения в языке культурных норм и традиций отдельной нации. В связи с этим возникает ряд проблем, связанных с изучением фактов взаимопроникновения языка и культуры, о которых говорится в работах В.А. Масловой, Н.Г. Брагиной, Д.О. Добровольского, Ю.С. Степанова, Э. Сепира, Г.В. Колшанского, О.А. Корнилова, В.И. Карасика и других ученых. Рассмотрен вопрос о взаимовлиянии языковой картины мира и научной картины мира, об их оппозиционных отношениях. К целям статьи относится рассмотрение взаимодействия культуры и языка в рамках языковой картины мира на материале концепта СВЕТ.

Функции языка различны в зависимости от целей использования языка. К ним относятся такие: оформление мысли и передача ее адресату (информативная функция), воздействие на адресата (эмотивная функция), использование языка как орудия искусства (эстетическая функция), формирование мыслительных способностей (когнитивная функция) и другие. Перечисленные функции указывают на то, что язык не существует отдельно от человеческого понимания мира, он является выражением этого мира как формы отражения объективного мира. Г.В. Колшанский утверждает: «Язык, каким бы человеческим он ни был, не создает своего отдельного от человека мира, только сам человек отображает реальную жизнь окружающей природы и самого себя» [3, 27]. По мнению В.А. Масловой, влияние личности на язык в наибольшей степени проявляется в речи, так как «будучи средой нашего обитания, язык не существует вне нас как объективная данность, он находится в нас самих, в нашем сознании, нашей памяти; он меняет свои очертания с каждым движением мысли, с каждой новой социально-культурной ролью» [5, 60]. Важность языка и речи

как материальных форм закрепления мышления отдельной личности подчеркивается в исследованиях Г.В. Колшанского, который подчеркивает: «Язык выступает как способ закрепления всей отражательной деятельности мышления – деятельности, которая, в свою очередь, неразрывно связана с практической (физической) деятельностью человека» [3, 22]. Кроме того, национальные языки выполняют функцию фиксации и хранения целого комплекса знаний и представлений о мире, сложившихся в рамках определенного языкового сообщества и определенной культуры; в них закрепляется общественное сознание и понятийная система. Г.В. Колшанский пишет: «Язык является как бы звуковой книгой, в которой запечатлены все пути понятийного усвоения мира человеком на всем протяжении его истории» [3, 24]. Например, лексическая система языка отражает исторические события и реалии, политические события, этические нормы различных времен и духовные ценности, поэтому при изучении любого языка происходит погружение в мир народа, использующего этот язык. О.А. Корнилов указывает: «Язык – неотъемлемая и важнейшая часть любой национальной культуры, полноценное знакомство с которой обязательно предполагает не только изучение материальной составляющей этой культуры, не только знание ее исторической, географической, экономической и прочих детерминант, но и попытку проникновения в образ мышления нации, попытку взглянуть на мир глазами носителей этой культуры, с их «точки зрения» [4, 78].

Вопросы о мере соотношения и взаимопроникновения языка и различных сфер культуры являются важными на этом этапе развития науки; их суть заключается в том, насколько язык и культура переплетены, в какой мере они оказывают влияние друг на друга. В решении этой про-

блемы наметилось несколько подходов. Один из них представляет язык как отражение культуры и лежит в основе работ философов С.А. Атановского, Г.А. Брутяна, Е.И. Кукушкина, Э.С. Маркаряна. Его суть, по мнению В.А. Масловой, заключается в том, что «взаимосвязь языка и культуры оказывается движением в одну сторону; так как язык отражает действительность, а культура является неотъемлемым компонентом этой действительности, с которой сталкивается человек, то и язык – простое отражение культуры» [5, 60].

У истоков другого подхода лежит теория лингвистической относительности Сепира – Уорфа. Ее суть сводится к тому, что язык организует опыт человека, формирует структуру его сознания, расчленяет действительность и представляет ее в сознании неповторимым, специфическим для данного языка образом [6, 116]; когнитивные процессы, такие как познание, мышление, зависят от языка, носителем которого является размышляющий о мире человек. Гипотеза Сепира – Уорфа представляет ценность также как одно из средств объяснения механизмов и источников развития культуры, однако это относится только к естественным языкам, потому что элементы искусственных языков лишены культурных коннотаций [7, 63]. Э. Сепир писал о мере воздействия языка и культуры друг на друга, делая различие между ними как между самим действием (что делает) и образом действия (как делает): «Культуру можно определить как то, что данное общество делает и думает. Язык же есть то, как думают» [8, 193]. Для сторонников этого подхода реальный мир существует, поскольку он отражается в языке.

Мы опираемся на мнение В.А. Масловой, чья концепция о соотношении языка и культуры сводится к следующему: культура живет и развивается в словесной оболочке; язык обслуживает культуру, но не определяет ее. Исследователь утверждает: «Каждый носитель языка одновременно является и носителем культуры, поэтому языковые знаки приобретают способность выполнять функцию знаков культуры и тем самым служат средством представления основных установок культуры. Именно поэтому язык способен отображать культурно-национальную ментальность его носителей. Культура соотносена с языком через концепт пространства» [5, 63].

В рамках семиотики язык и культура являются разными семиотическими системами. При их сопоставлении наблюдается ряд общих черт: 1) культура, как и язык, – это форма сознания, отображающая мировоззрение человека; 2) культура и язык существуют в диалоге между собой; 3) субъект культуры и языка – это всегда индивид или социум, личность или общество; 4) нормативность – общая для языка и культуры черта; 5) историзм – одно из существенных свойств куль-

туры и языка; 6) языку и культуре присуща антиномия «динамика–статика» [5, 59–60].

Ответ на вопрос о культурных коннотациях в языке следует искать, используя современные методы лингвистических исследований в когнитивной лингвистике, фреймовой семантике, логическом анализе языка, семиотике. Например, рассматривая единицы фразеологического уровня, мы находим культурный компонент в языке в виде культурно маркированных слов, таких как метафора, фразеологические единицы, символы. Например, ЗВЕЗДА является символом, на что указывается в словарной дефиниции: «*Звезда – самосветящееся небесное тело, сходное по своей природе с солнцем и видимое в ночном небе как яркая точка // Символическое обозначение судьбы / О небесном теле, светящемся отраженным светом (о планете, астероиде и тому подобное)*» (11, 359). Символическое значение концепта ЗВЕЗДА мы видим в таком микроконтексте: «*Голубая бездна была над ним, с каждой минутой синяя и отчетливей показывая звезды. Закат гас. Вот разглядел он уже свою небесную воительницу, стоявшую невысоко, чуть сияющую золотисто-голубоватым светом. Понемногу все небо наполнилось ее эфирной голубизной, сходящей на землю. Это была голубая Дева. Она наполняла собою мир, проникала дыханием стебелек зелени, атомы воздуха. Была близка и бесконечна, видима и неуловима. В сердце своем соединяла все облики земных любвей, все прелести и печали, все мгновенное, летучее – и вечное. В ее божественном лице была всегдашняя надежда*» (12, 407).

Культурные коннотации в языке также связаны с этимологией. Еще Ю.С. Степанов в своих работах подчеркивал: «Анализ культурной специфики часто предполагает этимологический анализ» [9, 35]. В своей работе мы всесторонне не анализировали этимологию концепта СВЕТ, однако этимологическая семантика связана со значениями *день, мир, люди, светлый, белый, светиться, мерцать, чистить, стекло*.

Для того чтобы структурировать объекты и явления реального мира, ученые различных сфер науки прибегают к понятию «картина мира». Множественность этого понятия приводит к существованию ряда терминов, а именно: философская картина мира, наивная картина мира, языковая картина мира, когнитивная картина мира, научная картина мира (частнонаучная картина мира, общенаучная картина мира), поэтическая картина мира, национальная картина мира, культурная картина мира, ценностная картина мира и другие. Такая множественность связана с разнородными знаниями о различных проявлениях материального мира (биологические, физические факторы) и духовного мира индивидуума (искусство, эстетика). Такая множественность, по мнению

О.А. Корнилова, также обоснована существованием различных видов человеческого сознания, таких как «индивидуальное сознание отдельного человека, коллективное обыденное сознание нации, научное сознание. Результат осмысления мира каждым из видов сознания фиксируется в матрицах языка, обслуживающего данный вид сознания» [4, 4].

Г.В. Колшанский указывает: «Наиболее целесообразным является конденсированное понимание выражения «картина мира», такое понимание, которое соотносилось бы с обобщенным (научным) представлением человечества о сущности окружающего его мира на определенном этапе его развития» [3, 21]. По мнению В.И. Карасика, картина мира может быть индивидуальной и коллективной, представлять собой систему образов: «Картина мира может быть и индивидуальной, например, модель мира Аристотеля или Шекспира, но если говорить о языковой картине мира, то коллективные представления являются ее фундаментальной частью. <...> Картина мира представляет собой сложную систему образов, отражающих действительность в коллективном сознании» [2, 74]. Существует мнение, что понятие «картина мира» является орудием исследования. О.А. Корнилов утверждает: «Это не объективно существующая реальность, а умозрительное построение, используемое его создателями для решения каких-либо теоретических или практических задач. Это своего рода орудие» [4, 4].

Первый опыт построения картины мира принадлежит философам Древней Греции в доклассический и классический периоды развития философской мысли. Анаксимандр, Фалес, Анаксимен, Гераклит, Пифагор, Филолай, Эмпедокл, Анаксагор, Левкипп, Демокрит, Эпикур в рамках различных школ моделировали устройство мира и вселенной: идея атомистического строения материи, идея геоцентрической системы мира, учения о создании мира на основе первовеществ – воды, воздуха, огня, апейрона.

В рамках лингвистики понятия «языковая картина мира» (далее – ЯКМ) и «научная картина мира» (далее – НКМ) являются оппозиционными (по мнению исследователя О.А. Корнилова, «языковая картина мира» и «научная картина мира» являются бинарной оппозицией [4, 5]). Сопоставим, например, физическое определение света (*«электромагнитные колебания в определенном диапазоне длин волн»*) и отражающее наивное представление значение света как *«символа истины, разума, просвещения или радости, счастья»* (11, 1157). Примером соотношения элементов научной картины мира и языковой картины мира также может служить черный цвет, хотя с научной точки зрения он свидетельствует об отсутствии цвета вообще.

Реальный материальный мир целиком покрывает весь план содержания НКМ, а в ЯКМ он составляет лишь часть плана содержания, поскольку языковое сознание порождает огромное количество мифических объектов и субъективных характеристик, не существующих в реальном мире [4, 21]. Границы «научной картины мира» четко очерчены и не вызывают сомнений, они изменяются с появлением новых фактов науки [1, 70]. В рамках НКМ основным объектом является язык науки, дискуссии вызывают только терминологические дефиниции.

Реальность «картины мира» в сознании человека доказывается тем, что человек, начиная свое развитие, познает мир в его наивном, донаучном характере, знакомится вначале с наивной картиной мира, которая представляет собой «разновидность концептуальной картины мира, результат практического познания действительности, имеющий этническую (национальную) специфику и находящий выражение прежде всего в лексическом составе языка» [1, 69]. В таком понимании языковая картина мира формирует тип отношения человека к миру (природе, животным, самому себе как элементу мира). Она задает нормы поведения человека в мире, определяет его отношение к миру. Каждый естественный язык отражает определенный способ восприятия и организации мира. Выражаемые в нем значения складываются в некую единую систему взглядов, своего рода коллективную философию, которая навязывается в качестве обязательной всем носителям языка [5, 65]. В понимании языковой картины мира играют большую роль вопросы о целях исследования, в зависимости от которых в понятие «языковая картина мира» вкладываются различные смыслы, так как используется определенный набор способов систематизации и категоризации материала, способов его анализа и так далее.

В различных научных дефинициях понятие ЯКМ дается по-разному. Например, обобщенное определение понятия ЯКМ подает О.А. Корнилов: «Языковая картина мира представляет собой тем или иным образом оформленную систематизацию плана содержания языка» [4, 4]. Стремление отдельно взятого народа к аккумуляции информации в языке и антропоцентрическая направленность составляют специфику языковой картины мира, выраженную в дефиниции «Базового словаря лингвистических терминов»: «Отраженные в категориях (отчасти и в формах) языка представления данного языкового коллектива о строении, элементах и процессах действительности в ее соотношении с человеком, который является центральной фигурой языка и как лицо говорящее, и как главное действующее лицо мира, о котором он говорит» [1, 167].

Таким образом, понятие «картина мира» является множественным в зависимости от того, что является направляющим вектором: языковая картина мира, философская картина мира, наивная картина мира, научная картина мира, литературная картина мира и другое. Некоторые картины мира являются компонентами других. Так, философская картина мира – это наиболее устойчивый компонент лингвистической картины мира. Языковая картина мира совмещает в себе социальные,

культурные, пространственно-временные компоненты, носит в некоторой степени субъективный характер. Модели философской картины мира используются для построения идеографических словарей (модель философской картины мира Ф. Дорнзайфа, Р. Халлига и В. Вартбурга), где каждая составляющая является словом-концептом, словом-понятием. Дальнейшее развитие нашего исследования мы видим в изучении коммуникативного потенциала слова.

Литература

1. Базовый словарь лингвистических терминов / Л.П. Столярова, Т.С. Пристайко, Л.П. Попко. – К. : Издательство Государственной академии руководящих кадров культуры и искусств, 2003. – 192 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
3. Колшанский Г.В. Понятие «картины мира» в логике и лингвистике / Г.В. Колшанский // Объективная картина мира в познании и языке / [Г.В. Колшанский, С.И. Мельник] ; отв. ред., предисл. А.М. Шахнарович. – М. : КомКнига, 2006. – С. 20–27.
4. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О.А. Корнилов. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед.] / В.А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
6. Общее языкознание / под ред. А.Е. Супруна. – Минск : Высшая школа, 1983. – 456 с.
7. Огаркова Г.А. Мовні засоби вираження концепту «коханя» як культурно-специфічного феномену / Г.А. Огаркова // Іноземна філологія. – К., 2003. – Вип. 34–36. – С. 62–65.
8. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи / Э. Сепир. – М. ; Л. : Гос. соц.-эконом. изд-во, 1934. – 220 с.
9. Степанов Ю.С. Константы: словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – М. : Академический Проект, 2004. – 992 с.
10. Добровольский Д.О. Образная составляющая в семантике идиом / Д.О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1. – С. 71–93.

Источники

11. Большой толковый словарь русского языка / под ред. С.А. Кузнецова. – СПб. : Норинт, 2006. – 1536 с.
12. Зайцев Б.К. Осенний свет / Б.К. Зайцев. – М. : Советский писатель, 1990. – 544 с.

УДК 81'342.42:81'42=112.2

Кобзар О. І.

АЛІТЕРАЦІЯ ЯК ЯВИЩЕ ЛІНГВОПОЕТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ)

Статтю присвячено дослідженню алітерації як прийому поетичної техніки або фонетичної організації вірша, як засобу художньої виразності, який змістовно збагачує текстову інформацію, активізуючи спільні фонові знання адресанта та адресата, створює асоціації з іншими текстами, подіями, персонажами.

Ключові слова: алітерація, алітеративний вірш, повтор, інтертекстуальність, лінгвопоетика.

Кобзарь Е. И. Аллитерация как явление лингвопозтики (на материале немецкоязычных текстов). – Статья.

Статья посвящена исследованию аллитерации как приему поэтической техники или фонетической организации стиха, как средству художественной выразительности, который содержательно обогащает текстовую информацию, активизируя совместные фоновые знания адресанта и адресата, создает ассоциации с другими текстами, событиями, персонажами.

Ключевые слова: аллитерация, аллитерационный стих, повтор, интертекстуальность, лингвопозтика.

Kobzar O. I. Alliteration as a phenomenon of linguistic poetics (on the material of the German text). – Article.

The article studies the alliteration as poetic technique or phonetic organizations of verse, as a way of artistic expression, which substantially enriches the textual information by activating common background knowledge of addresser and addressee, creates associations with other texts, events, characters.

Key words: alliteration, alliterative verse, repetition, intertextuality, linguistic poetics.

Алітерація (від лат. *ad* – ‘до’ і *littera* – ‘буква’) є давно відомим явищем, характерним переважно для поетичних творів, що ґрунтується на повторі однакових приголосних або їх груп задля надання віршованій мові милозвучності та «музичності». Це поняття використовується в дослідженнях ще з XIII ст., хоча сам термін було введено до наукового дискурсу італійським історіографом Дж. Понтанусом у XV ст. Однак позначуване ним явище починає активно вивчатися німецькими науковцями XIX ст. у зв'язку з активізацією інтересу до національного епосу, такими як К. Лахман, Е. Зіверс, Е. Кляйнпауль, І. фон Цінгерле.

Спочатку алітерація розглядалася переважно у вузькому (лінгвістичному) ракурсі як особливий, канонізований у деяких (переважно «народних») літературах прийом поетичної техніки (або фонетичної організації вірша), який відрізняється від інших прийомів, зокрема рими, такими рисами:

1) тотожні (повторювані) звуки локалізуються не в кінці, а на початку віршованого рядка та слова (тоді як у римі повторюються або кореспондують кінці рядків, а відповідно – і слів);

2) матеріалом повтору, тобто повторюваними або кореспондуючими звуками, стають приголосні [3].

Така дефініція призводить до спрощеного розуміння терміна як одного з різновидів звукового повтору, не враховує той факт, що алітерація є канонічним прийомом римування саме в тих мовах, яким притаманний закон початкового наголосу (на першому складі), що й робить цей принцип віршування найбільш дієвим. Це такі мови, як фінська (суомі) (епос Калевала), естонська (епос Калеві), германські (Старша Едда, Молодша Едда тощо).

Сучасна довідникова література трактує поняття «алітерація» ширше: як засіб звукозапису, повтор опорного приголосного, який безпосередньо передують наголошеному голосному. Як окремий вид алітерації розглядається повтор початкового приголосного в різних словах одного й того ж мовного відрізка, який був розповсюджений у поетичній практиці тих європейських народів середньовіччя, у мовах яких слова мали наголос переважно на першому складі [2].

Зарубіжна лінгвістика визначає алітерацію переважно як стилістичний прийом, літературну стилістичну фігуру (*eine literarische Stilfigur*) або риторичний елемент (*ein rhetorisches Schmuckelement*), який ґрунтується на тому, що наголошені основи сусідніх слів (рядків або частин складних слів) мають однаковий початковий звук. Особливою формою алітерації є тавтограма, коли кожне слово починається з тієї ж літери [9, 12].

Мета статті полягає у вивченні алітерації на матеріалі німецькомовних художніх текстів із позицій концептуальної лінгвістики як засобу експліцитної або імпліцитної апеляції до вже відомого концепту.

Оскільки концепти формуються у свідомості людини на основі безпосередньо чуттєвого досвіду, взаємодії з уже сформованими концептами, їх усвідомлення закріплює в індивідуальному й колективному досвіді важливі характеристики дійсності [4, 94–95]. Актуальність дослідження пов'язана з недостатньою кількістю робіт, присвячених вивченню алітерації як лінгвопоетичного явища, розгляд якого, на нашу думку, не має залишатися в межах стилістики або риторики. Адже сутність явища полягає в повторенні однорідних приголосних звуків для підвищення інто-

наційної виразності вірша, для емоційного поглиблення його змістового зв'язку [5, 49]. Алітерація реалізується на різних рівнях мовної системи, у номінативному плані вона є підґрунтям експресивності, тому не має розглядатися лише в межах стилістичного напрямку. Алітерація має універсальний характер, її семантика в більшості мов є стандартною, іконічною.

У німецькій літературі, беручи до уваги той факт, що саме алітераційним віршем були написані перші поетичні зразки (Едда, Беовульф), це явище треба вивчати комплексно. З одного боку, як взаємодію алітерації різних рівнів і видів, що надає тексту поетичного звучання (царина лінгвопоетики), з іншого – як спосіб впливу на історичну пам'ять людства для досягнення певного ефекту (інтертекстуальність). Використання цього прийому в художніх текстах німецьких митців XIX ст. (В. Йордана, Р. Вагнера) допомагає авторам імпліцитно вказати на певний контекст, застосовуючи асоціативні та інтертекстуальні зв'язки. Слід відзначити, що автор терміна трактував алітерацію як *litterarum allusione* (літературну алюзію), розуміючи під цим поняттям таке використання подібних елементів на початку, у середині та в кінці виразу, яке приховує певний зміст. Таким чином, доцільно розглядати алітерацію як засіб художньої виразності, що змістовно збагачує текстову інформацію, активізуючи спільні фонові знання адресанта та адресата, створює асоціації з іншими текстами, подіями, персонажами, є прикладом безперервної діалогічності текстів і культур. У царині інтертекстуальності алітерацію можна інтерпретувати як один із видів мовної гри, мета якого – цілеспрямоване прирощення основного змісту повідомлення. Результати дослідження дозволять розширити межі лексикологічних досліджень, інтегрувати їх у загальнолінгвістичний контекст.

Алітерація як поетичний і риторичний прийом відома ще з часів Стародавньої Греції та Риму. Зокрема, провідна думка філософії Геракліта звучала так: «*Polemos panton men pater esti*» («Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστί») – «Війна (суперечка) є матір'ю (батьком) усіх речей». Римський оратор і політик Катон Старший запам'ятався нащадкам тим, що кожний свій виступ у сенаті він закінчував такими словами: «*Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*» («Взагалі я вважаю, що Карфаген мав бути зруйнованим»). Ця фраза стала крилатою, вона означає сильну переконаність у правоті та наполегливість [7, 429]. Не менш відомою сентенцією є також алітераційний вислів римського полководця, пізніше імператора Юлія Цезаря «*Veni, vidi, vici*» («Прийшов, побачив, переміг»), яким той повідомив свого друга Амінція про перемогу, швидко здобуту ним у битві біля міста Зеле (в провінції Токату) над понтіїським царем Фарнаком II (47 р. до н. е.) [1, 469].

У стародавній Європі алітерація стала основоположним принципом давньогерманського вірша, у якому приголосний звук, що стояв на початку піввірша, повторювався в іншому піввірші. Саме таким метричним стилем написано пам'ятки літератури народів Ісландії, Данії, Норвегії, Швеції «Старша Едда», «Молодша Едда» та стародавній англосаксонський героїчний епос «Беовульф». У німецькій лінгвістиці для цього явища існує спеціальний термін – *Stabreim* (дослівно «стрижена рима»), який позначає віршовані рядки, у яких найбільш наголошені слова виокремлюються завдяки однаковій початковій літері. Цей термін уперше застосував середньовічний ісландський письменник С. Стурлусон, автор підручника з поезики скальдів «Сноррора Едда» (1222–1225 pp.), укладеного з давньогерманських текстів. *Stabreim* охоплює найбільш наголошені слова одного речення, реалізується за допомогою повтору першого звуку кореневих складів цих слів. Як правило, повторюються приголосні звуки, причому група приголосних, яка в німецькій мові утворює один звук (sch – [ш], ch – [х], tsch – [ч] тощо), розглядається як одна мовна одиниця.

Стильові засоби алітерації не обов'язково походять із давньонімецької мови, вони зустрічаються як у кельтській, так і в латинській мові. Таке значне поширення явища в територіально віддалених мовних регіонах пояснюється тим, що мови, яким притаманний динамічний наголос (наголос кореневої голосної), використовують алітерацію типологічним шляхом завдяки своїй природі. У давніх германців історія *Stabreim* налічує понад 2000 років, із часів виникнення перших античних джерел, які засвідчували стародавні германські звичаї пов'язувати родинні імена одними й тими ж літерами. Наприклад, імена трьох вождів античних германських племен *Cherusker* (герусків), про які повідомляв римський історик Публій Корнелій Тацит, були такими: *Segestes*, *Segimundus* та *Segimerus*. З «Пісні про Гільдебранда» нам також відомі імена *Heribrand* (Герібранд), *Hildebrand* (Гільдебранд) і *Hadubrand* (Гадубранд), а з «Пісні про Нібелунгів» – брати Гунтер, Гернот, Гізелер (*Gunther*, *Gernot*, *Giselher*).

У давньогерманських поетичних творах *Stabreim* використовувалася протягом багатьох століть, аж доки в XIX ст. вона остаточно не втратила свою функцію в результаті поширення кінцевої рими (*Endreim*). *Stabreim* стала метричною основою відомих епосів, серед яких, окрім уже названих, слід згадати написані давньосаксонською мовою «Геліант» (*Heliand*), давньонімецькою мовою «Пісня про Гільдебранда» (*Hildebrandslied*) та інші.

Терміном *Stabreim* активно користувався також провідний німецький мовознавець XIX ст. Я. Грімм, ідентифікувавши з ним алітерацію, звуку-

ючи тим самим поняття до повтору однакових приголосних. Науковці, які продовжили дослідження явища (В. Ебхард, Л. Бухольд, Е. Воельфлін), визначили алітерацію як однакове звучання початкових звуків слів чи складів або як зв'язок між словами, які починаються однаковим звуком (голосним чи приголосним). Також вони вказали на існування спонтанної (випадкової) та свідомої (авторської) алітерації, акцентувавши на функціональному (концептуальному) навантаженні цієї мовної одиниці, що має алюзивний характер [11, 3].

Першим літературним джерелом системного наукового дослідження явища алітерації, яке в 1819 р. здійснив німецький мовознавець К. Лахман, стала «Пісня про Нібелунгів». Науковець першим виявив значну різницю між давньосаксонським віршем «вільної форми» та «строгою формою» алітераційного вірша «Пісні про Нібелунгів», що ґрунтується на акцентуванні наголошених слів або складів, підкреслив закономірний характер цього явища. Німецькі дослідники давньогерманських писемних пам'яток звели існуючі ритмічні форми алітераційного вірша до декількох варіативних схем, запропонували їх класифікації. Так, Е. Зіверс класифікував алітерацію за кількістю співзвучних приголосних, поділяючи її на просту/одинарну (один повтор приголосного в одному рядку), подвійну (два повтори, корелюють за рахунок наголосу) та потрійну (три повтори, координуються ритмом). Також науковець розрізняє алітераційний вірш за наголошеними складами, типом і місцем, поділяючи алітерацію на слабку, сильну, повну, перехресну та роздільну [8, 90]. І. фон Цінгерле розглядає алітерацію давньогерманських текстів за належністю алітерантів до тієї чи іншої частини мови (іменникова, прикметникова, дієслівна, займенникова алітерація) [11, 132]. На нашу думку, названі класифікації певною мірою перегукуються між собою, що робить логічним їх комплексне використання (наприклад, сильна іменниково-прикметникова, слабка дієслівна тощо).

У XIX ст. німецький митець Р. Вагнер під впливом патріотичних рухів епохи намагається відновити давньогерманський стиль. Задля збереження архетипно-національного колориту він пише оперні лібрето тетралогії «Перстень Нібелунга» алітераційним віршем із короткими рядками, характерним для давньогерманських переказів. Автор використовує алітерацію як форму міфопоетичного вірша. Консонантне співзвуччя має створити переконливі внутрішні зв'язки твору з міфічним часом засобами мови та посилити враження автентичності матеріалу. У тетралогії Р. Вагнера ми зустрічаємо практично всі наведені види алітерації, переважно в комплексному вигляді, а саме:

1. Повна алітерація:

а) іменникова:

eines Speeres Schaft
entschnitt der Starke dem Stamm (10, 754);

б) іменниково-дієслівна:

Des Steines Schärfe
schnitt in das Seil (10, 756).

2. Сильна алітерація:

а) іменникова-прикметникова:

Da hieß Wotan
Walhalls Helden,
der Weltesche
welkes Geäst (10, 754);

б) дієслівна:

Wollen wir spinnen und singen,
woran spannst du das Seil? (10, 754).

3. Слабка алітерація:

falb fielen die Blätter,
dürre darbt der Baum (10, 754);
nagte zehrend sein Zahn:
da mit des Speeres
zwingender Spitze (10, 755).

4. Перехресна алітерація (зокрема, іменниково-прикметникова):

Brennt das Holz
heilig brünstig und hell (10, 755);
Gedenk der Eide,
die uns einen;
gedenk der Treue,
die wir tragen;
gedenk der Liebe,
der wir leben (10, 758).

5. Роздільна алітерація (зокрема, іменникова):

aus Not und Neid
ragt mir des Niblungen Ring (10, 755).

Лінгвопоетикальний аналіз тексту тетралогії Р. Вагнера демонструє його відповідність до канону давньонімецького алітераційного вірша. Алітерація як основа віршованого розміру стає орієнтиром для художньої образності Р. Вагнера. Автор, відповідно до естетики доби, розглядає давньогерманський епос як «народну поезію» прадавніх часів. Художні образи тетралогії Р. Вагнера (як літературні, так і мовні) поєднують у собі історію, міфологію та антропологію, оскільки митець відкриває «прекрасну людину» в «глибокій старовині», «на основі старого давньогерманського міфу». Його бажання зробити зрозумілим «великий взаємозв'язок відносин» як «просто досяжну єдність» спонукає митця до творчого опрацювання форми й змісту «Пісні про Нібелунгів».

Таким чином, отримані результати дослідження дозволяють зробити висновок, що розгляд алітерації не повинен обмежуватися лише одностороннім висвітленням у межах стилістики або риторики. У художній літературі доцільно розглядати їх як лінгвопоетикальні засоби, спрямовані на естетичну дію на читача та втілення ідейно-художнього задуму автора.

Література

1. Гаспаров М.Л. Греческая и римская литература I в. н. э. / М.Л. Гаспаров // История всемирной литературы : в 9 т. / под ред. И.С. Брагинского и др. – М. : Наука, 1983– . – Т. 1. – 1983. – 584 с.
2. Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия / под ред. А.П. Горкина. – М. : Росмэн, 2006. – 984 с.
3. Литературная энциклопедия : в 11 т. / под ред. В.М. Фриче, А.В. Луначарского. – М. : Советская энциклопедия ; Художественная литература, 1929–1939. – Т. 1 : А–Б. – 1929. – 768 с.
4. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 335 с.
5. Українська літературна енциклопедія : в 5 т. / І.О. Дзеверін, Г.Д. Вервес та ін. – К. : Головна редакція УРЕ, 1988– . – Т. 1 : А–Г. – 1988. – 534 с.
6. Lachman K. Über die ursprüngliche Gestalt des Gedichts der Nibelungen Noth / K. Lachman. – Göttingen, 1816. – 141 s.
7. Little Ch.E. Authenticity and shape phrases Cato / Ch.E. Little // Classical Journal. – 1934. – № 29. – P. 429–435.
8. Sievers E. Altgermanische Metrik / E. Sievers. – Halle, 1893. – 118 s.
9. Handlexikon zur Literaturwissenschaft / D. Krywalski (hrsg.). – Rowohlt : Reinbek bei Hamburg, 1978. – Band 1 : Ästhetik – Literaturwissenschaft, mat. – 1978. – 748 s.
10. Wagner R. Die Musikdramen / R. Wagner. – Hamburg, 1971. – 815 s.
11. Zingerle I. Die Alliteration bei mittelhochdeutschen Dichtern / I. von Zingerle. – Wien : Nabu Press, 2002. – 88 s.

Ковальова Т. П.

СТРАТЕГІЯ КОНФРОНТАЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОГАНІВ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ)

У статті досліджуються мовленнєві тактики експліцитного й імпліцитного вираження конфронтаційних відносин між учасниками політичної комунікації в німецьких та українських політичних слоганах. Зіставний аналіз мовних аспектів комунікативної взаємодії в умовах політичного конфлікту розкриває особливості досліджуваних національних політичних дискурсів.

Ключові слова: стратегія конфронтації, комунікативна тактика, експлікація/імплікація, політичний дискурс, політичний слоган.

Ковалева Т. П. Стратегия конфронтации в политическом дискурсе (на материале слоганов немецкой и украинской политической рекламы). – Статья.

В статье исследуются речевые тактики эксплицитного и имплицитного выражения конфронтационных отношений между участниками политической коммуникации в немецких и украинских политических слоганах. Сопоставительный анализ языковых аспектов коммуникативного взаимодействия в условиях политического конфликта раскрывает особенности исследуемых национальных политических дискурсов.

Ключевые слова: стратегия конфронтации, коммуникативная тактика, экспликация/импликация, политический дискурс, политический слоган.

Kovalyova T. P. Confrontation Strategy in Political Discourse (Based on German and Ukrainian Political Campaign Slogans). – Article.

The article focuses on speech tactics of explicit and implicit representation of confrontation in relationships between participants of political communication in German and Ukrainian political campaign slogans. The comparative analysis of the verbal representation of conflict interaction reveals the specific features of the national political discourses under study.

Key words: confrontation strategy, communicative tactics, explication/implication, political discourse, political slogan.

Одним з основних напрямів сучасних лінгвістичних розвідок є дослідження комунікативно-прагматичної природи різних видів дискурсивних практик. Останні десятиліття позначені пильною увагою до аналізу комунікативних аспектів функціонування мовної системи в такій галузі, як політика, адже розуміння лінгвістичної природи політичної комунікації є важливим як із погляду дослідницької діяльності, так і в соціальному контексті.

Комунікативна взаємодія учасників політичного дискурсу вивчається науковцями на матеріалі різних мов: української (О.В. Зернецька, А.В. Ковалевська), російської (А.П. Чудінов, Н.В. Ложева), англійської (Т.М. Голубева, К.Є. Калінін, Л.Л. Славова), французької (Ю.В. Кривобок) та німецької (І.А. Юшковець, А.І. Гура, М.М. Літвінова). Однак попри вагомість цих досліджень недостатньо вивченим залишається процес комунікації в політичному дискурсі в порівняльно-типологічному аспекті.

Актуальність статті визначається посиленням інтересом сучасної мовознавчої науки до проблем взаємозв'язку мови й політики. Особливої ваги набуває розгляд комунікативно-прагматичних характеристик політичного дискурсу, зокрема дослідження комунікативних стратегій, тактик і мовних засобів їх вираження. Актуальність теми зумовлена також необхідністю проведення зіставного аналізу взаємодії учасників політичного дискурсу в межах різних мов, що дає змогу розкрити соціо- та лінгвокультурну специфіку політичної комунікації.

В основі будь-якої комунікативної діяльності лежить інтенція, яка розуміється як превербальний осмислений намір мовця, що зумовлює вибір комунікативних стратегій і мовних засобів їх реалізації [8, 40]. Основним складником комунікативних стратегій, які застосовуються учасниками політичної комунікації, є макроінтенція – боротьба за владу. Той факт, що суб'єкти політичної комунікації знаходяться в ситуації конкурентної боротьби, зіткнення інтересів і цілей, позначається на характері їх комунікативної поведінки. Як зазначає О.А. Семенюк, під впливом чинника «наявність сторін, що змагаються» мовець змушений не лише максимально підвищувати свій статус, а й максимально зменшувати значущість статусу свого політичного опонента [13, 195].

Однією з ознак сучасного політичного дискурсу є посилення ворожості й агресивності в стосунках між учасниками мовленнєвого акту. Комунікативна агресія виступає проявом бажання принизити, подавити суперника в конкурентній боротьбі [2, 183–184]. Так, поширеним компонентом багатьох передвиборчих кампаній не лише загальнонаціонального, а й локального масштабу стає політична реклама, спрямована на дискредитацію супротивника, створення його негативного іміджу [16]. Такий різновид реклами позначається декількома назвами: «антимаркетинг» (О.Г. Морозова), «негативна реклама», або «антиреклама» (Г.Г. Почепцов). Як правило, до негативної оцінки опонента або ситуації кандидат вдається, діючи в

умовах домінування іншої сторони або в умовах необхідності підвищити свій рейтинг. Крім того, негативна реклама може супроводжувати вихід на арену політичної боротьби нової або маловідомої партії (кандидата), яка, роблячи акцент на проблемах, краще запам'ятовується виборцями [12].

Політичний слоган є квінтесенцією передвиборчої кампанії, серцевиною комунікативного задуму політтехнологів [10]. Одне з правил складання влучного слогана передбачає обмеження заперечення, переважання позитивної інформації. Проте в політичній слоганістиці використання негативної інформації відіграє більшу роль порівняно з комерційною рекламою, адже конкуренція в політиці є гострішою, поразка – трагічнішою, а перемога – вагомішою [6].

Однією з головних функцій політичного слогана є атрактивна функція, яка полягає в здатності привернути увагу та запам'ятатися максимальній кількості виборців. Аналізуючи психологічні аспекти ефективності політичної антиреклами, дослідники зазначають, що саме негативна інформація надовше «осідає» в підсвідомості реципієнта – запам'ятовується краще й опрацьовується ретельніше, ніж позитивна, а її дія може виявлятися через великий проміжок часу від моменту сприйняття такої інформації [16].

Аналіз стратегічної поведінки адресанта політичного дискурсу дозволяє виокремити низку комунікативних стратегій і тактик, які спрямовані на підірив авторитету суперника, позбавлення його довіри виборців. Зокрема, К.Є. Калінін виокремлює стратегію дискредитації як різновид стратегії переконання, оскільки її фундаментальна мета полягає в регулюванні фізичної та інтелектуальної діяльності адресата [5]. О.Н. Паршина серед шляхів реалізації маніпулятивної стратегії розглядає тактику компрометації [11]. О.А. Семенюк відносить до базових стратегій політичного дискурсу стратегію «гра на зниження», яка передбачає спрямованість на суперника, намагання розвінчати його позиції [13].

На думку О.В. Зернецької, з огляду на змістову спрямованість стратегій політичного дискурсу релевантним є виокремлення конфронтаційних тематичних стратегій [4]. Ґрунтуючись на ситуації конкуренції, суперництва, конфронтаційні стратегії являють собою комплекс мовленнєвих дій, які завдають цілеспрямованої шкоди іншій стороні, зорієнтовані на досягнення власних цілей шляхом відкритої боротьби. Конфронтаційні стратегії відображають некооперативний характер комунікативної взаємодії [1, 72–83; 14].

Метою дослідження є зіставний аналіз мовленнєвих тактик і мовних засобів реалізації стратегії конфронтації в слоганах німецької та української політичної реклами. Предметом дослідження виступають експліцитні й імпліцитні засоби ви-

раження конфронтаційних відносин між учасниками політичної комунікації. Матеріалом дослідження слугували відібрані з інтернет-джерел тексти 180 слоганів політичних партій Німеччини (SPD, CDU, CSU, FDP, Die Linke, Bündnis90/die Grünen), які використовувалися у виборчих кампаніях протягом 2002–2013 років, та 180 слоганів українських політичних партій і позапартійних кандидатів, які брали участь у президентських виборах 2010 та 2014 років, а саме: Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (далі – Батьківщина), Партія регіонів (далі – ПР), Фронт Змін (далі – ФЗ), Сильна Україна (далі – СУ), Наша Україна (далі – НУ), Народна партія (далі – НП) та Український Демократичний Альянс за Реформи (далі – УДАР).

У політичному дискурсі конфронтація між конкуруючими силами може проявлятися як у формі «жорсткої» вербальної агресії (висловлення неповаги до політичного супротивника, скепсис, іронія тощо), так і у формі «м'якої» агресії (констатація окремих фактів та їх коментування) [2]. Відповідно, у межах стратегії конфронтації можна виокремити тактики, у яких конфронтаційні відносини з політичним опонентом набувають відвертого (експліцитного) та прихованого (імпліцитного) вираження.

Тактики, об'єднані в першу групу, реалізуються лише в 2,7% німецьких слоганів, проте кількість аналогічних українських слоганів є вдвічі більшою (6%). Предметом мовлення виступає, як правило, суперник адресанта як політичного суб'єкта, який претендує на владу. До комунікативних тактик, у яких конфронтація набуває **експліцитного вираження**, відносимо наведені далі.

Тактика закликати не підтримувати політичного опонента застосовується в обох групах слоганів лише в поодиноких випадках: «*Privatsphäre: Neuland für Merkel? Schwarzgelb abwählen. Das Wir entscheidet*» (SPD); «*За жуття без Ю та Я!*» (ФЗ). Номінації «Merkel», «Schwarzgelb», «Ю та Я» спрямовують такі заклики проти конкретних політичних супротивників. Крім того, в українському слогані ініціали, які прозоро натякають на прізвища опонентів, надають висловлюванню зневажливо-фамільярного відтінку.

Відсутність номінацій, покликаних виконувати функцію ідентифікації опонента, поширює заклик на всіх потенційних конкурентів у політичній боротьбі: «*Не обирай ганьбу, обирай Україну!*» (Батьківщина). Реалізації ілюкативної мети комуніканта – вплинути на реципієнта, слугують як використання спонукальної конструкції, так і антитетичне зіставлення лексем «Україна» та «ганьба», що співвідносяться, відповідно, з адресантом та його суперником.

Заклик не голосувати за інших кандидатів може бути висловлено у формі запитання. Такий спо-

сіб подання інформації відносять до гіпнотичних технік у комунікації, які здійснюють прихований вплив на реципієнта [9, 442], наприклад: «*Соціалістична партія України. Підтримує народного Президента. А твій кандидат не зрадник?*», «*Соціалістична партія України. Підтримує народного Президента. А твій кандидат не олігарх?*» Апелативна функція цього слогана актуалізується за допомогою контекстуального протиставлення негативно забарвлених лексем «зрадник», «олігарх», які характеризують опонента, та позитивно зарядженої номінації «народний президент», яка репрезентує адресанта. У німецькому слогані «*Schwarz-Gelb? Nein, danke! Aus der Krise hilft nur Grün*» заклик не підтримувати опонента виражається у формі негативної відповіді на запитання.

Експліцитного вираження конфронтаційні відносини між учасниками політичної комунікації набувають також за застосування тактики образи – зневажливих висловлювань з емоційною складовою, метою яких є приниження суперника. Незначна кількість слоганів обох груп, у яких адресант застосовує таку тактику, зумовлена прагненням дотримуватися універсальних принципів спілкування, зокрема принципу ввічливості.

Засобом вербалізації тактики образи слугує експресивно забарвлена лексика негативної оцінки (пейоративи), наприклад: «*Heiße Luft würde die Linke wählen. Für ein Europa, in dem Verantwortung zählt! Mehr SPD für Europa*», «*Finanzhaie würden FDP wählen. Für ein Europa, in dem klare Regeln für alle gelten. Mehr SPD für Europa*», «*Dumpinglöhne würden CDU wählen. Für ein Europa der fairen Löhne. Mehr SPD für Europa*». Експресивно забарвлені метафоричні вирази експлікують зневагу з боку адресанта, створюють негативний імідж його супротивників. Вибір умовної конструкції обумовлений намаганням пом'якшити негативну оцінку модальність і категоричність висловлювання, щоб подолати психологічний опір реципієнта та вплинути на його підсвідомість прихованим способом.

В українському слогані «*Країна одужає від вірусу корупції Ю 1 Я 1*» (ФЗ) реалізації тактики образи слугує прийом іронії. Іронічний зміст метафори «вірус корупції Ю 1 Я 1» формується завдяки мовній грі з формулою каліфорнійського грипу H1N1 та алюзією на ситуацію з епідемією грипу, яка використовувалася політтехнологами як засіб передвиборчої боротьби.

Характерним для слоганів української політичної реклами є застосування тактики протиставлення, мета якої – підвищити власний авторитет і принизити авторитет суперника, щоб викликати сумніви в електоральному середовищі щодо його спроможностей. Вербальним вираженням цієї тактики слугує прийом антитези: «*Вони обіцяють, вона – працює*», «*Вони блокують, вона – працює*», «*Вони заважають, вона – працює*», «*Вони*

руйнують, вона – працює», «*Вони зраджують, вона – працює*» (Батьківщина). Контрастивне зіставлення лексем із різним оцінним компонентом формує ідеалізовану модель світу, яка передбачає поділ існуючих об'єктів і якостей на «погані» та «гарні», «своїх» і «чужих» [3, 4]. Водночас цей приклад ілюструє застосування маніпулятивної техніки: політичним опонентам приписуються дії та наміри, які не є доведеними, а можливо, і не відповідають дійсності [7].

Аналіз семантики лексичних одиниць, які слугують засобом експлікації негативної оцінки опонента, виявляє, що в німецьких слоганах зневажливе ставлення до політичного суперника актуалізується за допомогою номінацій таких недоліків, як прагнення до наживи (*Haifisch, Dumpfinglohn*), марнослів'я, бездіяльність (*heiße Luft, labern: Genug gelabert. 10 Euro Mindestlohn jetzt. Die Linke. 100% sozial*). В українських слоганах у пріоритетну зону негативної оцінки потрапляють корумповані політики та можновладці («*Люстрація влади. Звільнемо з посад всіх корупціонерів. Настав час УДАРУ!*» (УДАР); «*Корупційний союз влади та олігархії буде знищено*» (Батьківщина)), а також ті, хто діють неконструктивно (*блокують, заважають, руйнують*) або зраджують інтересам держави (*зрадник, зраджують*). У поодиноких випадках використовуються лайливі слова широкої семантики: «*Всего год без этих сволочей – и мы построим великую Украину!*» (В.З. Рабінович).

Імпліцитним шляхом конфронтаційні відносини між політичними опонентами репрезентовано в слоганах, об'єктом висловлювання в яких виступає певна негативна ситуація. Засуджуючи таку ситуацію, адресант виражає незадоволення станом справ взагалі та непрямим способом висловлює критику дій тих, кого він вважає відповідальними за негаразди. Найчастіше критика адресанта спрямовується на діючу владу. Характерною вербальною ознакою таких слоганів є використання лексичних одиниць, які слугують номінаціями політичних «антицінностей» – того, що сприймається як небажане, шкідливе, із чим борються суб'єкти політичної діяльності [15, 39].

У німецьких політичних слоганах найчастіше фігурують негативно забарвлені номінації реалій економічної та природно-техногенної сфери. Серед таких одиниць наявні як лексеми з оцінним компонентом, що входить до денотативної структури слова (*Krise, Lohndumping, Dumpinglohn, Lohnungerechtigkeit, Armut, Schulden, arm, marode, Profiteure, Diktatur der Finanzmärkte, Atom-Mutationen*), так і нейтральні в емоційно-стилістичному відношенні слова, які набувають оцінного значення під впливом контексту: «*Steuern runter statt erhöhen!*» (CDU/CSU); «*Gegen die Rente ab 67!*», «*Banken in die Schranken!*», «*Hartz IV abwählen!*»,

«*Atomkonzerne entmachten!*», «*Millionäre zur Kasse*» (Die Linke); «*Weil Gesundheit kein Luxusprodukt werden darf. Deshalb SPD*», «*Atomkraft ausschalten. Erneuerbare einschalten!*» (SPD).

У негативно-оцінних судженнях адресанта української політичної реклами найчастіше актуалізуються антицінності суспільно-правового та політичного поля (*корупція, корупційний, корупціонер, хабар, нелегальний, газова мафія, олігархія, бандит, гральний бізнес, соціальна несправедливість, політичні репресії, розпад держави, окупант, зраджувати*), семантичною домінантою серед яких виступає поняття «корупція». Контекстуального забарвлення набувають також лексеми «влада» й «політика», у яких відображено негативні соціальні уявлення про політику та владу як нечесні справи: «*Від влади чиновників – до влади народу!*» (ПР); «*Політика може бути щирою!*», «*Політика може бути відкритою!*» (УДАР).

Високий прагматичний потенціал висловлювань негативної оцінки використовується в комунікативній тактиці «заклик усунути негаразди». Застосування цієї тактики імплікує критику діяльності політиків, які є відповідальними за виникнення негативної ситуації або не спроможні усунути її. Заклик усунути негаразди найчастіше актуалізується в німецьких політичних слоганах (18% проти 5%).

Вербалізації цієї тактики слугують різні семантико-синтаксичні засоби вираження спонукальності, а саме:

а) інфінітивні речення: «*Hartz IV abwählen!*», «*Atomkonzerne entmachten!*», «*Atomkraft sofort abschalten – erneuerbare Energien ausbauen!*», «*Die Steuern für Beschäftigte und Kleinbetriebe senken!*» (Die Linke);

б) речення з модальними дієсловами: «*Bildung darf nicht vom Konto der Eltern abhängen*», «*Gesundheit darf kein Luxusprodukt werden*» (SPD); «*Die Bundeswehr darf sich nicht an Kriegen beteiligen*», «*Frieden kann man nicht herbeibomben*» (Die Linke);

в) еліптичні речення: «*Schluss mit Atomkraft*», «*Raus aus Afghanistan*», «*Gegen die Rente ab 67!*», «*Gegen die Diktatur der Finanzmärkte*», «*Banken in die Schranken!*» (Die Linke); «*Bildung rauf, Steuern runter*» (FDP); «*Gegen neue Atom-Mutationen: Mit WUMS! Für ein besseres Europa*» (Die Grünen); «*Hi – politischen Repressen!*», «*Hi – illegaler Migration!*» (Батьківщина); «*Banditen im Gefängnis!*» (ФЗ); «*Abwahl der Abgeordneten der Unberücksichtigung!*» (НУ); «*Der Tod der Besatzung!*» (О.В. Ляшко).

Імпліцитного вираження конфронтаційні відносини набувають також у закликах до прогресивних перетворень (60% у німецьких і 40% в українських слоганах), у яких ідеться про вимогу зміни політичного курсу, стилю адміністрування тощо [4, 94]. Як і попередня, ця тактика найчасті-

ше застосовується адресантом у слоганах опозиційних партій і кандидатів, у яких заклик до змін містить пресупозицію відсутності бажаної ситуації та засобів її створення у владних структурах. Виникненню цієї пресупозиції сприяє використання таких засобів:

а) прикметників у порівняльному ступені, які імплікують недостатній рівень бажаного: «*Fairer Lohn für Gute Arbeit*», «*Unser Land kann mehr*» (SPD); «*Bessere Bildung wählen*», «*Mehr Freiheit durch Bürgerrechte*», «*Mehr Netto vom Brutto*», «*Deutschland kann es besser*» (FDP); «*Eine starke LINKE für ein sozialeres Land*», «*Wir wollen mehr*», «*Mehr Busse und Bahnen*», «*Mehr E-Wagen!*», «*Für ein besseres Europa*» (Die Grünen); «*Ukraine verdient mehr!*» (ФЗ); «*Wir ändern das Leben in der Ukraine!*» (СУ);

б) лексем зі значенням «інший», які передають несприйняття адресантом існуючого політичного курсу: «*Für eine neue soziale Idee*» (Die Linke); «*Innovation wählen*», «*Politik Wechsel nur mit der FDP!*», «*Die neuen Möglichkeiten*», «*Kraft der Erneuerung*» (SPD); «*Ein neuer Anfang*» (CDU/CSU); «*Bauen wir eine neue Ukraine!*», «*Bauen wir zusammen eine neue Ukraine*» (ПР); «*Leben im neuen Europa*» (П.О. Порошенко); «*Wir brauchen eine neue Art der Regierung*», «*Wir ändern das!*», «*Wir ändern das!*», «*Wir ändern das!*» (ФЗ); «*Wir ändern das!*» (СУ);

в) модальних дієслів, які надають відтінок обов'язковості, необхідності, можливості виконання дії та сигналізують про незгоду мовця зі станом справ: «*Ein Lohn muss zum Leben reichen!*» (SPD); «*Arbeit muss sich wieder lohnen*» (FDP); «*Von Arbeit muss man leben können*», «*Unser Land muss Frieden schaffen, konsequent auf Abrüstung und Entwicklungshilfe setzen*» (Die Linke); «*Privates muss privat bleiben*» (Die Grünen); «*Bestrafung der Korruption muss sein!*» (ФЗ); «*Leiten die Ukraine die richtigen Entscheidungen!*» (СУ); «*Politik muss sein!*», «*Politik muss sein!*» (УДАР);

г) слів, які надають висловлюванню експресивного відтінку, підкреслюючи драматизм ситуації: «*Ukraine rettet die Menschen!*», «*Ukraine rettet die Menschen!*», «*Ukraine rettet die Menschen!*» (ФЗ); «*Ukraine rettet die Menschen!*», «*Ukraine rettet die Menschen!*», «*Ukraine rettet die Menschen!*» (ФЗ).

Деякі слогани, побудовані на протиставленні, поєднують у собі заклик усунути негаразди із закликом до прогресивних перетворень, наприклад: «*Weniger Geld ins Ausland – mehr Geld für Deutschland!*», «*Steuern runter statt erhöhen!*» (CDU/CSU); «*Mehr Geld für Bildung, nicht für Banken!*», «*Statt marode Banken zu sanieren in öffentliche Bildung investieren: in die Zukunft unserer Kinder!*», «*Mindestlohn statt Lohndumping!*», «*Freiheit statt Angst!*» (Die Linke); «*Atomkraft ausschalten.*

Erneuerbare einschalten!», «*Atomkraft war gestern. Saubere Energie ist die Zukunft*» (SPD); «*Bildung rauf, Steuern runter*» (FDP). Інформацію структуровано за антитетичним принципом: існуюча негативна практика як результат хибної політики опонента контрастно зіставляється з конструктивним рішенням, яке пропонує адресант. Таким чином, статус першого понижується, а другого – підвищується.

Природним доповненням конфронтаційного дискурсу, на думку О.В. Зернецької, є підкреслений оптимізм: піддаючи критиці опонентів, політик не може не обіцяти краще майбутнє [4, 94]. Тактика обіцянки застосовується в проаналізованих прикладах лише адресантом українських слоганів. Її основною метою є створення позитивно забарвленого іміджу адресанта – демонстрація його рішучості усунути негаразди. Імплицитний зміст таких висловлювань полягає в негативній оцінці діяльності опонентів, зокрема влади. Наприклад: «*Село знову стане перспективним*», «*Надамо пільги для малого бізнесу*», «*Звільнимо малий бізнес від податків на п'ять років*», «*Підвищимо стандарти життя до європейського рівня*» (ПР); «*Суспільне багатство буде справедливо розподілене*», «*Батьківщина захистить тебе!*», «*Корупційний союз влади та олігархії буде знищено*», «*Ми їх зупинимо*» (Батьківщина); «*Україна буде сильною!*», «*Дамо свободу підприємцям!*» (СУ); «*Буде створено нову економічну стратегію!*» (НУ); «*Знайдемо дорогу до якісного життя*» (НП); «*Гарантую безпеку*» (А.С. Гриценко); «*Я поверну Україні Крим*» (О.В. Ляшко); «*Восстановим порядок, поднимем экономику!*» (С.Л. Тігіпко).

Інтенсифікація змісту промісиву досягається вживанням дієслова «боротися», яке імплікує наявність перешкоди або протидії. Наприклад: «*Перемога над бідністю та соціальною несправедливістю – я буду за це боротись!*», «*Справедливе суспільство – я буду за це боротись!*», «*Ефективна і відповідальна влада – я буду за це боротись!*», «*Інноваційна економіка та прогресивні реформи – я буду за це боротись!*», «*Освічена нація – я буду за це боротись!*», «*Здоровий народ – я буду за це боротись!*»

Іншою тактикою, притаманною українській політичній рекламі, є тактика демонстрації досягнень: «*Закрито гральний бізнес*», «*Знищено газову мафію*», «*Всупереч кризі відроджено авіабудування*», «*Шельф Чорного моря повернуто державі!*», «*Стратегічні запаси газу врятовано!*», «*Антикризова стратегія для будівельників. Житло будуватиметься!*», «*Антикризова стратегія для аграріїв. Рекордний врожай!*», «*Антикризова стратегія для шахтарів. Шахти працюють!*», «*Всупереч кризі, будувемо найбільшу в Європі Дністровську ГЕС!*» (Батьківщина); «*Повернули солдат з Іраку. Ми зробили!*», «*Вища освіта – без хабара. Ми здобули!*», «*Свобода обирати владу.*

Ми здобули!», «*Національна гідність. Ми здобули!*», «*Свобода слова. Ми здобули!*» (НУ). Комунікативним наміром адресанта є демонстрація своєї вищості, яка приховано відображає намагання домінувати в політичній боротьбі.

Прагнучи перемогти опонента, адресант політичного слогану вдається до суто маніпулятивних технологій впливу на свідомість реципієнта з метою спонукання його до здійснення вибору на свою користь. Механізм маніпуляції маніфестується, наприклад, у тактиці гіперболізації. Такий шлях викривлення інформації представлено, зокрема, у слоганах, які, повторюючись, створюють лейтмотив рекламної кампанії: «*Wachstum durch Bildung! Aus der Krise hilft nur Grün*», «*Bio, Baby! Aus der Krise hilft nur Grün*», «*Frauen, nach oben! Aus der Krise hilft nur Grün*», «*Klimaschutz wirkt! Aus der Krise hilft nur Grün*», «*Es geht ums Ganze! Aus der Krise hilft nur Grün*»; «*Тільки Литвин гідний нашої довіри!*», «*Тільки Литвин здатен забезпечити стабільність України!*», «*Тільки Литвин гідний бути президентом!*», «*Тільки Литвину можна довірити нашу долю!*», «*Тільки Литвину можна довірити країну!*», «*Тільки Литвин служитиме людям вірою і правдою!*» (НП).

Навмисно перебільшене твердження про спроможність лише однієї політичної сили змінити життя на краще моделює ситуацію єдиного для адресата вибору, адже всі інші кандидати кваліфікуються водночас як гірші або не варті довіри. Отже, закована в таких висловлюваннях імплицитна інформація є також вираженням протиставлення між учасниками політичного дискурсу.

Таким чином, встановлено, що умови конкуренції й суперництва між політичними опонентами зумовлюють застосування адресантом слоганів політичної реклами комунікативної стратегії конфронтації, мета якої полягає в дискредитації суперника та позбавленні його довіри електорату.

У більшості німецьких та українських політичних слоганів використовуються мовленнєві тактики, у яких конфронтаційні відносини між політичними опонентами виражено імплицитно. Домінування прихованих способів вираження конфронтації свідчить про намагання адресанта політичної реклами уникати надмірного порушення універсальних принципів спілкування, що могло б завадити конструктивній комунікативній взаємодії.

В українських слоганах, порівняно з німецькими, дещо вищою є питома вага експліцитних форм втілення стратегії конфронтації. Крім того, більш широким є спектр застосованих адресантом комунікативних тактик. Зокрема, відмінною особливістю українських слоганів є використання тактики протиставлення, обіцянки та демонстрації досягнень. У німецьких політичних слоганах більш широкого застосування набувають такі

комунікативні тактики імпліцитного вираження стратегії конфронтації, як заклик усунути негаразди та заклик до прогресивних перетворень.

Основним мовним засобом вираження конфронтації між учасниками політичного дискурсу виступає лексика негативної оцінки, яка відобра-

жає традиційні соціальні уявлення про норми й цінності політичного життя.

В обох досліджуваних групах слоганів застосовуються прийоми маніпулятивного мовного впливу, вивчення яких у порівняльному аспекті становить перспективу подальших досліджень.

Література

1. Граудина Л.К. Культура русской речи : [учебник для вузов] / Л.К. Граудина, Е.Н. Ширяев. – М. : НОРМА, 2000. – 560 с.
2. Гуз О.П. Насмішка та іронія як основні засоби вираження вербальної агресії в політичному дискурсі (на матеріалі промов Ж.-М. Ле Пена) / О.П. Гуз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/1715/3/Huz%20mockery.pdf>.
3. Гулак Т.В. Ціннісні структури сучасного рекламного дискурсу (на матеріалі російської комерційної та політичної реклами) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т.В. Гулак ; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2005. – 20 с.
4. Зернецька О.В. Політичний дискурс: комунікативні стратегії інформаційної доби / О.В. Зернецька, П.В. Зернецький // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія «Журналістика». – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. – Вип. 25. – С. 90–96.
5. Калинин К.Е. Коммуникативные стратегии убеждения в англоязычном дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / К.Е. Калинин ; Нижегородский гос. лингвистический ун-т им. Н.А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2009. – 187 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.disscat.com/content/kommunikativnye-strategii-ubezhdeniya-v-angloyazychnom-politicheskom-diskurse?_openstat=cmVmZXJ1bi5jb207bm9kZTthZDE7.
6. Киселев К.В. Синтаксические характеристики предвыборных слоганов / К.В. Киселев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://discourse-pm.ur.ru/avtor/kiselev.php>.
7. Кондратенко Н.В. Риторичні засоби мовленнєвого впливу в політичній телерекламі / Н.В. Кондратенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe.
8. Кокоза Г.А. Комунікативні стратегії і тактики персоналізації публіцистичного дискурсу мовними одиницями на позначення одягу / Г.А. Кокоза // Філологічні трактати. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – Т. 2. – № 1. – С. 40–44.
9. Кутуза Н.В. Гіпнотичні техніки в рекламному дискурсі / Н.В. Кутуза // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Филология». – Т. 20(59). – 2007. – № 3. – С. 439–444.
10. Морозова Е.Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии / Е.Г. Морозова. – М. : Российская политическая энциклопедия, 1999. – 247 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://grachev62.narod.ru/morozova/chapt07.htm>.
11. Паршина О.Н. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты России / О.Н. Паршина. – Астрахань : Изд-во АГТУ, 2004. – 196 с.
12. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г.Г. Почепцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rex.vniigim.ru/HTML/kommunik-lek.doc>.
13. Семенюк О.А. Основы теории мовой коммуникации : [навч. посібник] / О.А. Семенюк. – К. : ІнЮре, 2009. – 276 с.
14. Третьякова В.С. Конфликт глазами лингвиста / В.С. Третьякова // Юрислингвистика: русский язык в его естественном и юридическом бытии. – Барнаул, 2000. – С. 127–140. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philology.ru/linguistics2/tretyakova-00.htm>.
15. Чудинов А.П. Современная политическая коммуникация : [учеб. пособие] / А.П. Чудинов. – Екатеринбург : Уральский гос. пед. ун-т, 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://window.edu.ru/resource/014/67014/files/ucheb_posobie.pdf.
16. Lariscy R. Why negative political ads work / Ruthann Lariscy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cnn.com/2012/01/02/opinion/lariscy-negative-ads/#>.

Кондратьева Г. Н.

**ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТИПЫ КОМПЛЕКСНЫХ НОМИНАЦИЙ
НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ**

Статья посвящена исследованию формальных и семантических типов комплексных номинаций, семантических отношений между компонентами комплексных номинаций, а также переводу их с немецкого на русский язык в научно-технических текстах.

Ключевые слова: комплексные номинации, научно-технический текст, формальные типы комплексных номинаций, семантические типы комплексных номинаций.

Кондратьева Г. М. Формально-семантичні типи комплексних номінацій науково-технічних текстів. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню формальних і семантичних типів комплексних номінацій, семантичних відносин між компонентами комплексних номінацій, а також перекладу їх із німецької російською мовою в науково-технічних текстах.

Ключові слова: комплексні номінації, науково-технічний текст, формальні типи комплексних номінацій, семантичні типи комплексних номінацій.

Kondratieva Y. M. Formal-semantic models of complex nominations in scientific-technical texts. – Article.

The article focuses on the study of formal-semantic models of complex nominations in scientific-technical texts, semantic reflections between models of complex nominations and translation it from German into Russian.

Key words: complex nominations, scientific-technical text, formal-semantic models, formal models complex nominations, semantic models of complex nominations.

Комплексные номинации – это моделируемые единицы языка, состоящие из двух и более компонентов [15, 7].

Научно-технические тексты – это такие тексты, которые отличаются широким использованием терминологии, употреблением нормативных слов, лишённых образности, а также четкой синтаксической организацией [25, 60].

В указанной работе единицами исследования являются комплексные номинации терминологического характера, отвечающие параметрам, указанным в следующем определении: «Термин – это слово или словосочетание, являющееся названием определенного понятия какой-нибудь специальной области науки, техники, искусства» [26, 793]. Специальной терминологической областью в исследовании являются экономика и техническое производство.

Комплексные номинации научно-технических текстов предстают в исследовании как единицы, имеющие особенности перевода с немецкого языка на русский.

Переводоведение с самого начала своего существования было тесно связано с лучшими достижениями науки и техники. Этим объясняется становление его (с 50-х годов XX века) как науки, имеющей лингвистическую направленность [30; 31].

В 60-х годах XX века на первый план выдвигается формальный аспект переводоведения в связи с развитием машинного перевода, так как для компьютеризации процесса перевода потребовались строгие языковые описания.

В 70–80-е годы XX века на первый план выдвигается семантический аспект, который находит отражение в работах Л.С. Бархударова [7].

Особое значение в это время уделяется процессу преобразования речевого порождения на одном

языке в речевое произведение на другом при сохранении неизменного плана содержания.

В современном стремительно развивающемся мире проявились некоторые тенденции, свойственные переводоведению, а именно:

1) переводоведение стало характеризоваться «пучком аспектов»: формальным семантическим, лингвофилософским, прагматическим, функционально-коммуникативным [12];

2) переводоведение стали рассматривать как соприкосновение не только языковых систем, но и культур и цивилизаций, как сложный микрокосм [19].

«Пучок аспектов» очень важен в теоретическом освещении переводоведения в подаче фактического материала. Так, например, формальный аспект предстает в способах выражения речевых единиц при переводе текста; семантический аспект обнаруживается в информативном содержании переводимого текста; функционально-семантический – в способах функционирования языковых единиц; лингвофилософский – в способах трактовки реалий объективного мира, описании ситуации и представлении «авторского я» [21].

Несмотря на указанные многочисленные работы, комплексные номинации не рассматривались как терминологические порождения в лингвофилософском аспекте, предполагающем многоаспектное диагностирование комплексных номинаций в научно-технических текстах при переводе их с немецкого языка на русский. Все это подтверждает актуальность избранной темы исследования.

Цель работы – выявить типы комплексных номинаций научно-технических текстов и установить отношения между компонентами комплексных номинаций, а также между комплексными номинациями и другими компонентами фразы.

В соответствии с поставленной целью в исследовании решаются следующие задачи:

1) охарактеризовать комплексные номинации в формальном и семантическом аспектах;

2) установить наиболее частотные типы комплексных номинаций и особенности их употребления в научно-технических текстах.

Материалом послужили научно-технические тексты, отражающие степень развития экономики и производства Германии, из которых путем сплошной выборки было получено около 300 фрагментов научно-технических текстов, содержащих 650 комплексных номинаций терминологического характера.

Выбор перечисленных научно-технических текстов с максимальной, средней и минимальной степенью насыщенности комплексными номинациями не является случайным. Во-первых, комплексные номинации занимают важное место в структуре и содержании научно-технических текстов, являясь одними из главных средств формирования информативного содержания специальной документации, статей, отображающих современное развитие экономики и техники государства. Во-вторых, комплексные номинации терминологического характера имеют довольно высокую частотность употребления в специальной литературе указанного направления, что позволяет выявить их универсальные особенности, очертить круг наиболее частотных типов, их создание, увидеть специфику их употребления, а также трудности их перевода с немецкого языка на русский.

Объектом исследования являются комплексные номинации терминологического характера, а предметом – особенности их употребления в научно-технических текстах.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

а) в статье впервые рассматриваются комплексные номинации терминологического характера в лингвофилософском аспекте;

б) выявляются их наиболее частотные типы и особенности их употребления в научно-технических текстах, что позволяет увидеть особенности перевода таких единиц и перспективу решения проблем их перевода с немецкого языка на русский.

Теоретическое значение работы определяется тем, что формально-семантическая классификация комплексных номинаций научно-технических текстов позволяет выявить их общие черты, особенности связи и смысловых отношений между компонентами, входящими в структуру комплексных номинаций. Все это помогает выявить наиболее частотные типы рассматриваемых единиц, особенности их употребления и перевода.

Указанная теоретическая база расширяет возможности изучения и интерпретации комплексных

номинаций в разных сферах человеческой деятельности, способствует выработке инновационных методов перевода технической литературы вообще.

Практическая значимость определяется тем, что установление наиболее частотных употреблений комплексных номинаций терминологического характера позволит создать рабочий тезаурус для переводчика с указанием функционирования этих единиц в рассматриваемых текстах. Это позволит облегчить перевод научно-технических текстов указанных отраслей экономики и технического производства.

Теоретической основой исследования комплексных номинаций является их лингвофилософская трактовка, которая способствует более точному осмыслению терминов, их переводу и правильному оформлению переводимого текста.

Лингвофилософия – это наука о внедрении законов и категорий философии в языковую систему, способствующую упрочению целостной лингвистической концепции, отражающей многогранную картину мира [14, 4].

Любое освоение мира происходит по эстетическим законам и законам трудовой деятельности человека, закрепляется как многогранное духовное освоение реальной действительности.

Освоение мира происходит человеком и ради самого человека, который на базе определенной философской концепции запечатлевает одухотворенные процессы социальной деятельности. Произведения культуры (в частности, архитектуры, скульптуры, живописи, музыки, литературы) имеют определенную форму, определенный язык: «язык красок», «язык музыки», «язык художественной литературы».

Постичь глубину языковых порождений и языка как системы призвана лингвофилософия, которая имеет этапы своего становления.

I этап: философские утверждения вычленяются для пояснения наиболее общих законов языка, а данные языка – для решения некоторых философских проблем [11; 27].

II этап: философские понятия привлекаются для описания, детализации структуры и семантики языковых единиц, для создания их типологии, для объяснения сущности основных единиц языка и мышления, их соотношенности, механизма их взаимодействия [5; 24; 32].

III этап: философские утверждения способствуют созданию различного типа парадигм, созданию философии имени [23; 30; 29].

IV этап: философская платформа используется для создания системы лингвофилософских категорий, трактовки законов лингвофилософии [18; 14; 16; 20].

Лингвофилософское направление позволяет выбрать объектом исследования любые языковые единицы и категории.

В статье для исследования избраны комплексные номинации (сложные термины) и особенно-сти их перевода в научно-технических текстах.

Чтобы выявить специфику перевода указанных единиц, необходимо четко представить их формально-грамматическую типологию.

Существуют два типа формально-семантических отношений между компонентами комплексных номинаций: создание блочных соединений на уровне наименований предметов реального мира и создание соединений на уровне предикативных единиц.

В статье рассматривается первый тип формально-семантических отношений.

Ранее мы уже отмечали: «Первый тип формально-семантических отношений между компонентами ЛСП – это такой тип, который возможен при формировании компонентов ЛСП, при их усложнении, при создании блоков (блока пропозита и блока предиката), поэтому он называется блочным или комплексным» [14, 134].

Именно формально-семантические отношения позволяют создать формально-грамматическую типологию комплексных номинаций, существующую как в германских, так и в славянских языках.

Типология включает такие типы комплексных номинаций:

1. Субстантивно-субстантивные: *die Füllmenge des Öls* – емкость масла; *Fähigkeit des Metalls* – способность металла; *Härte des Kunststoffen* – твердость пластмассы; *Festigkeit der Verbindung* – твердость (прочность) соединения; *Weichheit der Legierung* – мягкость сплава.

Например: «*Der Querschnitt der Austrittöffnung der Düse bestimmt das Profil des austretenden Stranges. Er wird anschließend gekühlt und nach dem Erstarren in Stücke geschnitten. Typische Extrudererzeugnisse sind Platten, Bänder, Stäbe, Profile, Rohre*» (Dillinger J. Fachkunde Metall mit CD-ROM). – «Поперечное сечение выпускного отверстия сопла определяет профиль получаемых изделий. Затем изделия охлаждаются и после затвердевания режутся на части требуемой длины. Типичные изделия, получаемые в результате экструзии, – это пластины, ленты, прутки, фасонные изделия, трубы».

«*Dann öffnet das Werkzeug und das fertige Werkstück wird ausgeworfen. Zwischenzeitlich fährt die Schnecke durch Umstellen des Druckölflusses in die Ausgangsposition zurück. Nach Schließen des Werkzeugs beginnt ein neuer Fertigungszyklus*» (Dillinger J. Fachkunde Metall mit CD-ROM). – «Затем форма раскрывается и готовое изделие выталкивается. Между тем за счет изменения направления потока гидравлического масла шнек возвращается в исходное положение. После смыкания формы начинается новый технологический цикл».

2. Адъективно-субстантивные: *die zuverlässige Füllmenge für das Transportieren des Getreides* – допустимая емкость для перевозки зерна; *die*

bestimmten Normen der Messung – установленные стандарты измерения; *das blutrote Korallenerz* – красная коралловая руда; *verbreitete Einheit* – распространенная единица измерения; *die vorteilhafte Dichtungseigenschaft* – полезное уплотняющее свойство; *zulässige Belastung* – допустимая нагрузка.

Например: «*Der Bediener beobachtet das Werkzeug und überprüft dadurch die Positionierung. Ist die gewünschte Position erreicht, hört er auf das Handrad zu drehen. Das Werkzeug steht*» (Wittel H., Muhs D. Roloff/Matek Maschinenelemente: Normung, Berechnung, Gestaltung). – «Оператор станка наблюдает за инструментом и также контролирует положение инструмента. Если желаемая позиция достигнута, оператор станка прекращает крутить маховик. Инструмент остановлен».

«*Zur Veränderung der Werkzeug – Position dreht er an den entsprechenden Handrädern, wodurch die Achs – Schlitten verfahren werden. Neben der Werkzeug – Position müssen noch Spindeldrehzahl, Kühlmittel überwacht werden*» (Wittel H., Muhs D. Roloff/Matek Maschinenelemente: Normung, Berechnung, Gestaltung). – «Для изменения позиции инструмента он поворачивает соответствующие маховики, таким образом салазки перемещаются. Кроме позиции инструмента, должно быть проверено также число оборотов шпинделя и подача СОЖ».

3. Глагольно-субстантивные: *die Notwendigkeit die Kontakte zu knüpfen* – необходимость установить контакты; *die Fertigkeit die Ausrüstung aufzumachen* – навык расчехлить оборудование; *die Frist setzen* – установить срок; *Differenz messen* – измерить разницу; *die Notwendigkeit die Präzision zu kontrollieren* – необходимость проверить точность.

Например: «*Nach den USA und Japan ist Deutschland der driffgrößte Autimobilproduzent der Welt. Die ersten benzingetriebenen Motoren wurden 1886 unabhängig voneinander von Carl Benz und Gottlieb Daimler in Deutschland gebaut. Gegenwärtig werden deutsche automobile in merh als 60 Länder produziert*» (Wöhe G. Einführung in die Allgemeine Betriebswirtschaftslehre). – «Германия занимает третье место в мире после США и Японии по производству автомобилей. Первые бензиновые двигатели были созданы в 1886 году в Германии Карлом Бенцом и Готтлибом Даймлером, независимо друг от друга. Сегодня немецкие автомобили производятся более чем в 60 странах».

4. Адвербиально-глагольные: *exakt abgrenzen* – четко разграничивать; *die Kennwerte genau abmessen* – точно измерять параметры; *punktförmig berühren* – точечно касаться; *fligranartig (ab)drehen* – филигранно обтачивать; *teilweise verlängern* – частично удлинить; *klein strukturieren* – мелко структурировать.

Например: «*Die Industrie bildet das Rückgrat der Wirtschaft. Allerdings hat sich das industrielle*

Gewicht in der Volkswirtschaft in den vergangenen Jahren deutlich verringert. Dagegen stieg der Anteil der Dienstleistungsbereiche» (Wöhe G. Einführung in die Allgemeine Betriebswirtschaftslehre). – «*Промышленность образует основу экономики. Правда, за последние годы ее вес в народном хозяйстве значительно уменьшился. А доля предприятий сферы услуг, напротив, возросла*».

«*Ist die Störung, die zum Lastabwurf führt, ausschließlich netzseitig, so ist bei thermischen Kraftwerken ein Lastabwurf auf Eigenbedarf vorgesehen. Dies soll sicherstellen, dass das Kraftwerk in Bereitschaft bleibt und dem Netz jederzeit wieder zugeschaltet werden kann. Dies wird gelöst, in dem bei Überdrehzahl sofort die Energiezufuhr gedrosselt oder unterbrochen wird*» (Dillinger J. Fachkunde Metall mit CD-ROM). – «*Если неполадка ведет к сбрасыванию нагрузки, исключительно со стороны сети, то сбрасывание нагрузки предусмотрено на тепловых электростанциях за собственные нужды. Это должно гарантировать, чтобы электростанция оставалась в готовности и могла быть подключена к сети снова в любое время. Решение таково: срочно сократить или прервать энергетический приток при превышении номинального числа оборотов*».

5. Адвербиально-нефинитные: *dick bemalte* – густо раскрашенные; *laut ertönte* – громко звучащая; *dünn aufgetragene* – тонко нанесенные; *schnell gelöscht* – быстро удаленные; *kurz kontrollierte* – коротко проверенные.

Например: «*Bei relationalen Datenbanken steht der Ausdruck Tabelle für eine Sammlung ähnlich strukturierter Date, die technisch meist zusammengehörig gespeichert sind. Eine zu schnell gelöschte Tabelle lässt sich nicht sofort wiederherzustellen*» (Matzer M. Dateiformate – Einsatz und Konvertierung). – «*Реляционной базой данных называется таблица для накопления похожих отструктурированных сведений, которые чаще всего технически сохранены в зависимости от друг друга. Быстро удаленная таблица не позволяет себя тут же восстановить*».

6. Адвербиально-нефинитно-именные: *klar gestecktes Ziel* – четко поставленные цели; *das local repräsentierte Absetzen* – локально представленное оседание; *local verbreitete Korrosion* – локально распространенная коррозия; *klar besprochene Aufgabe* – четко оговоренная задача; *schnell eingerichteter Verlauf* – быстро налаженный процесс.

Таким образом, формально-грамматическая типология позволяет очертить круг частей речи, которые участвуют в создании комплексных номинаций.

В результате исследования фактического материала можно прийти к выводу, что наиболее употребительными в научно-технических текстах являются сложные термины (субстантивно-субстантивные, адъективно-субстантивные, глагольно-субстантивные), а это подтверждает то, что

термины должны подвергаться точному переводу, поскольку тяготеют к прозрачности структуры.

Формально-семантические отношения, возникающие между комплексными номинациями, устанавливаются на основе двух типов связи: эквивалентной и субординативной.

Эквивалентная связь – это такая связь между компонентами комплексных номинаций, которая предполагает их равноправие и дальнейшую маркировку формально-семантических отношений. Можно отметить следующие виды указанной связи из числа существующих в любом естественном языке [14, 135]:

1) **конъюнкционные отношения** – это такие отношения, которые предполагают родовидовую одноименность: *Kathoden und Anodenfeld* – аноды и катоды поля; *obere und untere Fläche der Öffnung* – верх и низ проема; *Biegebarkeit und Härte des Metalls* – гибкость и твердость металла; *Feuerbeständigkeit und Schmelzen der Legierung* – жаростойкость и плавка сплава; *Festigkeit und Zerbrechlichkeit des Glases* – прочность и хрупкость стекла.

Например: «*Die Prospektion einer Lagerstätte geht in ihre Exploration über. Bohrungen Probeschürfungen und detaillierte Laboranalysen geben ein genaueres Bild. In dieser Phase treten wirtschaftliche und technische Faktoren der Rentabilität hinzu*» (Dillinger J. Fachkunde Metall mit CD-ROM). – «*Поиск месторождения переходит в его разведку (исследование). Разведочное бурение, шурфование и детальные лабораторные анализы дают более точную картину. На этой фазе становятся важными экономические и технические факторы рентабельности*».

«*Beim Steinkohlenbergbau werden die Stollen entlang der Flöze vorge-trieben (Strebbau). Beim Strebbau sind meist Abstützungen notwendig. Hinzu kommen Probleme der Entwässerung und Belüftung – «Wasserhaltung» und «Bewetterung» in der Bergmannssprache*» (Dillinger J. Fachkunde Metall mit CD-ROM). – «*При добыче каменного угля штольни прокладываются вдоль пластов (забои). Прокладываемые забои необходимо укреплять. Сюда добавляются проблемы отвода воды и вентиляции – «водоотлив» «проектирование» на языке шахтеров*».

2) **дизъюнкционные отношения** – это такие отношения, которые предполагают альтернативу: *Silber oder Zinn für die Verbindung* – серебро или олово для соединения; *Schraube oder Spindel für die Befestigung* – шуруп либо винт для крепления; *Holz oder Kunststoff das Muster* – дерево или пластик для модели; *Duroplaste oder Elastomere für das Werkstück* – реактопласты или эластомеры для детали; *Sauerstoff oder Wasserstoff für das Begleitstoff* – кислород или водород для примеси.

Например: «*Das Roheisen wird entweder in flüssiger Form oder in Form von gegossenen Roheisen-*

blöcken zum Stahlwerk transportiert. Gewöhnliches Roheisen besitzt meist folgende Zusammensetzung: etwa 92% Eisen, etwa 3 bis 4% Kohlenstoff, sowie kleine Mengen von Begleitstoffen: Silicium, Mangan, Phosphor und Spuren von Schwefel» (Dillinger J. Fachkunde Metall mit CD-ROM). – «Чугун транспортируется на сталелитейный завод или в жидком виде или в форме отлитых чугуновых блоков. Обычный чугун имеет чаще всего следующий состав: около 92% железа, около 3–4% углерода, а также небольшие количества примесей: кремния, марганца, фосфора и следов серы».

«Diese Energieträger erfordern sowohl auf dem Festland wie auf See spezielle Fördermethoden durch Bohrlöcher. Wenn das Erdöl oder Erdgas nicht durch den Gebirgsdruck nach oben gedrückt wird, muss es gepumpt werden» (Dillinger J. Fachkunde Metall mit CD-ROM). – «Эти энергоносители требуют специальных методов добычи посредством буровых скважин как на суше, так и на море. Если нефть или газ не выдавливаются наверх горным давлением, то их нужно выкачивать».

3) **импликационные отношения** – это такие отношения, которые предполагают условно-следственную координацию, например: *wenn schon Schweißen, dann auch Schmelzen* – если сваривание, то и плавление; *wenn schon Schraube, dann auch Schraubenzieher* – если шурупы, то и отвертка; *wenn schon Nägel, dann auch ein Hammer* – если гвозди, то и молоток; *wenn schon Zusatz, dann auch die Festigkeit* – если примесь, то и твердость; *wenn Anode, dann auch Kathode* – если анод, то и катод.

Субординативная связь – такая связь между компонентами комплексных номинаций, которая предполагает подчинение одного компонента другому и допускает дальнейшую маркировку следующего типа из числа отношений, вычлененных в любом естественном языке [14, 136]:

1) **отношения «строгой аналогии»** – это такие отношения, при которых устанавливается родо-видовая зависимость: *schlichte Ränder bei dem genauen Sandschliff* – гладкие края при тщательном обтачивании; *gleichmäßiges Färben bei der gleichnamigen Zusammenstellung der Farbstoffen* – ровное окрашивание при одноименном подборе красителей; *schnells Schmelzen bei der hohen Temperatur* – быстрая плавка при высокой температуре; *scharfe Linie bei dem Laserstrahl* – четкая линия при лазерном луче; *schnelle Befestigung bei der Arbeit mit einer Schablone* – быстрое крепление при работе с шаблоном.

Например: «Ein HBCI-I Laser ist ein per Kabel an den Bankkunden-Rechner angeschlossenes externes Gerät mit Scheckkarten-Laser. Beim Online Banking erzeugt das HBCI-I-Gerät zusammen mit der Scheckkarte die TAN's für Überweisungen, so das bei

diesem Verfahren keine Papier-TAN nötig ist» (Matzer M. Dateiformate – Einsatz und Konvertierung). – «Считывающее устройство HBCI-I – это внешнее считывающее устройство, присоединенное посредством кабеля к компьютеру клиента с устройством считывания чековых карточек. При банковской деятельности онлайн устройство HBCI-I вместе с чековой карточкой TANы для переводов, так что при этом процессе никакие TAN, указанные на бумаге, не нужны».

2) **отношения «строгой дизъюнкции»** – это такие отношения, при которых устанавливается безальтернативность: *nur Edelmetalllegierung* – только сплав благородных металлов; *nur genormt Kennwerte der Abmessung* – лишь стандартные параметры измерения; *nur Anodenrückwirkung* – только анодная реакция; *nur Wasserstoff als Zusatz* – только водород как примесь; *nur 200 Grad Celsius des Aufheizens* – лишь 200 градусов по Цельсию.

Например: «Nur etwa 1 000 Arten sind von größerer wirtschaftlicher Bedeutung. Der Hauptteil der menschlichen Nahrungsversorgung wird derzeit sogar durch nur 15 Arten abgedeckt» (Wöhe G. Einführung in die Allgemeine Betriebswirtschaftslehre). – «Только около 1 000 видов имеют существенное хозяйственное значение. Основная доля снабжения человека продуктами питания покрывается в настоящее время только 15 видами».

3) **отношения «строгой импликации»** – это такие отношения, которые устанавливают условно-следственную координацию: *wenn schon Zinn, dann auch Blei* – если олово, то и свинец; *wenn schon Gold, dann auch Silber* – если золото, то и серебро; *wenn schon eine Einlage, dann auch Abdichtung* – если прослойка, то и уплотнение; *wenn schon Magnesium, dann auch Kalium* – если магний, то и калий; *wenn schon ein Abstoßhammer, dann auch Lärm* – если отбойный молоток, то и шум.

Например: «Wenn schon eine Einlage, dann auch Abdichtung sind eine Voraussetzung bei der Produktion der Fensterklappen in dem Flugwesen» (Wittel H., Muhs D. Roloff/Matek Maschinenelemente: Normung, Berechnung, Gestaltung). – «Если прослойка, то и уплотнение являются требованием при производстве оконных заслонок в авиации».

«Bei der Lötung der schwachen Stellen bei den Mikrochips benutzt man wenn schon Zinn, dann auch Blei» (Dillinger J. Fachkunde Metall mit CD-ROM). – «При спайке слабых мест на микросхемах используется если олово, то и свинец».

Таким образом, формально-семантические отношения, возникающие между компонентами комплексных номинаций, позволяют лучше понять семантические связи и взаимодействия элементов внутри сложного термина, а также проследить смысловые связи, устанавливающиеся между комплексными номинациями и контекстом, в котором они функционируют, что помогает пе-

реводчику правильно установити логико-смысловые сцепления в частях текста, а значит, наиболее точно перевести научно-техническую литературу и документацию.

Исходя из рассмотренного материала, можно наметить перспективу дальнейшего изучения комплексных номинаций в плане их типологии и перевода. Актуальными и требующими даль-

нейшей конкретизации исследования являются такие темы:

1. Модели комплексных номинаций в научно-технических текстах.
2. Моделирование комплексных номинаций в научно-технических текстах.
3. Особенности перевода комплексных номинаций научно-технических текстов.

Литература

1. Аймермахер К. Знак. Текст. Культура / К. Аймермахер. – М. : Прогресс, 1997. – 420 с.
2. Александров Н.М. Руководство для перевода немецкого технического текста / Н.М. Александров. – Л. : ЛГУ, 1939. – 180 с.
3. Арсеньева М.Г. Введение в германскую филологию / М.Г. Арсеньева, С.П. Балашова. – М. : Высшая школа, 1980. – 319 с.
4. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М. : Высшая школа, 1998. – 320 с.
5. Бабайцева В.В. О выражении в языке взаимодействия между чувственной и абстрактной ступенями познания и действительности / В.В. Бабайцева // Язык и мышление / отв. ред. : Ф.П. Филин. – М. : Наука, 1967. – С. 12–25.
6. Бархударов Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
7. Бархударов Л.С. Пособие по переводу технической литературы / Л.С. Бархударов, Ю.И. Жукова, И.В. Квасюк, А.Д. Швейцер. – М. : Просвещение, 1967. – 340 с.
8. Бессмертная И.В. Пособие по переводу с немецкого языка на русский / И.В. Бессмертная, Б.М. Либен. – М. : МГУ, 1957. – 320 с.
9. Бориско Н.Ф. Бизнес – курс немецкого языка / Н.Ф. Бориско. – 5-е изд., стереотип. – К. : Логос, 2001. – 352 с.
10. Веселкина О.М. Техника перевода с немецкого языка на русский / О.М. Веселкина. – Свердловск ; М. : СГУ, 1935. – 210 с.
11. Горский Д.П. Вопросы абстракции и образования понятий / Д.П. Горский. – М. : АН СССР, 1961. – 420 с.
12. Караулов Ю.Н. Язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 327 с.
13. Кияк Т.Р. Теорія і практика перекладу (німецька мова) / Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
14. Кондратьева Г.Н. Лингвофилософия. Система и парадигма / Г.Н. Кондратьева. – Запорожье : ЗГУ, 2003. – 277 с.
15. Кондратьева Г.Н. Функциональный синтаксис немецкого языка / Г.Н. Кондратьева. – Запорожье : ЗГУ, 2002. – 30 с.
16. Кондратьева Г.Н. Лингвофилософское направление в исследовании языковой системы / Г.Н. Кондратьева // Синтаксическая семантика: проблемы и перспективы. – Орел : Орловский гос. ун-т, 1997. – С. 9–21.
17. Кондратьева Г.Н. Лекции по синтаксису / Г.Н. Кондратьева. – Запорожье : ЗГУ, 2001. – 30 с.
18. Кондратьева Г.Н. Логико-семантические пропозитивы / Г.Н. Кондратьева. – М. : МГУ, 1996. – 200 с.
19. Кондратьева Г.Н. Проблемы соотношения национального и интернационального компонентов в переводоведении / Г.Н. Кондратьева // Структурно-семантическое описание единиц языка и речи. – М. : МГУ, 2006. – С. 9–24.
20. Кондратьева Г.Н. Некоторые тенденции современного переводоведения / Г.Н. Кондратьева // Нова філологія. – Запоріжжя : ЗДУ, 2003. – № 4. – С. 202–214.
21. Кондратьева Г.Н. Семантический аспект переводоведения / Г.Н. Кондратьева // Структурно-семантическое описание единиц языка и речи. – М. : МГУ, 2005. – С. 23–35.
22. Латышев Л.К. Технология перевода (с немецкого языка) / Л.К. Латышев. – М. : НВИ-Тезаурус, 2000. – 280 с.
23. Лосев А.Ф. Философия имени / А.Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1990. – 510 с.
24. Мигирин В.Н. Язык как система категорий отображения / В.Н. Мигирин. – Кишинев : Штиинца, 1973. – 395 с.
25. Нелюбин Л.Л. Лингвостилистика современного английского языка / Л.Л. Нелюбин. – М. : Флинта ; Наука, 2007. – 128 с.
26. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1990. – 924 с.
27. Панфилов В.З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания / В.З. Панфилов. – М. : Наука, 1982. – 430 с.
28. Прокош Э. Сравнительная грамматика германских языков / Э. Прокош. – М. : Высшая школа, 1954. – 210 с.
29. Руденко Д.И. Имя в парадигмах «философии языка» / Д.И. Руденко. – Х. : ХГУ, 1990. – 210 с.
30. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю.С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 450 с.
31. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. – М. : Высшая школа, 1968. – 396 с.
32. Чесноков П.В. Основные единицы языка и мышления / П.В. Чесноков. – Ростов-на-Дону : Ростовское книжное изд-во, 1996. – 260 с.
33. Agricola E. Semantische Relationen im Text und im System / E. Agricola. – Halle : Picus Verlag, 1972. – 289 s.
34. Bennes E. Fachtext, Fachstil und Fachsprache / E. Bennes. – Düsseldorf : Picus Verlag, 1971. – 320 s.
35. Cabre T. Terminology. Theory, methods and applications / T. Cabre. – Amsterdam ; Philadelphia : J. Benjamins, 1999. – 247 p.
36. Krahe H. Germanistische Sprachwissenschaft / H. Krahe. – Berlin : Akademie Verlag, 1956. – 237 s.

Корягіна А. Ю.

АННОЛЕКТ СЛУЖБОВЦІВ НІМЕЧЧИНИ У ФОНОСТИЛІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Стаття присвячена питанню вживання варіантів фонологічних змінних голосних та приголосних у мовленні представників молодшої та старшої груп службовців у ситуаціях офіційного та неофіційного спілкування. Метою роботи є вивчення фоностилестичної варіативності сегментного складу вимови службовців Німеччини у віковому аспекті.

Ключові слова: аннолект, мовлення, ситуація спілкування, службовець.

Корягина А. Ю. Аннолект служащих Германии в фоностилестическом разрезе. – Статья.

Статья посвящена вопросу использования вариантов фонологических переменных гласных и согласных в речи представителей младшей и старшей групп служащих в ситуациях официального и неофициального общения. Целью работы является изучение фоностилестической вариативности сегментного состава произношения служащих Германии в возрастном аспекте.

Ключевые слова: аннолект, речь, ситуация общения, служащий.

Koryagina A. Yu. Annolect of German officials in a phonostylistic aspect. – Article.

This article is devoted to the question about usage of phonological variables' variants of vowels and consonants in speech of younger and elder groups of official in situations of formal and non-formal communication. The aim of the report is to study phonostylistic variation of segmental structure of German officials' pronunciation in age-specific aspect.

Key words: annolect, speech, communicative situation, official.

Мовлення, на противагу мові, не є абстрактним кодом. Властива йому варіативність, яка є об'єктивною іманентною ознакою мовної системи, відображає безліч характеристик того, хто говорить. До основних екстралінгвістичних чинників, які впливають на вибір мовцем того чи іншого варіанту, належать стать, вік, освіта, професія, соціальний стан та інші. Визначення залежності цих факторів та обраних мовцем мовних засобів є надзвичайно важливим для розуміння змісту процесу спілкування.

Соціально зумовлені мовленнєві характеристики комунікантів проявляються насамперед на фонетичному рівні. Тому дослідження вимови певної соціальної групи, а саме визначення комплексу особливостей реалізацій сегментного складу, дає підстави стверджувати про використання цієї спільноті властивого їй соціолекту.

Сучасні дослідження варіативності мовлення певної соціальної групи дали численні матеріали для характеристики соціолектів (Т.І. Єрофєєва, В.П. Коровушкін, Д.А. Петренко, Р.К. Потапова, Г. Шьонфельд) та продемонстрували залежність вимови від статі та віку мовців (У. Амонн, Л.С. Бор, Е.Ш. Ісаєв, А.Д. Петренко, С.Є. Перепечкіна, Л.І. Прокопова) [1; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 12; 13]. Проте недослідженим залишається питання вимовної варіативності соціолекту службовців як виокремленої за освітнім критерієм групи у віковому аспекті.

Метою цієї розвідки є дослідження фоностилестичної варіативності сегментного складу вимови службовців Німеччини у віковому аспекті. Для її досягнення потрібно вирішити такі завдання: здійснити експериментально-фонетичний аналіз створеної із записаних у різних ситуаціях спілкування зразків мовлення службовців фонетичної бази даних; виявити фоностилестичну варіативність у реалізації сегментного складу мовлення

інформантів; здійснити порівняльне дослідження фонологічних змінних (далі – ФЗ) для виявлення вікомаркованих варіантів у мовленні службовців.

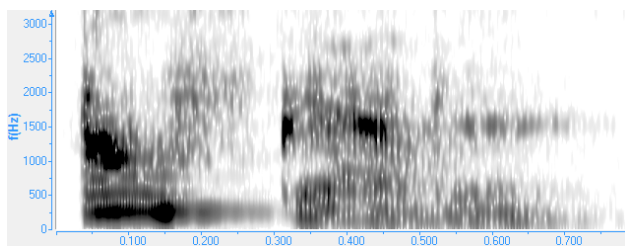
Матеріалом дослідження стали аудіозаписи мовлення службовців, які народилися та проживають на території Німеччини й для яких німецька мова є рідною.

Актуальність дослідження визначена, по-перше, підвищеним інтересом мовознавців до питання фоностилестичної варіативності задля пошуку джерел звукових змін, а по-друге, розкриттям таких питань: відображення соціальних характеристик мовця (вік, рід професійної діяльності) в обраному ним вимовному стилі, залежність мовної поведінки від рівня офіційності комунікативної ситуації.

Для отримання точних даних про вимовну варіативність мовлення певної спільноти комунікантів її слід вивчати в фоностилестичному аспекті, зміст якого полягає в аналізі аудіоматеріалів, які були отримані шляхом запису в стилістично маркованих комунікативних ситуаціях, що різняться ступенем офіційності.

Кожна мовна особистість обирає свою індивідуальну мову, що формується протягом всього життя. Ідіолект видозмінюється з роками, і на позначення окремих форм індивідуальних діалектів у різні періоди життя мовців використовують термін *аннолект* [11, 9], який був введений у теорію соціолінгвістики германістом А.Д. Петренком [7].

Вік є одним із основних екстралінгвістичних факторів, який визначає не лише соціальну роль мовця, але й характер його комунікативної поведінки. Дослідивши аннолект службовців, була встановлена пряма залежність вікового покоління та варіанта вимови: із віком мовлення стає більш коректним. Така тенденція скоріш за все свідчить про те, що люди старшої генерації надають перевагу, особливо в ситуації офіційного спілкуван-

[a u f ' g a : b ə]

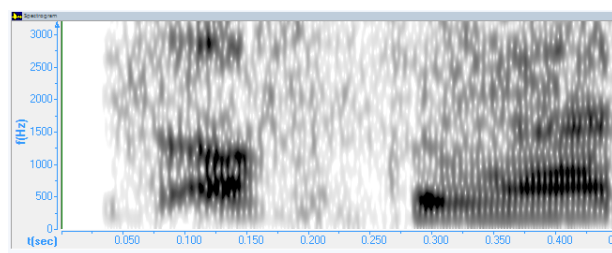
Рис. 1. Спектрограма слова «Aufgabe»

ня (далі – ОС), традиційності у виборі вимовних форм. Внаслідок отриманого мовного досвіду у вигляді освіти, соціальних норм та контактів нормативний варіант вважається більш престижним у цій віковій групі. І хоча в мовленні інформантів старшого покоління в ситуації невимушеного/неофіційного (далі – НС) наявні й достатньо поширені розмовні форми, їхнє мовлення є більш консервативним, порівняно з мовленням молодших службовців, які більш лояльно ставляться до відхилення від правил кодифікованої норми.

Фоностилестична варіативність мовлення найкраще проявляється в контексті спонтанності та непередбачуваності мовлення, тобто в ситуації невимушеного спілкування. Дослідивши реалізацію голосних та приголосних у мовленні службовців різного покоління, був встановлений ряд кількісних та якісних варіантів ФЗ.

У системі голосних напрям змін характеризувався централізацією звуків у мовленні представників обох груп. Для вимови різних звуків витрачається різна кількість зусиль, для економії яких мовці використовують редукцію. Службовці старшого та молодшого покоління витрачають різну кількість зусиль для реалізації того чи іншого звука. Ці відмінності особливо помітні у вимові голосних у слабкій позиції за невимушеної комунікації. Вікомаркованими в ситуаціях ОС та НС виявилися не самі варіанти реалізації фонологічних змінних, а їхні кількісні характеристики. Наприклад, кількісна та якісна редукція довгих голосних [o:], [u:], [e:] (*obwohl* [Op'vOI], *schon* [ΣOn], *dem* [dɛm], *zu* [tsə]) у ситуації ОС у мовленні інформантів молодшого покоління була зафіксована в два рази частіше, ніж у зразках мовлення старших службовців. Характерною ознакою вимови молодшої групи в ситуації НС стала стрімка заміна голосних у слабких позиціях редукованим варіантом [ə] та нуль-реалізацією (редукція III–IV ступенів), у той час коли службовці старшого покоління надавали перевагу варіантам I–II ступенів редукції.

Проаналізувавши варіанти реалізації дифтонгів у мовленні поділених за віковим принципом службовців, було встановлено, що випадки редукції компонентів дифтонгів [au], [Oy] були зареєстровані лише в мовленні інформантів молодшого покоління. Фонологічні змінні цих дифтонгів ([Oa], [Oy] та [Oi]) в обстановці офіційної комунікації

[f ' k h ə t]

Рис. 2. Спектрограма слова «aufgehört»

не використовувалися представниками старшого покоління, і кількісні характеристики таких змін у їхньому мовленні становили 0%. А середній показник реалізації варіантів дифтонгів [Oa], [Oy] та [Oi] службовцями молодшої групи становив 5%.

Для перевірки даних адитивного та аудиторського аналізів був застосований електро-акустичний аналіз. Обробка записів комунікативних ситуацій здійснювалася за допомогою програми комп'ютерної обробки звукового сигналу для Windows XP – Speech Analyzer 3.0.1., у результаті чого зразки мовлення інформантів були відображені на осцилограмах та спектрограмах. Такий підхід дозволяє перетворити звукові коливання в електричні, потім за допомогою програми комп'ютерної обробки тексту – у цифрові, а також отримати візуальне зображення певного відрізка мовлення. Окрім амплітудних коливань на осцилограмі показані часові характеристики звука, а на спектрограмі – частотні (Гц) [2, 94].

На рисунках 1, 2 зображені спектрограми слів «Aufgabe» (Рис. 1) та «aufgehört» (Рис. 2)? вимовлені в ситуації офіційного спілкування інформантами старшого та молодшого покоління відповідно.

Зі спектрограм видно, що службовець старшого покоління вимовляє слово згідно з кодифкованою вимовною норми, а представник молодшого покоління використовує варіант [O] дифтонга [au] (редукція першого та елізія другого компонента).

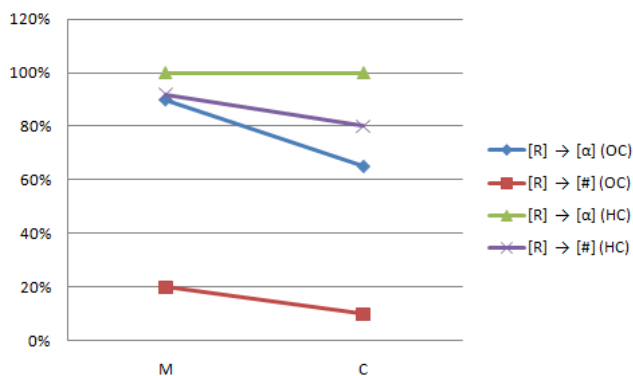

Рис. 3. Варіанти реалізації ФЗ [R] у ситуаціях ОС та НС інформантами молодшого (М) та старшого (С) поколінь

Досліджуючи аннолект службовців у ситуаціях ОС та НС у системі консонантизму, вікомаркова-

ними виявилися такі варіанти ФЗ [R], як [α] та [#]. Кількісні характеристики цих варіантів, які представлені на рисунку 3, вказують на те, що представники молодшого покоління схильні частіше використовувати варіанти ФЗ [R], ніж представники старшого покоління, за винятком варіанту [α], який використовувався всіма інформантами в обстановці неофіційного спілкування.

Що стосується різниці показників вживання варіантів ФЗ інших приголосних у мовленні інформантів обох груп, то можна сміливо стверджувати про те, що варіативність цих звуків не є аннолектнозалежною.

Середні показники вживання позанормативних вікомаркованих варіантів у мовленні інформантів молодшої та старшої груп у ситуації ОС та НС наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Ситуація спілкування	Інформанти	
	М	С
ОС	16%	10%
НС	50%	42%

Визначивши фоностилістичні особливості мовлення службовців молодшого та старшого поколінь, можна дати характеристику мовленню кожної групи.

Мовлення інформантів старшого покоління в обох ситуаціях спілкування характеризувалося невеликими кількісними показниками реалізацій фонологічних варіантів. Службовці старшої групи є традиційними у виборі вимовних форм, тобто надають перевагу вимовній нормі. Інформанти старшого покоління використовують у НС більшу кількість варіантів діалектного походження (ich [iO], gut [j ʊ t], ist [e s (t)]). І хоча такі дані не можуть слугувати результатами соціофонетичної варіативності мовлення службовців, вони підтверджують факт фоностилістичної залежності варіантів мовлення від вікового чинника.

Мовлення представників молодшого покоління характеризується високим рівнем варіативності фонологічних змін. Навіть у ситуації ОС представники цієї групи дозволяють собі використання розмовних варіантів. У контексті НС їхнє мовлення насичене численними кількісними та якісними змінами сегментного складу. Це свідчить про те, що новаторами вимовних змін є представники молодшої групи.

Таким чином, у ході дослідження була виявлена залежність фонетичних явищ (реалізації фоностилістичних змінних) не лише від ситуативного (параметрів комунікативної ситуації), а також від вікового фактору.

Література

1. Бор Л.С. Произносительные особенности русского варианта немецкого языка / Л.С. Бор // Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм. – О. : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2012. – С. 50–54.
2. Горбачевский А.А. Теория языка. Вводный курс : [учебное пособие] / А.А. Горбачевский. – М. : Флинта ; Наука, 2011. – 280 с.
3. Ерофеева Т.И. Социолект как инструмент описания языковой ситуации региона / Т.И. Ерофеева // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – 2010. – Вып. 1(7). – С. 21–25.
4. Ісаєв Е.Ш. Тенденції розвитку вимови старшокласників Німеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Е.Ш. Ісаєв ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К. : Видавництво Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 1999. – 19 с.
5. Коровушкин В.П. Теоретические основы контрастивной социолектологии : [монография] / В.П.Коровушкин. – Череповец : ГОУ ВПО ЧГУ, 2009. – 246 с.
6. Перепечкіна С.Є. Фоностилістична варіативність мовлення викладачів Німеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.Є. Перепечкіна ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К. : Видавництво КНУ імені Тараса Шевченка, 2006. – 33 с.
7. Петренко А.Д. Актуальные проблемы социальной стратификации языка / А.Д. Петренко // Актуальные проблемы языковой вариативности в аспекте мировой интеграции и глобализации : [коллективная монография] / А.Д. Петренко, Д.М. Храбскова, Д.А. Петренко, Э.Ш. Исаев. – Симферополь : Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, 2011. – С. 9–52.
8. Петренко Д.О. Соціофонетична варіативність вимови політичних діячів Німеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Д.О. Петренко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
9. Потапова Р.К. Секселект как составляющая экспертной фоноскопии в криминалистике / Р.К. Потапова // Гендер как интрига познания : сб. статей / сост. А.В. Кирилина. – М. : Рудомино, 2000. – С. 137–150.
10. Прокопова Л.І. Соціолект школярів і німецька літературна вимова / Л.І. Прокопова // Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія / під ред. О.І. Чередниченка. – К. : Довіра, 1995. – С. 163–168.
11. Ставицька Л.О. Про термін ідіолект / Л.О. Ставицька // Українська мова. – 2009. – № 4. – С. 3–17.
12. Ammon U. Sprache – Nation und die Plurinationalität des Deutschen / U. Ammon // Nation und Sprache: die Diskussion ihrer geschichte und Gegenwart / hrgs. von A. Gardt. – Berlin ; New York : de Gruyter, 2000. – 247 s.
13. Schönfeld H. Sprache und Sprachvariation in der Stadt / H. Schönfeld // Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte. – Berlin, 1989. – 197 s.

Кравченко Н. К.

НАРРАТИВ КАК ДИСКУРС: КАТЕГОРИИ, ФУНКЦИИ, МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ В РАКУРСЕ СОВРЕМЕННОГО ДИСКУРС-АНАЛИЗА

Статья посвящена исследованию дискурсивной природы нарратива. Выделены категории, функций и инвариантные характеристики нарратива. Структурные методы нарративного анализа рассмотрены как дополнение к интегративной методике дискурс-анализа, сфокусированной на выявлении когнитивных, содержательно-смысловых и мотивационно-прагматических параметров дискурса.

Ключевые слова: нарратив, нарративный анализ, дискурс-анализ, категории.

Кравченко Н. К. Нарратив як дискурс: категорії, функції, методи дослідження в ракурсі сучасного дискурс-аналізу. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню дискурсивної природи наративу. Визначено категорії, функції та інваріантні характеристики наративу. Структурні методи наративного аналізу розглянуто як доповнення до інтегративної методики дискурс-аналізу, сфокусованої на виявленні когнітивних, змістовно-смыслових і мотиваційно-прагматичних параметрів дискурсу.

Ключові слова: наратив, наративний аналіз, дискурс-аналіз, категорії.

Kravchenko N. K. Narrative as Discourse: categories, functions, methods of research from the perspective of the discourse analysis. – Article.

The article focuses on the discursive properties of the Narrative. The categories, functions and invariant futures of the Narrative are singled out. Structural methods of the narrative analysis are viewed as an addition to the integrative method of the discourse analysis aimed at establishing the cognitive, semantic and motivational-pragmatic discourse parameters.

Key words: narrative, narrative analysis, discourse analysis, categories.

Современная когнитивно-дискурсивная парадигма обуславливает интерес лингвистов к функции дискурса как семиозиса, миромоделирующего феномена, формирующего представления о мире, институциональные практики, правила, поведенческие коды [6; 7]. В новом парадигмальном ракурсе особую актуальность приобретает изучение дискурсивных характеристик нарратива (далее – Н.), который не столько воспроизводит, сколько создает собственную реальность, и метода нарративного анализа – исследования повествовательных конструктов посредством истолкования смысла, которым люди наделяют переживаемые события, «с точки зрения социально-типичного» [16, 44].

Цель статьи – проанализировать особенности нарратива как дискурсивного жанра и обосновать перспективность методов нарративного анализа для разработки интегративной методики дискурс-анализа. Задачами статьи являются такие: выделить основные категории, функции и конституирующие признаки нарратива как дискурсивного образца; обосновать перспективность методов нарративного анализа для когнитивного, содержательно-смыслового и мотивационно-прагматического исследования дискурса.

Современный нарративный анализ является междисциплинарным направлением, которое фокусируется на изучении *инвариантности* элементов внутренней структуры повествований [17] с целью установить смыслообразующие принципы нарратива, «универсальные повествовательные законы» [1] и *вариативности*, интерпретативности, ситуативности повествований от первого лица, предлагающих различные версии и оценки участников и событий.

Под нарративом мы понимаем тип дискурса, который отличается уникальностью *хромотопа*, *интертекстуальности* и *субъектности*, а также относительно стандартной структурой, унифицированными прагматическими и когнитивными параметрами, производными от категории «*событийность*». В ракурсе структуралистского подхода нарратив определяется как набор инструкций и норм, позволяющих интегрировать индивидуальный случай в некий обобщенный и культурно установленный канон (согласно Й. Брокмейеру и Р. Харре [3, 29–42] нарратив является не описанием некой реальности, а «инструкцией» по ее определению и пониманию).

Современное понимание нарратива и нарративного анализа базируется на различных нарратологических теориях: теории русских формалистов (В. Пропп, В.Б. Шкловский, Б.М. Эйхенбаум), диалогической теории нарратива (М.М. Бахтин), теории «новой критики» (Р.П. Блэкмер), неоаристотелианских теориях (У. Бут, Р.С. Грейн), психоаналитических теориях (К. Берк, Ж. Лакан), герменевтических и феноменологических теориях (Р. Ингарден, Ж. Пуле, П. Рикер), структуралистских семиотических теориях (Р. Барт, А.Ж. Греймас, Ж. Женетт, К. Леви-Стросс, Ц. Тодоров, Х. Уайт), теории читательского восприятия (В. Айзер, Х.Р. Яусс), постструктуралистских и деконструктивистских теориях (Ж. Деррида, П. де Ман), теориях нарративного кодирования У. Лабова, Т. ван Дейка и других, теории позиционирования [6].

От других дискурсивных образцов Н. отличается своими конститутивными характеристиками, функциями и категориями.

Так, **инвариантными признаками** Н. являются такие:

а) субъективная энтропия – запоминаемость и интересность рассказанной ситуации вследствие ее «выпадения» из «нормальной цепочки событий»;

б) «кредит доверия»: адресат должен быть уверен, что события произошли именно так, как передает их рассказчик. Существует обратная связь между субъективной энтропией (информационной значимостью) и кредитом доверия: чем более узнаваемыми и предсказуемыми оказываются события (то есть менее интересными), тем меньше слушатель доверяет рассказчику;

в) «каузальность» – выделение причин и следствий в развитии событий. Согласно Т. ван Дейку [26, 273–294], структурная связность нарратива обоснована прагматической детерминированностью его частей действиями, которые являются *условиями* других действий и событий, подчиненных цели повествования (в ракурсе которой получают объяснение все события);

г) многообразие временных инстанций как времени изображаемых событий, времени автора, времени читателя (см. ниже *хронотоп* Н.);

д) множественность повествовательных инстанций Н.: автор (реальный, подразумеваемый) – нарратор – фокализатор – фокализуемый – читатель;

е) «анонимность» слушателя или отсутствие определенной «целевой» аудитории: нарратив может быть рассказан в определенной ситуации любому слушателю;

ж) двойственная природа персонажа как отражение реальности и производного (функции) от сюжета; многочисленность инстанций в характеристике персонажа: кто и кого характеризует (автор или другой персонаж, самого себя, постороннего); каким образом осуществляется характеристика (эксплицитно или имплицитно);

з) многомерность и конфликтность субъектов нарратива, которые конституируются в интеракции с другими людьми и институциональными структурами как постоянно возобновляемые, противоречивые и ситуационные. Каждый нарратив – создание автором новой «версии себя»;

и) каноничность;

к) интертекстуальность.

Помимо конститутивных признаков, нарративный дискурс отличается от других дискурсивных образцов своими функциями (информационной, трансформирующей, развлекающей, темпоральной), совокупностью прагматических и психологических функций.

Трансформирующая функция обусловлена избыточной информативностью нарратива, который в интересах связности, полноты и занимательности предлагает больше информации, чем это необходимо для выражения смысла. Упорядочивая

разрозненные события в одну означающую структуру, Н. задает модели интерпретации реальности: акцентирует одни события и замалчивает другие.

Темпоральная функция выражается в том, что, выделяя различные моменты во времени и устанавливая связь между ними, в частности, намекая на финал уже в начале истории, нарратив вносит «человеческие» смыслы в течение времени (эгоцентричное время) и позволяет понять значение самих временных последовательностей. Задача Н. – дать представление о развитии описываемых событий (вступление, завязка, развитие действия, кульминация, завершение действия, развязка, заключение) в их реальной или искусственной последовательности (если последняя кажется автору более целесообразной, чем существующая на самом деле). Темпоральную функцию нарратива часто называют «осуждением», так как сюжет является посредником между событиями и рассказываемой историей, объединяя хронологическое с нехронологическим, трансформируя события в историю. Темпоральная функция нарратива соотносится с категорией *хронотопа*.

Психологические функции Н. включают психотерапевтическую («совместное обдумывание» и «сравнение опыта» в критической ситуации) и прогностическую: нарративный текст должен представлять определенное решение проблемной ситуации в фиктивном мире истории, отдаленном от актуального мира читателя (слушателя). Это решение может стать метавозможностью, переносимой читателем (слушателем) на актуальные жизненные ситуации [23, 366–385].

К **прагматическим функциям** Н. относят идентификационную (говорящий идентифицирует себя как члена определенного социума), репрезентативную (взаимное самопредставление коммуникантов в речевой ситуации), дидактическую (говорящий как член социума передает собеседнику некую систему ценностей) и функцию убеждения [21, 527–536]. Т. ван Дейк среди прагматических функций (целей) Н. выделяет основную (повлиять на эрудицию говорящего) и косвенные, а именно: 1) «дать совет»: S (говорящий) допускает, что Н (слушающий) будет поступать так же, как S поступал в аналогичных случаях, и хочет, чтобы Н был в курсе точных условий и последствий таких актов; 2) «побудить к действию»: S хочет, чтобы Н сделал что-то идентичное тому, что S делал ранее так, как описано в его истории; 3) «предупредить»: S хочет, чтобы Н знал, что S поступит так, как описал в своей истории; 4) эмоциональную: говорящий ожидает похвалы, восхищения, позитивного внимания, если его собственные действия были морально позитивными, описываемое событие интересно или рассказано в запоминающейся манере [26, 273–294].

Конститутивные характеристики и функции нарративного дискурса обобщаются в его категориях: *интертекстуальности*, *событийности*, *хронотопе*, *фокализации*.

Интертекстуальность мы определяем как формирующие нарратив культурные и институциональные сценарии, прецедентные тексты, рекуррентные когнитивные структуры, схемы интерпретации, ценностные ассоциации. Она реализуется как глобальная контекстуализация повествования с текстовыми семиосферами (топосами, концептами, универсальными и этнонациональными мотивами и архетипами), текстами с аналогичными топиками, аргументами («добро побеждает зло», если претерпевает определенную диалектическую трансформацию, то есть «должно быть с кулаками»), культурными макросценариями ролевого поведения («Дон Кихот», «не от мира сего», «Наполеон», «Рембо»), жанрами.

Не менее значимой категорией Н. является его **событийность** – выпадение рассказанных событий из «нормального положения вещей», которое следует понимать в терминах семантики возможных миров: курс событий нормален, если он возникает в большинстве альтернативных миров (контекстов нарратива) и сравним с современным миром – определен его законами, конвенциями, правилами и вероятностями. Событийность обобщает все конститутивные характеристики нарративного дискурса: «информационную значимость», «субъективную энтропию», «кредит доверия», «каузальность», поливалентность хронотопа и другие. Событийность выявляется в противопоставлении бытовых обстоятельств неожиданным событиям («Я спокойно копался на даче, и вдруг на соседний участок приземлился самолет»), нормального – чрезвычайному. Так, релевантной в плане событийности будет фраза «Я только что видел ограбление банка», так как никто не отреагирует на нее словами «Ну и что?», а нерелевантной – «На улице скользко, я несколько раз упал». Степень событийности пропорциональна степени нарративности: событийность нарратива может «погашаться», уменьшая степень нарративности, если прогрессия событий замедляется описаниями, комментариями и ретроспекциями.

Категориальный статус для нарративного дискурса имеет специфика его **хронотопа** – пространственно-временной системы координат, организующей континуум, в котором разворачиваются события нарратива [12]. По словам М.М. Бахтина, для хронотопа характерны «темпорализация» пространства, которое втягивается в движение времени, становясь его частью, и «спациализация» времени, которое сгущается и становится формой пространства, его новым («четвёртым») измерением [2, 196–238]. Наиболее изучен в нар-

ратологии мифопоэтический хронотоп, имеющий такие основные функции-характеристики (мы выбрали те из них, которые реализуются не только в мифопоэтическом, но и в любом жанре естественного или искусственного нарратива): 1) хронотоп структурирует текст «геометрически», позволяя анализировать его с помощью таких категорий, как точка, прямая, расстояние, сфера, ось, симметрия; 2) воздействие на пространственно-временные характеристики Н. антропоцентрического фактора, который нарушает «измеримость» хронотопа; воздействие хронотопа на антропоцентрический фактор – на акт интерпретации благодаря «настраиванию Я на ритм внешнего мира (текста)» [13, 228].

Пространственные характеристики нарратива. В устном естественном нарративе условно можно выделить три варианта пространства: 1) пространство реального мира; 2) смешение пространства реальности и вымысла, продиктованного как желанием рассказчика приукрасить свое повествование, так и его потребностью в конструировании собственного Я, действия которого в нарративе более привлекательны и идеальны, чем в реальности; 3) пространство ирреального мира/параллельных миров (неомифологическое моделирование реальности, ввод в сценарий развития нарратива мифологических мотивов, символических явлений, сакральных сюжетов: «То, что он сделал, было сверхъестественным» или «У меня возникло такое ощущение, что я уже встречал этого человека – может быть, во сне или в своей прошлой жизни»).

Темпоральные характеристики нарратива. Основные аспекты теории нарративной темпоральности включают различие времени истории и времени дискурса, а также значение грамматических глагольных форм для времени истории и времени дискурса.

Время нарратива структурируется такими компонентами: *порядком*, в том числе анахронией как расхождением времени дискурса и времени нарратива; *частотой* [19, 21–36] как количеством упоминаний о событиях в дискурсе; *длительностью* – соотношением времени протекания событий истории и времени их изложения в дискурсе. Длительность связана с категорией *темпа нарратива*.

Выделяют *два типа нарративного времени*: событийное (движение от прошлого к будущему) и циклическое, связанное с интертекстуальностью и стереотипностью развития сюжета Н. (с базисными нарративами, интертекстуальными сюжетными линиями, культурными сценариями, интерпретативными репертуарами, культурными ожиданиями о типичном ходе событий). Циклическость, обусловленная всеобъемлющей интертекстуальностью Н., выявляется в темпоральной полифонии нарративного дискурса.

Одной из центральных категорий нарратива служит **фокализация**/точка зрения [14], которая

обеспечивает одновременную актуализацию пространственного, темпорального, нарративно-речевого и модального уровней текста, регулирует коммуникативно-когнитивный процесс рассказывания и понимания нарратива, концептуализацию и реконструкцию «мира истории». В когнитивном плане она обеспечивает процессы накопления читателем «опыта проживания» событий через «чужие» субъективные миры и усвоение общей схемы представления историй, то есть определенного нарративного кода.

Существует три основных типа пространственной точки зрения: внешняя точка зрения повествователя; переменная точка зрения (повествователь/персонаж); внутренняя точка зрения персонажа.

Категориальная специфика нарратива, его параметры и функции обусловили методы нарративного анализа, которые, на наш взгляд, гармонично интегрируются в современную практическую дискуртологию [7] и могут использоваться при моделировании дискурса, исследовании его когнитивного, содержательно-смыслового и мотивационно-прагматического уровней.

Для когнитивного анализа дискурса наиболее перспективным представляется структурный подход, определивший развитие нарратологии и представленный мифологическим (К. Леви-Стросс [10]), «сюжетным» (В. Пропп [11], Б.В. Томашевский), формально-структурным (Р. Барт [1]) анализом нарратива, нарративной семиотикой А.Ж. Греймаса [5], современными моделями нарративного кодирования (У. Лабов, Й. Брокмейер, Р. Харре [17; 20]). Такой подход основан на предположении, что нарративы обладают общей структурой, которую можно анализировать, несмотря на сложность ее вычленения [18, 524]. У. Эко [15] определяет структуру как результирующую модель упрощающих операций, позволяющих рассматривать явление с одной единственной точки зрения и «именовать сходным образом разные вещи»: путем последовательного абстрагирования мы находим гомогенные структуры на разных культурных уровнях и представляем текст в виде некоторой пространственной схемы (пирамиды, круга, спирали, ролевой или темпоральной матрицы и так далее).

Структурный подход допускает разные варианты нарративного анализа: фиксацию в целостных текстах основных тем, элементов мысли и стиля, «логико-временного порядка», семиотических уровней (функций, действий и наррации (Р. Барт [1])); акцентирование внимания на связи текста со средой и взаимосвязи слов в тексте (Т. ван Дейк [26]); выделение элементов текста по их функциям (К. Леви-Стросс, В. Пропп [10; 11]); темпорально упорядоченных предложений (У. Лабов [20]); типологической схемы актантов, демонстрирующей, что между множеством пер-

сонажей нарратива можно выявить те же простейшие отношения, которые обнаруживаются и при грамматическом анализе фразы (А.Ж. Греймас [5, 118–135]).

Применительно к современному дискурс-анализу методы структурного исследования нарратива перспективны для когнитивного моделирования дискурса [5; 8; 27], прежде всего для исследования его контекстуальной модели. В современной дискурсологии такая модель определяется как прототип коммуникативных параметров дискурса, обобщающий два вида представлений участников дискурса о форме коммуникации: 1) о конвенционально-структурных характеристиках – типе вербального воплощения, тематической составляющей и стиле; 2) об инвариантных (способных воспроизводиться в определенных обстоятельствах) контекстуальных характеристиках – нормах коммуникации и интеракции в определенной сфере общения, типах коммуникантов, их стереотипных ролях, взаимоотношениях, целях, стратегиях, установках, идеологиях и другом. Т. ван Дейк определяет контекстуальную модель как «управляющую систему» дискурса, необходимую для того, чтобы создать связную базу текста, определить жанр дискурса, представить цели и интересы его участников, а также обратить внимание на такие характеристики участников коммуникации, как статус или социальная роль [27].

При сопоставлении приведенного определения с основной методологической предпосылкой нарративного анализа становится очевидным, что все компоненты коммуникативной модели (как структурно-формальные, обозначенные в пункте 1, так и коммуникативно-структурные, обобщенные в пункте 2) или, точнее, каждый из этих компонентов (тип коммуникантов, их стереотипные роли, характерный для них стиль, темы, стратегии и так далее) можно рассматривать как функцию модели, то есть как единицу, которая сообщает информацию о модели в целом и способность вступать в коррелятивные связи с другими элементами. Соответственно, для выявления контекстуальной модели посредством установления ее элементов и связей между ними представляется возможным использовать (интегрировать) различные методы структурного анализа нарратива: актантную схему А.Ж. Греймаса, в которой *актант* понимается как класс понятий, который объединяет различные роли в одной функции (актант «консерватор» в американском политическом дискурсе интегрирует различные роли в функции «защитника традиционных ценностей»); формально-структурный анализ нарратива Р. Барта, устанавливающий зависимости между инвариантными действиями (круги таких действий, по Р. Барту, являются малочисленными, устойчивыми, поддаются классификации), актантами (определяются через круги действий)

и производными от действий актантов дистрибутивными и интегративными функциями. Не менее продуктивными для когнитивного моделирования дискурса являются методы основоположников нарративной семиотики, в частности, В. Проппа (установившего смыслообразующую роль стереотипных функций и порядка их следования на основе обобщения инвариантных действий персонажей с фиксированным набором ролей), К. Леви-Стросса (выделившего структурно-смысловые единицы мифов в виде пучков отношений, представляющих логическую модель, код для разрешения некоего мировоззренческого противоречия).

В частности, анализ мифологического нарратива (метод К. Леви-Стросса) применялся для исследования институциональных дискурсов [9, 172–177] как отличающихся жесткой структурированностью и фиксированной сменой коммуникативных ролей – следствием социальных и идеологических ограничений на тексты, созданные в рамках таких дискурсов. В новостном дискурсе с позиции нарративного анализа определяются главные и второстепенные действующие лица, «герои» и «злодеи», а также последовательно развивающееся действие, которое соответствует привычным для аудитории сценариям и имеет начало, середину, конец и маркированные драматические повороты в сюжете [18, 517–554].

Некоторые современные методы нарративного кодирования можно использовать для выявления макроструктуры дискурса – абстрактного семантического описания глобального содержания дискурса [4, 111–160] или его наиболее значимых в концептуальном отношении фрагментов. В частности, нарративное кодирование У. Лабова, Т. ван Дейка и других исследователей сфокусировано на описании формальных функциональных элементов (абстракта, ориентации, осложнения, оценки, разрешения, кодов), формирующих инвариантные семантические компоненты нарратива. Также формально-функциональный анализ позволяет выявить макроструктуру других дискурсов, в частности, газетной статьи, которая включает в себя резюме и фабулу. Фабула содержит описание ситуации и комментарии, ситуация – описание эпизода и фона, эпизод – описание основных событий и их последствий, фон – описание контекста (условий) и предыстории.

Изучение изоморфности глубинных смысловых структур нарративов вносит вклад в исследование дискурсивной категории интертекстуальности, в которой нарратологи видят основу понимания дискурса, всегда «вписанного» в «более широкие формы понятности» [27, 430] и системы образования значений.

Нарративный анализ может быть эффективным при исследовании не только когнитивно-интерпретационного, но и мотивационно-прагма-

тического уровня дискурса, поскольку изучает адресантность/*субъектность* нарратива как когнитивно-дискурсивный инвариант и как функцию, производную от таких явлений: а) доминантных дискурсов или универсальных культурных сценариев; Й. Брокмейер указывает: «Нарративы действуют как чрезвычайно изменчивые формы посредничества между личностными «моделями» и обобщенными канонами культуры, то есть являются одновременно моделями мира и моделями собственного «я» [3, 38]; б) от локального дискурсивного контекста: личности становятся когерентными и осмысленными посредством осуществляемой ими повествовательной работы, конструируются в разговоре и повествовании как «версии себя» [24]; повествование является особой практикой, посредством которой субъект, исполняя свои роли, осознает себя, рассказывает о том, кем он является и кем хотел бы стать. В связи с этим особый интерес для дискурс-анализа имеет теория позиционирования (как разновидность нарративного анализа), в соответствии с которой дискурсивная личность имеет одновременно социально сконструированную и реляционную (здесь – *интеракционную* – Н. К.) природу. Так, роли субъектов в нарративном дискурсе связаны, с одной стороны, с «базисным» нарративом (с социокультурными сценариями, интерпретативными репертуарами), а с другой – с контекстом разговора, с выбором рассказчиком собственной роли и с позиционированием в интеракции. Д. Сван утверждает: «Комплексный субъект выявляется из реляционного позиционирования по отношению как к «базисным» нарративам, так и к локальному дискурсивному контексту» [25, 403–427].

Соответственно, дискурс-анализ может использовать методику исследования нарратива в соответствии с теорией позиционирования, однако при ее незначительной корректировке, а именно: 1) выявление интертекстуальных сюжетных линий или социокультурных сценариев, на основе которых осуществляется ролевое позиционирование участников диалога; 2) описание субъектных ролей участников, ассоциированных со сценарием; 3) определение уровня совместимости интертекстуальных «сюжетных» линий и ассоциированных с ними позиций участников.

Таким образом, материал статьи позволил нам прийти к выводам о дискурсивности нарратива и перспективности нарративного анализа как компонента интегративной методики дискурс-анализа. Дискурсивность нарратива определяется его «миромоделирующей» функцией: передавая историю, рассказчик выстраивает собственную модель событий и своей роли в их развитии; модель всегда вариативна, поскольку ориентирована на различного слушателя и контекст рассказывания истории.

Другой вектор дискурсивности нарратива – его смысловая и структурная обусловленность (форматируемость) различными дискурсами (универсальными культурными и институциональными сценариями, национально-специфическими сюжетами, интертекстуальными связями, когнитивными схемами нарративов). Структурные методы нарратив-

ного анализа могут быть продуктивными для задач когнитивного и прагматического моделирования дискурсов различных сфер общения. Перспективное направление дальнейших исследований – использование методик нарративного кодирования в анализе институциональных дискурсов (рекламного, политического, юридического).

Литература

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму / пер. с франц., сост., вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Прогресс, 2000. – С. 196–238.
2. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М.М. Бахтин // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М.М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1975. – С. 234–407.
3. Брокмейер Й. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – № 3. – С. 29–42. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.galapsy.narod.ru/PsyNarrative/Brockmeier.htm.
4. Ван Дейк Т. Анализ новостей как дискурса / Т. ван Дейк // Ван Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – С. 111–160.
5. Греймас А.Ж. Размышления об актантных моделях / А.Ж. Греймас // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму / пер. с франц., сост., вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Прогресс, 2000. – С. 153–170.
6. Кравченко Н.К. Современный дискурс и дискурс-анализ: краткая терминологическая энциклопедия / Н.К. Кравченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.discourse.com.ua.
7. Кравченко Н.К. Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа: [науч.-практ. пособие] / Н.К. Кравченко. – Луцк: Волинь-поліграф, 2012. – 251 с.
8. Кравченко Н.К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса: [монография] / Н.К. Кравченко. – К.: Реферат, 2006. – 320.
9. Кравченко Н.К. Нарративно-структурный анализ идеологического дискурса / Н.К. Кравченко // Русский язык и литература в школе и в ВУЗе: проблемы изучения и преподавания: матер. междунар. науч. конф. (г. Горловка, 23–24 сентября 2010 г.) / редкол.: Л.А. Кудрявцева, Л.В. Вознюк, Е.П. Голобородько и др. – Горловка: ГГПИИЯ, 2012. – С. 172–177.
10. Леви-Стросс К. Структура и форма. Размышления об одной работе Владимира Проппа / К. Леви-Стросс // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму / пер. с франц., сост. и вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Прогресс, 2000. – С. 121–152.
11. Пропп В. Морфология сказки / В. Пропп. – Л.: Academia, 1928. – 152 с.
12. Татару Л.В. Точка зрения и ритм композиции нарративного текста (на материале произведений Дж. Джойса и В. Вульфа): автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Л.В. Татару. – Саратов: Саратовский гос. ун-т, 2009. – 45 с.
13. Топоров В.Н. Пространство и текст / В.Н. Топоров // Текст: семантика и структура / отв. ред.: Т.В. Цивьян. – М.: Наука, 1983. – С. 227–284.
14. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
15. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / У. Эко; пер. с англ. и итал. С.Д. Серебряного. – СПб.: Симпозиум, 2005. – 502 с.
16. Ярская-Смирнова Е.Р. Нарративный анализ в социологии / Е.Р. Ярская-Смирнова // Социологический журнал. – 1997. – № 3. – С. 39–62.
17. Brockmeier J. Narrative and Identity: Studies in Autobiography, self and culture / J. Brockmeier, D. Carbaugh. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Co, 2001. – 307 p.
18. Franzosi R. Narrative Analysis – or Why (and How) Sociologists should be Interested in Narrative / R. Franzosi // Annual Review of Sociology. – 1998. – Vol. 24. – P. 517–554.
19. Genette G. *Métalepse*. “De la figure à la fiction” / G. Genette // *Métalepses: Entorses au pacte de la représentation* / ed. J. Pier and J.-M. Schaeffer. – Paris: Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2005. – P. 21–36.
20. Labov W. Principles of Linguistic Change / W. Labov // *Social Factors*. – Oxford: Blackwell, 2001. – Vol. II. – P. 596.
21. Prince G. Narrative Pragmatics, Message, and Point / G. Prince // *Poetics*. – 1983. – № 12. – P. 527–536.
22. Prince G. Narrativeness, Narrativity, Narratability / G. Prince // *Theorizing Narrativity* / J. Pier & J.Á. García Landa (eds). – Berlin: Gruyter, 2008. – P. 19–27.
23. Ryan M.-L. Stacks, Frames, and Boundaries / M.-L. Ryan // *Narrative Dynamics: Essays on Time, Plot, Closure, and Frames* / ed. B. Richardson. – Columbus: Ohio State UP, 2002. – P. 366–385.
24. Sarbin T. Narrative psychology. The storied nature of human conduct / T. Sarbin. – New York, 1986. – 303 p.
25. Swan D. Positioning as a means of understanding the narrative construction of self: A story of lesbian escorting / D. Swan, C. Linehan // *Narrative Inquiry*. – 2001. – № 10(2). – P. 403–427.
26. Van Dijk T. Action, Action Description, and Narrative / T. van Dijk // *New Literary History*. – 1975. – № 6. – P. 273–294.
27. Van Dijk T. Discourse and Context. A Sociocognitive Approach / T. van Dijk. – New York: Cambridge University Press, 2008. – 267 p.
28. Wetherell M. Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue / M. Wetherell // *Discourse and Society*. – 1998. – Vol. 9. – P. 387–412.

РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОЇ АГРЕСІЇ В КОНФЛІКТНОМУ ТА АГРЕСИВНОМУ ДИСКУРСАХ

У статті з'ясовується сутність поняття мовленнєвої агресії. Досліджується сфера її основного функціонування – агресивний та конфліктний дискурси. Агресивний дискурс визначається як такий, де явище породжується. Агресивний дискурс може трансформуватися в конфліктний за умов низької конфліктостійкості. Мовленнєва агресія може охоплювати всі області мовленнєвої діяльності людини з реалізацією в різних типах дискурсів. Розглядаються шляхи та напрями в області майбутнього вивчення даного питання.

Ключові слова: мовленнєва агресія, негативний вплив, агресивний дискурс, конфліктний дискурс, конфліктостійкість.

Кріпак Ю. В. Реализация речевой агрессии в конфликтном и агрессивном дискурсах. – Статья.

В статье выясняется сущность понятия речевой агрессии. Исследуется сфера ее основного функционирования – агрессивный и конфликтный дискурсы. Агрессивный дискурс определяется как такой, в котором явление порождается. Агрессивный дискурс может трансформироваться в конфликтный при условии низкой конфликтостойкости. Речевая агрессия может охватывать все области речевой деятельности человека с реализацией в различных типах дискурсов. Рассматриваются пути и направления в области будущего изучения данного вопроса.

Ключевые слова: речевая агрессия, негативное влияние, агрессивный дискурс, конфликтный дискурс, конфликтостойкость.

Kripak Yu. V. Realization of speech aggression in conflict and aggressive discourses. – Article.

The article focuses on the identification of speech aggression phenomenon. The sphere of its main functioning – aggressive and conflict discourses is examined. The first, in which the notion is generated and the second, in which it can be transformed in case of low conflict resistance. Speech aggression spreads to all spheres of human communicative activities and different types of discourses. Ways and directions of further studies are shown.

Key words: speech aggression, negative influence, aggressive discourse, conflict discourse, conflict resistance.

Антропоцентричний напрям дослідження набув обертів із 90-х років, включаючи до онтології мови універсум людини [5; 6]. Цей фактично лінгвістичний переворот призвів й до аналізу проблем, що супроводжують людину як мовну особистість у повсякденному житті. На сучасному етапі мовознавства мовлення з позицій лінгвопрагматики ототожнюється із впливом, а одним із важливих людських питань, актуальних для розгляду, є явище мовленнєвої агресії та її реалізації під час мовленнєвої взаємодії. Таким чином, об'єктом дослідження статті є сучасний англомовний діалогічний дискурс, що містить висловлення агресивного характеру. Предметом дослідження є мовленнєва агресія як лінгвістичне явище, а також агресивний та конфліктний типи дискурсів. Основною метою є трактування поняття мовленнєвої агресії та розгляд сфер її основного функціонування.

Агресивна мовленнєва поведінка розглядається науковцями на рівні мовлення та мови. Це можуть бути релевантні проявам агресії мовленнєві акти образи, погрози, грубої вимоги, грубої відмови, ворожого зауваження, осуду, насмішки [15], які вивчаються як разом, так і окремо конкретними дослідниками, а також певна лексика й словосполучення, які можуть прирівнюватися до агресії, одним із прикладів якої є інвектива, яка активно опрацьовується вченими на цій стадії [4; 7].

Мовленнєве спілкування, яке відбувається у формі діалогу, являє собою соціальну взаємодію, основною метою якого є досягнення консенсусу, тобто комунікативної згоди [9; 11]. Комфортний стан інтерактантів у комунікації свідчить про те, що

процес характеризується асертивним стилем мовленнєвої поведінки. Асертивний стиль – намагання комуніканта зробити спілкування чесним, прозорим, прямим, а також відстоювати свої інтереси без завдання шкоди іншим [10, 37]. Це комунікативна співпраця – процес, який виражається конструктивними діями учасників та стремлінням до мирного комунікативного співіснування [6, 312]. У процесі взаємодії перетинаються особистості, які різняться за певними факторами та параметрами, що унеможливає безхмарне перебіг мовленнєвої діяльності. Діалог завжди розташований ніби між двома полюсами: співпрацею та суперництвом [9; 11]. Невираження експресії за певних обставин співвідноситься з неасертивним стилем поведінки. Неасертивний стиль є неконструктивним шляхом вирішення проблем – коли комунікант із різних причин не зважається на вираження своїх почуттів іншим. В агресивному стилі поведінки комунікант наполягає на відстоюванні своїх прав, ігноруючи права й почуття інших людей; він завжди намагається перемогти, навіть шляхом використання інших [10, 37].

Наведемо приклад, який чітко демонструє перехід від неасертивного до агресивного стилю поведінки. Подруги приходять на вечірку з приводу очікування дитини. Шарлота, одна з героїнь, яка завжди є ввічливою, зовсім не схильна до конфліктних дій. Коли її подруга Лені натякає на те, що життя це не новела, де 40-річні жінки шукають кохання у великому місті, Шарлота з певних причин не реагує та змінює тему розмови:

*"I just have to tell you your home is beautiful".
"Thank you. I know it's a big change. But at some*

point, you have to settle down. (a) I mean life is not a Jacqueline Susann novel four friends looking for life and love in the big city. (b) "Stop it. You are not going to clean up at your own shower" (16).

Проте в продовженні розмови Шарлота вибухає, дізнавшись від подруги Лені про те, що вона хоче назвати свою доньку Шейла, унікальним та незвичним ім'ям, яке Шарлота придумала ще в дитинстві, попередньо примусивши всіх пообіцяти, що ніхто не використає його ні за яких обставин. Її підтримує Саманта, яка агресивно висловлюється, і жінки покидають вечірку:

"Relax, cause once Todd or Shayla comes around, you'll never stop cleaning up". (c) "Shayla? Did you say Shayla"? "It's so unique, isn't it"? (c) "It's so my name"! "I thought your name was Charlotte". (c) "No, it's not my name. It's my name, my secret baby name that I made up when I was 11 for my daughter when I had her. I told you. Don't tell me you don't remember". "I'm sorry. I really don't. My husband heard it somewhere else". (c) "Really? Where? I didn't tell him". "I can't believe you're freaking out over a name". "You're not even pregnant". (c) "That's not the point"! "What's going on"? "She stole my baby name". (d) "You bitch! Let's go" (16, 10:40).

Ситуація демонструє, як подруга намагається завдати психологічного дискомфорту натяком на те, що до 40-а років можна було б влаштувати своє особисте життя (а), на що персонаж Шарлота не реагує, переводячи увагу на інше (b). Надалі вона з'ясовує стосунки з приводу майбутнього ім'я дитини, використовуючи переважно форму докору (c). Із нею погоджується Саманта, яка обирає більш жорстку форму поведінки з використанням інвективи, на чому розмова закінчується (d).

Дискурс агресивного комунікативного стилю експліцитний та виразний. Агресивний комунікант не піклується про своє «позитивне обличчя», а тим більше про психологічний комфорт співбесідника – він егоїстичний у досягненні своїх цілей, ворожий, не боїться виникнення конфлікту [6, 320]. Мовлення в конфліктній взаємодії може реалізуватися засобами вербальної агресії. Хоча лінгвісти в процесі розгляду вербальної агресії не дійшли повної згоди в розумінні цього поняття, що сформувало потребу подальшого детального дослідження, явище, як правило, розглядається з боку конфліктного полюсу.

Таким чином, вербальна агресія є одним із проявів конфліктної комунікації. Незважаючи на численні дослідження агресивної поведінки людини психологами й соціологами, ця тема мало вивчена з позицій лінгвістики: усе ще немає ґрунтового лінгвістичного аналізу особливості структури, семантики й прагматики конфліктного дискурсу, а також характеристики вербальних проявів агресії в ньому [1, 1]. Л. О. Ставицька визначає інвективу як спосіб існування словесної агресії, який

сприймається в цій соціальній підгрупі як різкий або табуований. Інвектива в широкому сенсі – це будь-який різкий виступ, випад. Лайка – це грубі, часто непристойні або образливі слова, спрямовані на те, щоб виразити незадоволення мовця. Непристойне кореспондує з нецензурною лайкою. Цілком зрозуміло, що лайка може бути різкою, грубою, залишаючись при цьому нетабуованою, і може бути табуованою, нецензурною [7, 11].

Згідно з позицією Т. А. Воронцової мовленнєва агресія – конфліктогенна поведінка, в основі якої лежить установка на суб'єктно-об'єктний тип спілкування й негативний вплив на адресата; вона може проявлятися в межах будь-якого типу спілкування й дискурсу, не залежачи від часових і національних факторів [2].

О. В. Фадєєва, вивчаючи конфліктний дискурс, визначає мовленнєву агресію як ворожу мовленнєву поведінку, обумовлену емоціями гніву та відрази, направлену на нанесення шкоди адресату [9, 15]. Взагалі в мовленні превалюють негативні емоції, що свідчить про те, що вони можуть бути виражені більш різноманітно, ніж позитивні [8, 170]. Як відомо, виникнення негативних емоцій є реакцією особистості на перешкоди в досягненні певних цілей. Чим вище знаходяться цілі в особистісній шкалі цінностей та чим серйознішими є перешкоди на шляху до їх досягнення, тим вищою є інтенсивність прояву емоцій [9, 14]. За І. А. Шароновим агресія – це будь-які дії, що мають на меті нанесення шкоди іншому [11, 38]. Наступне визначення можна назвати нейтральним, оскільки інформація про конфліктний характер ситуації не наявна. Вербальна агресія – форма поведінки, комунікативна стратегія, спрямована на ображення та заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не прагне такого ставлення [10, 18]. За І. Ф. Бублик, яка вивчає парламентський дискурс, вербальна агресія являє собою навмисні мовленнєві дії, що цілеспрямовано завдають шкоди іміджу об'єкта вербальної агресії шляхом використання певних мовних і мовленнєвих засобів. На основі аналізу агресивної поведінки дітей встановлено, що глибинною метою вербальної агресії є виключення з актуальної комунікації одного з її учасників шляхом завдання шкоди його іміджу, що означає погіршення загальних шансів особистості зміцнити свої позиції в групі [1, 3–4].

Розглянувши, яким чином відбувається нанесення психологічного дискомфорту адресату на матеріалі англomовного діалогічного дискурсу (у тому числі й у попередньому прикладі, який ілюструє неасертивний стиль поведінки), ми дійшли висновку, що можна також говорити про вербальну агресію як про спокійну, неемоційну мовленнєву поведінку. Це явище є не лише вираженням конфліктного дискурсу та конфліктогенною поведінкою: говорячи спокійним голосом певні речі, також можна завдати моральної шкоди.

Звернемось до прикладу, у якому критикується зовнішній вигляд дівчини, яка прийшла на співбесіду під час працевлаштування до модного журналу:

"So you don't read Runway"? "Uh, no". "And before today you had never heard of me". "No". (a) "And you have no style or sense of fashion". "Well, um, I think that depends on what you're" (b) "No, no. That wasn't a question". "Um, I was editor in chief of the Daily Northwestern I also, um, won a national competition for college journalists with my series on the janitors' union which exposed the exploitation" "That's all" (17, 8:41).

Інтерв'ю з роботодавцем починається у формі запитань, тому героїня не одразу розуміє прояв агресії щодо свого зовнішнього вигляду (a), який підтверджується в наступній репліці (b).

Таким чином, феномен вербальної агресії розповсюджується як на конфліктні, так і на неконфліктні ситуації. Це мовленнєва стратегія, що має адресатну направленість та негативний вплив на меті з настільки широкою динамікою, що може пронизувати всі сфери людської мовленнєвої діяльності й, відповідно, різні типи дискурсів.

Будь-яка комунікація проходить у певній соціальній ситуації. Н. Фейрклау визначає дискурс як певну форму соціальної практики [12, 17].

На цьому етапі дискурс розглядають як інтегральний феномен, як мисленнєво-комунікативну діяльність, яка перебігає в широкому соціокультурному контексті; вона є сукупністю процесу й результату, характеризується континуальністю та діалогічністю [13, 28].

У цілому продуктивними виявляються дослідження як у напрямі від мовленнєвого акту як утілення певних інтенцій у дискурсі до їхньої концептуальної, категоріальної сутності й когнітивних принципів оперування ними, так і від внутрішнього до зовнішнього, тобто від ментального до дискурсивно-функціонального [12, 19]. У нашому випадку на цьому етапі досліджень ціннісним є дискурсивно-функціональний бік.

На думку Л. М. Макарова, велика кількість різних типологій дискурсу, пропонованих сучасними дослідниками, є наслідком того, що в основі класифікацій лежать різні принципи [14, 233].

У мовознавчій літературі найчастіше виокремлюються такі типи дискурсів: *педагогічний* дискурс, де визначаються суспільні норми поведінки дітей та юнацтва; *політичний*, де актуалізується суспільна свідомість; *науковий*, у якому відбувається самоусунення вченого як адресанта заради об'єктивності викладу; *критичний*, де викладається найчастіше суб'єктивна критика діяльності людини та інтелектуальних (духовних) продуктів цієї діяльності в різних царинах: науці, політиці, мистецтві; *етичний*, у якому висвітлюються проблеми «добра» і «зла»; *юридичний*, де аргументуються положення про правові норми індивіда в

суспільстві; *військовий*, де наводиться тлумачення конфліктів та війн [3, 31].

Узявши за основу ціннісні ознаки дискурсу, В. І. Карасик розрізняє соціолінгвістичні (буттєвий і інституційний) і прагмалінгвістичні (гумористичний, ритуальний) типи дискурсу. В інституційному дискурсі у свою чергу він виділяє такі підтипи, як політичний, науковий, діловий, рекламний, педагогічний, релігійний, масово-інформаційний, медичний, військовий, юридичний, дипломатичний, діловий, спортивний тощо [14, 233]. А в поняттях «дискурс влади», «дискурс бідності», «дискурс політичної партії», «дискурс відповідальності» закладені специфічні комунікативні характеристики агента соціальної дії [12, 18–19].

Вирізняють також «інтердискурс» та «спеціальні дискурси». У цьому випадку спостерігається співвідношення загального й окремого дискурсів, або співвідношення дискурсу та субдискурсу. Таке співвідношення можна прослідкувати, аналізуючи, наприклад, оцінний дискурс як елемент аргументативного дискурсу або аргументативний дискурс як складову політичного дискурсу [3, 31–32]. У реальному спілкуванні типи й підтипи дискурсу нечасто зустрічаються в «чистому вигляді», вони здебільшого перемішуються й накладаються один на одного. Виділення типів і підтипів дискурсу є евристичним завданням дослідника, який обирає ту чи іншу типологію згідно з конкретними цілями свого аналізу [14, 236].

Незважаючи на складність проблеми виокремлення різних типів дискурсу, конфліктний дискурс виділяють як окремий тип більшість вчених-мовознавців. Його відносять до типу аргументативного дискурсу; за критерієм загальних настанов і комунікативних принципів виділяють конфліктний, гармонійний, аргументативний; досліджують як окремий вид мовленнєвої взаємодії [10, 29]. Суперечці властиве домінування логічного компоненту над емоціями. У мовленні це знаходить вираження в аргументативності дискурсу комунікантів. У разі сварки контроль емоцій зводиться до мінімуму. Наслідком є особливість мовленнєвої агресії – неаргументативність дискурсу [9, 15].

Як ми зазначили, мовленнєва агресія не є лише вираженням конфліктного дискурсу, опозиційно до емоційної поведінки вона проявляється й спокійно, зароджуючись, реалізуючись та діючи в агресивному дискурсі, який ми виділяємо як субдискурс на базі аргументативного типу. Ненабрання дискурсом обертівок конфліктогенної поведінки є чіткою межею, яка розділяє два види дискурсу та вказує, на який тип розповсюджується вербальна агресія в контексті певної мовленнєвої ситуації. У такому випадку необхідно звернути увагу на здатність людини впоратись зі стресовими ситуаціями – психологічну стійкість, специфічним проявом якої є конфліктостійкість. Це здат-

ність оптимально організувати свою поведінку в складних ситуаціях соціальної взаємодії. Високий рівень конфліктостійкості передбачає психологічно грамотні дії з метою оптимізації взаємодії, недоведення ситуації до конфлікту та недопущення втягнення в його подальшу ескалацію [10, 27–28]. Наведемо приклад комунікативної ситуації:

“Who’s that”? “Nobody. Um, uh Human Resources sent her up about the new assistant job, and I was preinterviewing her. But she’s hopeless and totally wrong for it”. (a) “Clearly I’m going to have to do that myself because the last two you sent me were completely inadequate. So send her in. That’s all”. (b) “Right” (17, 7:30).

Начальниця вдається до критики своєї асистентки, говорячи про те, що вона не здатна підібрати достойний персонал, натякаючи не лише на її низький професійний рівень, а й на адекватність взагалі (a), на що реципієнт реагує реплікою (b), не доводячи ситуації до подальшої ескалації.

Як бачимо, неемоційна мовленнєва агресія базовим місцем реалізації має агресивний дискурс, у разі набрання ситуацією конфліктного характеру трансформується в конфліктний та може розповсюджуватись на всі області життєдіяльності людини й інші типи дискурсів.

Таким чином, можемо підсумувати, що мовленнєва агресія – це певна комунікативна стратегія, яка має адресатну направленість та негативний вплив на меті. Основною сферою функціонування мовленнєвої агресії є агресивний та конфліктний дискурси, де в першому випадку відбувається породження явища, що за умов низької конфліктостійкості трансформується в другий тип. Динаміка мовленнєвої агресії настільки широка, що може поширюватися на всі сфери мовленнєвої взаємодії з відповідною реалізацією в різних типах дискурсів. Питання залишається важливим та може мати подальший розгляд у вивченні агресивних тактик мовленнєвої поведінки.

Література

1. Бублик І. Ф. Комунікативно-прагматичні та лінгвостилістичні аспекти реалізації вербальної агресії в парламентському дискурсі ФНР : автореф. дис. ... канд. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. Ф. Бублик ; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 20 с.
2. Воронцова Т. А. Речевая агрессия: коммуникативно-дискурсивный подход : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. А. Воронцова ; Челябинский государственный университет. – Челябинск, 2006. – 296 с.
3. Гончарова Н. В. Аксиологічна структура англомовного діалогічного дискурсу: на матеріалі художньої прози : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Н. В. Гончарова ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2002. – 182 с.
4. Жельвис В. И. Стратегия и тактика брани / В. И. Жельвис // Гендер: язык, культура, коммуникация : доклады Первой международной конференции (г. Москва, 25–26 ноября 1999 г.) / редкол. : И. И. Халеева и др. – М. : МГЛУ, 2001. – С. 233–243.
5. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – С. 6–18.
6. Серякова И. И. Соматикон англоязычных. дискурсивных практик : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» ; 10.02.15 «Общее языкознание» / И. И. Серякова. – К., 2012. – 321 с.
7. Ставицька Л. О. Проблеми інтерпретації та лексикографічного опрацювання лайливої лексики / Л. О. Ставицька // Вербальна агресія як мовно-культурний і соціальний феномен : зб. матеріалів конф. (м. Львів, 10 листопада 2005 р.) / упоряд. О. О. Гаврилів ; наук. ред. В. В. Кам'янець. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 6–20.
8. Табунова С. К. Эмоции в речи депутатов бундестага: мужские и женские предпочтения / С. К. Табунова // Гендер как интрига познания : сб. статей. – М. : Рудомино, 2000. – С. 168–188.
9. Фадеева Е. В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале современного английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. В. Фадеева ; Киевский национальный лингвистический университет. – К., 2000. – 194 с.
10. Черненко О. В. Лінгвокогнітивні та прагматичні особливості дискурсивного втілення завершальної фази конфліктної взаємодії: на матеріалі англомовної прози : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Черненко ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2008. – 229 с.
11. Шаронов И. А. Приемы речевой агрессии: ирония и насмешка / И. А. Шаронов // Агрессия в языке и речи : сб. науч. ст. / под. ред. И. А. Шаронова. – М. : РГГУ, 2004. – С. 38–53.
12. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І. С. Шевченко // Шевченко І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія] / І. С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 9–20.
13. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Шевченко І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія] / І. С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 21–28.
14. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Шевченко І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія] / І. С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 233–236.
15. Щербинина Ю. В. Вербальная агрессия / Ю. В. Щербинина. – М. : КомКнига, 2006. – 360 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

16. Sex and the city / created by D. Star. – HBO Production. – 1998. – Season 1. – Episode 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ororo.tv/en/shows/sex-and-the-city>.
17. The Devil Wears Prada / directed by D. Frankel. – 20th Century Fox. – 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vk.com/feed#/videos-58013282?q=the%20de&section=search&z=video58013282_169749526%2Fclub58013282.

Кшановський О. Ч.

ТОПІКАЛІЗАЦІЯ ТА КІНЦЕВА ПОЗИЦІЯ ДІЄСЛОВА В СИСТЕМІ МОРФОЛОГІЧНОГО ТИПУ ПЕРСЬКОЇ МОВИ

Характеризуючи аглютинативний тип мови, у спеціальній літературі згадують насамперед про наявність самостійної основи-кореня та просте структурне виокремлення афікса й основи-кореня. Натомість існує більше двадцяти різнорівневих ознак, які є пов'язаними з аглютинативною технікою зв'язку морфем. Однією із синтаксичних рис аглютинативного типу є наявність особливого члена речення – топіка – та кінцева позиція дієслова у висловлюванні.

Ключові слова: аглютинація, топікалізація, морфологічний тип.

Кшановський О. Ч. Топикализация и конечная позиция глагола в системе морфологического типа персидского языка. – Стаття.

При характеристике агглютинативного типа языка в специальной литературе прежде всего упоминается наличие самостоятельной основы-корня и простое структурное выделение аффикса и основы-корня. Однако существует более двадцати признаков разных уровней, сопряженных с агглютинативной техникой связи морфем. Одной из синтаксических особенностей агглютинативного типа является наличие особого члена предложения – топика – и конечная позиция глагола в высказывании.

Ключевые слова: агглютинация, топикализация, морфологический тип.

Kshanovsky O. Ch. Topicalization and the final position of the verb in the system of the morphological type of Persian language. – Article.

When characterizing the agglutinative type of a language, first the presence of the independent status of the stem (root) and the simple structural separating the affix from such stem (root) are mentioned. Nevertheless, there are more than twenty features in all levels conjugated with agglutinate technique of morphemes bounding. One of the main such syntactic features are the presence of a special phrase (topic) and the final position of the verb in the utterance.

Key words: agglutination, topicalization, morphological type.

Якщо вживати поняття *тип мови* вузько термінологічно, як ієрархічний комплекс різнорівневих (фонетичних, лексико-словотвірних, морфологічних і синтаксичних) характеристик, які пов'язані імплікативними відношеннями, тобто разом «працюють» на збереження своєрідної структурної будови мови – детермінанти мовного типу (згідно з детермінантною типологією Г.П. Мельникова [1]), то опис типу окремої мови становитиме опис її одиниць усіх мовних рівнів. Такою детермінантою для аглютинативних мов є збереження недоторканими морфемних меж (або між самостійними морфемами, або між службовими), оскільки морфемі в таких мовах мають головну рису – самостійність, яка дає їм можливість одночасно функціонувати в якості як службового елемента, так і самостійного слова. Для фузійних мов такою детермінантою є збереження будь-якою ціною цілісності словоформи, оскільки саме словоформа, у складі якої є частини, що набувають значення винятково в поєднанні між собою, несе головне комунікативне навантаження. Отже, в аглютинативних мовах на всіх мовних рівнях існує набір мовних одиниць, які забезпечують автономне функціонування головної структурної одиниці – непохідної **морфемі-слова**. У фузійних мовах на всіх мовних рівнях існує набір мовних одиниць, які у свою чергу забезпечують нерозривне функціонування головної структурної одиниці – похідної **словоформи-слова**.

Структура перської мови з кінця I тис. до н. е. демонструє стійку тенденцію до зміни власного мовного типу. Уже в середньоперській мові на всіх її рівнях знаходимо елементи, притаманні

мовам аглютинативної структури. У сучасній перській мові існує більше двадцяти різнорівневих ознак, пов'язаних з аглютинативною технікою зв'язку морфем, таких, що «співпрацюють» заради збереження детермінанти (стрижневої ознаки) аглютинативних мов – незмінної морфемі-слова. Так, слабкий словесний наголос (іноді його цілковита відсутність) дозволяє лексемі виступати в ролі, наприклад, ненаголошеного афікса. Сингармонізм забезпечує єдність словоформи, складеної з інших словоформ. Інтонаційна структура висловлювання збігається зі словесною акцентуацією (з одним наголошеним елементом та рештою ненаголошених за можливості існування другорядних наголосів). Особлива структура складу забезпечує чіткість морфемних меж. Рудиментарний характер дифтонгів дозволяє уникати переміщення морфемних меж. Широке застосування словоскладання (а не основоскладання, як у фузійних мовах) на словотворчому рівні забезпечує можливість утворення щоразу нових слів з обмеженого кола старих (складні дієслова з іменною інкорпорацією та редуплікація), а на синтаксичному – можливість нанизування словоформ в однакових граматичних формах, які виступають як один нероздільний член речення (дієслівна й дієприкметникова серіалізація). Незмінність основ та афіксів (відсутність фузії на морфемних швах і відмін за типами основ) забезпечує, з одного боку, можливість дистантного вживання афіксів, що спричиняє наявність широкого класу проміжних між словом та афіксом формантів (клітик), а з іншого – залучення до цього процесу (одночасного

самостійного та службового вживання) щоразу нових одиниць (поступове перетворення післяйменника *rā* на клітику, а згодом на афікс). Факультативність багатьох формантів і можливість оформлення ними відразу цілої синтаксичної групи (групова афіксація) забезпечують морфемам можливість (через непотрібність маркування кожної деталізованої ознаки) виконання відразу двох функцій (самостійної та службової). Ізоляційний характер вживання словоформ у складі висловлювання, з одного боку, забезпечує формальну незмінність морфем, а з іншого – стає причиною надзвичайно важливої ролі послідовності синтаксичних елементів (початкова позиція топіка, кінцева позиція дієслова, незмінність порядку елементів в ізафетному словосполученні), а також існування особливого (без зміни форми) узгодження означуваного та означення в ізафетному словосполученні (через додавання енклітичного суфікса до головного слова) та семантичного узгодження підмета з присудком.

Отже, метою дослідження є виявлення поширеності в сучасній перській мові двох протилежних, на перший погляд, синтаксичних явищ (топікалізації та обов'язковості кінцевої позиції дієслова в реченні), тісно пов'язаних із системою її морфологічного типу.

Розглянемо явище й особливості *monikalizacij*. За синтаксичною типологією всі мови можна поділити на такі, у яких провідну роль у граматичній будові речення відіграє підмет (поряд із присудком і додатком), та такі, у яких провідну роль у граматичній будові речення відіграє особливий член – *monik*. Цим терміном називають тему, яка стала елементом граматичної структури речення. На відміну від підмета, топік завжди перебуває в означеному стані, не потребує обов'язкового узгодження (координації) з присудком, натомість присудок не визначає топіка, тобто він не є (не обов'язково має бути) аргументом дієслова-присудка, завжди стоїть на початку речення, є синтаксично незалежним від решти речення, тобто не впливає на наявність у реченні активних/пасивних конструкцій, дієслівних/іменних серій тощо [5, 461-466]. Мови з важливою роллю топіка в структурі речення мають певні граматичні особливості. Так, вони мають цілий набір спеціальних одиниць-маркерів для оформлення топіка; у таких мовах відсутні речення з так званим «порожнім» підметом (наприклад, англ. «*It is raining*» – «Падає дощ»); у них широко представлено явище так званого «подвійного» підмета (порівняймо український «називний теми»: «*Павло, він уже прийшов*»). У таких мовах дієслово має сильну тенденцію посідати кінцеву позицію в реченні [5, 466–471]. Очевидно, сучасна перська мова певною мірою має всі наведені ознаки. Однак говорячи про топікоорієнтовані та підме-тоорієнтовані мови, слід розуміти, що йдеться про

певну шкалу ознак, за якою перська мова перебуває ближче до ідеальної топікоорієнтованої мови, ніж, скажімо, українська. У порівнянні ж, наприклад, із тибето-бірманською мовою таманг, у якій маркуються всі види топіків і навіть деякі види коментів [6], перська мова за цією шкалою розташована значно далі від ідеалу. Натомість можна впевнено констатувати, що в сучасній перській мові існує набір спеціальних мовних одиниць для маркування різним способом різних видів топіків.

Наприклад: «*ali (1), ketāb (2)-esh (3) maaruf (4)-e (5)*». – «*Алі (1), його (3) книга (2) є (5) відомою (4)*». Тут топік (елемент 1) не має жодного маркування, окрім ініціальної позиції у висловлюванні.

У висловлюванні «*ali (1) rā, didam (2)-esh (3)*». – «*Алі (1), (я) його (3) бачив (2)*» наведено найрозповсюдженіший у перській мові спосіб маркування топіка – післяйменником *rā*, головною функцією якого є оформлення прямого додатка. До речі, післяйменник тут оформляє топік, відповідник якого в реченні є прямим додатком. Однак післяйменник *rā* може оформлювати топік, якому відповідає практично будь-який іменний член речення.

Порівняймо: «*ali (1) rā, goftam (2)-esh (3)*». – «*Алі (1), (я) йому (3) сказав (2)*» – післяйменник *rā* оформлює топік (елемент 1), якому в реченні відповідає датив; «*ali (1) ru, ketāb (2)-esh (3) u khundam (4)*». – «*Алі (1), (я) (про)читав (4) його (3) книжку (2)*» – форми *ru* та *u* є розмовними варіантами післяйменника *rā*, що оформлює топік (елемент 1), якому в реченні відповідає генітив; «*u (1) ahmad (2) rā goft (3) ke (4) sib (5) rā bekhorad (6)*». – «*Він (1) сказав (3), що (4) (це) Ахмад (2) з'їсть (6) яблуко (5)*» – післяйменник *rā* оформляє топік (елемент 2), якому в реченні відповідає підмет; «*u (1) madrese (2) rā goft (3) ke (4) ahmad (5) beravad (6)*». – «*Він (1) сказав (3), щоб (4) Ахмад (5) йшов (6) у школу (2)/Він сказав Ахмаду, щоби той йшов у школу*» – післяйменник *rā* оформляє топік (елемент 2), якому в реченні відповідає не виражена обставина місця.

Отже, як видно з прикладів, післяйменник *rā* не оформлює лише топіки, які є складовими частинами (атрибутами) підмета.

Порівняймо: «*māshin (1) rā dar (2)-esh (3) rā bastam (4)*». – «*Машина (1), (я) зачинив (4) її (3) двері (2)*» – післяйменник *rā* оформляє топік, якому в реченні відповідає означення прямого додатка; «*māshin (1), dar (2)-esh (3) bāzast (4)*». – «*Машина (1), її (3) двері (2) відчинені (4)*» – топік (елемент 1) не приймає маркера, оскільки його відповідником у реченні є означення підмета.

Маркером топіка часто виступає вказівний займенник *ān* (той, та, те). У побутово-розмовній мові цей займенник виступає в парі з означеним суфіксальним артиклем *-e* [3, 284]. Наприклад: «*ān (1) zan-e (2) az (3) khāne (4)-ash (5) radd*

shodam (6)». – «*Та* (1) *жінка* (2), (*я*) *пройшов* (6) *повз* (3) *її* (5) *будинок* (4)».

Книжно-писемним еквівалентом цього речення є таке: «*az* (1) *khāne-ye* (2) *ān* (3) *zan* (4) *radd shodam* (5)». – «(*Я*) *пройшов* (5) *повз* (3) *будинок* (2) *мієї* (3) *жінки* (4)».

Крім цього, топікалізуватися може ціла синтаксична конструкція [3, 248], наприклад: «*ān* (1) *zan-i* (2) *ke* (3) *darbāre* (4)-*ash* (5) *sohbat mikardim* (6) *az* (7) *khāne* (8)-*ash* (9) *radd shodam* (10)». – «*Та* (1) *жінка* (2), *про* (4) *яку* (5) (*ми*) *розмовляли* (6), (*я*) *пройшов* (10) *повз* (7) *її* (9) *будинок* (8)» (дослівно: «*Та* (1) *жінка* (2), *яка/що* (3) *про* (4) *неї* (5) (*ми*) *розмовляли* (6)...»).

Те, що ця синтаксична конструкція не є звичайним складнопідрядним реченням, легко зрозуміти, порівнявши його з книжно-писемним відповідником: «*az* (1) *khāne-ye* (2) *ān* (3) *zan-i* (4) *ke* (5) *darbāre* (6)-*ash* (7) *sohbat mikardim* (8) *radd shodam* (9)». – «(*Я*) *пройшов* (9) *повз* (1) *будинок* (2) *мієї* (3) *жінки* (4), *про* (6) *яку* (7) (*ми*) *розмовляли* (8)» (дослівно: «*Повз* (1) *будинок* (2) *мієї* (3) *жінки* (4), *яка/що* (5) *про* (6) *неї* (7) (*ми*) *розмовляли* (8)...»).

Отже, синтаксичний член залежно від позиції в реченні може нести різне функціонально-комунікативне навантаження.

Піддамо аналізу **кінцеву позицію дієслова у висловлюванні**. Сучасні дослідження закономірностей синтаксичних трансформацій та граматикизації доводять правомірність твердження Дж. Грінберга про те, що існує певна градація вільності порядку синтаксичних елементів. Так, багато мов мають достатньо вільний порядок суб'єкта та предиката. У деяких мовах (наприклад, давньогрецькій) визначити базовий порядок цих елементів взагалі неможливо. З іншого боку, свобода побудови морфологічних конструкцій (синтаксичних груп або словосполучень) у складі синтаксичних є дуже обмеженою. Наприклад, кельтські мови змінили базовий порядок елементів з протоіндоевропейського SVO на VSO, однак не змінили морфологічної стратегії маркування категорії часу в дієслові. Такі результати досліджень дозволяють дослідникам стверджувати, що релевантну роль для типології певної мови відіграє не синтаксис усього речення, а синтаксис морфологічних конструкцій усередині синтаксичної [4, 164–165].

У перській мові з розпадом іменної флексії самостійну граматичну вартість набуває розташування слів усередині речення. Інколи воно стає єдиним показником синтаксичної функції слова та характеру його зв'язку з іншими словами. Насамперед це стосується категорій слів, які втратили відмінювання, – іменників і прикметників [2, 181].

Порівняймо важливу роль порядку слів в ізафетних словосполученнях: «*divār-e* (1) *sefid-e* (2)

khāne (3)» – «*біла* (2) *стіна* (1) *будинка* (3)», проте «*divār-e* (1) *khāne-ye* (2) *sefid* (3)» – «*стіна* (1) *білого* (3) *будинка* (2)».

Натомість базовий порядок елементів у перському висловлюванні є достатньо вільним [9, 7]).

Порівняймо: «*man* (1) *be u* (2) *sib-e* (3) *qermez* (4) *rā dādam* (5)»; «*be u* (2) *man* (1) *sib-e* (3) *qermez* (4) *rā dādam* (5)»; «*sib-e* (3) *qermez* (4) *rā man* (1) *be u* (2) *dādam* (5)»; «*dādam* (5) *man* (1) *be u* (2) *sib-e* (3) *qermez* (4) *rā*»; «*man* (1) *sib-e* (3) *qermez* (4) *rā be u* (2) *dādam* (5)». – «*Я* (1) *дав* (5) *йому* (2) *червоне* (4) *яблуко* (3)».

Як бачимо, синтаксичні елементи загалом можуть займати будь-яке місце. Натомість порядок слідування складових у синтаксичних групах залишається незмінним. Недаремно існує низка досліджень, у яких постулюється вільний порядок синтаксичних елементів у сучасній перській мові [7]. Протягом власного історичного розвитку перська мова саме тому й набула лише головної ознаки тюркських аглютинативних мов – кінцевої позиції дієслова в реченні. Решта ж, як-от порядок членів у генитивній, означальній, адвербіальній конструкціях, не збігається, наприклад, із тюркським.

Як уже зазначалося, кінцева позиція дієслова в книжно-писемному стандарті сучасної перської мови пов'язана з важливою роллю топікалізації суб'єкта в аглютинативних мовах. Натомість у розмовному стандарті сучасної перської мови існує група дієслів, які мають тенденцію до некінцевої позиції у висловленні.

Порівняймо: «*az* (1) *dar-e* (2) *madrese* (3) *tond* (4) *raft* (5) *tu* (6)». – «(*Він*) *швидко увійшов у двері школи*» (дослівно: «*Через* (1) *двері* (2) *школи* (3) *швидко* (4) (*він*) *пійшов* (5) *у(в)* (6)»); «*az* (1) *dar-e* (2) *khāne* (3) *āmad* (4) *birun* (5)». – «(*Він*) *вийшов з дверей будинку*» (дослівно: «*З* (1) *дверей* (2) *будинку* (3) (*він*) *пійшов* (4) *назовні* (5)»); «*bachehā* (1) *davidand* (2) *taraf-e* (3) *modir* (4)». – «*Діти побігли до директора*» (дослівно: «*Діти* (1) *бігли* (2) *в бік/у напрямі* (3) *директора* (4)»).

Найпоширенішою групою дієслів, які підлягають такій некінцевій позиції у висловлюванні, є дієслова із семантикою переміщення (перехідні та неперехідні), найчисельнішу групу з яких становлять дієслова із семантикою руху (що видно з наведених прикладів). Прийменники й локативні прислівники при них у таких випадках формально поводяться як суфікси в аглютинативних мовах. При цьому некінцеву позицію можуть займати як прості дієслова («*nesf* (1)-*esh* (2) *az* (3) *lehāf* (4) *oftād* (5) *birun* (6). – «*Його (цього) половина випала з ковдри*» (дослівно: «*Половина* (1) *його/цього* (2) *з* (3) *ковдри* (4) *впала* (5) *назовні* (6)»)), так і складні. Головне, щоб конструкція мала семантику переміщення чогось або когось, навіть у переносному смислі.

Порівняймо: «*akhmhā-ye (1) āqā-ye (2) samadi (3) raft (4) tavahhom (5)*». – «Пан Самаді засумнівався» (дослівно: «Нахмурення (1) пана (2) Самаді (3) пішло (4) сумнів/припущення (5)»); «*miravad (1) sorāq(2)eshān (3)*». – «(Він) їх розшукує/відвідує» (дослівно: «(Він) ходить (1) у пошуках (2) їх (3)»); «*az (1) khejālat (2) zade (3) be (4) chāk (5)*». – «(Він) від сорому чкурнув» (дослівно: «Від (1) сорому (2) (він) ударив (3) у (4) щілину (5)»).

Нерідко за дієсловом слідує прийменник або локативний прислівник разом з обставиною місця, наприклад: «*har (1) ke (2) har (3) che (4) midād (5) mirikht (6) tu (7) kise (8) va (9) migozāsh (10) tu (11) khurjin (12)*». – «Кожен (1) хто (2) усе (3) що (4) давав (5) насипав (6) у (7) мішок (8) та (9) складав (10) у (11) сумку (12)».

Оскільки в перській мові прийменники часто опускаються, за дієсловом зазвичай слідує лише обставина місця, наприклад: «*man (1) ke (2) kard (3) nakhāstam (4) bar(5)-eshān (6) gardān (5) khāne (7)*». – «Я (1) ж (2) не хотів (4) нападати (3). Поверни (5) їх (6) додому (7)».

Інші дієслова із семантикою переміщення (когось або чогось) також активно вживаються в некінцевій позиції, наприклад: «*qambari (1) ketāb (2) va (3) daftar (4)-esh (5) rā dād (6) dast-e (7) ebrāhim (8) va (9) az (10) madrese (11) zad (12) birun (13)*». – «Гамбарі (1) дав (6) свої (5) книги (2) та (3) зошити (4) Ебрагіму (8) та (9) подався (12) зі (10) школи (11)» (дослівно: «Гамбарі (1) книжку (2) і (3) зошит (4) свій (5) дав (6) в руку (7) Ебрагіму (8) та (9) зі (10) школи (11) подався (12) назовні (13)»); «*u (1) tekiye dād (2) be (3) tane-ye (4) derakht-e (5) chepār (6)*». – «Він (1) сперся (2) на (3) стовбур (4) дерева (5) чинара (6)»; «*rati(1)-yesh (2) rā pichid (3) dōw (4)-esh (5)*». – «(Він) закутав/обгорнув його у свою ковдру» (дослівно: «Ковдру (1) свою (2) обгорнув (3) навколо (4) нього (5)»).

Якщо видо-часова форма дієслова є складною, то обидві частини дієслова займають некінцеву позицію. Наприклад: «*qahve (1) dāsh (2) mirikht (3) ru-ye (4) zamin (5)*». – «Кава (1) лилася (2) на (3) землю (4)»; «*qambari (1)... khurjini (2) gozāsh (3) bud (4) sh (5)*». – «Гамбарі (1)... сумку (2) поклав (3) на (4) нього (віслюка) (5)».

Варто відзначити, що дієслова руху, вживаючись у стійких виразах, які не мають семантики переміщення, все одно мають тенденцію до не-

кінцевої позиції. Головне, щоб решта виразу в постпозиції мала локативну семантику. Наприклад: «*khod(1)-ash (2) rā zade (3) be (4) marizi (5)*». – «Він прикинувся хворим» (дослівно: «Він (2) себе (1) подав (3) за (4) хворого (5)»); «*do (1) bāre (2) zad (3) zir-e (4) gerye (5)*». – «(Вона) знову розплакалася» (дослівно: «Другий (1) раз (2) ударила (3) під (4) плач (5)»); «*bachehā (1) zadand (2) zir-e (3) khande (4)*». – «Діти розреготалися» (дослівно: «Діти (1) вдарили (2) під (3) сміх/регіт (4)»).

У цих прикладах вжито дієслово *zadan* («бити, вдарити»), яке в розмовній мові позначає рух. У наведених фразеологізмах це дієслово вживається з прийменниками місця. За такою ж моделлю можуть вживатися деякі інші (без семантики переміщення) дієслова. Наприклад: «*va (1) baad (2) tupid (3) be (4) jamā'at (5)*». – «А (1) потім (2) закричала (3) на (4) людей (5)»; «*chashm (1) dukhtand (2) be (3) rāh (4)*». – «(Вони) вступилися на дорогу» (дослівно: «Очі (1) припили (2) до (3) дороги (4)»).

Як видно, ці дієслова є формально ідентичними дієсловам переміщення. Їх постпозитивні елементи функціонують аналогічно до суфіксів аглютинативних мов. Порівняймо: «*negāh (1)-esh (2)*» [8, 428] = «*u (1) rā negāh (2) kon (3)*». – «Подивись (1) на нього (2)» = «Його (1) погляд (2) зроби (3)».

Отже, кінцева або некінцева позиція дієслова в реченні в сучасній перській мові з функціональної точки зору є подібною до правил розміщення дієслова в реченні в тюркських мовах.

Серед морфологічних характеристик, пов'язаних з аглютинативною технікою зв'язку морфем, називають насамперед наявність самостійної основи-кореня, просте структурне виокремлення афікса й основи-кореня, відсутність поділу слів на підкласи за типами основ (відмін і дієвідмін). Рідше згадують про наявність численного класу клітик, функціонування післяйменників (наприклад, післяйменника *rā* в перській мові), мінімальну кількість префіксів та велику кількість суфіксів. Однак однією з головних морфологічних рис аглютинативного типу є ізоляваність і самостійність афіксів (можливість їх дистантного й незалежного вживання). Це стає причиною так званого групового граматичного оформлення, а також факультативності (необов'язковості) деяких морфологічних показників.

Література

1. Мельников Г.П. Системная типология языков. Принципы. Методы. Модели / Г.П. Мельников. – М. : Наука, 2003. – 395 с.
2. Опыт историко-типологического исследования иранских языков : в 2 т. / В.С. Расторгуева, Д.И. Эдельман. – М. : Наука, 1975–. – Т. 1 : Фонология. Эволюция морфологического типа. – 1975. – 240 с.
3. Ghomeshi J. Projection and inflection: a study of Persian phrase structure. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy / J. Ghomeshi. – Toronto : University of Toronto, 1996. – 301 p.
4. Lehmann Chr. Towards lexical typology / Chr. Lehmann // Studies in typology and diachrony / eds. by W. Croft, S. Kemmer and K. Denning. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1990. – P. 161–185.
5. Li Ch.N. Subject and Topic / Ch.N. Li. – New York ; San Francisco : Academic Press, Inc. , 1976. – 510 p.

6. Mazaudon M. From discourse to grammar in Tamang: topic, focus, intensifiers and subordination / M. Mazaudon // *Language Variation : papers on variation and change in the Sinosphere and in the Indosphere in honour of James A. Matisoff* / D. Bradley et al. (eds). – Canberra : A.N.U., 2003 – P. 145–157.
7. Moghaddam M.D. Word order typology of Iranian languages / M.D. Moghaddam // *The Journal of Humanities of the Islamic Republic of Iran*. – 2001 (Spring). – Vol. 8. – № 2. – P. 17–23.
8. Najafi A. *Qalat nanevisim (farhang-e doshvāriha-ye zabān-e fārsi)* / A. Najafi. – Tehrān : Markaz-e nasr-e daneshgāhi, 1999. – 466 s.
9. Rezaei (Durreoi) S. *Linguistic and Computational Analysis of Word Order and Scrambling in Persian* : PhD Dissertation / S. Rezaei (Durreoi) ; University of Edinburgh. – Edinburgh, 1999. – 201 p.

Ладыненко А. П.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНЫХ ВКРАПЛЕНИЙ В РАЗЛИЧНЫХ КОММУНИКАТИВНЫХ СИТУАЦИЯХ

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования иноязычных вкраплений в различных коммуникативных ситуациях, представляемых в художественном тексте. Основные типы подобных коммуникативных ситуаций анализируются с помощью фреймовых процедур, что позволяет более чётко определить роль и значение межкодового взаимодействия в процессе общения.

Ключевые слова: иноязычное вкрапление, коммуникативная ситуация, персонажная речь, фрейм.

Ладыненко А. П. Особливості функціонування іношомовних включень у деяких комунікативних ситуаціях. – Стаття. Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування іношомовних включень у деяких комунікативних ситуаціях. У статті аналізуються типи комунікативних ситуацій за допомогою фреймових процедур, що дозволяють більш чітко визначити роль та значення міжкодової взаємодії в процесі спілкування.

Ключові слова: іношомовне включення, комунікативна ситуація, персонажна мова, фрейм.

Ladynenko A. P. Features of foreignisms functioning in different communicative situations. – Article.

The article focuses on the study of features of foreignisms functioning in different communicative situations founded in artistic texts. Some types of communicative situations are analyzed in the paper by means of frame procedures that help to define the role of codes interaction in different communicative situations.

Key words: foreignisms, communicative situations, character's speech, frame.

Статья посвящена проблемам построения диалогической речи в художественном тексте (ХТ) с использованием иноязычных вкраплений (ИВ), которые имеют различную функциональную нагрузку.

Актуальность исследования состоит в важности изучения взаимодействия языковых кодов в различных коммуникативных ситуациях в связи с развитием тесных политических, экономических и культурных связей между различными странами. ИВ рассматривались в работах У. Вайнрайха, Н. Николиной, З. Тимофеевой, К. Федоровой и других [1; 4; 5; 6]. Однако исследование иноязычных вкраплений с помощью фреймового анализа не получили должного освещения в научной литературе, хотя вопрос применения фреймовых процедур в лингвистике и затрагивался в ряде исследований [3; 7; 11].

Объектом исследования в представленной статье являются иноязычные вкрапления в художественных текстах, базовым языком которых является английский.

Цель статьи заключается в том, чтобы с помощью фреймового анализа описать лингвистические особенности актуализации ИВ в различных коммуникативных ситуациях [8, 715].

Как показали наши наблюдения, большое число ИВ сосредоточено в персонажной речи (ПР) художественного текста, которую в научной литературе также называют диалогом или диалогической речью [2].

Исследование показало, что на долю ПР приходится 54% всего объёма ИВ в различных типах изложения.

Для анализа функций ИВ в художественном тексте (ХТ) представляется обоснованным использование приёма репрезентации диалога с помощью фреймов.

Понятие «фрейм» впервые появилось в исследованиях, посвящённых искусственному интеллекту, и постепенно перешло в работы по лингвистике текста. Большую роль в плане разработки теории фреймовых операций сыграли работы М. Минского [3].

В самом общем виде фрейм определяется как «структура данных, которая служит для представления стереотипных ситуаций – таких, например, как «находиться в определённого типа комнате» или «идти на день рождения ребенка» [12, 180].

Своё определение фрейма дал и известный ученый В. Дейк: «фреймы – это представление знаний о «мире», которые дают нам возможность совершать такие базовые когнитивные акты, как восприятие, понимание языковых сообщений и [языковые] действия» [10, 31].

Как отмечает У. Эко, фрейм это уже потенциальный текст или концентрат повествования [9, 42].

Остановимся подробнее на использовании ИВ в различных коммуникативных ситуациях, представленных в ХТ в виде диалогических единств (ДЕ), понимаемых как «обмен высказываниями, из которых второе зависит от первого, порождено им и в своей языковой форме отражает эту зависимость» [8], или их комплексов, а также отрезков авторского повествования (АП), участвующих в создании соответствующих коммуникативных ситуаций.

Под фреймом в данной статье понимается схема устойчивой коммуникативной ситуации, включающая такие составляющие, как характеристика коммуникантов, коммуникативная интенция (КИ) и способ достижения коммуникативной интенции.

Фреймовый анализ позволил свести всё многообразие ситуаций общения с использованием элементов иноязычной речи к нескольким устойчивым типам, которые мы рассмотрим ниже.

Фреймовая ситуация № 1

Коммуниканты	а) собеседник А, не знающий язык собеседника Б или знающий его очень плохо
	б) собеседник Б, не знающий язык собеседника А или знающий его очень плохо
КИ	попытка понять друг друга
Способ достижения КИ	язык жестов, отдельные вкрапления общеизвестных иноязычных слов

В таких случаях общение крайне затруднено. Собеседники пытаются использовать язык жестов. Попытки вспомнить хотя бы какие-нибудь слова из чужого языка приводит к появлению в дискурсе отдельных ИВ. Это преимущественно общеизвестные формулы вежливости, формулы приветствия: *Prego; S'il vous plaît; Hello* и др.

Иногда иностранец использует слова своего родного языка, помогая себе различными жестами.

С целью номинации тех или иных предметов он использует остенсивные жесты и называет указываемый предмет на своем родном языке, что должно обеспечить идентификацию последнего для незнающих его языка собеседников.

Подобные случаи использования ИВ характерны, например, для ситуации «продавец – покупатель», когда покупатель – это турист, не знающий местного языка.

В романе Дж. Олдриджа «Морской орел» врач-грек, некогда учившийся в Англии, подзабыл английский язык. Тем не менее он пытается говорить с героем-австралийцем на его родном языке:

"Then they brought you here <...> on an animal".

"On a mule", Burke said, remembering the state rough and smooth and pebbles.

"Yes. My English is forgotten" (13, 24).

Грек с трудом припоминает английские слова, не может вспомнить слово *mule* и заменяет его обобщенным словом *animal*. Бёрк, не знающий греческого, старается ему помочь, подсказывая нужные слова. Благодаря взаимным усилиям вербальный контакт можно считать состоявшимся.

Некоторые попытки найти словесный контакт оказываются безрезультатными, если нет возможности перейти на язык жестов. Так, раненый Бёрк из того же романа Дж. Олдриджа не в состоянии даже жестами показать, что хочет пить.

Гречанка, которая за ним ухаживает, не может понять его пожелание:

"Is there anything to drink?" he said to the woman.

She rolled him on his stomach and then called to someone. Burke was trying to remember the Greek word for water, but was still too tired (13, 23).

Словесного контакта в данном случае не произошло. ДЕ оказалось вербально незавершенным. В силу обстоятельств (ранения) стал невозможным и язык жестов. Женщина, незнающая английского, не смогла правильно отреагировать на сло-

ва раненого. В результате перлокутивный эффект оказался не соответствующим иллокуции. Иными словами, реакция не отвечает коммуникативной интенции. Вместо того чтобы дать Бёрку воды, женщина перевернула его на живот. Её догадка не сработала, она оказалась ошибочной.

Фреймовая ситуация № 2

Коммуниканты	а) собеседник А, не знающий родной язык собеседника Б
	б) собеседник Б, знающий родной язык собеседника А
КИ	найти взаимопонимание с собеседником
Способ достижения КИ	активное использование элементов языка известного обоим собеседникам

В этом случае общение может быть вполне успешным, даже если собеседник Б плохо знает родной язык собеседника А.

Так, господин Эрфе из романа Дж. Фаулза «Волхв» с греками, не знающими английский язык или знающими его очень плохо (несколько самых расхожих фраз и выражений), старается разговаривать на греческом, хотя не владеет им достаточно хорошо:

"O Kyrios?" I asked.

"Ephade. Eine epano". Has eaten, is upstairs. Like the villagers, with foreigners she made no attempt to speak more comprehensibly, but uttered her usual fast slur of vowel sounds (15, 98).

Инициатором контакта здесь является Эрфе, которому необходимо получить информацию о нахождении Кончиса. Собеседница неохотно идет на контакт с иностранцем, но не может сделать вид, что не понимает его, поскольку Эрфе обратился к ней на её родном языке – греческом.

С собеседником из Бельгии он переходит на родной язык последнего – французский, которым тоже владеет неплохо:

I asked in Greek if he had lost anything.

"Ah pardon ... est-ce que vous parlez francais, monsieur?"

I said yes. I spoke some French (15, 120).

Далее разговор ведется на французском языке, одну из реплик которого автор воспроизводит аутентично:

"Ah, très bien. Mille mercis, monsieur" (15, 120).

Бельгиец благодарит Эрфе за то, что тот помог найти ему набалдашник от трости. Вся остальная часть беседы представлена либо в форме тематической речи в рамках АП, либо в виде отдельных вкраплений в авторский текст:

He found Phraxos pittoresque, mais mains belle que Délos (15, 120).

Таким образом, ИВ в рамках АП могут быть средством определённого оживления голоса персонажа, дополняя в этом плане ПР, хотя об-

щий план изложения с точки зрения нарратора сохраняется.

Фреймовая ситуация № 3

Коммуниканты	все коммуниканты с разным набором родных языков знают язык-посредник (третий язык)
КИ	найти языковой контакт
Способ достижения КИ	использование языка-посредника

Так, греки, знающие неплохо французский язык, разговаривают с англичанином Эрфе из романа Д. Фаулза «Волхв» на французском языке, на котором ему общаться комфортнее, чем на греческом, которым, по его собственному признанию, он не владеет в достаточной для серьёзного общения степени.

Для того чтобы избежать скандала, декан Мавромикалис по поручению директора мягко убеждает Эрфе покинуть колледж, поскольку он несерьёзно относится к своим профессиональным обязанностям. Грек заговаривает с Эрфе на языке-посреднике (французском), который хорошо знает герой романа. Беседа на греческом могла бы в какие-то моменты быть затруднительна для неудачливого преподавателя. Поэтому, отдавая дань вежливости, декан переходит на язык, на котором Эрфе комфортнее вести беседу. Однако эта подчеркнутая вежливость только усугубляет чувство досады, которое испытывает Николас Эрфе в связи с предложением уволиться:

“Je veux vous parler, Monsieur Urfe”.

I had another surprise then, because he had never spoken to me before in anything but Greek; I had always assumed that he knew no other languages (15, 396).

Автор не приводит всю беседу на французском языке: это бы затруднило восприятие текста англоязычным читателем, который не всегда хорошо владеет французским. О том, что разговор происходит на французском языке, Фаулз напоминает, перемежая реплики в переводе на английский (их большинство) с репликами на французском языке. Последние – это в основном короткие и легкие для понимания высказывания, которые могут быть поняты среднестатистическим англоязычным читателем без перевода или комментария, например:

I said coldly, “Eh bien?” (15, 397).

Многие англичане, которые когда-либо (например, в школе) изучали французский язык, могут основательно его подзабыть, но лексема *bien* относится к разряду тех слов, которые обычно хорошо запоминаются иностранцами наряду с другими, самыми распространенными словами и выражениями французского языка: *Bon soir! Adieu! A demain! Trez bien!*

На плохом французском языке-посреднике говорит итальянский полицейский с американцем Диком, который попал в полицейский участок, из романа С. Фицджеральда «Ночь нежна»:

“Spick Italiano?” he asked.

“No”.

“Spick Français?”

“Oui,” said Dick, glowering.

“Alors. Écoute. Va au Quirinal. Espèce d’endormi. Écoute : vous êtes saoul. Payez ce que le chauffeur demande. Comprenez – vous ?”

Diver shook his head.

“Non, je ne veux pas”.

“Come?”

“Je paierai quarante lires. C’est bien assez” (14, 251).

Хотя Дик Дайвер немножко и говорит на бытовом итальянском, но он не решается общаться с полицейским на языке, который он не знает как следует. Итальянский полицейский плохо говорит и по-французски, и по-английски, о чем свидетельствуют графоны, передающие искажения во французской и английской речи итальянца (например, *spick* и др.). Тем не менее собеседники прекрасно понимают друг друга, когда общаются на французском, то есть на языке-посреднике.

Однако не всегда переход на родной или какой-то другой язык, известный собеседнику, является маркером вежливости. Так, немецкий офицер, полковник обращается к Кончису из романа Фаулза «Волхв» на ломаном французском, то есть на языке-посреднике:

“Mon lieutenant, voild pour moi la plus belle misique dans le monde”.

His French was heavily German (15, 274).

В данном случае переход немца на французский вовсе не дань уважения, знак вежливости, а насмешка над пленным офицером, которому он приказывает спеть:

He was a stock German sadist; the lieutenant, a stock good German (15, 274).

Однако собеседники могут и не стремиться к поддержанию коммуникации. В этом случае один из собеседников (или оба) переходит на язык, не известный слушателю, давая понять другому коммуниканту, что дальнейшее общение не желательно. Это может быть и проявление снобизма, когда один из собеседников хочет подчеркнуть превосходство в социальном плане, это может быть и враждебное отношение к людям другой национальности, что особенно часто проявляется по отношению к представителям противоположной воюющей стороны во время боевых действий.

Например, во время войны Кончис из романа «Волхв» Дж. Фаулза, которому довелось принимать участие в событиях на фронте, не желает поддерживать разговор с немецким офицером, который обратился к нему на своём родном языке. Переходя на английский, Кончис использует высказывание – клише, которое является грубым маркером прекращения беседы:

“Was Sagen Sie?”

“Oh go to hell!” (15, 271).

В свою очередь немцы в другой ситуации также не пожелали с ним разговаривать, хотя он делал всевозможные попытки наладить языковой контекст:

I made attempt after to speak with them. In English, then in my exiguous German; French, Greek. But they sat solidly opposite me, on the other side of the path. They hardly spoke ten words to each other; and were obviously under orders not to speak to me (15, 275).

Следует, правда, отметить, что данная коммуникативная ситуация в романе в диалог не разворачивается, рассказчик лишь констатирует сам факт нежелания вступать в контакт со стороны немцев.

В таких и подобных случаях мы имеем дело со следующей фреймовой ситуацией:

Фреймовая ситуация № 4

Коммуниканты	а) собеседник А не знает или очень плохо знает язык собеседника Б
	б) собеседник Б знает родной язык собеседника А
КИ	нежелание продолжать коммуникацию
Способ достижения КИ	намеренный переход собеседника Б на язык, не известный собеседнику А

Ещё одна коммуникативная ситуация, предполагающая присутствие модератора, может иметь следующий схематический вид:

Фреймовая ситуация № 5

Коммуниканты	носители различных языков, не знающие или плохо знающие языки друг друга (языки своих собеседников)
КИ	наладить коммуникативный контакт
Способ достижения КИ	через переводчика (третья сторона)

Такие ситуации, как показал наш анализ, можно найти и в произведениях Д. Фаулза и У. С. Фицджеральда. В ХТ в качестве посредника-переводчика далеко не всегда выступает профессионал – это может быть любой человек, который знает те языки, на которых говорят собеседники.

В роли такого временного переводчика, например, выступает Фаулер в романе Г. Грина «Тихий американец», когда переводит английские фразы «тихого американца» Пайла для своей возлюбленной, вьетнамской девушки Фуонг на французский язык, которым она немного владеет.

Автор, однако, приводит только отдельные реплики Фуонг на французском языке. Большую часть её реплик он представляет в перекодированном виде, то есть в виде реплик на английском языке или в форме косвенной речи:

“You remember M. Pyle?” I said.

“Enchantée” <...>

I'm so pleased to see you again”, he said, blushing.

“Comment?”

“Her English is not very good”, I said.

“I'm afraid my French is awful. I'm taking lessons though. And I can understand – if Miss Phuong will speak slowly”.

“I'll act as interpreter”, I said <...> (16, 65).

В упомянутом эпизоде автор демонстрирует, что Фуонг говорит по-французски, ограничиваясь всего двумя аутентичными репликами, переводя весь остальной разговор в плоскость английского языка. Далее следуют реплики, представленные в англоязычной версии Фаулера в виде прямой или косвенной речи.

Иногда перевод в коммуникативном плане представляется избыточным и скорее свидетельствует о том, что переводчик хочет продемонстрировать свою начитанность. Так, Кончис в разговоре с Эрфе («Волхв» Фаулза) использует латинское изречение *“Multa docet fames”*. Эрфе вполне понимает, о чём идет речь, так как его образовательный статус не уступает статусу Кончиса. Они понимают друг друга очень хорошо, относясь к числу эрудированных людей. Тем не менее Лили проявляет инициативу и переводит это высказывание на английский:

Hunger teaches many things (15, 229).

Перевод здесь скорее нужен среднестатистическому читателю, который может и не знать данного изречения, а не достаточно подкованным собеседникам Кончиса.

В процессе исследования были также зафиксированы случаи использования ИВ в «неотмеченной персонажной речи» [4]. К числу авторов, у которых встретились подобные конструкции, относится, например, Д. Фаулз:

*And he said, **Kakourgos, ma Ellenas** (15, 320).*

Здесь высказывание собеседника на греческом языке не отмечено кавычками.

Подобные случаи использования ИВ в неотмеченной ПР находим и у Э. Хемингуэя:

Nothing was ever stolen in the Hotel Montana. In other fondas, yes. Not here (17, 225).

В данном случае речь хозяйки захудалой гостиницы, испанки, также передается в неотмеченной и не ограниченной от авторской речи. Слово *fondas* по-испански означает «гостиница». Таким образом, автор не замедляет повествовательного ритма, встраивая реплики персонажей в общую повествовательную диалогическую канву. Вместе с тем многие особенности речи персонажей благодаря подобной техники ввода элементов ПР, в том числе и национально-языковые, сохраняются в пределах авторского повествования.

Таким образом, фреймовый анализ позволил определить и описать типовые ситуации, где

иноязычные вкрапления выполняют различные функции, способствуя гармонизации коммуникации или, наоборот, приводят к созданию конфликтной ситуации и служат сигналом прекращения речевого общения.

Вопросы фреймового анализа различных коммуникативных ситуаций требуют дальнейшего изучения, особенно при рассмотрении взаимодействий различных кодовых систем (вербальных, жестовых и т. д.).

Литература

1. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике / сост. и ред. В. Розенцвейг. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 6. Языковые контакты. – С. 25–60.
2. Мизецкая В. Композиционно-речевая организация персонажной подсистемы в драматургическом тексте : [монография] / В. Мизецкая. – О. : Черномор'я, 1992. – 150 с.
3. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Мир, 1979. – 38 с.
4. Николина Н. Активные процессы в языке современной русской художественной литературы : [монография] / Н. Николина. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2009. – 336 с.
5. Тимофеева З. Лингвостилистические особенности гетерогенного художественного текста (языковые средства выражения русского национального колорита в англоязычной прозе В.В. Набокова) : дисс. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / З. Тимофеева ; Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена. – СПб., 1995. – 195 с.
6. Фёдорова К. Лингвостилистические стратегии в ситуации обучения с иностранцем / К. Фёдорова. – СПб. : Питер, 2002. – 16 с.
7. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор ; пер. с англ. Л. Беранова // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. XXIII : Когнитивные аспекты языка. – С. 52–93.
8. Шведова Ю. Очерки по синтаксису разговорной речи / Ю. Шведова. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – 755 с.
9. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / У. Эко. – СПб. : Симпозиум, 2007. – 502 с.
10. Dijk van T. Macro-Structures and Cognition / T. van Dijk // Twelfth Annual Carnegie Symposium on Cognition. – Pittsburgh : Carnegie-Mellon University, 1976. – P. 27–35.
11. Goffman E. Frame Analysis / E. Goffman. – New York : Harper and Row, 1974. – 577 p.
12. Winston P. The psychology of computer vision / P. Winston. – New York : McGraw-Hill, 1975. – 199 p.
13. Aldridge J. The Sea Eagle / J. Aldridge. – К. : Dnipro Publishers, 1973. – 280 p.
14. Fitzgerald F. Tender is the Night / F. Fitzgerald. – М. : Rainbow, 1983. – 400 с.
15. Fowles J. The Magus / J. Fowles. – New York : Dell Publishing, 2004. – 668 p.
16. Greene G. The Quiet American / G. Greene. – М. : Manager, 2004. – 176 с.
17. Hemingway E. Fiesta, and The Sun Also Rises / E. Hemingway. – St. Petersburg. : Anthology ; Caro, 2009. – 288 с.

Лещенко А. В.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ТРАКТОВКИ ДИСКУРСА: ИНТЕРАКЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Статья посвящена рассмотрению лингвистических подходов к определению понятия «дискурс», установлению терминологического объема анализируемого феномена, а также описанию механизма взаимодействия субъектов коммуникации в социально-культурных условиях ситуации.

Ключевые слова: дискурс, интеракция, адресант, адресат, совместное внимание.

Лещенко Г. В. Лінгвістичні потрактування дискурсу: інтеракціональний аспект. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду лінгвістичних підходів до визначення поняття «дискурс», встановленню термінологічного обсягу феномена, що аналізується, а також опису механізму взаємодії суб'єктів комунікації в соціально-культурних умовах ситуації.

Ключові слова: дискурс, інтеракція, адресант, адресат, спільна увага.

Leshchenko A. V. Linguistic interpretations of discourse: interactional aspect. – Article.

The article centers on the linguistic approaches to the problem of discourse definition, the terminological content of the phenomenon analysed is being determined. The mechanism of interaction between the subjects of communication under social and cultural conditions of the situation is also described.

Key words: discourse, interaction, addresser, addressee, joint attention.

Понятие дискурса – комплексного, многоаспектного феномена, изучаемого целым рядом наук – языкознанием, литературоведением, культурологией, психологией, философией, социологией и др., – является одним из ключевых понятий современного научного знания. Несмотря на внушительное количество зарубежных [4; 29; 28; 30; 7; 32; 19; 12; 20; 31; 15; 13; 9; 6; 27; 21] и отечественных исследований [3; 17; 16; 23; 24; 8], посвященных проблемам изучения дискурса, четкого и общепринятого определения понятия «дискурс» не существует до сих пор, что объясняется как междисциплинарным статусом самого понятия [10, 81–86], так и различиями в его первоначальной трактовке национальными школами дискурсивного анализа: англо-американской (З. Харрис, Дж. Граймс, Т. Гивон, У. Чейф), французской (Э. Бенвенист, М. Пеше, М. Фуко, П. Серио), немецко-австрийской (У. Маас, Ю. Линк, Ю. Хабермас, Р. Водак) [22, 136–142]. Что касается восточноевропейской лингвистической науки, то термин «дискурс» (в собственном лингвистическом смысле) оказался привнесенным и спроецированным на уже существующие традиции функционально-стилистического анализа речи, в результате чего калькированное использование данного термина зачастую происходило без последовательной опоры на стоящие за ним различные теории [22, 136–142].

Целью статьи является систематизация лингвистических трактовок понятия «дискурс» и уточнение его содержательного объема, преломляемого сквозь призму анализа интеракционных отношений, связывающих субъектов коммуникации.

Понятийная «размытость» [7, 46] термина «дискурс» и разнообразие его толкований обусловили его широкое употребление в сфере лингвистики и смежных с ней наук, поскольку из-за

отсутствия четкой дефиниции именно этот термин смог удовлетворить различные понятийные потребности путем определенной модификации традиционных представлений о речи и ее конституирующих единицах – *высказывании* (как единице сообщения, обладающей смысловой целостностью и созданной в ходе конкретного речевого акта) и *тексте* (как статическом результате речемыслительной деятельности коммуникантов), а также представлений о *коммуникативной интеракции* (как взаимодействии собеседников) и *речевом жанре* (как относительно устойчивом тематическом, композиционном и стилистическом типе текста, связанном со способом представления типичной ситуации в виде конкретных коммуникативных стратегий и тактик). Вместе с тем, по словам И. Шевченко, «вряд ли можно говорить о появлении неизвестного ранее лингвистического феномена или языкового/речевого уровня: в случае дискурса скорее имеем дело с новым фокусом исследований, новым горизонтом видения речевой коммуникации» [24, 10].

Многочисленные попытки терминологического определения понятия «дискурс» демонстрируют широкий спектр лингвистических подходов к его интерпретации и свидетельствуют о семантической неоднозначности самого термина [4, 146; 17, 13; 24, 10; 22, 147]. Так, представитель французской школы дискурсивного анализа П. Серио, ссылаясь на определение Д. Мажено, различает восемь значений термина «дискурс»: 1) эквивалент понятия «речь», то есть любое конкретное высказывание; 2) единица, по размеру превосходящая фразу, высказывание в глобальном смысле; 3) воздействие высказывания на его получателя и его внесение в «высказывательную» ситуацию, что подразумевает субъекта высказывания, адресата, момент и определенное место высказыва-

ния; 4) беседа как основной тип высказывания; 5) речь, «присваиваемая говорящим» (по Э. Бенвенисту), в противоположность «повествованию»; 6) употребление единиц языка, их речевая актуализация; 7) система ограничений, накладывающихся на неограниченное число высказываний в силу определенной социальной или идеологической позиции («феминистский», «административный» дискурс); 8) теоретический конструкт, предназначенный для исследования производства текста [18, 26–27].

Такая же мозаичность представлений, обозначаемая термином «дискурс», характерна и для восточноевропейской лингвистики, что находит свое отражение в существующих классификациях значений указанного понятия. В частности, российский ученый И. Сусов дифференцирует эти значения следующим образом: «Дискурс может пониматься: а) как текст в различных его аспектах; б) как связная речь (З. Харрис); в) как актуализованный текст, в отличие от текста как формальной грамматической структуры (Т. ван Дейк); г) как когерентный текст (И. Беллерт); д) как текст, сконструированный говорящим для слушателя (Дж. Браун, Дж. Юл); е) как результат процесса взаимодействия в социокультурном контексте (К. Пайк); ж) как связная последовательность речевых актов, то есть как образование, включенное в коммуникативно-прагматический контекст, в отличие от текста как последовательности предложений, отвлеченной от коммуникативно-прагматического контекста (Н. Арутюнова, И. Сусов); з) как единство, реализующееся как в виде речи, то есть звуковой субстанции, так и в виде текста, то есть в письменной форме (В. Богданов); и) в философии – как рассуждение с целью обнаружения истины (Ю. Хабермас)» [20, 170].

Нетрудно заметить, что большинство этих определений так или иначе характеризуют дискурс либо как результат речемыслительной деятельности, либо как собственно коммуникативный процесс, либо как их единство, поэтому вполне закономерными выглядят попытки обобщения современных представлений о сущности дискурса и приведения их к общему знаменателю. Так, отечественная исследовательница Е. Селиванова усматривает возможность сведения этих определений дискурса к четырем наиболее употребительным: 1) текст, высказывание, погруженное в определенную социокультурную ситуацию; 2) коммуникативная ситуация, интегрирующая текст с другими ее составляющими; 3) речевое событие; 4) тип дискурсивной практики, коммуникативно-прагматический образец речевого поведения, протекающего в определенной социальной сфере [16, 35–42].

В контексте обсуждаемой проблемы следует упомянуть и классификации, комбинирующие ос-

новные трактовки дискурса, что связано в первую очередь с ракурсом конкретных исследований и выдвиганием на первый план тех или иных аспектов дискурса. К примеру, В. Чернявская различает два уровня осмысления дискурса [22, 143–147]. *Дискурс 1* обозначает «конкретное коммуникативное событие, фиксируемое в письменных текстах или устной речи, осуществляемое в определенном, когнитивно и типологически обусловленном коммуникативном пространстве». В этом смысле дискурсивный анализ концентрируется на степени и характере влияния экстралингвистического фона – социальных, культурных, идеологических и прочих факторов – на формирование тех или иных языковых закономерностей, что позволяет определять дискурс как «речь, погруженную в жизнь». Под *Дискурсом 2* понимается совокупность тематически соотнесенных текстов, где содержание (тема дискурса) раскрывается не одним отдельным текстом, но интертекстуально, в комплексном взаимодействии многих отдельных текстов (политический, рекламный, медицинский дискурс и пр.). В этом смысле дискурс предполагает комплексную взаимосвязь многих текстов (типов текста), функционирующих в пределах одной и той же коммуникативной сферы (дискурсивной формации, согласно с М. Фуко). Отметим, что, по сути, в этом случае речь идет не о дискурсе как таковом, а о его *типах*.

Несколько иначе дифференцирует дискурс Ф. Бацевич [3]. Ссылаясь на Н. Арутюнову [2, 137] и Ю. Степанова [19], под *Дискурсом 1* он понимает «текст, погруженный в жизнь», за которым стоит особая грамматика, лексикон, семантика, правила словоупотребления и синтаксиса, а в конечном итоге – особый мир. Иными словами, Дискурсом 1 именуется социально ориентированная речь. *Дискурс 2* рассматривается как тип коммуникативной деятельности, интерактивное явление, речевой поток, имеющий различные формы проявления (устную, письменную, внутреннюю, паралингвальную и т. д.). Эта деятельность осуществляется в пределах конкретного канала общения, регулируется стратегиями и тактиками участников коммуникации и представляет собой синтез когнитивных, языковых, внеязыковых факторов, зависящих от тематики общения. В этом смысле автор связывает дискурс с понятием *речевого жанра*.

Разноплановость определений дискурса свидетельствует о том, что сегодня он понимается как сложное коммуникативное явление, анализ которого предполагает учет лингвистических и экстралингвистических факторов, предопределяющих специфику процессов текстопорождения и текстовосприятия. Такое понимание представлено, в частности, в определении К. Серажим [17, 13], которая характеризует дискурс как сложный социолингвистический феномен современной коммуникативной среды, который, во-пер-

вых, детерминируется (прямо или косвенно) социокультурными, политическими, прагматически-ситуативными, психологическими и другими (конституирующими или фоновыми) факторами; во-вторых, имеет «видимую», или лингвистическую, структуру (связный текст или его семантически значимый и синтаксически заверченный фрагмент) и «невидимую», или экстралингвистическую (знания о мире, мнения, установки, цели адресата, необходимые для понимания этого текста); в-третьих, характеризуется общностью мира, который «строится» в процессе разворачивания дискурса его репродуктором (автором) и интерпретируется его реципиентом (слушателем, читателем и др.).

Совместная коммуникативная деятельность адресанта и адресата, акцентируемая в дефиниции дискурса, связана с его *интеракционной* (*интерактивной*) природой. Главным принципом интеракционной модели коммуникации, согласно с позицией Д. Шиффрин, признается «взаимодействие, помещенное в социально-культурные условия ситуации» [32, 398]. При этом субъекты коммуникации обязательно равноправны, связаны взаимными ожиданиями и установками, общим интересом к предмету общения [5, 117]. Такая точка зрения более чем правомерна, поскольку сама коммуникация в целом и человеческая коммуникация в частности являются процессом взаимной координации деятельности посредством вербальных и невербальных знаковых систем, вырабатываемых и изменяемых в самом этом процессе (У. Матурана), поэтому коммуникационный процесс предполагает создание сферы совместных действий, консенсуальной дискурсивной (или знаковой) сферы [11]. Эффект коммуникационного взаимодействия (интеракции) проявляется в сближении или отдалении позиций коммуникатора и реципиента по поводу общего предмета, то есть в расширении или сближении возможностей их взаимопонимания и сотрудничества, а в конечном счете – в достижении *согласия* между партнерами по коммуникации. Возникновение согласия обеспечивает взаимопроникновение картин мира, оценок, чувств участников интеракции, что позволяет им понимать, принимать или отвергать точки зрения и оценки друг друга [5, 117]. Интерактивность (сравним: диалогичность в трактовке М. Бахтина) является природным свойством дискурса и проявляется в его адресованности, общности проблем, диалогическом характере мышления/понимания и т. д. [23].

При естественном общении в режиме онлайн его участники вступают в непосредственный контакт, разделяя условия коммуникативной ситуации – время, место, обстоятельства общения и пр. (рис. 1).

Тем самым в дискурсивном пространстве формируется область совместного внимания (*joint attention*), что предполагает «не просто одновре-

менное внимание к одному и тому же объекту», а «общее интенционально обусловленное отношение к миру» [33, 24–25]. Согласно концепции американской исследовательницы В. Тобин [33] ситуация совместного внимания характеризует событие, в котором два (и более) субъекта взаимодействуют друг с другом при посредничестве определенного объекта. При этом оба участника коммуникации осознают, что это внимание обоюдное, и воспринимают друг друга «как бы извне», как равноправных участников события. По мнению автора, способность к совместному вниманию лежит в основе языковой коммуникации. Умение мыслить интересубъективно, взаимодействуя с другими людьми и разделяя с ними представления об окружающей действительности, не только способствует овладению языком (включая установление референциальных связей с окружающим миром), но и гарантирует возможность выражать и понимать ментальные идеи и образы [33, 3].

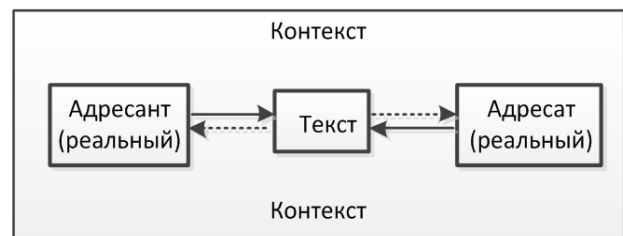

Рис. 1. Существование текста в реальном дискурсивном пространстве

Фактор совместного внимания предопределяет наличие дискурсивного пространства, которое является *общим* для адресанта и адресата (*shared discourse space*) в типичных условиях устной коммуникации. В письменной же коммуникации адресант и адресат разъединены в физическом времени и/или пространстве, вследствие чего дискурс (в определении Дж. Гевинс) оказывается *расщепленным* (*split discourse space*) [14, 96]. При расщепленной коммуникации, проходящей в режиме офлайн, субъекты взаимодействуют друг с другом, разделяя «по умолчанию» условия и обстоятельства коммуникации, коммуникативные интенции, способы их реализации и пр., то есть дискурсивный контекст общения. Расщепление дискурса приводит к формированию авторской и читательской «перспектив», при которых один из участников коммуникации остается реальным («эмпирическим» [1, 63]), а другой оказывается виртуальным («идеальным» [26, 13]). В расщепленном дискурсе, *рассматриваемом в авторской перспективе*, представлены реальный автор (адресант) и виртуальный читатель (адресат) (рис. 2а). Расщепленный дискурс, *рассматриваемый в читательской перспективе*, предполагает присутствие реального читателя, интерпретирующего текст, и его виртуального автора (рис. 2б).

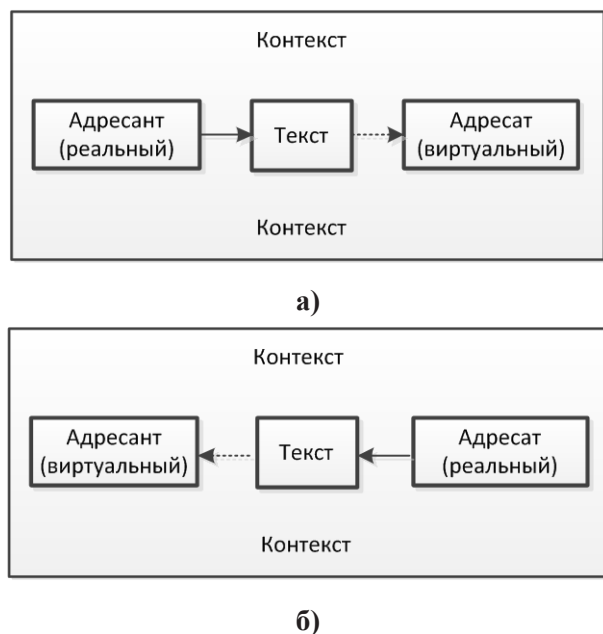

Рис. 2. Существование письменного текста в расщепленном дискурсивном пространстве

Таким образом, в терминах диалогических отношений, устанавливающихся между субъектами коммуникации, мы рассматриваем дискурс как

взаимодействие коммуникантов (адресанта и адресата), осуществляемое в социально-культурных условиях ситуации с помощью семиотического кода.

Код, по определению У. Эко, – «система коммуникативных конвенций, парадигматически соединяющих элементы, серии знаков с сериями семиотических блоков (смыслов) и устанавливающих структуру обеих систем: каждый из них устанавливается правилами комбинаторики, определяющими порядок, в котором элементы (знаки) синтагматически выстроены» [25]. В случае вербального дискурса взаимодействие коммуникантов осуществляется посредством текстов (устных и письменных), создаваемых с помощью языкового кода. Это взаимодействие имеет два взаимосвязанных аспекта: *адресацию* как создание текста автором для адресата и *интерпретацию* как восприятие и понимание последним того, что хотел сообщить автор. Согласованность/рассогласованность процессов адресации и интерпретации свидетельствует об успешности/неуспешности коммуникации.

Перспективы работы усматриваем в использовании полученных выводов в дальнейших исследованиях текста и дискурса.

Литература

1. Андреева В. А. Литературный нарратив: текст и дискурс / В. А. Андреева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2007. – Вып. 46. – Т. 9. – С. 62–71.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / ред. В. Н. Ярцева. – М. : Больш. рос. энциклоп., 1990. – С. 136–137.
3. Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу / Ф. С. Бацевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk453/TK_wisnyk453_bacewych.htm.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист ; пер. с фр. Ю. Н. Караулова, В. П. Мурат, И. В. Барышевой, Н. И. Мельниковой. – М. : Прогресс, 1974. – 446 с.
5. Гнатюк О. Л. Основы теории коммуникации : [учебное пособие] / О. Л. Гнатюк. – М. : КНОРУС, 2010. – 256 с.
6. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : [монография] / В. С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.
7. Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Дейк ; пер. с англ. и под ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
8. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен / [Л. Р. Безуглая, Е. В. Бондаренко, П. М. Донец и др.] ; под ред. И. С. Шевченко. – пер. с укр. – Х. : Константа, 2005. – 356 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://shevchenkois-h.univer.kharkov.ua/books.html>.
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 389 с.
10. Касумова М. Ю. Дискурс как объект междисциплинарного исследования / М. Ю. Касумова // Язык. Текст. Дискурс : [научный альманах Ставропольского отделения РАЛК] / ред. проф. Г. Н. Манаенко. – 2009. – Вып. 7. – С. 81–86. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.twirpx.com/files/languages/linguistics/periodic/yazyk_tekst_diskurs.
11. Кашкин В. Б. Сопоставительные исследования дискурса / В. Б. Кашкин // Концептуальное пространство языка : сб. науч. тр. / под ред. проф. Е. С. Кубряковой. – Тамбов : Изд-во ТГУ, 2005. – С. 337–353. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kachkine.narod.ru/Articles2006/KashkinVB2005ContrDiscTambov.htm>.
12. Кубрякова Е. С. Виды пространств текста и дискурса / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Категоризация мира: пространство и время : матер. науч. конф. / под ред. О. В. Александровой, Е. С. Кубряковой. – М. : Диалог-МГУ, 1997. – С. 15–26.
13. Кубрякова Е. С. Дискурс: определение и направления в его исследовании / Е. С. Кубрякова // Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 519–531.
14. Кушнерук С. Л. Дискурсивный и текстовый миры: возможности уровневой стратификации дискурса / С. Л. Кушнерук // Политическая лингвистика. – 2012. – № 2(40). – С. 93–101.
15. Макаров Л. М. Основы теории дискурса / Л. М. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
16. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [монографическое учебное пособие] / Е. А. Селиванова. – К. : ЦУЛ «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
17. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектура, варіативність (на матеріалі сучасної газетної публіцистики) : [монографія] / К. С. Серажим ; за ред. В. В. Різун. – К. : Видавець Паливода А. В., 2002. – 392 с.

18. Серио П. Как читают тексты во Франции / П. Серио // Квадратура смысла: Французская школа дискурсивного анализа. – М. : Прогресс, 1999. – С. 14–53.
19. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М. : РГГУ, 1995. – С. 35–73. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://philologos.narod.ru/ling/stepanov.htm>.
20. Сусов И. П. История языкознания : [учебное пособие для студентов старших курсов и аспирантов] / И. П. Сусов. – Тверь : Тверский государственный университет, 1999. – 272 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://royallib.ru/book/susov_ivan/istoriya_yazikoznaniya.html.
21. Текст и дискурс : [учебное пособие для магистрантов] / Н. Ф. Алефиренко, М. А. Голованева, Е. Г. Озерова, И. И. Чумак-Жунь. – М. : Флинта ; Наука, 2012. – 232 с.
22. Чернявская В. Е. Лингвистика текста. Поликодовость. Интертекстуальность. Интердискурсивность : [учебное пособие] / В. Е. Чернявская. – М. : Книжный дом «Либроком», 2009. – 248 с.
23. Шевченко И. С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И. С. Шевченко, Е. И. Морозова // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33–38. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://shevchenkois-h.univer.kharkov.ua/articles.html>.
24. Шевченко И. С. Когнитивно-коммуникативная парадигма и анализ дискурса / И. С. Шевченко // Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен : [коллективная монография] / под ред. И. С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 9–20. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://shevchenkois-h.univer.kharkov.ua/books.html>.
25. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко ; пер. с итал. А. Г. Погоняйло, В. Г. Резника. – М. : ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 432 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.socium.ge/downloads/komunikaciisteoria/otsutstvuiushaia%20struktura%20umberto%20eko.pdf>.
26. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / У. Эко ; пер. с англ. и итал. С. Д. Серебряного. – СПб : Симпозиум, 2007. – 502 с.
27. Язык. Текст. Дискурс : [научный альманах Ставропольского отделения РАЛК] / ред. проф. Г. Н. Манаенко. – 2009. – Вып. 7. – С. 87–91. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.twirpx.com/files/languages/linguistics/periodic/yazyk_tekst_diskurs.
28. Brown G. Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 288 p.
29. Dijk T. A. Studies in the Pragmatics of Discourse / T. A. Dijk. – Hague : Mouton, 1981. – 331 p.
30. Dijk T. A. Discourse Analysis as a New Cross-Discipline / T. A. Dijk // Handbook of Discourse Analysis. – L. : Academic Press, 1985. – V. 1. – P. 41–70.
31. Jorgensen M. Discourse Analysis as Theory and Method / M. Jorgensen, L. Phillips. – L. : Sage Publications, 2002. – 229 p.
32. Schiffrin D. Approaches to Discourse / D. Schiffrin. – Oxford : Blackwell, 1994. – 470 p.
33. Tobin V. Literary Joint Attention: Social Cognition and the Puzzles of Modernism : dissertation submitted to the Faculty of Graduate School of the University of Maryland, College Park, in partial fulfillment for the degree of Doctor of Philosophy / V. Tobin. – Maryland, 2008. – 219 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://drum.lib.umd.edu/bitstream/1903/8059/1/umi-umd-5219.pdf>.

Лютянська Н. І.

**СИТУАЦІЯ КООПЕРАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ:
КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ТЕКСТОВИЙ АСПЕКТИ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ)**

У статті розглядається ситуація кооперації у двох аспектах (комунікативному та текстовому) на матеріалі англomовного мас-медійного дискурсу. Визначаються основні особливості цієї ситуації, її учасники, умови виникнення та результати. Крім того, встановлюються особливості її текстової реалізації.

Ключові слова: комунікативна ситуація, кооперація, комунікативний аспект, текстовий аспект ситуації.

Лютянская Н. И. Ситуация кооперативного взаимодействия: коммуникативный и текстовый аспекты (на материале англоязычного масс-медийного дискурса). – Статья.

В статье изучается ситуация кооперации в двух аспектах (коммуникативном и текстовом) на материале англоязычного масс-медийного дискурса. Определяются основные особенности данной ситуации, ее участники, условия возникновения и результаты. Кроме того, устанавливаются особенности ее текстовой реализации.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация, кооперация, коммуникативный аспект, текстовый аспект ситуации.

Lyutyanska N. I. Situation of cooperative interaction: communicative and textual aspects (on the material of the English media discourse). – Article.

The present paper deals with situation of cooperative interaction on the material of the English media discourse. The above mentioned situation is analysed in two aspects, communicative and textual ones. Main specifics of the mentioned situation are indicated. Participants, possible conditions and results are among them. Besides, peculiarities of its textual realization are defined.

Key words: communicative situation, cooperation, communicative aspect, textual aspect of situation.

Сучасний етап розвитку глобалізованого світу ставить перед його населенням нові завдання, серед яких налагодження співпраці для вирішення будь-яких проблем. Покращення відносин між представниками різних культур та етносів неможливе без постійного обміну досвідом та інформацією, що забезпечується завдяки процесу комунікації.

Власне комунікація як важливий чинник впливу на соціальні процеси є складним явищем. Вербальна комунікація відбувається як цілеспрямований процес створення, передавання та інтерпретації повідомлень засобами мови. Вона втілюється в комунікативному процесі, який має складний динамічний характер, є соціолінгвістичним комплексом, континуумом та безперервною взаємодією індивідів [14, с. 24].

Результатом процесу комунікативної діяльності є певна ситуація. Останню визначають як фрагмент об'єктивно існуючої реальності, частиною якої може бути й вербальна дія [14, 25].

Ситуація складається з подій, які у свою чергу включають в себе дії [1, 41], об'єднані просторово-часовими, каузальними та іншими зв'язками [6, 205; 16, 325], відображає певний стан речей [7, 23].

Комунікативна ситуація має діалогічну модель, складниками якої є комуніканти (тобто учасники), текст або повідомлення як знаковий посередник, інтеріоризоване буття та семіотичний універсум культури, у якій занурені адресат, адресант та текст [13, 144–156].

Кожен індивід членує світ по-своєму, узагальнюючи власний досвід, заснований на етнічних, соціальних та індивідуально-психологічних пара-

метрах, тому одна реальна ситуація може отримати різні мовленнєві номінації [11, 28]. Відповідно, за умов, коли учасники комунікації належать до різних лінгвокультур, говорять про ситуацію міжкультурної комунікації.

Розгляд явища ситуацій здійснюється в працях багатьох лінгвістів. При цьому досліджуються когнітивний (В.Г. Гак), комунікативний (Ф.С. Бацевич, Г.Б. Філімонова) та власне текстовий (О.В. Багумян, О.П. Воробйова, В.А. Кухаренко) аспекти ситуацій.

Метою цієї статті є розгляд ситуації кооперативної взаємодії в двох аспектах (комунікативному та текстовому) на матеріалі англomовного мас-медійного дискурсу. Важливим є визначення особливостей, характерних для відповідного типу ситуації в англomовних мас-медіа. Останні є одним із способів передачі інформації про події в житті представників певних етносів. Процес комунікації цих індивідів може мати різні результати, тобто закінчуватися досягненням спільної мети або виникненням певних протиріч. Це стає можливим завдяки розподіленню ролей та обов'язків під час міжособистісної, а в нашому випадку – міжетнічної взаємодії.

Кооперацією називають одну з форм організації міжособистісної взаємодії, для якої характерним є об'єднання зусиль учасників для досягнення спільної мети за одночасного розподілення функцій, ролей та обов'язків між ними [17]. Таким чином, ситуація кооперації відзначається спробою досягти спільної мети комунікантів завдяки докладанню відповідних зусиль.

Кооперація знаходить своє відображення й у вербальному оформленні інтенції комунікантів. Такий аспект потребує дослідження у світлі лінгві-

стичної прагматики. Наприклад, кооперація виступає однією з конвенцій спілкування. Конвенції, які є правилами спілкування, входять до комунікативного кодексу. Кооперація між людьми, які є учасниками діалогу, сприймається умовно [12, 237]. Таким чином, внесок кожного комуніканта відповідає спільно визначеній меті спілкування. Розглянемо такий приклад: *I am out of petrol. – The garage is round the corner.* Перший комунікант намагається дізнатися, де можна дістати бензин для свого автомобіля. Другий комунікант, відповідаючи йому, допомагає вирішити цю проблему.

Вербальне спілкування є кооперативним, якщо комуніканти дотримуються максимум кількості, якості, відношення та способу (у термінах Г.П. Грайса) [5]. Отже, інформація викладається в певній кількості. Вона є правдивою та відповідає темі спілкування. Крім того, інформація викладена зрозуміло та чітко. Вищенаведений діалог є прикладом того, що комуніканти під час міжособистісної взаємодії дотримуються перерахованих максимумів.

Комунікативний аспект ситуації включає сукупність факторів, що забезпечують спілкування. Серед них такі: ідеальні умови або увесь фон знань комунікативних партнерів, як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних. Наприклад, «*North Korea said Monday it is preparing to try two Americans who entered the country as tourists for carrying out what it says were hostile acts against it*» (18). Наведений приклад з американського видання повідомляє про затримання двох співвітчизників у Північній Кореї. Причини таких дій не мають чіткого формулювання, крім визнання своєї провини самими туристами: «*Investigations into Matthew Todd Miller and Jeffrey Edward Fowle concluded that suspicions about their hostile acts have been confirmed by evidence and their testimonies, Pyongyang's official Korean Central News Agency said in a short report*» (19). Комунікантами в цій ситуації є представники різних країн, а саме Сполучених Штатів Америки та Північної Кореї. Невдалий результат комунікації в такому випадку спричинений нестачею екстралінгвістичних знань комунікантів, а саме неприязним ставленням до представників першої із зазначених країн через зовнішню політику, що впроваджується її керівництвом.

Іншим фактором є наявність матеріальних умов, або власне фізичних обставин, необхідних для здійснення процесу спілкування [15, 39]. Такий аспект ситуації передбачає те, що під час зміни одного з параметрів модифікуються й всі інші її параметри. Наприклад, заголовок нижченаведеної статті повідомляє про взаємодію американських рятувальників та китайських моряків: «*US airmen parachute in to help Chinese sailors*» (20).

Перші з них надали допомогу постраждалим морякам, корабель яких затонув у Тихому океані: «*Airmen from the 563d Rescue Group parachuted into the water after the sailors were found floating*

in the Pacific Ocean in a raft on Friday. The request for help was picked up by an Air Force rescue center.

Two Chinese sailors died and six are believed to be missing after their boat sank in the Pacific Ocean, an official at Davis-Monthan Air Force Base said Sunday» (21).

Порятунок моряків був би неможливим без участі їхніх колег з іншої країни: «*Major Sarah Schwennesen said that a Venezuelan fishing boat reported finding 11 sailors floating in a raft Friday afternoon*» (22). У цьому випадку співпраця з рибалками з Венесуели стала вирішальною для процесу взаємодії між рятувальниками та постраждалими.

Ситуації міжкультурної комунікації вербалізуються за допомогою мовних засобів у вигляді текстів. Ситуація в такому втіленні відображає структуроване знання про фрагмент дійсності, що об'єктивується за допомогою окремих функціонально значущих фрагментів тексту [3, 19].

Особливістю текстової реалізації ситуації є те, що її опис є не дзеркальним відображенням фрагменту дійсності та автоматичною фіксацією, що сприймається, певними мовними засобами, а результатом його інтерпретації автором [8, 12; 9, 5]. Текст є суб'єктивним відображенням об'єктивного світу. Таким чином, читач сприймає викладену інформацію як модель ситуації, вербалізовану автором. У нашому випадку текст статті є вербалізованою моделлю ситуації міжособистісної взаємодії, що є результатом її власної інтерпретації автором, тобто кореспондентом. Наприклад, «*Police are trying to determine whether a firebombing at the Ramona Gardens housing project in Boyle Heights was racially motivated.*

The arson counter-terrorism unit of the Los Angeles Fire Department is investigating the blaze, which occurred about 12.30 a.m. Monday in the 1300 block of Crusado Lane. No one was hurt.

LAPD sources said the victims were both black and Latino and that race was being considered as a possible motive because of previous racial tensions there» (23).

Вищенаведений текст є вербалізованою моделлю ситуації міжетнічної взаємодії, оскільки в ньому зазначаються подробиці інтеракції місцевих жителів, що призвела до серйозних наслідків. Результати та передумови цієї взаємодії об'єктивуються у вигляді окремих фрагментів тексту.

Розглянемо детальніше комунікативну ситуацію кооперації на прикладі англомовних ЗМІ. Візьmemo приклад із британського видання *The Guardian*, що повідомляє про співробітництво у сфері правоохоронних органів. Комунікативний аспект складається із сукупності факторів, що забезпечують процес взаємодії. Комунікантами в цій ситуації є правоохоронці з різних країн, тобто вони представляють різні лінгвокультури. Крім того, комуніканти мають спільну мету – затримання та покарання злочинців. Текстовий рівень вербалі-

зації ситуації кооперації містить номінації учасників комунікації: *«Officers from City of London Police joined Spanish counterparts from the Policia Nacional in a series of raids in Barcelona, Madrid, Marbella and London in one of the biggest anti-fraud operations ever staged. There were further arrests in the US and Serbia»* (24). Це поліцейські двох країн: Великої Британії та Іспанії (*«Officers from City of London Police та Spanish counterparts»*). Крім того, наведена ситуація містить результати цієї взаємодії – проведення операції із затримання злочинців та арешту підозрюваних осіб. Вони виражені відповідними часовими формами дієслова (*joined*) та словосполученнями (*a series of raids, the biggest anti-fraud operations та further arrests*).

Пряма мова одного з учасників комунікації підтверджує процес кооперації: *«Speaking near the site of one of the searches in Barcelona on Tuesday, City of London police Commander Steve Head, said: “What we’ve seen today is the culmination of a two-year investigation that has been worldwide in its nature. What we’ve seen is an unprecedented level of co-operation»* (25). При цьому словосполучення *an unprecedented level of co-operation* вербалізує досягнення згоди між учасниками процесу взаємодії.

Процес міжетнічної кооперації вербалізується й в іншому прикладі: *«two Oscar-winning British film-makers have recruited 60 Polish painters to work on their latest animation because they claim they could not find artists here with the right skills»* (26).

Згідно з ним британські кіновиробники працювали з польськими художниками над спільним проектом, тобто вони є учасниками комунікації. До того ж представники першої країни є досить відомими та впливовими (*two Oscar-winning British film-makers*). Далі зазначаються причини такої співпраці: *«Loving Vincent tells the story of Vincent van Gogh through moving images of his masterpieces. Hugh Welchman and David Parfitt, its producers, hoped to hire British artists to recreate more than 1,000 of the painter’s works, but say they were unable to find sufficient homegrown talent»* (27). Прикметник із модальним значенням *unable* та словосполучення *sufficient homegrown talent* вербалізують нестачу талантів серед британських художників для виконання такого проекту. Звідси – виконання проекту шляхом досягнення спільних цілей.

Отже, ситуація кооперації в англомовному мас-медійному дискурсі в комунікативному аспекті характеризується наявністю комунікантів, чії цілі досягаються шляхом докладання спільних зусиль. Крім того, ситуації кооперації між представниками різних етносів вербалізуються в текстовому вигляді. При цьому вони є інтерпретацією взаємодії певних етносів власне кореспондентами.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в розгляді ситуації кооперації в когнітивному аспекті. Крім того, важливим є вивчення когнітивних передумов досягнення спільних цілей комунікантами в процесі спілкування.

Література

1. Багумян О.В. Текстова ситуація «соціальний захист»: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі різностильових англомовних текстів) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Багумян ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2004. – 248 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К. : Видавничий центр «Академія», 2009 – 376 с.
3. Воробьева О.П. Текстовая номинация в ракурсе когнитивной лингвистики / О.П. Воробьева // Языковая категоризация (части речи, словообразование, теория номинации) : мат-лы Круглого стола, посвящ. юбилею Е.С. Кубряковой по тематике ее исследований (г. Москва, октябрь 1977 г.). – М. : ИЯ РАН, 1997. – С. 18–21.
4. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
5. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 217–283.
6. Дикарева С.С. Когнитивное моделирование диалога: стереотипные сценарии и «борьба чувств» / С.С. Дикарева // Система і структура східнослов'янських мов (До 60-річчя наукової і педагогічної діяльності професора М.Я. Брицина) : зб. наук. пр. / відп. ред. В.І. Гончаров ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : Знання України, 2004. – С. 202–209.
7. Дмитриева Л.Ф. Знаковая природа предложения и когнитивный аспект общения / Л.Ф. Дмитриева, М.В. Слепухина // Вестник МГЛУ. Серия «Филология». – 2002. – № 9. – С. 21–24.
8. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) / О.М. Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
9. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
10. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
11. Переверзев К.А. Высказывание и ситуация: об онтологическом аспекте философии языка / К.А. Переверзев // Вопросы языкознания. – 1998. – № 5. – С. 24–52.
12. Радюк А.В. Кооперативные коммуникативные стратегии и тактики как средства гармонизации английского делового дискурса / А.В. Радюк // Вестник МГИМО-Университета. – 2013. – № 1(28). – С. 236–240.
13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
14. Семенюк О.А. Основи теорії мовної комунікації : [навч. посіб.] / О.А. Семенюк, В.Ю. Парашук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 240 с.

15. Филимонова Г.Б. Детерминированность высказывания коммуникативной ситуацией / Г.Б. Филимонова // Вестник МГЛУ. Серия «Филология». – 2002. – № 9. – С. 38–44.
16. Фомина А.Ю. Когнитивный механизм «включение» как основа конструирования события / А.Ю. Фомина // Международный конгресс по когнитивной лингвистике. – Тамбов : Изд-во ТГУ, 2006. – С. 325–327.
17. Кооперация // Психологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=432>.

Джерела ілюстративного матеріалу

18. North Korea Preparing to try 2 American tourists // The Boston Globe. – 2014. – 30 June. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bostonglobe.com/news/world/2014/06/30/north-korea-preparing-try-american-tourists/zts5u9hvlcAtrJl1YufvoI/story.html>.
19. North Korea Preparing to try 2 American tourists // The Boston Globe. – 2014. – 30 June. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bostonglobe.com/news/world/2014/06/30/north-korea-preparing-try-american-tourists/zts5u9hvlcAtrJl1YufvoI/story.html>.
20. US airmen parachute in to help Chinese sailors // The Boston Globe. – 2014. – 4 May. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bostonglobe.com/news/nation/2014/05/04/team-aids-injured-chinese-sailors-pacific/cfhKEFEehOGfExib0FuadN/story.html>.
21. US airmen parachute in to help Chinese sailors // The Boston Globe. – 2014. – 4 May. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bostonglobe.com/news/nation/2014/05/04/team-aids-injured-chinese-sailors-pacific/cfhKEFEehOGfExib0FuadN/story.html>.
22. US airmen parachute in to help Chinese sailors // The Boston Globe. – 2014. – 4 May. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bostonglobe.com/news/nation/2014/05/04/team-aids-injured-chinese-sailors-pacific/cfhKEFEehOGfExib0FuadN/story.html>.
23. Firebombing at L.A. housing project may be racially motivated // The Los Angeles Times. – 2014. – 14 May. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://touch.latimes.com/#section/-1/article/p2p-80198839/?related=true>.
24. UK-Spain police swoop on shares fraud leads to 110 arrests // The Guardian. – 2014. – 28 February. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/uk-news/2014/feb/28/swoop-on-boiler-room-110-arrests>.
25. UK-Spain police swoop on shares fraud leads to 110 arrests // The Guardian. – 2014. – 28 February. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/uk-news/2014/feb/28/swoop-on-boiler-room-110-arrests>.
26. Polish painters called in to get UK Van Gogh film job done // The Guardian. – 2014. – 18 March. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/film/2014/mar/18/uk-van-gogh-film-polish-artists>.
27. Polish painters called in to get UK Van Gogh film job done // The Guardian. – 2014. – 18 March. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/film/2014/mar/18/uk-van-gogh-film-polish-artists>.

Лященко О. А.

ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСПУТІ

У статті проаналізовано функції фразеологізмів у політичному дискурсі на тему «Демократія» на сторінках британського журналу «The Economist». Визначено бінарні семантичні пари фразеологічних одиниць, які виражають такі значення, як «розвиток/занепад», «піднесення/розчарування», «минуле/теперішнє/майбутнє», і допомагають підвищити експресивність та реалізувати різні аксіологічні аспекти політичного диспуту.

Ключові слова: політичний диспут, фразеологізм, демократія, «The Economist».

Лященко О. А. Функции фразеологизмов в англоязычной политической дискуссии. – Статья.

В статье проанализированы функции фразеологизмов в политическом дискурсе на тему «Демократия» на страницах британского журнала «The Economist». Определены бинарные семантические пары фразеологических единиц, которые выражают такие значения, как «развитие/упадок», «подъем/разочарование», «прошлое/настоящее/будущее», и помогают повысить экспрессивность и реализовать различные аксиологические аспекты политического диспута.

Ключевые слова: политический диспут, фразеологизм, демократия, «The Economist».

Liashchenko O. A. The functions of phraseological units in the English political debate. – Article.

The paper analyzes the functions of phraseology in the political discourse on a topic "Democracy" in the British magazine "The Economist". The binary semantic pairs of fixed phrases that convey such meanings as "development/decay", "uplift/frustration", "past/present/future" and help increase the expressiveness and implement different axiological aspects of the political dispute are defined.

Key words: political dispute, phraseologism, democracy, "The Economist".

Політичний диспут – важливий жанр усного мовлення, оскільки він зорієнтований на максимальний прагматичний вплив на реципієнта, актуалізує такі комбінації лінгвістичних засобів, за допомогою яких можна чітко, зрозуміло й переконливо донести суть комунікативного повідомлення від мовця до цільової аудиторії. Важливу роль у цьому процесі відіграють фразеологічні одиниці (ФО), оскільки вони додають емотивного забарвлення мовленню, деавтоматизують сприйняття, допомагаючи замінити стилістично нейтральні мовні ресурси на яскраві, емоційно забарвленні відповідники.

Фразеологізми відображають динаміку розвитку мови, її взаємодію з різними сферами суспільної діяльності, а також мультикультурну сутність. В англomовному політичному дискурсі ФО досі залишаються маловивченими. Частково ця проблема пояснюється тим, що в зарубіжному мовознавстві фразеологія не виділена як окрема галузь мовознавства. Водночас вагомий внесок у розвиток цієї галузі зробили такі дослідники, як Б. М. Ажнюк, М. Ф. Алефіренко, Н. М. Амосова, А. М. Бабкін, К. Т. Баранцев, В. В. Виноградов, В. П. Жуков, Р. П. Зорівчак, Г. П. Іжакевич, О. В. Кунін, А. І. Смирницький, В. М. Телія, Н. М. Шанський та багато інших.

Варто зауважити, що попри наявність значного об'єму теоретичних праць із фразеології політичний англomовний диспут тривалий час залишався маловивченим переважно через обмежений доступ до автентичних матеріалів. Нині в умовах суспільної глобалізації відкрилися широкі перспективи дослідження усного й писемного видів політичної дискусії. Наголосимо, що значний

об'єм ресурсів свідчить про популярність диспуту як жанру публіцистичного стилю.

Мета статті – проаналізувати особливості вживання фразеологічних одиниць у сучасному англomовному письмовому політичному дискурсі. Відповідно, завдання дослідження полягає у визначенні типів використовуваних у політичному диспуті фразеологізмів та їхньої ролі в прагматичному аспекті. Джерельною базою стала низка матеріалів обговорення поняття, значення й стану демократії в сучасному суспільстві в колонці «Дебати» на сторінках електронної версії англійського періодичного видання «The Economist» у 2014 році.

Варто зазначити, що в наукових колах немає єдиної думки стосовно виділення окремого фразеологічного рівня в мовній системі, точаться дискусії щодо лінгвістичних утворень, які можна віднести до розряду ФО. Так, В.М. Нікітін трактує фраземи як елементи стилю, а не мовної системи [5, 116]. Водночас такі дослідники, як М.Ф. Алефіренко, В.Л. Архангельський, В.В. Виноградов, М.М. Конилєнко, О.В. Кунін, В.Н. Телія та інші, обґрунтовують доцільність розрізнення фразеології як окремого розділу в мовознавстві й наголошують на існуванні відповідного окремого мовного пласту.

Спостереження лінгвістів нерідко спираються на виділення стійких та ідіоматичних поєднань слів на противагу їхнім вільним аналогам у межах структуралістської методології. У свою чергу М.Ф. Алефіренко враховує соціальну природу мови й пов'язує появу ФО з процесом «взаємодії мовних елементів різних структурних рівнів, яка виявляється в подоланні певних протиріч між наявною структурою й тими мовними елементами».

тами, які виникають для адекватної об'єктивації знань про реальну дійсність і передачі їх у процесі мовленнєвої комунікації» [2, 4]. Наприклад, виникнення фраземи «to make a mountain out of molehill» стало можливим завдяки семантичній і граматичній трансформації слів-компонентів. Так, значення слова «mountain» – «*a natural structure like a very big hill that is much higher than the usual level of land around it*» (18) у цій ФО деактуалізувалось на користь контекстуального значення «*a serious problem*», відповідно, контекстуальне значення слова «molehill» («*a small pile of dirt made by a mole digging underground*» (17)) наближається до «*a minor problem*». У граматичному аспекті спостерігається послаблення зв'язку між словами, оскільки у фразеологізмі вони означають єдину думку. Попри втрату певних сем аналізовані лексеми зберегли ті значення, які наповнили ФО актуальним змістом. Маємо на увазі базові семи «гора як великий об'єкт» і «кротовиння як об'єкт малого розміру». Отже, фразеологізм – це стійке, неподільне поєднання кількох лексем, утворене шляхом трансформації семантичного, граматичного та контекстуального значення цих лексем у результаті взаємодії всіх рівнів мови в процесі пошуку адекватної об'єктивації знань про реальну дійсність.

Серед науковців немає усталеної думки, які синтаксичні структури слід відносити до ФО і як їх класифікувати. За широкого трактування фразеологічних ресурсів мови до фразеологізмів відносять ідіоми, порівняння, прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми, каламбури, професійні вислови, народнопоетичні вклучення, вислови термінологічного характеру [7, 78-79]. У свою чергу розуміння фразеології у вузькому значенні допускає розрізнення фразеологізмів-ідіом та фразеологічних сполучень [8, 560]. Саме другий підхід став основою для створення типології ФО (фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення), яку запропонував В.В. Виноградов з огляду на різні ступені складності у виведенні цілого значення фразеологізму зі значень його компонентів [4, 140–161]. Цей поділ дав поштовх до створення низки інших класифікацій: маємо на увазі праці І.В. Арнольд, Н.Н. Амосової, С.Г. Гаврина, О.В. Куніна, А.І. Смирницького, В.Н. Телії, Н.М. Шанського та інших авторів. У нашому дослідженні орієнтуватимемося на широкий арсенал фразеологічних ресурсів, оскільки вони відображають багатий лінгвістичний потенціал конкретної мови та дозволяють простежити взаємодію всіх рівнів мовної системи.

Роль ФО в політичному дискурсі значною мірою обумовлена його приналежністю до публіцистичного стилю. Серед основних функцій публіцистичного стилю можна виділити інформативну й прагматичну. Інформативність передбачає дотримання таких вимог до тексту, як об'єктив-

ність, документальність і фактологічність. З іншого боку, вплив на реципієнта передбачає емотивну складову комунікативного повідомлення, оцінність висловлювання. Тому серед фразеологічних одиниць політичного дискурсу на тему «Демократія» можна виділити два типи. До першого належать універсальні ФО, які не несуть особливого емотивного навантаження й допомагають реалізувати інформативний аспект тексту. До них належать стандартні кліше, наприклад: «Democracy **has enjoyed a good run** over the past 60 years» («Демократія швидко просувалася вперед впродовж останніх 60 років») (10), «But among those voting in this debate, the **demo-pessimists** dominate» («Серед тих, які проголосували в цій дискусії, домінують песимістично налаштовані щодо демократії») (14). Інший тип складають стилістично забарвлені ФО, які слугують для акцентування на експліцитних та імпліцитних аксіологічних смислах, як, наприклад, у самій назві дебатів: «Are **worries** about the health of democracy today **overblown**?» («Чи дійсно хвилювання про здоров'я демократії сьогодні перебільшене?») (15), «And in other respects, too, **the land of the free**, which should be setting an example to the rest of the world, **is** instead **showing** the world **what gridlock looks like**» («І так само в інших аспектах земля вільних людей, яка повинна бути зразком для всього світу, натомість показує світу, що таке безвихідь») (15).

Щодо особливостей публіцистичного стилю ФО виконують низку функцій, серед яких доцільно виокремити основні (номінативну й текстотвірну) та варіативні (стилістичну й прагматичну) [1, 299]. Особливістю політичного диспуту є протиставлення різних думок, висловлення яскравих і переконливих аргументів на підтримку протилежних точок зору. Його реалізують два експерти або дві групи фахівців, прихильників і, відповідно, опозиціонерів заданої теми, а читачі або підключаються з власними коментарями, або голосують за ту позицію, яка видається їм переконливішою. Тому вибір фразеологізмів є особливо важливим, оскільки в політичному дискурсі в режимі онлайн читачі реагують миттєво, що впливає на рейтинг опонентів.

Враховуючи змістову специфіку цього жанру публіцистичного стилю, ми виділили ФО за типом сполучуваності компонентів і за семантичним значенням. Специфікою фразеологічного рівня політичного диспуту є складне поєднання ідіоматизмів (*acid test*, *zero-sum game*), термінологічних фразеологізмів (*Arabian Spring*, *reverse wave*), фразеоматизмів (*beard the lion in his den*, *build a fire under someone*) та компаративних фразеологізмів (*as easy as ABC*, *as alike as two peas in a pod*). Вони слугують для деавтоматизації читачього сприйняття, підвищення експресивності висловлювання, ускладнення змісту. При цьому «ускладненість способу викладу змісту» полягає

не в сенсі максимального ускладнення мовних форм як таких, а в «сконцентрованості» висловлювання й складності розуміння» [3, 51]. Заміна, умовно кажучи, простих відповідників ідіоматичними виразами підвищує увагу читача та змушує його декодувати експліцитні й імпліцитні смисли, закладені в тексті, бути співавтором комунікативного повідомлення.

Для аналізу функцій ФО в жанрі політичної дискусії на тему «Демократія» ми здійснили їх розподіл на основі теорії семантичних полів фразеологічних одиниць. В.А. Пономаренко говорить: «У сучасній лінгвістиці для семантичного поля постулюється наявність спільної семантичної ознаки, що об'єднує всі одиниці поля й виражається семою з узагальненим значенням (архісемою), а також наявність диференціальних ознак (від одного й більше), за якими одиниці поля відрізняються один від одного» [6, 14]. Такими архісемами стали поняття, які ми об'єднали в бінарні опозиції за логікою розгортання політичного диспуту. Серед найчастіше вживаних стали пари семантичних значень «розвиток/ занепад» (економічний, політичний культурний), «минуле/сьогодення/майбутнє», «піднесення/розчарування» (у суспільстві) Відповідно, функції цих ФО на текстотвірному рівні полягають у протиставленні та аналізі аргументів «за» і «проти». У плані стилістики важливе значення має реалізація оцінного ставлення: від позитивного, іронічного до підкреслено негативного. Найпростіше таку амплітуду оцінювання можна простежити в термінологічних фразеологізмах на позначення прихильників та критиків демократичного ладу: *democracy optimists, democracy boosters, demo-pessimists*. Отже, простежується різновекторне ставлення до звичайних людей, котрі теж мусять зробити свій вибір: *tech-savvy youth, barbarians before the gate*.

Загалом позитивна оцінність реалізована за допомогою фразеологічних одиниць із такими семантичними значеннями:

а) на позначення розвитку: «Democratic institutions appear to have a good chance **of taking root**» («Здається, що демократичні інституції мають добрі шанси закріпитися») (13); «Elections matter, of course; they are a means of choosing leaders and policies and periodically **throwing the rascals out**» («Звичайно, вибори мають значення, вони – засіб обирати лідерів і політичний курс і періодично «відділяти вовків від овець») (9);

б) на позначення суспільного піднесення: «Is the toppling of an elected government in Egypt yet another indication that **the Arab spring** is failing, or evidence that what might better be called **the Arab awakening** is deeply entrenched?» («Чи є скинення обраного уряду в Єгипті ще однією ознакою невдачі Арабської весни, або ж це доказ, що те,

що краще називати Арабським «пробудженням», уже вкорінилося?») (15);

в) на позначення оцінки ситуації в часі: «**Democracy is fighting for breath** in Ukraine and Turkey today because of the authoritarian ambitions of their ruling executives and parties» («Сьогодні демократія бореться за своє існування в Україні й Туреччині через авторитарні амбіції правлячих лідерів та партій») (11).

Негативна оцінка в тексті реалізується через вживання фразеологічних одиниць із такими семантичними значеннями:

а) на позначення занепаду: «Even the once **flagship of democracy** (USA) is falling apart» («Навіть колишній флагман демократії (США) розпадається») (16); «**The Arab spring** has given way to an **Arab freeze** in Egypt in particular, with the army's de facto political domination now constitutionally entrenched for some time to come» («Арабська весна поступилася місцем Арабській зимі, зокрема в Єгипті, де політичне домінування армії де факто конституційно закріплене зараз на невизначений час») (12);

б) на позначення суспільного розчарування: «The pace of **democratic breakdowns** has accelerated and, in net terms, there are now several fewer democracies than when democracy **reached its high-water mark** globally, around 2005» («Темпи демократичного занепаду прискорились, і, висловлюючись мережевою термінологією, нині існує декілька менших демократій порівняно з 2005 роком, коли демократія сягнула найвищої позначки у світовому масштабі») (12); «**Democracy boosters** tend to forget that many citizens do not see democracy **as an end in itself**» («Палкі прихильники демократії забувають, що багато громадян не бачать демократію як самоціль») (10);

в) на позначення оцінки ситуації в часі: «While a number of these are ambiguous, **falling into a grey zone** of illiberal political pluralism, that has been the case for quite some time now, particularly since the number of democracies exploded with the end of the cold war» («Частина з них амбівалентна і сповзає в сіру зону обмеженого плюралізму, що нині вже стало реальністю, особливо з того часу, коли багато демократичних країн миттєво з'явилися після закінчення холодної війни») (11);

г) на позначення зневажливого ставлення влади до звичайних людей: «And as people in these countries will tell you, authoritarian, unaccountable governments are far more likely to **rob their citizens blind** than to promote growth and inclusive development» («Люди із цієї країни розкажуть вам, що авторитарний, невідконтрольний уряд швидше обкраде своїх громадян до нитки, аніж сприятиме росту й розвитку») (9); «Emboldened by this trend, some say that democracy has «won the argument», noting that even dictators now feel

constrained to **give lip service** to free elections and human rights» («Підбадьорені цією тенденцією, дехто скаже, що демократія вийшла переможцем із суперечки, і тепер навіть диктатори змушені на словах підтримувати вільні вибори й права людини») (10).

Варто зазначити, що учасники політичних дебатів на сторінках часопису «*The Economist*» здебільшого не дозволяють собі вдаватися до ФО, які передають іронію або сарказм, дотримуючись насамперед принципів об'єктивності, а також поваги до носіїв іншої точки зору.

Проаналізувавши фразеологізми та їхню роль у політичному диспуті на тему «Демократія», ми дійшли таких висновків: для реалізації інформативної та прагматичної складової дискусії на сторінках електронного видання «*The Economist*» ви-

користано стилістично нейтральні фразеологічні одиниці (стандартні кліше, терміни) і стилістично марковані. Якщо перша група допомагає реалізувати насамперед текстотвірну функцію публіцистичного жанру, то інша відповідає за експресивний та оціночний компонент комунікативного повідомлення. За своєю структурою й змістовим наповненням диспут передбачає бінарне протиставлення різновекторних точок зору, аргументацію «за» і «проти». Відповідно, вживаються семантичні пари фразеологізмів зі значеннями «розвиток/занепад», «піднесення/розчарування», «минуле/теперішнє/майбутнє». ФО з наведеними значеннями допомагають підвищити експресивність тексту й розкрити різні погляди: від негативного до позитивного ставлення до понять, об'єднаних загальною темою «Демократія».

Література

1. Агабалаева О.А. Функции фразеологических единиц в немецком политическом дискурсе (на материале немецких парламентских дебатов) / О.А. Агабалаева // Романо-германская филология в контексте гуманитарных наук : международный сборник научных статей / отв. ред. А.А. Гугнин. – Новополюк : ПГУ, 2011. – С. 299–301.
2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. –Х. : Вища школа ; Вид-во при ХДУ, 1987. – 133 с.
3. Баранов А.Н. Аспекты теории фразеологии / А.Н. Баранов, Д.О. Добровольский. – М. : Знак, 2008. – 656 с.
4. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов // Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – С. 140–161.
5. Никитин В.М. Об отношении фразеологии к уровням языка, об опорных вопросах общей теории «фразеологизмов» и об уточнении понятия «фразеологизм» / В.М. Никитин // Уровни языка и их взаимодействие : тезисы научной конференции (г. Москва, 4–7 апреля 1967 г.) / под ред. Л.И. Базилевича. – М. : Московский государственный педагогический институт иностранных языков им. М. Тореза, 1967. – С. 116–118.
6. Пономаренко В.А. Фразеологические единицы в деловом дискурсе (на материале английского и русского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / В.А. Пономаренко ; Институт экономики, права и гуманитарных специальностей. – Краснодар, 2007. – 26 с.
7. Сучасна українська мова : [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.
8. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
9. Bernstein A. Comments from the floor / A. Bernstein // The Economist. – 2014. – Jan. 24. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/debate/days/view/1056>.
10. Caryl C. The opposition's opening remarks / C. Caryl // The Economist. – 2014. – Jan. 21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/debate/days/view/1055>.
11. Diamond L. The proposer's closing remarks / L. Diamond // The Economist. – 2014. – Jan. 29. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/debate/days/view/1057>.
12. Diamond L. The proposer's opening remarks / L. Diamond // The Economist. – 2014. – Jan. 21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/debate/days/view/1055>.
13. Diamond L. The proposer's rebuttal remarks / L. Diamond // The Economist. – 2014. – Jan. 24. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/debate/days/view/1056>.
14. Franklin D. The moderator's closing remarks / D. Franklin // The Economist. – 2014. – Jan. 29. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/debate/days/view/1057>.
15. Franklin D. The moderator's opening remarks / D. Franklin // The Economist. – 2014. – Jan. 21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/debate/days/view/1055>.
16. Franklin D. The moderator's rebuttal remarks / D. Franklin // The Economist. – 2014. – Jan. 24. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/debate/days/view/1056>.
17. Macmillan English Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/us/dictionary/american/molehill>.
18. Macmillan English Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/us/dictionary/american/mountain>.

Матушевська Н. В.

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПОЛЬОВОЇ МОДЕЛІ КОНЦЕПТУ SEDUCTION У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена проблемі структурної організації та вербалізації концепту SEDUCTION. Значна увага приділяється створенню польової моделі концепту, що дає можливість отримати загальне уявлення про особливості його репрезентації та окреслити межі окремих характеристик концепту SEDUCTION.

Ключові слова: концепт, структура концепту, периферія концепту, польова модель концепту, ядро концепту.

Матушевская Н. В. Принципы построения полевой модели концепта SEDUCTION в современном английском языке. – Статья.

Статья посвящена проблеме структурной организации и вербализации концепта SEDUCTION. Особое внимание уделяется созданию полевой модели концепта, что позволяет получить общее представление об особенностях его репрезентации и очертить границы отдельных характеристик концепта SEDUCTION.

Ключевые слова: концепт, структура концепта, периферия концепта, полевая модель концепта, ядро концепта.

Matushevskaya N. V. Field model representation principles of the concept SEDUCTION in modern English. – Article.

The article deals with the problem of structural organization and verbalization of the concept SEDUCTION. The research pays special attention to the concept field model that allows getting the overview of the peculiarities of its representation and outline the boundaries of specific characteristics that reflect the content of the concept SEDUCTION.

Key words: concept, concept structure, periphery of the concept, field model of the concept, kernel of the concept.

Особливий інтерес до дослідження концепту, який є стрижневим у когнітивній лінгвістиці, спостерігається протягом останніх десятиріч, що засвідчує ціла низка розробок, присвячених зазначеному феномену. Варто зауважити, що термін *концепт* є парасольковим, оскільки охоплює предметні області міждисциплінарних наукових напрямлень і використовується представниками різних наук: лінгвістами, культурологами, філософами, логіками, психологами. Методологічна основа концептуального аналізу мовних даних розкрита в роботах О. С. Кубрякової [6] та Ю. М. Караулова [5].

Лінгвокультурологічний підхід до аналізу концептів знаходимо в працях таких лінгвістів, як В. І. Карасик [4], В. А. Маслова [7]. Психолінгвістичне тлумачення концепту розглянуто в роботах О. О. Залевської [2; 3]. Досить поширеними є праці, присвячені розробці методики концептуального аналізу, таких дослідників, як А. П. Бабушкін [1], І. А. Стернін [8; 9], З. Д. Попова [8; 9].

Попри численні праці, присвячені опису різних концептів, концепт SEDUCTION досі залишається невирішеним питанням у сучасній лінгвістиці, що зумовлює актуальність дослідження та збільшує інтерес до подальшого вивчення цього феномена. Концепт SEDUCTION грає ключову роль як у житті окремого індивіда, так і суспільства загалом. Доцільність аналізу концепту SEDUCTION вбачається у визначенні його місця в життєдіяльності та взаємодії членів мовного колективу. Тому об'єктом дослідження є феномен спокуси, репрезентований в англійській мовній картині світу концептом SEDUCTION, а предметом наукового пошуку є вербальні засоби актуалізації концепту SEDUCTION в англійській

мові дискурсі, поняттєві характеристики та його польова модель.

Метою статті є побудова польової моделі концепту SEDUCTION. Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) здійснення компонентного аналізу лексеми seduction, яка є вербалізатором концепту SEDUCTION; 2) виокремлення в компонентній структурі зазначеної лексеми центральних та периферійних елементів; 3) реконструкція та графічне моделювання на основі отриманих даних польової структури концепту SEDUCTION; 4) обґрунтування отриманих результатів та окреслення перспектив подальшого дослідження вербалізації концепту SEDUCTION.

Матеріалом дослідження стали відомі лексикографічні електронні джерела, а саме: 32 тлумачних словники англійської мови (Oxford English Dictionary, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Cambridge Advanced Learner's Dictionary, the American Heritage Dictionary of the English Language, Merriam-Webster English Dictionary, Wiktionary, Webster's New World College Dictionary, 4th Ed., the Wordsmyth English Dictionary-Thesaurus, Heinle's Newbury House Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Collins English Dictionary, Macmillan English Dictionary, Dictionary.com, WorldNet Online Dictionary, Vocabulary.com, UltraLingua English Dictionary, Merriam-Webster Learner's Dictionary, GNU Collaborative International Dictionary of English, Allwords.com, Mnemonic Dictionary, LookWAYup Translating Dictionary Thesaurus, the Century Dictionary and Cyclopedia, WordWeb, Oxford Advanced American Dictionary, Word Info, Chambers 21st Century Dictionary, Talking Dictionary, American Dictionary of the

English Language by Noah Webster, 1828 edition, Sensagent Dictionary, Mondofacto Dictionary, Thinkexist Dictionary, Elook Online Dictionary), 1 етимологічний словник англійської мови (Chambers Dictionary of Etymology); 1 візуальний графічний словник англійської мови (Visuwords Online Graphical Dictionary); 9 лінгвістичних енциклопедій-тезаурисів, які надають синоніми й асоціативні слова до лексеми *seduction* (Lexical FreeNet Connected Thesaurus, Roget's 21st Century Thesaurus, Third Edition, Merriam-Webster English Thesaurus, Collins Thesaurus, Chambers Thesaurus, Infoplease Thesaurus, Macmillan English Thesaurus, Visual Thesaurus, Moby Thesaurus II by Grady Ward, 1.0); 3 словники синонімів англійської мови (English Synonym Dictionary, Synonymy – Online Synonym Dictionary, Soule's Dictionary of English Synonyms).

Матеріал тлумачних словників та енциклопедій робить можливим розкриття змісту концепту, дослідження специфіки його мовного вираження й відповідає поставленій меті.

Поняття концепту міцно закріпилося в лінгвістичній науці, проте не існує його єдиного тлумачення, про що свідчить різниця в лінгвокогнітивному, лінгвокультурологічному та психолінгвістичному підходах до визначення терміна концепт. У сучасному мовознавстві загальноприйнятим є визначення концепту, запропоноване О. С. Кубряковою, відповідно до якого концепт, що слугує для пояснення ментальних ресурсів свідомості людини та таких інформаційних ресурсів, які відображають знання людини про навколишній світ, є оперативною, змістовною одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці. Поняття «концепт» відповідає уявленню про ті розуміння, якими оперує людина в процесах мислення і які відображають зміст досвіду й знання, зміст результатів усієї людської діяльності та процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів знання» [6, 90]. Є підстави для визначення концепту як «дискретного ментального утворення, що є базовою одиницею розумового коду людини» [9, 60]. Концепт має відносно впорядковану будову, що є результатом пізнавальної діяльності особистості та надає комплексні енциклопедичні знання з елементами інтерпретації цієї інформації в межах суспільної свідомості.

Цей феномен розглядається як відкрита мікро-система, що взаємодіє із зовнішнім середовищем. Для концепту характерна неусталена організація. Ядро та периферія концепту можуть набувати польового опису. Прототипічні шари з яскраво вираженою чуттєво-наочною конкретністю та первинними образами відносяться до ядра концепту. До периферії концепту належать більш абстрактні ознаки. Периферійний статус свідчить про міру від-

даленості ознак від ядра за ступенем конкретності й наочності образного уявлення [8, 24]. Г. С. Щур визначає поле як спосіб існування угруповань лексичних елементів, що належать до різних рівнів мови, володіють загальними (інваріантними) властивостями поряд з ознаками, що відрізняють ці мовні одиниці одну від одної [10, 68].

Польова модель концепту SEDUCTION створена на матеріалі 37 словників: 32 тлумачних словників англійської мови, візуальному графічному словнику англійської мови (Visuwords Online Graphical Dictionary) та 4 лінгвістичних енциклопедій-тезаурисів (Visual Thesaurus, Merriam-Webster English Thesaurus, Macmillan English Thesaurus, Infoplease Thesaurus), які містять визначення лексеми *seduction*. Матеріал тлумачних словників допомагає розкрити зміст концепту, прослідити ієрархію основних значень слова, окреслити специфіку його мовної репрезентації. У результаті опрацьованих джерел з'ясовано, що концепт SEDUCTION має розгалужену компонентну структуру. Установлено квантативні характеристики компонентів значення лексеми *seduction*. Представлені ознаки дали змогу описати структуру концепту та виокремити ядро (найбільш частотні одиниці, конкретні, первинні образи), навколоядерний простір (менш частотні одиниці), ближню периферію (одиниці, віддалені від центру, більш абстрактні ознаки) та дальню периферію (маргінальні смислові атрибути) його концептуального поля.

На базі здійсненого аналізу маємо такі результати. Ядро концепту SEDUCTION представлено 4 складовими: 1) *the act of seducing someone*; 2) *enticing someone astray from right behavior*; 3) *the act of persuading somebody to have sex with you*; 4) *an act of winning the love or sexual favor of someone; conquest, success*. Наведені компоненти є домінантними, оскільки визначення 1) *the act of seducing someone* подано в 17 лексикографічних джерелах; 2) *enticing someone astray from right behavior* відображено в 16 лексикографічних джерелах; 3) *the act of persuading somebody to have sex with you* зазначено в 14 лексикографічних джерелах та 4) *an act of winning the love or sexual favor of someone; conquest, success* зафіксовано в 12 лексикографічних джерелах.

Компонент *the act of seducing someone* у свою чергу складається з таких елементів: 1) *the state of being seduced* (Webster's New World College Dictionary, 4th Ed., Collins English Dictionary); 2) *an act or instance of seducing, especially sexually* (Dictionary.com); 3) *the enticement of a person to sexual intercourse* (Merriam-Webster English Dictionary); 4) *the action or an act of seducing (a person) to do the misbehave* (Word info Dictionary).

Компонент *enticing someone astray from right behavior* розподіляється на: 1) *enticement to*

wrong doing, enticement to fail in some duty (GNU Collaborative International Dictionary of English, Mondofacto Dictionary); 2) enticing from the path of duty (American Dictionary of the English Language by Noah Webster, 1828 Edition); 3) enticement, especially to evil (the Century Dictionary and Cyclopedia); 4) corruption, act of leading astray (Talking Dictionary).

Компонент *the act of persuading somebody to have sex with you* вміщує: 1) the wrong or crime of persuading a woman to surrender her chastity (American Dictionary of the English Language by Noah Webster, 1828 Edition, Thinkexist Dictionary, GNU); 2) the act of persuading a woman to surrender her chastity (the Century Dictionary and Cyclopedia, Mondofacto Dictionary); 3) an act (situation) of persuading someone to have sex with you for the first time (Longman Dictionary of Contemporary English); 4) the process and act of persuading or convincing someone to do something, often sexual, against his or her wishes (Heinle's Newbury House Dictionary of American English).

Компонент *an act of winning the love or sexual favor of someone (conquest, success)* включає any successful enticement to engage in some sexual activity, especially intercourse (GNU Collaborative International Dictionary of English).

Концепт SEDUCTION має яскраво виражене ядро, що наводить на думку про його високу концептуальну сформованість та когнітивну стійкість. До навколоядерного простору концепту SEDUCTION відносяться такі конституенти: 1) *something that seduces or has the qualities to seduce (an enticement, temptation)* – 7 лексикографічних джерел; 2) *the qualities or features of something that make it seem attractive* – 6 лексикографічних джерел; 3) *a means of seduction* – 5 лексикографічних джерел; 4) *a tempting or attractive thing* – 5 лексикографічних джерел; 5) *the condition of being seduced* – 4 лексикографічних джерел.

Компонент *something that seduces or has the qualities to seduce; an enticement, temptation* містить that which seduces, or is adapted to seduce (GNU Collaborative International Dictionary of English).

Компонент *the qualities or features of something that make it seem attractive* охоплює: 1) features of something that make it seem very attractive (Macmillan English Dictionary, Macmillan English Thesaurus); qualities that attract by seeming to promise some kind of reward (Sensagent Dictionary).

Компонент *a means of seduction* складається з: 1) means of leading astray; as «the seductions of wealth» (GNU Collaborative International Dictionary of English, Mondofacto Dictionary, Thinkexist Dic-

tionary); 2) seductive influences: as the seductions of wealth (the Century Dictionary and Cyclopedia); 3) a means of seducing; enticement; temptation (Dictionary.com).

Компонент *a tempting or attractive thing* представляє: 1) something that interests and attracts people (Merriam-Webster English Dictionary, Merriam-Webster Learner's Dictionary); 2) something that strongly attracts people, but often has a bad effect on their lives (Longman Dictionary of Contemporary English).

Ближня периферія підрозділяється на такі мікрополя: 1) *the offense of inducing a woman to consent to unlawful sexual intercourse, by enticements which overcome her scruples* – 3 лексикографічних джерел; 2) *the act of influencing by exciting hope or desire* – 2 лексикографічних джерел; 3) *allurement to take some course of action* – 1 лексикографічне джерело; 4) *the desire to have or do something that you know you should avoid* – 1 лексикографічне джерело; 5) *act or pressure of giving in to a desire especially when ill-advised* – 1 лексикографічне джерело; 6) *the persuading (of a person, soldier, etc.) to desert his or her allegiance to something or someone; such as, the military service* – 1 лексикографічне джерело.

Дальня периферія (обмежена правовою сферою застосування) охоплює такі складові: 1) *the tort committed against a woman, or against her parent or master, by enticing her to surrender her chastity* – 1 лексикографічне джерело; 2) *the felony of, as a man, inducing a previously chaste unmarried female to engage in sexual intercourse on a promise of marriage* (dated) – 1 лексикографічне джерело.

На основі лінгвістичних енциклопедій – тезаурусів, словників синонімів та тлумачних словни-

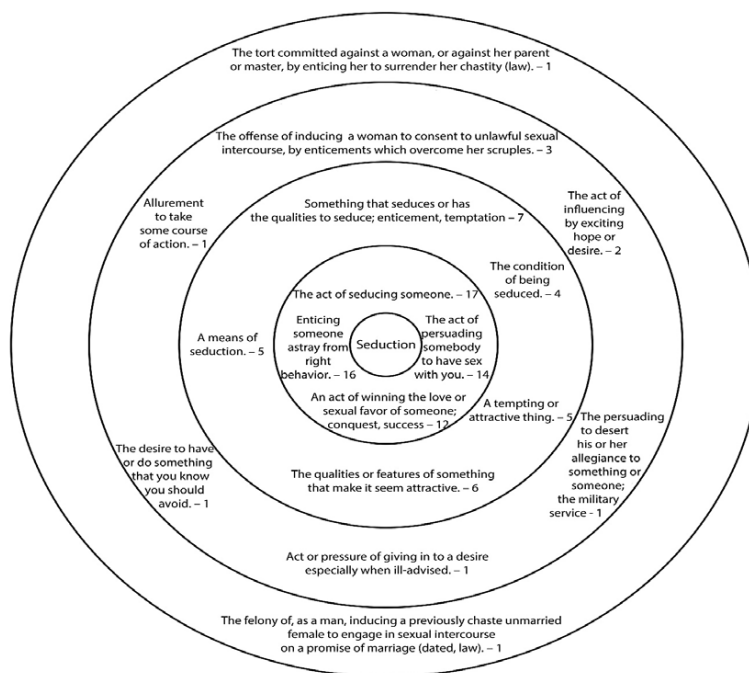

Рис. 1. Схема польової моделі концепту SEDUCTION

ків англійської мови – розроблено синонімічний ряд до лексеми *seduction*: 1) *seduce, especially sexually*: invitation, influence, score, tumbling, persuasion, lure, bedding, flirt, flirting, flirtation, flirtatious, love affair, dalliance, wooing, trump card, bewitchment, coquettish, coquetry, come-on, siren song, come-hither, seductiveness, sexual conquest; 2) *attract*: attraction, interest, pull, draw, success, advantage, charm, appeal, temptation, enticement, fascination, benefit, privilege, bait, enchantment, incentive, glamour, beckoning, merit, magnet, magnetism, charisma, decoy, tantalizing, inducement, desirability, allure, sex appeal, attractiveness, cajolery, drawing power, captivation, witchery; 3) *entice to surrender one's chastity*: power, ruin, betrayal, rape, abuse, deception, sway, corruption, leading off, misleading, mastery, domination, snare, beguiling, indignity, violation, degradation, dishonour, perversion, ravage, debauchery, forbidden fruit, defilement, ravishment, sexual assault, deflowering, defloration, beguilement.

На основі проведеного аналізу сформовано модель польової структури концепту *SEDUCTION*, яка отримала таке графічне зображення (рис. 1).

Можна зробити висновок, що польова модель концепту *SEDUCTION* має різнопланову та неоднорідну структуру, яка складається з ядерних, навколоядерних, периферійних елементів ближньої та дальньої дистрибуції, взаємопов'язаних один з одним, що не мають між собою суворих меж та утворюють маргінальну зону. Проведене польове дослідження сприяє вивченню концепту *SEDUCTION*, відтворює його комплексне відображення у свідомості носіїв англійської мови.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у визначенні місця мікроконцепту *SEDUCTION* у складі макроконцепту *TEMPTATION*, що уможливає формування цілісного уявлення про концепт *TEMPTATION*.

Література

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронежского государственного университета, 1996. – 104 с.
2. Залевская А. А. Концепт как достояние индивида / А. А. Залевская // Залевская А. А. Слово. Текст. Избранные труды / А. А. Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – С. 234–244.
3. Залевская А. А. Психолингвистический подход к проблеме концепта / А. А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под. ред. И. А. Стернина. – Воронеж : ВорГУ, 2001. – С. 39.
4. Карасик В. И. Лингвокультурная концептология : [учеб. пособие] / В. И. Карасик, Н. А. Красавский, Г. Г. Слышкин ; ВГПУ ; Калмыцкий гос. ун-т ; Науч.-исслед. лаборатория «Аксиологическая лингвистика». – Волгоград : Парадигма, 2009. – 116 с.
5. Караулов Ю. Н. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Ю. Н. Караулова. – М. : Русский язык, 1989. – 274 с.
6. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
7. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – М. : Тетра Системс, 2004. – 256 с.
8. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – 3-е изд., стереотип. – Воронеж : Истоки, 2003. – 191 с.
9. Попова З. Д. Семантико-когнитивный анализ языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2006. – 226 с.
10. Щур Г. С. О соотношении системы и поля в языке / Г. С. Щур // Проблемы языкознания : докл. и сообщ. сов. учених на X Междунар. конгр. лингвист. (г. Бухарест, 28 августа – 2 сентября 1967 г.). – М. : Наука, 1967. – С. 66–70.

УДК 811.111'373.2:911.375(410-25)

Митькина Е. Н.

ОБРАЗ ЛОНДОНА В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ

Статья посвящена исследованию образа Лондона в англоязычных художественных текстах. Многогранность данного образа столицы Великобритании складывается благодаря композиционно-лингвистическим средствам, используемым авторами, а также комплексному подходу к созданию образа Лондона на основе мифопоэтических и культурно-исторических факторов.

Ключевые слова: хронотоп, макроурбанистическое пространство, гендерная дифференциация, полицентричность, архаический образ, транспарентность.

Митькина Є. М. Образ Лондона в англомовних художніх текстах. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню образу Лондона в англомовних художніх текстах. Багатогранність образу столиці Великої Британії складається завдяки композиційно-лінгвістичним засобам, які вжиті авторами, а також комплексному способу створення образу Лондона на базі міфопоетичних та культурно-історичних факторів.

Ключові слова: хронотоп, макроурбаністичний простір, гендерна диференціація, архаїчний образ, транспарентність

Mitkina Ye. N. The image of London in English literature. – Article.

This article is dedicated to the research of London's image in the English artistic literature. The multi-sided image of Great Britain capital is based on the compositional and linguistic means, used by the English authors, and on the myth and poetics traditions, cultural and historical factors being of great importance.

Key words: chronotop, macro-urbanistic field, gender difference, archaic character, transparency.

Интерес к макроурбанистическим образам в художественной литературе проявляли многие исследователи [1; 2; 3; 4].

Вопросы организации урбанистического пространства в художественном тексте в связи с развитием всё новых направлений в литературе и новых форм организации хронотопа остаются актуальными и сегодня.

Город как макроурбанистическое пространство является неотъемлемой частью многих произведений, создавая культурно-исторический фон художественного текста (ХТ) или выступая в роли одного из действующих лиц наряду с персонажами-людьми.

В настоящей работе мы хотим показать, как складывается многогранный образ столицы Великобритании Лондона в ХТ англоязычных авторов XIX–XX вв., что и определяет объект данного исследования.

Предметом исследования являются конкретные композиционно-лингвистические средства создания образа Лондона в ХТ, а материалом исследования послужили произведения Дж. Пристли, Д. Голсуорси, В. Вулф и других известных писателей XIX – XX вв.

Новизна работы определяется комплексным подходом к созданию образа Лондона с учётом мифопоэтических и культурно-исторических факторов.

Как известно, в гендерном плане город как таковой нередко ассоциируется с женским началом [6; 7; 8].

Многие исследователи считают, что образ города, сравниваемого или отождествляемого с женским персонажем, в исторической и мифологической перспективе представляет собой частный, специализированный вариант более общего и архаического образа Матери-Земли, что предпо-

лагает жесткую связь женского детородного начала с пространством, в котором всё, что есть, понимается как порождение (дети, потомство) этого женского начала [6, 124].

Интересно, что это в полной мере можно отнести к Лондону, который в мифотворческих и исторических контекстах устойчиво ассоциируется с личным местоимением 3 лица единственного числа женского рода «she/her».

Так, у Дж. Тревельяна, известного историка Великобритании, Лондон идентифицируется именно как женское начало:

«London was governed by her own freely elected magistrates; policed in so far as she was policed at all, by her own constables; guarded by her own militia.

She surpassed her nearest English rivals, Bristol and Norwich, at least fifteen times in number of inhabitants» (12, 71).

В этом описании Лондона XVIII в. город предстаёт как женская сущность, что актуализируется с помощью целого ряда личных местоимений женского рода (*she; her*).

Однако в современной художественной литературе данный образ, связанный с женским началом, в должной мере не сохраняется и даже меняется на противоположный – маскулинный.

Так, в романе Дж. Пристли Лондон скорее ассоциируется с мужским началом. Более того, он предстаёт в образе своеобразного современного Молоха, который перемалывает своими стальными челюстями хрупкое человеческое существо.

Подобное представление складывается благодаря целому арсеналу различных стилистических средств, прежде всего метафор и сравнений. Лондон у Дж. Пристли – это не просто антураж, фон, а одно из главных действующих лиц, которое во

многим определяет судьбу персонажей-людей, по-разному ощущающих себя в городе.

В начале романа Лондон панорамно показан с точки зрения мистера Голспи, находящегося на судне, которое входит в столицу по Темзе. В сумеречном свете Лондон представляется мистеру Голспи настоящим старым чудовищем:

«And somehow this glimpse of St. Paul's suddenly made him realise that this was the genuine old monster, London» (11, с. 13).

Однако вместе с изменением настроения и воспоминаниями мистера Голспи меняется и образ Лондона. Это уже праздничный и веселый город:

«The sight of London Bridge itself too pleased him now, for all the buses had turned on their lights and were streaming across like a flood of molten gold. They brought another stream of pleasant images into Mr. Golsbie's mind, a bright if broken pageant of convivial London» (11, с. 14).

Праздничность вечернего Лондона передаётся с помощью таких мелиоративных прилагательных, как *bright, pageant, convivial*.

Таким образом, напряжённость ожиданий героя после долгого отсутствия в городе, переданная с помощью описания сумеречного Лондона, сменяется облегчением и даже радостью, которые соотносятся с описанием веселой, ночной жизни столицы.

У Дж. Пристли Лондон открывается своими различными гранями, но показан он не отстранённо, а пропущен через внутреннее «я» одного из действующих лиц.

Интересно, что не только персонаж наблюдает за Лондоном, но и Лондон внимательно всматривается в каждое новое лицо. Не случайно мистер Голспи как бы обменивается напряжёнными и внимательными взглядами с лондонскими зданиями и окнами, которые персонифицируются:

«But he still continued to look at it, and with respect, for the challenge remained, though not to the memory. Both the blind eyes and the lighted eyes of its innumerable windows seemed to answer his stare and to tell him that he did not amount to very much, not here in London. Then his gaze swept over the bridge to what could be seen beyond» (11, 13).

Здесь мистер Голспи и Лондон выступают как два равных персонажа-соперника, бросаая вызов друг другу. Этот индивидуально-авторский образ города, как видно из сказанного, далёк от женского начала. Лондон здесь скорее мужчина – конкурент, соперник.

Не менее важен Лондон в системе образов-персонажей и в романе В. Вулф «Дэллоуэй».

Здесь Лондон также остаётся важным звеном в общей содержательно-концептуальной структуре текста.

Лондон у В. Вулф – символ жизни, духовного и эмоционального опыта героев. Это ощущение

динамичности Лондона писательница передаёт через восприятия Кларенс Дэллоуэй:

«In people's eyes, in the swing, tramp, and trudge; in the bellow and the uproar; the carriages, motor cars, omnibuses, vans, sandwich men shuffling and swinging, brass bands; barrel organs; in the triumph and the jingle and the strange high singing of some aeroplane overhead what she loved; life; London, this moment of June» (13, 34).

Эффекта ощущения полноты жизни писательница достигает благодаря приёму калейдоскопического перечисления, где воедино сливаются визуальные и слуховые образы.

Вместе с тем нет никаких оснований считать, что В. Вулф подчёркивает в городе женское начало. С гендерной точки зрения Лондон здесь нейтрален.

В анализируемом романе Лондон полицентричен. Это восприятие города хорошо перекликается с идеей того, что в Лондоне каждый по-своему одинок. Действительно, каждый персонаж романа писательницы существует в своём Лондоне.

Перед читателем предстаёт не просто единый, цельный образ города – он складывается из нескольких образов Лондона, существующих в микромире отдельных персонажей.

У миссис Дэллоуэй – это респектабельный, аристократический Лондон, в микромире Септимуса Смита Лондон предстаёт как пространство выживания.

Эти микромиры переплетаются в книге, пересекаются они и в макропространстве романа, что в целом позволяет создать общую картину города.

Многофокусный показ Лондона даёт возможность прочувствовать его полицентричность, автономность и горизонтальность.

При этом образ имеет двусторонний функциональный характер. С одной стороны, Лондон встраивается в сюжетный мир произведения, выполняя функцию сюжетобразующего элемента. С другой стороны, восприятие Лондона разными персонажами позволяет читателю получить достаточно полную информацию о самом городе культурно-исторического характера.

У Дж. Голсуорси в его знаменитой «Саге о Форсайтах» Лондон предстаёт в поствикторианском образе. Он как бы освобождается от женских «одежек» многолетнего правления королевы Виктории и вступает в эпоху жесткого «мужского» XX в. (правление Георга V). Мужское начало Лондона становится всё более осязаемым в саге, в то время как женское начало отступает на задний план.

Лондон выглядит как мир собственничества, жесткой конкуренции, где нет места сентиментальности и мягкотелости. Лондон у Дж. Голсуорси – это прежде всего мир деловых людей. Вместе с тем писатель, как правило, воздерживается от прямых характеристик Лондона с помощью квалификаторов. Среди наиболее транспарентных в этом

отношении средств можно отметить уподобление Лондона аду в романе «Сдаётся в наём» (To Let):

«There are houses whose souls have passed into the limbo of Time? Leaving their bodies in the limbo of London» (10, с. 69).

Слово *limbo* здесь означает в первом случае «забвение», а во втором – «преддверие ада».

Однако подобные прямые характеристики встречаются в «Саге о Форсайтах» крайне редко. Превалируют косвенные средства, помогающие создать образ достаточно мрачного города. В частности, сюда можно отнести описание Лондона, потонувшего в густом тумане в «Собственнике», а также фрагмент выслеживания молодым Джолионом Боссини, происходящего на улицах тёмной и туманной столицы:

«He (George) had run his quarry to earth on a bench under one of the lions in Trafalgar Square, a monster sphynx astray like themselves in that gulf of darkness» (11, 323).

Редкие случаи описания «просветленного» Лондона встречаются тогда, когда речь идёт об умиротворенном состоянии действующих лиц, в частности Старого Джолиона:

«The day was still and clear and bright, and driving over to Park Lane from Stanhope Gate, old Jolyon had had the carriage open. Sitting back on the padded cushions, finishing his cigar, he had noticed with pleasure the keen crispness of the air, the bustle of the cabs and people; the strange, almost Parisian, alacrity that the first fine day will bring into London streets after a spill of fog or rain. And he felt so happy» (11, с. 361).

В целом же Лондон напоминает у Дж. Голсуорси сдержанного делового джентльмена, не склонного к излишней сентиментальности.

У А. Конан Дойля в его серии рассказов о Шерлоке Холмсе зловещие улицы Лондона противопоставляются домашнему уюту викторианского интерьера, очагу. «Имперский уют – этим оксюморонам в целом можно описать Лондон» [1, 75].

Достаточно показателен в этом отношении следующий фрагмент из рассказа «Пять апельсиновых зёрнышек» («The Five Orange Pips»), где «камину» противопоставлена разыгравшаяся буря:

«It was in the latter days of September, and the equinoctial gales had set in with exceptional violence.

All day the wind had screamed and the rain had beaten against the windows, so that even here in the heart of great, hand-made London we were forced to raise our minds for the instant from the routine of life, and to recognize the presence of those great elemental forces, which shriek at mankind through the bars of his civilization, like untamed beasts in a cage.

As evening drew in, the storm grew higher and louder, and the wind cried and sobbed like a child in the chimney. Sherlock Holmes sat moodily at one side of the fireplace cross-indexing his records of crime, while I at the other was deep in one of Clark Russel's

fine sea-stories until the howl of the gale from without seemed to blend with the text, and the splash of the rain to lengthen out into the long swash of the sea waves» (9, 82).

Выразительное описание непогоды только подчёркивает атмосферу уютного дома на Бейкер Стрит, олицетворением которого является знаменитый камин, возле которого коротают вечера герои А. Конан Дойля.

Мифологемы преступного Лондона-ада – это тьма, туман, сырость. «Туману, – как пишет Вайль, – противопоставлен камин» [1, 74].

В описании Лондона доминируют серые цвета, небо темнеет от дыма, освещаются только главные улицы, зонтики имеют чёрный цвет и т. д.: «Полости слабого, неверного сияния, в котором, как белые облака, клубился туман. В бесконечной процессии лиц, прорывавшихся сквозь узкие коридоры света <...> мне почудилось что-то жуткое, будто двигалась толпа привидений. Как весь род человеческий они возникали из мрака и снова погружались во мрак» [1, 74].

Этому внешнему Лондону, где ежечасно происходят какие-нибудь преступления, противопоставлен викторианский интерьер уютного дома миссис Хадсон, в котором пребывают герои А. Конан Дойля.

Представленный краткий обзор некоторых урбанистических фрагментов из художественных текстов в оригинале и переводе позволяет сделать следующие предварительные выводы.

Вопреки представлению о превалировании женского начала в образах городов, которое восходит к мифологической и библейской традиции, в англоязычных художественных текстах город часто предстаёт как воплощение мужского начала.

Сказанное в полной мере можно отнести и к образу Лондона, который в художественных текстах преимущественно строится как воплощение мужских качеств. Литературный Лондон, как правило, сдержан, суров и порой даже безжалостен к своим обитателям.

Образ Лондона складывается как из прямых атрибутивных характеристик города, так и косвенных, то есть описательных элементов.

Выдвижение на первый план мелиоративных или пейоративных оценок города во многом определяется индивидуальными психологическими особенностями субъекта наблюдения и описания (нарратора или персонажа), его настроением или жизненными установками.

Дальнейшее исследование макроурбанистической образности позволит выявить механизмы создания образов различных городов, определить их функциональную нагрузку и степень участия в сюжетно-композиционных построениях художественного текста.

Литература

1. Вайль П.Л. Гений места / П.Л. Вайль. – М. : Астрель, 2011. – 448 с.
2. Венцлова Т. Путешествие из Петербурга в Стамбул / Т. Венцлова // Октябрь. – 1992. – № 9. – С. 170–177.
3. Лотман Ю.М. Символика Петербурга и проблемы семиотики города / Ю.М. Лотман // Учёные записки Тартуского гос. ун-та. – 1984. – № 664. – С. 31–32.
4. Русов А.А. Город Гоголя / А.А. Русов // Нева. – 1990. – № 12. – С. 172–187.
5. Целкова Л.Н. Поэтика сюжета в романе Андрея Белого «Петербург» / Л.Н. Целкова // Филологические науки. – 1991. – № 2. – С. 11–20.
6. Топоров В.Н. Заметки по реконструкции текстов. Ч. IV. Текст города-девы и города-блудницы в мифологическом аспекте / В.Н. Топоров // Исследования по структуре текста / отв. ред. Т.В. Цивьян. – М. : Наука, 1987. – С. 121–132.
7. Франк-Каменецкий И.Г. Отголоски представлений о матери-земли в библейской поэзии / И.Г. Франк-Каменский // Язык и литература. – 1932. – Т. 8. – С. 121–136.
8. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности / О.М. Фрейденберг. – М. : Наука, 1978. – С. 491–531.

Иллюстративные источники

9. Conan Doyle A. The Adventures of Sherlock Holmes / A. Conan Doyle. – М. : Manager, 2001. – 256 p.
10. Galsworthy J. To Let / J. Galsworthy. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1954. – 308 p.
11. Galsworthy J. The Man of Property / J. Galsworthy. – М. : Foreign Languages Publishing House. – 440 p.
12. Priestley J.B. Angel Pavement / J.B. Priestley. – М. : Progress Publishers, 1974. – 504p.
13. Trevelyan G.M. Illustrated English. Social History: 3. – London : Longman, 1960. – 272 p.
14. Woolf V. Mrs. Dalloway and Essays / V. Woolf. – М. : Rainbow, 1984 – 400 p.

Мікрюкова К. О.

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «МІСТО» В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ІРЕНИ КАРПИ**

Статтю присвячено дослідженню функціонально-граматичного аспекту вербалізації лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах Ірени Карпи. Узагальнено наявні лінгвістичні дослідження з теорії лексико-семантичного поля. Виділено основні лексико-семантичні групи лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах Ірени Карпи.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, вербалізація.

Мікрюкова Е. А. Функционально-грамматический аспект вербализации лексико-семантического поля «город» в художественных произведениях Ирэны Карпы. – Статья.

Статья посвящена исследованию функционально-грамматического аспекта вербализации лексико-семантического поля «город» в художественных произведениях Ирэны Карпы. Обобщены лингвистические исследования по теории лексико-семантического поля. Выделены основные лексико-семантические группы лексико-семантического поля «город» в художественных произведениях Ирэны Карпы.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, лексико-семантическая группа, вербализация.

Mikyukova K. O. The functional-grammatical aspects of verbalization of the lexico-semantic field «city» in Irena's Karpa artistic works. – Article.

The article focuses on the study of functional-grammatical aspects of verbalization of the lexico-semantic field «city» in Irena's Karpa artistic works. Linguistic researches on the theory of lexical-semantic field were detached. Basic lexico-semantic groups of lexico-semantic field of «city» were allocated in Irena's Karpa artistic works.

Key words: lexico-semantic field, lexico-semantic group, verbalization.

Сучасна лінгвістика дозволяє дослідникові використати різні методи та прийоми системно-структурного аналізу семантики мови. На початку ХХІ ст. у працях лінгвістів різних років укорінився термін «поле» (field). Будь-яке мовне поле – це інвентар елементів, пов'язаних між собою структурними зв'язками; елементи поля мають семантичну спільність та виконують у мові одну функцію. Поле може поєднувати однорідні та різнорідні елементи, у структурі поля виділяються мікрополя. Поле складається з ядерних та периферійних елементів. Ядро консолідується навколо компонента – домінанти. Ядерні елементи виконують функцію поля, систематично застосовуються, є найбільш частотними та обов'язковими для поля, виконують функцію поля найбільш однозначно. Частину функцій виконує ядро, частину – периферія, межа між ядром та периферією не є чіткою, тому елементи поля можуть належати до ядра одного поля та периферії іншого й навпаки. Різні поля частково нашаровуються одне на одне, утворюючи зони поступових переходів.

Проблема міста та процесів урбанізації є надзвичайно актуальною останнім часом. Це обумовлено тим, що місто значною мірою визначає характеристики та соціокультурний потенціал суспільства на всіх етапах цивілізації.

Лексико-семантичні поля вивчалися у вітчизняній лінгвістиці багатьма вченими.

За визначенням О. Селіванової лексико-семантичне поле – це парадигмальне об'єднання одиниць певної частини мови за спільністю інтегрального компонента значення (архісеми). Вона зазначає, що лексико-семантичне поле має свій

центр, який включає найбільш уживані слова з яскравим інтегральним компонентом, та периферію, яка містить слова менш частотні за вживанням, стилістично забарвлені [5, 282]. А вербалізація, за визначенням науковця, – це «переведення певного змісту, думки у вербальну (словесну) форму природної мови» [5, 60].

Оригінальною є думка Л. Лисиченко про те, що лексико-семантичним полем як групою слів є «велике угруповання лексико-семантичних варіантів, що пов'язані одним відрізком дійсності та належать до різних частин мови. Лексико-семантичне поле складається не з лексем у повному складі їх значень, а з лексико-семантичних варіантів, які є одиницями семантичного аналізу» [3, 142].

Як справедливо зазначає М. Кочерган, лексико-семантичне поле – це «найбільше парадигматичне об'єднання, сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ» [1, 265]. Мовознавець розглядає поле як «мозаїку слів», де кожне окреме слово має певне місце в лексико-семантичному просторі. Ця мозаїка не збігається в різних мовах, бо кожна мова по-своєму членує об'єктивний світ» [1, 266]. М. Кочерган зауважує, що лексико-семантичне поле має ядро та периферію. До ядра науковець відносить найважливіші слова, пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями, які утворюють синонімічні, антонімічні й родо-видові групи; до периферії – функціонально менш важливі слова. Окрім того, на думку мовознавця, у межах лексико-семантичного поля є лексико-семантичні групи,

а всередині лексико-семантичних груп – лексико-семантичні категорії – синоніми, антоніми, коверсиви, гіпоніми [1, 267].

Поняття лексико-семантичного поля не тотожне поняттю «лексико-семантична група». Лексико-семантична група є фрагментом, частиною лексико-семантичного поля з більш чітко визначеними семантичними зв'язками [4, 125].

Т. Крехно справедливо зазначає, що лексико-семантична група – це «...лексична множина різноструктурних одиниць, сформована на підставі спільності семантичного ядра, що зумовлює взаємозалежність і взаємовідношення елементів групи як одиниць мовної системи» [2, 20].

Отже, поле – це складана структура, що містить низку елементів, пов'язаних між собою системою відношень. Лексико-семантичне поле об'єднує лексико-семантичні групи. Структура поля містить ядро та периферію, консолідовану навколо ядра. Ядерні компоненти є найчастотнішими. Вони виконують функцію поля найбільш однозначно та є обов'язковими для цього поля. Поле розподіляє функції між ядром та периферією. Межа між ядром та периферією плинна. Елементи, що утворюють поле, мають семантичну близькість та виконують у мові спільну функцію.

Мета статті – розкрити функціонально-граматичний аспект вербалізації лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах Ірени Карпи. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі основні завдання: узагальнити наявні лінгвістичні дослідження з теорії лексико-семантичного поля; з'ясувати специфіку лексико-семантичного поля та лексико-семантичної групи; виділити основні лексико-семантичні групи лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах Ірени Карпи.

Творчість Ірени Карпи є показовою для нової літератури мегаполісу. Аналіз її прози («50 хвилин трави», «Перламутрове порно (Супермаркет самотності)», «Bitches Get Everything») дозволив виділити ядро (107 контекстів), ядерну зону (20 контекстів), ближню периферію (62 контексти) та дальню периферію (128 контекстів).

Лексеми, що є ключовими в мові художніх творів Ірени Карпи, складають ядро лексико-семантичного поля «місто»: Берлін (3), Істамбул (2), Київ (15), місто (63), Москва (5), Одеса (2), Соронг (2), столиця (3), Харків (3), центр (9).

Ядерну зону формують контексти з дериватами основних репрезентантів та словами, що містять сему «місто»: київський (3), містечко (9), міський (4), московський (2), приміський (2).

До ближньої периферії належать слова та словосполучення з імпліцитним вираженням поняття «місто» (контекстні синоніми, слова в переносному значенні): аеропорт, аптека, базар (2), вулиця (7), готель (7), кав'ярня (2), каналізація (2), кафе (3), квар-

тал, квартира (5), кінотеатр (2), лавка (2), магазин, мегаполіс (2), монастир, окружна, палац, парк (2), під'їзд (2), поїзд (2), пробка (2), район, ресторанчик (2), санаторій, сауна (2), світлофор, станція, стоянка, трамвай (2), тротуар, університет.

Дальню периферію складають контексти, що включають синтагматичні (лінійні) поєднання слів, котрі перебувають у смислових зв'язках зі всіма типами репрезентантів: бридке, було (2), велике (2), вибрали, видається, відросток, ворони, все, ганяти, глиняне, гуляти, делірієм, дихає, діряве, древнє, є (5), жити (6), з'являтися, задрипаний, закрито, залишитися (2), застрягло, зимне (2), зореносна, їздити (3), імпотент, індустріальне (2), їхати (2), кінець, кохане, красиве (2), лежить, любе, люблю (3), маленьке, межа, міняється, моє (2), надсилати, назва, найкрасивіше (2), наметове, наше (4), нев'ібенно, незнайоме, ненависне (2), непривітне, неприязнь, нічне (3), образ, панорама, переїздити, пиво, південне (2), плутати, поїхати (2), порохняве, поцілувало, приморське (2), пристрасно, провінційне (3), прогулятися, пропихуватися, прощавай, рахувати, розсмоктуватися, ростило, сакральне, своє, село, середньовічне, сидіти, сонне, сонце, старе (3), стояло, сухе, тазик, там (2), те (3), туристи, це (5), чуже (2), ялозяться.

Найчисленнішою (56 одиниць) є **субстантивна лексико-семантична група**. Вона включає субстантиви різних тематичних груп, об'єднані навколо іменника «місто».

Значний обсяг цієї групи становлять іменники – власні назви міст: *Берлін, Істамбул, Київ, Москва, Одеса, Соронг, Харків*: «У **Соронг**? – Ми з Руфусом вже дістали одне одного несвіжими каламбурами про «соронг» як чоловічу спідницю і **Соронг як місто**. – Не... У Факфак, – а що, таке місто теж там є. На карті подивіться» (6, 94).

Широко представлені в межах цієї лексико-семантичної групи іменники, що означають установи, організації, заклади відпочинку та розваг: *аптека, готель, кав'ярня, кафе, кінотеатр, магазин, ресторанчик, сауна* тощо: «Ти знаєш, що навколо ніхто тут особливо не живе – так, **санаторії, готелики**» (8, 17).

На позначення просторової структури міста вжито лексеми: *окружна, парк, район, квартал, вулиця, стоянка, базар* тощо: «Та й **базар** о цій порі – не найліпше місце. Знаєте, ці містечкові заворушки...» (7, 33).

Незначна кількість іменників цієї групи – назви транспорту та назви на позначення вуличної інфраструктури: *трамвай, поїзд, світлофор, тротуар, каналізація*: «Нікіта кудись побіг, а я мямлю його ім'я, слова «тьолка», «гандон», «йобаний фестиваль», «поїзд», «Київ», «всіх повбиваю» і «де мама». Ну так, мені себе жалко. А що?» (6, 14); «Та незважаючи й на це, Євка ковзала тінню повз

усіх: університет, робота, міські **протуари, під'їзд**» (7, 24).

У дальній периферії широко представлені субстантиви – назви абстрактних понять: образ, панорама, деліріум, сонце тощо: «Якось невідповідно тепер у **Києві сонце**. Я не виходжу з дому, не розчиняю вікон і ні з ким не спілкуюся. Хіба з тобою, бо ти... гаразд, щось не можу придумати нічого пристойного» (7, 10).

Друга за кількістю лексико-семантична група – **атрибутивна** (31 одиниця).

До атрибутивної лексико-семантичної групи належать прикметники, що відображають такі ознаки:

– належності: *київський, московський, міський*: «В одному з двох існуючих **міських** кінотеатрів показували «еротику» – заляканих дівчат у мокрому напівпрозорому одязі» (8, 23);

– розміру та зовнішнього вигляду: *велике, маленьке, красиве, найкрасивіше, старе* тощо: «Приватне життя, самотність – практично недозволена розкіш. Ось чому я в свій час і звалила з Яви в Україну, де всім на тебе начхати. Принаймні, на щастя у моєму **Великому Місті**» (8, 20);

– внутрішнього сприйняття: *чуже, глиняне, сухе, сонне, сакральне, любе, кохане* тощо: «Раптом їй чомусь згадався якийсь давній африканський сон: *приречене до смерті глиняне порохняве місто, жінки в багряній одежі і її кволе бажання звідти втекти*» (7, 51);

– простору та часу: *приміське, південне, нічне, середньовічне* тощо: «А кому б вдалося це зрозуміти після моря випитого коньяку на крижаній вулиці **середньовічного міста** зі світлом-моїх-очей письменниці Повалєвою?!» (6, 10).

Третьою за кількістю є **вербальна лексико-семантична група** (29 одиниць).

Дієслова цієї лексико-семантичної групи означають:

– буття: *було, жити, є*: «маємо європейський одяг, хочемо **жити в місті**... – статечно повідав наш гід, зачиняючи двері найрозбеханішого на світі джипу, щедро прикрашеного переливними зображеннями Матінки Божої, кислотно-рожевими пластиковими квітами й електричними гірляндами» (6, 94);

– рух: *ганяти, їхати, переїздити, поїхати*: «Євка зібрала рюкзак і **поїхала до Києва**, перед від'їздом проте, люб'язно попрощавшись із батьками (мама досить мило розбудила її, а тато через свого зама виявив бажання провести її на потяг. Він не прийшов, але яка різниця)» (7, 18);

– процес: *ялозитися, розсмоктуватися, прогулюватися, пропихуватися, з'являтися* тощо: «Вона трохи гоїдається й вирішує піти **прогулятися** нічним містом. Живе в доволі жирному районі, але сама – явна яппі-кіллер» (6, 74).

Прономінальна лексико-семантична група (сім одиниць) включає присвійні займенники –

моє, своє, наше; вказівні займенники – *це, те*; означальні – *все, жодне*: «Євка дзвонила йому в **Те Місто** цювечора, виводячи з себе Данину маму, в якій за кілометр від Євки починалась алергія на перебіг із серцевими нападами» (7, 11). Звертаємо увагу на особливу авторську орфографію під час написання займенника *те*. Особлива орфографія акцентує на конкретному місті.

Адвербіальна лексико-семантична група (дві одиниці) складається з двох означальних прислівників – *нев'їбенно, пристрасно* та прислівника місця – *там*: «Так от, *геть поки що це місто. Там, де ми зараз, навряд чи всі люди і знають про її існування*» (8, 52). Обсценна лексика допомагає краще передати всю гаму почуттів та переживань персонажів.

Отже, у складі лексико-семантичного поля «місто» в мові творів Ірени Карпи виділено основні лексико-семантичні групи. За функціонально-граматичною функцією одиниці поля об'єднуємо в п'ять лексико-семантичних груп: субстантивну, атрибутивну, вербальну, прономінальну та адвербіальну. Субстантивна лексико-семантична група включає власні назви міст; іменники, що означають установи, організації, заклади відпочинку та розваг; лексеми на позначення просторової структури міста; назви транспорту та назви на позначення вуличної інфраструктури; назви абстрактних понять. До атрибутивної лексико-семантичної групи належать прикметники, що відображають ознаки належності, розміру та зовнішнього вигляду, внутрішнього сприйняття, простору та часу. Дієслова вербальної лексико-семантичної групи означають буття, рух, процес. Прономінальна лексико-семантична група включає присвійні, вказівні та означальні займенники. Адвербіальна лексико-семантична група складається з означальних прислівників та прислівника місця.

Найяскравіше лексико-семантичне поле «місто» представлено в творах Ірени Карпи, у яких відтворено його широкі зображальні можливості: від передачі внутрішнього світу героя до відтворення великих епічних картин із життя українців. Твори письменниці спрямовані на читачів, які йдуть у ногу із часом. У них відображено своєрідне бачення сучасного буремного життя. Змінилися часи, порушилися патріархальні традиції, з'явилося нове. Місто також зазнало змін.

Лексико-семантичне поле «місто» в творчості Ірени Карпи відзначається розкутістю, сучасністю, особливим колоритом. У лексико-семантичному полі «місто» зливається історія й сьогодення, консерватизм та прогрес. Звідси – авторське художнє сприйняття міста в ареолі буденності та хаосу.

Планується провести детальний аналіз лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах письменників-постмодерністів.

Література

1. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : [підручник] / М.П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
2. Крехно Т.І. Історія ЛСГ «плати – податки – повинності» в українській мові XV – XVIII ст. (на матеріалах українських пам'яток) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.І. Крехно. – Х., 2005. – 19 с.
3. Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови / Л.А. Лисиченко. – Х. : Харківський держ. пед. ун-т ім. ім. Г. С. Сковороди, 2006. – 150 с.
4. Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови / Л.А. Лисиченко. – Х. : Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1997. – 131 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Карпа І.І. Bitches Get Everything / І.І. Карпа. – Х. : Книжковий клуб сімейного дозвілля, 2007. – 112 с.
7. Карпа І.І. 50 хвилин трави / І.І. Карпа. – Х. : Фоліо, 2004. – 34 с.
8. Карпа І.І. Перламутрове порно (Супермаркет самотності) / І.І. Карпа. – К. : Дуліби, 2005. – 98 с.

Никитченко К. П.

КОГНІТИВНА ПРИРОДА ОКАЗІОНАЛІЗМІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Стаття присвячена вивченню okazionalizmів крізь призму когнітивної лінгвістики. Проаналізовано наукові розвідки про okazionalizmi в межах когнітивної парадигми, виявлено сутність okazionalizmu як когнітивного явища.

Ключові слова: okazionalizm, когнітивна лінгвістика, квант знання, ментальний конструкт.

Никитченко К. П. Когнитивная природа okazionalizмов сквозь призму когнитивной лингвистики. – Статья.

Статья посвящена изучению okazionalizмов сквозь призму когнитивной лингвистики. Проанализированы научные исследования об okazionalizмах в рамках когнитивной парадигмы, выявлена сущность okazionalizмов как когнитивного явления.

Ключевые слова: okazionalizm, когнитивная лингвистика, квант знания, ментальный конструкт.

Nykytchenko K. P. Cognitive nature of occasionalisms through the prism of cognitive linguistics. – Article.

The article deals with the study of occasionalisms through the prism of cognitive linguistics. Scientific exploration of occasionalisms within the cognitive paradigm is analyzed and the essence of occasionalisms as cognitive phenomena is shown.

Key words: occasionalisms, cognitive linguistics, quant of knowledge, mental construct.

В останні десятиріччя аналіз okazionalizmів слів – позасистемних мовних та мовленнєвих явищ – викликає всебічний інтерес у фахівців [10, с. 52], які розглядають аналізоване поняття з різних боків: словотвірного (О.А. Земська, Р.Ю. Намитокова, І.С. Улукханов), лексикологічного (О.І. Олександрова, М.А. Бакіна, О.Г. Ликов), ономазіологічного (О.А. Габінська, О.С. Кубрякова), комунікативного (Ю.О. Несерова, І.А. Нефляшева) тощо. На сучасному етапі лінгвістичних пошуків все частіше вирішення різноаспектних проблем мовознавчих студій пов'язується з когнітивною наукою, тобто вивченням особливостей представлення знань у мові, співвідношенням когнітивних і мовних структур (А.Д. Белова, М.М. Болдирев, А. Вежицька, Д. Геррерс, О.С. Кубрякова, М.М. Полужин). Отже, питання когнітивної природи okazionalizmів набувають новітнього бачення й осмислення.

Метою статті є вивчення особливостей okazionalizmів як когнітивного явища.

Окреслена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- розглянути поняття «okazionalizm» із позиції когнітивної парадигми лінгвістичних досліджень;
- визначити когнітивну природу okazionalizmів.

У межах когнітивного підходу, основні концепції якого були сформульовані в працях О.С. Кубрякової, дослідження okazionalizmів проводилось переважно в межах різних способів словотворення (О.Г. Баталов, М.М. Полужин, В.М. Юшак, С.А. Жаботинська) або номінативних процесів (Е.С. Азнаурова, А.А. Уфимцева, О.В. Ребрій), проте й досі не визначені характерні риси okazionalizmів як когнітивного явища.

Важливим для вивчення когнітивної специфіки okazionalizmів є, на нашу думку, розуміння ключових його властивостей, які можна звести до такого:

1. Okazionalizmi позначають певний фрагмент світу, так званий «квант знання» (за термінологією О.С. Кубрякової та В.Д. Бялика) про навколишній світ, який сприйнятий автором. Іншими словами, okazionalizmi є «вербалізованим квантом інформації про навколишню дійсність» [4, 1], що протиставляється їхній семантиці в традиційному розумінні.

Зasadничою в цьому аспекті є думка про те, що okazionalizmне слово – це «одиниця зберігання, вилучення, отримання й систематизації нового знання» [9, 56]. Такий підхід до опису okazionalizmного слова є, на наш погляд, доволі перспективним, оскільки дозволяє розглянути, як саме акумулюються певні пласти мовного знання, інтерпретуються сучасні реалії та явища дійсності у свідомості мовної особистості [6].

2. Okazionalizmi залучаються до структури нашого попереднього досвіду. За таких умов у центрі уваги знаходяться знання та досвід людини, тобто її онтологічна (знання про світ) та аксіологічна (оцінка суб'єктом світу) картини світу в різних сферах діяльності [2]. Адже без фіксації знань ціннісного, аксіологічного характеру ми опиняємося поза полем людського досвіду [1, 12], що виключається самою природою okazionalizmного слова як експресивної, характеризуючої одиниці, створеної конкретним індивідом.

Як правило, okazionalizmi формуються з наявного мовного матеріалу, а не виникають як абсолютно нові звукосполучення [10, 52]. Вони утворені від іншого слова чи словосполучення й характеризуються семантичним виведенням із твірного слова та подвійною референцією.

Проте значення похідного okazionalizmного слова не завжди можна вивести із твірного. Прозорість внутрішньої форми okazionalizmu в більшості випадків не веде безпосередньо до його розуміння, адже морфемний склад такого слова є лише базисом на шляху осягнення його смислу.

Сутність когнітивної природи okazіоналізмів полягає в тому, що вони є результатом «зв'язку наявного досвіду з новим» [3, 45] і слугують проявом кореляцій між твірним словом, з одного боку, та «структурами свідомості чи структурами знання» [9, 59] – з іншого.

Крізь призму когнітивної семантики може бути осмислена й така властивість похідного слова, як подвійна референція, тобто «здатність людини характеризувати нове знання за допомогою вже відомого, комбінувати готові й відпрацьовані структури знання з метою вираження нового, використовувати знання словотвірних моделей як готових форм представлення знань про світ» [9, 407].

3. Okazіоналізми фіксують результат мислення, яке може оперувати незвичайними зв'язками уявлень, що виявляється в асоціативно-образній природі слова [5, 40]. Ця особливість яскраво представлена в словах, утворених за аналогією до інших та шляхом підміни компонентів у слові.

4. Когнітивна структура okazіоналізму є особливим ментальним конструктом, результатом інтеграції ментальних просторів (ця ідея лежить в основі концепцій М.М. Четіної, Н.І. Коробкіної та О.Г. Баталова). Суть концептуальної інтеграції полягає в змішуванні двох ввідних ментальних просторів, результатом якого є простір-бленд, який об'єднує елементи, частково запозичені з ввідних просторів, і має власну емерджентну структуру [12; 13].

Вслід за Ю.П. Єрмоленко розглянемо когнітивну структуру компресивного okazіоналізму *weddiquette*, яка складається з двох ввідних просторів *wedding* та *etiquette*, спільними для яких можуть бути такі елементи: *formalsituation*, *presenceofpublic*. Набір специфічних елементів простору *wedding* може включати *ceremony*, *bride*, *groom*, *party* тощо, для простору *etiquette* специфічними елементами є *rules*, *polite behaviour* [7, 14]. Процес концептуальної інтеграції цих двох просторів веде до того, що в результаті складних ментальних операцій утворюється простір-бленд, семантика якого є незалежною від ввідних просторів: правила поведінки під час весілля.

5. Okazіоналізми виникають внаслідок комунікативно-прагматичної інтенції мовця передавати нову інформацію, яка є квінтесенцією вражень, емоцій, оцінок, а також стимулювати певну реакцію реципієнта, викликавши в його уяві образ об'єкта номінації [5, 41].

6. Okazіоналізми характеризуються зниженням рівня вмотивованості та іконічності (є іконічним знаком діаграматичного типу).

На противагу звичайним похідним словам okazіональні є своєрідними «словотвірними аномаліями» [8, 318] в системі дериваційних правил породження слів, що призводить до зниження рівня вмотивованості та іконічності похідного слова. Проте окремі лінгвісти [8, 374] дотримуються думки про те, що okazіональне похідне слово в процесі функціонування в тексті продовжує зберігати експресивний заряд, який із самого початку закладений автором у його словотвірну структуру, а тому закономірним стає розгляд категорії іконічності словотвірної форми okazіоналізму як прояву тенденції до експресивності контексту, у якому він вжитий.

У цьому зв'язку способи okazіонального словотворення виявляють різний ступінь вмотивованості похідного знака: афіксальні способи утворення okazіоналізмів характеризуються найвищим ступенем іконічності, у той час як меншу ступінь прозорості okazіональних знаків демонструють аббревіація та каламбури, які сприяють «розширенню набору актуальних пропозиціональних ситуацій для реципієнта» [8, 346], що пов'язано насамперед з ускладненням поверхневої структури похідного okazіонального слова.

Когнітивний підхід до вивчення okazіоналізмів дозволяє показати природу okazіоналізмів як когнітивного явища й таким чином виявити індивідуальну авторську інтерпретацію навколишнього світу (як результат пізнавальної діяльності людини), яка відображається в семантиці новотворів. Перспективним напрямом подальших розвідок вважаємо дослідження когнітивних механізмів та процедур okazіонального словотворення, що відображають його когнітивну сутність.

Література

1. Абросимова Л.С. Теоретико-методологические установки когнитивного подхода к изучению словообразования / Л.С. Абросимова // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – 2014. – Вып. 2. – С. 7–17.
2. Андрусак І.В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.В. Андрусак ; Київський національний університет імені Т. Шевченка. – К., 2003. – 32 с.
3. Баталов О.Г. Когнитивно-функциональный аспект okazіонального словообразования в художественном тексте : дисс. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.Г. Баталов ; Нижегородский государственный лингвистический университет им. Н.А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2004. – 242 с.
4. Бялик В.Д. Лексичний квантор в англomовному публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.Д. Бялик ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2013. – 32 с.
5. Дарієнко Н.Б. Когнітивний підхід до вивчення okazіоналізмів: проблеми та завдання / Н.Б. Дарієнко // Записки з загальної лінгвістики : зб. наук. пр. на світлу пам'ять А.А. Москаленкові з нагоди його 100-річчя / ред. Ю.О. Карпенко ; Одеський національний університет. – О. : Латстар, 2002. – Вип. 4. – 160 с.

6. Дорофеева Е.Н. Окказиональное слово в современной русскоязычной газетно-журнальной коммуникации (коммуникативно-прагматический и социокогнитивный аспекты) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Е.Н. Дорофеева ; Киевский национальный ун-т им. Тараса Шевченко. – К., 2003. – 214 с.
7. Ермоленко Ю.П. Номинативные модели формирования новых слов методом стяжения в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю.П. Ермоленко ; Московский государственный лингвистический университет. – М., 2007. – 13 с.
8. Кемеровская дериватологическая школа: традиции и новаторство / под ред. Л.А. Араевой, Э.С. Денисовой, С.В. Оленева, Ю.С. Паули. – М. : Ленанд, 2011. – 400 с.
9. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова ; Российская академия наук. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
10. Романчук С.С. Оказіоналізми як окрема група неологізмів / С.С. Романчук // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2011. – № 58. – С. 52–55.
11. Четина М.М. Когнитивный анализ актов окказиональной номинации (на материале прозы Дж. Фаулза) / М.М. Четина // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. – 2010. – № 6. – С. 162–165.
12. Fauconnier G. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – New York : BasicBooks, 2002. – 233 p.
13. Fauconnier G. Principles of conceptual integration / G. Fauconnier, M. Turner // Discourse and cognition: bridging the gap. – California : CSLI Publications, 1998. – P. 269–284.

Никонова В. Г.

ТИПЫ МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ РЕЧЕВОЙ КОРРЕЛЯЦИИ: КОРРЕЛЯТ-ЭКВИВАЛЕНТ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКИХ ПЕРЕВОДОВ ТРАГЕДИИ В. ШЕКСПИРА «ГАМЛЕТ»)

В статье описана процедура выделения одного из типов межъязыковой речевой корреляции – коррелят-эквивалента в двух его разновидностях: абсолютного коррелят-эквивалента и относительного коррелят-эквивалента. Явление корреляции на межъязыковом уровне исследуется на материале трагедии В. Шекспира «Гамлет» и ее русских переводов XIX–XX вв.

Ключевые слова: межъязыковая речевая корреляция, художественный перевод, коррелят-эквивалент.

Никонова В. Г. Типи міжмовної мовленнєвої кореляції: корелят-еквівалент (на матеріалі російських перекладів трагедії В. Шекспіра «Гамлет»). – Стаття.

У статті описано процедуру виокремлення одного з типів міжмовної мовленнєвої кореляції – корелят-еквівалента у двох його різновидах: абсолютного корелят-еквівалента та відносного корелят-еквівалента. Явище кореляції на міжмовному рівні досліджується на матеріалі трагедії В. Шекспіра «Гамлет» та її російських перекладів XIX–XX ст.

Ключові слова: міжмовна мовленнєва кореляція, художній переклад, корелят-еквівалент.

Nikonova V. G. Types of cross-language speech correlation: correlative equivalent (based on the Russian translation of the tragedy by W. Shakespeare “Hamlet”). – Article.

The article focuses on the procedure of distinguishing one of the types of interlingual speech correlation – correlate-equivalent in its two subtypes: absolute correlate-equivalent and relative correlate-equivalent. The phenomenon of correlation on the interlingual level is studied on the material of W. Shakespeare tragedy “Hamlet” and its Russian translations of XIX–XX centuries.

Key words: interlingual speech correlation, literary translation, correlate-equivalent.

Явление корреляции рассматривалось учеными в ряде работ по стилистике (И.М. Астафьева, И.Т. Головкина, В.А. Кухаренко и другие), грамматике (Г.А. Вейхман, В.Г. Гак, В.П. Кобков, Р.Я. Шапиро и другие), лексикологии (О.С. Ахманова, В.А. Храменкова и другие), фразеологии (В.Л. Дашевская, Л.П. Жантлесева, В.П. Жуков, А.В. Кунин, С.А. Мошашвили, В.Г. Никонова и другие) и некоторым другим лингвистическим дисциплинам. В теории перевода проблема корреляции как таковая не ставилась, хотя фактически решалась при установлении межъязыковых соответствий между элементами языка оригинала (преимущественно лексико-семантическими) и средствами языка перевода (Л.С. Бархударов, В.Н. Комиссаров и другие). Признавая первостепенную важность максимального совпадения содержания оригинала и перевода, большинство исследователей рассматривают эквивалентность и адекватность перевода оригиналу как основной признак и условие перевода, отличающее его от других способов передачи содержания иноязычного текста (реферата, аннотации, пересказа и так далее). Поскольку эквивалентность («полнозначность», «адекватность» и прочее) является условием перевода, задача переводчика заключается в том, чтобы как можно точнее определить это условие.

Цель статьи – рассмотреть проблему межъязыковой речевой корреляции в русских переводах пьес В. Шекспира и описать один из типов межъязыковых речевых коррелятов – коррелят-эквивалент. Достижение указанной цели предполагает решение следующих задач: 1) определить понятие «межъязыковая речевая корреляция» как клю-

чевое для художественного перевода; 2) выделить и описать один из типов межъязыковых речевых коррелятов – коррелят-эквивалент.

Материалом для анализа послужил монолог Гамлета «*To be or not to be...*» из трагедии В. Шекспира «Гамлет» и его семнадцать переводов на русский язык, сделанных на протяжении XIX–XX вв.

Ключевым понятием в лингвистике перевода является понятие «эквивалентность» [1]. Вопрос о сущности эквивалентности решается с позиций прагматики перевода. В переводе, который Е. Нида считает «самым близким естественным эквивалентом исходного сообщения», внимание направлено «не столько на исходное сообщение, сколько на реакцию получателя» [4, 166]. Поэтому переводчик должен стремиться не к тому, чтобы как можно более полно передать форму и содержание исходного сообщения, сколько к тому, чтобы получить «эквивалентный эффект» воздействия на получателя, «вызвать определенный тип поведения».

В лингвистической литературе широко распространено мнение о том, что понятие эквивалентности не может быть единым для всех видов перевода. В каждом отдельном случае степень смысловой общности определяется рядом объективных и субъективных факторов, не может быть одинаковой или заданной заранее для всех переводов. Эти различия являются основой для выделения уровней и видов эквивалентности. В.Н. Комиссаров, например, говорит о пяти типах эквивалентности между оригиналом и переводом в зависимости от степени смысловой общности,

которую допускают языковые особенности сопоставляемых текстов [2, 59–97].

Наличие эквивалентности между оригиналом и переводом предполагает наличие отношений взаимной обусловленности между оригиналом и переводом на любом уровне: на уровне языковых единиц (слов и устойчивых словосочетаний), на уровне речевых образований (свободных словосочетаний, предложений и отрезков текста). Эти отношения между операциональными переводческими единицами в тексте оригинала и их иноязычными соответствиями в тексте перевода можно рассматривать как коррелятивные, а иноязычные соответствия – как **межъязыковые корреляты**. В теории перевода корреляция понимается как соотношенность элементов текста исходного языка (далее – ИЯ) с элементами текста языка перевода (далее – ПЯ).

Явление корреляции на межъязыковом уровне исследуется на материале пьес В. Шекспира и их русских переводов XIX–XX вв. В частности, анализу подвергаются межъязыковые корреляты тропов в языке В. Шекспира – лексико-фразеологических изобразительно-выразительных средств, в которых слово употребляется в переносном значении. Важнейшими тропами являются метафора, метонимия, эпитет, синекдоха, ирония, олицетворение, гипербол, литота, аллегория, перифраз, антономазия.

Переводчик художественного произведения стремится как можно точнее передать «дух» оригинала «буквой» перевода. При этом он сталкивается с многочисленными трудностями как лингвистического, так и экстралингвистического характера. Особую сложность для переводчика составляет адекватная передача тропов, то есть всех видов образного употребления языковых единиц (слов и фразеологизмов) и речевых образований (переменных словосочетаний и предложений). Тропы – наиболее информационно насыщенные элементы текста, их передача в переводе часто сопровождается смысловыми потерями. То, как переводчики решают вопрос о том, что теряется, а что сохраняется неизменным, может быть наглядно продемонстрировано на материале одного и того же текста в разных переводах, сделанных в разные исторические эпохи.

Тропы как образные средства в концентрированной форме содержат все виды информации, передающей смысл текста; они воплощают «дух» оригинала. Изучение способов передачи тропов как наиболее информационно насыщенных элементов текста средствами ПЯ является сложной проблемой художественного перевода, так как при работе над высокохудожественным текстом в задачу переводчика входит понимание не только того, что говорит автор, но и того, как он это говорит, что он при этом имеет в виду. Иными словами, цель художественного перевода – воспроиз-

ведение смысла текста средствами ПЯ, то есть, по мнению Л.А. Черняховской, создание «такого текста на ПЯ, который при его восприятии новым адресатом давал бы ему тот же качественный состав информации, вне зависимости от степени и способов ее экспликации в тексте на ИЯ» [3, 37]. Однако даже самый удачный перевод не будет означать для читателя перевода того, что значит оригинал для читателя оригинала. В науке о переводе с достаточной полнотой раскрываются социально-исторические, национально-этнические, литературно-лингвистические и другие закономерности, одни из которых способствуют достижениям перевода как особого вида межъязыковой коммуникации, а другие препятствуют его успеху. В силу указанных причин межъязыковые речевые корреляты в текстах на ПЯ передают информацию, содержащуюся в тропах на ИЯ, с разной степенью полноты.

В результате применения комплексного лингвостилистического анализа семантики слов-компонентов выявляются информационные компоненты тропов в тексте на ИЯ. Такая же процедура анализа проводится для выявления информационных компонентов коррелятов, соотношенных с тропами в текстах на ПЯ. Сопоставление семантического содержания тропов и их межъязыковых коррелятов обнаруживает разную степень их смысловой общности. Отношения тождества, сходства или различия между семантикой тропов на ИЯ и их коррелятов на ПЯ обуславливает различные типы коррелятивных отношений между ними, что позволяет выделить разные типы межъязыковой речевой корреляции: коррелят-эквивалент, коррелят-аналог, коррелят-вариант, смысловой коррелят, нулевой коррелят.

Отношения эквивалентности между тропами на ИЯ и их коррелятами в текстах на ПЯ устанавливаются только в том случае, если смысловая общность между тропами и их коррелятами максимальна, они полностью тождественны как в плане содержания, так и в плане выражения. Корреляты, вступающие с тропами на ИЯ в отношения эквивалентности, называются коррелятами-эквивалентами.

Под **коррелятом-эквивалентом** понимается межъязыковой речевой коррелят, функционально равноценный и коммуникативно равнозначный оригиналу, тождественно воспроизводящий компонентный состав, структурно-синтаксическую организацию и семантику оригинала в акте речевой коммуникации.

Выделяются два вида коррелята-эквивалента: абсолютный коррелят-эквивалент и относительный коррелят-эквивалент.

Абсолютный коррелят-эквивалент характеризуется следующими параметрами:

1) полное совпадение компонентного состава коррелята с оригиналом, то есть возможность указать в переводе соответствие каждому знаменательному слову оригинала;

2) полный параллелизм структурно-синтаксической организации, то есть воспроизведение коррелятом структуры тропа на ИЯ без изменения конструкции и без изменения порядка слов;

3) тождественное соответствие смысла, то есть передача всех информационных компонентов оригинала и перевода;

4) функционально-коммуникативная равноценность и тождественность прагматической направленности коррелята и оригинала.

Тождественность смысла тропов и их коррелятов-эквивалентов определяется на уровне значений словесных знаков, соотнесенных в оригинале и в переводе, так как информация, передаваемая тропами, выражается совокупностью значений слов, которые их составляют.

Значение слова, состоящее из денотативного, сигнификативного и коннотативного аспектов, представляет сложный информативный комплекс, отражающий различные аспекты обозначаемых объектов и отношение к ним членов говорящего коллектива. В свою очередь, значение слова – это один из лексико-семантических вариантов в семантической структуре многозначного слова. Идентичное воспроизведение в переводе лексико-семантического варианта в смысловой структуре тропа на ИЯ (каждого из его компонентов) является основанием для установления семантической тождественности словесных знаков, соотнесенных в оригинале и в переводе. Коррелят, компоненты которого семантически тождественны компонентам оригинала, считается коррелятом-эквивалентом.

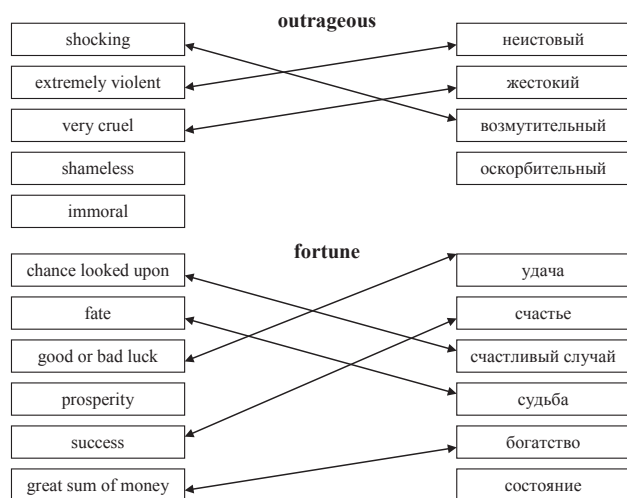

Рис. 1. Лексико-семантические варианты в семантической структуре компонентов тропа *outrageous fortune*

Таким образом, при отношениях эквивалентной корреляции корреляты точно воспроизводят как план выражения, так и план содержания оригинала, то есть абсолютные корреляты-эквиваленты передают то, что сообщается в оригинале, и теми же словами.

Рассмотрим, например, троп *outrageous fortune* из монолога Гамлета «*To be or not to be*» (Hml) в одноименной трагедии. Его образность создается в результате использования эпитета *outrageous*, который в этом примере является разновидностью определения, отличающегося от обычного переносным характером выражающего его слова и наличием в нем эмотивных, экспрессивных и оценочных коннотаций, благодаря которым становится понятным отношение автора к предмету.

Семантическая структура компонентов тропа *outrageous fortune*, приведенная в OALD и в APC, представлена на рис. 1.

Троп *outrageous fortune* соотносится с тремя абсолютными коррелятами-эквивалентами: *оскорбительная судьба* (Пол.), *неистовая судьба* (Гн.), *судьба жестокая* (К.Р.). Компоненты коррелятов тождественны лексико-семантическим вариантам в семантической структуре слов, соотнесенных с ними в оригинале (см. рис. 2).

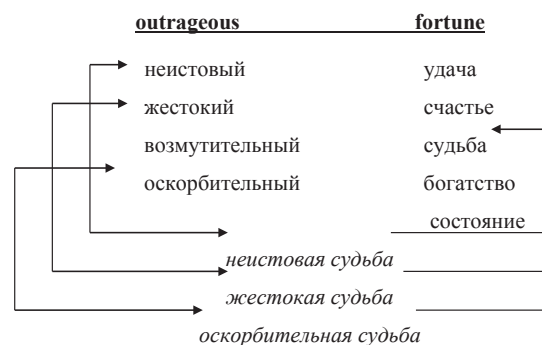

Рис. 2. Воспроизведение лексико-семантических вариантов тропа *outrageous fortune* в абсолютных коррелятах-эквивалентах

<i>violent</i> – 1. Using, showing, accompanied by, great force; 2. Caused by violent attack; 3. Severe [OALD, 453].	<i>неистовый</i> – 1. Находящийся в состоянии неистовства, исступления; несдержанный в проявлении своих чувств. 2. Чрезвычайно сильный в своем проявлении [СРЯ, т. 2, 443].
<i>cruel</i> – 1. Taking pleasure in the suffering of others; ready to give pain to others. 2. Causing pain or suffering; showing indifference to the sufferings of others [OALD, 207].	<i>жестокий</i> – 1. Крайне суровый; безжалостный, беспощадный. 2. Очень сильный, выходящий за пределы обычного [СРЯ, т. 1, 480].
<i>shocking</i> – 1. Very bad or wrong. 2. Causing shock. 3. (colloq) bad [OALD, 265].	<i>оскорбительный</i> – способный оскорбить, содержащий в себе оскорбление [СРЯ, т. 2, 647].

Корреляты-эквиваленты тождественно воспроизводят все компоненты значения тропа, передают его эмотивно-экспрессивную и оценочную коннотацию, создают образ, адекватный оригиналу.

Смысловая тождественность тропа на ИЯ и его коррелятов на ПЯ подтверждается сравнением словарных дефиниций лексико-семантических вариантов тропа и соотношенных с ними компонентов коррелятов-эквивалентов:

Тождественная передача всех информационных компонентов тропа *outrageous fortune* его абсолютным коррелятом-эквивалентом *оскорбительная судьба* (Пол.) показана на рис. 3.

Абсолютный эквивалент развернутой метафоры *the undiscovered country from whose bourn no traveller returns* (неоткрытая страна, из пределов которой не возвращается ни один путешественник (М.М.)) не только воспроизводит компонентный состав и структурно-синтаксическую организацию оригинала, но и передает денотативно-сигнификативный аспект значения и сохраняет стилистическую тональность тропа на ИЯ. Лексико-семантические варианты в семантической структуре тропа тождественно воспроизведены в этом корреляте-эквиваленте (переводы даются по APC).

<i>discover</i>	1) узнавать, обнаруживать, раскрывать; 2) делать открытие, <i>открывать</i> .
<i>country</i>	1) <i>страна</i> ; 2) родина, отечество; 3) деревня; 4) периферия, провинция; 5) местность; 6) область.
<i>bourn</i>	1) граница; 2) удел; 3) (поэт) область, сфера, <i>пределы</i> .
<i>traveller</i>	1) <i>путешественник</i> ; 2) (техн) бегунок.
<i>to return</i>	1) <i>возвращать</i> , оставлять; 2) <i>возвращаться</i> , идти обратно.

Функционально-стилистический компонент коррелята также тождественен оригиналу, так как традиционно-поэтическому слову *bourn* соответствует слово *пределы*, которое характерно для поэтической речи, что подтверждается наличием соответствующей словарной пометы: *пределы* (трад.-поэт.) – край, страна [СРЯ, т. 3, 364].

Шекспировское выражение «*to be or not to be*» соотносится с абсолютным коррелятом-эквивалентом «*быть или не быть*» в тринадцати текстах на ПЯ из семнадцати, а также с другим коррелятом-эквивалентом – «*жить или не жить*» в двух текстах (Сок., Кан.). Каждый из коррелятов тождественно воспроизводит один из лексико-семантических вариантов в семантической структуре глагола *to be*: 1) *быть*, существовать; 2) *жить*, находиться, бывать (APC).

Море бед (Крон., Кан., Рад., Б.П.) рассматривается как абсолютный коррелят-эквивалент метафоры-гиперболы *a sea of troubles*, так как *беда*

тождественно соотносится с одним из значений в семантической структуре *trouble*: 1) беспокойство, волнение; тревога; забота, хлопоты; 2) затруднение, усилие; 3) неприятности, горе, *беда*; 4) волнение; беспорядки; 5) болезнь (APC).

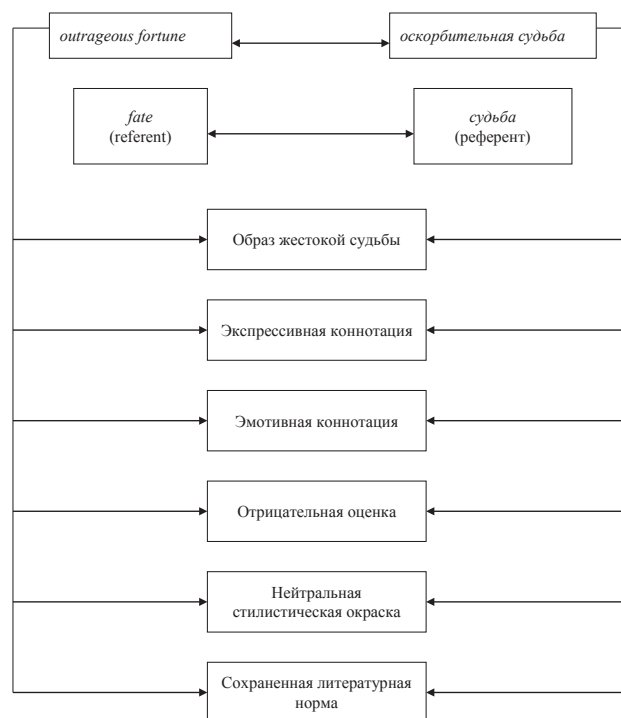
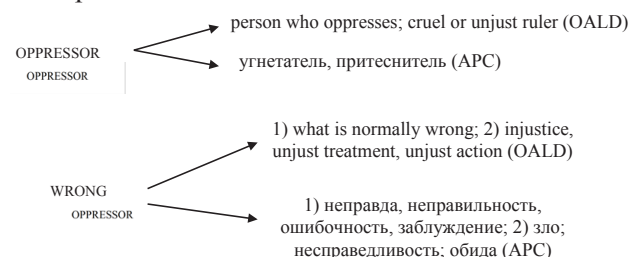

Рис. 3. Тождественное воспроизведение семантики оригинала абсолютным коррелятом-эквивалентом

Абсолютные корреляты-эквиваленты сочетания *the oppressor's wrong* – *неправда притеснителя* (Ав.), *несправедливости угнетателя* (М.М.) – соответствуют лексико-семантическим вариантам в семантической структуре слов-компонентов оригинала:

Относительные корреляты-эквиваленты тождественно передают семантику оригинала, то есть все элементы значения слов-компонентов тропов на ИЯ. Однако они имеют некоторые отличия в плане выражения, которые все же не влияют на их содержание, а именно:

1) неполный параллелизм компонентного состава, который выражается в расширении (добавлении слов) или сужении (отсутствии в переводе некоторых слов-компонентов оригинала);

2) использование в переводе синтаксических структур, аналогичных структурам оригинала или связанных с ним отношением прямой или обратной трансформации.

Указанные отклонения в плане выражения – величина переменная. Коррелят может не соответствовать оригиналу по какому-нибудь одному признаку (либо по компонентному составу, либо по структурно-синтаксической организации).

Например, расширение компонентного состава наблюдается в относительных коррелятах-эквивалентах, приведенных ниже.

Who would these fardels bear? – Кто нес бы бремя жизни? (Крон.); *Кто бы на земле нес этой жизни груз?* (Гн.), что обусловлено следующим: *fardel* – 1) узел (с вещами); 2) бремя; груз (АРС); *bear* – 1) носить; *нести*; переносить, перевозить; 2) выдерживать; нести груз, тяжесть; поддерживать, подпирать (АРС).

And makes us rather bear those ills we have – Заставлял скорей сносить зло жизни (Вр.); *И заставляет нас скорей терпеть зло жизни* (Рос.), что обусловлено следующим: *ill* – 1) зло, вред; 2) (мн.) несчастья (АРС).

Отклонения на синтаксическом уровне отмечаются между образно-метафорическим тропом «*The spurns that patient merit of the unworthy takes*» и его относительными коррелятами-эквивалентами: «*Все пинки, получаемые терпеливым достоинством от недостойных*» (Кан.), «*Пинки, что терпеливый и достойный от недостойных получает*» (Рад.).

Эти отклонения заключаются в следующем:

1) придаточное определительное предложение передается деепричастным оборотом *все пинки, получаемые...*;

2) словосочетание с подчинительной связью в оригинале *patient merit* соотносится со словосочетанием с сочинительной связью в переводе – *терпеливый и достойный*.

Однако, несмотря на отсутствие равнозначности в структуре, троп и коррелят тождественны в семантике. Эквивалентность тропа и коррелята определяется тем, что компоненты коррелята соответствуют лексико-семантическим вариантам в семантических структурах компонентов тропа, что подтверждается такими словарными дефинициями: *spurn* – 1) презрительный отказ, отклонение; 2) *толчок ногой* (АРС); *patient* – 1) *терпеливый*; 2) упорный, настойчивый; 3) терпящий, допускающий (АРС); *merit* – 1) *заслуга*; 2) достоинство; 3) качество (АРС); *unworthy* – *недостойный* (АРС); *to take* – 1) брать, взять; 2) захватить, овладеть; 2) ловить; 3) *получать*, выиграть; 4) доставать, добывать (АРС).

В относительных коррелятах-эквивалентах тропа *to suffer the slings and arrows* отмечаются такие отклонения в плане выражения:

1) расширение компонентного состава – *сносит нам стрелы и удары* (Мак.);

2) сужение компонентного состава – *сносит удары* (Пол., Гн., Заг.), *претерпевать удары* (Меск.);

3) изменение синтаксической структуры – *сносит удары стрел* (Вр., Сок.), *терпеть удары, стрелы* (Рад.).

Корреляты-эквиваленты, как абсолютные, так и относительные, образуют сравнительно небольшую группу среди межъязыковых речевых коррелятов – 113 коррелятов-эквивалентов (19% всего количества коррелятов, проанализированных в семнадцати переводах монолога Гамлета «*To be or not to be*»). Немногочисленность случаев эквивалентного перевода можно объяснить рядом причин, прежде всего сложностью самого объекта перевода – тропа как наиболее информационно насыщенного элемента художественного текста, а также влиянием многих факторов на художественный перевод, как лингвистических, так и экстралингвистических.

Литература

1. Арнольд И.В. Эквивалентность как лингвистическое понятие / И.В. Арнольд // Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : сб. ст. / И.В. Арнольд. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1999. – С. 39–53.
2. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода / В.Н. Комиссаров. – М. : Международные отношения, 1980. – 154 с.
3. Черняховская Л.А. Информационные компоненты текста как объект перевода / Л.А. Черняховская // Тетради переводчика / под ред. Л.С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1987. – С. 37–43.
4. Nida E. Towards a Science of Translating / E. Nida. – Leiden : E.J. Brill, 1964. – 331 p.

Словари и справочная литература

АРС – Англо-русский словарь : [53 000 слов] / В.К. Мюллер. – М. : Русский язык, 1992. – 1078 с. ; Англо-русский словарь : [70 000 слов и выражений] / В.К. Мюллер ; отв. ред. Е.Б. Черкасская. – 15-е изд., стереотип. – М. : Советская энциклопедия, 1971. – 912 с.

СРЯ – Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1981–1984. – Т. 1 : А–Й. – 1981. – 696 с. ; Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1981–1984. – Т. 2 : К–О. – 1982. – 736 с. ; Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1981–1984. – Т. 3 : П–Р. – 1984. – 752 с. ; Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1981–1984. – Т. 4 : С–Я. – 1984. – 794 с.

OALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S. Hornby. – Longman : Oxford University Press, 1982. – 1037 p.

Источники

- Шекспир У. Гамлет. Избранные переводы / сост. А.Н. Горбунов. – М. : Художественная литература, 1985. – 703 с.
- Ав. – перевод Д.В. Аверкиева (1895 г.)
- Б.П. – перевод Б.Л. Пастернака (1940 г.)
- Вр. – перевод М.П. Вронченко (1828 г.)
- Гн. – перевод П.П. Гнедича (1892 г.)
- Заг. – перевод М.А. Загуляева (1861 г.)
- Кан. – перевод П.А. Каншина (1893 г.)
- Крон. – перевод А.И. Кронеберга (1844 г.)
- К.Р. – перевод К.К. Романова (1899 г.)
- Мак. – перевод Н.Н. Маклакова (1880 г.)
- Меск. – перевод А.А. Месковского (1889 г.)
- М.М. – перевод М.М. Морозова (1954 г.)
- Пол. – перевод Н.А. Полевого (1837 г.)
- Сок. – перевод А.Л. Соколовского (1883 г.)
- Рад. – перевод А.С. Радловой (1937 г.)
- Рос. – перевод Н.Н. Россова (1907 г.)
- Hml – Shakespeare W. Hamlet / W. Shakespeare // The Complete Works of William Shakespeare : in 12 vol. – New York : The University Society, 1899– . – Vol. 11. – 1899. – P. 25–159.

Нікіфорчук С. С.

РОЗМЕЖУВАННЯ ТИПІВ БІОГРАФІЧНИХ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Стаття присвячена проблемі розмежування типів біографічних текстів англомовної лінгвокультурної традиції, а також вивченню різних підходів до визначення поняття дискурсу та його типів, що уможливило виокремлення біографічного дискурсу в сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: дискурс, біографічний дискурс, лінгвокультурна традиція.

Никифорчук С. С. Разграничение типов биографических текстов англоязычной лингвокультурной традиции. – Статья. Статья посвящена проблеме разграничения типов биографических текстов англоязычной лингвокультурной традиции, исследованию различных подходов к определению понятия дискурса и его типов, что в целом позволило говорить о существовании биографического дискурса в современной лингвистике.

Ключевые слова: дискурс, биографический дискурс, лингвокультурная традиция.

Nikiforchuk S. S. Differentiation of the types of biographical texts of English-speaking linguistic cultural tradition. – Article. The article focuses on the problem of differentiation the types of biographical texts of English-speaking linguistic cultural tradition, and on the research of various approaches to discourse studies and pointing out the types of discourse, which presupposes the pointing out of biographical discourse in contemporary linguistics.

Key words: discourse, biographical discourse, linguistic culture.

У 1683 р. Джон Драйден впровадив слово «біографія» в англійську мову й проголосив, що це «історія життя окремої людини» (переклад наш – Н. С.) [12]. Американський дослідник Валдо Данн [12] зазначає, що з появою цього типу тексту основною метою було створити меморіал видатної особистості, закарбувати її в історії. Згодом меморіал перетворився на розповідь, зазвичай хвалебну, яка була спрямована на показ значних подій у житті видатної особистості. Концепція біографії як опису особистості з точки зору її характеру та інтелектуального розвитку з'явилася лише в XIX столітті. Валдо Данн визначає біографію як тип літературної історії й наголошує на тому, що «ідеальна біографія» – це розповідь про життя особистості від народження до смерті, яка включає в себе опис досягнень, життєвих фактів, характеру й інтелектуального розвитку індивіда. Англійський дослідник Алан Браймен [9] вважає, що, вивчаючи біографію, дуже важливо виділяти такі аспекти, як події, норми й оцінки в ретроспекції особистості, біографія якої вивчається; детальний опис соціального оточення, поведінки, розуміння подій у контексті розвитку індивіда.

Мета статті полягає в розмежуванні типів біографічних текстів англомовної лінгвокультурної традиції в сучасній лінгвістиці.

Завдання статті:

– проаналізувати сучасні підходи до визначення поняття дискурсу;

– описати типи біографічних текстів англомовної лінгвокультурної традиції.

Американський науковець Пол Кендал [10] визначає біографію як форму літератури, зазвичай документальну, у якій основним суб'єктом є власне життєвий шлях індивіда. Це одна з найстабільніших форм літератури, автори якої намагають-

ся відновити життя людини, використовуючи всі можливі засоби й матеріали (письмові, усні свідчення; історичні факти; спогади).

У нашому дослідженні аналізується біографічна енциклопедична стаття як текст біографічного дискурсу. У сучасній лінгвістиці не існує чіткого визначення терміну «дискурс», але в більшості досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8] під словом «дискурс» розуміється цілісний мовленнєвий твір у різноманітності його когнітивно-комунікативних функцій. Ніна Арутюнова визначає дискурс як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними тощо) факторами; текст у життєвому аспекті; мова, яка розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей і механізмів їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення «занурене в життя» [1].

Володимир Карасик виділяє соціолінгвістичні та прагмалінгвістичні типи дискурсу. До соціолінгвістичних типів належать персональний (особистісно-орієнтований) та інституціональний (статусно-орієнтований) дискурси. Персональний дискурс представлений двома основними типами: побутовим та буттєвим. У персональному дискурсі особа мовця в комунікативній ситуації розглядається як особистість із багатим внутрішнім світом, адже в побутовому дискурсі актуальною вважається оцінно-модальна, емоційна кваліфікація подій, натомість буттєвий дискурс призначений для художнього та філософського пізнання світу. Інституціональний дискурс – це дискурс, який визначається типами створених у суспільстві соціальних інститутів, характеризується такими лінгвістично релевантними ознаками, як мета комунікації, комуніка-

тивна функція учасників комунікації та фіксовані типові обставини комунікації. Дослідник визначає такі типи інституціонального дискурсу: політичний, діловий, масово-інформаційний, рекламний, науковий, педагогічний, релігійний, спортивний і медичний. До прагмалінгвістичних типів дискурсу науковець відносить гумористичний та ритуальний дискурси [3]. Проте таку класифікацію дискурсів можна змінити або розширити, тому що суспільні інститути не можуть розглядатися як однорідні явища, адже вони змінюються історично й можуть або зливатися один з одним, або формувати нові різновиди. Ми вважаємо, що біографічний дискурс належить до інституціонального типу дискурсу.

Дослідник Пол Кендал [10] розробив класифікацію біографічних текстів англomовної культурної традиції. Він вважає, що всю біографічну літературу можна розділити на два фундаментальні типи: біографія й автобіографія. Вони у свою чергу поділяються на велику кількість підтипів. У нашому дослідженні дотримуємося цієї класифікації біографічних і автобіографічних типів текстів як найбільш розширеної з усіх представлених у літературознавстві й лінгвістиці. Розглянемо більш детально кожен тип біографічних текстів.

Біографія як тип тексту поділяється на першоджерело, дослідження та окремих клас спеціальних біографій.

Першоджерело (firsthand knowledge) передбачає особисте знайомство автора із суб'єктом біографії. Цей тип біографічного тексту можна знайти в будь-якій культурі, починаючи з найдавнішої літератури й до сьогодення. Першими маніфестаціями першоджерела були біографічні тексти релігійних постатей (фрагменти біографії Будди, уривки з Євангелія). Іноді першоджерело називають «джерельною біографією» («source biography»), тому що ці тексти представляють оригінальні матеріали, свідчення сучасників, папери та листи суб'єкта біографії, які у свою чергу стали безцінними для біографів та істориків. Найяскравішими прикладами першоджерела в англomовній лінгвокультурі вважаються біографія Томаса Мора (Віллам Ропер, 1626 р.), біографія Вальтера Скотта (Джон Локхарт, 1837–1838 рр.), «Життя і праця Зігмунда Фрейда» (Ернест Джонс, 1953–1957 рр.) і «Життя Семюела Джонсона» (Джеймс Босвелл, 1791 р.).

Дослідження поділяються на довідкові колекції, іронічну (або карикатурну) біографію, змістовну, критичну, «стандартну», суб'єктивно-інтерпретовану, псевдобіографію, а також бетризовану біографію.

Довідкові колекції (reference collections) почали з'являтися наприкінці XVIII ст. і являють собою багатотомні біографічні словники («Словник національної біографії» в Британії та «Словник

американської біографії» в США), у яких міститься екстенсивна інформація про відомих особистостей. Такі біографічні довідники можуть також бути класифіковані за тематикою. На сьогоднішній день дуже популярним є видання довідкових біографічних колекцій видатних учених, художників, акторів, музикантів тощо.

Іронічна (карикатурна) біографія (character sketches) з'явилася в Китаї в II ст. до н. е., але вже два століття потому це вже була розвинена форма літератури в Римській Імперії. «Ши-цзи» («Історичні записи») китайського письменника Сима Цяня (139–86 р. до н. е.) являють собою сповнені життя біографічні нариси, дуже короткі й анекдотичні, з рясними діалогами, згруповані за професійною належністю героїв на кшталт «лихих генералів», «легковажних генералів», «найманих вбивць». Послідовник Сима Цяня Бань Гу створив жанр «династичних історій», спираючись на карикатурні біографії «Ши-цзи». До кінця I ст. н. е. в Середземноморському світі з'являються «Життя шляхетних Греків і Римлян» Плутарха й «Життя Цезарів» Светонія (секретаря імператора Адріана). У цих роботах майстерно створюється сплетіння карикатурного нарису з хронологічним викладанням фактів. Найвідомішими прикладами цього типу біографії вважаються такі: в епоху Ренесансу – «Життя найвідоміших італійських художників, скульпторів і архітекторів» (Джорджіо Вазарі), у XVII ст. – «Історія видатних осіб Англії» (Томас Фуллер), у XVIII ст. – «Життя англійських поетів» (Самюел Джонсон) та в XX ст. – «Поранені душі» (Гамаліел Бредфорд, 1923 р.) і «Видатні вікторіанці» (Літтон Стрейчі, 1918 р.).

Змістовна біографія (informative biography) є найбільш об'єктивною й інколи називається «кумулятивною» біографією. Автор такої роботи, уникаючи всіх форм інтерпретації, крім селекції, намагається описати життя, презентуючи папери, документи, факти, свідчення, які відносяться до суб'єкта біографії, де зазвичай все це викладається в хронологічному порядку. Така робота може стати основним джерелом для біографів-послідовників. Прикладами змістовної біографії можна назвати такі твори: «Життя Джона Мільтона» (Девід Мессон, 1859–1894 рр.), «Авраам Лінкольн: історія» (Джон Хей, Джон Ніколай, 1890 р.), «Збірник біографії» (Едвард Нелс, Дейвід Лоренс, 1957–1959 рр.) і «Життя Томаса Карлайла» (Девід Вілсон, 1923–1929 рр.).

Критична біографія (critical biography) пропонує автентичну презентацію життєвого шляху. Цей тип біографічного тексту передбачає ретельне дослідження джерела й підтвердження фактів; додатки, бібліографії, висновки, належним чином прикріплені до всіх матеріалів. Критична біографія викладається в точному хронологічному порядку й під час її укладання не дозволяється жодна

маніпуляція або обробка матеріалів із використанням белетристичних прийомів. Критична біографія має на меті оцінювання праці так само, як і розкриття життя об'єкта біографії, переплітаючи важливість життя й праці, або присвячуючи окремі розділи працям об'єкта біографії. Але цей тип тексту має свої недоліки: критицизм грубо втручається в цілісність життя, праці зазнають сумнівної інтерпретації, особливо у випадках біографій літературних діячів. Найяскравішими прикладами критичної біографії можна назвати «Джеймс Джойс» (Ричард Елман, 1959 р.), «Чарльз Дікенс» (Едгар Джонсон, 1952 р.), «Вілсон» (Артур С. Лінк, 1947–1965 рр., 5 томів).

«Стандартна» біографія («standard» biography) вважається центральною категорією біографії, у якій збалансоване об'єктивне й суб'єктивне бачення персоналії. Цей тип біографічного тексту репрезентує основний напрям біографічної літератури, який розвивався від античності до сьогодення, враховуючи межі психологічної обізнаності та специфіки історичної епохи, а також доступність, перспективність і корисність матеріалів. Автори таких біографій прагнуть перетворити «сухий» факт біографії на правдиву історію пережитих подій, використовуючи при цьому літературні методи, які не спотворюють і не фальсифікують біографію. Найбільш відомими текстами цього типу в англійській культурі вважаються «Катерина Арагонська» (Гарретт Меттінглі), «Скотт Фітцджеральд» (Ендрю Торнбулл), а також «Генрі Джеймс» (Леон Едел).

Суб'єктивно-інтерпретована біографія (interpretative biography) суб'єктивна й не має жодних стандартів написання. Найкраще цей тип біографічного тексту представлений такими ранніми роботами автора Кетрін Дрінкер Боуен, як «Життя Чайковського», «Милий серцю друг», «Янки з Олімпу, Олівер Венделл Холмс і його родина» (переклад – Н. С.). Вона перетворювала біографічні джерела на живі оповіді, а яскраві драматичні події з її книжок завжди мають документальні підстави. Наприклад, коли діалог персонажів створюється на основі листів або щоденників. Автор не вигадувала події життя персоналії, але дуже вільно маніпулювала ними, інтерпретувала їх відповідно до своєї інтуїції, свого розуміння подій, маючи на меті розкрити життя персоналії так яскраво, наскільки це можливо. Основною ознакою суб'єктивно-інтерпретованої біографії є вільна інтерпретація біографічних джерел. Роботи «Оскар Уайльд» (Френк Харріс, 1916 р.) і «Том Пейн, друг людства» (Хескет Пірсон, 1937 р.) найкраще демонструють приклад суб'єктивно-інтерпретованої біографії.

Белетризована біографія (fictionalized biography). На відміну від попереднього типу біографічного тексту, цей тип повністю спирається на другорядні джерела та поверхневі дослідження: по-

дії вільно створюються, сюжет та діалоги є вигаданими. Автори цього типу тексту створили гібридну форму поєднання привабливості роману з невиразною претензією на автентичність. Представником цієї форми біографії можна вважати письменника Ірвінга Стоуна, який створив белетризовані біографії Вінсента Ван Гога («Пристрасть до життя») і Мікеланджело («Агонія і Екстаз»).

Псевдобіографія (fiction presented as biography) представляє абсолютно вигадані біографічні події. Це роман, написаний як біографія або автобіографія, тому інколи цей тип біографічного тексту називають «novels-as-biography» (романи як біографія). Серед найбільш популярних прикладів псевдобіографії у формі автобіографії можна виділити книги про римського імператора Клавдія Роберта Грейвса, «Король має померти» про легендарного героя Тезея авторки Мері Ренолт, а також «Мемуари Адріана» Маргеріт Юрсенар. Форму автобіографічного щоденника дуже вдало використали Джордж і Уідон Гроссміт, щоб розповісти про випробування й страждання вигаданого героя Чарльза Путера в книзі «Щоденник незначної особи» (1892 р.). У формі біографії цей тип тексту представлений такими книгами, як «Граф Велізарій» (у 5 томах) Роберта Грейвза та «Золотий воїн» Хоупа Манца.

Окремою категорією дослідник Пол Кендал [10] виділяє **спеціальні форми біографії («special-purpose» biography)**, які включають пам'ятні біографії (часто написані вдовами, що у вікторіанські часи приховували суб'єкт біографії за монотонними хвалебними промовами); біографії для політичних кампаній (які мають на меті сприяти просуванню політичного кандидата); газетні плітки про зірок (створені для прославлення видатної особистості); скандальні викриття (пропаганда) та життя святих (агіографія).

Автобіографія поділяється на неформальну автобіографію (листи, щоденники, журнали; мемуари, спогади); формальну автобіографію й спеціальні форми автобіографії.

Автобіографія, так само як і біографія, проявляється в широкому спектрі форм, починаючи з особистих записів, які не були призначені для публікації. Незважаючи на форму або час написання, автобіографія допомогла визначати свідомість персоналій та політичні амбіції. Ця форма біографічних текстів є ключовою не тільки в тому, як індивід виражає своє «Я», а й у тому, як соціум, історичний період і культура впливають на це. Автобіографія поділяється на неформальну автобіографію (листи, щоденники, журнали; мемуари, спогади); формальну автобіографію й спеціальні форми автобіографії.

Неформальна автобіографія (informal autobiography) поділяється на такі типи автобіографічних текстів:

– **листи, щоденники, журнали (letters, diaries and journals)** репрезентують самоусвідомлені одкровення. Зібрання листів, особливо ретельно відредагованих сучасними виданнями, можуть надати корисний життєвий досвід. Наприклад, «Пасторські листи», які охоплюють історичний період 1422–1509 рр., складають безцінну хроніку життя, яке вела жорстка та сильна англійська родина серед східного англійського дрібнопомісного дворянства під час Війни Роз. Незамінним історичним джерелом і цікавим матеріалом став «Щоденник» Семюеля Піпса, який він вів у 1660–1669 рр. Поряд із такими історичними подіями, як Велика лондонська чума (1665 р.), Велика лондонська пожежа (1666 р.), Друга Англо-Голландська війна (1665–1667 рр.), Семюел Піпс сумлінно відтворив і власний побут. Найцікавішим прикладом журналу, як форми автобіографії, можна назвати «Журнал. Записи про літературне життя» братів Гонкур, де вони описали конфіденційне літературне життя середини XIX століття в Парижі;

– **мемуари, спогади (memoirs and reminiscences)** це такі форми автобіографії, у яких на передній план виносяться спогади. Автор замість того, щоб докладно викласти своє життя, акцентує на власному досвіді, людях і подіях, які він вважає найбільш істотними. Прикладами цієї форми автобіографії можна назвати мемуари Джакомо Казанови, мемуари Гектора Берліоза, видатного композитора, який зобразив музичне життя в Європі першої половини XIX століття.

Формальна автобіографія (formal autobiography) є описом життя, відновленого через спо-

гади з усіма властивими їм помилками, пропусками й спотвореннями. Людська пам'ять пластична, тому автобіографія, яка була написана в юності, може сильно відрізнитися від автобіографії, написаної в зрілому віці, у період, коли людина переосмислює багато речей, спираючись на свій життєвий досвід, і ті події, які вважалися значущими в юному віці, можуть бути навіть не згадані в автобіографії. Прикладом формальної автобіографії англослов'янської культурної традиції вважається «Частина життя» Грема Гріна.

До **спеціальних форм автобіографії (special forms of autobiography)** відносяться такі:

– **тематичні (thematic)**: «Моя боротьба» Адольфа Гітлера (1924 р.), «Рідний син» Річарда Райта (1940 р.);

– **релігійні (religious)**: «Сповіді» Святого Августина, «Sartor Resartus» Томаса Карлейля;

– **інтелектуальні (intellectual)**: «Автобіографія» Джона Мілла, «Батько і син» Едмунда Госсе;

– **белетризовані (fictionalized)**: «Портрет художника в юності» Джеймса Джойса, романи Томаса Вулфа «Подивись на дім свій, ангел» і «Про час і про річку».

Окремим типом біографії можна виділити **мультимедійну біографію**, до якої належать біографічні фільми, кінохроніки та фотографії, документальні драми («docudrama»), інтерв'ю, ток-шоу [11].

Спираючись на парадигму біографічних типів тексту, можемо стверджувати про існування біографічного дискурсу в лінгвістиці й вважаємо релевантним розглядати біографічну енциклопедичну статтю як тип тексту біографічного дискурсу.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Дейк ван Т.А. Язык, познание, коммуникация / Т.А. ван Дейк. – Б. : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.А. Кибрик ; Российская академия наук ; Институт языкознания. – М., 2003. – 90 с.
5. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 252 с.
7. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М. : Ваклер ; К. : Рефл-бук, 2001. – 656 с.
8. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетентности / К.Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.
9. Bryman A. Quantity and Quality in Social Research / A. Bryman. – London : Unwin Hyman, 1988. – 298 p.
10. Kendall P.M. The Art of Biography / P.M. Kendall. – New York : W.W. Norton & Co., 1965. – 218 p.
11. The Columbia Encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.education.yahoo.com>.
12. Waldo H.D. English biography / H.D. Waldo. – New York : J.M. Dent & Sons Limited, 1916. – 353 p.

Нузбан О. В.

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ПЕРЦЕПТИВНИХ КОНЦЕПТІВ HARD/SOFT В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Статтю присвячено аналізу метафорично-образного профілю перцептивних концептів HARD/SOFT в англomовній картині світу. У результаті дослідження було виявлено інтегративні концептуальні структури – прототипічні ситуації твердості/м'якості, які забезпечують цілісність ментальних образів HARD/SOFT.

Ключові слова: перцептивний концепт, метафора, прототипічна ситуація.

Нузбан О. В. Метафоризация перцептивных концептов HARD/SOFT в англоязычной картине мира. – Статья.

Статья посвящена анализу метафорического-образного профиля перцептивных концептов HARD/SOFT в англоязычной картине мира. В результате исследования обнаружены интегративные концептуальные структуры – прототипические ситуации твердости/мягкости, которые обеспечивают целостность ментальных образов HARD/SOFT.

Ключевые слова: перцептивный концепт, метафора, прототипическая ситуация.

Nuzban O. V. Metaphorization of perceptual concepts HARD/SOFT in the English-language worldview. – Article.

The article focuses on the analysis of metaphorical and iconic profile of perceptual concepts HARD/SOFT in the English-language worldview. As the result of the performed research, the integrating conceptual structures, i.e. the prototypical situations of hardness/softness, which ensure the integrity of the mental images HARD/SOFT, have been discovered.

Key words: perceptual concept, metaphor, prototypical situation.

В основі пізнання світу людиною лежить перцептивне сприйняття, яке здійснюється завдяки роботі органів чуття. Ті сигнали з довколишнього світу, які надходять до сенсорної системи людини, обробляються її свідомістю та фіксуються в пам'яті, формуючи концепти – «оперативні змістові одиниці пам'яті, ментального лексикону», «кванти структурованих знань» [9, 89–90] про об'єктивну дійсність. Як слушно зазначає О. М. Селіверстова, «реєстрація зорових, тактильних та інших відчуттів лежить в основі багатьох мовних концептів» [5, 17].

З іншого боку, важливо зазначити, що усталеною аксіомою в сучасній лінгвістиці стала думка про те, що людській когніції властиво використовувати базові поняття (категорії) для концептуалізації абстрактних. На думку Н. Д. Арутюнової, перенесення ознак з одних об'єктів на інші зумовлено здатністю нашого практичного мислення до інтуїтивного відчуття подібності, яке і є, на думку вченого, невичерпним джерелом метафори [7, 8].

Вивчення метафори завжди викликало поживаний інтерес серед науковців. Останнім часом пріоритетною позицією у вивченні цього лінгвістичного феномену стало бачення метафори як основного мовного механізму, який організовує та структурує людське сприйняття довколишнього світу [13]. Так, когнітивісти стверджують, що метафора є насамперед проблемою концептуалізації. Відповідно, її визначають як «мапування одного концептуального домену на інший, у якому структура імідж-схемати царини джерела проектується на царину цілі, узгоджуючись із притаманною структурою останньої» [12, 245]. Іншими словами, метафора дозволяє нам зрозуміти відносно абстрактну, неструктуровану сутність у термінах більш конкретної та структу-

рованої сутності за допомогою імідж-схемати, яку М. Джонсон визначає як «рекурентні структури наших перцептивних дій, тілесного досвіду та когнітивних операцій» [11, 79]. У зв'язку із цим вчений постулює думку про те, що між ймовірно дуже різними вживаннями одного й того ж слова існують певні зв'язки. «Ми не знаходимо великої кількості непов'язаних концептів, які випадково використовують ту саму словесну оболонку. Навпаки, ми використовуємо те саме слово для усіх цих доменів через те, що вони є структурно пов'язаними однаковою базовою схемою, яка є метафорично розробленою» [11, 95]. У такому розумінні метафора постає інструментом осягнення людського мислення, ключем до розкриття латентного когнітивного механізму людини, відтак її вивчення набуває неабиякої актуальності. При цьому особливий інтерес становить метафоризація «перцептивних» [1] концептів, що дозволяє з'ясувати напрями розвитку первинної категоризації, яка вважається першоосновою вторинної (оцінної, метафорично-образної) категоризації дійсності.

В аспекті запропонованого дослідження аналізуються концепти *HARD/SOFT*, які позначають тактильні відчуття людини та належать до категорії «перцептивних». Як стверджує Н. Д. Арутюнова, модель фізичного світу, представленого у відчуттях, приймається за модель мікрокосму: лексика на позначення фізичних предметів використовується для позначення психічного комплексу (людини) у цілому, а також окремих її аспектів (рис характеру, емоцій, психічних властивостей) [3, 429]. На думку Ю. О. Письменної, «сенсорно-рецептивне освоєння дійсності вступає у взаємодію з культурними асоціаціями носіїв конкретної етнічної мови, що й призводить до появи

метафор – втілень національно-специфічних пізнавальних процесів» [3, 429].

Мета дослідження полягає в з'ясуванні того, до яких типів непрототипічних об'єктів реферують ад'єктивні концепти *HARD/SOFT* та які зв'язки лежать в основі метафоричних значень аналізованих ключових лексем-вербалізаторів. Необхідно встановити причини, чому люди вважають доречним використовувати лексику консистенції для опису абстрактних понять.

Ці проблеми частково вирішувалися на матеріалі російської мови в працях О. М. Шрамма [8], Н. Ф. Спірідонової [6] або в межах зіставних досліджень на матеріалі декількох мов (роботи Л. В. Лаєнко [1] та Ю. О. Письменної [3]), однак досі не існує окремого дослідження метафоризації перцептивних концептів *HARD/SOFT*, представлених виключно в англомовній картині світу.

Гіпотезою нашого дослідження є те, що в основі метафоричних значень лексичних одиниць (далі – ЛО) *hard/soft* лежать прототипічні ситуації твердості/м'якості. Спосіб взаємодії з твердим/м'яким предметом визначає напрями подальшої метафоризації концептів.

Враховуючи мету та гіпотезу дослідження, необхідно розв'язати низку таких завдань: 1) ознайомитися з основними постулатами теорії метафори та дослідити типологію метафор; 2) опрацювати емпіричний матеріал із метою виокремлення прототипічних та непрототипічних об'єктів, до яких реферують ознаки «твердий»/«м'який»; 3) дослідити шляхи метафоричного перенесення (прототипічне вживання лексем *hard/soft* → непрототипічне) та розподілити аналізовані значення за виділеними типами метафори; 4) визначити спільну когнітивну структуру (прототипічну ситуацію), яка поєднує первинні та метафоричні значення лексем-вербалізаторів.

Прикметники *hard/soft*, які є іменами однойменних концептів, мають широку палітру багатозначності. Згідно із семантичною класифікацією О. М. Шрамма ці лексеми належать до класу емпіричних одиниць на позначення ознак, які сприймаються на дотик (*м'який пух*), а також тих, які зумовлені напруженням м'язів (*тверде яблуко, м'який віск*) [8, 24–43]. Англійський лінгвіст Р. Діксон відносить прикметники *hard/soft* до класу «Фізичні властивості» [10, 3–5]. Отже, ЛО *hard/soft* позначають індивідуальні фізичні властивості предметів, які людина освоює під час взаємодії з предметом за участю органів дотику (шкіри, рук, стоп, язика тощо). Слід зазначити, що інтенціональне ядро концептів *HARD/SOFT* знаходиться в області перцепції, а конотації, які відходять від нього, позначають як інші сфери сприйняття, так і деякі інші оцінні поняттєві сфери.

Прикметник, позначаючи якість, властивість, відношення, належить до ознакової лексики.

У функціональній типології метафор виділяється характерна для ознакових слів когнітивна метафора. На відміну від субстантивної метафори, у предикатній метафорі відбувається переосмислення самої ознаки в результаті актуалізації її асоціативних зв'язків, які існують у свідомості людини [2, 61]. О. М. Шрамм пояснює ці асоціативні зв'язки через введення поняття потенційних диференційних сем, властивих багатозначним прикметникам. «Потенційна сема зазвичай усвідомлюється як результат асоціативного уявлення, яке породжується вихідним значенням слова, і сама стає базою для формування переносних значень» [8, 78]. Так, значення рос. *твердый* – «який важко піддається стисканню, згинанню, різанню та іншим фізичним діям» (*твердый грунт, тверде яблуко* – МАС, IV, 469) – викликає асоціативне представлення про щось міцне, постійне, на основі якого формується потенційна сема «незмінний, постійний, стійкий». Ця сема стає базою для формування переносних значень: «сильний, рішучий, непохитний (про людину, її характер)» (*тверда воля, твердый характер*); «який міцно закріпився; без порушень або відхилень» (*твердый порядок, тверда влада*) тощо [2, 58].

Аналіз лексикографічних джерел та матеріалів нашої вибірки із застосуванням індуктивного підходу дав змогу дослідити способи метафоризації ад'єктивних концептів *HARD/SOFT* в англійській мові. Для вирішення завдання дослідження ми використали типологію метафор А. Х. Мерзлякової, згідно з якою кожній стадії пізнання відповідає свій тип метафоричного перенесення: на рівні конкретно-чуттєвого сприйняття відбуваються переноси *сенсорного типу*, а на рівні абстрактно-логічного мислення – *раціонально-емоційного типу* [2, 65].

Сенсорний тип метафори передбачає перенесення найменування ознаки на іншу ознаку на основі подібності їхнього сприйняття. За А. Х. Мерзляковою така метафора називається *полірецепторною*, оскільки перенесення відбувається від ознаки, яка сприймається одним органом чуття, на ознаку, яка сприймається іншим органом чуття [2, 67]. Говорячи про сенсорну метафору, вчені нерідко вказують на те, що в її основі лежить синестезія (від гр. *synáisthēsis* – спільне відчуття) – психологічне явище виникнення одного відчуття під впливом неспецифічного для нього подразника іншого [4, 100].

Полірецепторна, синестезійна метафора для ЛО *hard/soft* поєднує домен «Дотик» із наступними сферами сприйняття: «Зір», «Слух», «Нюх» та «Смак». Як засвідчує аналіз атрибутивних словосполучень із ключовими лексемами *hard/soft*, обидва ад'єктиви можуть описувати **візуальні реалії** (*lines, red, glitter*), при цьому об'єктивуються когнітивні ознаки «різкий для зору, надто

яскравий», «із чіткими контурами» – «неяскравий, приглушений», «із розмитими краями»; **акустичні реалії** (*whisper, tone*): «різкий, грубий», «неприємний на слух» – «тихий, приглушений», «ніжний, мелодійний»; **ольфакторні реалії** (*smell, fragrance*): «різкий на запах» – «ніжний на запах»; **смакові реалії** (*liquor, wine*): «різкий на смак, алкогольний» – «м'який, безалкогольний».

Таким чином, подібне перенесення ознак, на нашу думку, зумовлене схожістю відчуттів під час їхнього сприйняття, а також значною мірою залежить від прототипічної ситуації твердості/м'якості. Так, оскільки ЛО **hard** за своїм первинним значенням вказує на максимальний прояв ознаки, то дія твердого предмета на людину часто може викликати дискомфорт та неприємні відчуття. Цілком логічним у такому розумінні видається використання ЛО **hard** для позначення об'єктів інших видів сприйняття, які можуть також інтенсивно діяти на людину та при цьому оцінюються негативно: різкий (дослівно «твердий») блиск подразнює зір, грубий («твердий») голос ріже слух тощо. ЛО **soft** також позначає максимальний прояв але протилежної ознаки – вона ж асоціюється з приємними та комфортними відчуттями. У зв'язку із цим все, що не подразнює слух, зір, нюх та смак людини, можна описати лексемою **soft**. Семи аксіологічної оцінки та інтенсивності входять у ядро основного значення прикметника **soft** – «приємний на дотик» та «який легко зігнути, розрізати тощо», у той час як інтенціонал антоніма **hard** представлений лише семою інтенсивності «в який важко проникнути, зігнути тощо» (прислівники *легко* та *важко* вказують на кількість прикладених зусиль, звідси – на інтенсивність прояву ознаки). У семантичному аспекті синестезійне перенесення відбувається на основі цих сем.

Інша частина значень ЛО **hard/soft** утворюється від прямих значень прикметників за участю *раціонально-емоційного* типу метафори, яка охоплює метафору інтенсивності та імпресивну метафору. Остання базується на подібності вражень від ознак, які сприймаються. Метафоричне перенесення прикметника пов'язане із загальним фоном знань носія мови про предмет і з уявленням про стандартний набір ознак в описуваного предмета. Коли ми, наприклад, наділяємо людину, її духовні якості характеристикою твердості (*a hard heart, a hard man, a hard look*), ми підсвідомо зіставляємо цілісний образ твердого фізичного об'єкта з деякими духовними якостями. Часто елементом зіставлення є добре відомий нам твердий об'єкт (еталон), скажімо скеля. Ми ніби сплавлюємо людину й скелю, а згодом, залишивши в людині ознаку твердості, вимиваємо з її образу решту властивостей скелі [7, 74]. Тобто метафоричне мапування передбачає подібність окремих елементів асоціативного комплексу [2, 89–90]. Імпресивна

метафора уточнюється такими концептуальними метафорами: 1) БЕЗСЕРДЕЧНИЙ Є ТВЕРДИЙ: «*The Chilterns were lovely, even the iron in Jackson's hard northern soul softened a little at the sight of so much rolling green ease*» (15); СКЛАДНИЙ/ПРОБЛЕМАТИЧНИЙ Є ТВЕРДИЙ: «*The presidency was hard enough at the best of times...*» (17); ФІЗИЧНО/РОЗУМОВО/МОРАЛЬНО ВАЖКИЙ Є ТВЕРДИЙ: «*Ukrainians, whose hard history has immunized them against the folly of wishful thinking, see in Putin's ferret face the cold eyes of a prison warden*» (25); НАДІЙНИЙ Є ТВЕРДИЙ: «*Although there are no hard statistics yet, he said, for many move-up or downsizing owners, «this is not a clear-cut deal»*» (18); НЕЗВОРУШЛИВИЙ/ПРАКТИЧНИЙ Є ТВЕРДИЙ: «*Sometimes, to me, this Arab seems noble in his quixotic combination of hard common sense and crazed hallucinatory vision*» (20); СУВОРИЙ/ГНІТЮЧИЙ Є ТВЕРДИЙ: «*But the history of previous shootings suggests that the hard politics of the issue always trump the grief of the moment*» (19); ЛАСКАВИЙ/НІЖНИЙ Є М'ЯКИЙ: «*A view slit in the door opened, and two soft brown eyes studied him appraisingly*» [16]; ЛЕГКИЙ Є М'ЯКИЙ: «*Perhaps the men of Philadelphia were too accustomed to the soft and pleasant life of America's largest community...*» (24); ПІДДАТЛИВИЙ Є М'ЯКИЙ: «*In both adults a surfeit of prudence and a surfeit of energy, and with the couple two boys still pretty much all soft surfaces*» (23); СЛАБКИЙ Є М'ЯКИЙ: «*...the latest indication that economic activity has hit a soft patch*» (22).

Концептуальні структури прикметників **hard/soft** ґрунтуються на імідж-схемі «твердий – багато / м'який – мало», яка виділяється у зв'язку з особливостями сприйняття твердого та м'якого. Ця схема є основою метафори інтенсивності, яка реалізується на основі схожого сприйняття інтенсивності прояву ознаки. Ад'єктиви **hard/soft** мають такі когнітивні ознаки: «сильний, інтенсивний» у сполучуваності з іменами таких об'єктів, як **погодні умови та явища** (*a hard storm/frost/gale*), **емоції** (*hard sadness/anger/sarcasm*), **фізіологічні відчуття** (*a hard cough/flare of pain/pulse*), «сильний, різкий» на позначення **фізико-моторних реалій** (*a hard swerve/kick*). Метафора інтенсивності прикметника **soft** представлена когнітивними ознаками «легкий за силою, не різкий» у сполучуваності з іменами таких об'єктів, як **фізико-моторні реалії** (*a soft kick/nod*); «не сильний» на позначення **погодних явищ** (*soft rain, breeze*), а також «помірний, який поступово піднімається» на позначення **рельєфу** (*a soft hill, undulation*).

З метою логічного підсумку аналізу метафоризації, а також демонстрації того, що всі переносні значення логічно пов'язані, згадаємо, що являє собою прототипічна ситуація твердості/м'якості. Так, будь-який твердий або м'який предмет має свою

типову експлуатацію. Тверду землю ми копаємо, твердий сир, масло розрізаємо, твердий шолом (каска) не піддається тиску й тим самим захищає нашу голову від пошкоджень. Із м'якої глини ми ліпимо, м'яке дерево та м'який ґрунт легко піддаються обробці. У таких ситуаціях ЛО *hard/soft* характеризують об'єкт, на який спрямовано дію людини. Таку прототипічну ситуацію ми називаємо *параметричною* – у ній «людина діє на об'єкт ззовні, а об'єкт піддається тиску (деформації)» – для ЛО *soft*; «не піддається й чинить опір» – у випадку ЛО *hard*. Існують й інші типи об'єктів, але в іншому вигляді, і функціонувати вони будуть по-іншому. Зсув значення відбувається в результаті метафоричного перенесення. У ширшому розумінні метафора – ніщо інше, як зміна категорійної приналежності слова [6]. *A hard fact* («беззаперечний факт») – інформація, яка не піддається спростуванню, *a hard task* («важке завдання») – яке чинить фізичний/психологічний опір для людини, *a hard nut to crack* («проблема, яку важко вирішити, або людина, котру важко зрозуміти»). *A soft mind* («піддатливий розум») – свідомість, яка легко піддається впливу, *a soft heart* («чуйне серце») – яке піддається емоціям та почуттям, *soft in the head* («дурнуватий») – якому бракує розумових здібностей. Ми бачимо, що й у цих метафоричних контекстах прикметники описують об'єкт взаємодії.

Розглянемо тепер деякі інші випадки прототипічної ситуації: 1) «*The chairs were made from some artificial material – a hard grey plastic substance that the university seemed over fond of. It was only possible to be even remotely comfortable in these chairs for a maximum of ten minutes*» (14); 2) «*...the journey was uncomfortable; she had nothing to hold on to, and the creature's back was hard*» (21). Наведені контексти описують таку прототипічну ситуацію: «людина діє на об'єкт, об'єкт не піддається зовнішньому впливу, не змінює своєї форми, змушує людину пристосовуватися до нього й тому породжує неприємні відчуття». Тобто ЛО *hard* реалізує каузативну семантику. Важливо зауважити, що ці експерієнціальні відчуття зумовлені не самою природою прототипічних об'єктів твердості, а більшою мірою спричинені способом взаємодії людини з твердим об'єктом. Як бачимо, лежання або сидіння на твердому предметі породжує дискомфорт, однак, коли людина просто ходить по твердій поверхні, вона, безумовно, не відчуває жодного вияву дискомфорту.

Для прикметника *soft* ситуація є іншою, оскільки його каузативна семантика зумовлена самою природою об'єктів, що пояснюється наявністю в прямому значенні оцінної семи «приємний на дотик». Так, *a soft towel* («м'який рушник»), *a soft blanket* («м'яка ковдра») та *a soft blouse* («м'яка

блузка») приємні до тіла людини, не подразнюють його, тоді як *a soft pillow* («м'яка подушка») піддається тиску й приймає форму людського тіла.

Зважаючи на вищесказане, концепти *HARD/SOFT*, на нашу думку, справедливо вважати експерієнціально-параметричними категоріями з різним відсотком вираження кореляції параметричність-експерієнціальність. Відповідно, метафорична твердість/м'якість можуть також бути експерієнціальними, каузувати психологічний дискомфорт/комфорт. Так, до жорстоких обмежень (*hard restrictions*) або суворого господаря (*a hard taskmaster*) людина мусить звикати. *A hard bargain* («угода на жорстких умовах») є не вигідною для людини, *a hard frost* («лютий мороз») спричинює дискомфорт для тіла людини, тоді як *a hard light* («різке світло») подразнює очі. Метафорична м'якість, навпаки, свідчить про приємні психологічні враження (затишок, розслаблення, навіть лень). *A soft job* («легка робота»), *a soft approach* («м'який підхід»), *a soft melody* («ніжна мелодія»), *a soft climate* («м'який клімат») – в усіх цих випадках ЛО *soft* позначає суб'єкт взаємодії, який позитивно діє на людину.

У результаті дослідження було встановлено, що багатозначні перцептивні лексеми *hard/soft*, які є іменами однойменних концептів, представлені в концептуальній картині світу носіїв англійської мови у вигляді цілісного образу, у якому на перцептивне ядро або базовий когнітивний шар концептів (основні значення прикметників) накладаються когнітивні ознаки, які формують додаткові когнітивні шари. Про цілісність цих ментальних образів свідчать виділені нами інтегративні концептуальні структури – прототипічні ситуації твердості/м'якості, які бувають двох видів: *параметрична* (із акцентом на сему «ступінь прояву ознаки») та *експерієнціальна* (в основі перенесення – сема «приємні/неприємні відчуття»). Тобто *HARD/SOFT* позначають базові фізичні концепти, від яких утворюються психологічні та інші оцінні концепти. Визначальною для аналізованих концептуальних сутностей є імпресивна метафора, яка базується на асоціативному комплексі, що постає зі знань про прототипічну твердість/м'якість. Таким чином, перцептивні ознаки «твердий»/«м'який» вживаються для оцінно-емоційної характеристики духовних якостей, рис характеру та зовнішності людини, видів діяльності, політичних, економічних та соціальних реалій тощо, які можуть супроводжуватися амбівалентною аксіологічною маркованістю, залежно від конкретного типу об'єкта характеристики.

Перспективним напрямом подальшого дослідження стане саме оцінна категоризація аналізованих ментальних образів «твердий»/«м'який» в англійській картині світу.

Література

1. Лаенко Л.В. Перцептивный признак как объект номинации : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Л.В. Лаенко ; Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2005. – 465 с.
2. Мерзлякова А.Х. Типы семантического варьирования прилагательных в поле «Восприятие» : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.Х. Мерзлякова ; Башкирский государственный университет. – Уфа, 2003. – 345 с.
3. Письменна Ю.О. Етнокультурні особливості процесу метафоризації тактильних відчуттів (опозиція «твердий»/«м'який») / Ю.О. Письменна // Мовні і концептуальні картини світу. – 2009. – Вип. 26. – С. 428–433.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
5. Селиверстова О.Н. Когнитивная семантика на фоне общего развития науки / О. Н. Селиверстова // Вопросы языкознания. – 2002. – № 6. – С. 12–26.
6. Спиридонова Н.Ф. Мягкий vs. твердый и мягкий vs. жесткий (2 модели употребления прилагательного мягкий) / Н. Ф. Спиридонова // Диалог 2000 : труды Международного семинара по компьютерной лингвистике и ее приложениям [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/Archive/2000/Dialogue%202000-1/274.htm>.
7. Теория метафоры : сборник статей / вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой ; под общ. ред. Н.Д. Арутюновой, М. А. Журиной. – пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
8. Шрамм А.Н. Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка) / А.Н. Шрамм. – Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1979. – 134 с.
9. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М. : МГУ, 1996. – 245 с.
10. Dixon R.M. Adjective classes : A cross-linguistic typology / R.M. Dixon, A.Y. Aikhenvald. – New York : Oxford University Press Inc. , 2004. – 370 p.
11. Johnson M. The Body in the Mind: the Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason / M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1987. – 272 p.
12. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / ed. by A. Ortony. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – 2nd edition. – P. 202–251.
13. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 256 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

14. Atkinson K. Emotionally Weird / K. Atkinson [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://alfalib.com/book/137535.html>, 2000.
15. Atkinson K. When Will There Be Good News? / K. Atkinson [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://alfalib.com/book/81296.html>.
16. Brown D. Angels and Demons / D. Brown [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://alfalib.com/book/3375.html>.
17. Clancy T. Executive Orders / T. Clancy [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.general-ebooks.com/read/1123374>.
18. Harney K. Nation's Housing: Few repeat buyers taking advantage of \$6,500 tax credit / K. Harney // Washington Post. – 2010. – 1 April. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/04/01/AR2010040104076.html>.
19. Horwitz S. Cries for sterner laws, as well as those for caution, ring out anew / S. Horwitz, P. Finn // Washington Post. – 2012. – 14 December. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.washingtonpost.com/world/national-security/2012/12/14/91940c90-4631-11e2-8061-253bccfc7532_story.html.
20. Moorcock M. Jerusalem Commands / M. Moorcock [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://alfalib.com/book/180658.html>.
21. Pullman Ph. The Amber Spyglass / Ph. Pullman [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.general-ebooks.com/read/27073112000>.
22. Reed S. Cold weather and light inventory reduce house sales / S. Reed // New York Times. – 2014. – 22 February. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nytimes.com/2014/02/22/business/economy/cold-weather-and-light-inventory-reduce-house-sales.html>.
23. Roth P. The Plot Against America / P. Roth [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://alfalib.com/book/176930.html>.
24. Shaara J. The Glorious Cause / J. Shaara [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://alfalib.com/book/110781.html>.
25. Will G. Is Ukraine the Cold War's final episode? / G. Will // Washington Post. – 2014. – 19 February. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.washingtonpost.com/opinions/george-will-is-ukraine-the-cold-wars-final-episode/2014/02/19/382f6844-99a9-11e3-80ac-63a8ba7f7942_story.html.

СИНТАКСИЧНИЙ СТАТУС ПОБУДОВ ІЗ НУЛЬОВОЮ АБО ЧАСТКОВОЮ ПРЕДИКАЦІЄЮ: РЕЧЕННЯ ЧИ ВИСЛОВЛЕННЯ

У статті на основі систематизації характеристик понять речення та висловлення висвітлено проблематику визначення синтаксичного статусу пунктуаційно завершених фрагментів тексту, у яких структура предикації виражена частково або не виражена взагалі, як речень (одиниць мови) чи висловлень (одиниць мовлення).

Ключові слова: речення, висловлення, слово-речення, структура предикації.

Образцова О. В. Синтаксические построения с нулевой или частично выраженной предикацией: проблематика определения их статуса как предложений или высказываний. – Статья.

В статье на основе систематизации характеристик понятий предложения и высказывания раскрыта проблематика определения синтаксического статуса пунктуационно завершённых отрезков текста, в которых структура предикации выражена частично или не выражена вообще, как предложений (единиц языка) или высказываний (единиц речи).

Ключевые слова: предложение, высказывание, слово-предложение, структура предикации.

Obraztsova O. V. Syntactic units of partial or zero predication: the problem of their syntactic status as sentences or utterances. – Article.

The article reveals the problem of determining the syntactic status of the partial or zero predication units as sentences (language units) or utterances (speech units), systematizing and contrasting the respective characteristics of both notions.

Key words: sentence, utterance, word-sentence, structure of predication.

Об'єктом дослідження є синтаксичні побудови з нульовою або частково вираженою предикацією, такі «речення з особливими формами предикативних відношень» [7, 705–716], у яких на поверхневому рівні структура предикації експлікована частково (елементом (-ами) лише групи підмета чи лише групи присудка) або ж взагалі не передбачена. Наприклад (виділено напівжирним шрифтом): «No. I'm not lost. <...> **Sorry, my mistake.** <...> These were not the dangerous men I remembered. They were probably nice guys. **Safe.** I lost interest. <...> **Oh, just a few minutes.** <...> **Sorry.** <...> **Sure, she muttered.** <...> I'm sorry about <...> after the movie. – **Whatever, Bella.** <...> **See you Monday? – Yeah.** Bye. <...> **Hey, Dad** <...> **Night, Dad**» [1, 32].

Відсутність єдиного підходу до вивчення подібних побудов, унаслідок чого в теоретичних граматиках їх опис та класифікування залишаються фрагментарними та суперечливими, а синтаксичний статус – невизначеним, зумовлює актуальність розвідки. З виявлених декількох планів проблемності визначення синтаксичного статусу досліджуваних нами побудов найважливішим вважаємо трактування їх як речень/неречень (висловлень/інше). Зазначимо, що визначення статусу досліджуваних синтаксичних явищ як речень або неречень насамперед зумовлено розумінням природи речення й висловлення та їх сутнісних властивостей.

Предметом уваги статті є проблематика визначення їх синтаксичного статусу як речення або висловлення.

Мета – систематизація наявних підходів до трактування речення й висловлення, які склалися в лінгвістиці. Для досягнення цієї мети необхід-

но вирішити декілька завдань, зокрема з'ясувати представлені в теоретичних джерелах визначення та сутність термінів *речення* й *висловлення*, трактування властивостей синтаксичних побудов із нульовою або частково вираженою предикацією й визначення їх статусу як висловлень чи речень.

У лінгвістиці подібні до наведених приклади визнаються одночасно словами-реченнями, різновидами речень (еліптичних, вигуківих, модальних, номінативних, спонукальних), не реченнями й не членами речення, а вставними елементами – звертаннями/зовами/вокативами, комунікемами (комунікативами, формулами ввічливості: вітання, вирази вдячності, прощання тощо).

Таким чином, навіть і наведений перелік засвідчує значний різнобіч у визначенні синтаксичного статусу таких висловлень. До того ж термін «слово-речення» вживається на позначення насамперед частиномовного статусу лексем *Yes*, *No* та враховує при цьому лише кількісний склад речення – одне слово. Інші терміни вживаються під час врахування інших критеріїв: морфологічного частиномовного статусу лексеми («вигуківі», «модальні» речення), комунікативного типу речення («спонукальні»), комунікативно-прагматичної функції («звертання, зов», «комунікеми, комунікатив»), комунікативної семантики («номінативні»).

Типове використання таких синтаксичних побудов у мовленні дало підстави дослідникам вважати їх синсемантичними й назвати «ідіоматичними» формулами; своєрідними займенниками, замісниками – *sentence-representatives* – «про-фразами», субституціями/репрезентативами; комунікативами, до яких віднесено, зокрема, логічні (*Yes*, *No*), емотивні (вигуківі та модальні), зву-

конаслідувальні, звертання [7, 456–457, 715–716; 15, 157, 206–209; 26, 171, 208–209].

Так, еліipsis та парцеляція більшістю граматистів визначаються як синтаксичні операції (процедури) (Р. Кверк, Ліч, Дж. Свартвік, Я. Грінбаум; М.Я. Блох, Л.М. Волкова; І.О. Алексеева, Г.Г. Почепцов) [45, 225, 266–268; 5, 276; 23, 171; 13; 6, 165; 2, 292–293]. Утворений же в результаті застосування відповідної операції (процедури) фрагмент мовлення кваліфікується як особлива синтаксична одиниця – еліптичне речення або парцелят, відповідно, і трактується як явище синтаксичної деривації, синтаксична універсальність [40, 102; 7, 776; 1, 176–177].

Стосовно синтаксичного статусу слів-речень, то дискусійність їх синтаксичного статусу є особливо вражаючою: їх вважають реченнями, квазіреченнями або нереченнями й навіть взагалі відмовляють у будь-якому лінгвістичному статусі. У деяких теоретичних граматиках ця проблема не обговорюється взагалі [6].

Лінгвісти, які визнають за цими побудовами статус речення, також не одностайні в дефініціях, називаючи їх *аморфними* реченнями (О. Есперсен [41, 105]), *квазіреченнями* (І.П. Іванова, В.В. Буракова, Г.Г. Почепцов, І.К. Харітонов [13, 171; 32, 94–95; 2, 240–243]), *словами-реченнями*, реченнями «з особливими предикативними відношеннями» та «зі скороченою синтаксичною структурою» [7, 706, 715–716].

Деякі лінгвісти доводять, що такі побудови виражають певний смисл, мають комунікативне навантаження та референційний зміст, а також є одиницями мовлення (А.К. Корсаков) [17, 118–119]; на цій підставі визнають за такими побудовами статус речення [17, 95–119], «*структурно-непредикатні пропозиції*» І. Б. Морозова [18, 122–123]), але водночас називають їх *висловленнями* [17, 95–119]. На тих же засадах Н. П. Архіпова [4] трактує висловлення як одиниці виключно мовлення (не мови) і протиставляє їх реченням.

Окремі лінгвісти не визнають за такими побудовами статусу речення або висловлення. Так, Р. Лонг називає їх *ізолюваними абсолютами* й кваліфікує їх нереченнєвими *елементами* [42, 20]. Аналогічна точка зору представлена й у роботах американських лінгвістів М. Джооса та У. Чейфа. Так, М. Джоос виголошує репліки типу *Ah! Ouch! Hullo!* вважає *емоційними елементами мовлення, позамовними елементами реального світу*, які взагалі не можуть розглядатися лінгвістичною наукою (підкреслено – О. О.) [37, 194]. На думку Р. Якобсона, така наполеглива вимога М. Джооса «виключити» емоційні елементи мовлення на підставі їхньої туманності, невловимості, перемінності веде до радикальної й навіть абсурдної редукції (*reductio ad absurdum*) [37, 194]. У. Чейф називає подібні явища *рудиментами прадавньої*

домовленнєвої комунікації [33] і водночас закликає дослідити емоції людини (навіть сміх) як *мовленнєво значущі*, виявити причини та способи відображення емоцій у мовленні [39].

1. Функціонально-структурний аспект взаємодієвості речення – висловлення. Терміни *висловлення* й *речення* в лінгвістиці, залежно від обраних підходів до дослідження функціонування мовних форм у мовленні, тлумачаться по-різному. Проте висловлення неминує розглядатися в його зв'язку з реченням, судженням і пропозицією: висловлення розуміється як «речення, яке реально промовляється в реальній ситуації спілкування»; речення – як «вислів поза ситуацією й контекстом»; судження – як «логічний зміст речення»; пропозиція – як «загальний, інваріантний зміст декількох логічно еквівалентних речень» [29, 30].

Поняття *висловлення* визначається через поняття *речення* як матеріальне вираження відстороненого (абстрагованого) структурного зразка, актуалізованого в мовленні граматично організованого речення [7, 16, 23; 25, 146; 3, 11], об'єднується з ним на основі їхньої діалектичної єдності як мовної моделі (засобу формування й формулювання думки, волевиявлення та вираження емоцій) та її актуалізації в мовленні [20; 21, 65–118; 35, 32]. Ці взаємозумовлені терміни співіснують як об'єкти однієї науки [11, 19], як нетотожні центри різних, хоча й взаємопов'язаних, граматик [36, 257]. При цьому термін *речення* часто використовують на позначення й одиниці мови, і одиниці мовлення: речення реалізується в мовленнєвому акті як висловлення, останнє ж постає як контекстно-обумовлена думка, що набирає вигляду тієї чи іншої конкретної форми речення [16, 41–42]. Тому речення як явище мови має «задовольняти умови граматичної, семантичної й логічної правильності», а речення як явище мовлення, як висловлення – умови «цілеспрямованості та ситуативної співвіднесеності, керованості думкою» [11, 242; 12, 19].

Тенденцією останніх десятиліть є диференціація *речення* та *висловлення*: у теоретичному плані, коли абсолютизовано й у відриві один від одного розглядаються *мова* й *мовлення*; а також залежно від об'єкта дослідження. Так, дослідники інтонації, дискурсу, тексту користуються терміном *висловлення*; у практичній граматиці вживають термін *речення*; у теоретичній граматиці послуговуються обома термінами щодо аналізованих прикладів і протиставляють *речення* *висловленню* за принципом вираженої або невираженої й неімплікованої структури предикації [4, 11; 10]).

За такої диференціації «висловлення вимовляються, а речення пишуться» [38, 19]; речення-моделі є системними, максимально деконтекстуалізованими абстрактними теоретичними побудовами, а висловлення – залежні від контексту «текстові

речення» [44, 622–625], які не мають граматичної основи й «взагалі не містять членів речення»; це «будь-які повідомляючі одиниці», «своєрідні замітники граматичних речень» [34]. Висловлення трактується як «мовленнєва дія», спрямована на досягнення конкретної мети комуніканта, як «момент цілеспрямованої мовленнєвої діяльності – комунікативний акт», як «одиниця тексту, що дозволяє експлікувати детермінацію тексту спілкуванням», як «нижня межа дискурсу, обсягом від одного слова до декількох речень» [24, 24; 30, 3–5]. У таких іпостасях висловлення є співвідносним як із «процесом, тобто діяльністю, вимовленням, так і з результатом цієї діяльності» [43, 235].

Вищенаведений огляд з'ясовує структурні та функціональні відмінності речення й висловлення. Проте конкретна форма зумовлена необхідністю вираження певного змісту. Зіставимо змістові характеристики речення та висловлення.

2. Змістові характеристики речення й висловлення. Зміст речення пов'язують із його граматичним значенням, пропозицією (диктумом), модальністю (модусом). *Пропозицію* трактують як опис або позначення ситуації, стан справ, уявлення про структурований свідомістю комунікантів фрагмент дійсності – «потенційний концепт речення» (за Е.В. Падучевою) [36]. При цьому ілюструють аналіз пропозиції виключно конкретними реченнями з їх лексичним наповненням. Наприклад, А. Мустайоки пропозицію висловлення *Нина читає книгу* позначає як «Нина читає книгу» або як «читать (Нина, книга)», П. Адамець пропозицію речення *«Я кладу книгу на стол»* нотує як «(я/А¹ + клад-/П + книг-/А² + на стол/Б)» [19, 39, 235], де А¹, А² – актанти, П – предикат, Б – адвербіальний комплемент.

Грамматичне значення структуро-предикаційного речення-моделі, слідом за багатьма дослідниками одеської граматичної школи [17; 9; 10; 18; 20; 27; 31; 4], ми пов'язуємо з опосередкованою свідомістю комунікантів, референцією до фрагмента об'єктивної дійсності як до певного типу елементарного процесу. Процес розуміємо як діалектичну єдність субстантивного компоненту та його властивостей, притаманних йому в певний проміжок часу (процес-не-відношення), або сукупності субстантивних конституентів процесу в певному відношенні один до одного (процес-відношення: процес-суб'єктно-об'єктне відношення, процес суб'єктно-адвербіальне відношення) [4; 9; 10; 20].

Оскільки речення є знаковим втіленням судження, його знаковою, матеріальною оболонкою як «безпосередня матеріалізована дійсність думки» [28, 492], слідом за О. А. Жаборюк [10, 71] підкреслюємо зв'язок граматичного значення речення із судженням як «надійним когнітивним засобом пізнання» матеріального світу, а не безпосередньо з об'єктивною дійсністю. Судження розуміємо як

засіб формування думки – оформлений у вигляді мисленнєвих стереотипів конкретний результат безперервного мисленнєвого сегментування цілісного, неподільного матеріального континууму на процеси та їхні компоненти. Сутність судження вбачаємо в «структурованому відбитті свідомістю скрізь призму суб'єктивного «я» об'єктивних процесів матеріального світу» [9, 122].

Тому граматичне значення речення-моделі в цілому і його складових частин зокрема розуміємо як мислимий мовцем абстрактний образ, ментальну схему, яка являє собою єдність або одного субстантивного компоненту процесу-не-відношення й властивих йому в гіпотетично певний проміжок часу його характеристик, або ж єдність кількох субстантивних компонентів процесу-відношення та існуючого в гіпотетично певний проміжок часу відношення між такими субстантивними компонентами. Грамматичне значення речення є сутнісним, воно присутнє й у висловленні (принаймні в такому, межі якого збігаються з межами речення), проте є завуальованим нашаруваннями актуалізованих у висловленні конкретних лексичних значень лексем, що входять до складу висловлення-речення, а також комунікативних завдань і прагматичних установок комунікантів.

З точки зору семантики, на наш погляд, зміст висловлення ширше й багатше глибинної семантики речення-моделі. Конкретна семантика речення-висловлення виявляється в його *пропозиції, диктумі*. Звичними для лінгвістики термінами *диктум* і *пропозиція* позначають саме актуалізовану в цьому конкретному висловленні референцію до конкретного прояву типу процесу (вираженого конкретними лексичними засобами, які актуалізують конкретне лексичне значення одиниць, що входять до складу речення). Терміном *модус* позначають, відповідно, вираження суб'єктивної модальності – оцінки *диктуму*, який виражається у висловленні (його не/можливість, не/бажаність тощо) із точки зору мовця. На нашу думку, суб'єктивною модальністю може бути забарвлене виключно висловлення, але не речення-модель мови. Засоби вираження такої модальності належать мові, як і речення-модель, але вони не є частиною такої моделі. Тому *граматичне значення* ми пов'язуємо з реченням-моделлю, а *пропозицію (диктум)* і *модус* асоціюємо з висловленням.

Підсумуємо критерії протиставлення речення та висловлення.

Щодо форми, то висловлення протиставлено реченню розмитістю своїх меж і можливістю збігу з межами частини/цілого речення або навіть декількох речень. У плані парадигмальних характеристик речення – це невелика за кількістю сукупність базових моделей і їх варіантів, складених виключно з обов'язкових для структурної й семантичної цілісності елементів; моделі й варіанти належать

до системи мови. Нескінченне структурне різноманіття висловлень, які можуть співпадати або не співпадати з реченням, гіпотетично також утворює своєрідну парадигму на рівні мовлення. Моделювання являє собою структуру речення в абстрактній формі, символічному записі; висловлення в мовленні невід'ємне від лексичного наповнювання символізованої формалізованої моделі речення.

Структура предикації є спільною ознакою й для речення, і для структуро-предикаційного висловлення, але під час моделювання речення в системі мови структура предикації є повною й експлікованою; під час утворення висловлень структура предикації може бути експлікованою у своїй повній/усіченій/парцельованій формі, може бути згорнутою, самі ж висловлення можуть і взагалі не включати експлікованої структури предикації. Щодо конституюючої ознаки речення-висловлення, то предикативність структуро-предикаційного речення є властивістю потенційної співвіднесеності речення-моделі з типом елементарного процесу. Предикативність структуро-предикаційного висловлення – опосередкована мисленням комунікантів, аналогічна їм актуалізована референція до конкретного актуалізованого процесу (*диктум* речення-висловлення), до конкретної події, конкретної ситуації об'єктивної або мислимої, можливої, уявної дійсності (або до її частини, або до декількох процесів одночасно). Предикація як прояв/актуалізація предикативності у вигляді предикативної одиниці пов'язана з реченням, протиставленим висловленню. Предикативна одиниця – єдність підмета й присудка (первинна структура предикації) – є основою для моделювання речення, тобто одиниці мови. Висловлення ж може бути чи не бути представленим структурою предикації. Водночас висловленню, навіть якщо воно не представлене структурою предикації, завжди має бути властива предикативність як категорія, що пов'язує висловлення із ситуацією дійсності.

Щодо співвідношення мова – мовлення, то висловлення є продуктом мовленнєвого «виробництва»,

результатом застосування синтаксичних процедур до кінцевого числа типових моделей базових речень. Речення-моделі мови – узагальнені зразки, за якими в мовленні будується безліч речень-висловлень; поряд зі словниковим складом мови та правилами сполучення словникових одиниць речення-модель є основою й базовим матеріалом для мовленнєвої творчості.

З точки зору змістового аспекту речення та висловлення граматичне значення як абстрагований від конкретики ментальний образ структурованого свідомістю фрагменту буття, представленого як певний тип процесу, є притаманним і реченню-моделі, і структуро-предикаційному висловленню в мовленні. Пропозиція (диктум) у повноті лексичних значень, нашарованих на значення граматичні, характеризують актуалізовані в мовленні висловлення. Модус як категорія вираження оцінки диктуму з погляду мовця також є характерною рисою висловлення, але не речення-моделі.

Таким чином, у формальному, змістовому й комунікативному аспектах речення стосовно висловлення перебуває у відношенні «закон і явище», явище багатше за закон, але закон неминуче присутній у кожному явищі.

Встановлення синтаксичного статусу досліджуваних нами явищ як: а) структуро-предикаційних речень-висловлень – одиниць мови й мовлення – через виявлення таких характеристик: наявність предикативності й предикації (частково експлікованої), граматичного значення, пропозиції та модусних характеристик (принаймні частково виражених); б) висловлень (неструктуро-предикаційних) – одиниць виключно мовлення – через виявлення таких характеристик: притаманність предикативності; відсутність, непередбачуваність і неможливість відтворення структури предикації; ймовірність наявності модусних характеристик; диктум та граматичне значення; якщо вони гіпотетично й можуть виявлятися, то виключно як асоціація з відповідним змістом попереднього контексту.

Література

1. Александрова В.Г. Когнітивно-комунікативний потенціал еліптичного речення в сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.Г. Александрова ; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – Одеса, 2008. – 234 с.
2. Алексеева І.О. Курс теоретичної граматики сучасної англійської мови : [навчальний посібник] / І.О. Алексеева. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – 328 с.
3. Андреева С.В. Элементарные конструктивно-синтаксические единицы устной речи и их коммуникативный потенциал : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С.В. Андреева ; Саратовский государственный университет имени Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2005. – 67 с.
4. Архипова Н.П. Когнітивно-комунікативний аспект простого речення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н.П. Архипова ; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – Одеса, 2010. – 22 с.
5. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка / М.Я. Блох. – М. : Высшая школа, 1983. – 383 с.
6. Волкова Л.М. Теоретическая грамматика английского языка. Современный подход : [учебное пособие] / Л.М. Волкова. – К. : Освіта, 2010. – 256 с.
7. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка / В.Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
8. Дородных А.И. Грамматика речевого общения / А.И. Дородных. – Х. : Изд-во Харьков. ун-та, 1987. – 110 с.
9. Жабoryuk О.А. Мова та мислення (основні аспекти взаємодії) / О.А. Жабoryuk // Записки з романо-германської філології ОНУ ім. І.І. Мечникова : зб. наук. пр. – О. : Фенікс, 2000. – Вип. 7. – С. 69–80.

10. Жаборюк О.А. Когнітивно-комунікативне підґрунтя класифікації простого речення / О.А. Жаборюк, Н.П. Архіпова // Записки з романо-германської філології ОНУ ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2009. – Вип. 24. – С. 71–82.
11. Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи / В.А. Звегинцев. – М. : УРСС, 2001. – 242 с.
12. Иванова В.И. Предложение, высказывание: системно-функциональный аспект : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / В.И. Иванова ; Тверской государственный университет. – Тверь, 2001. – 24 с.
13. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка : [учебник] / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.
14. Казарина В.И. Современный русский синтаксис: структурная организация простого предложения : [учебное пособие] / В.И. Казарина. – Елец : ЕГУ им. И. А. Бунина, 2007. – 329 с.
15. Каушанская В.Л. Грамматика английского языка : [учебник] / В.Л. Каушанская, Р.Л. Ковнер, О.Н. Кожевникова, Е.В. Прокофьева, З.М. Райнес, С.Е. Сквирская, Ф.Я. Цырлина. – М. : Фирма ИНКОС, 2008. – 384 с.
16. Кокойло Л.А. Комплиментарные высказывания в современной английской языке: (структура, семантика, употребление) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.А. Кокойло ; Киевский государственный лингвистический университет. – К., 1995. – 207 с.
17. Корсаков А.К. Теоретические основы грамматики современного английского языка : [монография] / А.К. Корсаков, А.А. Корсаков. – О. : БМВ, 2013. – 344 с.
18. Морозова И.Б. Таксономія елементарних комунікативних одиниць у сучасній англійській мові : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / І.Б. Морозова ; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – О., 2010. – 432 с.
19. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса: от семантических структур к языковым средствам : [монография] / А. Мустайоки. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 512 с.
20. Образцова О.М. Лінійна організація висловлення в англійській, російській та українській мовах : [монографія] / О.М. Образцова. – Х. : Бурун Книга, 2012. – 384 с.
21. Павлова А.В. Интерпретация акцентной структуры высказывания при восприятии письменной речи / А.В. Павлова // Acta linguistica Petropolitana : труды Института лингвистических исследований Российской академии наук / отв. ред. Н.Н. Казанский. – СПб. : Нестор-История, 2007. – Т. III. – Ч. 3. – С. 65–118.
22. Падучева Е.В. О семантике синтаксиса : материалы к трансформационной грамматике русского языка / Е.В. Падучева. – изд. 2-е, испр. и доп. – М. : КомКнига, 2007. – 296 с.
23. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г.Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1971. – 191 с.
24. Приходько А.И. Когнитивно-дискурсивный потенциал оценки и способы его выражения в современном английском языке : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А.И. Приходько. – Запорожье ; Запорожский государственный университет, 2004. – 428 с.
25. Пузырев А.В. Элементы и единицы языка в пяти ступенях сущности / А.В. Пузырев // Предложение и слово : межвузовский сборник научных трудов / отв. ред. Э.П. Кадькалова. – Саратов : Издательский центр «Наука», 2008. – С. 142–149.
26. Раевська Н.М. Теоретична граматики сучасної англійської мови / Н.Н. Раевская. – К. : Вища школа, 1976. – 304 с.
27. Сазыкина Т.П. Дискуссионные аспекты определения содержания понятия «предложение» в лингвистике / Т.П. Сазыкина // Записки з романо-германської філології. – О. : Видавництво ОНУ, 2000. – Вип 8. – С. 101–108.
28. Спиркин А.Г. Философия : [учебник] / А.Г. Спиркин. – М. : Гардарики, 2000. – 816 с.
29. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения : [монография] / Ю.С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
30. Тарасов Е.Ф. Общение. Текст. Высказывание / Е.Ф. Тарасов. – М. : Наука, 1989. – 175 с.
31. Фиоги́на Л.Н. К вопросу об особенностях структур некоторых типов традиционно безличных предложений / Л.Н. Фиоги́на // Мова і культура : [науковий щорічний журнал]. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. III. – Ч. I : Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. – С. 172–177.
32. Харітонов І.К. Теоретична граматики сучасної англійської мови : [навчальний посібник] / І.К. Харітонов. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 352 с.
33. Чейф У. Значение и структура языка / У. Чейф ; пер. с англ. Г.С. Щура ; послесл. С.Д. Кацнельсона. – М. : Прогресс, 1975. – 432 с.
34. Чупашева О.М. Грамматическая основа предложения: проблемы и решения / О.М. Чупашева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rus.1september.ru/2005/13/6.htm>.
35. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16–20 вв. : [монография] / И.С. Шевченко. – Х. : Константа, 1998. – 168 с.
36. Юрченко В.С. Очерки по философии языка и философии языкознания / В.С. Юрченко. – Саратов : СПИ, 2000. – 368 с.
37. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против» : сборник статей и переводов / под ред. Е.Я. Басина, М.Я. Полякова. – пер. с англ., франц. нем., чешского, польского и болгарского языков. – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.
38. Brown G. Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – CUP, 1993. – 304 p.
39. Chafe W. Searching for Meaning in Language: a memoir / W. Chafe // Historiographia Linguistica. – 2002. – № 29. – P. 245–261. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.linguistics.ucsb.edu/faculty/chafe/memoir.htm>.
40. Jespersen O. Essentials of English Grammar / O. Jespersen. – London : Allien and Unwein, 1946. – 387 p.
41. Crystal D. The Penguin Dictionary of Language / D. Crystal. – 2nd ed. – London : Penguin Books, 1999. – 390 p.
42. Long R. The Sentence and its Parts. A Grammar of Contemporary English / R. Long. – Chicago ; London : University Chicago Press, 1980. – 526 p.
43. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – London : Cambridge University Press, 1977. – Vol. 1. – 371 p.
44. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – London : Cambridge University Press, 1977. – Vol. 2. – 897 p.
45. Quirk R. A University Grammar of English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. – Moscow : Vyssaya skola, 1982. – 391 p.
- Джерела ілюстративного матеріалу**
46. Hosseini Kh. The Kite Runner / Kh. Hosseini [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fb2lib.net.ru/book/123834>.

Орехова О. І.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ КІНЕМАТОГРАФІЧНОГО ЖАНРУ «ТРИЛЕР»

На основі міждисциплінарного підходу в статті здійснена спроба визначення кінематографічного жанру «трилер», яке було б релевантним для проведення перекладознавчого аналізу кінотексту жанру «трилер». У роботі розглянуто основні наукові підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників до виокремлення кінотрилера з низки суміжних жанрів із позицій перекладознавства, лінгвістики та кінознавства, а також встановлено, що інваріантним структурним елементом кінотрилера є прагматичний ефект напруженого очікування – саспенс.

Ключові слова: кінопереклад, кінотекст, жанр, трилер, саспенс.

Орехова О. И. Междисциплинарный подход к определению кинематографического жанра «триллер». – Статья.

На основании междисциплинарного подхода в статье осуществлена попытка определения кинематографического жанра «триллер», которое было бы релевантным для проведения переводоведческого анализа кинотекста жанра «триллер». В работе рассмотрены основные научные подходы отечественных и зарубежных исследователей к выделению кинотриллера из ряда смежных жанров с позиций переводоведения, лингвистики и киноведения, а также установлено, что инвариантным структурным элементом кинотриллера является прагматический эффект напряженного ожидания – саспенс.

Ключевые слова: киноперевод, кинотекст, жанр, триллер, саспенс.

Oriekhova O. I. Crossdisciplinary approach to the definition of the “thriller” film genre. – Article.

On the basis of crossdisciplinary approach this article aims at defining the film genre “thriller”, which could be relevant to carrying out a translational analysis of the film text of the mentioned genre. The most prominent scientific approaches to genre categorization of the movie thriller in the field of translation studies, linguistics and film studies are investigated. It is also stated that the obligatory structural element of thriller is the pragmatic effect of suspense.

Key words: film translation, film text, genre, thriller, suspense.

Сучасні вітчизняні дослідження з аудіовізуального перекладу сфокусовані навколо окреслення жанрових ознак вихідного тексту (далі – ВТ) та специфіки їх відтворення в тексті перекладу (далі – ПТ) (Е. Бавикіна, В. Конкульовський, Я. Кривонос, Т. Кропінова, Є. Кузнецов, А. Кулікова, Т. Лук'янова, Т. Малкович, Р. Сегол, Т. Тичинська тощо). У зарубіжних перекладознавчих розвідках можна також простежити подібну тенденцію. Так, іспанський учений Ф. Шоме виділяє праці Р. Агоста (1999 р.) та Е. Франко (2001 р.), присвячені жанровій проблематиці ВТ і визначенню специфічних перекладацьких труднощів, що виникатимуть під час його відтворення мовою ПТ [8, 14].

Однак трилеру як одному з найпопулярніших жанрів серед телеглядачів та поціновувачів кіномистецтва досі не приділено належної уваги в науково-практичних і теоретичних розвідках вітчизняних учених-лінгвістів, кінознавців і перекладознавців. Зарубіжні вчені також констатують недостатню кількість наукових і критичних розвідок, присвячених аналізу кінотексту жанру «трилер» (В. Агуадо, М. Рубін) не тільки з огляду перекладознавства, але й філологічних досліджень із цієї проблематики. З огляду на це відомий кінотеоретик М. Рубін зазначає: «...більшість із тієї невеликої кількості робіт, що присвячені кінотрилеру <...> переважно представлена ілюстративними матеріалами, які описують декілька кінофільмів, без будь-якої спроби визначення основних ознак, що виділяють кінотрилер із-поміж інших кіножанрів» (переклад – О. О.) [10, 8].

Мета статті полягає у встановленні магістральних, релевантних для перекладознавчого аналізу жанрово-стилістичних особливостей кінотексту жанру «трилер». Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: розглянути актуальні критерії виокремлення кінематографічного жанру «трилер» із позицій суміжних дисциплін (кінознавство, кінокритика, лінгвістика); проаналізувати існуючі підходи до жанрової категоризації кінотрилера з позицій перекладознавства; виявити релевантні підходи до визначення жанру «трилер» із перекладознавчої точки зору.

Наразі беззаперечним вважається визнання того факту, що перекладознавство як наука, що має міждисциплінарний характер, спирається на надбання літературознавства, лінгвістики, семіотики, концептології, когнітивістики, психології, кібернетики, кінознавства тощо. Через те, що об'єктом аналізу є не літературний трилер, який має свої суворо регламентовані ознаки, а саме кінотрилер, де головну роль поряд із вербальним компонентом відіграє також й аудіовізуальний (іконічний і звуковий). З точки зору перекладознавства цікавими постають також і наукові підходи кінознавців до виокремлення кінотрилера з низки суміжних кіножанрів. Перекладознавець Ф. Шоме наголошує на цій необхідності, стверджуючи, що для аналізу аудіовізуального тексту з перекладознавчої перспективи потрібно враховувати наукові надбання якнайменш двох галузей знань: перекладознавства та кінознавства, адже вони відіграють важливу роль у тлумаченні переплетіння значень у тканині тексту [8, 13]. Тому

особливої актуальності набувають наукові розвідки В. Агуадо, С. Гейнріхс, Р. Олтмана, Т. Райла, М. Рубіна, які розглядають кіножанр із позицій лінгвістики, кінознавства та кінокритики.

У західному кінознавстві існують різні підходи до класифікації кіножанрів. Універсальним вважається семантико-синтаксичний підхід американського дослідника кінознавства та порівняльного літературознавства Р. Олтмана [4]. Спираючись переважно на науковий доробок Ф. Джеймсона, Ц. Тодорова та представників французької школи семіотики, він запропонував об'єднати, на його думку, недосконалі семантичний і синтаксичний підходи, що існували паралельно в семіотиці та кінознавстві останніх десятиліть. Семантичний підхід ґрунтується на перелікові спільних іконічних характеристик, притаманних кожному окремому жанру, наприклад локація (топос), час дії (хронос), образи персонажів (ковбой, гангстер, кінь та ін.), у той час як синтаксичний підхід передбачає з'ясування відносин між персонажами, характер розвитку дії, сюжетно-композиційні особливості.

Учений стверджує, що семантичний підхід обмежує жанроформувальні блоки, натомість синтаксичний підхід охоплює структуру, у яку вони впорядковані. Р. Олтман доводить, що ці підходи мають комплементарний характер і тільки в комбінації дозволяють здійснити повноцінний жанровий аналіз кінофільму [4].

Ця теорія перегукується з твердженням представника Тартусько-московської школи семіотики В. Іванова про те, що зв'язки, які встановлюються між хронотопом фільму, його темою та характером героїв, особливо важливі для структурного аналізу фільму [1, 192]. В. Іванов приділяє чималу увагу жанровій проблематиці кіно, підкреслює схожість і взаємозв'язок між засобами виразності різних жанрів кіно та літературних жанрів, розглядає можливість існування запропонованої М. Бахтіним «пам'яті жанру», яка суворо обмежує структуру фільму та окремі його епізоди [1, 179]. Учений додає, що існують певні загальні закономірності, пов'язані з масовим характером аудиторії, вимогами соціального замовлення, що мають тенденцію до повторення, та великою кількістю творів, у яких з невеликими відхиленнями відтворюється одна й та сама схема. Він зазначає, що в масовій кінопродукції, яка належить до чітко виокремлених жанрів, можна помітити окремі стандартні блоки, які формують структурну схему будь-якого фільму цього жанру; якщо ж деякі нововведення чи перетворення і мають місце, найчастіше вони пов'язані з перерозподілом функцій всередині традиційних ролей [1, 180–181].

В. Іванов вважає, що в науці про побудову фільму чи не основним поняттям має стати час і простір у їх безперервному зв'язку – хронотоп. На його думку, класифікація жанрів роману за

М. Бахтіним, який він виокремлював через поєднання різних хронотопів із різними типами героїв, може бути запропонована й для різних кінематографічних жанрів [1, 192].

Відомий британський лінгвіст та кінокритик Т. Райл (*T. Ryall*) у свою чергу зазначає, що не всі кіножанри підлягають визначенню за класичними параметрами, які ґрунтуються на іконічних маркерах та особливостях хронотопа, що можна успішно застосувати під час аналізу класичних гангстерських фільмів або вестернів. Дослідник пропонує ширшу модель жанрової категоризації кінофільмів, згідно з якою такі жанри, як хоррор, трилер або комедія, слід виділяти за характером їхньої прагматичної функції, що вирізняється, відповідно, відчуттям страху, тривожного очікування чи сміху [11].

Американський дослідник М. Рубін робить схоже припущення щодо жанрових ознак кінотрилера. Він вважає, що трилер не можна назвати жанром у тому ж самому сенсі, що й вестерн або наукову фантастику, через величезне розмаїття сюжетних кліше кінофільмів, які можна віднести до жанру «трилер». Він зазначає, що, можливо, і не існує чистого жанру «трилер», а саме поняття «трилер» знаходиться десь посередині між власне «жанром» і «визначальною характеристикою», що описує інші, більш регламентовані жанри – шпигунський трилер, детективний трилер, психологічний трилер тощо. Учений підсумовує, що поняття «трилер» можна визначити як «метажанр», який за принципом парасольки об'єднує інші жанри, надаючи їм специфічного «забарвлення» [10, 4].

Посилаючись на семантико-синтаксичний підхід Р. Олтмана, М. Рубін зазначає, що в трилері через велику кількість форм, які він може приймати, роль іконографічних одиниць, що регламентують жанр, слабка або й повністю відсутня (у трилері можуть з'являтися зображення гангстерів або привидів, капелюхів-федор або космічних об'єктів). Саме тому він підкреслює необхідність визначення жанру «трилер» за концептуальними, структурними та кореляційними ознаками [10, 5].

М. Рубін стверджує, що трилер – поняття, якому властиві не якісні, а скоріше кількісні характеристики. Категорія кількості в трилері виражається через *надлишок, надмірність, перебільшення* певних якостей або почуттів. І справа не лише в тому, що в трилері з'являється надлишок почуттів, а в тому, які саме почуття посилюються – *саспенс, переляк, таємничість, зростаюче збудження, швидкість, рух*. Іншими словами, трилер посилює глибинні, вісцеральні, примітивні й інстинктивні почуття, на відміну від чуттєвих, розумових або емоційно важких, наприклад піднесення, трагізм, жаль, співчуття, кохання або ностальгія [10, 5]. Іншим проявом категорії кількості М. Рубін вважає *подвійність* почуттів, які завжди присутні в

кінотрилері в контрастивній комбінації: *гумор і напруга, страх і збудження, біль і насолода*. Така амбівалентність має на меті порушити стан емоційної стабільності глядача, викликаючи ефект *suspense* – одного із засадничих компонентів кінотрилеру [10, 6], який реалізується за умови, що реципієнт дозволяє захопити себе у вихор подій із метою отримання порції гострих відчуттів.

Можлива також кореляція назви трилера з етимологією слова «thrill», значення якого в середньоанглійській мові було визначене як «штрикати». Це значення викликає асоціацію з агресивною, садо-мазохістською природою трилера, а також із гострими, глибинними, внутрішніми почуттями, наче хтось штрикнув або вколов реципієнта гострим предметом під час сприйняття твору [10, 7]. Емоція (страх, сміх, здивування, злість, туга тощо) – облігаторний компонент будь-якої сцени кінотрилера. Саме тому перекладачеві слід завжди адекватно ідентифікувати емоцію, яку необхідно передати, аби реципієнт відчув її в певний момент перегляду кінострічки.

Зважаючи на це, інваріантною жанровою ознакою кінотрилера прийнято вважати переважно психологічний ефект неослабного, невблаганного тривожного очікування або в термінах кінокритики – *саспенсу*, який виникає в глядачів, на відміну від елементів, що можна назвати загальноприйнятими жанровими особливостями в термінах іконографії, сюжету чи формальної структури. В. Агуадо також вважає, що всі піджанри матричного (або ядерного) жанру «трилер» розділяють одну спільну та структурно важливу ознаку – саспенс. Дослідниця зазначає, що на сьогодні будь-який фільм рідко можна віднести до певного, конкретного жанру. Наприклад, фільм «*Stepfather*» («Хрещений батько») розглядається американськими вченими водночас і як хоррор [12], і як психологічний трилер [6]. Спільними жанровими ознаками всіх піджанрів трилеру В. Агуадо називає: 1) саспенс; 2) підготовку до скоєння або запобігання злочину; 3) ефект відкладеної дії [3, 165]. З точки зору перекладознавства цей підхід набуває актуальності, адже відтворення в тексті перекладу ефекту саспенсу як головної жанроформувальної категорії обумовлюватиме адекватність перекладу кінотексту жанру «трилер».

Концепції жанроформувальної ролі ефекту саспенсу підтримує й німецький учений А. Гейнцлмейер. У монографії «Трилер. Кіно, що лоскоче нерви» (переклад – О. О.) він пропонує 17 тверджень, які, на його думку, описують базові характеристики кінотрилера. У першому положенні розглядається прагматичний ефект, який фільм справляє на свого глядача. А. Гейнцлмейер розуміє жанр трилеру як такий, що «лоскоче нерви» глядача та здійснює на нього «сильний вплив», грає з насолодою глядача від власного страху. «Це

фільм, який максимально залучає глядача до подій на екрані, викликаючи фізичну реакцію» [9, 8]. Далі дослідник зауважує, що «центральною роллю у трилері відіграє засіб саспенсу – хвилювання глядача за долю героя» [9, 8]. Учений розглядає трилер як «низький» жанр, що має на меті виклик карнавального задоволення та розрахований на згрубілий, різкий, пронизливий зовнішній ефект. Проте ця характеристика зовсім не відбивається на якості кінофільмів, адже «...існують вишукані та примітивні, абстрактні та чуттєві, андеграундні та мистецькі трилери» (переклад – О. О.) [9, 8].

Саспенс – «дивна суміш із болю та задоволення» [5, 107] або «солодкий біль тривоги» [7, 108], що визначається особливим станом неспокою, який виникає в реципієнта під час сприйняття фільму. Він розкриває чуттєвий, садо-мазохістський аспект кінотрилера, адже в такі моменти глядач відчуває залучення до перипетій стрічки, бере безпосередню участь у подіях, які розгортаються на екрані, розглядає небезпеку, яка загрожує головному героєві, як свою власну, а це й викликає зростання напруженого очікування. Вираз «тримає глядача на краєчку стільця», що зазвичай використовується для опису ефекту саспенсу, демонструє наявність великої долі дискомфорту для глядача. Саспенс дає реципієнтові задоволення від інтенсивних відчуттів: дискомфорту, збудження, страху, напруги, які зазвичай вважаються неприємними.

Тлумачні словники надають декілька визначень поняття «саспенс». Це й «жанр кіно, фільм, у якому почуття страху поєднане з тривалим очікуванням чогось фатального чи непередбачуваного» [14]; «сюжетна напруга в кінематографі», що особливо характерна для детектива, трилера та фільму жахів [16]. Атмосфера саспенсу створюється за допомогою поєднання багатьох засобів, у тому числі операторської роботи, музики та звукових ефектів, а також багатьох акторських і режисерських засобів. Енциклопедія кіно пропонує таку дефініцію: «саспенс (англ. *suspense*, букв. – занепокоєння, тривога очікування, напруга); у кіно – сюжетна напруга» [15]. Визнаним майстром саспенсу вважається англо-американський режисер А. Хічкок, який віртуозно використовував засоби кіномови, щоб викликати в глядача стан тривоги, який повною мірою відповідає визначенню саспенсу у світовій кінокритиці.

В англійській мові це слово існує ще з XV ст. і походить від лат. *suspensus* – підвішений (завмерлий, застиглий, заляклий, натягнутий), тобто від початку «саспенс» – це певний «підвішений стан», невідомість, непевність, неспокій, тривога, невирішеність [13]. У 1952 р. термін *suspense* вперше використали для визначення таких жанрів: *suspense thriller*, *suspense novel*, *suspense story*. Власне, саспенс – один із найсильніших прийомів, що дозволяє захопити увагу глядача, і нава-

ки, саспенс по-справжньому починає працювати лише тоді, коли глядач уже достатньо вжився в події на екрані.

Як головний жанроформувальний компонент кінотрилера саспенс становить основний об'єкт уваги перекладача, адже збереження цього ефекту слугує запорукою адекватності перекладу ВТ.

Вітчизняна дослідниця когнітивної лінгвістики О. Воробйова зазначає, що поняття «напруги», або «напруженого очікування» (англ. *suspense*), потрактовують двояко. З одного боку, це експерієнційний феномен – емоційне реагування читача на літературний текст чи його окремі фрагменти, що залучають проспективно орієнтовані, конфліктуючі між собою «емоції надії та страху, поєднані з ментальним (*cognitive*) станом невизначеності» [2, 123], щодо можливого вирішення тих чи інших подій художньої дійсності. З іншого боку, це емотивний компонент літературної оповіді, результат такої побудови сюжету чи окремих сюжетних ходів, завдяки яким розвиток подій набуває конфліктного й альтернативного характеру, який висвітлює можливість різних варіантів розвитку подій, проте залишає цю можливість до певного часу нереалізованою [2, 123].

З позицій нашого дослідження релевантним міг би вважатися комплексний підхід, що поєд-

нував би всі вищезазначені положення. На нашу думку, запропонований Р. Олтманом і В. Івановим семантичний підхід, до якого можна віднести контекстуальний аналіз кінотексту за персонажним, лексико-семантичним і хронотопним контекстами, а також синтаксичний підхід, що передбачає насамперед аналіз сюжетно-композиційних особливостей кінотексту, у своїй тісній взаємодії дозволяють розкрити особливості формування в кінотрилері ефекту саспенсу, що згідно з позиціями В. Агуадо, А. Гейнцлмейером і Т. Райлом є інваріантною жанровою ознакою кінотрилера. Через те, що основним завданням перекладача постає відтворення в ПТ прагматичного ефекту, закладеного автором у ВТ, зокрема, у кінотрилері, – саспенсу, вважаємо доцільним запровадження детального аналізу персонажного, лексико-семантичного, хронотопного та сюжетно-композиційного контекстів кінотрилера з метою встановлення особливостей формування саспенсу в кінотексті жанру «трилер» на вербальному рівні.

До перспектив подальших досліджень можна віднести також визначення одиниці аналізу кінотексту жанру «трилер» із позицій теорії та практики перекладу та складання перекладознавчої типології піджанрів кінотрилера.

Література

1. Иванов В.В. Функции и категории языка кино / В.В. Иванов // Ученые записки ТГУ, 1975. – Вып. 365. – С. 170–192.
2. Воробьева О.П. Сюжетное напряжение сквозь призму конфликта ментальных пространств (опыт концептуального анализа) / О.П. Воробьева // Когнитивная семантика : материалы 2-ой международной школы-семинара по когнитивной лингвистике (11–14 сентября 2000 г.). – Тамбов : Тамбовский гос. ун-т, 2000. – Ч. 1. – С. 123–125.
3. Aguado V.L. Film Genre and its Vicissitudes: the Case of Psychothriller / V.L. Aguado // Atlantis. – 2002. – Vol. 24. – № 1. – P. 163–172. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jstor.org/stable/41055051>.
4. Altman R. A Semantic, Syntactic Approach to Film Genre / R. Altman // Grant B.K. Film Genre Reader IV / B.K. Grant. – Austin : University of Texas Press, 2012. – P. 27–41.
5. Barnet S. A Dictionary of Literary, Dramatic, and Cinematic Terms / B. Sylvan, B. Morton, B. William. – Boston : Little, Brown. – 1971. – 328 p.
6. Barton S. Your Self Storage: Female Investigation and Male Performativity in the Woman's Psychothriller / S. Barton // The New American Cinema / ed. J. Lewis. – Durham ; London : Duke University Press, 1998. – P. 187–216.
7. Brewer W.F. The Nature of Narrative Suspense and the Problem of Rereading / W.F. Brewer // Vorderer P. Suspense: Conceptualizations, Theoretical Analyses and Empirical Explorations / P. Vorderer, W.J. Hans, M. Friedrichsen. – Mahwah : Lawrence Erlbaum, 1996. – P. 107–127.
8. Chaume F. Film Studies and Translation Studies: Two disciplines at stake in Audiovisual Translation / F. Chaume. – Venezia : Universitat Jaume, 2004. – 324 p.
9. Heinzlmeier A. Thriller: Kino, das an den Nerven zerrt / A. Heinzlmeier, T. Knops. – Hamburg : Kino Verlag GmbH. – 1 Auflage. – 1991. – 193 S.
10. Rubin M. Thrillers / M. Rubin. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2010. – 319 p.
11. Ryall T. Genre and Hollywood / T. Ryall // The Oxford Guide to Film Studies / ed. by J. Hill, P.C. Gibson. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1998. – P. 327–338.
12. Williams T. Hearts of Darkness: The Family in the American Horror Film / T. Williams. – London ; Toronto : Associated Universities Press, 1996. – 320 p.
13. Эйдис М. Что такое саспенс? / М. Эйдис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://os.colta.ru/cinema/events/detail/s/36170/?expand=yes#expand>.
14. Новый словарь иностранных слов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/47708/%D1%81%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%81.
15. Энциклопедия кино [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_cinema/16675/%D0%A1%D0%90%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%9D%D0%A1.
16. Энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/87922/%D0%A1%D0%90%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%9D%D0%A1>.

Пайонкевич Х. П.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН «ЕВФЕМІЗМ» ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ

Евфемізми постійно присутні в нашому житті й мовленні. Ця стаття містить аналіз різних точок зору на мовні явища, відомі як евфемізми, та їхнє використання. Розглядаються питання, пов'язані з функціонуванням евфемізмів у сучасній лігвокультурній спільноті.

Ключові слова: евфемізм, евфемія, маніпуляція, функції евфемізмів.

Пайонкевич Х. П. Лингвистический феномен «эвфемизм» и его функции. – Статья.

Эвфемизмы постоянно присутствуют в нашей жизни и речи. Данная статья содержит анализ разных точек зрения на языковые явления, известные как эвфемизмы, и их использование. Рассмотрены вопросы, связанные с функционированием эвфемизмов в современном лингвокультурном сообществе.

Ключевые слова: эвфемизм, эвфемия, манипулирование, функции эвфемизмов.

Payonkevych Kh. P. Linguistic phenomenon “euphemism” and its functions. – Article.

Euphemisms are considered to be an integral part of any speech community. This article contains some contemplative ideas on the linguistic phenomenon known as euphemism and its usage. The article highlights the issues related to the functioning in the euphemism domain.

Key words: euphemism, euphemia, manipulation, functions of euphemisms.

Евфемія є поширеним явищем у багатьох сферах комунікації. Така поширеність зумовлена насамперед здатністю цих мовних засобів задовольняти комунікативні потреби учасників спілкування, що ґрунтується на особливостях функціонування евфемізмів у різних типах дискурсу.

Президент США Б. Обама, коли проводив передвиборну кампанію 2008 року, зауважив: «Words matter». Це можна витлумачити так: «Слова не пустий звук», «Слова є важливими». Поза сумнівом, лідер країни мав рацію, адже саме завдяки словам ми передаємо одне одному свої думки та емоції. А отже, маємо можливість впливати один на одного, маніпулювати свідомістю людей, коли в цьому бачимо необхідність. Евфемізми як спеціально обрані адресантом засоби цілеспрямованого впливу на читачів маркують проблемні/небажані зони суспільства, політики, економічного та інших дискурсів. Із розвитком суспільства такі проблемні зони змінюються, а тому актуальним є дослідження засобів маркування цих зон, прагматичної спрямованості (впливу) таких засобів на читача для виявлення самих проблемних зон.

Проте, як наголошував російський вчений С. Кара-Мурза, «ЗМІ сьогодення – це інструмент ідеології, а не інформації. Основне в їхніх повідомленнях – ідеї, впроваджені в нашу свідомість контрабандою» [3, 574].

Саме тому із численних мовних засобів нашу увагу привернули евфемізми – слова або вирази, які здатні вуалювати факти й події, що без такої завуальованості викликають у суспільної свідомості негативні оцінки й антипатичні настрої.

Методологічною базою для дослідження стали ідеї та концепції, викладені в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, з евфемії [4; 6; 7; 8] та з маніпуляції свідомістю [3]. Проблем евфемії неодноразово торкалися як у вітчизняній, так і в зару-

біжній лінгвістичній літературі [1; 12]. Проте, якщо раніше основна увага приділялась системним характеристикам евфемізмів, то останнім часом акценти змістилися в бік прагматичної спрямованості й особливостей функціонування в різних типах дискурсу.

Об'єктом дослідження є евфемізми, а предметом – функціональні характеристики евфемізмів.

Значення терміна «евфемізм» у різних мовах постійно розширюються відповідно до збільшення спектрів понять, що вимагають евфемістичної субституції, а також її мотиваційних передумов. Проте в будь-якій мові евфемізми вживаються з метою непрямого, прихованого, пом'якшувального позначення явищ та предметів, що викликають неприємні асоціації. Слово «евфемізм» із часів древніх греків використовується для позначення стилістичного тропу, що виконує роль словесного пом'якшення [4, 4]. Оцінюючи галльські війни, Юлій Цезар описав своє brutальне й криваве завоювання та підкорення галлів як їх «утихомирення» [13, 8].

Як зазначає Р. Берчфілд, перше вживання терміна «евфемізм» в англійській мові було зафіксовано в книзі Т. Блаунта «Glossographia» (1656 р.), де він визначається як «хороша чи сприятлива інтерпретація поганого слова» (*a good or favourable interpretation of a bad word*) [10, 13].

Евфемізм (від гр. *eo* – «красиво» і *phemo* – «говорю») – це стилістично та емоційно нейтральне слово чи вираз, який заміняє інші, різкіші чи непристойніші. Тобто замість гіркої правди люди говорять ту ж саму правду, проте у солодкій оболонці, яка маскує гіркоту. Широкий обсяг евфемістичної одиниці робить її зручним інструментом для приховання інформації.

В. Ноубл у праці «*Speak Softly: Euphemisms and Such*» чітко вказує на те, що «евфемізм може бути не тільки м'яким чи ввічливим, він може також приховувати чи вводити в оману» [14, 44].

Евфемістичні субститути мають на меті забезпечити безконфліктну комунікацію з адресатом, вони виконують у мові роль своєрідних слів-кодів, які в зарубіжній лінгвістиці часто називають *catch-words*, *umbrella-words*, *dim definitions* тощо. Значною мірою цьому сприяють імплікаційні властивості евфемістичних субститутів: між прямою номінацією та денотатом (об'єктом номінації) існує безпосередній асоціативний зв'язок, між евфемізмом та денотатом цей зв'язок є опосередкований, тобто евфемізми непрямомі номінують денотат за допомогою позитивнішого асоціата (певного мовленнєвого образу у свідомості комунікантів).

Евфемізми, як і все в мові, знаходиться в постійному розвитку. Життя мови й людини переплетені й постійно взаємодіють. Саме людина визначає місце, де має існувати кожен конкретний евфемізм. Непристойне чи недоречне – це сфери існування евфемізмів. Але ці поняття визначаються самою людиною. Тому евфемізм – поняття не стільки мовне, як мовленнєве, а насамперед культурне.

Традиційно виокремлюють дві основні функції евфемізмів: пом'якшувальну та вуалювальну [12]. Окрім того, існують підходи, що доповнюють та конкретизують ці дві основні функції. Так, російський дослідник Л.П. Крисін пропонує детальнішу класифікацію функцій евфемізмів. Евфемізми можуть використовуватися як засіб пом'якшення висловлювання, даючи змогу мовцеві уникнути комунікативних конфліктів і невдач. Такі мовні одиниці, як евфемізми, також можуть вживатися у функції своєрідного шифру [5].

Однак, незважаючи на поширеність евфемізмів у найрізноманітніших видах дискурсу, їх можна класифікувати за етичним принципом. У своєму есе «Політика й англійська» Дж. Оруел писав, що заплутано-туманна політична мова спеціально використовується для того, щоб «брехня звучала правдиво, а вбивство виглядало пристойно» [15].

Політики, дипломати, військові, офіційні особи будь-якого відомства чи організації, а також журналісти стрімко «напрацьовують», а часто й просто вигадують такі евфемізми, які відволікають увагу від негативних явищ чи подій.

Деякі десятиліття використання евфемізмів безпосередньо пов'язані з таким явищем, як політична коректність. Політкоректність стосується не стільки змістовності, скільки коригування мови для досягнення більшої етичності висловлення. Політично коректні ідеї часто висловлюються пом'якшеними виразами, тобто за допомогою евфемії.

Наступну групу евфемізмів за етичним принципом утворюють ті, що виключають дискримінацію людей із фізичними чи розумовими вадами.

По-друге, евфемізми можна класифікувати за тематичним принципом. Найяскравішими в тематичній класифікації евфемізмів є ті, що стосуються торгівлі й комерції. Чимало тематичних евфемізмів

виникло з метою підняти престиж окремих професій: *sanitation engineer* («санітарний інженер») та *waste-reduction manager* («менеджер із зменшення відходів») замість *garbage man* («сміттяр»).

Евфемізми можна класифікувати за етнокультурними характеристиками. Сьогодні найчастіше евфемізми використовуються американцями. Американські евфемізми здебільшого складаються з таких слів, які взагалі не сприймаються як образливі та замінюються двозначними фразами.

Ще одна категорія евфемізмів – політично-коректні, які багато хто з мовознавців і навіть самих політиків вважають найгрубішими. У цій категорії також можна виокремити евфемізми, пов'язані з негативними наслідками в соціально-економічній сфері.

Чимало евфемізмів позначають економічні методи, дії та операції. У своїй передвиборній кампанії Б. Обама закликав до «економічного патріотизму» – *economic patriotism*. Цей новий евфемізм означає «бути багатою людиною, яка підтримує ідею платити більше податків заради загального блага». За допомогою такого евфемізму, асоційованого з патріотизмом, Б. Обама пропагував ідею реформи податкової системи у вигідному світлі, наголошуючи на позитивному ефекті від її впровадження. Тут є очевидною риторична функція евфемізмів, яка полягає в намаганні мовця певним чином вплинути на ціннісні орієнтири адресата, змінити його ставлення й спонукати до певних дій.

Щоб не провокувати депресії, політики США відмовляються від таких виразів, як *world crisis* (світова криза), *financial crisis* (фінансова криза). *Financial crisis* стає *threat of devaluation* (загроза девальвації), щоб показати, що не все так погано й представити економічний стан не як загрозу, а як привід для протидії загрозі. Схожа ситуація спостерігається й в українській мові, коли замість слів «криза», «економічна криза» використовують «депресія», «економічний спад» чи навіть антонімічне «покращення», тим самим приховуючи істинний стан речей і скеровуючи думку суспільства на те, що труднощі минають, а з ними зникне й «загроза».

О.С. Стасюк на основі дослідження евфемізмів у парламентській комунікації пропонує виокремити такі функції цих мовних одиниць: маніпулювання (полягає у використанні евфемізмів із метою впливу на свідомість адресата; здатність евфемізму бути засобом маніпулятивного впливу ґрунтується на його оцінних властивостях, у намаганні приховати або пом'якшити негативні явища та процеси, що існують у політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах), профілювання (полягає в здатності евфемізмів підтримувати позитивний імідж за рахунок вуалювання та пом'якшення негативних наслідків діяльності відповідної особи), демобілізації (ґрунтується на здатності евфемізму приховати або пом'якшувати негативні явища, у такий спосіб сприяючи

заспокоєнню адресата та формуванню його задоволеності існуючим станом речей), дотримання ввічливості (у такий спосіб мовець дбає про власний імідж, користуючись загальноприйнятими у відповідній соціальній групі позначеннями) та уникнення табуйованих висловлювань.

Евфемізми дієвіші, коли закріплюються у свідомості мовців. Оскільки людям важко дивитися правді у вічі, то евфемізми стають доволі популярними й швидко закріплюються в мові. Ще Б.А. Ларін зауважив, що чим частіше використовуються евфемізм, тим швидше він втрачає свої «відбілюючі» властивості й тим швидше потребує заміни [6, 120].

Здатність евфемізмів маніпулювати свідомістю завдячує тому факту, що вони вуалюють або приховують неприємне й неприйнятне в явищі, подаючи його крізь призму нейтральної чи позитивної конотації. Пересічний реципієнт зазвичай не встигає або не в змозі виокремити й осмислити евфемізм у потоці інформації. Проте евфемізми не обов'язково передбачають маніпуляцію, вони можуть використовуватися і заради політкоректності як «пом'якшені» найменування, що не підштовхують до думок та дій всупереч інтересам реципієнта.

Детальним є також розгляд функцій евфемізмів, здійснений В.Б. Великородою на основі аналізу прагматичних особливостей цих оцінних мовних засобів. Дослідниця виділяє такі функції евфемістичних субститутів, як вуалитивна (виявляє прагнення адресата приховати аспекти дійсності, про які він не бажає говорити відверто), кооперуюча (відображає прагнення учасників комунікації до мовленнєвого співробітництва), превентивна (передбачає використання евфемістичних слів та виразів як альтернативи давніх табу, які ще збережені у свідомості людини), риторична (полягає в намаганні мовця певним чином

змінити ставлення адресата до повідомлюваного), елевативна (адресант подає аспекти реальності в більш позитивному світлі, гіперболізуючи низькі чи середні стандарти), конспіративна (сприяє можливості ідентифікації мовцями членів своєї групи, дозволяє їм спілкуватись та розуміти один одного, ізолюючи себе від інших мовців, які не здатні адекватно інтерпретувати інформацію, якою обмінюються члени групи) [2].

Деякі з виділених функцій супроводжуються маніпулятивним ефектом, що є результатом апеляції до свідомості адресата та заохочування його до певних дій. Маніпулятивний ефект евфемізмів особливо часто реалізується у сфері реклами та політики. Широкий обсяг значення евфемістичної одиниці робить її зручним інструментом впливу на свідомість.

Залежно від сфери вживання евфемізму, особливостей комунікативної ситуації, мети мовця та інших чинників евфемістичний субститут може виконувати не тільки одну, а здебільшого декілька функцій одночасно.

Евфемізми можна вважати різновидом неправди, проте деякі з них використовуються як неправда заради спасіння. Мовна культура, позбавлена евфемізмів, чесніша, але водночас груба й прямолінійна. Аналіз друкованих англійських джерел, зокрема газет та журналів, свідчить про посилену увагу громадськості до цих тенденцій узусу та про труднощі, які виникають під час інтерпретації таких одиниць.

Евфемізми постійно присутні в нашому житті й мовленні. Інколи ми самі не помічаємо, як користуємося ними, підсвідомо вибираючи той варіант, який звучить милозвучніше.

Комплексне дослідження функціонування евфемізмів дозволяє виявити приховану думку автора чи навіть свідому маніпуляцію читачем. Тому вважаємо доцільним подальше вивчення рис економічного дискурсу на основі аналізу евфемізмів.

Література

1. Александров А.В. О терминах «табу» и «эвфемизмы» / А.В. Александров // Иноземна філологія. – Львів, 1966. – № 8. – С. 25–32.
2. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.Б. Великорода ; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2008. – 19 с.
3. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М. : Алгоритм, 2000. – 574 с.
4. Кацев А.М. Языковые табу и эвфемия / А.М. Кацев. – Л. : ЛГПИ им. Герцена, 1988. – 80 с.
5. Крысин Л.П. Эвфемизмы в современной русской речи / Л.П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985–1995 гг.) / отв. ред. Е.А. Земская. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – С. 384–408.
6. Ларин Б.А. Об эвфемизмах / Б.А. Ларин // История русского языка и общее языкознание. – М. : Просвещение, 1977. – С. 101–114.
7. Москвин В.П. Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования // Вопросы языкознания. – 2001. – № 3. – С. 58–70.
8. Потапова Н.М. Краткий обзор некоторых исследований эвфемизмов / Н.М. Потапова // Вестник МГУ. Серия «Язык сознание коммуникация». – М. : МаксПресс. – 2007. – Вип. 34. – С. 27–38.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
10. Burchfield R. An outline history of euphemisms in English / R. Burchfield // Fair of Speech: the uses of euphemism / ed. by D.J. Enright. – Oxford : Oxford University Press, 1985. – P. 13–31.

11. Enright D. Fair of Speech: the uses of euphemism / D. Enright. – Oxford : Oxford University Press, 1985. – 222 p.
12. Galperin I.R. Stylistics / I.R. Galperin. – М. : Higher School, 1977. – 332 p.
13. Lutz W. Doublespeak / W. Lutz. – New York : Harper Perennial, 1990. – 290 p.
14. Noble V. Speak Softly. Euphemisms and Such / V. Noble. – Sheffield : The Centre for English Cultural Tradition and Language ; University of Sheffield, 1982. – 103 p.
15. Orwell G. Politics and the English Language / G. Orwell [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.literaturecollection.com/a/orwell/454>

Пилипюк Л. А.

ХУДОЖНИЙ ПРОСТІР У ТВОРЧОСТІ О. ДЕ БАЛЬЗАКА

Статтю присвячено дослідженню художнього простору й моделі буття в цілому, аналізу просторового образу творів О. Бальзака. Художній простір як складний макрокомпонент естетичної системи творів реалізований у двох принципах світомоделювання – простір як подія й простір як текст.

Ключові слова: художній простір, реальний світ, реальний простір, індивідуальний авторський простір, інопростір, деформація часу й простору, час, рух, розвиток, реалізована дія.

Пилипюк Л. А. Художественное пространство в творчестве О. Бальзака. – Статья.

Статья посвящена исследованию художественного пространства и модели бытия в целом, анализу пространственного образа произведений О. Бальзака. Художественное пространство как сложный макрокомпонент эстетической системы произведений реализован в двух принципах миромоделирования – пространство как событие и пространство как текст.

Ключевые слова: художественное пространство, реальный мир, реальное пространство, индивидуальное авторское пространство, инопространство, деформация времени и пространства, время, движение, развитие, реализованное действие.

Pylypiuk L. A. Artistic space in the works of H. Balzac. – Article.

The article deals with the artistic space and model of life in general, the analysis of spatial image of works H. Balzac. Artistic space as a complicated macro component of an aesthetic system of works, is realized in two principles of modeling the world – space as an event and space as a text.

Key words: artistic space, real world, real space, individual author's space, deformation of time and space, time, movement, development, realized action.

Вивчення специфіки художнього часу й простору в літературі є одним з актуальних завдань для сучасного літературознавства, оскільки уявлення про ці категорії – найважливіший компонент аналізу тексту. Дослідження проблеми художнього простору не має довгої традиції, оскільки лише на початку XX століття відбувся переворот у мистецтві, завдяки якому була порушена традиція тлумачення художнього простору як простого відтворення фізичного простору у творі мистецтва. У межах нового підходу до трактування художнього простору можна стверджувати, що простір мистецького твору є необхідною складовою художнього твору, яку не можна зводити до такого поняття, як перспектива твору.

Дослідження часопростору в історико-літературному аспекті дозволяє виявити своєрідність творчості окремого письменника, визначальні риси поетики автора. Наукові роботи В.М. Топорова, Г.Ф. Гегеля, А.А. Потебні, М.М. Бахтіна, В.Б. Шкловського, Ю.М. Лотмана, Б.А. Успенського, Д.С. Ліхачова, Г.Б. Єсіна, І.Б. Роднянської, С.І. Сухих, П.А. Флоренського [6, 55–57; 10, 208; 8, 227–285] містять розгляд часопросторових особливостей. А.А. Потебня цілком правильно зауважив: «Мистецтво відображає реальний світ, неодмінними характеристиками якого є простір, час і рух, розвиток, реалізована дія. Часопростір є чинником створення не лише тексту, а й підтексту, контексту, надтексту як психологічний, філософський, етико-моральний чинник» [4, 20–27].

Учені ґрунтовно досліджують взаємовідношення між простором локальним, або зовнішнім, і простором внутрішнім, аналізують формування

індивідуального простору в багатогранному культурологічному контексті [9, 340–342].

Досліджуючи художній простір літературного твору, Ю.М. Лотман звернув увагу на те, що поведінка персонажів певною мірою пов'язана з простором, у якому вони знаходяться. Тут простір сприймається не лише як фізичний простір дійсності, а й як простір-метафора. Саме це, на думку вченого, дає можливість тому самому героєві мандрувати з одного простору в інший, що одночасно є вираженням ідеї про «множинність просторів» [6, 34], переходячи які, людина деформується за законами того чи іншого простору.

Досліджуючи функціональність «чужого» простору в поетиці літературного твору, Н.Х. Копистянська наголошувала на тому, що «автор характеризує свого героя (а водночас і самого себе) через простір, який його задовольняє матеріально, духовно, а також і відношенням до цього простору, у якому він добровільно чи примусово знаходиться» [5, 92].

Трансформація реального простору у творі й формування художнього простору зумовлені низкою об'єктивних факторів: особливостями суспільних відносин епохи, характером зображуваних подій, світоглядом письменника і його відношенням до подій, специфікою матеріалу, який використовується в різних напрямках мистецтва [3, 172–178].

Специфіка художнього простору полягає в тому, що він має естетичний зміст і є художньо-відображеним простором. Митець у своєму творі, відтворюючи реальний простір, водночас формує певний художній простір, у якому відбуваються

події. Цей простір може бути великим або звужуватися до тісних меж однієї кімнати.

Як бачимо, проблема художнього простору в літературі, незважаючи на чималу кількість досліджень, ще не зовсім осмислена.

Актуальність теми дослідження «Художній простір творів О. Бальзака» визначається необхідністю комплексного вивчення репрезентативних аспектів художнього простору й моделі буття в цілому, аналізу просторового образу творів письменника.

Наукова новизна визначається новим підходом до вивчення художнього простору, який розглядається як складний макрокомпонент естетичної системи творів, реалізований у двох принципах світомоделювання: простір як подія та простір як текст. Аналіз поетики творів О. Бальзака дозволяє говорити про особливу природу художнього простору у творчості письменника.

Система спеціальних взаємодій між персонажами, між героями й навколишнім світом, текстом і позатекстовою реальністю, текстом та автором обумовлюється поліфонічною природою просторової поетики творів О. Бальзака. Просторовий діалог розгортається як у «малих» просторах (будинки, вулиця), так і в межах «великих» просторів (місто, країна, природа, всесвіт).

У просторовій поетиці О. Бальзака особливе місце посідає категорія індивідуального авторського простору як об'єднання життєвих вражень письменника та їх втілення в хронотопічних моделях тексту. Авторський просторовий образ вступає в діалог із художньою реальністю, актуалізує суб'єктивні переживання автора.

Таким чином, художній простір і час є відтворенням, ідеальним простором і часом дійсності. Простір і час у мистецтві – це універсальні визначення художнього образу. Художній образ – це естетичне, художнє й духовно-практичне відображення дійсності. Він існує в особливому ідеальному просторі (суб'єктивному, ілюзорному, умовному), властивості якого значно відрізняються від властивостей реального простору. Ідеальний простір художнього образу тісно пов'язаний із реальним простором твору.

Художній образ – це специфічний простір художньої діяльності та її продуктів, структура художньої свідомості, спосіб і простір художнього освоєння світу. Розвиток подій у тексті – шлях реалізації образу в художньому просторі, що зумовлює певний погляд на нього, його ідею та світ. У реальності художній образ «прив'язаний» до суб'єкта, який його породив або його сприймає. У свідомості творця він живе як саморушійна реальність.

Соціально-психологічна проза – одне з яскравих досягнень реалізму, у якому реалізувалася характерна для цього напрямку установка на ре-

гельний аналіз громадського життя й внутрішнього світу особи, на відповідність зображення самої дійсності, яка сприймалася як єдине й водночас суперечливе ціле, у якому об'єднуються й переплітаються високе та низьке, трагічне та смішне, прекрасне та потворне. Видатними творцями такої прози вважаються О. Бальзак, Стендаль, Г. Флобер.

Визначальною рисою соціальної, «бальзаківської» течії є те, що предметом зображення в ній є суспільство як цілісність, його побут і звичаї, процеси й колізії. Це не означає, що окрема особистість не цікавила О. Бальзака. Людина постає насамперед як «клітина» суспільства, і на передній план висуваються її риси, відповідні саме цій грані. Тому характер, вчинки та зрештою доля персонажа були чітко вмотивовані, обумовлені його походженням, освітою, професією, колом друзів, умовами життя й конкретною історичною ситуацією, у якій він живе [2, 229].

Характер людини відтворюється в його зв'язку із соціально-історичним середовищем. Жанр роману дозволяє передати найбільш глибокі й складні процеси життя, порушити проблеми загальнолюдського значення, приділити пильну увагу процесу формування й еволюції особистості [4, 20–27].

Роман відтворює життя в усій його повноті та розмаїтті. В основу роману найчастіше покладено зображення долі героя (або кількох героїв) упродовж тривалого часу, інколи – навіть кількох поколінь. Персонажі творів О. Бальзака часто мали загадкове минуле або й узагалі були «людьми без минулого». Наприклад, ані про минуле головного героя повісті О. Бальзака «Гобсек», ані про походження його величезного капіталу читачеві не відомо майже нічого.

Художній простір, у якому існує паризький лихвар, під стать його розважливій і холодній натурі. Речі в його кімнаті відрізняються потертістю та охайністю, а вогонь у каміні навіть взимку не розпалюється на повну потужність. Кімната Гобсека знаходиться в сирому будинку без двору, з вікнами, що виходять на вулицю. Вона нічим не відрізняється від інших приміщень будівлі, кожне з яких своїм устроєм нагадує Дервілю чернечу келію.

Лихвар досяг стану своєрідної мудрості, зробивши висновок про життя, і почав жити відповідно до нього. Існування, на думку Гобсека, – «тільки звичка до улюбленого середовища». Інстинкт самозбереження – єдине, що є цінним у житті. Міцно ж стояти на ногах у світі, зануреному в марнославну суєту, можна лише за допомогою золота. Воно дає все: багатство, владу, становище, прихильність жінок. Пристрасті ж найкраще вивчати й отримувати з них прибуток. Останнє – головна розвага Гобсека [1, 8].

Однак згодом письменник почав зображувати долі своїх персонажів більш реалістично та деталізовано. Його цікавило, як і чому людина стає такою, якою вона є. Отже, О. Бальзак не боявся зображувати людей пересічних, звичайних, яких ми щоденно зустрічаємо в житті, з їхніми буденними пригодами. Часто це представники найнижчих суспільних станів, персонажі, потворні у своїй нищоті, самозакоханості, тупості, байдужості, нещирості, жадібності.

Зображення персонажів вимагало від письменника досконалого знання життя й людей, оскільки конкретний тип людей найчастіше поводить саме так, а не інакше. Іноді персонажі навіть «не слухаються» самого автора. Аби досягти вершин майстерності, треба було вивчати життя протягом довгих років. Саме із цієї причини тоді й народилася парадоксальна думка: «Щоб написати роман, потрібно прожити життя» [1, 17].

Особливе місце у творчій еволюції О. Бальзака належить роману «Шагренева шкіра», де письменник прагнув досягнути сучасне життя як універсальну й суперечливу цілісність і втілити його в узагальнених образах, а також у колізіях за допомогою фантастики, символу, міфу. О. Бальзак вважав, що митець може творити міф свого часу, схожий на стародавній за рівнем узагальненості життєвих явищ, але вільний від його ірраціонально-містичних елементів.

У повісті автор визначає той основний рушій, який формує матеріальне становище сучасного суспільства і його переконання. Епіграфом до твору стала хвиляста чорна лінія, що нагадує синусоїду: вона графічно представляє підйоми й падіння особистості на її життєвому шляху. Водночас ця лінія, схожа й на вигини тіла змії, дає епіграфу додаткове значення: підступність тієї сили, яка служить герою. Сам О. Бальзак писав, що ця повість – «формула нашого теперішнього століття, нашого життя, нашого егоїзму», все в ній – «міф і символ» [1, 17].

Шагренева шкіра – не фантастична деталь, цінна сама по собі, а засіб для ілюстрації філософської ідеї, причому експліцитно вираженої в самому тексті, тобто протиставлення двох типів життя: довгого, але позбавленого бажань і хвилювань, та короткого, але бурхливого й повного пристрастей. Таким чином, шкіру можна розглядати як втілення людського життя, тобто як алегорію.

Наявність у творі «інопростору» (протиставленого простору звичному) – необхідна умова фантастичної літератури. *Гральний будинок* – місце, яке набуває в О. Бальзака демонічних характеристик. В описі грального будинку автор балансує на грані між містичною й соціальною готикою. Потрапляючи в інопростір грального будинку, де панує пристрасть і «демон гри», людина перетворюється. Тут ми вперше зустрічаємося з головним

героєм – Рафаелем де Валентеном. Його портрет, написаний у традиційній романтичній манері, підкреслює стан тривоги. І обстановка, і дійові особи немов готують читача до звершення містичного дійства, проте це не відбувається. Герой ніколи не потрапляє в інопростір безпосередньо, шлях, що веде туди, – шлях помилок і блукань, фізичних чи моральних. Шлях, кінцевим пунктом якого Рафаель обрав самогубство, заводять його до крамниці антиквара.

Лавка – наступна «точка» на карті Парижа, через яку можливий прорив в інопростір. Простір лавки має більше містичних рис, ніж простір грального будинку. Саме тут з'являється єдиний фантастичний елемент роману – чарівна шкіра. Потрапивши в крамницю, Рафаель бачить інший світ. Тут виявляються можливими віртуальні подорожі в часі й просторі. Ефект фантастичного виникає тоді, коли Рафаелю здається, що предмети навколо нього оживають. Автор прагне пояснити фантастичні явища, але не дає точної відповіді на питання, чим спровоковане бачення й чи бачення це взагалі. Можливість іншого тлумачення подій, що породжує коливання читача, – основа фантастичного жанру.

Пояснення таємничих подій сном, маренням, сп'янінням – традиційний засіб подачі раціонального тлумачення у фантастичному творі. Жажливі й загадкові події передують появі шкіри, немов готують для неї відповідний антураж.

Отже, лавка антиквара – інопростір, що володіє більш явними ірраціональними характеристиками, ніж гральний будинок. У ньому стають можливими деформація часу й простору (віртуальні блукання Рафаеля), з'являються таємничі персонажі (антиквар, прикажчик), у крамниці зберігається магічний предмет (визначник наступного розвитку сюжету). Раціональними поясненнями автор ніби присипляє пильність читача, готуючи ґрунт для його сумнівів у магічній силі шкіри. Із лавки антиквара Рафаель потрапляє на вечерю до банкіра Тайфера – перед нами третій варіант інопростору. Розум гостей затуманений (вплив випитого вина – раціональне пояснення), вони повністю віддаються насолодам бенкету. Картини оргій змінюються, як марево.

Час деформується, проте інакше, ніж у крамниці: час не має влади над героями. Сповідь Рафаеля знаходиться поза часом, припиняючи розвиток подій. Із закінченням розповіді час знову вступає у свої права. Чари оргій руйнуються описом ранку наступного дня. Життя Рафаеля після укладення договору стає неминучим рухом до смерті. Шкіра не тільки бере душу свого героя, а й сама зменшується в розмірі, при цьому процес незворотній, а договір із незримою силою невід'ємний. Почуття страху виникає тільки через усвідомлення неминучості того, що відбувається.

Твір, заснований на фантастичному прийомі, дії талісмана, має низку ознак, характерних для фантастичної літератури (простору з особливими якісними характеристиками), не є фантастичним повною мірою. Автор намагається дати раціональне пояснення подій, що відбуваються.

Критично ставлячись до буржуазної сучасності, викриваючи й засуджуючи її, О. Бальзак захоплювався динамікою своєї доби, розмахом і масштабністю процесів, що в ній відбувалися. У «Людській комедії» О. Бальзак надзвичайно повно й докладно відобразив конкретику життя французького суспільства першої половини XIX століття [10, 209].

В «Етюдах про звичаї» – першому «ярусі» «Людської комедії» – автор поставив за мету всебічно змалювати сучасне французьке суспільство. Тут дійсно не оминається жодна його верства, жодний прошарок, їхній побут і звичаї, заняття й пристрасті. Увага письменника прикута до головного процесу змін у країні – витіснення аристократії буржуазією, яка спирається на силу грошей.

У «Сценах паризького життя» коло питань розширюється, життя описується широкими мазками. Лише в столичному житті могли постати такі картини критичної епохи, коли недуги долають не лише тіло, але й душу людини. Тут істинні почуття становлять виняток; їх руйнує гра інтересів, їх перемелюють колеса механічного світу; чеснота зганьблена, невинність продана; пристрасті поступилися місцем пагубним схильностям, порокам. Все подрібнюється, розбирається, купується й продається; на цьому базарі всьому призначається своя ціна; розрахунки безсоромно проводяться у всіх на очах.

Людство відтепер ділиться на дві категорії: ошуканців та обдурених. Ті, кому скориться цивілізація, будуть одноосібно вичавлювати з неї всі соки; вони чекають смерті близьких родичів; чесна людина для них дурень; великодушні пориви – лише засоби для досягнення мети; релігія сприймається як нав'язана урядом необхідність; чесність як поза; з усього витягується вигода, все йде з торгів. Стань смішним – і перед тобою відкриються всі двері.

Після ознайомлення із цим цивілізованим зіпсованим суспільством, де завжди присутні злидні й розкіш, автор проведе вас у два наступні зали своєї галереї, де розгорнуться жорстокі, але вражаючі картини народних мас; він зобразить життя й інтереси кількох людей, яким дано передбачити необхідність цієї боротьби й зіштовхувати індивідумів один з одним.

Спостерігаючи сучасність, О. Бальзак дійшов висновку, що створене суспільство, яке проголо-

сило особистий інтерес своїм базовим принципом, тим самим відкрило простір для виявлення таких негативних нахилів і пристрастей людської природи, як егоїзм, корисливість, жадоба насолод. Суспільство розпалося на атоми-індивідууми, які, прагнучи передусім особистої вигоди, перебувають у стані безупинної боротьби між собою.

У «Людській комедії» автор послідовно, крок за кроком показує, як згубно діє ця сила на суспільні звичаї, мораль, політику, правосуддя, на різні сфери суспільного й приватного життя. Із найбільшою експресією й драматизмом показує О. Бальзак її руйнівний вплив на родинні стосунки.

Роман «Батько Горіо» містить докладні описи інтер'єрів, побутових деталей, портретів персонажів, їхнього одягу, манер тощо. Бальзак був переконаний, що без побутових елементів, без описовості сюжет не буде правдивим, але ці скрупульозні, детальні описи були для нього не самоціллю, а засобом виявлення залежності характеру й ментальності персонажів від життєвого середовища. Водночас описи – це декорації, у яких розгортається драматична дія, набираючи дедалі більшого напруження. Відтворення драматизму сучасного життя та виявлення його прихованих причин залишається першочерговим завданням автора. Єдину можливість зробити сучасність цікавою для читачів Бальзак вбачає у виявленні бурхливих пристрастей, драматичних колізій, потаємних глибин, які бентежать розум і почуття. Гостро відчуючи драматичну природу сучасного динамічного суспільства, письменник всюди знаходить приховані драми: вони розігруються й у розкішних особняках аристократів, і в жалюгідних притулках для злиднених, таких як пансіон мадам Воке.

Літературознавці продовжують вивчення бальзаківського світу як цілісного аналога сучасного письменнику суспільства.

Мета мистецької історії сучасних вдач, як її розумів О. Бальзак, – в активній «критиці суспільства», в «аналізі та обговоренні його основ», у пошуках «соціального рушія всіх подій» [1, 8, 17]. Творчість О. Бальзака – це енциклопедія життя Франції першої половини XIX століття. Світ О. Бальзака схожий на світ Г.В.Ф. Гегеля: це коло, що складається з одних лише кіл. О. Бальзак завжди прагне зобразити суспільство в цілому, проте він прагне вкласти суттєві моменти в життя тієї чи іншої епохи в життєпис певної типової людини. Доля цих людей повинна показати підлість всієї епохи – епохи, у якій немає вже місця для великих і благородних спадкоємців героїчного періоду в розвитку буржуазії, періоду революції й Наполеона.

Література

1. Бальзак О. Об искусстве / О. Бальзак ; сост. В. Р. Гриб. – М. ; Л. : Искусство, 1941. – 527 с.
2. Бальзак О. «Давид Сешар» («Поневіряння винахідника»). Передмова до першого тому / О. Бальзак // Бальзак О. Твори : у 5-ти т. / О. Бальзак. – К. : Дніпро, 1990– . – Т. 4. – 1990. – С. 229.
3. Копистянська Н.Х. Аспекти функціонування простору, просторової деталі в художньому творі / Н.Х. Копистянська // Молода нація : [альманах] / гол. ред. О.В. Проценко. – К. : Смолоскип, 1997. – Вип. 5. – С. 172–178.
4. Копистянська Н.Х. Надтекстовий соціально-історичний хронотоп / Н.Х. Копистянська // Античність – сучасність (питання філології) : зб. наук. праць. – Донецьк, 2001. – Вип. 1. – С. 20–27.
5. Копистянська Н.Х. Функциональность «чужого пространства» в поэтике художественного произведения / Н.Х. Копистянська // Stylistyka XI. – Opole ; Kraków; Lublin : Uniwersytet Opolski, 2002. – С. 89–99.
6. Лотман Ю.М. Проблема художественного пространства в прозе Гоголя / Ю.М. Лотман // Ученые записки Тартуского государственного университета. – 1968. – Вып. 209. – С. 5–50.
7. Лотман Ю.М. Культура как коллективный интеллект и проблема искусственного разума / Ю.М. Лотман // Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – СПб. : Искусство-СПб, 2001. – С. 557–568.
8. Топоров В.Н. Пространство и текст / В.Н. Топоров // Топоров В.Н. Текст: семантика и структура / В.Н. Топоров. – М. : Наука, 1983. – С. 227–285.
9. Топоров В.Н. Пространство / В.Н. Топоров // Мифы народов мира : [энциклопедия] : в 2 т / гл. ред. С.С. Токарев. – М. : Советская энциклопедия. – 1992– . – Т. 2. – 1992. – С. 340–342.
10. Флоренский П.А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях / П.А. Флоренский. – М. : Прогресс, 1993. – 270 с.

Ребенко М. Ю.

ДВОХАСПЕКТНА ПРИРОДА ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДЕФОРМАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Статтю присвячено системному аналізу двохаспектної сутності перекладацької деформації, а саме розкриттю характеру зв'язку об'єктивної та суб'єктивної деформацій у художньому перекладі інтелектуальної прози в процесі відтворення смислового та/або стилістичного інваріантів оригіналу.

Ключові слова: перекладацька деформація, об'єктивна деформація, суб'єктивна деформація, смисловий інваріант, стилістичний інваріант, ідіостиль автора, художній переклад.

Ребенко М. Ю. Двухаспектная природа переводческой деформации в художественном переводе. – Статья.

Статья посвящена системному анализу двухаспектной сущности переводческой деформации, а именно: раскрытию характера связи объективной и субъективной деформаций в художественном переводе интеллектуальной прозы в процессе передачи смыслового и/или стилистического инвариантов оригинала.

Ключевые слова: переводческая деформация, объективная деформация, субъективная деформация, смысловой инвариант, стилистический инвариант, идиостиль автора, художественный перевод.

Rebenko M. Yu. Two-Aspect nature of translation deformation within literary translation. – Article.

The article focuses on many-facet and systemic studies of the two-aspect translation deformation within literary translation. The peculiarities of the objective and subjective deformations' interaction within literary translation of intellectual prose while conveying a source text's semantic or/and stylistic invariant have been researched.

Key words: translation deformation, objective translation deformation, subjective translation deformation, semantic invariant, stylistic invariant, idiosstyle, literary translation.

У художньому перекладі як в одній із найважливіших форм міжмовної та міжкультурної комунікації на шляху до успішного збалансування «інформативності, інтерактивності та культури текстів оригіналу та перекладу» [5; 6] перекладач нерідко стикається з проблемою взаємоіснування різноманітних явищ інтерпретаційного посередництва в системі перекладацьких перетворень, зокрема від трансформацій до деформацій. Якщо на нинішньому етапі становлення перекладознавчої парадигми зміст таких базових понять, як «трансформація», «адаптація», «асиметрія», «перекладацькі зсуви» тощо, є значною мірою визначеним і ґрунтовно теоретично та практично розробленим, то явищу перекладацької деформації до цього часу наука про переклад не приділяла належної уваги.

Через дещо фрагментарну представленість поняття перекладацької деформації в працях С. Алексєєва, Я. Ассмана, О. Ахманової, А. Бермана, М. Гарбовського, П. Коннора, О. Копильної, О. Крєтова, Д. Купера, Дж. Мандея, Г. Міллера, А. Науменка, Т. Некряч, Ю. Плєшкової, О. Ребрія, Р. Чепмена, О. Чередниченка невисвітленими залишаються питання методики системного підходу до вивчення цього явища, а саме визначення критерію для аналізу та характеристик деформації. Оперуючи терміном «деформація», теоретики й критики перекладу не пропонують його чіткого тлумачення, і у зв'язку із цим уповільнюється процес термінологічного визначення та однозначності розуміння базових трансляційних понять у контексті становлення перекладознавства як самостійної дисципліни.

Підвищення інтересу у вітчизняному та зарубіжному перекладознавстві до методик комплексного кількісно-якісного вивчення об'єктивного та суб'єктивного аспектів перекладацької деформації, потреба чіткого окреслення та визначення характерних рис перекладацької деформації в зіставленні із суміжними поняттями художнього перекладу, а також подальше розроблення категоріального апарату перекладознавства й введення в обіг та вивчення поняття суб'єктивної деформації зумовили актуальність нашого дослідження. Вирішення проблеми системного аналізу двохаспектної сутності перекладацької деформації, а саме розкриття характеру зв'язку об'єктивної та суб'єктивної деформацій у художньому перекладі на шляху відтворення смислового та/або стилістичного інваріантів оригіналу, стало пріоритетним в окресленні мети та вибудовуванні завдань дослідження.

Сучасні перекладознавчі студії виокремлюють у системі перекладацьких перетворень феномен деформації, проте або апелюють іноді до суто формалістичного розуміння сутності цього терміна (див. О. Крєтова [3]), або ж не пояснюють характеру перекладацької деформації системно й однозначно (див. М. Гарбовського [1, с. 506–507, 513–514]). Простежуються розбіжності й в оцінюванні функцій «деформаційних тенденцій» (див. А. Бермана [7, с. 278, 288–289]) у художньому перекладі: ставлення дослідників до наслідків деформації або вкрай несхвальне (наприклад, у П. Коннора [9, с. 819], Р. Чепмена [8, с. 157], Дж. Мандея [11, с. 142]), або ж, навпаки, таке, що цілковито визнає можливість деформації в тексті

перекладу (далі – ТП) із метою збереження «національної та стилістичної своєрідності оригіналу», а також розширення «виражальних можливостей цільової мови й культури» (читаємо в О. Чередниченка [6, с. 160]).

У дослідженні [4] **перекладацька деформація** визначається як комплексне явище в системі перекладацьких перетворень, яке охоплює як об'єктивний процес мовних перетворень на всіх рівнях текстової організації, так і суб'єктивний аспект перекладацьких змін, зумовлений багатозначністю семантики й прагматики певних одиниць оригіналу, особливостями психологічно-мовної особистості перекладача та його творчим вибором.

Модель дослідження перекладацької деформації передбачає комплексний аналіз на мікростилістичному (система індивідуально-авторських стилістичних фігур і тропів, які функціонують у межах від слова до речення та є «номінативною основою мови» (див. Г. Колшанського [2, с. 41])) і макростилістичному (система мовних одиниць-формантів речення, теми висловлювання, цілісного тексту, здатних здійснювати «самостійні комунікативні дії» (див. Г.-В. Еромса [10; 11])) текстових рівнях [4].

За критерій вивчення перекладацької деформації обрано категорію ідіостилію автора як певну двохаспектну сутність на позначення унікальності авторської картини світу. Вивчити особливості відтворення цієї категорії можливо шляхом дослідження взаємозумовленої системи кількісних характеристик тексту (об'єктивно-мовних одиниць на лексичному, семантичному, словотвірному та граматичному рівнях) та їхніх якісних параметрів (комунікативного наміру автора/перекладача, художнього образу твору, модальності автора тощо). Неврахування перекладачами взаємозв'язку кількісних характеристик тексту та їхніх якісних параметрів на мікро- і макростилістичному рівнях може призвести до втрат на рівні стилістичного інваріанта тексту оригіналу (ТО) – концептуально-змістової та жанрово-стилістичної домінанти оригіналу, що охоплює постійні та змінні текстові характеристики, вибір яких у перекладі визначає індивідуально-художній стиль автора (див. О. Чередниченка [6, с. 147]).

Так, багаторазове вилучення окремих речень і навіть цілих текстових фрагментів у перекладі Н. Богині роману Г. Стайн «Три життя. Меланкта: Кожній своє» («*Three Lives. Melanctha: Each One as She May*», Stein Gertrude [16]) суттєво змінює в українській культурі-джерелі стилістичний інваріант ТО – стайнівський синтаксичний паралелізм як імітацію повторюваності форм абстрактних візуальних композицій кубізму. Мікродеформації, викликані власне перекладацьким або ж редакторським рішеннями (що, за нашим переконанням, найбільш імовірно), стають серй-

озними втратами й мають загрозливий характер – накопичуючись, ці об'єктивно-мовні перетворення формують негативну якість художнього перекладу – суб'єктивну деформацію.

Протилежний результат (а саме позитивний) має деформація стилістичного інваріанта п'єси О. Вайлда «*Саломея*» в перекладі Т. Некряч. Гадаючи, що прозовий переклад не відтворює повною мірою архаїстичної забарвленості цієї стилізації, перекладачка вдається до поетичного перекладу п'ятистопним ямбом, властивим перекладам шекспірівських п'єс. Як наслідок, деформація Т. Некряч створила формально відмінний текст задля передання авторського ефекту «учуднення» євангельського сюжету драми «*Саломея*», що можна вважати позитивною деформацією у зв'язку з досягненням прагматичної адекватності вторинної комунікації.

Варто обґрунтувати актуалізацію нового в перекладознавстві поняття суб'єктивної деформації. **Суб'єктивна деформація** – результат таких суб'єктивно-перекладацьких перетворень, які можуть бути як суттєвими відхиленнями від художнього завдання автора, так і порушеннями норми цільової мови задля розширення її виражальних можливостей або досягнення прагматичної адекватності перекладу. Із метою розкриття рівнів вивчення, ознак, властивостей та особливостей суб'єктивної деформації в дослідженні описано як базові поняття, які вже вкорінені в теоретичному обігу, так і ті, що введені нами вперше. Зокрема, введені **функціональні ознаки суб'єктивної деформації** є вторинними, контекстуально зумовленими характеристики ТП, які гальмують адекватність відтворення інваріантів оригіналу шляхом формування контексту, відмінного від відповідного авторського, – актуалізують таку вимогу до роботи перекладача, як необхідність вваженого прийняття рішення про відхилення від оригіналу в бік розширення чи звуження системи його смислів, інтонацій або настрою. Поява одичної ознаки або комплексу ознак може спричинити **деформацію суб'єктивно-прагматичного сигналу** в перекладі – результат накопичення таких функціональних ознак суб'єктивної деформації у перекладі, які змінюють лінгвопрагматичне наповнення смислових домінант оригіналу.

Наслідком значних лексико-семантичних перетворень у перекладах назви першого оповідання Дж. Селінджера зі збірки «*Nine Stories*» – «*A Perfect Day for Bananafish*» [13] можна вважати деформацію суб'єктивно-прагматичного сигналу автора передати читачеві двозначність змістово-концептуальної інформації, яка закодована в цій назві. Перекладацькі рішення В. Голишева та Е. Наппельбаума («*Лучший день банановой рыбы*»), А. Майзенера («*Отличный день для селедки*») викривляють внутрішню форму селін-

джерівської смислової домінанти «*banana-fish*», у якій акумульовано ідею цілого твору – уподібнити долю головного персонажа оповідання Симора Гласса до ситуації «*banana-fish*», коли у зв'язку зі своєю надчутливістю окремі особистості приречені на страждання, і це заважає їм «виплисти» у світ, тобто знайти вихід із «бананової» пастки. Асоціативно-гумористичні перекладацькі оказіоналізми Р. Райт-Ковальнової («*рыбка-бананка*») і М. Немцова («*банабулька*», а також «*бананорка*», «*бананемочь*»), попри деформацію норми мови перекладу, є майстерним вирішенням проблеми знаходження **міжтекстового прагматичного відповідника** – такого художнього елементу в перекладі, який рівноцінно відтворює внутрішню форму смислової й стилістичної домінант ТО (у цьому прикладі – номінація «*banana-fish*»), а тому гальмує появу деформації суб'єктивно-прагматичного сигналу в ТП. На жаль, українські перекладачі та дослідники Дж. Селінджера Д. Кузьменко, С. Поліщук і М. Тарнавська, орієнтуючись на «класичний» переклад Р. Райт-Ковальнової, не розширюють меж свого творчого пошуку міжтекстових прагматичних відповідників домінанти «*banana-fish*» із метою розкриття для українського читача нових граней філософії автора.

У перекладах оповідання Дж. Селінджера «*Uncle Wiggly in Connecticut*» [15] «*Тупташка-не-вдашка*» (О. Сенюк) і «*Лапа-растяпа*» (Р. Райт-Ковальова) втрачено оригінальний риторичний прийом авторської алюзії – прізвисько кульгавого кролика, персонажа американських дитячих казок (пор. переклад М. Немцова «*Дядюшка Хромоног в Коннектикуте*»). Запропоновані перекладачами метафорично-образні приклади «*тупташка-не-вдашка*» і «*лапа-растяпа*» нашаровують відсутні у вихідному контексті **асоціативно-образні ознаки** деформації, тобто породжують у ТП дещо відмінні від авторських смисли та асоціації. Однак така перекладацька «гра словами» – це не руйнівне явище, а, навпаки, справжня знахідка. Ця деформація видається позитивною, вона відображає яскравий талант перекладачів, їхнє прагнення до творчої співпраці з автором із метою передати багатство лексико-семантичного шару цільових мов – російської та української.

У контексті оповідання Дж. Селінджера «*Pretty Mouth and Green My Eyes*» [14] роль емотивного прийому гри кольорів неоднозначна. Нав'язливо-повторюваний мотив *green eyes* (14-разовий повтор у першоджерелі) створює ефект відрази до очей Джоани, які насправді не зелені, а темно-сині, тому для розкриття авторського наміру перекладачам необхідно зберегти як поетичну форму оригіналу, так і багатозначність значення ключової деталі тексту – кольору очей Джоани. Так, перекладач М. Немцов («*Губки – ах, в глазах лства*») відійшов від словникового відповідника смис-

лової домінанти *green*, чим розширив читацьке сприйняття селінджерівських фарб і влучно передав гру кольорів *rose – white – green*. Семантичне наповнення варіанта «лства» охоплює розмаїту гаму кольорів, відтінків і відчуттів, подібну до авторської. Попри те, що в перекладах «*И эти губы, и глаза зеленые...*» (Н. Галь), «*Уста чарівні й очі зелені*» (Д. Кузьменко), «*І ці вуста, і очі зелені...*» (М. Тарнавська) ефекти «розмитості» й «постійного вислизання» селінджерівського ідіостилу втрачено, зафіксовані **сугестивно-символічні ознаки** деформації – наслідок таких зсувів певної лейтмотивної сугестії авторського контексту, коли викривляється її імпліцитно-символічний смисл – не мають системного характеру. Мікродеформації Н. Галь, Д. Кузьменко й М. Тарнавської видаються відносними з причини неповного відтворення сугестивних інтонацій мотиву *green eyes* у зв'язку з індивідуальними засадничими настановами перекладачів.

Відносний характер перекладацької деформації демонструється й на прикладах лексичної, семантичної та прагматичної полярності більшості рішень в українських перекладах повісті-казки Л. Керролла «*Alice in Wonderland*» [12] з огляду на варіативну зумовленість художнього перекладу у зв'язку з такою суб'єктивною причиною, як психологічно-ситуативна орієнтація перекладачів на вікові та соціальні параметри цільової аудиторії. Суттєві лексико-семантичні зсуви в інтерпретаціях смислової домінанти *Caucus-Race* (пор. «*Політична гонка*», «*Крос по інстанціях*» (Г. Бушина); «*Партійні перегони*» (В. Наріжна); «*Виборчі Перегони*» (В. Панченко)) надмірно модернізують ситуацію першотвору, нашаровують на авторський контекст латентну ідею політичної гонитви. Діаметрально протилежні образи, багатозначність яких може адекватно сприйматися як дітьми, так і дорослими читачами Л. Керролла, вдалося створити перекладачам В. Корнієнку («*Гасай-Коло*»), О. Корецькій і С. Сулімі («*Біг по колу*»). Інша смислова домінанта *Long Tale* у перекладах О. Корецької, С. Суліми («*Історія «Вертихвіст»*») і В. Панченка («*Довгий Кінець*») представлена також експресивно неоднозначно: образи, які відображають запропоновані перекладачами назви, є вельми асоціативними та такими, що викликають у дорослої читацької аудиторії «Аліси» швидше емотивно-знижені асоціації з ознаками пейоративності, ніж природну щирі зацікавленість дітей сюжетом казки письменника.

Результатом перекладацьких нівелювань ступеня емотивної оцінки автора може стати суб'єктивна деформація з **емотивно-оцінною ознакою**. Так, Ю. Покальчук у перекладі повісті Дж. Селінджера «*Franny*» [13] передає захоплення Френні Гласс давньогрецькою поезією Сапфо зі зниженим ступенем емотивної оцінки: «*Delicate Adonis is dying*,

Cytherea, what shall we do? Beat your breasts, maidens, and rend your tunics». Isn't that marvellous? She keeps doing that, too» (J. Salinger, 1982 p.) – «Вона [Сиффо] й справді-таки мила» (Ю. Покальчук, 1984 р.). Ця деформація має **амбівалентний характер**, тобто відображає співіснування в художньому перекладі двох опозиційних сутностей – інваріантності семантики окремих мовних одиниць ТП у розумінні «пересічного» адресата та варіативності семантики й прагматики цих елементів у сприйнятті «зразкового» реципієнта перекладу.

Отже, дослідження сутності перекладацьких перетворень дає змогу констатувати, що в системі категоріального апарату сучасного перекладознавства спостерігається певна невизначеність критеріїв системного вивчення природи перекладацької деформації. Заслугують на особливу увагу проблеми адекватної репрезентації тексту, контексту й підтексту таких своєрідних письменників, як Дж. Селінджер, Г. Стайн, Л. Керролл та ін.

Встановлено, що перекладацька деформація – двохаспектне явище, відносний та амбівалентний феномен, який може мати місце в тексті художнього перекладу. Опрацьований у дослідженні прийом побудови системно-функціональних схем переходу об'єктивної деформації в суб'єктивну дає можливість простежити динаміку накопичення ознак

суб'єктивної деформації – асоціативно-образних, емотивно-оцінних або сугестивно-символічних – та доводить взаємозумовлений характер складових поняття деформації в перекладі. Поява в цільовому тексті відсутньої в оригіналі одиничної ознаки деформації або комплексу ознак призводить до деформації суб'єктивно-прагматичного сигналу автора на всіх текстових рівнях – мікро- і макростилістичному – та є основною причиною суб'єктивної деформації в художньому перекладі.

Мінімізація накопичення функціональних ознак суб'єктивної деформації, гальмування деформації суб'єктивно-прагматичного сигналу першотвору та врахування перекладачем взаємозалежності об'єктивних і суб'єктивних параметрів ТО на всіх рівнях його організації є необхідними умовами адекватного відтворення смислового й стилістичного інваріантів ТО.

Перспективи подальшого наукового пошуку в напрямі вивчення перекладацької деформації полягають у розширенні запропонованої моделі двохаспектної природи деформації, розробленні нових методичних прийомів проведення порівняльно-перекладознавчого аналізу на матеріалі текстів інших функціональних стилів та жанрів, що може бути корисним для перекладачів-практиків художньої літератури на шляху досягнення адекватності перекладу.

Література

1. Гарбовский Н.К. Теория перевода : [учебник] / Н.К. Гарбовский. – М. : Изд-во МГУ, 2004. – 543 с.
2. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка / Г.В. Колшанский. – М. : ЛКИ, 2007. – 176 с.
3. Кретов А.А. Деформация текста при переводе / А.А. Кретов // Социокультурные проблемы перевода : сб. науч. трудов. – Воронеж : ВГУ, 2002. – Вып. 5. – С. 89–91.
4. Ребенко М.Ю. Об'єктивні та суб'єктивні аспекти перекладацької деформації у художньому перекладі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / М.Ю. Ребенко ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2013. – 18 с.
5. Селиванова Е.А. Стратегии и тактики переводчика в диалогической модели вторичной коммуникации / Е.А. Селиванова // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 611. – С. 3–7.
6. Череди́нченко О.І. Про мову і переклад / О.І. Череди́нченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
7. Berman A. Translation and the Trials of the Foreign / A. Berman ; tr. by L. Venuti // The Translation Studies Reader / ed. by L. Venuti. – Devon : Florence Production Ltd., 2004. – P. 276–289.
8. Chapman R. Between Languages and Cultures: Colonial and Postcolonial Readings of Gabrielle Roy / R. Chapman. – Canada : McGill-Queen's Univ. Press, 2009. – 308 p.
9. Connor P. Translation Theory / P. Connor // The Encyclopedia of the Novel / ed. by P.M. Logan. – U. K. : Blackwell Publishing Ltd., 2011. – Vol. 11. – P. 817–822.
10. Eroms H-W. Stil und Stilistik: Eine Einfuehrung / H.-W. Eroms. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2008. – 253 S.
11. Munday J. Introducing Translation Studies. Theories and Applications / J. Munday. – New York : Routledge, 2008. – 236 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass / L. Carroll. – New York : Wings Books, 1998. – 352 p.
13. Salinger J.D. Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam, Carpenters / J.D. Salinger. – Moscow : Progress Publishers, 1982. – 440 p.
14. Salinger J.D. Pretty Mouth and Green My Eyes / J.D. Salinger // The New Yorker. – 1951. – Jul. 14. – P. 20–24.
15. Salinger J.D. Uncle Wiggly in Connecticut / J.D. Salinger // The New Yorker. – 1948. – Mar. 20. – P. 30–36.
16. Stein G. Three Lives. Melantha: Each One as She May / G. Stein. – Whitefish, Mont. : Kessinger Pub., 2004. – 188 p.

КОГНИТИВНЫЙ МЕХАНИЗМ МЕТАФОРИЗАЦИИ ТЕРМИНОЛОГИИ ЛИНГВИСТИКИ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО ЯЗЫКА)

В статье рассматриваются когнитивные механизмы использования метафоры в русских лингвистических терминах. Освещены основные донорские домены, поставляющие знаки в домен лингвистики. Охарактеризованы типы метафорических переносов, используемых в лингвистической терминологии (структурный, геистальтный, диффузный, сенсорный и аксиологический).

Ключевые слова: метафора, лингвистическая терминология, донорский домен, реципиентный домен, геистальт, синестезия.

Селиванова О. О. Когнітивний механізм метафоризації термінології лінгвістики (на матеріалі російської мови). – Стаття.

У статті розглянуто когнітивні механізми застосування метафори в лінгвістичних термінах російської мови. З'ясовано основні донорські домени, які постачають знаки до домену лінгвістики. Охарактеризовано типи метафоричних перенесень, наявних у лінгвістичній термінології (структурний, геистальтний, дифузний, сенсорний, аксіологічний).

Ключові слова: метафора, лінгвістична термінологія, донорський домен, реципієнтний домен, геистальт, синестезія.

Selivanova O. O. A cognitive mechanism of metaphor in linguistics terminology (in Russian language). – Article.

This article focuses on the cognitive mechanism of metaphor's application in the Russian linguistic terminology. It determines the basic donor domains which supply signs to the domain of linguistics, as well as the types of metaphoric transferences used in the linguistic terminology. Such types of metaphorization are structural, gestalt, diffuse, sensory and axiological.

Key words: metaphor; linguistic terminology; donor domain; recipient domain; gestalt; synaesthesia.

Одной из дискуссионных проблем современной метафорологии является возможность использования метафор в языке науки, поскольку метафору в логико-философском аспекте трактуют как мыслительную операцию неистинного, фиктивного обозначения понятия. Сущность формирования метафоры по принципу *als ob* («как будто, словно») состоит в том, что она отрицает принадлежность объекта к тому классу, в который он на самом деле входит, и утверждает его принадлежность к категории, к которой он не может быть отнесен рационально [1, 14]. Между тем, по мнению Х. Ортеги-и-Гассета, метафора «удлиняет «руку» интеллекта; ее роль в логике может быть уподоблена удочке или винтовке. <...> Без метафоры на нашем ментальном горизонте образовалась бы целинная зона, формально подпадающая под юрисдикцию нашей мысли, но фактически неосвоенная и невозделанная» [6, 72]. Исследователь считал метафору необходимым орудием мышления, формой научной мысли, при помощи которой нам удастся достигнуть самых отдаленных участков нашего концептуального поля [6, 68].

Не все философы разделяют такую оценку неистинной природы метафоры и ее роли в научном познании. Рационалистская философия усматривала в метафоре помеху для выполнения языком своей важнейшей функции – выражения и передачи мысли, закрепляя эту функцию только за словами в прямых значениях. Дж. Локк обвинял метафору в том, что она вселяет неистинные идеи, возбуждает страсти, вводит в заблуждение разум, потому склонность человека к метафорам является противоесте-

ственной [5, 567]. Сторонники позитивизма и эмпиризма также противились использованию метафор в научной речи, поскольку, по их мнению, метафоры разрушают логику здравого смысла и отвлекают внимание от действительного положения дел. Феноменология, базировавшаяся на абсолютизации роли мышления в познавательных процессах, наоборот, отстаивала метафоричность языка как один из способов репрезентации категорий сознания человека. Метафора, по мнению субъективных идеалистов, открывает доступ к пониманию [17].

Н.Д. Арутюнова, подводя итоги рассмотрению метафоры как способа ложной передачи информации, подчеркивала: «Ложь и правда метафоры устанавливается относительно разных миров: ложь – относительно обезличенной, превращенной в общее достояние действительности, организованной таксономической иерархией; правда – относительно мира индивидов (индивидуальных обликов и индивидуальных сущностей), воспринимаемого индивидуальным человеческим сознанием. В метафоре противопоставлены объективная, отстраненная от человека действительность и мир человека, разрушающего иерархию классов, способного не только улавливать, но и создавать сходство между предметами» [1, 18].

Исходя из постулатов современной когнитивной семантики, следует добавить, что поскольку сознание формирует взгляд на действительность, воплощая его в языке, то в метафоре заложено мощное познавательное орудие, отображена способность человека и народа взаимодействовать с миром действительности. На этом основании без метафоризации невозможно было бы создать язык любой

науки, в частности, его терминосистему, а также уберечь ее от разрушения. Метафора служит в терминах современной лингвосинергетики мощным аттрактором, то есть параметром самоорганизации, фактором сохранения и развития терминологических систем в языке, обеспечивает креативные механизмы любой специальной сферы знаний, так как неограниченность познавательных возможностей человека обуславливает потребность во все новых обозначениях, которые создаются с помощью метафоризации готовых языковых знаков.

В современном терминоведении очерчены основные требования к термину, среди которых повторяющимися в работах лингвистов являются стилистическая нейтральность и отсутствие экспрессивности. Однако по вопросу реального наличия в терминах таких признаков мнения терминоведов разделились. Р.Г. Пиотровский вместе с соавторами указывает на наличие в терминах эмоционально-экспрессивных признаков и стилистических характеристик [7]. Л.А. Капанадзе настаивает на том, что даже если термин создан на основе метафоры, образного переосмысления понятий и слов, то, став термином, он утрачивает образность и приобретает новые связи [3, 81–82]. Сторонники третьей точки зрения приписывают терминам экспрессивную нейтральность, однако отмечают, что термин может иметь «интенсивность некоторых семантических составляющих», причинами которой могут быть желание подчеркнуть элитарность представления того, кто говорит, или попытки скрыть свои намерения [2, 13].

Как известно, создание терминов осуществляется также с помощью семантической деривации либо всего наименования, либо его компонента, который, интегрируясь с другими номинативными единицами языковой системы, формирует терминологическое словосочетание, соответствующее одному денотату, получающее терминологическое значение и место в терминосистеме. Одним из наиболее распространенных и продуктивных в этом случае способов семантической деривации является метафоризация, которая, с одной стороны, будто бы вносит в семантику термина некую экспрессивно-образную составляющую. С другой стороны, метафоризация способствует тому, что эта экспрессивность, встраиваясь в новую специальную сферу знаний, угасает, при этом образность метафорических компонентов придает термину определенность и прозрачность декодирования, а номенклатуре – дифференцирующую способность в родовидовой категориальной иерархии.

Несмотря на многовековую историю изучения, проблема метафоры остается одной из сложных и спорных в современной лингвистике, поскольку ее традиционная, общепринятая дефиниция как «переноса по сходству, аналогии», фигурирующая в большинстве терминологических лингвистиче-

ских и общелингвистических словарей, справочников и энциклопедий, а также в учебниках по лексикологии, не выдерживает никакой критики, требует пересмотра и коррекции с учетом положений современных отраслей языкознания (когнитивной семантики, лингвокультурологии, психолингвистики и этнолингвистики).

По нашему мнению, метафоризация представляет собой наиболее продуктивный и креативный способ обогащения языка, расширения его знаковых ресурсов и, соответственно, языковой экономики, семиотический процесс, результатом которого является метафора – языковой знак, заимствованный из знаковых ресурсов одной структуры знаний (шире – концептуальной сферы) для обозначения другой [11, 388].

Отношения подобия, сходства между структурами знаний или обозначаемыми предметами, концептуальными сферами во многих метафорах не прослеживаются. Интеграция же двух структур знаний (в терминологии Дж. Лакоффа и М. Джонсона – доменов (source domain and target domain) [16]) и перенос знака из одной сферы в другую осуществляется на основе формирования в сознании носителей языка их возможного соположения с учетом этнических стереотипов, мифологем, архетипов коллективного бессознательного. Такое соположение может быть основано на подобии на базе смежного понятия, как это утверждают сторонники трехчленной теории метафоры, либо сходства неких образных представлений или ощущений. Однако во многих случаях такое подобие отсутствует, а путь к метафоризации пролегает через цепь ассоциаций, создание диффузного ассоциативного комплекса, опосредующего взаимодействие донорского и реципиентного доменов [15; 18]. Не случайно Н.Д. Арутюнова подчеркивала: «Человек не столько открывает сходство, сколько создает его. <...> Особенности сенсорных механизмов и их взаимодействие с психикой позволяют человеку сопоставлять несопоставимое и соизмерять несоизмеримое» [1, 9]. Донорский домен служит «поставщиком» языковых знаков для реципиентного и обычно является более конкретным, доступным для понимания носителями языка. Именно поэтому метафоризация в терминосистемах любого языка способствует декодированию нового термина за счет использования знаний о более понятном, обычном и конкретном.

Целью статьи является описание когнитивных механизмов метафоризации в сфере русской лингвистической терминологии. К числу задач исследования принадлежат такие: 1) выявление основных донорских доменов, поставляющих языковые знаки в домен лингвистики; 2) описание типов метафорических переносов, используемых в лингвистической терминологии русского языка, исходя из параметра когнитивного статуса мета-

форического мотиватора в структуре знаний об обозначаемом.

Материал исследования избран из словарей лингвистических терминов русского языка и книги Д.О. Добровольского «Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике» (более 3 000 терминов). Использованы методики пропозиционального и метафорического моделирования; первая направлена на реконструкцию структуры знаний об обозначаемом, а вторая – на объяснение механизма метафорической интеграции донорских и реципиентного доменов.

Лингвистическая терминсистема представляет собой открытую систему номинативных единиц, обслуживающих специальную сферу языкознания, и отображает понятийную структуру этой отрасли науки. Рассмотрение терминсистемы как познавательного средства, знаковой модели определенной теории специальной научной сферы, структура которой в целом адекватна системе понятий этой теории [4, 129], служит отправным моментом для установления когнитивной проекции процессов терминообразования, выявления соотношения терминсистемы и соответствующих фрагментов научной картины мира, принятой сообществом ученых, являющихся носителями определенного языка и его лексической подсистемы в специальных целях. Однако когнитивное исследование механизмов терминообразования свидетельствует о том, что понятийная сфера соответствующей отрасли не только базируется на научной картине мира, но и задействует наивные представления этноса для формирования знаковых систем терминологий и номенклатур [10, 125–137]. Именно наивная картина мира, интегрированная специалистами в научную сферу, обуславливает использование метафор в терминсистемах.

В массиве исследуемой русской лингвистической терминологии, исходя из механизма интеграции донорского и реципиентного доменов, мы дифференцировали несколько типов метафоризации: структурный, диффузный, гештальтный, сенсорный и аксиологический.

Структурный тип метафоризации характеризуется интеграцией донорского и реципиентного доменов на базе одного общего когнитивного признака, имеющегося в пропозициональных структурах обоих доменов. К примеру, первый элемент термина когнитивной лингвистики, введенного У. Чейфом, *цена активации* заимствован из донорского домена ТОРГОВЛЯ как компонент количества. В домене лингвистики он становится обозначением количества затрат ментальных усилий для активации знаний: наибольшее количество затрат необходимо для активации новых знаний, наименьшее – для активированных ранее в обыденном сознании. В термине *слово-гибрид*, обозначающем сложное слово с опущенным сре-

динным компонентом, возникшее в результате соединения частей двух слов, второй компонент заимствован из домена биологии на основе смежного понятия-предиката *соединить*. Термин аспектологии *конкуренция видов* получил первый метафорический компонент на базе смежного с доменом экономики понятия преимущества: совершенный вид вытесняет несовершенный в одной парадигматической позиции, при наличии обратного вытеснения – в другой.

Диффузный тип метафоризации базируется на интеграции двух сценариев или комплекса ассоциаций донорского и реципиентного доменов. Например, термины когнитивной лингвистики *сценарий* и *цена*, обозначающие структуры процедурного представления знаний о типизированной ситуации (для второго термина такая ситуация обычно визуальна), заимствованы из домена ТЕАТР, исходя из допущения аналогии структуры знаний термина с игрой по сценарию как определенным прототипом любого спектакля. В термине *мерцающее значение*, обозначающем семантическое явление актуализации в слове при употреблении в тексте одновременно двух и более его значений, которые словно «просвечивают» одно сквозь другое, с целью создания стилистического эффекта, использован метафорический компонент, основывающийся на комплексе ассоциаций с доменом СВЕТ, в частности на реакции наблюдателя за мерцанием света, уподобленной явлению использования двух и более значений в одном слове одновременно. Термины словообразования *гнездо* и порождающей грамматики *гнездование* актуализируют различные ассоциативные цепочки донорского домена ЖИВОТНОЕ. Первый базируется на ассоциации строителей гнезда – взрослых самцов или самок животных, и зависящих от них детенышей с главными и подчиненными, производными и производящими словами, формирующими словообразовательное гнездо. Второй термин исходит из способа построения и скрепления гнезд животных, уподобляющегося семантико-синтаксической организации предложения.

Иногда реконструкция ассоциативного комплекса (в терминологии В.Н. Телия – ореола) метафоры, на базе которого осуществляется терминологизация, требует интерпретации целостного сценария знаний об обозначаемом в проекции на сценарий донорском домене. К примеру, термин психолингвистики *эффект вечеринки* обозначает явление выборочного восприятия, способность человека формально участвовать одновременно в нескольких разговорах, но в случае необходимости переключать внимание только на один, игнорируя все другие. Для создания этого термина использован сценарий вечеринки, в соответствии с которым описанный тип восприятия проецируется на сценарий поведения и общения человека на вечеринке.

Диффузный тип метафоризации присущ также уже устоявшемуся лингвистическому термину *падеж*, заимствованному из греческого языка и транспонированному в русскую научную сферу языкознания метафору игры в кости, поскольку мотиватор *падать* реализует значение сценария падения костей в игре. Примечательно, что интеграция сущности термина и сценария игры в кости обеспечивается ассоциацией шестигранного кубика, выпадающего в игре определенной гранью с нанесенными на ней точками (от одной до шести), с выбором падежа из шести его разновидностей в русском языке при употреблении слова в речи.

Гештальтный тип метафоризации характеризуется использованием знаков донорских доменов для обозначения понятий лингвистики на основе гештальтов – константных целостных составляющих сознания, которые имеют вид фигур, структур, образов и формируются с целью структурирования поля восприятия и его осознания, независимо от изменений и варьирования признаков объекта. В.Н. Телия подчеркивала, что в подобных случаях в результате соотнесения разных сущностей из редуцированных прототипов создается новый гештальт, синтезирующий признаки гетерогенных объектов уподобления [13, 50].

В лингвистической терминологии русского языка задействованы преимущественно зрительные гештальты. Так, часть артикуляционного аппарата человека в фонетике называют *альвеолярный бугор*, или *дуга*, или *ребень*, исходя из визуального подобия целостных фигур. На уподоблении фигур дерева и схемы синтаксической связи базируются термины генеративной грамматики и трансформационного синтаксиса *дерево синтаксических связей*, *дерево зависимости*, *ветвление*, *ветвящаяся конструкция*, *точка ветвления*. В термине дериватологии *телескопизм* метафорический мотиватор заимствован из домена астрономии исходя из соположения гештальтов астрономического прибора, части которого вставляются одна в другую, и создания сложного слова путем сокращения последней части первого компонента и первой части второго.

Сенсорный тип метафоризации основывается на синестезии – психологическом явлении возникновения одного ощущения под воздействием неспецифического для него раздражителя иного ощущения. В языке это явление отображено в использовании знака одного ощущения для обозначения другого. Синестезия расширяет довольно-таки бедный знаковый спектр сенсорики человека и отображает ее внутрикодовую переинтерпретацию. Еще Аристотель отмечал синестетическую природу метафоризации на примерах лингвистических терминов *grave accent* и *acute accent*, базирующихся на параллелизме ощущаемых слухом разновидностей ударения и качеств, воспринимаемых тактильно и соматически.

Цитируя Аристотеля, С. Ульманн считал синестезию «наиболее древней, достаточно распространенной, возможно, даже универсальной формой метафоры» [14, 279]. А.А. Потебня рассматривал ассоциативность синестетического переноса, заключающуюся в том, что разнородные ощущения не уничтожают взаимно собственную самостоятельность, а сливаются в единое целое и в то же время остаются отдельными [8, 46]. Синестезия обуславливает создание ряда лингвистических терминов: *острота* – акустический признак гласных переднего ряда; *мягкий/твердый звук* (тактильные ощущения служат для обозначения слуховых), *тяжелая именная группа* – группа имен со значительным количеством составляющих, сложная по структуре (соматическое ощущение интегрировано со зрительным); *легкий/тяжелый слог* – слог, в котором рифма содержит один или более одного сегмента (знак соматического ощущения использован для обозначения слухового); *тонкий согласный* (зрительное ощущение подменяет слуховое).

Аксиологический тип метафоризации также представлен в русских лингвистических терминах. Например, для обозначения оценки фонемы носителями языка в психофонетике используют термины *светлый гласный*, *темный гласный*, которые основываются на оценочном стереотипе этносознания относительно светлого и темного как, соответственно, позитивного и негативного. Омонимичные термины артикуляционной фонетики также метафорически обозначают качество акустических признаков тембра звуков.

Донорские домены, поставляющие знаки в лингвистическую терминосистему русского языка, разнообразны. Наиболее продуктивными являются домены родства, семьи (*дочерний узел*, *материнский узел*, *сестринский узел*, *женская каденция*, *мужская/женская рифма*, *женская клаузула*, *семья языков*, *фамильное сходство*, *составляющая-супруг*, *правило семантического наследования*, *родственные слова* и так далее), музыки (*контрапункт*, *аранжировка концептуальной сущности*, *бемольный/диезный акустический признак*, *полифония*, *баритонное слово*, *мелодическая кривая* и так далее).

В последнее время русская лингвистическая терминология пополняется знаками из сфер экономики (*коммуникативная кооперация*, *стоимость*, *депонентный глагол*, *объект торга*, *выгода сделки*, *ревизия*, *конкуренция максимы*, *банк знаний*, *ресурс* и так далее) и политики (*когнитивная революция*, *доктрина коммуникации*, *лексическая солидарность*, *господствующий член*, *эксплуатация максимы*, *сателлитная модель*).

В процессах терминологизации задействованы также метафорические знаки донорских доменов войны или спорта (*командование составляющими*

ми, комбинаторный взрыв, дислоцирование вправо/влево, сфера мишени, тактика и стратегия речевой коммуникации, графотактика, разжало-вание), театра и кино (ролевая грамматика/семантика, семантическая роль, сценарная семантика, репертуар знаков, кадрирование внимания).

Гештальтный тип метафоризации в лингвистических терминах связан преимущественно с ассоциированием моделей, схем языковых явлений и различных предметов-артефактов (*синтагматическая ось, обратная петля, метрическая решетка, пучок изоглосс, словообразовательная цепочка, узел, шарнир, профиль, семантическая сеть* и так далее) либо частей тела человека и животных (*ребро графа, скелетный ярус*). Немало терминов используют метафорические знаки, коррелирующие с предикатами пропозициональных компонентов донорских доменов артефактов (*расщепление, сцепление, стертая метафора, сращение, правило переключения кодов, свертка*) либо с их терминами (*заякоренная информация, опоясывающая структура, морфемный шов*).

Пополнение лингвистической терминологии осуществляется путем переноса знаков из сфер других наук, а именно: а) географии (*когнитивная карта, горизонт понимания, островные ограничения, остров номинатива, пик звучности*); б) медицины (*коллапс, аппендикс*); в) живописи (*окраска звука, картина мира, оттенки значения*); г) химии (*сюжетная молекула, катализ, фонетический индикатор*); д) математики (*конгруэнтность, семиотический треугольник, семантическая шкала*); е) биологии (*адаптация, корень слова, корневой узел, корневая трансформация, селекционное правило, самогнездование, субдерево, языковая ветвь*) и других.

В список лингвистических терминов включено немало метафорических наименований или

словосочетаний с метафорическими компонентами, поданными в кавычках. Такие наименования, безусловно, еще не стали терминами, их обычно называют терминоидами. Мы относим подобные знаки к периферии терминологического поля лингвистики, которое схематизирует соотношение между терминосистемой, терминоидами и профессионализмами как ядерно-периферийную структуру. Терминоиды являются преимущественно элементами общенародной лексики или других терминосистем, которые еще не получили стабильного места в этой терминосистеме. Например, наименование «*теневое*» местоимение обозначает местоимение, специфика которого заключается в том, что оно служит индексом (словно тенью) своего предшествующего вербального антецедента: «*Таня, я вижу ее*» (то есть Таню). Терминоид «*языковая окаменелость*», обозначающий демотивированную языковую конструкцию типа *ни зги* (*не видно*), создан на базе ассоциаций с камнем как необъяснимого, нерасчлняемого с целостным, неделимым.

Исследование русской лингвистической терминологии продемонстрировало чрезвычайную продуктивность метафоризации в процессах терминообразования. Метафора служит источником расширения знаковых ресурсов терминосистемы, а также орудием научного поиска и познания в этой специальной сфере, средством уточнения и дифференциации понятийного аппарата языкознания. Когнитивные механизмы метафоризации при образовании лингвистических терминов отражают взаимодействие научной и наивной картин мира, во многих случаях не предусматривают сходства и аналогии, допуская соположение донорского и реципиентного доменов на основе стереотипов и мифологем этносознания.

Литература

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. ст. / вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой ; общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–33.
2. Д'яков А.С. Основы термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : КМ «Academia», 2000. – 218 с.
3. Капанадзе Л.А. О понятиях «термин» и «терминология» / Л.А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка : сб. науч. тр. – М. : Наука, 1965. – С. 75–85.
4. Лейчик В.М. Терминоведение. Предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – М. : КомКнига, 2006. – 256 с.
5. Локк Дж. Сочинения : в 3 т. / Дж. Локк. – М. : Наука, 1985– . – Т. 1. – 1985. – 242 с.
6. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры : сб. ст. / вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой ; общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. – М. : Прогресс, 1990. – С. 68–81.
7. Пиотровский Р.Г. Системное исследование лексики научного текста / Р.Г. Пиотровский, Н.П. Рахубо, М.С. Хаджинская. – Кишинев : Штиинца, 1981. – 159 с.
8. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 614 с.
9. Рахилина Е.В. Основные идеи когнитивной семантики / Е.В. Рахилина // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / под ред. А.А. Кибрика, И.М. Кобозевой, И.А. Секериной. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – С. 370–389.
10. Селіванова О.О. Когнітивне підґрунтя термінотворення / О.О. Селіванова // Селіванова О.О. Світ свідомості в мові. Мир свідомості в мові : [монографічне видання] / О.О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – С. 125–137.

11. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
13. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1996. – 286 с.
14. Ульманн С. Семантические универсалии / С. Ульманн // Новое в лингвистике. Языковые универсалии / под ред. Дж. Гринберга. – М. : Прогресс, 1970. – Вып. 5. – С. 278–289.
15. Kittay E. Semantic Field and the Structure of Metaphor / E. Kittay, A. Lehrer // Studies in Language. – 1981. – № 5. – P. 31–63.
16. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago ; London : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
17. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / ed. by A. Ortony. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.
18. Rudzka-Ostyn B. Metaphoric Processes in Word Formation: The Case of Prefixed Verbs / B. Rudzka-Ostyn // The Ubiquity of Metaphor. – Amsterdam : Benjamins, 1985. – P. 209–241.

Сердійчук Л. П.

**КОНЦЕПТ TEACHER В АВТОБІОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ
ЛАУРЕАТІВ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ**

У статті розглядається польовий устрій одного з ключових концептів автобіографічного дискурсу – концепту TEACHER, а також аналізуються мовленнєві засоби його репрезентації.

Ключові слова: концепт, ключовий концепт, автобіографічний дискурс, автобіографічний текст, концептуальна метафора.

Сердійчук Л. П. Концепт TEACHER в автобиографическом дискурсе лауреатов Нобелевской премии. – Статья. В статье рассмотрено полевое строение одного из ключевых концептов автобиографического дискурса – концепта TEACHER, а также дан анализ языковых средств его репрезентации.

Ключевые слова: концепт, ключевой концепт, автобиографический дискурс, автобиографический текст, концептуальная метафора.

Serdychuk L. P. Concept TEACHER in Nobel Laureates autobiographic discourse. – Article.

The article studies the cognitive nature of concept TEACHER in autobiographic discourse of Nobel laureates and analyses the linguistic means of its representation.

Key words: concept, key concept, autobiographic discourse, autobiographic text, conceptual metaphor.

Дослідження в галузі когнітивної лінгвістики та концептуального аналізу представлені працями багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: Н.Д. Арутюнової, С.А. Жаботинської, В.І. Карасика, О.С. Кубрякової, О.О. Селіванової, Г.І. Слишкіна, Ф.С. Бацевича, Дж. Лакоффа, Р. Лангакера та ін.

Лінгвістичне трактування концепту є одним із основних завдань когнітивної лінгвістики, причому одним із засобів досягнення цієї мети є аналіз мовних/мовленнєвих репрезентацій концептів.

Доцільність глибокого вивчення особливостей та структури мовленнєвих репрезентацій концептів зумовлює актуальність цієї статті.

Мета дослідження полягає в аналізі когнітивної природи одного з ключових концептів автобіографічного дискурсу шляхом виявлення специфіки його вербалізації засобами сучасної англійської мови.

Об'єктом дослідження є концепт TEACHER в автобіографічному дискурсі творчих мовних особистостей – лауреатів Нобелівської премії; предметом – мовленнєві засоби репрезентації концепту.

Основне поняття когнітивної лінгвістики – концепт – досліджується в десятках лінгвістичних робіт, проте єдиного розуміння цього поняття в мовознавстві не існує. На наш погляд, найбільш обґрунтованим є трактування концепту представниками вітчизняних та російських лінгвістичних студій (О.П. Воробйова, С.А. Жаботинська, З.Д. Попова, І.А. Стернин, Ю.С. Степанов та ін.), які значною мірою базуються на роботах зарубіжних мовознавців (G. Lakoff, R. Langacker та ін.), що визначають концепт як глобальну мисленнєву одиницю, ідеальну сутність, яка формується у свідомості людини.

Концепт розуміється як когнітивна структура, що складається з ядра (ім'я та його дублети), приядерної (інші лексичні репрезентації) та периферійної (асоціативно-образні репрезентації) зон,

причому під ядром розуміють словникове значення та наукові визначення слова-вербалізатора концепту, приядерну зону складають синоніми, антоніми (прояснюють зміст концепту), словосполучення зі словом-вербалізатором, фразеологічні й пропозиційні структури (формують додаткові смисли концепту); периферійну зону утворюють вербалізовані описи характерних для концепту оцінок та асоціацій [1].

Значний інтерес становить вивчення актуалізації концепту в тексті, частотність вживання певних концептів, а також виявлення концептуальних домінант.

Для дослідження базових концептів автобіографічного дискурсу застосовують методику семантико-когнітивного аналізу, зокрема, такі дослідники, як С.Г. Воркачев (2002), В.Л. Іващенко (2003, 2006), В.І. Карасик (2004), В.В. Красних (2002), Є.С. Кубрякова (1991), М.М. Полужин (2001), О.О. Селіванова (2007), що зокрема полягає у:

- виділенні в текстах автобіографій тематичних домінант – ключових слів, що позначають базові концепти автобіографічного дискурсу;

- визначенні вербалізаторів концептів – їхніх імен та синонімічної лексики;

- визначенні метафоричних значень вербалізаторів концептів у формі метафор, метонімії, перифразичної й образної лексики та паремій [1].

До принципів визначення концептуальних домінант у текстах відносять насамперед частотність уживання слів-репрезентантів концепту, що свідчить про його значущість для автора, причому повторюватися може сама лексема чи її похідні, узусальні або контекстуальні синоніми. Про домінантність концепту-ядра свідчить наявність великої периферії концепту, а також елементів, що виконують функції організації змісту тексту – заголовки, повтори тощо.

Основним прийомом визначення домінантних концептів в автобіографічних текстах (АТ) є визначення частотності вживання ключових слів-репрезентантів і їхніх синонімів та виявлення в АТ заголовків і підзаголовків як елементів організації змісту.

Аналіз шістдесяти восьми АТ, що слугували матеріалом дослідження, дозволив виділити певну кількість концептів, які можна у свою чергу згрупувати згідно зі смисловим принципом та утворити концептуальний ланцюжок: **FAMILY – EDUCATION – ACADEMIC LIFE**. Виділені концептуальні домінанти виконують роль смислових організаторів низки ключових концептів.

У проаналізованих нами текстах концептуальна домінанта **EDUCATION** виконує роль смислового організатора для виділених чотирьох концептів:

SCHOOL
COLLEGE
UNIVERSITY
TEACHER

Проведений аналіз мовленнєво-текстової репрезентації концепту TEACHER як одного з виділених нами ключових концептів свідчить про те, що найчастотнішим лексичним активізатором ключового концепту TEACHER виявився гіперонім «teacher». Словникове значення лексеми «teacher» є ядром концепту, оскільки матеріали тлумачних словників засвідчують значні можливості у плані розкриття його змісту, виявленні специфіки його мовного вираження [2].

Teacher:

a) «one who instructs; schoolmaster» [3], someone whose job is to teach [4];

b) «instructor» [3].

Вказані значення репрезентуються в аналізованих АТ з неоднаковою частотністю. Інші лексеми-репрезентанти аналізованого концепту, які вступають із ним у синонімічні зв'язки, характеризуються високою частотністю: *professor* (19), *adviser* (*thesis adviser*) (17), *lecturer* (12), *tutor* (11), *mentor* (10), більш низькою – *instructor* (8), *supervisor* (8), *coach* (5), *trainer* (4), що номінують переважно осіб, які передають власні знання іншим.

Польовий устрій концепту TEACHER в англійській мовній картині світу задається такими ядерними концептами: 1) ТОЙ, ХТО НАВЧАЄ (репрезентований насамперед лексемами «teacher», «professor», «lecturer», «tutor» тощо); 2) НАСТАВНИК (реалізований насамперед лексемами «adviser», «supervisor», «mentor» тощо).

Отже, поряд із лексемою «teacher» найбільш активно використовуються такі лексичні репрезентанти концепту TEACHER:

TEACHER – *professor*

«Professor – a teacher of the highest rank in a British university, and is a general term for a teacher

in an American college» [3] – це викладач вищого рангу, більш досвідчений, обізнаний, заслужений:

«*I had the opportunity to study philosophy, the history of architecture, economics, and Russian history in courses taught by extraordinarily knowledgeable professors*» (S.B. Prusiner).

TEACHER – *lecturer*

«Lecturer (someone who teaches in a British university and who is not a professor» [4]) співвідноситься з «teacher» через спільне з ним значення «to teach, give knowledge at an educational institution» [3].

TEACHER – *tutor*

Лексема «tutor» («teacher, private instructor, who gives lessons to just one student or a small group of students, especially privately in their home or a student's home» [3]) співвідноситься з домінантою «teacher» за спільним значенням «to teach, to give lessons to students»:

«*I had an eccentric zoology tutor Jack Cohen who was hugely stimulating and entertaining*» (P. Nurse).

TEACHER – *mentor*

Концепт TEACHER вербалізується також за допомогою поняття «mentor» («counselor; wise prudent adviser» [3]), що в цьому випадку означає давати пораду, а отже, і навчати:

«*Horst was a very conscientious mentor*» (R.C. Richardson).

TEACHER – *supervisor*

«Supervisor» («one who oversees, inspects» [3]) співвідноситься з основним лексичним активізатором концепту TEACHER через спільне значення «наставник, що наглядає»:

«*I found it interesting because of my sparky supervisor Ian Fleming*» (J.E. Sulston)

TEACHER – *adviser*

«Adviser» («one who gives advice, informs» [3]) виражає специфічні ознаки вчительської діяльності – інформувати, давати пораду:

«*Henry was <...> a helpful and understanding thesis adviser*» (D.M. Lee).

Проаналізовані вище лексеми відносимо до ядра та приядерної зони концептуального поля TEACHER.

Концептуальне поле розуміють не просто як сукупність концептів, ознаки яких упорядковані в певній ієрархії, а як систему взаємозв'язаних, взаємопроникаючих когнітивних структур, що репрезентуються в мовній картині світу шляхом різноманітних способів номінації. Концептуальне поле включає всі види асоціативних зв'язків ядра концепту, деривати лексеми, що його номінують, усі види її синонімічних і антонімічних зв'язків, тобто сукупність семантично зв'язаних та екстра-лінгвістично обумовлених елементів.

Периферію концептуального поля TEACHER складають лексеми, метафоричний перенос яких вимагає більш ніж одного концептуального кроку

і які співвідносяться з поняттям «teacher» через значення «to instruct», «to train», наприклад:

«Instructor» («someone who helps people learn a practical skill or sport» [4]) – це вчитель, який інструктує й дає професійні поради:

«My math professors were particularly good, especially relative to the physics instructor I had that year» (S. Chu).

«Trainer» («someone who teaches people the skills they need for a job» [4]) – інструктор, тренер, який забезпечує професійними знаннями, вміннями й навичками, а отже, навчає.

«Neither of us knew it at the time, but John was to become one a truly great trainer of graduate students» (R.B. Laughlin).

«Coach» («someone who helps a person or a team to improve in a sport» [4]) співвідноситься зі значенням домінанти «teacher» через значення тренувати, давати знання спортсменам і допомагати їм досягти спортивних результатів, навчати майстерності в спорті.

Отже, ядро концепту TEACHER структурують лексеми *teacher*, *professor* і *lecturer*; приєднану зону формують *tutor*, *mentor*, *adviser* та *supervisor*; до периферії відносимо лексеми *instructor*, *trainer*, *coach*.

Концептуальне поле концепту, який досліджується, можна представити схематично:

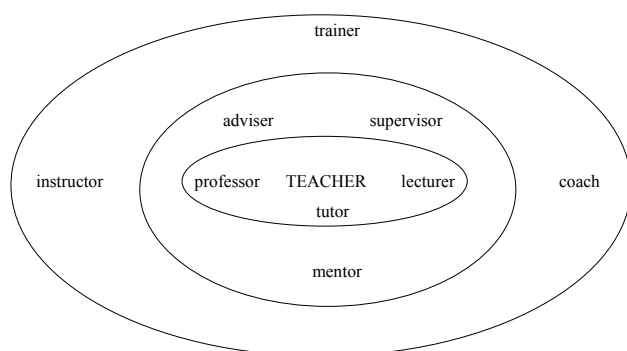

Рис. Схеми концептуального поля TEACHER в англійських АТ

Одним із засобів виокремлення концепту TEACHER є концептуальні метафори. Суть концептуальної метафори полягає в проясненні одного концепту за допомогою іншого [5]. Відповідно до сучасної когнітивної теорії метафору трактують як перенос когнітивної структури, пов'язаної з певним мовним вираженням, із змістової сфери, до якої вона належить, до іншої. На підставі результатів аналізу дискурсивних реалізацій концепту TEACHER в АД визначено, що його образна інтерпретація здійснюється за допомогою антропоморфної та натуроморфної метафор.

Для концепту TEACHER характерні такі типи метафоричних переносів:

1) людина – людина:

ВЧИТЕЛЬ Є ЧАРИВНИК: «*Learning to do the problem sets was another matter, and it was only years later that I began to appreciate what a magician he was at getting answers*» (S. Chu);

ВЧИТЕЛЬ Є ГЕРОЙ: «*he's also one of my other favorite advisors and great heroes*» (J.C. Mather);

2) людина – живий організм:

ХОРОШИЙ ВЧИТЕЛЬ Є ВИМИРАЮЧИЙ ВИД: «*Howey was a surviving member of an endangered species, a History of Economic Thought scholar*» (V.L. Smith);

3) людина – абстрактне поняття:

ВЧИТЕЛЬ Є ВИЗВОЛЬНА СИЛА: «*The teachers from whom I had the privilege of learning, were especially important. They were (i) excellent and (ii) a liberating force*» (A.M. Spence);

ВЧИТЕЛЬ Є НАТХНЕННЯ: «*My teacher, Victor E. Gustafson, was a great inspiration*» (R.E. Smalley).

Лексеми-репрезентанти концепту, який аналізується, як правило, представлені іменниками (93%), решту (7%) становлять дієслова та віддієслівні форми (герундій та дієприкметник).

Епітети вживаються переважно для опису:

– рис характеру: *a careful but inspirational teacher*;

– здібностей: *a talented and enthusiastic teacher*;

– людських якостей: *was a fine, decent, caring person who wanted the best for his students*; *good and influential teachers*;

– професійних якостей: *dedicated teachers*; *highly qualified teachers*; *he was unique among teachers and would be the ideal thesis advisor*;

– загальної ерудиції, умінь: *thoughtful and erudite scholar*; *the tremendous breadth of his interests*; *intuitive grasp of complex phenomena*;

– манери працювати: *his uncanny ability to bring out the best in all of his students* тощо.

Значущість певного концепту для концептуальної картини світу визначається через різноманітність мовленнєвих засобів його реалізації, за допомогою яких він набуває смислового й оцінного виокремлення. Оцінка – один із найважливіших процесів пізнавальної активності людини – полягає в усвідомленні інформації, що приводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку людини. У процесі категоризації аспект оцінки присутній постійно, оскільки, відображаючи світ у своїй свідомості, людина вносить у цей процес частку свого «я». У зв'язку із цим ціннісний аспект, оцінні судження, які відображають ціннісні орієнтири індивідуума й соціуму, специфічні риси національного менталітету є важливою складовою мовної картини світу.

Лексеми-репрезентанти концепту TEACHER поєднуються в автобіографіях із позитивно маркованими лексемами та словосполученнями, що є засобом надання експресивної оціночної характеристики й формує у свідомості реципієнта позитивно забарвлену концептуальну ознаку.

Під когнітивною ознакою розуміємо окрему ознаку об'єкта, відображену в структурі концепту, що вивчається. Так, до оцінної лексики, за допомогою якої реалізується концепт TEACHER в АТ лауреатів Нобелівської премії, відносяться позитивно марковані прикметники та дієприкметники, які представлені нами у вигляді низки когнітивних ознак, розташованих у порядку зменшення частоти їх уживання: *excellent* – 24; *great* – 22; *wonderful* – 20; *talented (gifted)* – 18; *enthusiastic* – 18; *fine* – 14; *inspiring* – 8; *friendly, outstanding, distinguished, dedicated* – 2; *prominent, stimulating, careful, caring, knowledgeable, practical, ideal, qualified* – 1.

Оцінка підсилюється позитивно забарвленими кваліфікаторами-інтенсифікаторами з надзвичайно високим ступенем вираження ознаки: *highly (highly qualified); extraordinarily (extraordinarily knowledgeable); hugely (hugely stimulating and entertaining); extremely (extremely enthusiastic); incredibly (incredibly enthusiastic); astonishingly*

(astonishingly generous); particularly (particularly gifted, particularly good).

У результаті проведеного аналізу можемо зробити такі висновки.

1. Концепт TEACHER в англomовних АТ характеризується достатньо розвиненою польовою структурою.

2. Ядро концепту TEACHER представлене лексемами-репрезентантами, що характеризуються найбільшою частотністю вживання.

3. Периферія концепту включає менш уживані лексичні одиниці, наприклад: «instructor», «trainer», «coach».

4. Лексеми-репрезентанти концепту TEACHER поєднуються в автобіографіях із стилістично маркованими лексемами та словосполученнями, що є засобами надання експресивної оціночної характеристики.

Подальші дослідження спрямовані на опис інших концептуальних домінант автобіографій творчих мовних особистостей.

Література

1. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : [учебное пособие] / В.А. Маслова. – Минск : Тетра Системс, 2004. – 256 с.
2. Науменко Л.П. Сучасний англomовний бізнес-дискурс в комунікативно-прагматичному та концептуальному висвітленні : [монографія] / Л.П. Науменко. – К. : Логос, 2008. – 360 с.
3. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com>.
4. The Free Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com>.
5. Lakoff G. the Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.
6. Autobiographies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.Nobelprize.org>.

УДК 81'367.625.4'366'37=133.1=161.2

Ситнікова О. В.

ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНІ ТА СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕФІНІТНИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті здійснено зіставний аналіз формально-граматичних та семантико-синтаксичних характеристик неособових форм дієслова як одиниць вторинної предикації у французькій та українській мовах, виявлено їхні конвергентні та дивергентні ознаки. Було досліджено функціонування цих форм у художніх текстах.

Ключові слова: вторинна предикація, неособові форми дієслова, формально-граматичні ознаки, синтаксична функція.

Ситнікова О. В. Формально-грамматические и семантико-синтаксические особенности неличных форм глагола во французском и украинском языках. – Стаття.

В статье проведен сравнительный анализ формально-грамматических и семантико-синтаксических характеристик неличных форм глагола как единиц вторичной предикации во французском и украинском языках, выявлены их конвергентные и дивергентные признаки. Исследовано функционирование данных форм в художественных текстах.

Ключевые слова: вторичная предикация, неличные формы глагола, формально-грамматические свойства, синтаксическая функция.

Sytnikova O. V. Formal grammatical and semantico-syntactic peculiarities of non-finite forms of the verb in the French and Ukrainian languages. – Article.

The article deals with the comparative analysis of formal grammatical and semantico-syntactic characteristics of non-finite forms of the verb as units of the secondary predication in the French and Ukrainian languages, reveals their convergent and divergent features. The functioning of the present forms in literary texts has been studied.

Key words: secondary predication, non-finite forms of the verb, formal grammatical characteristics, syntactic function.

Речення як багатоаспектна синтаксична одиниця виявляє семантичні, формальні та комунікативні ознаки та характеризується як «комунікативно-предикативна одиниця» [20, 166]. Категорія предикативності відіграє визначальну роль у розмежуванні «формальної й семантично-синтаксичної елементарності (первинна предикація) та неелементарності (вторинна предикація) простого речення» [12, 110].

Вторинна предикація є універсальною синтаксичною категорією, проте засоби її формального вираження в різних мовах відрізняються. Так, в українській мові вторинна предикація виражається конструкціями з однорідними головними членами речення; пояснювально-уточнювальними зворотами; напівпредикативними конструкціями, до яких відносяться вербоїди: імена дії, дієприкметники, дієприслівники, інфінітив; вокативними конструкціями; детермінантними поширювачами у вигляді прийменниково-іменникових конструкцій; означальними, об'єктними або обставинними поширювачами інфінітивного типу; членами речення, що виражені девербативами; означальними та обставинними поширювачами; відокремленими зворотами [11; 12; 36, 405; 37, 401]. У французькій мові корпус вторинних предикатів складають інфінітивні, дієприкметникові, дієприслівникові звороти; конструкції з процесно-кваліфікативним предикатом (дієслівно-іменний присудок); абсолютні номінативні або нефінітні конструкції; іменники з прийменником, без прийменника або зі сполучником *comme*; прийменники; прислівники [21, 2].

Для сучасного етапу розвитку лінгвістики актуальним є вивчення різноманітних мовних явищ на основі зіставного аналізу різноструктурних

мов із метою виявлення їхніх спільних рис та специфічних особливостей. Зіставлення нефінітних форм дієслова проводилося на матеріалі різних мов [1; 9; 24; 25; 28]. Проте французькі та українські нефінітні форми дієслова в зіставному аспекті ще не були об'єктом спеціального аналізу, що визначає новизну нашого дослідження.

Метою нашого дослідження є зіставний аналіз морфологічних, синтаксичних та функціональних характеристик нефінітних форм дієслова як одиниць вторинної предикації у французькій та українській мовах.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- внутрішньомовний аналіз формально-граматичних та семантико-синтаксичних характеристик нефінітних форм дієслова французької та української мов;
- виявлення конвергентних та дивергентних ознак досліджуваних форм у двох мовах;
- зіставний аналіз функціонування нефінітних форм дієслова у франкомовних та україномовних художніх текстах.

Об'єктом вивчення є нефінітні форми дієслова як одиниці вторинної предикації. Предмет дослідження становлять формально-граматичні та семантико-синтаксичні характеристики нефінітних форм дієслова у французькій та українській мовах.

Вторинні синтаксеми подібні скороченим реченням: вони характеризуються семантико-синтаксичним походженням від складного речення, виражають додаткове значення атрибутивності, часу, причини, мети, допустовості [19]. Це одиниці згорнутої, «редукованої», «часткової» [33, 43], «другорядної» [14, 192], «потенційної» [16], «за-

лежної» [24, 87] предикації, або «напівпредикативності» [5, 273].

Другорядній предикативності властиві три основні характеристики: наявність предикативного зв'язку без дієслівного маркера, синтаксична інтеграція в основну предикацію й периферійна позиція щодо семантичної структури (*structure argumentale*) пропозиції [22, 11; 25; 31, 8]. Враховуючи те, що модально-часове категоріальне значення, вираження особи та співвіднесеність із дійсністю в напівпредикативних структурах встановлюється у відношенні до первинного предиката, речення з вторинними предикатами є поліпропозиційними, де один предикат має «власну суб'єктно-підметову валентність», а другий предикат «граматично зорієнтований на підмет першої валентності», що формує «моносуб'єктні поліпредикативні конструкції» [2, 43; 3, 23; 5, 273; 14, 191; 22, 11; 24, 87; 30, 126].

Основною функцією одиниць вторинної предикації вважається ускладнення простого двоскладного елементарного речення, вираження додаткового значення атрибутивності, часу, причини, мети, допустовості [19]. Це відбувається за допомогою процесів синтаксичної та мовної компресії та редукції, а також шляхом трансформації складнопідрядних речень. У простому ускладненому реченні вторинні предикати є еквівалентами аналітичних морфем-слів, які в складному реченні «виконують роль предиката предикатів та оформляють синтаксичні зв'язки й семантико-синтаксичні відношення між відповідними частинами речення» [19].

Здатність неособових форм дієслова, залишаючись дієслівними формами, поєднуючи в собі формально-граматичні та семантико-синтаксичні ознаки іменних частин мови (для інфінітива та дієприкметника) та прислівника для українського дієприслівника та французького герундія, а також виконувати функцію «другорядних залежних присудків» [8, 222; 24, 86; 26, 39] визначає їхні первинні та вторинні синтаксичні функції. Серед первинних виділяють функцію трансформів підрядних частин складнопідрядних речень, що передбачає перехід дієслівного речення в категорію іменника, прикметника чи прислівника, зберігаючи тип семантико-синтаксичних відносин між пропозиціями складного речення – з'ясувальні, обставинні й означальні [7; 37, 401]. Вторинною функцією є функція присудка, тобто самостійне вираження предикації.

Дієслівно-прикметникова природа дієприкметників характеризує їх як «предикативно-атрибутивні означення» [36, 405], власне дієслівні категорії стану та часу яких трансформуються в категорії станової та часової відносності ознаки предмета. Дієприкметнику не властиві також дієслівні категорії способу та особи, проте він є носієм категорії виду, перехідності та відносної (відді-

єслівної) ознаки предмета, що реалізується через атрибутивні категорії роду та числа (за винятком незмінної форми французького дієприкметника теперішнього часу), а в українській мові ще й через категорію відмінка [4; 5; 7, 34; 8; 15, 13; 23; 27; 30; 35]. Особливістю французької мови є наявність складної форми дієприкметника, а також те, що ця неособова форма є формуючим компонентом аналітичних форм дієслова. Відмінною рисою української мови є те, що до складу дієприкметників входить також окрема група пасивних дієприкметників «присудкової форми» [6, 99], що перетворилися на невідмінювані форми на *-но* (*-ено*), *-то*, яким не властива атрибутивна функція і які функціонують лише в неозначено-особових чи безособових реченнях.

Первинною синтаксичною функцією дієприкметників є репрезентація дії як «атрибутивної ознаки субстанції» [5, 198], що реалізується через:

– невідокремлені одиничні дієприкметники та дієприкметникові сполучення в пре- та постпозиції до іменника, наприклад: *«La seule personne pouvant interrompre le programme est la bénéficiaire»* (44, с. 76) → *La seule personne qui pouvait interrompre le programme*. *«По інший бік від каміну – крісло, глибоке й помітно продавлене»* (38, с. 17) → *Крісло, яке було помітно продавлене*;

– відокремлені одиничні дієприкметники та дієприкметникові сполучення в пост- або препозиції щодо опорного іменника головної частини речення, які в українській мові вживаються у функції відокремленого означення, а у французькій мові – у функції обставинного означення із значенням способу дії, умови, причини, поступки, наприклад: *«L'école, officiellement fermée, était transformée en colonie de vacances pour l'été»* (45, 70) → *«L'école était officiellement fermée. L'école était transformée en colonie de vacances pour l'été; Désirant que Rudy me prenne en pitié, je me composais la mine d'un enfant déçu»* (45, 78) → *«Comme je désirais que Rudy me prenne en pitié, je me composais la mine d'un enfant déçu; «Майка ще тупцювала на порозі – ошелешена, пригнічена, а поштарка вже до справи взялася»* (39, 15) → *Майка ще тупцювала на порозі – вона була (сто-яла, залишалася) ошелешеною, пригніченою*.

Український дієприкметник із значенням результативності стану в складі аналітичних дієслівних форм виконує вторинну синтаксичну функцію самостійного вираження предикації, тоді як у французькій мові дієприкметник у складі складеного дієслівного чи дієслівно-іменного присудка виконує атрибутивну функцію. В українській мові аналітичні дієприкметникові форми складаються з пасивних дієприкметників у постпозиції до іменника або в препозиції, «якщо предикат виділено за допомогою логічного наголосу» [17, 149], та дієслівно-іменних присудків або подвійних

(процесно-кваліфікативних) присудків із дієсловом-зв'язкою бути (яка може бути опущеною) чи формою дієслівних напівзв'язок, наприклад: «*Poïdu, – відказала сердито. – Мені це в Капулетті, хай би вони були згоріли*» (39, 16). Складовими французької аналітичної форми дієслова є неповнозначне дієслово, або так званий об'єктний предикатив (*attribut de l'objet*), та дієприкметник: «*Je gisais engourdi dans un fauteuil*» (45, 17) → *Je gisais dans un fauteuil. J'étais engourdi*; «*Vous imaginez les jurés du prix Goncourt faisant passer des analyses d'urine à Jean-Jacques Schuhl pour vérifier qu'il n'a pas écrit Ingrid Caven sous influence de substances prohibées?*» (41, 63) → *Vous imaginez les jurés du prix Goncourt qui font passer des analyses*.

Французький дієприкметник виражає також самостійну предикацію:

– у складі абсолютного дієприкметникового звороту, наприклад: «*Aussitôt le nom prononcé, la voici, elle marche dans la rue de Paris*» (43, 82) → *Dès que le nom est prononcé, la voici, elle marche dans la rue de Paris*;

– у реченнях, що «примикають до дієслівних і формують разом із ними сверхфразову єдність» [5, 199]: «*Tous arrêtés. Emmenés dans un camion. Je traînais dans les rues. Rescapé parce que j'étais en balade*» (45, 75) → *Tous ont été arrêtés, emmenés dans un camion. J'ai été rescapé parce que j'étais en balade*;

– при еліпсисі службового дієслова, коли дієприкметник минулого часу замінює дієслівну форму [5, 199]: «*Croisé Claire: grosse déconvenue*» (41, 110) → *J'ai croisé Claire*.

У свою чергу тільки предикативну функцію виконують характерні для української мови присудкові форми на *-но (-ено)*, *-то*, у яких виразно виявляються перфективність і безвідносність до діяча [6, 205], наприклад: «*Безтурботна усмішка на рожевій мармизі, на кирпатому носі сяють веснянки: замовлення виконано!*» (38, 10).

Слід зазначити, що внаслідок процесу субстантивзації дієприкметники втрачають дієслівне керування, дієслівні категорії часу, виду, стану та виступають у синтаксичних іменних функціях підмета або додатка, зберігаючи іменні граматичні категорії роду та числа, а український дієприкметник – і самостійність відмінка, наприклад: «*A te пропаще лопату вхопило та трісь поштаркою по потилиці*» (39, 17); «*Nous, plutôt que des abandonnées, nous nous sentions des princesses*» (45, 70); «*Je crois que tout le monde en sortirait gagnant sur cette page*» (41, 81).

Інфінітив має дієслівно-іменникове походження, виражає дію як процес, не вказуючи на реальність чи нереальність дії, не виражаючи модальних відносин [5, 385; 9, 115; 10, 69; 26, 3; 30, 370]. Якщо український інфінітив розподіляється на форми за видом і формує власне-зворотні, взаємно-зворотні та безоб'єктно-зворотні дієслова [4, 243], фран-

цузький – за станом, маючи до того ж складну, надскладну, прономінальну та фактивну форми. Французькій мові властивий також інфінітив минулого часу. До того ж французький інфінітив є формотворчим компонентом іммедіатних часів.

Інфінітиву притаманні дієслівні категорії виду, стану, перехідності/неперехідності, проте він позбавлений морфологічного вираження числа, абсолютного часу, способу, роду, особи (за винятком зворотних дієслів у французькій мові). Конструктивною особливістю інфінітива французької мови є те, що він характеризується вживанням із надлишковим прийменником (*de*, рідше *à*).

Щодо синтагматичних зв'язків, то інфінітив, як і дієслово, «керує прямим додатком і формує словосполучення з якісним прислівником» [18, 36]. Незважаючи на те, що інфінітив пояснює дію безвідносно до дійсності, суб'єкта дії, числа, часу, семантична ознака, виражена ним, «сприймається у взаємозв'язку її з предметом чи особою» [10, 69], що пояснює іменні синтаксичні функції інфінітива – «синтаксичного іменника» [13, 131] «дієслівного номінатива» [1, 10], «квазі-номінативної» форми [34, 3].

Первинною функцією інфінітива є вираження дії в найзагальнішій формі у функції підмета та предикатива та позначення додаткової, супутньої дії із значенням мети, умови, обставини процесу, що передається основним предикатом [5, 195]. Вторинною функцією інфінітива є вираження основної дії в позиції незалежного інфінітива у функції предиката односкладних інфінітивних речень та в усіх сполученнях, де він є носієм основного семантичного значення, а особова форма дієслова позначає «додаткові характеристики дії» [5, 195]: у складі предикативного комплексу (складеного дієслівного присудка), у функції другорядних членів речення, зокрема в ад'єктивній та адвербіальній позиціях, у складі інфінітивно-безособових речень та аналітичної дієслівної форми. Вторинну функцію французький інфінітив виконує також у ролі розповідного інфінітива (*infinitif de narration*).

Проте, незалежно від функцій інфінітива, інфінітивні конструкції є кондесерами підрядного речення. Так, спільною для французької та української мов є здатність інфінітива бути трансформом підрядного з'ясувального речення, наприклад: «*Comptes-tu faire la navette?*» (44, 65) → *Comptes-tu que tu vas faire la navette?*; «*Головне – вміти його приготувати*» (40, 34) → *Головне, щоб ви могли його приготувати*.

Відмінною рисою французької мови є те, що дериватами підрядного з'ясувального речення можуть бути:

– інфінітив минулого часу, наприклад: «*Je suis certaine d'avoir aperçu ton secrétaire particulier*» (44, 110) → *Je suis certaine que j'ai aperçu ton secrétaire particulier*;

– інфінітивний зворот (la proposition infinitive), до складу якого входить об'єктний інфінітив, суб'єкт якого співпадає з прямим додатком головного присудка, наприклад: «*Le chauffeur eut à peine le temps de la voir courir vers le magasin de jouets*» (44, 32) → *Le chauffeur eut à peine le temps de voir qu'elle courait vers le magasin de jouets*.

Крім того, на відміну від українського, французький інфінітив може виконувати функцію додатка до прикметника, наприклад: «*Trop heureux de m'en tirer à si bon compte*» (43, 121) → *Trop heureux que je m'en sois tiré à si bon compte*.

Для інфінітива обох досліджуваних мов характерним є також вживання у функції деривата атрибутивного речення із значенням процесу як «позачасової ознаки субстанції» [13, 134], наприклад: «*В акордеоністові юну Лідку приваблювала особлива манера триматися на сцені*» (38, 105) → *Лідку приваблювала особлива манера. Яка манера? Це була манера триматися на сцені*; «*Nous nous permettions ce luxe de ne pas vouloir manger*» (42, 13) → *Quel luxe ? Le luxe quand on ne voulait pas manger*. Також може вживатися у функції кондесера підрядної цільової частини із значенням мети, вживаним після дієслів руху або дієслів із значенням спрямування дії на предмет: «*Didiє син Вімалія написав та причепився до Наді – дай грошей похмелитися*» (39, 17) → *Дай грошей, аби (щоб) похмелитися*; «*Pour fuir l'angoisse du célibataire au moment du réveillon, je pars pour le plus bel hôtel du monde*» (41, 92).

Особливістю функціонування інфінітива у французькій мові є його сполучуваність із простими та складеними прийменниками, широкий спектр лексичних значень яких розширює можливість його вживання як деривата підрядних обставинних речень часу, причини, наслідку, умови, допустовості, способу дії, наприклад: «*Le dimanche, à moins de le tirer du lit pour le traîner à un brunch ou lui promettre des pancakes à la cannelle, il n'émergerait qu'au milieu de l'après-midi*» (44, 39) → *Si on ne le tirait pas du lit, il n'émergerait qu'au milieu de l'après-midi*; «*Après avoir consulté l'avancement de leurs travaux, elle décida d'activer la procédure d'urgence*» (44, 40) → *Quand/lorsque/aussitôt qu'elle eut consulté l'avancement de leurs travaux, elle décida d'activer la procédure d'urgence*; «*Cette robe te va à ravir*» (44, 13).

Крім зв'язуючої функції та різноманітних лексичних значень, прийменники можуть виражати й значення виконання конкретної дії, яка має конкретний суб'єкт дії. Наприклад, прийменник *de* в складі конструкції історичного інфінітива: «*D'en parler maintenant me fait retrouver l'hypocrisie du visage, de l'air distrait de quelqu'un qui regarde ailleurs*» (42, 67) → *Quand j'en parle, je retrouve l'hypocrisie du visage...*

Серед підрядних обставинних виокремлюються ті, у яких інфінітив у функції обставини способу дії виявляє подібність до герундія, тобто виражає дію, що здійснюється одночасно з дією головного предиката, наприклад: «*Je serais déjà assis dans l'avion à emmerder les hôteses*» (44, 85) → *Je serais assis dans l'avion en emmerdant les hôteses*; «*Tu passeras tout ton mariage à guetter son arrivée*» → *Tu passeras tout ton mariage en guettant son arrivée* (44, 65).

Окремо слід відзначити такі французькі інфінітивні конструкції, які можуть бути кондесерами різних форм складних речень. Так, інфінітив із прийменником *sans* може замінити обставинне речення способу дії або герундій, який зазвичай не вживається в заперечній формі, або сурядні ряди присудків, наприклад: «*Sans s'opposer à leur demande, elle leur ouvrit la porte*» (45, 67) → *Elle ne s'opposa pas à leur demande et leur ouvrit la porte*.

Дієприслівник в українській мові та герундій у французькій розглядаються як форми дієслова та як прислівники дієслівного походження [4, 222; 8, 220; 23, 280]. Дієслівними ознаками дієприслівника й герундія є категорія виду, перехідності/неперехідності, стану, дієслівне керування, а від прислівника ці вербоїди успадкували залежність від дієслова-присудка та синтаксичну функцію обставини. Значення виду, яке підкреслює значення одночасності чи попередності основній дії, формально виражається у французького герундія, відповідно, простою чи складною формами, а в українського дієприслівника – через форми недоконаного або доконаного виду теперішнього чи минулого часу. Основним семантичним значенням дієприслівника й герундія є вираження додаткової дії, що у французькій конструкції може підкреслюватись прийменником *dès* та часткою *tout* (остання виражає також значення допустовості). Зазначимо: якщо французький герундій переважно має часове значення одночасності дії, то український дієприслівник здатен виражати попередність або наступність щодо основної дії. Вторинною функцією дієприслівника й герундія є вираження обставинного значення умови, причини, способу дії, часу тощо. Крім того, герундій може вживатися й у напіваабсолютній конструкції, де суб'єкт дії є імпліцитним.

Визначення статусу герундія є одним із дискусійних питань граматики французької мови. Деякі вчені [5; 23; 27; 29; 30; 34; 35] вважають герундій окремою дієслівною формою з огляду на наявність в нього формальної частки *en*, яка, на думку Т. Арнавелья, є морфологічним вираженням виду [27, 44], а на думку А. Куніта, – «показником його функції» (*complémenteur, marqueur de fonction*) [29, 72]. Враховуючи те, що герундій може виконувати лише обставинну функцію, він співвідноситься з підметом (за винятком – із додатком) і займає переважно по-

стдієслівну позицію. На думку інших дослідників [28; 32], у французькій мові існує лише одна форма на *-ant* (із часткою *en* або без неї), що виконує атрибутивну або обставинну функції та є складовою дієслівної перифрази. Наявність чи відсутність частки *en* не впливає на семантику; вона залежить від граматичної структури речення, оскільки форма з *en* відноситься тільки до підмета [32].

Дієприслівник в українській мові та герундій у французькій є кондесерами сурядних рядів присудків та дериватами підрядної частини речення, що пов'язується з основним темпоральним значенням одночасності або різночасності, способу дії, причини, умови, мети, допустовості, наприклад: *«І косилка закрутила своїми металевими зубами, заковтуючи в свою пащеку чергову порцію народного врожаю»* (40, 76) → *І косилка закрутила своїми металевими зубами, неначе (і) заковтувала в свою пащеку чергову порцію народного врожаю*; *«C'est moi qui suis trompé en remplissant la commande»* (44, 63) → *C'est moi qui suis trompé quand je remplissais la commande*; *«Nous envisageons de nous marier, juste pour acheter un château et vivre chacun dans une aile en ne communiquant que par l'intermédiaire de nos valets de chambre extrêmement soumis»* (41, 66) → *Nous envisageons de nous marier, juste pour acheter un château et vivre chacun dans une aile de sorte que nous ne communiquions que par l'intermédiaire de nos valets de chambre extrêmement soumis*.

Французькі вербойди за кількістю морфологічних форм переважають українські неособові форми, що впливає на частотність їх вживання та розмаїття синтаксичних структур, зокрема, у художніх текстах. Цікавим є те, що, хоча нефінітні форми дієслова розглядаються як одиниці з потенційною предикативністю, у французькій мові вони тяжіють до самостійного вираження предикації, що проявляється в численних абсолютних конструк-

ціях, еліпсисах службових дієслів, розповідних інфінітивах. Аналітизм французької мови сприяє поширенню вживанню нефінітних форм дієслова в літературній мові. Так, французькі інфінітив, дієприкметник та герундій вживаються не тільки як компоненти складеного дієслівного чи дієслівно-іменного присудка або в безособовій чи аналітичній пасивній конструкціях, що характерно й для нефінітних форм української мови, але й для формування складних та іммедіатних часів.

Французькі нефінітні форми дієслова більше, ніж українські, спрямовані на передачу додаткових семантичних обставинних значень, що проявляється у вживанні відокремленого дієприкметника в характерній для французької мови функції обставинного означення та прийменникового інфінітива, у якому прийменник завдяки аналітизму французької мови є носієм семантичного значення.

Спільною синтаксичною рисою нефінітних форм дієслова французької та української мов є їхнє вживання у функції другорядних присудків. Основним предикативним значенням досліджуваних форм є мовленнєва та синтаксична редукція підрядних речень або сурядних рядів головних чи другорядних членів речення, а у французькій мові – ще й складних часів із метою уникнути повторення особових займенників, зробити фразу більш легкою та сприятливою для розуміння.

Отже, зіставний аналіз французьких та українських нефінітних форм дієслова у формальному, семантичному та функціональному аспектах дозволив виявити їхні конвергентні та дивергентні характеристики. Результати дослідження слугуватимуть лінгвістичною базою для перекладознавчих розвідок, зокрема для систематизації французько-українських перекладацьких відповідників і виявлення закономірностей перекладацьких трансформацій під час відтворення французьких нефінітних форм українською мовою.

Література

1. Беляя Е.В. Синтаксическая неоднозначность полипредикативных конструкций в русском языке (в сопоставлении с французским языком) / Е.В. Беляя, М.Ю. Сидорова // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2010. – № 4(44). – С. 161–166.
2. Ванчикова Е.А. Вторичная предикация во французском языке / Е.А. Ванчикова // Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология. Искусствоведение». – 2010. – № 40. – С. 43–47.
3. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 256 с.
4. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови. Академічна граматика української мови / [І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська]; за ред. І.Р. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пulsари», 2004. – 400 с.
5. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка / В.Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
6. Гнатюк Г.М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові / Г.М. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1982. – 248 с.
7. Городенська К.Г. Деривація синтаксичних одиниць : [монографія] / К.Г. Городенська. – К. : Наукова думка, 1991. – 192 с.
8. Горпинич В.О. Морфологія української мови : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / В.О. Горпинич. – К. : Академія, 2004. – 336 с.
9. Дружина Н.В. Основное и частное значения инфинитива во французском и русском языках / Н.В. Дружина // Вопросы романо-германского языкознания. – 1991. – Вып. 10. – С. 115–120.
10. Завальнюк Л.С. Інфінітив у формально-синтаксичній структурі простого речення / Л.С. Завальнюк // Наукові записки Вінницького педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія «Філологія». – 2010. – № 12. – С. 69–73.

11. Кульбабська О.В. Відокремлення як формальний засіб вираження вторинної предикації / О.В. Кульбабська // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія». – 2006. – Вип. 276–277. – С. 396–401.
12. Кульбабська О.В. Вторинна предикація та засоби її вираження у простому реченні / О.В. Кульбабська // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2006. – № 27. – С. 108–111.
13. Кульбабська О.В. Інфінітив як засіб предикації у структурі простого речення / О.В. Кульбабська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – 2007. – № 4/2. – С. 129–135.
14. Кульбабська О.В. Напівпредикативні конструкції як засіб компресії («згущення думки») / О.В. Кульбабська // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія «Проблеми граматики і лексикології української мови». – 2011. – № 7. – С. 191–194.
15. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови : [морфологія] / І.К. Кучеренко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1961. – Ч. 1. – 172 с.
16. Литвинко Ф.М. Вторичная (потенциальная) предикативность результирующих трансформов предложений местоимено-соотносительного типа : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ф.М. Литвинко ; Белорусский государственный университет имени В.И. Ленина. – Минск, 1985. – 19 с.
17. Мединська Н.М. Дієприкметник у функції предиката / Н.М. Мединська // Studia Linguistica. – 2012. – № 6. – С. 146–152.
18. Мейеров В.Ф. Инфинитив, его семантика и структура : [науч. докл. высш. шк.] / В.Ф. Мейеров // Филологические науки. – 1985. – № 3. – С. 36–43.
19. Мірченко М.В. Синтаксичні категорії речення : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М.В. Мірченко ; Інститут української мови. – К., 2002. – 36 с.
20. Морозова І.Б. Предикативность и предикация в когнитивно-коммуникативной парадигме / И.Б. Морозова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – 2011. – № 973. – С. 165–172.
21. Никитина И.В. Структуры вторичной предикации в современном французском языке (внутренняя дистрибуция) / И.В. Никитина // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 2. – С. 55–59.
22. Предикативность и полипредикативность : межвузовский сборник научных трудов. – Челябинск : ЧГУ, 1987. – 125 с.
23. Реферовская Е.А. Теоретическая грамматика французского языка / Е.А. Реферовская, А.К. Васильева. – М. : Просвещение, 1982. – 400 с.
24. Саурбаев Р.Ж. Полупредикативные конструкции в современном английском и татарском языках / Р.Ж. Саурбаев // Гуманитарные исследования. – 2010. – № 3. – С. 85–91.
25. Судорженко Г.П. Синтаксична деривація в іспанській мові: структурно-семантичний і комунікативно-функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Г.П. Судорженко ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2011. – 20 с.
26. Швець І.Р. Синтаксичні функції інфінітива в сучасній українській літературній мові / І.Р. Швець. – О. : Вид-во Одеського ун-ту, 1972. – 58 с.
27. Arnavielle T. Le participe, les formes en -ant: positions et propositions / T. Arnavielle // Langages. – 2003. – № 149. – P. 37–54.
28. Carvalho P. «Gérondif», «participe présent» et «adjectif déverbal» en morphosyntaxe comparative / P. de Carvalho // Langages. – 2003. – № 149. – P. 100–126.
29. Cunita A. Nouveaux regards sur le gérondif / A. Cunita // Studii di Linguistica. – 2011. – № 1. – P. 65–83.
30. Grammaire Larousse du français contemporain / J.-C. Chevalier, C. Blanche-Benveniste, M. Arrivé, J. Peytard. – Paris : Librairie Larousse, 1978. – 494 p.
31. Havu E. La prédication seconde en français: essai de mise au point / E. Havu, M. Pierrard // Travaux de linguistique. – 2008. – № 57. – P. 7–21.
32. Henrichsen A.-J. Quelques remarques sur l'emploi des formes verbales en -ant en français moderne / A.-J. Henrichsen // Revue Romane. – 1967. – № 2. – P. 97–107.
33. Melis L. L'infinifit de narration comme prédication seconde / L. Melis // Langue française. – 2000. – № 127. – P. 36–48.
34. Torterat F. Infinitif et Gerondif / F. Torterat. – Nice : IUFM, 2006. – 15 p.
35. Wagner R.L. Grammaire du français classique et moderne / R.L. Wagner, J. Pinchon. – P. : Hachette supérieur, 1991. – 689 p.
36. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
37. Українська мова : [енциклопедія] / редкол. : В.Н. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 2004. – 824 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

38. Вдовиченко Г.К. Бора / Г.К. Вдовиченко. – Х. : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 240 с.
39. Дашвар Люко. На запах м'яса / Люко Дашвар. – Х. : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 368 с.
40. Жадан С.В. Депеш мод / С.В. Жадан. – Х. : Фоліо, 2011. – 299 с.
41. Beigbeder F. L'Egoïste romantique / F. Beigbeder. – Paris : Editions Grasset Fasquelle, 2005. – 381 p.
42. Duras M. L'amant / M. Duras. – Paris : Les Editions de Minuit, 1984. – 143 p.
43. Gavalda A. Je l'aimais / A. Gavalda. – Paris : J'ai lu, 2003. – 155 p.
44. Levy M. Toutes ces choses qu'on ne s'est pas dites / M. Levy. – Paris : Editions Robert Laffont, 2008. – 340 p.
45. Schmitt E.-E. L'enfant de Noé / E.-E. Schmitt. – Paris : Editions Albin Michel, 2004. – 143 p.

УДК 81'374.73 : [811.411.21 + 811.161.2]

Соловйова О. А.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ БІНАРНИХ КОНЦЕПТІВ «ДОБРО – ЗЛО» ЯК ОНТОЛОГІЧНА ОСНОВА МОВНОЇ СВІДОМОСТІ СУЧАСНИХ АРАБСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Пропоноване дослідження присвячене вивченню порівняльної характеристики фразеосемантичних полів на позначення бінарних концептів «ДОБРО – ЗЛО» як онтологічної основи мовної свідомості в арабській і українській лінгвокультурах. Завданням праці є отримання повного списку мовних одиниць, які вербалізують концепти «ДОБРО – ЗЛО», та побудова фразеосемантичних полів бінарних концептів «ДОБРО – ЗЛО» в арабській і українській мовах.

Ключові слова: концепти «ДОБРО – ЗЛО», концептуалізація, фразеосемантичне поле, лінгвокультура, когнітивізм, мовна картина світу.

Соловйова О. А. Сравнительная характеристика фразеосемантических полей для обозначения бинарных концептов «ДОБРО – ЗЛО» как онтологическая основа языкового сознания современных арабского и украинского языков. – Статья.

Предлагаемое исследование посвящено изучению сравнительной характеристики фразеосемантических полей для обозначения бинарных концептов «ДОБРО – ЗЛО» как онтологической основы языкового сознания в арабской и украинской лингвокультурах. Задачей работы является получение полного списка языковых единиц, которые вербализуют концепты «ДОБРО – ЗЛО» и построение фразеосемантических полей бинарных концептов «ДОБРО – ЗЛО» в арабском и украинском языках.

Ключевые слова: концепты «ДОБРО – ЗЛО», концептуализация, фразеосемантическое поле, лингвокультура, когнитивизм, языковая картина мира.

Solovyova O. A. The comparative characteristics of phraseosemantic fields denoting binary concepts "GOOD – EVIL" as an ontological basis of awareness modern Arabic and Ukrainian languages. – Article.

The submitted paper is devoted to the study of comparative characteristics of phraseosemantic fields denoting binary concepts "GOOD – EVIL" as an ontological awareness foundation of Arabic and Ukrainian linguocultures. The aim of our scientific paper is to complete the list of linguistic units that verbalize "GOOD – EVIL" concepts and phraseosemantic construction fields of binary "GOOD – EVIL" concepts in the Arabic and Ukrainian languages.

Key words: concepts "GOOD – EVIL", conceptualisation, phraseosemantic fields, linguoculture, cognitivescience, linguistic worldimage.

За останні десятиліття можна помітити стрімкий розвиток фразеології, її інтенсивність, яка характеризується насамперед різноманітністю проблем, що досліджуються. З одного боку, завданням фразеологів є опис матеріалу фразеології окремих мов з акцентом на їхніх специфічних особливостях, з іншого – усе більшого значення набуває порівняльно-зіставне вивчення систем фразеологізмів різних мов. Це пояснюється передусім великою семантичною, структурною й функціональною різноманітністю тих одиниць, що сприймаються як стійкі сполуки слів.

Становленню фразеології як галузі лінгвістики зумовило ґрунтовне дослідження семантичної природи словосполучень, а також висвітлення семантико-стилістичних та фразеосемантичних особливостей стійких комплексів слів, здійснене в працях східнослов'янських мовознавців (М.В. Ломоносова, Ф.І. Буслаєва, О.О. Потєбні, І.І. Срезневського, Ф.Ф. Фортунатова, О.О. Шахматова), українських і російських вчених-сходознавців (В.С. Рибалкіна, В.Д. Ушакова, О.І. Міщенко, І.О. Амільяна, Г.Ш. Шарбатова, І.Ю. Крачковського, Л.Л. Григор'євої, З.І. Ісмаїлової та ін.) і в закордонній арабістиці (аль-Амеда, Бараката, Ландберга, аль-Майдані, аль-Мубаррада, Ібн Мансура, ат-Тікріті, аль-Фахурі, Фурайха, Шанеба).

Так, дослідження в галузі семантики фразеологічних одиниць (далі – ФО) охоплюють у

сучасному мовознавстві широке коло проблем, які вирішуються на матеріалі германських, романських, слов'янських мов: антропоцентризм фразеологічної семантики (О.В. Забуранна, В.Л. Пирогов, Н.В. Щербакова), взаємодія фразотворчих компонентів у процесі утворення узагальнено-образної семантики ФО (М.Ф. Алефіренко, В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, І.П. Задорожна, Л.Г. Золотих, С.Б. Пташник, Н.Б. Романова), мовні механізми виникнення емотивності ФО, її зв'язки з іншими компонентами фразеологічного значення (М.В. Гамзюк, М.А. Охріменко), внутрішня форма ФО та її функції (Е.І. Астахова, О.В. Кунін, В.М. Угринюк), національно-культурна специфіка семантики ФО (С.Н. Денисенко, Д.О. Добровольський, О.Я. Остапович, В.М. Телія, В.Д. Ужченко, Ю.А. Фірсова, Ф. Краас), роль генетичного прототипу у формуванні семантики ФО, реалізації конотативних можливостей фразеологізмів (В.І. Гавриш, Ю.П. Солодуб, С.Г. Шулежкова), контекстуальна реалізація семантики ФО, особливості її оказіонального перетворення (Л.М. Замулко, Л.Ф. Козирєва, В.І. Шрайбер, Л.Ф. Щербачук, Ф. Хаммер, А. Саббан, В. Вотяк).

Попри значну кількість праць, у яких піддаються аналізу різні аспекти фразеологічної семантики, досі відсутні ґрунтовні дослідження семантики ФО в парадигматичній та синтагматичній площинах, що вивчають її формування

та розвиток на засадах концептуального підходу. Поза увагою дослідників залишається встановлення зв'язків між розвитком семантики фразеологізмів та зміною їхньої валентності в умовах мовленнєвого контексту, дослідження імпліцитної та концептуальної валентності фразеологізмів неспоріднених мов; не достатньою мірою вивчається вплив соціокультурних чинників на формування семантики ФО [7; 8]. Вивчення механізмів формування та розвитку семантики ФО, закономірностей реалізації їхніх дистрибутивних зв'язків під час функціонування в мовленнєвому контексті сприяє визначенню семантичних властивостей аналізованих ФО.

Актуальність зіставного та порівняльного-історичного аспекту системного вивчення фразеології, поза сумнівом, являє великий інтерес як для розробки загальної теорії фразеології в нашому дослідженні, так і для вивчення загальних і часткових фразеосемантичних ознак та концептуальних властивостей досліджуваних арабської й української мов. Однак дослідження всієї системи фразеологізмів може бути успішним лише за ретельного вивчення її окремих мікросистем, які характеризуються наявністю загальних і специфічних ознак, властивих усій системі в цілому.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні порівняльної характеристики фразеосемантичних полів на позначення концептів «ДОБРО – ЗЛО» сучасних арабської й української мов.

Відповідно до мети нашого дослідження постають такі завдання: 1) виокремити мовні одиниці, які репрезентують концепти «ДОБРО – ЗЛО» та структурувати елементи фразеосемантичних полів (далі – ФСП); 2) визначити поняттєвий зміст досліджуваних концептів; 3) виявити образні та оцінювальні характеристики концептів «ДОБРО – ЗЛО» в арабській і українській лінгвокультурах; 4) пояснити соціокультурну та духовно-моральну специфіку функціонування концептуальних картин світу на матеріалі фразеологізмів сучасних арабської й української мов.

В історії будь-якої національно-культурної спадщини питання, що стосуються морально-етичних рис людських взаємин та орієнтирів, таких як ДОБРО і ЗЛО, завжди несуть першопочаткове значення. Проте ці вічні питання, що не мають однозначного тлумачення, викликають й досі безліч суперечок. ДОБРО і ЗЛО як категорії моралі фіксуються відповідними етичними постулатами. Для концептуальної лінгвістики, етики як науки, а також для моралі вони є фундаментальними категоріями, від змісту яких залежать усі етичні уявлення етносу, а також і всі інші найважливіші поняття категорії етики. Сам факт існування в людському житті таких прямо протилежних орієнтирів, як ДОБРО і ЗЛО, свідчить про най-

важливіші особливості тієї ситуації, у якій перебуває носій тієї чи іншої лінгвокультури.

Зазначимо, що ФО на позначення бінарних концептів «ДОБРО – ЗЛО» становлять численну, часто вживану й типову для арабської й української мов групу стійких зворотів, які вирізняються розвинutoю системою морально-ціннісних значень, образів і засобів вираження. Усього для нашого інтегрального дослідження в ході суцільної вибірки з тлумачних, двомовних словників, словників фразеологізмів, а також словників прислів'їв і приказок був виявлений мовний корпус лексико-фразеологічних одиниць, з яких ми відібрали близько 3 010 українських і 1 570 арабських ФО, що становлять ФСП концептів «ДОБРО – ЗЛО» [5, 408].

Аналіз семантичного змісту (за даними українських тлумачних та енциклопедичних словників) відібраних ФО фразеологізмів на позначення концепту ДОБРО дозволив умовно розділити їх на групи, які тлумачаться як:

- 1) усе позитивне в житті людей, що відповідає їх інтересам, бажанням, мріям; благо;
- 2) сукупність належних кому-небудь речей, предметів, цінностей, майно тощо;
- 3) добра, корисна справа, вчинок тощо;
- 4) *ірон.* щось погане, недоброзякісне, незначне тощо;
- 5) задоволення, що його хто-небудь відчуває від певного становища, обставин тощо;
- 6) дозвіл, згода на що-небудь;
- 7) *присл.* добром.

Батьківське благословення у воді не тоне і в огні не горить»; Де мир, там і лад, там є в хаті благодать; Добрий інтерес, коли повний черес; Боже поможи! – українське доброзичливе побажання успіху [2; 3; 4].

Домінантами на позначення концепту ДОБРО в синонімічному ряду є стилістично-нейтральні лексеми: «гаразд», «гоже», «благо», «слава Богу», «майно», «пожиток», «щирість», «гумор», «гордість», «дружба», «краса», «врода», «любов», «мир», «надія», «сміх», «щастя», «доля», «талан», наприклад: *Нема кращого друга, як вірна супруга (Нема вірнішого приятеля, як добра жінка); Без Божої волі й волос з голови не впаде; Бути в добром гуморі* – укр. мати добрий настрій, здоровий сміх, радіти життю; *Для доброго друга випряжж коня з плуга* [2; 3; 4; 11].

У свою чергу ФО на позначення концепту ЗЛО тлумачаться як:

- 1) що-небудь погане, недобре; протилежне добру;
- 2) нещастя, лихо, горе;
- 3) почуття роздратування, гніву, досади; розлюченість;
- 4) *присл.* злісно, жорстоко;
- 5) те, що сповнене злості, недоброзичливості;

6) те, що завдає надзвичайно тяжких страждань, мук, неприємностей.

Синонімічний ряд на позначення концепту ЗЛО виражений такими лексеми: «нечастя», «біда», «горе», «лихо», «злість», «злоба», «ворог», «лихо», «гнів», «біль», «гріх», «образа», «нудьга», «страх», «боягузтво», «пихатість», «лютість», «ненависть», «заздрощі», «роздратування», «кривда», «зрада», «страждання», наприклад: *Очі горять (палають)* – 1. Погляд виражає певні почуття, емоції (збудження, гнів, злість, радість). 2. Ознака хворобливого стану, поганого самопочуття; *Розум злість перемагає; Брехня і приятеля робить ворогом; Без горілки – одне лихо, а з горілкою – старе одно та нових двоє: і п'яний, і битий; бісова личина* – недобра, підступна людина чи істота, яка стала причиною нещастя; *Худий – як жука, лютий – як тур в горах* [2; 3; 4; 11]. Тут необхідно наголосити на вторинності зла у відношенні до добра, адже без чогось позитивно ствердженого та усталеного не буде того, що можна руйнувати та заперечувати.

Звернемо увагу на те, що в цих випадках далеко не завжди вибір носить альтернативний характер, тобто це не обов'язково повинен бути вибір із-поміж двох протилежно бінарних позицій. Окрім того, концепти «ДОБРО – ЗЛО» стосуються не стільки наповненням конкретного змісту певних дій, скільки їх характером, спрямованістю, відношенням до людини.

Арабські тлумачні словники дають таке визначення поняттю «ДОБРО» (خيرٌ – хейрун): 1) це те, що протиставляється злу; 2) те, що правильно, корисно, приємно; 3) щедрість, честь, шляхетне походження [6, 44]. «ЗЛО» (شرٌ – шаррун) у свою чергу характеризується як: 1) недолік, нестача добра; 2) узагальнена назва пороків, вад і гріхів, різноманітних поганих вчинків; 3) розмов. несе в собі поняття «війна» [6, 45]. Наприклад, араб.: الخیر والشر بالموالاة – «Добро та зло завжди йдуть поруч» (букв.: в дружбі) (йорд.). В українській мові відповідником є «і Бога хвалимо, і грішимо». Араб.: أشرى الشر صغاره – «Найлютіше зло – мале».

Фразеологізм використовується як попередження від недооцінки якої-небудь, навіть найнезначнішої негативної події або дії. Укр.: *чого (через що) зчинилася буча; чого (через що, за що) збили бучу; чого (через що) бучу (шарварок) збито (збили, знято, зняли, зчинили); чого (через що) закрутили веремію; звідки (через що) шуря-буря зірвалася.* || *За онучу та збили бучу.* Араб.: نعمل الخير باش نلقاه في قبري – «Я роблю добро, щоб зустріти його в могилі» (лів.). Укр.: *Хто творить добро, тому Бог відплатить (або: того Бог благословить).* Араб.: الإثم حزاز القلوب – «Гріх роз'їдає серця» (букв.: Гріх – сердечні парші). Говориться про людину, яка грішить, чинить зло й не розкаюється. Укр.: *Чужі гріхи перед очима, а свої за*

плечима; Гріх у міх та під лавку, а сам за сметанку [9; 10; 12; 13]. Як етична категорія добро виражає те, що є цінним саме по собі, що сприяє позитивному утвердженню людини в людському способі буття та відкриває перспективу такого утвердження.

Зазначені специфічні особливості морального ДОБРА та морального ЗЛА як етичних категорій можна продемонструвати й тим, що вони персоніфіковані в образах Ісуса Христа, Аллаха та деяких інших божественних постатей, які постають втіленням абсолютного ДОБРА, а образи Люцифера Вельзевула, Диявола, Шайтана є втіленням зла [1, 34]. Якщо придивитись до цих персоналій, то не можна не помітити того, що вони уособлюють собою саме певний тип відношення до всього, що відбувається, наприклад:

1) الْبَخِيلُ عَدُوُّ اللَّهِ

Укр.: Скупий – ворог Аллаха (палест.) (10, 92).

2) وَاللَّهُ لَا يُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقِهِ

Укр.: Клянусь Аллахом, не вірює!.. Та (людина), сусід якої не знаходиться в безпеці від його зла (Хадіс) (10, 94).

3) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

Укр.: О ті, хто увірували, бійтесь Аллаха й будьте разом із правдивими! (Коран, сура № 9 «Покаяння», аят 119) (10, 102).

4) دَخَلَ الشَّيْطَانُ بَيْنَهُمَا دَخَلَ بَيْنَهُمُ الشَّيْطَانُ (єг.)

Укр.: між (поміж) ними чорний кіт перебіг; вони глек розбили; вони розкумалися (12, 245–246).

5) أَغْلَى الْهَيْلِ وَالشَّيْطَانَةُ كَانَ بِلَا شُعْلَى أَوْ مَشْغَلَةً قَالَ غَلَّاهُ سَلَّى الْهَيْلَةَ عَلَى (ع) الشَّيْطَانَةَ، عَامِلٌ زَيْ الْأَرْجُوزِ، لَا شُعْلَةَ وَلَا مَشْغَلَةَ، قَالَ غَلَّاهُ

Укр.: дурня (дурника) строїти (клеїти), дурникувати; штукарити; штуки викидати (витинати); сміховини запускати; байдики (байди, баглаї) бити; байдикувати (байдувати); бомки стріляти (бити); гулі правити; гаяти час; ледарювати; дармувати (12, 173).

Аналіз наведених прикладів свідчить про універсальність концептів «ДОБРО – ЗЛО» в арабській та українській мовах. Однак існують ще й національно-культурні особливості інтерпретації цього концепту, які відображають своєрідність зіставлюваних мов. Вибірка арабських і українських фразеологізмів із різноманітних джерел спонукали до розподілу їх за тематичною класифікацією на групи. Згідно із синонімічними рядами, зазначеними в словниках В.А. Забіяки, О.А. Попової, Л.Ф. Вознюк, В.М. Білоноженко, О.В. Кухаревої, А.М. Фавзі та В.Т. Шклярова, було утворено 34 тематичні групи фразеологічних одиниць із концептом ДОБРО та 31 тематичну групу ФО з концептом ЗЛО.

Отже, аналіз 1 570 фразеологічних одиниць арабської мови та 3 010 фразеологічних одиниць української мови, які вербалізують бінарні концепти «ДОБРО – ЗЛО», дає нам підстави говорити про високу номінативну щільність концептів.

Номінативна щільність концепту – ступінь деталізації мовного позначення певного концептуального простору, «деталізація позначуваного фрагмента діяльності, численні варіативні позначення й складні смислові відтінки позначуваного» [8, 102]. Висока номінативна щільність концептів «ДОБРО – ЗЛО» арабської мови свідчить про високу комунікативну потребу концептів в українській мові.

Отже, фразеологія є проявом концептуалізації навколишнього світу, який конструюється за допомогою образів колективного досвіду та народної пам'яті. Внутрішня форма фразеологізмів маніфестує низку архаїчних та сучасних концептів, які допомагають мовцю зорієнтуватися в соціально-культурному середовищі, перетворюючи матеріальні явища на важливий елемент ментальної культури та ідеології етносу. У свою чергу концепт за своєю природою достатньо відкритий та максимально абстрагований, здатний створювати розмаїте концептуальне поле, яке може бути представлене у вигляді метамовної абстракції. Саме тому концептуалізовані реалії й поняття, а також понятійно-онтологічні зв'язки між базовими архетипами й еталонами ґрунтуються на діалектичному зв'язку, суть якого полягає в русі між протилежністю й тотожністю, а також бінарністю. Таким чином, мовна свідомість відбивається та фіксується у вигляді ментальних моделей традиційної картини світу.

Побудова ФСП поля концептів – це встановлення та опис сукупності мовних засобів, які номінують концепти та їхні окремі ознаки. Фразеологізм є складовою ментальності нації, стрижнем «культурних конотацій» як частини мовної системи, а значить, є частиною етномаркованих концептуальних моделей. Модель вербалізації концептів співвідноситься з традиційною семантичною класифікацією фразеологізмів (за В.В. Виноградовим). На першому рівні фразеології значення ФО піддається тлумаченню пересічним мовцем, можлива миттєва реконструкція внутрішньої форми сполуки; другий рівень потребує напруження пам'яті, застосування додаткових знань, що лежать в основі відповідної образної структури, напівстертої внутрішньої образності фразеологічних єдностей; третій рівень вимагає застосування глибоких знань у конкретній сфері або зовсім не піддається розкриттю. Фразеологія є результатом процесів концептуалізації та стереотипізації в мові. ФО може бути саме тією частиною мови, одиницею якої є носіями концептуального в культурному просторі.

Серед перспектив наших подальших розвідок – дослідження якісних змін у фразеологічному складі мови, вивчення структурної та семантичної систематики фразеологізмів, з'ясування функціонального аспекту цих мовних одиниць на позначення концептів «ДОБРО – ЗЛО» в сучасних арабській і українській мовах.

Література

1. Етика та естетика : [навчальний посібник] / В.Л. Петрушенко та ін. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – 180 с.
2. Забіяка В.А. Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування : [практичний посібник] / В.А. Забіяка, І.М. Забіяка. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 304 с.
3. П'ять тисяч прислів'їв та приказок / уклад. Л.Ф. Вознюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. – 224 с.
4. Попова О.А. Кращі прислів'я та приказки українського народу / О.А. Попова. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. – 416 с.
5. Соловйова О.А. Ономазіологічні аспекти зіставлення фразеологічних одиниць (на позначення концептів «ДОБРО – ЗЛО») сучасних арабської і української мов / О.А. Соловйова // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (19–21 березня 2014 р.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 407–409.
6. Соловйова О.А. Особливості побудови фразеосемантичних полів бінарних концептів ДОБРО-ЗЛО сучасних арабської і української мов / О.А. Соловйова // Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 09–10 серпня 2013 р.). – Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2014. – С. 43–47.
7. Соловйова О.А. Роль емоційно-оцінного та морально-ціннісного компонентів буденної свідомості у формуванні національної мовної картини світу концептів «ДОБРО – ЗЛО» в арабській і українській мовах / О.А. Соловйова // Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2013. – Вип. 116. – С. 629–633.
8. Соловйова О.А. Системна структура функціонування фразеосемантичних полів бінарних концептів «ДОБРО – ЗЛО» сучасних арабської і української мов / О.А. Соловйова // Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – О. : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2014. – С. 86–89.
9. Баранов Х.К. Арабско-русский словарь : [ок. 42 000 слов.] / Х.К. Баранов. – 6-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
10. Лингвострановедческий словарь арабских паремий (с лексико-фразеологическими комментариями) / под ред. Е.В. Кухарева ; Моск. гос. ин-т межд. отношений. – М. : МГИМО(У) МИД России, 2007. – 277 с.
11. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
12. Фавзи А.М. Учебный русско-фразеологический словарь : [ок. 900 фраз.] / А.М. Фавзи, В.Т. Шкляров. – М. : Рус. яз., 1989. – 616 с.
13. دار المشرق، بيروت، 1986، الطبعة الـ 21، المنجد في اللغة والإعلام. – 799 ص.

Старченко Я. С.

СЛОВОТВІРНІ ДЕРИВАТИ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОСТІ
В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЖАРГОНАХ

Статтю присвячено одному з аспектів дослідження жаргонових систем української мови – творенню інноваційних дериватів інструментальності. Дослідження здійснено в контексті категорійної граматики. Досліджувана лексико-словотвірна категорія має свої специфічні словотвірні ознаки, порівняно з іншими категоріями в жаргонах та аналогічною категорією в українській літературній мові.

Ключові слова: дериват, інновація, інструментальність/інструменталь, контамінація, лексико-словотвірна категорія, осново складання, суфіксація.

Старченко Я. С. Словообразовательные дериваты инструментальности в современных украинских жаргонах. – Статья. Статья посвящена одному из аспектов исследования жаргонных систем украинского языка – образованию инновационных дериватов инструментальности. Исследование осуществлено в контексте категориальной грамматики. Исследуемая лексико-словообразовательная категория имеет свои специфические словообразовательные признаки, по сравнению с другими категориями в жаргонах и аналогичной категорией в украинском литературном языке.

Ключевые слова: дериват, инновация, инструментальность, контаминация, лексико-словообразовательная категория, слияние основ, суффиксация.

Starchenko Y. S. Derivative derivatives instrumentality in modern Ukrainian jargon. – Article.

The article is devoted to one of the aspects of the jargon research – the formation of innovative derivatives of instrumentality. The research is made in the context of categorical grammar. The category under study has its own specific word-formative criteria comparing with other categories in jargons and the same category in the Ukrainian literary language.

Key words: derivative, innovation, instrumentality, contamination, lexico-word-formative category, slur of word stems, suffixation.

У сучасному українському мовознавстві помітним є зростання кількості досліджень у галузі соціолінгвістики. Відповідно, зростає й кількість публікацій із цієї теми. Серед них кількісно і якісно виділяються дослідження, присвячені соціальним діалектам, а саме їхній історії, сучасності, перспективам розвитку й функціонування, статусу тощо (праці О. Горбача [1], Н. Дзюбишиної-Мельник [2], Т. Єщенко [3], Л. Карпець [4], Т. Кондратюк [5], В. Мокієнка [6], Л. Ставицької [9], Н. Шовгун [10] та ін.). Одним із напрямів вивчення аргі-, жаргоно-, сленгосистем є вияв особливостей мовних засобів їхнього творення на різних мовних рівнях (синтаксичному, фонетичному, морфологічному, фраземному).

Цю статтю присвячено дослідженню однієї з лексико-словотвірних категорій – категорії інструментальності (інструментальності). Метою статті є визначення словотвірних способів і словотворчих засобів появи інноваційних дериватів, виявлення специфіки словотвірних процесів, порівняно з іншими категоріями в жаргонах і в літературній мові.

В українській мові іменники категорії інструментальності становлять кількісно помітну групу дериватів. З усіх способів словотворення в появі іменників категорії інструментальності застосовуються лише два: суфіксальний із використанням найрізноманітніших словотворчих засобів (*налигач, мотовило, збиральник, тесак, колун, яровизатор*) і основоскладання з використанням незначної кількості конфіксів (*картоплезбирач, сіножатка, газогін*). Аналізований матеріал показує, що жаргонове словотворення

в межах інновацій категорії інструментальності має свої особливості.

З-поміж жаргонових номенів виділяються дві групи дериватів. Перша – деривати, утворені від наявних у мові слів чи словосполучень, які вже мають значення інструментальності. Такі деривати є втіленням процесів повторного номінування (у лінгвістиці поширена назва «вторинна номінація») одного й того ж із метою ожаргоновування наявних одиниць. Вони постали внаслідок різних словотвірних процесів: утинання (*первентин* → *винт*, *хавбек* → *хав*), універбації (*операційна система* → *операційка*, *соціальна допомога* → *соціалька*), субституції – заміни одних словотворчих засобів іншими – жаргоновими (*дискотека* → *дискара*, *сервер* → *сервак*), приєднання до твірних основ асемантичних суфіксів (*BBS [бібіес]* → *бібієска*, *дезодорант* → *дез* → *дезик*).

Друга група – деривати, що з'явилися безпосередньо в тому чи тому жаргоні для потреб називання нового чи перейменування наявного. Саме дослідженню особливостей появи таких дериватів присвячено цю статтю.

Отже, до лексико-словотвірної категорії інструментальності відносимо всі деривати-іменники з умовним найзагальнішим значенням *знаряддя дії*, що у свою чергу можна передати конкретними формулами: «те, що призначено для чогось», «те, що є інструментом чогось», «те, що використовується для чогось», «те, що служить чимось», «те, що пристосоване для чогось»; до того ж такі значення повинні постати саме внаслідок словотвірних процесів. Звичайно, таке широке значення може бути втіленим у предметах чи їхніх части-

нах, його можуть виражати деривати з конкретно-предметним (пристрій, засіб) та абстрактним (певна система, явище природи) значенням. Ця категорія виявляє тісний зв'язок з іншими категоріями, що позначають предметність, тому й має багато спільного з ними [7].

Серед інновацій категорії інструментальності наявні деривати з різних жаргонів: молодіжного (*хайратник* – «шнурок чи пов'язка для волосся круг голови»), наркоманського (*хапалка* – «цигарка для куріння марихуани»), комп'ютерного (*мільник* – «електронна пошта»), музичного (*басюк* – «бас-гітара»), спортивного (*колотухи* – «ноги»), торговельного (*шарпак* «електротехніка фірми Sharp»). Як видно навіть із поданих прикладів, загалом українські жаргони містять назви найрізноманітніших понять.

Найвищим ступенем продуктивності серед жаргонових словотворчих засобів інструментальності відзначається формант **-к(а)**. Ця група кількісно становить близько двадцяти дериватів, що представляють різні словотвірні типи.

Перший тип – *віддієслівні похідні*. Всі деривати утворено від дієслів недоконаного виду: *ширяти(ся)* «уводити наркотик внутрішньовенно» → *ширка* «шприц для того, щоб нирятися», *відбивати* «піднімати штангу» → *відбивка* «штанга, яку відбивають від грудей під час піднімання». Паралельно в ході творення дериватів відбуваються різні морфонологічні зміни: 1) утинання твірної основи (характерне для українського віддієслівного іменникового словотвору загалом): *ширя(ти)ся* → *ширка*; порівняймо з *хапа(ти)* → *хапалка*, де такого утинання не відбувається; 2) нарощення суфікса, унаслідок чого з'являються варіанти форманта **-к(а)**: *вжика(ти)* → *вжикалка* – «те, що вжикає – матричний принтер», *шизі(ти)* → *шизівка* – «те, від чого шизіють – речівка фанатів», *бовтати* → *бовтанка* – «ефедриновий наркотик, очищений клей БФ, Момент, уживані токсикоманами й отримані шляхом бовтання». Як видно, у цьому разі творення жаргонових дериватів повністю відповідає загальномовним правилам творення слів такого типу. Один із дериватів цього типу став зразком для творення омонімічного журналістського деривата шляхом універбації: *широка коаліція* → *ширка* «широка коаліція»: «Ідея широкої коаліції не видається якимось нереальним явищем. **«Ширка»**, як її уже прозвали...» (випуск «ТСН» на каналі «1+1» від 03 жовтня 07 р.).

Другий тип – *відіменникові похідні*. Інноваційних дериватів цього типу лише шість, але процес появи кожного з них має свої особливості. Так, деривати *бакланка* – «мова, якою говорить, яку використовує (чи як говорить) баклан», *пузівка* – «мікроавтобус, бус(ик)», *щедрівочки*, тобто «те, що носять на стегнах – брюки зі зниженою талією», за формальним вираженням нагадують деривати-у-

ніверби, що утворені від стійких словосполучень. Проте ні в жаргонах, ні в якомусь зі стилів української мови немає відповідних стійких словосполучень (порівняймо: *маршрутне таксі* → *маршрутка*, *основний склад команди* → *основка*). Отже, можна з упевненістю стверджувати, що ці деривати утворено від основи жаргонового номена *баклан* – «балакуча, нечесна, підла людина», від основи номена з метафоричним значенням *пузо* й номена *бедро*, відповідно, – словотворчий засіб приєднано безпосередньо до названих твірних основ.

Зовсім інші особливості виявляють одноструктурні деривати *банданка* й *зіперка*. Обидва утворено від іменників (відповідно, *zip* – «архіватор WinZip», *бандан* чи *бандана* – «чоловіча хустка для покриття голови»), які вже позначають предмет як знаряддя, призначене для чогось. Отже, приєднуваний формант **-к(а)** тут не додає ніякого значення і є надлишковим. Якщо появу цього форманта в деривата *банданка* можна пояснити впливом аналогії (порівняймо із *кашкет* → *кашкетка*, *гопар* → *гопарка*), то появу й потребу появи **-к(а)** у *зіпка* пояснити не можемо. Треба зауважити, що від слова *zip* утворено й інший дериват *зіпер*, який має аналогічне до *зіпка* значення й аналогічні характеристики – надлишковість приєданого форманта **-ер**.

Появу подібних дериватів можна пояснювати через різну словотвірну історію. Наприклад, поява деривата *аська* може мати такі трактування: 1) цей дериват з'явився внаслідок народної етимології асоціативним способом; 2) це універбізація, що відбулася з частковою омонімізацією; 3) універбація словосполучень та аббревіацій, не властивих розмовному мовленню тощо. Єдиний дериват цієї групи утворено, як уявляється, від основи власної назви, словотвірне значення якого, можливо, містить метафоричний елемент: *Канари* → *канарка* (нарк.) – «патрульний міліцейський автомобіль, який відвозить на Канари».

Третій тип – *відприкметникові похідні* – представлено лише одним дериватом: *дерев'яний* → *дерев'янка* – «ампула». Як і попередні деривати, за структурою він є похідним і нагадує універби – ніби утворено від словосполучення. Проте твірного словосполучення встановити не можемо, як і не можемо сформулювати словотвірне значення цього деривата. На жаль, у використаних джерелах ніяких додаткових елементів до тлумачення лексичного значення, крім того, що це *ампула*, немає.

Другим за продуктивністю в інноваційному словотворенні жаргонових номенів є формант **-ник** і його варіанти (п'ятнадцять дериватів). Цей словотворчий засіб приєднується до різних за частиномовною належністю твірних основ, а отже, утворює різні словотвірні типи.

До першого типу належать віддієслівні деривати, твірні основи яких є власне українськими

(*пихати* → *пихальник* – «той, що призначений для пихання чи пихає – сканер», *співати* → *співальник* – «те, чим співають – обличчя») чи чужомовними (*to ring up* – «подзвонити по телефону» → *рінгушник* – «записна книжка для телефонних номерів», *hair* – «довге волосся» → *хайратник* – «предмет-шнурок чи пов'язка, яким обв'язують волосся круг голови»). Специфічні особливості мотивації виявляє дериват *фачик*: утворений від англ. *fuck* – «злягатися» → *фачик* – «те, за допомогою чого злягаються – чоловічий статевий орган»; суфікс *-ик* у цьому слові водночас може виражати й додаткове значення суб'єктивної оцінки (зменшено-пестливе). Оскільки в молодіжному жаргоні з'явився похідний номен-дієслово *фака-тися* – «злягатися», то словотвірний ланцюжок і, відповідно, словотвірне значення цього деривата тепер мають ще одну мотивацію: *фака-тися* → *фачик* – «те, за допомогою чого факаються».

Другий словотвірний тип із цим суфіксом становлять відіменникові деривати: *дебіл* → *дебільник* – «мобільний телефон», *лопата* → *лопатник* – «великий гаманець», *ківш* → *ковшарик* – «головний убір із козирком для гри в бейсбол – бейсболка», *паркет* → *паркетник* «марки автомобілів для їзди «по паркету» – зразка малого джипа». Безпосередній процес творення цих слів не має якихось особливостей – відбувається без будь-яких морфологічних змін (виняток становить дериват *ковшарик*, у якому з'являється непередбачуваний інтерфікс *-ар-*). Проте більшість дериватів (виняток становлять деривати *кайфелик* і *хайратник*) виявляють метафоричність значення твірної основи. Одні мають порівняльне значення: *такий, як лопата*; *такий, як ківш*. Інші зберігають таку метафоричність і в похідному та уможлиблюють подвійність тлумачення словотвірного значення (*дебільник* – «телефон, який призначений для дебілів» чи «телефон, який робить дебілами») чи й множинність мотивації: *паркетник* ← *паркет* – «автомобіль, призначений для їзди по паркету» чи *паркетник* ← *паркетний* – «паркетний автомобіль». Через метафоричність деривата *темник* (журн.) важко пояснити його словотвірне значення: 1) або це «збірник (дозволених) тем (передач, виступів)», тоді словотвірний ланцюжок виглядає так: *тема* → *темник* (словотворчий засіб *-ник*); 2) або це передачі, виступи з невідомим (темним) авторством, тоді словотвірний ланцюжок виглядає так: *темний* → *темник* (словотворчий засіб суфікс *-ик*).

Чужомовний суфікс *-атор/ятор/ор* поширений у творенні літературних номінів і має свої особливості: 1) утворює назви на позначення предметів (*регулятор*, *стабілізатор*, *ізолятор*) та осіб (*репетитор*, *акомпаніатор*, *організатор*) із перевагою перших; 2) часто одна лексема може мати значення й особи, і предмета (*компілятор*, *навігатор*); 3) приєднуються до дієслівних ос-

нов (*компенсувати* → *компенсатор*, *нівелювати* → *нівелятор*, *стерилізувати* → *стерилізатор*); 4) специфіка «словотвірної семантики цих дериватів зумовлює їхнє функціонування в науково-технічній сфері» [8, 98].

Звичайно, у жаргонових системах цей формант виявляє свої особливості. Порівняно з попередніми формантами, він має незначну продуктивність у творенні інновацій – всього шість дериватів. Усі вони утворені від дієслівних основ слів із чужомовними елементами. Одні із цих слів наявні в українській мові (*демократизувати* → *демократизатор*, *гуманізувати* → *гуманізатор* – «холодна зброя міліціонера – гумова палиця», *дебілізувати* → *дебілізатор* – «те, що перетворює на дебіла – комплекс для занять із бодібілдингу»); інших в українській мові немає – деривати утворено безпосередньо від чужого слова без його запозичування (англ. *edit* – «редагувати, компонувати» → *едитор* – «текстовий редактор»). Жоден із дериватів не має багатозначності й співвідносності з назвами осіб.

У нашій картотеці наявний єдиний дериват, утворений від іменникової основи. Його словотвірний ланцюжок відрізняється від попередніх, що зумовлює й інше словотвірне значення: *дебіл* → *дебілятор* – «будь-який предмет, за допомогою якого роблять делітом». Подібним за морфемною структурою є дериват *бурбулятор* – «пластиковая пляшка для паління наркотиків». Цілком обгрунтовано й без труднощів виділяємо в ньому словотворчий засіб *-атор*. Оскільки в жаргонах (у використаних джерелах) не зафіксували жодного номена з твірною основою *бурбуль-*, то не можемо пояснити значення твірної основи й, відповідно, не можемо сформулювати повністю словотвірне значення самого деривата. Але видно, що це не дієслівна твірна основа.

Інші форманти категорії інструментальності використано у творенні нових дериватів один-два рази, серед них такі: *-аг(а)/яг(а)*, *-ак*, *-ач*, *-евич*, *-нищ(я)*, *-няк*, *-ун*, *-ух(а/у)*. Ці форманти, як і деривати в цілому, виявляють такі ж ознаки й властивості, що й попередні. Передусім вони приєднуються до різних твірних основ: 1) найчастіше до дієслівних: *виписати* → *виписах* – «предмет, який виписає – батут», *тормозити* → *тормозун* – «те, що тормозить – мокрий сніг на лижній трасі», *перетягувати* → *перетяга* – «предмет, яким перетягують, – джгут для перетягування вен», *колотити* → *колотухи* – «те чим колотять – ноги», *сміх* → *смішняк* – «те, чим викликають сміх – наркотик», 2) до іменникових основ: *Sharp* → *шарпак* – «вибір фірми Sharp», *соплі* → *соплевиц* – «те, що викликає соплі, – ефедрин».

Усі деривати утворено за загальномовними словотвірними правилами з дотриманням морфологічних норм (наприклад, *колотухи* зберігають форму множини-парності, яка притаманна

загальномовному слову *ноги*). Проте виділяється серед цих формантів суфікс *-ач* – його продуктивність у творенні жаргонових дериватів категорії інструментальності повністю відрізняється від загальномовного словотворення: з-поміж суфіксів інструментальності цей відрізняється найвищою продуктивністю [8, 98], тоді як серед близько шістдесяти жаргонових інновацій досліджуваної категорії його використано лише один раз.

Незначну кількість інноваційних жаргонових номенів інструментальності утворено способами, у яких взаємодіють основи – *основоскладання* й *контамінування основ*. *Основоскладання* представлено трьома дериватами: *кишкодав* – «те, чим давлоть кишки – пасок», *понтотовоз* – «те, чим возять понти (на чому їздять із понтами), – фунікулер», *гівнодави* – «те, чим давлоть гівно, – взуття». Якщо в літературній мові в структурі складних іменників типовими виразниками значення знаряддя дії (інструментальності) є суфікси *-ач*, *-к-*, *-ець* [8, 102], то в цих дериватів таке значення втілює нульовий суфікс (також продуктивний у творенні іменників інструментальності в українській літературній мові). До того ж він виступає не самостійно, а приєднується водночас з інтерфіксальним єднальним голосним *-о-*. Тобто засобом творення слів у цьому разі є конфікс *-о-...-о-*: *давити кишки* → *кишкодав*, *возити понти* → *понтотовоз*. Варто зауважити, що творення цих дериватів відбувається за загальномовними правилами: наявне переставляння елементів твірної словосполучення, утинання основи дієслівного елемента твірної словосполучення, наголос у дериваті падає на дієслівну (другу) частину: порівняймо з *укладати труби* → *трубоукладач*, *гнати газ* → *газогін*, *рубати лід* → *льодоруб*. А дериват *гівнодави* ще й відтворює загальномовну морфологічну особливість: назва виду взуття має форму множини (порівняймо: *мокасини*, *туфлі*, *сандали*).

Серед жаргонових дериватів наявний комп'ютерний номен *віндовоз*, який структурно членується на три частини (*віндо-*, *-воз* і єднальний голосний *-о-*) і ніби належить до описуваного типу складних слів. Проте така належність є оманливою, оскільки в цьому разі український жаргоновий номен з'явився внаслідок зовнішнього імітування загальномовних дериватів (мабуть, з урахуванням явищ мовної гри) і є жаргоновим заміником запозиченого номена *Windows*. Тому цей номен відносимо до номенів, що постали внаслідок ожаргонювання наявних слів і словосполучень.

Спосіб *контамінації* також представлено двома дериватами: *лохотрон* (заг.) – «лототрон для лохів»; *скотобус* (сп.) – «автобус для скотів». У цьому разі на першу частину наявних в україн-

ській мові нейтральних слів накладається інше слово – жаргонове чи загальномовне за походженням: [*лох* + *лото*]/*трон*, [*скот* + *авто*]/*бус*.

У творенні дериватів інструментальності спостерігаємо загальномовні морфологічні зміни: поява інтерфікса для уникнення однозвучності з іншим словом (*ківш* → *ковшарик*, пор. із *ковшик*; *кайф* → *кайф-ел-ик*, пор. із *кайфик*) чи для полегшення вимови (*рінг-уш-ник*, *хайр-ат-ник*); чергування м'якого й твердого кінцевих приголосних твірної основи (*дебіл* і *дебіль*); в основоскладанні – усікання дієслівного елемента твірної основи.

В українській літературній мові поширеним є явище однаковості морфемної будови слів за їхнього семантичного розрізнення, що виявляється, зокрема, у багатозначності таких слів. Так, у літературній мові значна кількість дериватів інструментальності має співвідносні пари *особа* – *знаряддя (предмет)*, оскільки один і той же формант може приєднувати ці значення (*розфасовувач* – *особа*, яка щось розфасовує, і *предмет*, яким щось розфасовують). У жаргонах жоден з аналізованих дериватів цієї категорії не має однойменного відповідника серед дериватів категорії особи.

Жаргонові інноваційні деривати інструментальності, з одного боку, можуть використовувати як готові стилістично марковані номінативні одиниці в літературній мові: «...*тут мліли в одночасних екстазах три тримачі державних штандартів, коли слухали гімн про укрівську кропиву в інтерпретації децю поскубаного юного орла, і запросто вмикали мобільні «дебільники» під час Богослужіння чи оперної вистави*» (М. Матіос «Містер і місіс Ю в країні укрів»). З іншого боку, ці деривати можуть ставати основою для поповнення словотвірних гнізд безпосередньо в тому чи тому стилі літературної мови: *Лохсервіс* – назва замітки (ПіК від 11/04, 23).

Отже, на основі викладеного можна зробити найзагальніші висновки щодо особливостей творення інновацій інструменталія в українських жаргонах. Значну кількість дериватів лексико-словотвірної категорії інструменталія утворено способами повторного номінування. Деривати первинного номінування втілюють кілька словотвірних типів (відіменникові, відприкметникові, віддієслівні); усі утворено за загальномовними нормами, але, на відміну від літературних норм, жоден із дериватів інструменталія не має однойменного (одноструктурного) відповідника серед дериватів лексико-словотвірної категорії особи, застосовані словотвірні засоби відрізняються іншою продуктивністю й особливостями вираження словотвірного значення.

Література

1. Горбач О. Арго в Україні / О. Горбач. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. – 686 с.
2. Дзюбишина-Мельник Н. Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення / Н. Дзюбишина-Мельник // Наукові записки НаУКМА. – 2002. – Т. 2. – С. 14–18.
3. Єщенко Т. Український жаргон спортивних уболівальників / Т. Єщенко // Лінгвістичні студії : зб. наукових праць. – Донецьк : ДНУ, 2005. – Вип. 13. – С. 250–255.
4. Карпець Л. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. Карпець ; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 185 с.
5. Кондратюк Т. Сучасний український сленг і його місце в мовному і метамовному дискурсі / Т. Кондратюк // Кондратюк Т. Словник сучасного українського сленгу / упор. Т. Кондратюк. – Х. : Фоліо, 2006. – С. 4–32.
6. Мокиєнко В. Украинские источники русского жаргона / В. Мокиєнко // Українське і слов'янське мовознавство : матеріали Міжнародної конференції на честь 80-річчя проф. Й. Дзендзелівського. – Ужгород, 2001. – С. 365–378.
7. Мурзіна Л. Взаємодія категорії інструментальності та інших словотвірних категорій іменника / Л. Мурзіна // Актуальні проблеми граматики : зб. наук. праць. – Кіровоград : Кіровоградський пед. ун-т ім. В. Винниченка. – 1997. – Вип. 2. – С. 53–56.
8. Олексенко В. Словотвірні категорії іменника / В. Олексенко. – Херсон : Айлант, 2005. – 336 с.
9. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференція української мови / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.
10. Шовгун Н. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Шовгун ; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 17 с.

Строченко Л. В.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ НОМІНАЦІЙ КОШТОВНОГО КАМІННЯ

Стаття присвячена дослідженню лінгвокультурологічного аспекту лексико-семантичного поля «коштовне каміння» в англійській мові. У роботі аналізуються номінативні одиниці з додатковими культурними значеннями та фразеологізми, до складу яких входять номінації коштовного каміння.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лінгвокультурологія, номінативна одиниця, фразеологізм.

Строченко Л. В. Лингвокультурологические особенности англоязычных номинаций драгоценных камней. – Статья. Статья посвящена исследованию лингвокультурологического аспекта лексико-семантического поля «драгоценные камни» в английском языке. В работе анализируются номинативные единицы с дополнительными культурными значениями и фразеологизмы, в состав которых входят номинации драгоценных камней.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, лингвокультурология, номинативная единица, фразеологизм.

Strochenko L. V. Linguocultural peculiarities of the English precious stones nominations. – Article.

The given article deals with the investigation of the lexical semantic field “precious stones” in the English language, namely its linguistic culturological aspect. The nominative units with additional cultural meanings and fixed phrases containing the names of precious stones are being analysed in the article.

Key words: lexical semantic field, linguistic culturology, nominative unit, idiom.

Представники структурного напряму розглядають мову як багаторівневу систему, що містить взаємопов'язані та взаємозумовлені дискретні елементи, об'єднані в підсистеми, які у свою чергу базуються на парадигматичних, синтагматичних та епідигматичних відношеннях. Одним із проявів парадигматичних відношень у лексиці є лексико-семантичне поле (далі – ЛСП).

У сучасній лінгвістиці існує значна кількість досліджень польових структур [1; 3; 7; 8]. Водночас недостатньо дослідженою (у польовому аспекті) залишається так звана конкретна лексика, до якої належать й розглянуті нами конституенти ЛСП «коштовне каміння» в англійській мові.

Перші теоретичні обґрунтування системних відношень між мовними елементами містяться в працях В. Гумбольдта («організм мови»), Ф. де Сосюра. Конкретне дослідження системних відношень у мові на матеріалі фонем належить І.А. Бодуену де Куртене [8, 5–6].

Системний характер лексики вперше був помічений М.М. Покровським [6, 12], який наприкінці ХІХ століття зазначав, що слова потрібно вивчати у зв'язку з іншими словами, які належать до одного кола уявлень [6, 75]. Зазначення необхідності вивчення семантичних відношень між словами, дослідження законів і правил внутрішніх змін у групах семантично пов'язаних слів містяться й у працях О.О. Потебні [4, 262–263].

Отже, ідея системного підходу до вивчення лексики з'явилася ще в ХІХ столітті, але цілісна теорія не була розроблена. Саме тому основоположником такої теорії вважається німецький вчений Й. Трір (хоча власне термін «поле» в лінгвістику ввів Г. Іпсен у 1924 році [7, 27]), який не тільки розробив нові принципи системного аналі-

зу лексики, а й застосував їх у дослідженні фактичного матеріалу [3, 106].

Й. Трір вважав, що у свідомості людини слова існують не розрізнено, а пов'язані між собою за змістом [7, 27]. Систему мови учений розділяє на два типи полів: понятійні та словесні, які у свою чергу підрозділяються на елементарні одиниці – поняття та слова, причому компоненти словесного поля, як мозаїка, покривають сферу відповідного понятійного поля [цит. за: 3, 106]. Прикладами такого поля в працях вченого була сфера інтелекту, куди входили слова «розум, мудрість, хитрість» тощо [7, 27].

Незважаючи на велику кількість критичних зауважень, теорія поля Й. Тріра дала поштовх для численних досліджень у цій сфері. У сучасному мовознавстві лексико-семантичне поле (далі – ЛСП) визначається як сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту та відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ [13, 380; 4, 265]. Для ЛСП постулюється наявність спільної семантичної ознаки, яка об'єднує всі одиниці поля та зазвичай виражається лексемою з узагальнюючим значенням – архілексемою [13, 380].

У нашому випадку в ролі ідентифікатора досліджуваного поля виступає словосполучення «precious stone» («коштовне каміння»), що і є тією інтегральною ознакою (архілексемою), за якою виділяються конституенти досліджуваного ЛСП – номінації дорогоцінного каміння – із загального лексичного масиву англійської мови.

У сучасному мовознавстві відзначається необхідність дослідження полів на трьох рівнях: власне семантичному, який утворюється, виходячи зі значень слів; мотиваційному, на якому одиниці ЛСП можуть розглядатися як «ретроспективно» (із точки зору моделей мотивації, що лягли

в основу цих слів), так і «перспективно», тобто виходячи з особливостей цього поля як джерела семантичної та семантико-словотвірної деривації; а також на рівні культурної символіки, який продовжує перші два рівні дослідження полів [1, 5].

Метою нашого дослідження є аналіз саме культурологічного аспекту ЛСП «коштовне каміння» в англійській мові. Цей рівень вивчення полів передбачає розгляд слів, які мають додаткову культурну семантику, тобто культурно обумовлені значення [1, 5]. Крім того, оскільки одним із напрямів сучасної лінгвокультурології є фразеологічно орієнтований напрям, який вивчає культурно маркований зміст фразеологічних одиниць певної мови [15, 304]. Об'єктом нашого дослідження є також і фразеологічні звороти, до складу яких входять номінації коштовного каміння.

Ця робота базується на матеріалі словників, які орієнтовані на розкриття певної культурної інформації про ту чи іншу номінативну одиницю (далі – НО), а саме: *Longman Dictionary of English Language and Culture*, лінгвокраїнознавчих словників Великобританії, США, Австралії та Нової Зеландії. Однією з особливостей першого джерела є наявність культурологічних заміток (*Cultural Notes*), що спрямовані не тільки на розкриття значення слова, а й на опис його конотацій [17, V]. Наприклад: «**diamond** – in the US and UK, a man traditionally gives a diamond ring to a woman when he asks her to marry him, and this shows that they are engaged» [17, 353], «**turquoise** is often used in Native American jewellery» [17, 1449].

Що ж стосується інших джерел дослідження, то вони, за визначенням авторів, є словниками із серії «мова й культура», що систематизовано описують культуру відповідних країн через мову та наводять скоріше загальні, аніж спеціалізовані відомості [10, 8]. Через національно-культурну семантику мовних одиниць такі словники дозволяють проникнути в культуру носіїв мови, у їх фонові знання, які обов'язково присутні у свідомості учасників комунікації та значною мірою визначають смисл висловлювання [16, 5].

Таким чином, ЛСП «коштовне каміння» представлено в цих джерелах лише НО з національно-культурною семантикою. У лінгвокраїнознавчому словнику Великобританії зафіксовані, зокрема, назви діамантів, що прикрашають королівські регалії: «*Cullinan diamond, Great Star of Africa, Star of Africa*». На схожості за кольором базуються такі номінації: «**Emerald Isle** – Смарагдовий острів (Ірландія) – за яскраво-зеленим кольором рослинності, особливо трави» (14, 179–180), від якої утворено «**Emerald Isle Express** – залізничний експрес із Лондона в Холіхед» (14, 180); «**ruby spaniel** – порода кімнатних собак із червоно-коричневою окраскою» (14, 421).

Вищевказаний словник фіксує також і такі реалії, пов'язані із життям Великобританії, як «**Diamond Sculls** – щорічні змагання з греблі на Хенлейській регаті, а також приз переможцю цих змагань» (14, 161), «**Double Diamond** – фірмова назва пива» (14, 167), «**Opal Fruits** – фірмова назва фруктових цукерок» (14, 351).

Однією з особливостей досліджуваного поля в американській культурі є те, що 8 номінацій коштовного каміння, поряд із рослинами тощо, є елементами символіки певних штатів, а саме: «*agate, sapphire* – каміння-символи штату Монтана» (16, 21, 443), «*aquamarine*» (Колорадо), «*blue agate*» (Небраска), «*fluorite*» (Іллінойс), «*garnet*» (Коннектикут), «*jade*» (Вайомінг), «*turquoise*» (Нью-Мексико). Останній із зазначених мінералів – «*turquoise*» – є до того ж священним камінням у північноамериканських індіанців та часто використовується в їхніх прикрасах (16, 515).

Крім того, назви дорогоцінного каміння входять до складу таких топонімів, як «**Coral Gables** – найпрестижніший район в Майамі» (16, 127)), «**Diamond Head** – гора вулканічного походження в районі Гонолулу» (16, 150), «**Pearl Harbor** – воєнно-морська база США на Гавайських островах» (16, 385); до складу прізвиськ штатів: «**Gem State** – прізвисько штату Айдахо. Вважалося, що Idaho в перекладі з мови індіанців означає «коштовне каміння». Помилковість цієї етимології доведена, але штат і далі рекламує себе як «штат-самоцвіт», а жителів називають *Gem-Staters*» (16, 194), «**Diamond State** – прізвисько штату Делавер. Невеликий за розмірами, він відіграє велику роль в економіці країни» [16, 150]; та інших назв: «**Diamond Center** – неофіційна назва району ювелірних крамниць та майстерень в Нью-Йорку» (16, 150), «**Emerald Necklace** – назва ланцюжка парків у Бостоні» (16, 164).

Для носія австралійської культури важливим є камінь «*opal*», оскільки родовища Австралії дають до 90% світового видобутку опала; ювелірні прикраси з опала є найбільш популярними сувенірами з Австралії, хоча це каміння, на переконання австралійців, приносить нещастя [10, 154]. Подібну до цього роль у Новій Зеландії відіграє «**greenstone** – нефрит, що видобувається на заході країни, високо цінується маорійцями та використовується ними для виготовлення прикрас та посуду» (10, 106). У відповідному лінгвокраїнознавчому словникові зазначені також власні назви, до складу яких входять номінації коштовного каміння: «*Coral Sea*», «*Coral Sea Islands*». Багато уваги автори словників приділяють і описові флори та фауни даних країн, серед яких виділяємо такі назви рослин, як «*coral tree*», «*bats-wing coral-tree*», «*coral pea*», та тварин: «*cat's-eye*», «*coral snake*», «*diamond snake*», «*amethystine python*»,

«*pearl perch*», «*gemfish*». Слід відзначити, що ці назви мотивовані переважно схожістю зовнішнього вигляду (у більшості випадків – кольору) цих тварин і рослин та відповідного дорогоцінного каміння.

Таким чином, НО, що позначають коштовне каміння, беруть активну участь у вторинній номінації та входять до складу назв різноманітних реалій англomовного світу.

Як вже зазначалося, ще одним аспектом дослідження ЛСП на рівні культурної символіки є аналіз фразеологічних одиниць. Фразеологізми будь-якої мови є лінгвосеміотичним феноменом, формуючи особливу «підмову», у якій в усталеній формі зберігаються й транслуються уявлення етносу про світ [9, 11]. Основними ознаками фразеологізмів є стійкість та відтворюваність у мовленні (15, 641).

Нами було проаналізовано 20 фразеологічних одиниць, до складу яких входять номінації семи дорогоцінних мінералів, а саме: НО *diamond* (8 фразеологічних зворотів), *pearl* (6), *ruby* (2), *emerald* (1), *sapphire* (1), *jet* (1), *amber* (1). Слід зазначити, що серед розглянутих нами сталих словосполучень зустрічаються субстантивні (наприклад, *a pearl of great price*), ад'єктивні (*black as jet*), дієслівні (*set something above rubies*) фразеологічні одиниці, а також ті, що мають структуру речення (*Does the Queen wear pearls?*).

Одним із завдань нашої роботи є аналіз типів мотивації цих фразеологізмів, а також виявлення ознак коштовного каміння, що покладені в основу цієї мотивації. Традиційно фразеологізми розглядаються як знаки вторинної непрямой номінації (15, 642); серед типів переосмислення за фразеологічної номінації виділяють метафоричне (просте переосмислення) та метонімічне (складне переосмислення) [5, 124–129]. Згідно із цією класифікацією більшість із проаналізованих фразеологічних одиниць утворені за допомогою метафоричного переосмислення, в основі якого лежить здебільшого така ознака каміння, як його коштовність. Так, «*to set something above rubies*» – *цінувати на вагу золота* (11, 118), «*cast pearls before swine – to show or offer something special to someone who will not enjoy it or understand how valuable it is*» (18, 259), авторський вислів Дж. Драйдена «*he who would search for pearls must dive below*» – *без труда нема плода* (12, 570), «*Does the Queen wear pearls? – people use this question and others like it to answer to someone else's question when they want to emphasize that the answer to a question is clearly "yes"*» (18, 269), «*diamonds*

are forever – because they often represent marriage» (17, 353), «*diamonds are a girl's best friend – if you are rich you do not have to worry about anything*» (17, 353).

Такі ж фразеологічні одиниці, як «*a pearl of great price*», «*a diamond of the first water*», «*a rough diamond / a diamond in the rough – used about someone who is not very polite or well educated but has good qualities*» (18, 84–85), окрім актуалізації семи коштовності каміння, містять ще й оцінку позначуваних явищ, причому перші два звороти мають позитивне забарвлення, а останній (*a rough diamond*) має змішану оцінку (як позитивні, так і негативні оціночні компоненти значення) [5, 168].

Інші фразеологічні звороти, утворені за допомогою метафоричного переосмислення, базуються на таких ознаках коштовного каміння, як його структура: «*black diamonds – кам'яне вугілля*» (12, 211), твердість: «*diamond cut diamond – найшла коса на камінь*» (12, 211), колір: «*the amber nectar – beer*» (18, 242), «*black as jet*». Останній фразеологізм можна також віднести до інтеграційно-порівняльного типу мотивації, що передбачає під час творення фразеологічних одиниць застосування операторів порівняння (сполучників або часток) [9, 52]. Лише одне з розглянутих сталих словосполучень утворене за допомогою метонімічного переосмислення: «*pearly king and queen – people chosen from certain London families who have the right, on certain special occasions, to wear clothes richly decorated with patterns of pearl buttons*» (17, 992).

Таким чином, більшість фразеологічних зворотів, до складу яких входять назви коштовного каміння, базуються на метафоричній мотивації, в основі якої знаходяться такі ознаки, як коштовність, колір, структура та твердість мінералів. Крім цього, у джерелах дослідження зафіксовані такі звороти, як «*pearly gates – a humorous expression meaning the entrance to heaven*» (18, 134), та назви різноманітних річниць подружнього життя та ювілеїв: «*diamond wedding/jubilee*», «*ruby wedding*», «*emerald wedding*», «*sapphire wedding*». Словникові дефініції цих фразеологізмів не містять інформації про їхнє походження та мотивацію, дослідження якої потребує додаткового діакронічного аналізу.

Перспективу подальшого дослідження лінгвокультурологічних особливостей англomовних номінацій коштовного каміння вбачаємо в аналізі їхнього функціонування в мовленні на матеріалі різножанрових текстів.

Література

1. Березович Е.Л. К этнолингвистической интерпретации семантических полей / Е.Л. Березович // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 2004. – № 6. – С. 3–24.
2. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика / Л.М. Васильев. – М. : Высшая школа, 1990. – 176 с.
3. Васильев Л.М. Теория семантических полей / Л.М. Васильев // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1971. – № 5. – С. 105–113.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А.В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1986. – 336 с.
6. Покровский М.М. Избранные работы по языкознанию / М.М. Покровский. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1959. – 382 с.
7. Полевые структуры в системе языка / под ред. З.Д. Поповой. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1989. – 200 с.
8. Попова З.Д. Лексическая система языка / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1984. – 148 с.
9. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психогногнітивний та етнокультурний аспекти) / О.О. Селіванова. – К. ; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
10. Австралия и Новая Зеландия. Лингвострановедческий словарь / под ред. В.В. Ощепковой, А.С. Петриковской. – М. : Рус. яз., 1998. – 216 с.
11. Апресян Ю.Д. Новый большой англо-русский словарь : в 3-х т. / Ю.Д. Апресян. – М. : Русский язык, 2001–. – Т. 3. – 2001. – 825 с.
12. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – 4-е изд. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
13. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд., дополн. – М. : Большая российская энциклопедия, 2002. – 709 с.
14. Рум А.Р. Великобритания. Лингвострановедческий словарь / А.Р. Рум. – М. : Русский язык, 1999. – 560 с.
15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
16. Томахин Г.Д. США. Лингвострановедческий словарь / Г.Д. Томахин. – М. : Рус. яз., 1999. – 576 с.
17. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Edinburgh, 1998. – 1568 p.
18. Longman Idioms Dictionary. – Addison Wesley Longman Limited, 1998. – 398 p.

Ступак І. В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ АТРИБУТИВНИХ ПОХІДНИХ КАУЗАТИВНИХ ДІЄСЛІВ ІЗ ДОДАТКОВИМИ ОЗНАКАМИ

У статті досліджено похідні каузативні дієслова атрибутивної групи зі значенням «каузувати мати якісну ознаку» з додатковими ознаками «спосіб», «градуальність», «по-іншому», «градуальність, повторно, по-іншому», «дистрибутивність» на матеріалі німецької та української мов. Виявлено особливості словотвірної семантики цієї групи похідних каузативних дієслів, встановлено семантичні ролі атрибутивних похідних каузативних дієслів із додатковими ознаками.

Ключові слова: похідні каузативні дієслова, формула тлумачення, семантичне значення, додаткові ознаки.

Ступак І. В. Функционирование атрибутивных производных каузативных глаголов с дополнительными семантическими признаками. – Статья.

В статье рассматривается атрибутивная группа производных каузативных глаголов со значением «каузировать иметь качественный признак» с дополнительными семантическими признаками «способ», «градуальность», «по-другому», «градуальность, повторно, по-другому», «дистрибутивность». Выявлены особенности словообразовательной семантики этой группы атрибутивных производных каузативных глаголов на материале немецкого и украинского языков, определены семантические роли производных каузативных глаголов с дополнительными семантическими признаками.

Ключевые слова: производные каузативные глаголы, формула толкования, семантическое значение, дополнительные признаки.

Stupak I. V. Functioning of attribute derivative causative verbs with additional semantic features. – Article.

The article researches the attribute group of derivative causative verbs with the meaning of “to cause to have a quality feature” with additional semantic features of “method”, “gradual”, “in a different way”, “gradual, again, in a different way”, “distributive”. There are discovered peculiarities of the derivative semantics of this attributive derivative causative verbs group based on the German and Ukrainian languages, their semantic roles are defined.

Key words: derivatives causative verbs, interpretation formula, semantic meaning, additional features.

1. Вступні зауваження. Предикати якості та кількості виділено в окремий семантичний тип внаслідок чіткого відмежування їх від предикатів дії, стану та процесу [2, 101; 6, 141; 7, 154]. Науковці, які вивчають дієслівні лексеми різних семантичних типів [1; 3; 4], розглядають лише часткові фрагменти атрибутивних похідних каузативних дієслів (далі – ПКД). Відсутність досліджень, предметом яких виступають атрибутивні ПКД, зумовлює актуальність обраної теми.

Об'єктом роботи є атрибутивні ПКД з додатковими ознаками в німецькій та українській мовах. Предмет дослідження – семантичні й функціональні характеристики атрибутивних ПКД з додатковими ознаками в німецькій та українській мовах.

2. Атрибутивні похідні каузативні дієслова позначають ситуацію, у якій суб'єкт каузує об'єкт мати якісну або кількісну ознаку, яка відбита в його значенні або значенні мотиваційної основи (далі – МО). Вони описуються загальною формулою тлумачення (далі – ФТ) «Х дією Vcause каузує Y мати/не мати ознаку Attr», де Attr – якісна або кількісна ознака Y, що визначає його своєрідність, відмінність від інших об'єктів.

У дослідженні атрибутивних відприкметникових ПКД зі значенням «каузувати отримати якісну ознаку» було виявлено групу полісемічних ПКД, які можуть належати до ПКД без додаткових ознак або з додатковою ознакою «градуальність». Порівняймо: *deutlich* (ясний) → *verdeutlichen* «*deutlich(er) machen*» («робити ясним або яснішим»); *flach* (рівний) → *verflachen* «*flach(er)*

machen» («робити рівним або рівнішим»); *platt* (плоский) → *abplatten* «*platt(er) machen*» («робити плоским або більш плоским»); *простий* → *опрощати* «робити простим або простішим»; *холодний* → *холодити* «робити що-небудь холодним або холоднішим»; *солодкий* → *присолодити* «робити солодким або солодшим»; *солоний* → *засолонити* «робити солоним або солонішим». В українській мові, на відміну від німецької, полісемічні відприкметникові ПКД є поширенішими: 29 одиниць в українській мові та 9 – у німецькій. Лише контекст допомагає розрізнити значення цих атрибутивних ПКД [5, 154].

У межах атрибутивної групи зі значенням «каузувати мати якісну ознаку» виокремлюються ПКД без додаткових ознак та ПКД з додатковими ознаками: «спосіб», «градуальність», «по-іншому» та «градуальність, повторно, по-іншому», «дистрибутивність» (останні дві відмічено лише в українській мові).

Згідно з отриманими даними ПКД з додатковими ознаками складають незначну кількість атрибутивної групи зі значенням «каузувати мати якісну ознаку»: у німецькій мові вони складають 14,4% від загальної кількості ПКД цієї групи, в українській – 21,5%. Серед атрибутивних ПКД зі значенням «каузувати мати якісну ознаку» виявлено такі додаткові ознаки: «спосіб», «градуальність», «по-іншому» (лише в німецькій мові), «градуальність, повторно, по-іншому» і «дистрибутивність» (останні дві мають місце лише в українській мові).

2.1. Атрибутивні ПКД з додатковою ознакою «спосіб» складають у німецькій мові 7,9% загальної кількості ПКД цієї групи, в українській – 3,6%.

2.1.1. Словотвірна семантика атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «спосіб». Ця додаткова ознака реалізується в разі творення атрибутивних ПКД від дієслів зі значенням конкретної дії, а префікси *ver-*, *aus-*, *ab-* (за допомогою яких відбувається творення ПКД зазначеної семантики) зі значенням видозміни й набуття певного результату надають їм загального значення атрибутивних ПКД. Наприклад: *mahlen* (молотити) → *vermahlen* «zu Mehl malen» (перемолотити до стану борошна); *schleifen* (точити) → *anschleifen* «einer Sache durch Schleifen eine bestimmte Form geben» (точачи, надати чому-небудь певної форми); *biegen* (гнути) → *ausbiegen* «durch Biegen wieder in die ursprüngliche Form bringen» (гнути, надавати чому-небудь первинної форми, вигинати); *schlagen* (бити) → *zuschlagen* «durch Schlagen in eine bestimmte Form bringen» (б'ючи, надавати певної форми).

Цю додаткову ознаку атрибутивні ПКД набувають у разі творення від дієслів, які позначають конкретну дію, за допомогою різних префіксів, наприклад: *tesati* → *protetasati* «тешучи, вирівнювати що-небудь»; *шліфувати* → *вишліфувати* «шліфуючи, робити гладеньким, блискучим»; *крутити* → *накрутити* «намотувати на що-небудь, щоб зробити кучерявим, хвилястим»; *крутити* → *перекручувати* «крутити, надаючи вигляду спіралі»; *гріти* → *зигрівати* «гріючи, робити теплим».

2.1.2. Семантичні ролі атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «спосіб». Порівнюючи продуктивність атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «спосіб» із частотністю їхнього функціонування, можна відмітити підвищення кількісних показників у німецькій мові (із 7,9% до 13,6%) і в українській мові (з 3,6% до 12%). Реалізація атрибутивними ПКД зі значенням «каузувати мати якісну ознаку» додаткової ознаки «спосіб» зумовлює наявність семантичної ролі Mode, що відображено у ФТ «X у спосіб Mode дії Vcause каузує Y мати якісну ознаку Attr», де X відповідає семантична роль Ag, Mode репрезентовано у значенні ПКД, Vcause виражено атрибутивним ПКД зазначеної семантики, Y реалізовано семантичним об'єктом, якісна ознака Attr міститься в значенні атрибутивного ПКД. У межах цієї атрибутивної КС у роботі відмічено семантичну модель Ag-Mode-Vcause-Ob-Attr:

У реченні «*Ich will <...> die Kirche reformieren*» [13, 70] («Я бажаю <...> реформувати церкву») значення атрибутивного ПКД *reformieren* «durch Reformen verändern» (змінювати за допомогою реформ) передбачає семантичні ролі Ag і Ob, яким відповідає особовий займенник *ich* (я) (Ag) і конкретний іменник *Kirche* (церква) (Ob). Вказівка на додаткову ознаку Mode міститься в значенні ПКД

та розуміється як *реформа*. Наведене речення відображає ситуацію, у якій Ag-*ich* (я) у спосіб Mode, тобто *за допомогою реформ*, дії Vcause *reformieren* каузує Ob *Kirche* (церква) мати якісну зміну Attr, яка передається загальним значенням ПКД.

2.2. Атрибутивні ПКД з додатковою ознакою «градуальність» мають значення «каузувати мати якісну ознаку більшою або меншою мірою». У мовах дослідження зазначена семантика відмічена у віддієслівних і відприкметникових ПКД.

2.2.1. Словотвірна семантика. У німецькій мові додаткову ознаку «градуальність» реалізують переважно відприкметникові ПКД, утворені від прикметників у порівняльному ступені, які складають 20 випадків із 30. Отримані дані свідчать, що саме основа прикметника в порівняльному ступені надає похідним цієї додаткової ознаки. Творення атрибутивних ПКД зі значенням «каузувати мати якісну ознаку більшою або меншою мірою» відбувається від прикметників у порівняльному ступені за допомогою префіксів *ver-*, *er-*, *über-*, *ab-*, *auf-*. Наприклад: *feiner* (тонший) → *verfeinern* «feiner machen» (стоншувати); *leichter* (легший) → *erleichtern* «leichter machen» (полегшувати); *besser* (кращий) → *aufbessern* «besser machen» (робити кращим, покращувати).

Водночас у німецькій мові в 10 випадках спостерігається творення відприкметникових ПКД від основ позитивного ступеня за допомогою префіксів *unter-*, *über-*, *ab-*, які надають додаткової ознаки «градуальність». Наприклад: *kühl* (прохолодний) → *unterkühlen* «die Körpertemperatur unter den normalen Wert senken» (понижити температуру тіла до нормального ступеня), *abkühlen* «auf eine niedrigere Temperatur bringen» (призвести до пониження температури, охолоджувати); *auskühlen* «stark abkühlen» (сильно охолоджувати, переохолоджувати).

Наведені приклади творення відприкметникових ПКД з додатковою ознакою «градуальність» свідчать про те, що на ступінь вияву якісної ознаки вказують, з одного боку, основа в порівняльному ступені, а з іншого – префікси *unter-*, *über-*, за допомогою яких їх утворено. У деяких випадках має місце творення АКД зазначеної семантики за допомогою префікса *ver-*, наприклад: *jung* (молодий) → *verjüngen* «jmdm. ein jüngeres Aussehen geben» (надати кому-небудь молодшого вигляду); *einfach* (простий) → *vereinfachen* «einfacher machen» (робити простішим).

За результатами дослідження з'ясовуємо, що віддієслівні ПКД реалізують додаткову ознаку «градуальність» у поодиноких випадках (0,5%). Вони утворені за допомогою префіксів *ab-*, *auf-*, наприклад: *wandeln* (мінати) → *abwandeln* «teilweise anders machen» (частково змінити); *lichten* (світити) → *aufflichten* «heller machen» (робити більш світлим, освітляти).

В українській мові творення атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «градуальність» відбувається частіше від прикметників позитивного ступеня (відповідно, 52 одиниці). Така відмінність у мовах дослідження пов'язана з широким набором і продуктивністю префіксів, які надають ознаку «градуальність». Творення атрибутивних ПКД зі значенням «каузувати мати якісну ознаку мотиваційного прикметника більшою або меншою мірою» відбувається за допомогою префіксів *пере-, під-, при-, від-, у-, роз-*, які входять до складу моделей із суфіксами *-ува-(-юва-), -и-*, наприклад: *хороший* → *прихорошувати* «надавати когось-небудь кращого вигляду»; *молодий* → *відмолодити* «робити молодшим»; *теплий* → *утеплити* «робити теплішим»; *гарячий* → *розгарячити* «робити дуже гарячим»; *жовтий* → *пережовтити* «зробити занадто жовтим»; *солодкий* → *пересолоджувати* «робити що-небудь занадто, надміру солодким»; *гострий* → *підгострити* «робити гострішим».

В українській мові в незначних випадках (17 одиниць) відмічено творення за допомогою суфіксального способу, а саме суфіксів *-ити, -ува, -ізува*, наприклад: *товстий* → *товстити* «робити когось-небудь товстішим на вигляд»; *густий* → *густити* «робити густішим».

Як було зазначено, в українській мові ПКД, утворені за допомогою префіксів *пере-, під-*, реалізують у своєму значенні одночасно три додаткові ознаки: «градуальність», «повторна дія» і «по-іншому». Наприклад: *синити* → *пересинити* «синити що-небудь занадто, надміру або повторно»; *магнітити* → *перемагнітити* «магнітити ще раз, повторно, по-іншому, понад міру»; *гріти* → *підігріти* «гріти, нагрівати трохи або додатково, ще раз, до певної температури». Ці додаткові ознаки диференціюються лише за допомогою контексту [5, 156].

2.2.2. Семантичні ролі атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «градуальність». Атрибутивні ПКД зазначеної семантики описуються ФТ «Х дією Vcause каузує Y мати якісну ознаку Attr більшою або меншою мірою», де залежно від значення атрибутивного ПКД позиція суб'єкта каузації X представлена семантичними ролями Ag або Cause, у ролі Vcause реалізується атрибутивне ПКД, об'єкту каузації Y відповідають семантичні ролі Pat або Ob, якісна ознака Attr репрезентована МО або префіксами зазначеної семантики. Таку ситуацію відмічено в німецькій мові в 16,2% випадків, в українській – у 28,4%. У роботі атрибутивні ПКД зі значенням «каузувати мати якісну ознаку більшою або меншою мірою» реалізовано в таких семантичних моделях: Ag-Vcause-Ob-Attr, Cause-Vcause-Ob-Attr, Cause-Vcause-Pat-Attr.

Найбільш частотною виявлено семантичну модель Ag-Vcause-Ob-Attr, де позиція суб'єкта каузації заповнена істотою. Наприклад, у ні-

мецькій мові вона становить 10,8%, в українській – 14,2%.

У реченні «*Ich habe Lust, deinen Ruf zu verbessern*» (11, 117) («Я бажаю покращити твою репутацію») значення атрибутивного ПКД *verbessern* «besser machen» (зробити кращим, покращити; утворене від *besser*, прикметник *gut* (хороший) у порівняльному ступені) залишає вільними семантичні ролі суб'єкта й об'єкта каузації, а якісна ознака в більшому ступені Attr *besser* (кращий) передається прикметником *gut* у порівняльному ступені. Наведене речення відображає ситуацію, у якій Ag, представлений особовим займенником *ich* (я), дією Vcause *verbessern* каузує Ob, виражений посесивною групою присвійного займенника й абстрактного іменника *deinen Ruf* (твою репутацію) мати якісну ознаку більшою мірою Attr *besser* (кращий), тобто покращити.

Семантична модель Cause-Vcause-Pat-Attr є не частотною в обох мовах дослідження, оскільки вона притаманна ПКД, де Attr виражає вікові ознаки або зовнішній вигляд особи. Наприклад, у німецькій мові вона становить 2,3%, в українській – 5,4%.

У реченні «*Заздрісні ханські жінки і бекечі вже давно приглядаються до неї <...>, але народження сина тільки прихорошило її*» (8, 172) атрибутивне ПКД *прихорошити* «надавати комусь, чому-небудь кращого вигляду» уможливорює в позиції суб'єкта й об'єкта каузації різні семантичні ролі. Однак у наведеному реченні їм відповідає семантична роль Cause, виражена віддієслівним іменником *народження сина*, що приводить до дії Vcause *прихорошити*, яка каузує Pat, представлений займенником у знахідному відмінку *її*, мати кращий вигляд з ознакою Attr, яка міститься в значенні цього ПКД.

Семантична модель Cause-Vcause-Ob-Attr відрізняється від попередньої лише семантичною роллю в позиції об'єкта каузації. Вона становить у німецькій мові 3,1%, в українській – 8,8%.

У реченні «*Блакитний мармур ще більше згущував синяву неба...*» (8, 172) атрибутивне ПКД *згущувати* «робити густим, густішим, ніж звичайно» належить до групи полісемічних атрибутивних ПКД. Однак контекст речення конкретизує значення атрибутивного ПКД *згущувати* «робити густішим, ніж звичайно». Наведене речення відображає ситуацію, у якій Cause, виражено сполученням прикметника з іменником *блакитний мармур*, який приводить до дії Vcause *згущувати*, яка каузує Ob, представлений абстрактним іменником *небо*, мати якісну ознаку Attr більшою мірою, тобто *густішим*. Реалізація семантичної ролі Cause створює інформативно неповне висловлювання, яке потребує ширшого контексту: «*Мальва жила в гаремі і бачила сонце, яке відбивалося в овальному мармуровому кориті ханського фонтану*» (8).

2.3. Атрибутивні ПКД з додатковою ознакою «повністю» складають у німецькій мові 2,9%, в українській – 1,4%.

2.3.1. Словотвірна семантика атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «повністю». В основі додаткової ознаки «повний вияв ознаки» лежить значення «повністю», яке реалізують у німецькій мові префікси *aus-*, *durch-*, *ein-* (*auswärmen* «gut durchwärmen», *durckälten* «völlig auskühlen», *einheizen* «vollständig durchwärmen») та в українській мові префікс *про-* (*прогрівати* «нагрівати що-небудь як слід, цілком, повністю»). Значення повного виконання дії, яку позначають ці префікси, супроводжується просторовим значенням «наскрізь, до кінця, повністю», що приводить до повної зміни якісної ознаки.

2.3.2. Семантичні ролі атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «повністю» описуються ФТ «Х дією Vcause каузує Y повністю мати якісну ознаку Attr». Така ситуація відмічена в незначних випадках (в обох мовах дослідження вона становить 1,7%). У досліджуваних мовах відмічено семантичну модель Ag-Vcause-Ob-Attr, де позиція суб'єкта каузації заповнена особою, а об'єкту каузації відповідає семантичний об'єкт.

У реченні «*Ich ging ins Badezimmer; zog mir die nassen Socken aus, trocknete die Füße durch...*» [12, 159] («Я зайшов у ванну кімнату, зняв мокрі шкарпетки, повністю просушив ноги...») атрибутивне ПКД *durchtrocknen* «ganz trocken werden lassen» (зробити повністю сухим, просушити) передбачає семантичні ролі Ag і Ob, які в реченні представлено, відповідно, особовим займенником *ich* (я) та іменником у множині *Füße* (ноги), який є частиною тіла Ag. Наведене речення відображає ситуацію, у якій Ag-*ich* (я) дією Vcause *durchtrocknen* (просушити) каузує Ob-*Füße* (ноги) мати повністю, на що вказує префікс *durch-*, якісну ознаку Attr *trocken* (сухий).

2.4. Атрибутивні ПКД з додатковою ознакою «повторно» («каузувати повторно мати якісну ознаку») складають у німецькій мові 0,6%, в українській – 0,8%.

2.4.1. Словотвірна семантика атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «повторно». Основним виразником додаткової ознаки «повторно, заново» є в німецькій мові префікси *auf-*, *durch-*, *vor-* (*aufwärmen* «noch einmal, wieder warm machen», *durchwärmen* «wieder ganz warm werden lassen») та в українській мові префікси *від-*, *роз-* (*розігріти* «нагрівати повторно»). Значення цих префіксів, які позначають повторне виконання дії, передбачає якісну зміну об'єкта.

2.4.2. Семантичні ролі атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «повторно». Атрибутивні ПКД зазначеної семантики описуються загальною ФТ «Х дією Vcause каузує Y повторно мати якісну ознаку Attr». Така ситуація відмічена в

незначних випадках (у німецькій мові вона становить 1,5%, в українській – 2,2%). В обох мовах дослідження відмічена семантична модель Ag-Vcause-Ob-Attr, де позиція суб'єкта каузації заповнена особою, а об'єкту каузації відповідає власне семантичний об'єкт.

У реченні «*Матронка знову прийшла до Марії сапу підгострити...*» (9, 98) атрибутивне ПКД *підгострити* «трохи, додатково гострити що-небудь» має значення «додатково гострити що-небудь», на що вказує прислівник *знову*. Речення відображає ситуацію, у якій Ag, виражений власним іменником *Матронка*, дією Vcause *підгострити*, каузує Ob, представлений конкретним іменником *сапу*, повторно, на що вказує префікс *під-*, мати якісну ознаку Attr *гострий*.

2.5. Атрибутивні ПКД з додатковою ознакою «множинність» притаманні лише українській мові, де вони мають місце в 6,9%.

2.5.1. Словотвірна семантика атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «множинність». Атрибутивні ПКД зі значенням множинності об'єктів утворені за допомогою префікса *по-*, наприклад: *засинити* → *позасинити* «засинити все чи багато чого»; *затупити* → *позатупляти* «затупити все чи багато чого».

2.5.2. Семантичні ролі атрибутивних ПКД з додатковою ознакою «дистрибутивність, множинність». Атрибутивні ПКД зазначеної семантики описуються ФТ «Х дією Vcause каузує множинність Y мати якісну ознаку Attr». Така ситуація відмічена лише в українській мові в 7,6%. У роботі наведено семантичну модель Ag-Vcause-Ob-Attr, де позиція суб'єкта каузації заповнена особою, а об'єкту каузації відповідає семантичний об'єкт.

У реченні «*Мотря як заробить конопель <...> понамочує її, повисушує, <...>: костриця на топливо, волокно на прядиво*» (10, 20) атрибутивні ПКД *понамочувати* «намочити багато чого-небудь», *повисушувати* «висушити все чи багато чого-небудь» передбачають семантичні ролі Ag і Ob, які в реченні виражено, відповідно, власним іменником *Мотря* та займенником у знахідному відмінку *її*, під яким розуміється іменник *конопель*. Наведене речення відображає ситуацію, у якій Ag *Мотря* дією Vcause *понамочувати, повисушувати* каузує множинність Ob *її* мати якісну ознаку Attr *мокрый і сухий*. Множинність Ob передбачена семантикою префікса *по-*.

3. Особливості атрибутивних ПКД зі значенням «каузувати мати якісну ознаку» в мовах дослідження. Ця група атрибутивних ПКД посідає перше місце за продуктивністю в парадигматиці та виявляє високу частотність у синтагматиці в обох мовах дослідження [5, 173].

Атрибутивні ПКД відображають ситуацію, у якій має місце каузація надання якісної ознаки. Вони описуються базовою ФТ «Х дією Vcause

каузує Y мати/не мати якісної/кількісної ознаки Attr», де позиції суб'єкта каузації X відповідають семантичні ролі Ag або Cause, Vcause репрезентовано атрибутивним ПКД, об'єкт каузації Y виражено семантичним ролями Ob або Pat, якісна Attr збігається з МО або міститься в значенні ПКД.

Кількісний та якісний склад атрибутивної КС визначається значенням ПКД, тобто атрибутивним ПКД з додатковою ознакою «спосіб» притаманна додаткова семантична роль Mode, яка представлена МО, від якого утворено віддієслівне ПКД.

Залежно від семантики ПКД в межах атрибутивної КС реалізовано такі семантичні моделі: Ag-Vcause-Ob-Attr, Ag-Mode-Vcause-Ob-

Attr, Ag-Vcause-Pat-Attr, Cause-Vcause-Pat-Attr, Cause-Vcause-Ob-Attr.

Мови дослідження відрізняються кількісним і якісним складом додаткових ознак. Так, українська мова, на відміну від німецької, характеризується більш розгалуженою системою додаткових семантичних ознак. Відмінною рисою української мови є наявність атрибутивних ПКД, які здатні реалізовувати додаткові ознаки «градуальність», «повторна дія» і «по-іншому» в складі одного й того ж ПКД. Лише контекст дозволяє конкретизувати певну додаткову ознаку.

Мови дослідження розрізняються також характером додаткових ознак. Так, німецькій мові притаманна антецедентна інформація, а українській – консеквентна.

Література

1. Арутюнова А.Р. Лексические и семантические классы глаголов в немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А.Р. Арутюнова. – М., 1988. – 22 с.
2. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.
3. Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір / В.В. Грещук. – Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту ім. В. Стефаника, 1995. – 208 с.
4. Князева Т.А. Семантико-синтаксическая конструкция с глаголами невербальной каузации деятельности в современном немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т.А. Князева. – Иркутск, 1997. – 16 с.
5. Ступак І.В. Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах / І.В. Ступак. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – 470 с.
6. Улуханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке / И.С. Улуханов. – М. : Наука, 1977. – 256 с.
7. Kaliuščenko V.D. Typologie denominaler Verben / V.D. Kaliuščenko // Linguistische Arbeiten. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – Bd. 419. – 253 s.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Іваничук Р. Мальви / Р. Іваничук. – Х. : Фоліо, 2006. – 228 с.
9. Матіос М. Солодка Даруся / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 188 с.
10. Мирний П. Хіба режуть воли як ясла повні? / П. Мирний. – Х. : Фоліо, 2005. – 350 с.
11. Becker J. Irreführung der Behörden / J. Becker. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1981. – 254 s.
12. Böll H. Die Ansichten eines Clowns / H. Böll. – München : GmbH Co.KG, 1985. – 287 s.
13. Hesse H. Narziß und Goldmund / H. Hesse. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1982. – 320 s.

Суїма І. П.

ТАВТОЛОГИЧЕСКИЙ РЕСПОНСИВ В СИСТЕМЕ РЕСПОНСИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ
СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена исследованию особенностей респонсивных предложений в современном английском языке, в частности анализируются дифференциальные признаки тавтологического респонсива; описываются типы указанных речевых единиц. Изучаемые конструкции рассматриваются в коммуникативном плане и в плане их лексического наполнения.

Ключевые слова: респонсивное предложение, тавтологический респонсив, лексический материал, цель высказывания, коммуникативная установка.

Суїма І. П. Тавтологічний респонсив у системі респонсивних речень сучасної англійської мови. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню особливостей респонсивних речень у сучасній англійській мові, зокрема аналізуються диференційні ознаки тавтологічного респонсиву; описуються типи вказаних мовних одиниць. Конструкції, що вивчаються, розглядаються в комунікативному плані та в плані їх лексичного наповнення.

Ключові слова: респонсивне речення, тавтологічний респонсив, лексичний матеріал, мета висловлювання, комунікативна установка.

Suima I. P. Tautological responsive in the system of responsive sentences of the modern English language. – Article.

The article deals with the study of peculiarities of the responsive sentences in the modern English language. Particularly, differential features of the tautological responsive are analyzed; different types of the mentioned speech units are described. Constructions under review are considered in the communicative and lexical aspects.

Key words: responsive sentence, tautological sentence, lexical material, purpose of communication, communicative orientation.

Проблема классификации предложений по цели высказывания до сих пор остается одной из нерешенных в современной лингвистике. Соответствующему вопросу посвящено большое количество исследований, предлагающих различные варианты типологий предложений по коммуникативному заданию [1; 2; 3; 10; 15; 16; 17; 18; 19; 20]. Наряду с традиционной концепцией, согласно которой рассматриваемые нами речевые единицы по коммуникативной установке подразделяются на побудительные, вопросительные и повествовательные [18, 141; 19, 320], существуют и иные, так или иначе дополняющие устоявшуюся типологическую систему, или такие, в соответствии с которыми выделяются другие основные типы предложений по цели высказывания. Так, в энциклопедиях «Українська мова» [11, 442] и «The Cambridge encyclopedia of the English language» [13, 218], в некоторых грамматиках английского языка, кроме общепринятых классов анализируемых коммуникативных единиц (повествовательные, вопросительные, побудительные), указываются еще и оптативные [2, 183] и восклицательные [10, 258; 20, 251]. В «Русской грамматике» Н.Ю. Шведовой выделяются только два основных типа: вопросительные и невопросительные предложения. Они в свою очередь подразделяются на подтипы: невопросительные включают в себя повествовательные, побудительные, предложения со значением желания; вопросительные – предложения с первичными функциями, когда цель вопроса – получить ответ, и предложения с вторичными функциями, если цель состоит не в получении информации, а в ее передаче [8, 88].

В работах И.И. Меньшикова [5; 6] и Е.А. Половинко [7] как функционально значимые коммуникативные единицы с целеустановкой, отличающейся от других типов предложения, указываются респонсивные предложения или респонсивы (от англ. response – *ответ, реакция, отклик*), представляющие собой реакцию на то или иное высказывания и соотносящиеся с вопросительными предложениями в их первичной функции. Понятие «*респонсивное предложение*» несколько шире понятия «*ответное предложение*». В «Словаре русского языка» для слова «ответ» предлагается следующая дефиниция: «Вызванные вопросом или обращением слова (слово), заключающее в себе подтверждение или отрицание чего-либо, сообщение о чем-либо и т. п.» [9, 667]. Таким образом, ответный – «являющийся ответом, заключающий в себе ответ» [9, 668]. Согласно «Oxford Explanatory dictionary of English» слово «*response*» определяется как «verbal or written answer, reaction to something (вербальный или невербальный ответ, реакция на что-то)» [21], то есть значение слова «*response*» включает в себя значения слов *answer* и *reply*.

Указаны также дифференциальные признаки такого рода конструкций: они не могут существовать как самостоятельные коммуникативные единицы и обязательно входят в состав более крупного синтаксического образования; респонсивные предложения противопоставлены остальным типам по характеру стимула, получаемого говорящим [6, 89–91]. В работе И.И. Меньшикова респонсивы рассматриваются на материале русского языка, предлагается также и типология такого рода конструкций [6, 98–99]. В данной статье мы

предпримем попытку рассмотреть особенности респонсивных предложений, в частности тавтологических, в английском языке.

Под респонсивом в предлагаемой статье понимается предложение, которое передает реакцию на высказывание, вопрос, побуждение, содержащее запрашиваемую информацию, саботирующее само высказывание, манипулирующее им или непосредственно с ним не соотносящееся.

Такого рода конструкции подразделяются на функциональные (так или иначе отвечающие на вопрос и содержащие запрашиваемую информацию), а также нефункциональные (представляющие собой реакцию на высказывание, которая не ведет к достижению коммуникативной цели собеседника и часто непосредственно не соотносится с самим сообщением) [6, 92]. Среди функциональных респонсивных предложений можно выделить три основных типа: содержательный, формальный и латентный.

Формальные респонсивные предложения представляют собой наиболее общий, как правило, положительный (*Are you planning to travel anywhere? – Yes, I am; Can I close the window. It's rather chilly and windy. – Yes, of course*) или отрицательный (*Do you want to leave her a message? – No, thanks; Is there anything else you'd like to ask? – No, that's it. Thank you* (23)) ответ.

Латентный респонсив представляет, по нашему мнению, наибольший интерес и в коммуникативном плане, и в плане его лексического наполнения. Лексика этих коммуникативных единиц может быть не связана с лексическим материалом вопроса или высказывания. Прямой, а часто и косвенный, ответ на вопрос или сообщение в латентных респонсивных предложениях не представлен, но отвечающий предоставляет ту или иную дополнительную информацию, анализируя которую, можно понять, будет ли продолжаться диалог на эту тему, или сделать какой-то вывод по существу вопроса (*Have you had your holiday for this year? – I am taking it at the end of September; Was the atmosphere at the meeting good enough? – I think it was too crowded and noisy!*).

Наряду с наводящим [6, 97–98] (*Did you order the pizza? – He did; Everything's closed? – I have seen closed shops, bars and offices*) и недетерминированным [6, 97–98] (*So, what are we doing right now? – It's hard to explain; What time is it? – It's time for you to do what I tell you to do*) респонсивами можно выделить еще контактные и обусловленные. Контактные респонсивные предложения представляют собой реакцию на вербальный выход на контакт, допускающую продолжение контакта (*Young man! – Just a minute, please!; I beg your pardon, can I address you? – Of course, I listen to you!* (23)), или же реакцию, содержащую отказ от дальнейшего разговора (*Julie! – I'll speak with you later!; Excuse me, where*

is Thompson Street situated? – I'm not your answering service (22; *Home along 1, 2*)). Обусловленный респонсив – нет ответа на поставленный вопрос, вместо этого отвечающий информирует собеседника о причинах или обстоятельствах, объясняющих ситуацию (*Did you read this article from «Times»? – I had no time; Where is that town situated? – If I know I would tell you*).

Содержательный респонсив соотносится с характером вопроса, высказывания и дает краткий ответ, в основном используя лексический материал самого высказывания, то есть тавтологический респонсив (*Let's go to the cinema! – Let's go!; Are you from Britain or from America? – From Britain* (23)), или является расширенным ответом, форма и лексическое наполнение которого определяются отвечающим – эвристический респонсив (*How late's the restaurant open? – 8:30 every night; How long did the internship last? – Almost for one year* (23)).

В отличие от тавтологического, эвристический респонсив содержит новый лексический материал, затребованный характером вопроса. Наряду с анафорическим [6, 95] (*What platform does this bus go from? – 6-th platform; Where is the nearest bus stop? – Over there, around the corner*) и перефразированным [6, 95] (*What do you want? – Look here!; What are you doing? – Don't move* (22; *Home along 1*)) можно выделить еще один тип эвристического респонсива – пролонгированный с разной степенью конкретизации. Такого рода конструкции представляют собой ответ не непосредственно на высказывание, генерируемое собеседником, а на реакцию, предусматривающую следующий вопрос, который, скорее всего, будет задан (*Can I buy a ticket to London? – 15 Euro*). Ответить на поставленный вопрос можно было бы следующим образом: *yes, of course, certainly, surely* и т. п., но тогда за данным вопросом, скорее всего, последует *How much is it cost?* или что-то подобное. В предложенной же вопросно-ответной структуре нет прямого ответа на поставленный вопрос, но его можно понять по реакции отвечающего, таким образом собеседник получает нужные ему сведения; или по реакции, акцентирующей не на самом вопросе, а главным образом на информации, которую собеседник хотел бы получить (*What is the score of the match? – Liverpool won*). Как и в предыдущем примере, нет ответа на поставленный вопрос, но отвечающий, по-видимому, знает, что собеседнику интересен не счет матча, а кто победитель, поэтому и предоставляет нужные данные.

Тавтологический респонсив – предложение, представляющее собой реакцию на любое высказывание, содержащее в основном лексику самого высказывания. Например: *Is it enough for you a piece of cake or I should bring one more for you? – Enough; You spoke with your sister almost*

2 hours? Nothing happened with her? – Nothing happened. Тавтологические респонсивные предложения имеют место не только в вопросно-ответной системе – такого рода коммуникативные единицы могут быть и реакцией на высказывание: *I think they're going to fire me. – No, no, nobody's going to fire you!; Julia, I will call you tomorrow. – I will call!; побуждение: Remind the driver I will wait for him at three o'clock! – At three o'clock; Let's go to the cinema! – Let's go* (22).

Тавтологический респонсив может быть простым, то есть состоять только из лексического материала сообщения, реакцией на которое он является (*Are you ready? – Ready; Do you always use the same bus to get there? – Always*), и дополненным – включающим в себя еще и другие слова, дополняющие ответ информативно (*Are we going to take another train? – We are going to take a train, if it will not be possible to take a car; I think she sings funny. – She sings funny and her dancing's not all that great either* (23)) или модально (*Have you finished that huge exercise for translation for tomorrow? – Fortunately, finished; – Should we go home or we have time to visit a market? Surely, we have time to visit a market* (23)). Простой тавтологический респонсив может повторять от одного (*What are you doing? Reading? – Reading; Have you received the letter from your aunt? – Received*) или нескольких компонентов фразы (*Is Christmas celebrated in Britain 25-th of December? – 25-th of December; Can you bring me instant coffee and a piece of cake, ok? – Ok, instant coffee and a piece of cake* [22; 28 days]) до целого высказывания (*Nobody is frightened? – Nobody is frightened!; – To extinguish music? – To extinguish music* (22; Home along 1)).

К тавтологическому респонсиву можно отнести также реакцию на высказывание, предоставляющее собеседнику возможные варианты отве-

та: *Would you like the galleries and the exhibitions or the sights? – the sights; – Do you want butter or jam on yours then? – Jam; Would you like smoking or non-smoking car? – Non-smoking.*

Несмотря на то, что тавтологические респонсивные предложения строятся в основном на лексике фраз, реакцией на которые они является, в коммуникативном плане такие конструкции довольно разнообразны. Изучаемые речевые единицы могут давать краткий ответ на вопрос: *Would you like single or return ticket? – Return; Would you like to travel 1st-class or economy? – Economy* (23); выражать согласие или несогласие с собеседником: *Eat it! – I'll eat it; Julia, I will call you tomorrow. – I will call!; It is his idea to increase the fee. – It's not his idea!; показывать нежелание продолжать разговор: Can you advise me some flights if it is nothing to Chicago? – There's nothing to Chicago, New York, Nashville* (22; Home along 1); *Do you have something to tell us about your trip or nothing interesting? – Nothing interesting to say; перепроверять информацию: If you finish with this picture today it's going to be a lot less work. – A lot less work for you!; – You, be quiet! – Be quiet you; выражать отношение говорящему к тому, о чем его спрашивают: Have you finished with the certification of your company? – I have finally finished with this certification!* (22; Ocean's eleven); *Promise to go to school every day and on time! – Every day and on time, if it only makes your life easier!* (22; Home along 2) и т. д.

Рассмотренные нами респонсивные предложения разнообразны как в лексическом, так и функциональном плане. Эти речевые единицы, в том числе и тавтологический респонсив, имеют ряд дифференцирующих признаков, основанных на лексическом наполнении, структуре и коммуникативной установке соответствующих конструкций.

Литература

1. Гуревич В.В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков : [учебное пособие] / В.В. Гуревич. – 2-е изд. – М. : Флинта ; Наука, 2004. – 168 с.
2. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка : [учебник] / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.
3. Истомина Е.А. English Grammar / Е.А. Истомина, А.С. Саакян. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Айрис-пресс, 2007. – 272 с.
4. Левицкий Ю.А. Теоретическая грамматика современного английского языка : [учебное пособие] / Ю.А. Левицкий. – Пермь : Изд-во Пермского ун-та, 2004. – 156 с.
5. Меньшиков И.И. Латентный респонсив в современном русском языке / И.И. Меньшиков // Філологічні науки : збірник наукових праць викладачів факультету / упор. О.І. Панченко. – Дніпропетровськ : Літограф, 2010. – С. 54–56.
6. Меньшиков И.И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И.И. Меньшиков // Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск : Новая идеология, 2012. – С. 85–100.
7. Половинко Е.А. Типы отношений между репликами вопросно-ответных конструкций / Е.А. Половинко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2007. – Вип. 10. – № 4(1). – С. 238–244.
8. Русская грамматика / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1980. – 710 с.
9. Словарь русского языка : в 4-х т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1981–1984. – Т. 2 : К-О. – 1982. – 736 с.
10. Смирницкий А.Н. Синтаксис английского языка / А.Н. Смирницкий. – М. : Высшая школа, 1981. – 288 с.
11. Українська мова : [енциклопедія] / за ред. В.М. Русанівського, О.О. Тараненка. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.

12. Худяков А.А. Теоретическая грамматика английского языка / А.А. Худяков. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 256 с.
13. Crystal D. Cambridge Encyclopedia of the English language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 491 p.
14. Matthews P.H. Oxford Concise Dictionary of Linguistics / P.H. Matthews. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 245 p.
15. Miller J. An introduction to English Syntax / J. Miller. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2002. – 206 p.
16. Quirk R. A university Grammar of English / R. Quirk, S. Greenbaum. – London : Longman, 1973. – 485 p.
17. Redford A. Syntactic Theory and the Structure of English. A Minimalist Approach / A. Redford. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 572 p.
18. Reis M. On sentence type in German. An Enquiry into the relationship between grammar and pragmatics / M. Reis. – Tübingen : University of Tübingen, 1999. – P. 141–157.
19. Shopen T. Language typology and syntactic description / T. Shopen. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 499 p.
20. Trask R.L. A dictionary of grammatical terms in linguistics / R.L. Trask. – Routledge, 1996. – 352 p.
21. Oxford dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oxforddictionaries.com>
22. Английские субтитры к фильмам. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.homeenglish.ru/Subtitles1.htm>.
23. Диалоги на английском языке [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://lengish.com/dialogs>.

ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Проаналізовано багатоаспектне поняття заперечення. Зосереджена увага на різноманітних функціях заперечення на певних мовних рівнях. Зроблено спробу показати багатофункціональну природу заперечення в природній мові. Доведено, що інтерпретація категорії заперечення здійснюється в межах дії сфери заперечення.

Ключові слова: сфера дії заперечення, багатофункціональна природа, природна мова, категорія заперечення.

Татаровская О. В. Традиционные методы исследования отрицания. – Статья.

Проанализировано многоаспектное понятие отрицания. Внимание сосредоточено на разнообразных функциях отрицания на определенных языковых уровнях. Сделана попытка показать многофункциональную природу отрицания в природном языке. Доведено, что интерпретация категории отрицания осуществляется в рамках сферы действия отрицания.

Ключевые слова: сфера действия отрицания, многофункциональная природа, природный язык, категория отрицания.

Tatarovska O. V. Traditional methods of negation research. – Article.

The notion of negation has been analyzed from different angles. The attention has been focused on the different functions of category of negation can perform at the variety of levels. The attempt to show the multifunctional nature of negation in natural language has been made. It has been proved that interpretation of the category of negation is being fulfilled in terms of scope of negation.

Key words: scope of negation, multifunctional nature, natural language, category of negation.

Як відомо, заперечення – поняття багатоаспектне, що й робить його предметом дослідження різних галузей знання (окрім мовознавства, заперечення вивчали в межах філософії, логіки, психології). Ця обставина впливає на інтерпретацію категорії заперечення й у мовознавстві. Розмаїття трактувань пояснюється також і тим, що заперечення проявляється на різних мовних рівнях, об'єднуючи різноманітні за своєю структурою та граматичним статусом мовні засоби. Термін «заперечення» застосовується до явищ, відокремлених та водночас об'єднаних за різними критеріями, які лише частково збігаються за діапазоном [22, 56–64]. На різних етапах розвитку мовознавства, залежно від напрямку дослідження та галузі науки, підходи до проблеми заперечення та його визначення різнилися. Відповідно, змінювалися методи дослідження та способи опису мовного явища.

Вираження та інтерпретація заперечення в природній мові тривалий час цікавили філософів, логіків та лінгвістів. Праця Л. Горна «*A natural history of negation*» (1989 р.) починається з твердження, що всі людські системи комунікації мають певну репрезентацію заперечення. Жодна система комунікації тварин не містить заперечних тверджень, тому не може мати засобів для вираження правди, брехні, іронії, незгоди чи протиріч. Л. Горн стверджує, що, незважаючи на простоту пропозиційної логіки, форма та функція заперечних тверджень у звичайній мові є далекими від прозорості та простоти. Абсолютна симетрія між афірмативною та негативною пропозицією в логіці не відображається відносною симетричністю в структурі мови та її узусі [14, 2–10].

В універсальних граматиках минулого (19 ст.) зустрічаються типові класифікації носіїв заперечення (*Negationsträger*). Наприклад, англійське *not* відносять до рубрики «атрибути строгого поряд-

ку», що фактично відповідає класу прислівників. *No one* (поруч із *this, that, any, other, some, all*) відносять до категорії займенникових артиклів (*Pronominal Articles*). Згідно з концепцією загальної граматики слова-заперечення В. Вельте відносять до розряду прислівників [19, 73].

Психолінгвістика й заперечення. Заперечення почали досліджувати представники різних напрямів лінгвістики, що у свою чергу мало вплив на характеристику цієї мовної категорії. Своєрідне тлумачення заперечення отримало в працях психолінгвістів. В. Вундт, наприклад, підкреслював, що заперечення – це не лише чисто логічне явище, а також і носій оціночного почуття [19, 70–92]. На певний зв'язок заперечення з ефектністю вказував і Ф. Бруно. Власне емоційний наголос на повнозначному слові, яке виконувало функцію підсилення заперечення, призводив до того, що таке слово саме ставало запереченням речення. Вчений зауважував, що афект, емоційне заперечення стало основою подвійного заперечення (*doppelte Negation*), яке є нормою для слов'янських та романських мов, проте було втрачене германськими [4, 78]. Перехід останніх (за винятком певних діалектів) виключно до мононегативної структури однопредикатного речення Ф. Бруно пояснював висунанням на передній план логічного начала. Мононегативна конструкція набуває широкого розповсюдження, охоплюючи й емоційні утворення. З появою книгодрукування вона підтримується письмом, призводячи поступово до витіснення з ужитку полінегативної конструкції (множинного заперечення). На думку Ф. Бруно, про емоційність заперечення свідчить і те, що воно є складовою частиною афективного мовлення. Вчений вважав, що на це вказує й етимологія деяких заперечних часток. Так, в окремих мовах до таких одиниць відносимо примітивні

вигуки зі значенням відразі, які на пізнішому етапі розвитку мови отримали значення незгоди чи відкидання певної думки як неприйнятної [4, 78].

У різний час проблема класифікації заперечення, крім В. Вундта, Ф. Бруно, цікавила й інших представників психолінгвістики. Попередник Ф. Бруно В. Гіннекен визначив заперечення як вираження почуттів спротиву [19, 199–205]. Вже пізніше в 70-х рр. вивченню цієї категорії присвячено нові роботи психолінгвістичного напрямку, зокрема книгу Б. де Буасон-Бардье [8] та монографічне дослідження Н. Бакрі [7], які відкрили нову сторінку у вивченні функціонального заперечення. З кінця 50-х рр. минулого століття здійснюються спроби дослідження заперечення з позиції нових лінгвістичних методів, до яких відносимо *структурні методи*. Водночас у світ виходять праці, у яких засоби вираження заперечення аналізуються з позиції *традиційного емпіризму*. У 60-х та 70-х рр. вчені (Н. Булах, Н. Озерова, Д. Гаантон) публікують розвідки, які продовжують традиції 30-х рр. [1; 3; 12].

Структурна лінгвістика. У роботах першого напрямку структуралістів *таксономічної структуралістики* заперечення не виділяли окремим предметом дослідження. Пізніше, особливо з розповсюдженням *трансформаційної та генеративної граматики*, дослідники все частіше зверталися до заперечення та заперечного висловлення. Із представників таксономічної структурної граматики певне місце аналізу слів із заперечним значенням відводить Ч. Фріз. Відкидаючи традиційну граматику, метою мовного аналізу він вважає граматичний опис, тобто інвентаризацію та систематизацію мовних засобів і можливостей, що дозволяють виражати структурне значення й значення заперечення. Тобто, за Ч. Фрізом, значення можна вивести із синтаксичної структури [5, 45].

Тут центральне місце займає дистрибуція. М. Херріс, наприклад, визначає дистрибуцію того чи іншого елемента як щось загальне, що міститься у всіх оточеннях, у яких він проявляється, тобто як суму всіх (різноманітних) позицій (чи виявів) елемента в співвідношенні з появою інших елементів [15, 15]. Причому мовні елементи класифікують не на основі їхніх значень, а на основі їхнього оточення, позиції, розподілу й контексту. Таким чином, дистрибуція елемента – це сума усіх контекстів, у яких він може з'явитися, на відміну від тих, у яких він не може з'явитися [15, 41–42].

Базуючись на припущеннях, висунутих Г. Гельбігом, про те, що всі структурні знаки є формальними позначеннями, які можна описати термінами чітко визначених форм, кореляцією цих форм та порядком їхнього розташування, що формальні знаки структурних значень діють у системі, Ч. Фріз пропонує нову класифікацію граматичних класів слів, поділяючи слова англійської мови на

чотири класи (1. Імена, 2. Дієслово, 3. Прикметник, 4. Прислівники) із численними підкласами. Розглядаючи слова заперечення з точки зору дистрибуційних класів, виділених на основі тестової рами, Ч. Фріз відносить їх частково до класу 1, частково до класу 4 – до групи «Функціональні слова». До класу 1 вчений відносить слова на зразок *nobody, no one, none та nothing*, оскільки всі вони в канві тесті мають здатність замінити собою слова, належні до певного класу.

У межах класу 4 заперечні слова за своїми функціональними особливостями поділяються на п'ять підкласів із виділених п'ятнадцяти:

1) *no* належить до групи А, перебуваючи у вільній дистрибуції зі словами на зразок: *the, her, every*;

2) *not* – саме по собі складає групу С;

3) *no* також співвідноситься з елементами підкласу D: *still, much*;

4) *not, nor* поруч із такими лексичними одиницями, як *and, or, but, rather than* (згідно з термінологією традиційної граматики це сполучники й сполучні слова), формують групу Е;

5) потенційно самостійний елемент *no* разом з афірмативною відповіддю-реченням *yes* складає групу L.

Варто зауважити, що *not* є складовим елементом двох різних підкласів (С та Е), а *no* – навіть трьох підкласів (А, D, L) у межах класу 4. Проте Ч. Фріз вбачає в цьому певне протиріччя. Власне кажучи, увесь зміст *таксономічного структуралізму* полягає в тому, щоб визначити різноманітні значення та поліфункціональність, котра виявляється в різниці форм та дистрибуції. Можемо стверджувати, погоджуючись із В. Вельте, що заперечення в межах таксономічного структуралізму тільки такою мірою належить до релевантних мовних явищ, якою воно виступає у відомих синтаксичних позиціях у певних поверхневих структурах [19, 81]. Фактично мета таксономічних пошуків зводиться до встановлення дистрибуційних класів.

Г. Штікель та В. Вельте в цитованій вище роботі вказують на недосконалість запропонованого Ч. Фрізом аналізу. Зокрема, ідеться про деяку неповноцінність запропонованих моделей аналізу, що доволі часто зумовлюється довільністю корпусу, обраного для дослідження. Виникає запитання, чому в одних випадках дозволяється синонімія між словом, створеним за допомогою заперечного префікса, і заперечним предикатом, а в інших – ні. З іншого боку, у роботах згаданих вчених немає жодної інформації стосовно граматичного/неграматичного змісту речень, їхньої структурної схожості, двозначності тощо [5, 98].

За граматику Ч. Фріза, усі слова, які займають одне й те ж місце в тій же моделі довільно вибраного вжитку, належать до однієї частини мови. Про недоліки запропонованого Ч. Фрізом мето-

ду виявлення формальних класів слів (зокрема слів – носіїв заперечення) за допомогою тестової рамки свідчить і той факт, що слова, які він відносить до одного класу, не займають ту ж позицію в реченнях [5, 63–66].

У першій фазі *трансформаційної генеративної граматики* заперечне речення в англійській мові розглядалося як результат факультативної трансформації: елемент заперечення *not* вводиться в речення при модальному чи допоміжному дієслові. За відсутності таких дієслів введення заперечної частки (носія заперечення) у речення вимагає низки перетворень, пов'язаних із перенесенням дієслівних ознак із головного дієслова *to do*, яке в таких випадках обов'язково супроводжує заперечення. Таким чином, утворення заперечного речення, згідно з концепцією трансформаційної генеративної граматики поруч із факультативною, вимагає також обов'язкової трансформації. Наприклад, Н. Хомський для опису та уточнення граматичних форм заперечення використовує три граматичні трансформації, з яких одна факультативна, пов'язана із зміною змісту речення (правило *NOT PLACEMENT*), та дві обов'язкові, що не стосуються зміни змісту, проте такі, які змінюють форму речення (правила: *AFFIX HAPPING* та *DO-SUPPORT*) [10, 87].

Запропоновані Н. Хомським трансформаційні правила, пов'язані з перетворенням афірмативного речення в негативне (заперечне), викликають заперечення в дослідників. Ж. Фонтен (J. Fontaine), зокрема, підкреслив, що ідея заперечення, виражена негативною часткою, із точки зору мовознавства виглядає дещо штучною. Основним, на думку Ж. Фонтена, є те, що афірмативність та негативність не знаходяться в ієрархічному співвідношенні [11, 208–231]. У свою чергу Р. Ліз зауважує, що позитивне та негативне речення (два ядерних речення) представлені у формі загальної основи, а заперечення неможливо передати простим трансформаційним правилом [19, 69]. Згодом Р. Ліз пропонує новий підхід до оцінки співвідношення між негативним та афірмативним висловлюваннями, за яким носій заперечення *not* пов'язується зі зміною структури речення та викликає обов'язкову трансформацію, пов'язану з поверхневою позицією заперечення.

Своєрідну інтерпретацію заперечення в межах трансформаційної граматики запропонував Е. Кліма. Основною тезою його праць є те, що різноманітні поверхнево-структурні носії заперечення (заперечні частки, займенники, префікси, дієслова із заперечним значенням та інші) можна описати тим самим абстрактним синтаксично вмотивованим негативним конституентом глибинної структури *-neg*. Різні негативні речення в поверхневій структурі формуються від загального, що знаходиться в основі абстрактного негативного

конституента *-neg*. Різноманіття поверхневої позиції (як форми) носія заперечення є наслідком різних трансформаційних процесів. На думку Е. Кліма, *-neg* має здатність до «пересування» в реченні та поєднується з різними його елементами, притягуючи до себе насамперед квантативи (слова із семою кількості) [17, 246–266]. Е. Кліма вважає заперечення подібним до дієслова категоріальним символом, який виражає граматичні категорії, а не функціональні поняття. Базуючись на положеннях Н. Хомського, символи як граматичні категорії можемо розглядати як складні символи, оскільки кожен із них є комплексом специфічних синтаксичних рис. Е. Кліма вважає, що *-neg* варто відносити або до складних символів, або до компонентів такого складного символу, як «*I*». Із точки зору Е. Кліма, таке твердження є поясненням того, що речення з дієсловами на зразок «сумніватися», «спростовувати» поводяться як негативні [17, 310]. Погляди Е. Кліма поділяють багато вчених. Н. Бакрі вважає необґрунтованим зведення всіх можливих випадків мовного заперечення до одного абстрактного заперечення хоча б тому, що типи заперечення є неоднорідними [7, 35–36].

Е. Кліма приділяє багато уваги проблемі семантики заперечення, виділенню сфери його дії в реченні, а також тому, чи стосується воно всього речення (утворює загально-заперечне речення згідно з традиційною термінологією) або тільки певного його компонента (утворює заперечення однієї із частин речення за тією ж термінологією). Суть розробленого Е. Кліма способу полягає в перевірці семантико-граматичної синонімічності речень шляхом додавання до однієї й тієї ж конструкції заперечних сполучникових елементів англійської мови (найчастіше на зразок *neither; not even*). Структурна адекватність подібних речень повинна стверджуватися допустимістю приєднання однієї й тієї ж конструкції відповідно до сполучникового елемента. Якщо семантичне додавання є неприпустимим, можемо зробити висновок, що заперечення виявляється по-різному у двох реченнях, які, здавалося б, є однаковими за структурою [17, 315].

Вдаючись до методу дистрибуції, Е. Кліма за допомогою тестів намагається довести, що заперечна частка *not* належить до того ж парадигматичного класу, що й прислівники на зразок англійських *never; hardly, scarcely, rarely, seldom, barely, little*, які у стверджувальних реченнях протистоять *so, always, almost, usually, sure(ly), frequently, commonly, often, probably, fortunately* та іншим [12, 254].

Уточнити деякі положення Е. Кліма намагається Р. Джекендофф у праці «*An Interpretive Theory of Negation*». На відміну від Е. Кліма, який будує свою концепцію заперечення на синтаксичній основі, Р. Джекендофф в інтерпретації заперечення пропонує керуватися семантичними принципами. Своє завдання він вбачає в тому, щоб дещо роз-

ширити запропоновані Е. Кліма положення щодо розподілу заперечних структур у межах речення. Зокрема, ідеться про заперечення дієслівної фрази (*VP-neg*), яку Е. Кліма не відділяє від загального заперечення речення (Е. Кліма). Р. Джекендофф вважає, що в процесі аналізу можна відмовитися від постулату Дж. Катца та П. Постала, згідно з яким трансформація не передбачає зміни змісту конструкції, котру трансформують. У його роботі пропонуються також нові семантико-інтерпретаційні правила, які стосуються не глибинної, а поверхневої структури [15, 218]. Для розмежування заперечення речення від заперечення його конститuenta (складової частини речення) замість опозитивної фрази зі сполучниковими елементами *not even, and neither*, котру запропонував Е. Кліма, Р. Джекендофф вважає можливим застосувати для цього семантичний тест «Невірним є те, що» («*It is not so that*»), широко використовуваній у логіці. Отже, речення ($X - neg - Y$) є прикладом заперечного речення, якщо можливим є такий перефраз: *It is not so that* ($X - Y$) [15, 218].

Вивчаючи сферу дії заперечення в реченні, Р. Джекендофф для розмежування двох речень, що містять квантифікатор та відрізняються тільки за місцем розташування маркера заперечення (*Not many arrows hit the target* та *Many arrows didn't hit the target*), вважає необхідним враховувати не тільки глибинну структуру, а й структуру поверхневу. Це необхідно для того, щоб узяти до уваги місце в реченні заперечної частки. Схожі речення, за Р. Джекендоффом, мають спільну глибинну структуру. Це знаходить підтвердження й у тому, що в пасиві ці два речення збігаються: *The target wasn't hit by many arrows* [15, 218]. На думку Р. Джекендоффа, сфера дії заперечення в реченні повинна виявлятися не з позиції синтаксису, а з позиції семантики. Він пропонує докорінно переглянути правило *INDEF – INCORPORATION* (притягіння заперечення індетермінантами), замінивши його правилом *some/any* (згідно з яким індетермінанти в аффірмативних реченнях замінюються відповідними індефінітами).¹ Р. Джекендофф вбачає в таких змінах радше застосування лексичного правила, аніж просту трансформацію.

У свою чергу В. Вельте заперечує запропоноване Р. Джекендоффом правило *some/any*, наводячи приклади, у яких такі квантифікативні слова в заперечному реченні знаходяться, на перший погляд, у відносинах вільної дистрибуції [19, 110–111]. Проте слова-квантифікатори в підрядних реченнях, залежних від заперечних, поведуться по-іншому, ніж у самому заперечному реченні.

У зв'язку із цим доречним є зауваження П. Атталь щодо розмежування типів заперечення, зокрема, заперечення речення та заперечення його

компонента. Враховуючи внесок Р. Джекендоффа у цю галузь дослідження, П. Атталь стверджує, що важко виробити послідовний семантичний критерій для виявлення різних типів заперечних структур [6, 110].

Свою позицію стосовно поверхневої структури також переглядає Н. Хомський в праці «*Deep Structure, Surface Structure and Semantic Interpretation*» 1971 р. [10]. Обґрунтовуючи свою точку зору, Н. Хомський оперує такими категоріями, як супрасегментація, фокус, пресупозиція, вивчає співвідношення сфери дії заперечення й квантативних слів тощо. Переорієнтація теоретичних положень трансформаційної граматики Н. Хомського значною мірою пов'язана з інтерпретацією мовного заперечення. Дослідник припускає, що для правильної інтерпретації окремих речень недостатньо розглядати їх тільки на рівні глибинної структури, а потрібно звернутися до різних аспектів їхньої поверхневої реалізації. На думку Н. Хомського, семантична форма (зміст) речення визначається глибинною структурою. Водночас варто враховувати й деякі аспекти поверхневої структури. Проте вже в іншій праці «*Reflection of Language*» автор стверджує, що поверхнева структура є визначальною в інтерпретації змісту речення в деяких випадках, наприклад, коли висловлення, які збігаються за своїм лексико-граматичним складом, мають одну загальну структуру, проте різняться між собою за змістом, зумовленим відмінностями інтонаційної структури, а також різними пресупозиціями. Для вірної інтерпретації двозначних заперечних речень Н. Хомський вважає необхідним керуватися фразою, на яку не падає наголос [10, 27].

Отже, заперечення є одним із центральних ключових понять, що використовується в різних галузях знання: філософії, формальній і математичній логіці, мовознавстві. Сутність логічного заперечення, яке розглядається як член опозиції *заперечення – твердження*, не можна досягнути без звернення до фактів реальної дійсності. Заперечення та твердження розуміємо як дві взаємовиключні та взаємопроникаючі протилежності, діалектична єдність яких виявляється й у мові, при цьому граматичне заперечення може взаємодіяти й з іншими мовними явищами.

Вивчення логічного заперечення надзвичайно важливе для мовознавців, оскільки зрештою воно є основою для граматичного заперечення. Логічні формули допомагають виявити стрижень мовного явища та знайти змістові інваріанти, необхідні для перетворення висловлень. З іншого боку, не можна забувати й про те, що поняття заперечення, як і багато інших понять, було запозичене логікою з лінгвістики. Поняття заперечення

¹ Терміни індетермінанти та індефініти використовує П. Атталь для розмежування неозначених займенників та прислівників в аффірмативних та негативних реченнях, відповідно [1, 104].

в логіці предикатів та операція заперечення в логіці висловлень виявляють залежність від мовного явища заперечення. Заперечення як особливе мовне явище неможливо цілковито звести до логічного заперечення. Відмінності між логічним та граматичним запереченням узгоджуються з вченням про мовні значення, притаманні кожній мові, та складають її самобутність і специфіку. Ось чому кожна мова характеризується своїми значеннями, які мають певний зміст. Проте цей зміст не у всіх основних рисах збігається зі змістом логічних категорій.

У статті запропоновано огляд різних підходів до тлумачення проблеми заперечення на певних етапах розвитку мовознавства та його вираження в природній мові. Важливим є розуміння феномену заперечення в універсальних граматиках минулого, а також вплив представників різних напрямів лінгвістики на характеристику заперечення.

У різний час проблема класифікації заперечення англійської мови цікавила представників трансформаційної генеративної граматики, вчених-структуралістів, традиціоналістів та ін. На сучасному етапі розвитку науки про мову важливим питанням є розуміння категорії заперечення в межах сфери дії заперечення (*Scope of Negation*). Також в останні десятиріччя зростає інтерес до заперечення, а з ним – і кількість досліджень із цього питання в англійській мові в діячій. Існує окремий напрям дослідження заперечних конструкцій певних авторів чи певних творів у традиційній англійській літературі. Важливим є те, що сучасні дослідження у сфері негачії стосуються, зокрема, діалектів англійської мови.

Отже, хоча явище заперечення було детально вивчене у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві на різних етапах розвитку мовної науки, але воно потребує подальшого дослідження.

Література

1. Булах Н.А. Средства отрицания в немецком литературном языке / Н.А. Булах // Ученые записки Ярославского педагогического института. – 1962. – Вып. 57. – С. 334.
2. Гетманова А.Д. Отрицание в системе формальной логики / А.Д. Гетманова. – М. : МГПИ, 1972. – 139 с.
3. Озерова Н.Г. Средства выражения отрицания в русском и украинском языках / Н.Г. Озерова. – К. : Наукова думка, 1978. – 118 с.
4. Твардовський К. Уявлення й поняття / К. Твардовський // Філософія. – Львів : [б. в.], 1898. – 132 с.
5. Фриз Ч. «Школа» Блумфилда / Ч. Фриз // Новое в лингвистике. – 1965. – Вып. 4. – 21 с.
6. Attal P. Grammaire et usage de l'anglais / P. Attal. – Paris : Duculot, 1987. – 239 p.
7. Bacri N. Fonctionnement de la négation: Etude psycholinguistique d'un problème d'énonciation / N. Bacri. – Paris : EHESS, 1995. – 196 p.
8. Boysson-Bardies B. Negation et performance linguistique (Connaissance et langage) / B. Boysson-Bardies. – Paris : Mouton, 1976. – 134 p.
9. Brunot F. Precis de la grammaire historique de la langue française / F. Brunot. – Paris : Masson, 1949. – 641 p.
10. Chomsky N. Knowledge of Language / N. Chomsky. – New York : Praeger, 1986. – 307 p.
11. Fontaine J.A. Potebnja, figure de la linguistique russe du XIXe siècle / J.A. Fontaine // Histoire Épistémologie Langage. Fasc. 2 : Une familière étrangeté : La linguistique russe et soviétique. – 1995. – Vol. 17. – P. 95–111.
12. Gaatone D. Étude descriptive du système de la négation en français contemporain / D. Gaatone. – Geneva : Librairie Droz, 1971. – 101 p.
13. Harris R.A. The Linguistics Wars / R.A. Harris. – New York : Oxford Univ. Press, 1995. – P. 368.
14. Horn L. A natural history of negation / L. Horn. – London ; Chicago : University of Chicago Press, 1989. – 684 p.
15. Jackendoff R. An interpretive theory of negation / R. Jackendoff // Foundations of language. – 1969. – № 5. – P. 218–241.
16. Jackendoff R. Quantifiers in English / R. Jackendoff // Foundations of language. – 1968. – № 4. – P. 422–442.
17. Klima E.S. Negation in English / E.S. Klima, J.A. Fodor, J.J. Katz // The structure of language. – Englewood Hills : Prentice Hall, 1964. – P. 246–323.
18. Lasnik H. The who/whom puzzle : On the preservation of an archaic feature / H. Lasnik, N. Sobin // Natural Language and Linguistic Theory. – 2000. – № 18. – P. 343–371.
19. Lees R. The Basis of Glottochronology. Language / R. Lees. – New York : Walter de Gruyter, 1953. – 29 p.
20. Seiler H. Possession as an Operational Dimension of Language (LUS 2) / H. Seiler. – Tübingen : Narr, 1983. – 267 p.
21. Stickel G. Untersuchungen zur Negation im heutigen Deutsch / G. Stickel. – Braunschweig : Vieweg, 1970. – 242 s.
22. Tottie G. Where do negative sentences come from? / G. Tottie // Studia linguistica. – 1982. – № 36. – P. 88–105.

Томчаковский А. Г.

ВИЗУАЛИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИИ В ПОЛИКОДОВОЙ СТАТЬЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО УЧЕБНОГО ТОЛКОВОГО СЛОВАРЯ

В исследовании проанализирована лексикографическая статья учебного словаря английского языка как поликодовый коммуникативный феномен, сущность которого состоит в двойном кодировании лексикографической информации средствами символического и иконического кодов. Изучена конфигурация информационного потенциала поликодовых статей, проанализированы причины варьирования в сторону уменьшения или увеличения объема информации в пиктографической части, по сравнению с вербальной.

Ключевые слова: лексикографическая статья, лемма, кодирование информации, языковой код, пиктографический код.

Томчаковский О. Г. Візуалізація інформації в полікодовій статті англomовного учбового тлумачного словника. – Стаття.

У дослідженні проаналізовано лексикографічну статтю навчального словника англійської мови як полікодовий комунікативний феномен, сутність якого полягає в подвійному кодуванні лексикографічної інформації засобами символічного та іконічного кодів. Вивчено конфігурацію інформаційного потенціалу полікодової статті, проаналізовано причини варіювання у бік зменшення чи збільшення обсягів інформації в піктографічній складовій частині, порівняно з вербальною.

Ключові слова: лексикографічна стаття, лема, кодування інформації, мовний код, піктографічний код.

Tomchakovsky A. G. Information visualization in polycode entry of English explanatory dictionary for learners). – Article.

The paper studies lexicographical entry of the English language learner's dictionary as a polycode communicative phenomenon, the essence of which consists in double encoding of lexicographical information by means of symbolic and iconic codes. The thesis also analyzes the configuration of polycode entry informational potential, the reasons for variation in terms of increasing / decreasing of the information volume in the iconic constituent in comparison with the verbal one.

Key words: lexicographical entry, lemma, information encoding, language code, iconic code.

Актуальность исследования определяется тем, что оно посвящено проблемам семиозиса в англоязычной лексикографии и проясняет механизм двойного кодирования сообщения (вербально и пиктографически) как способ оптимизации восприятия, обработки и запоминания информации пользователем учебного толкового словаря.

Анализ исследований данной проблемы в области теоретической лексикографии показал, что большинство зарубежных и отечественных лексикографов [2; с. 5–10] рассматривают словарную статью толкового словаря как сугубо вербальный способ репрезентации информации, игнорируя тем самым информационный потенциал пиктографической части поликодовой статьи.

Исследование посвящено детальному изучению собственно иконического сообщения, входящего в единое коммуникативное целое поликодовой словарной статьи в рамках учебного толкового словаря английского языка. Предыдущие публикации [3; 4] показали, сколь значительна роль пиктографического сопровождения вербальной части статьи для увеличения суммарного информационного потенциала статьи. Основной целью данного исследования является изучение механизма функционирования пиктограммы, обеспечивающего адекватную передачу информации.

Поликодовая словарная статья как коммуникативный феномен представляет собою единство вербального компонента (леммы, ее дефиниций, грамматической, фонетической, стилиевой характеристик, речевых примеров) и визуального ком-

понента (пиктограммы, визуализирующей информацию, которая выражена в дефиниции).

Различие кодов, которые задействованы в поликодовой статье, проявляется, в частности, в дискретности и линейности расположения знаков в вербальном сообщении VS холистичности пиктографического сообщения. Пространственные параметры этого сообщения играют важную роль в его адекватном восприятии читателем. Пиктограмма во многих случаях занимает часть одной из двух колонок текста и таким образом встроена в графический массив всей страницы словаря, а значит, имеет жесткую привязку к осям «верх – низ» и «лево – право». Предъявляемый читателю рисунок/схема в некоторых случаях теряет смысл, если ее гипотетически лишит такой «привязки».

К примеру, статья **horizontal** в словаре (14) содержит изображение горизонтальной линии, а также включает информационные расширители в виде вертикальной и диагонально расположенной линий (подписи-бирки под линиями: *horizontal*, *vertical*, *diagonal*). Наглядность этой пиктограммы исчезает, если рисунок повернуть на 45° или 90°. Дефиниция леммы поясняет: «*horizontal is straight and parallel to the ground*». Если воспользоваться биркой *vertical* как гипертекстовой ссылкой, то прочитаем дефиницию: *standing, pointing straight up*. Дефиниционные признаки *parallel to the ground* и *straight up* визуализируются на схеме только в случае совпадения координатных осей наблюдателя и рисунка, иными словами, *верх* и *низ* (уровень горизонта) должны быть идентичными у того, кто смотрит, и у того, что изображено.

Важным условием адекватного восприятия пиктографического сообщения в поликодовой статье в некоторых случаях выступает масштабирование изображенного референта. Иногда предполагаемая у читателя фоновая информация о размерах референта столь надежна, что вопрос масштаба изображения отходит на задний план. К примеру, рисунки *кота* и *рыбы* в полиобъектной пиктографической иллюстрации статьи **animal world** (15) абсолютно совпадают по размерам, а рисунки *крокодила* и *жабы* в статье **animal** (14) почти одинаковы. Масштабирование изображения избыточно, так как несопоставимость размеров этих референтов абсолютно очевидна. Однако, изображая нечто кардинально отличное по размерам от среднего стандарта, иллюстратор прибегает к специальным иконическим приемам. В иллюстрации к **animal world** *блоха* (*flea*) и *клец* (*tick*) изображаются таким образом, будто их рассматривают через увеличительное стекло, то есть *иконическими средствами* передается информация о крайне малых размерах референта.

Одним из сложнейших заданий, стоящих перед пиктографической составляющей поликодовой статьи, является преодоление противоречия между *статичностью* пиктограммы и *динамичностью* иллюстрируемого референта. В этих случаях иллюстраторы прибегают к различным изобразительным способам решения проблемы. Одно из решений уходит корнями в законы средневековой живописи, когда в едином визуальном поле изображались несколько стадий одной и той же ситуации. Так, пиктограмма в (14) к поликодовой статье **catch** иллюстрирует значение леммы «*to stop and hold smth that is moving through the air, especially an object that someone throws*» с помощью изображения трех фаз номинируемого процесса: по порядку слева направо: 1) мальчик, отклонившись назад, протягивает руки к летящему мячику; 2) мальчик, стоящий прямо, протягивает руки к мячику, который почти что возле его рук; 3) мальчик, наклонившись вперед, держит в руках мячик. Сравнивая дефиницию и пиктограмму этой статьи, видим, что третий (последний) рисунок иконически кодирует дефиниционный признак *stop and hold smth*, а первые два рисунка фиксируют дефиниционный признак *smth is moving through the air*. Адекватное прочтение пиктограммы возможно только слева направо.

Этот же принцип чтения – слева направо + сверху вниз – должен реализовываться при чтении пиктограмм, кодирующих процесс, который складывается из нескольких фаз. Так, лемма **make up** имеет следующую дефиницию: «*to become friendly with someone again after an argument*». Пиктограмма к этой семеме – это прямоугольное пространство рисунка, по диагонали (с левого нижнего в правый верхний угол) разделенное на две картинки.

Левая верхняя изображает, **что было**: на рисунке мужчина и женщина, сердито отвернувшиеся друг от друга – так визуализируется предшествующая стадия номинируемого процесса (дефиниционный признак *an argument*). Правая нижняя картинка показывает, **что стало**: эти же мужчина и женщина улыбаются и жмут друг другу руки – визуализация последующей стадии (дефиниционный признак *become friendly after...*).

Фазовость номинируемого феномена может отражать некое состояние плюс то, что ему *предшествовало* (см. пример, приведенный выше **make up**), а может, напротив, дополнительно изображать *последующую фазу* развития. Такое наблюдаем в поликодовой статье **embryo** (14). Дефиниция первой семемы такова: «*an animal or human before it is born, when it is beginning to develop and grow*». Пиктограмму следует читать сверху вниз: в верхней части схематически изображен *эмбрион* в матке (подпись-бирка гласит: *embryo*), от этого рисунка стрелка направляет взгляд читателя вниз, к рисунку, схематически изображающему матку и почти сформированный *плод* человека, многочисленные подписи-бирки поясняют, что есть что на схеме: *foetus, placenta, umbilical cord, uterus etc*. Вторая, нижняя, часть схемы-пиктограммы отражает фазу развития, которая наступит **после** фазы *эмбриона*, которая собственно вербализована в дефиниционном признаке *when it is beginning to develop and grow*.

Обращает на себя внимание тот факт, что принцип корректного чтения пиктографических сообщений в анализируемых поликодовых текстах повторяет принцип чтения вербальных текстов, написанных латиницей или кириллицей, а именно слева направо и сверху вниз. Тексты, написанные на арабском или иврите, вероятно, сопровождалась бы другой компоновкой иллюстративного материала.

Фазовость номинируемого процесса иногда имеет не линейный, а циклический, замкнутый характер. В этом случае и рисунок изображает фазы в виде картинок, объединенных стрелками в замкнутую окружность. Ярким примером служит статья **metamorphosis** (13): «*a process in which a young insect, frog etc changes into another stage in its development*». Пиктограмма представляет собой 4 изображения различных фаз преобразования *яиц* (*eggs*) в *личинку* (*larva*), потом в *куколку* (*pupa*), потом в *бабочку* (*butterfly*), которая откладывает *яйца* (*eggs*), и цикл продолжается бесконечно. Все рисунки объединены стрелками, ведущими от предыдущей фазы преобразования к следующей. Порядок следования фаз «по часовой стрелке».

Динамизм как характеристика объекта номинации в поликодовой статье может быть двух разновидностей. Это может быть смена фаз существования референта (*динамика во времени*) и смена местоположения референта (*динамика в*

пространстве). И то, и другое явление трудно воспроизводимо статичным рисунком. Однако в некоторых случаях именно динамика во времени и/или пространстве составляют суть феномена, дефинируемого в статье. Пиктография выходит из затруднения с помощью фазовости рисунков (о чем шла речь выше) и с помощью сугубо пиктографических приемов.

Сочетание того и другого наблюдаем в поликодовой статье **oxbow**. Дефиниция поясняет значение этой лексемы: «*a bend in a river that almost forms a full circle; a lake that forms when the bend is separated from the river*». Пиктограмма состоит из двух рисунков: слева рисунок реки, чье русло делает почти замкнутую петлю. Течение воды в реке условно изображается стрелками по ходу русла. Справа рисунок более позднего состояния этого же участка ландшафта: река спрямила русло, и по ней течет вода, минуя изогнутый участок (о течении свидетельствуют стрелки), а петля старого русла образовала озеро со стоячей водой (на рисунке стрелок нет). Таким образом, пиктограмма фиксирует фазовую динамику существования объекта во **времени** (как было, как стало) и динамику существования объекта в **пространстве** (вода течет, то есть движется с одного места в другое).

Изобразительными приемами, сигнализирующими о пространственной динамике номинируемого явления, служат условные отчеркивания, якобы показывающие траекторию движения предмета. Например, статья **ricochet** дефинирует лексему «*to hit a surface and come off it fast at a different angle*», а пиктограмма изображает футболиста, огорченного тем, что мяч, посланный в ворота, срикошетил от стойки ворот. Отчеркивания условно показывают траекторию полета мяча к стойке и от нее в сторону.

Использование условных отчеркиваний или их отсутствие может служить смысловоразличительным признаком, дифференцирующим похожие действия. Статья **bend** иллюстрирует две семемы: «*to become curved or folded and not straight* и *to lean forward and downwards, or to move the top part of your body forward and downwards*». Полиобъектная пиктограмма изображает силача, который сгибает металлический прут (бирка **bend**); девочку, нагнувшуюся, чтобы подобрать цветок, лежащий на земле (бирка **bend down**); скрипача, кланяющегося после выступления (**bow**); офисного работника сгорбившегося за столом над грудой бумаг (**hunch**). Первые три рисунка включают отчеркивания возле фигур людей, которые *двигаются*: кланяются, наклоняются, двигают руками (**bow**; **bend down**, **bend**). Последний рисунок не имеет отчеркиваний – знак застывшей, *неподвижной* позы (**hunch**).

Велика роль пиктографических приемов изображения движения в поликодовых статьях с леммами-глаголами движения. Например, словарь

(14) дефинирует лемму **dash off**, выделяя в ее значении признак *скорость*, *внезапность*: «*to leave quickly or suddenly because you are in a hurry*». Пиктограмма изображает стремительно убегающего от закрытой двери человека, на бегу надевающего пальто. О скорости его движения свидетельствует целый ряд изобразительных деталей: поза человека, отчеркивания вокруг его ног, рук, позади его фигуры, развевающиеся на бегу волосы, галстук и пола пальто. Читатель воспринимает эту пиктограмму комплексно как изобразительный эквивалент выражения *неслись сломя голову*.

Любопытно проанализировать поликодовую статью **wind** (12), в которой дефиниция и пиктограмма несколько расходятся в масштабах трактовки такого атмосферного явления, как *ветер*. Дефиниция такова: «*a current of air that is moving across the earth's surface*», то есть *ветер* трактуется как планетарное явление. Пиктограмма же предлагает жанровую сценку: наперекор сильному встречному ветру идет мужчина, ветер срывает с его головы шляпу. О движении воздуха (*air that is moving*) анализируют условные волнистые линии через весь рисунок, наклон тела человека, преодолевающего встречный поток воздуха, развевающиеся полы пальто идущего и, наконец, классическая деталь – улетающая с головы шляпа. Причем на рисунке изображена собственно шляпа, уже слетевшая с головы, и два *силуэтных изображения* шляпы в двух предыдущих фазах ее движения: чуть отделившаяся от головы и улетающая все дальше. В итоге пиктограмма, условно передавая движение предмета, изображает его трижды.

В некоторых случаях для улучшения пиктографической экспликации лексической семантики толкуемого слова иллюстратор визуализирует *причинно-следственные связи* между событиями и объектами. К примеру, словарь в поликодовой статье **flat** (15) дефинирует одну из семем прилагательного **flat** в сочетании с существительным **tyre**: «*not containing air; usually because of a hole*». Значение словосочетания *спущенная шина* иллюстрируется жанровой картинкой: водитель озадаченно рассматривает автомобиль, у которого только что спустилось колесо. Шина не имеет круглой формы, из дырки выходит воздух (пучок черточек), а позади автомобиля на дороге торчит гвоздь. Легенда пиктограммы – *a flat tyre*. Рисунок визуализирует *теперешнее* положение дел и *причину*, которая *недавно* привела к нему.

Еще один словарь (11) содержит поликодовую статью **stump**, в которой поясняет значение существительного **stump**: «*the part of smth such as tree, tooth, arm or leg which is left after most of it has been removed*». Пиктограмма с легендой **stump** изображает *пенек дерева* и лежащий на переднем плане *топор*. Срубленного дерева на рисунке нет, показан лишь инструмент, которым оно было срубле-

но, и результат этого действия, то есть визуализирован дефиниционный признак *after most of it (the tree) has been removed*.

Кроме визуализации того, что было, пиктограмма, эксплицируя причинно-следственные связи, может показывать и то, что будет. Статья *flick* предлагает дефиницию данной глагольной леммы: «*to hit smth with a sudden quick movement, especially using your finger and thumb together*». Действие *щелкнуть, послать что-то щелчком вдалеку* пиктографически толкуется с помощью рисунка кисти руки, указательный палец согнут и готов щелкнуть по какому-то маленькому предмету (возможно, по орешку). Это начальная стадия описываемого действия (так **есть сейчас**). От орешка прочерчена пунктирная стрелка, показывающая траекторию его движения после того, как последует щелчок. Это финальная стадия действия (так **будет**).

Как видим, причинно-следственные связи и хронология событий также подвластны иллюстраторам, стремящимся пиктографически эксплицировать семантику слов, озаглавливающих поликодовые статьи.

Экспланаторность, то есть объяснительная направленность учебного словаря очень ярко и своеобразно проявляется в пиктографических составляющих его поликодовых статей. Пиктограммы временами напоминают схемы и рисунки в учебниках, их информационный потенциал чрезвычайно велик. К примеру, статья *greenhouse effect* в двух словарях словарях (12; 13) сопровождается цветными пиктограммами, помогающими понять и представить то, что дефинировано вербально: «*the problem caused by increased quantities of gases <...> in the air. The gases trap the heat from the sun, and cause a gradual rise in the temperature of the Earth's atmosphere*». Пиктограмма представляет собою схематическое изображение земной поверхности, на которую падают солнечные лучи (прямые стрелки желтого цвета, идущие от солнца). От поверхности земли вверх отходят извилистые стрелки красного цвета (подпись-бирка *heat*). Они доходят до условно изображенных скоплений газов в атмосфере и частично пробивают это препятствие, уходя в космос, а частично отражаются от скопления газов (*the gases trap the heat*) и возвращаются в виде таких же извилистых красных стрелок (*heat*) на поверхность земли. Из данной схемы читателю становится понятен механизм потепления земной атмосферы, феномен *парникового эффекта* не только описан словесно, но и представлен иконическим сообщением. Сочетание обоих компонентов поликодовой статьи увеличивает ее пояснительную силу.

Поликодовая статья *water* (12) пиктографически иллюстрирует первую из 17 семем этой по-

лисемичной лексемы, а именно семеме, которая имеет следующую дефиницию: «*a clear thin liquid that has no colour or taste when it is pure. It falls from clouds as rain and enters rivers and sea...*». Пиктограмма, сопровождающая эту дефиницию, визуально представляет *круговорот воды в природе*: вода, испаряющаяся из рек и морей (бирка *evaporation*) а также от растений (бирка *transpiration*), поднимается в небо (стрелки вверх), где конденсируется в виде облаков (бирка *condensation*), оттуда выпадает в виде дождя (бирка *precipitation* и стрелки вниз), попадает на землю и в реку, которая несет ее в море (бирка *run off* и стрелка к морю). Экспланаторность такого поликодового сообщения очень велика.

Толкование некоторых лексем представляет значительную сложность в связи с характером референта, его словесное описание оказывается громоздким, иногда малоэффективным. В этом случае приходит на помощь *остенсивное определение*, то есть предъявление самого предмета, точнее, его изображения в пиктографической составляющей поликодовой статьи. Иногда информационные расширители (дополнительно введенные в пиктограмму изображения референтов и их названия) ограничиваются только таким остенсивным определением. В этих случаях слово-бирка не является гипертекстовым маркером, она не отсылает к отдельной статье (статьи с такой леммой в словнике словаря нет) и единственный способ читателю ознакомиться со словом и обозначаемым референтом – это рассмотреть внимательно пиктограмму.

Например, словарь (12) регистрирует поликодовую статью *colour*, в которой вербальное определение достаточно абстрактно: «*colour of smth is the appearance that it has as a result of the way in which it reflects light*». Будучи учебным словарем, Collins сопровождает вербальную часть статьи полиобъектной цветной пиктограммой, обладающей очень большой экспланаторной силой. Здесь изображен принцип рефракции (бесцветный луч преломляется сквозь призму и разделяется на 7 цветов радуги), выделены группы цветов (*primary/secondary/tertiary colours*), представлены образцы 18 цветов, сопровождаемых бирками (*yellow, blue, red etc*). Слова-бирки, отсылая к статьям с идентичными леммами, помогают читателю понять значение соответствующих лексических единиц, например, *yellow*: «*smth that is the colour of lemons, butter, or the middle part of an egg*». Пользователь словаря имеет возможность увидеть образец цвета (*желтый*) на пиктограмме поликодовой статьи и прочитать дефиницию цветообозначения (*yellow*) в другой статье. Однако третья часть из 18 образцов цвета (6 цветов в группе *tertiary colours*) представлена исключительно остенсивными определениями. В словнике (CL) нет статей, объясняющих значе-

ние лексем *yellow-green, blue-green, violet-blue, red-violet, orange-red* и *orange-yellow*. Читатель понимает значение этих слов исключительно благодаря предъявленному образцу.

Таким же остенсивным способом в словаре предъявлены отдельные референты в статьях *solids* и *shapes*. Математические понятия *тела* и *фигуры* дефинируются вербально. Их пиктографическое представление возможно только с помощью спецификации абстрактного понятия в конкретное. Суперординатное понятие расщепляется на ряд базовых, которые могут быть зрительно предъявлены в виде *пирамиды, куба, цилиндра* и т. п., а также *квадрата, треугольника, круга*. Каждый зрительный образ снабжается биркой, которая является гипонимом по отношению к лемме-гиперониму. В пиктограмме к статье *solids* насчитывается 12 образцов геометрических тел и их названий. Из этого числа 4 изображения являются остенсивными определениями, так как *что* собой представляют *octahedron, tetrahedron, torus* и *spheroid*. Пользователь словаря узнает исключительно из предъявленных ему рисунков данных тел. Аналогично в статье *shapes*: из 16 разновидностей геометрических фигур 4 имеют бирки с их названиями (*trapezium, trapezoid, scalene triangle, isosceles triangle*), но без какой-либо вербальной дефиниции в пределах данного словаря. Изображение референта и его название и есть классический вариант остенсивного определения: двухкомпонентное целое, состоящее из предъявленного референта (рисунка) и определяемого слова (в терминах логики – дифидента).

В большинстве случаев в поликодовых статьях мы имеем дело с трехкомпонентной структурой: определяемое слово + дефиниция + предъявленный референт (рисунок).

Особый интерес вызывает такая структура в случае дефинирования понятия с пустым референтом. К пустым референтам, как известно, относят несуществующие в мире сущности, например круглый квадрат, кентавр, русалка и т. п. Десигнаты таких языковых единиц образуют знаковое единство с сигнификатом, но без референта. Знаки подобной структуры успешно функционируют как в речи, так и в языке, следовательно, подлежат лексикографическому описанию и, как показывает наша выборка, даже могут становиться леммами поликодовых статей.

К примеру, словарь (11) регистрирует статьи *dragon, fairy*, указывая в перечне дефиниционных признаков воображаемый статус существования таких объектов номинации: *fairy*: «*an imaginary creature with magical powers, usually represented as a very small person with wings*»; *dragon*: «*a frightening imaginary animal, usually with wings, a long tail and fire coming of its mouth*».

Обе статьи сопровождаются монообъектными пиктограммами, на которых изображены тради-

ционные образы феи и дракона. Другие статьи с пустыми референтам (*centaur, mermaid* etc) включены в словник данного словаря, однако не в виде поликодовых статей.

Традиционность, стереотипность внешнего вида референтов, даже не существующих в природе, но привычных в мире изобразительного искусства, в культурном слое картины мира делает возможным появление поликодовых статей о них. Внешние стереотипы чрезвычайно важны в анализируемых видах поликодовых сообщений. Они помогают визуализировать весьма абстрактные понятия через представление какой-либо ситуации, которая традиционно ассоциируется с данным понятием.

К примеру, абстрактное понятие *science* дефинируется так: «*the study of the nature and behavior of natural things and the knowledge that we obtain about them*» (12). Для иллюстрации выбрана фотография женщины в белом халате, склонившейся над микроскопом, в окружении пробирок, колб и т. п. Статья *experiment* поясняет: «*experiment means to try out a new idea or method to see what it is like and what effect it has*». Для пиктограммы здесь также выбрано фото типичного ученого (седой мужчина с бородкой и в очках, в белом халате), который также в окружении колб и пробирок что-то смешивает в стеклянной емкости, внимательно следя за процессом. Стереотипность картинки служит средством оптимизации холистичного восприятия пиктографической части статьи. Такая иллюстрация не требует значительных когнитивных усилий со стороны пользователя, поскольку легко опознается с первого взгляда. Приведем в связи с этим высказывание Е.А. Селивановой: «Определяющую роль в процессах стереотипизации играет закон экономии усилий при понимании сложных объектов, восприятию и усвоению новой информации» [1, 294].

Управление читательским вниманием и фокусировка его взгляда на нужных деталях имеют место в пиктограммах, предполагающих более тщательное разглядывание изображения и большую степень когнитивных усилий со стороны читателя. К примеру, словарь (11) предлагает поликодовую статью *muzzle*, в которой дефинирует 2 семемы лексемы *muzzle*: «*the mouth and nose of an animal, especially a dog, or a covering put over this in order to prevent the animal from biting*»; «*the end of a gun barrel, where the bullets come out*».

Пиктограмма изображает три референта: морду собаки, намордник, надетый на собаку, и револьвер. От слова-легенды *muzzle* прочерчены линии, ведущие к тем частям изображенных объектов, которые, собственно, и называются *muzzle* (морда, намордник, дуло, конец ствола револьвера). Поскольку референты в данном случае яв-

ляются *частью* чего-то большего, *морда* – часть головы собаки, *намордник* охватывает всю голову собаки, *дуло* – часть ствола у револьвера, то фокусировка внимания читателя на нужной детали – задача не из легких. Иллюстратор решает ее с помощью указывающих линий.

Словарь (15) в перечень поликодовых статей включает статью *trunk* и сопровождает ее иллюстрацией 3 семем: «*the thick main stem of a tree, that the branches grow from*»; «*the long nose of an elephant*»; «*a large strong box with a lid used for storing or transporting clothes, books etc*».

На пиктограмме изображены три референта: *сундук*, *слон* и *дерево*. Легенда пиктограммы – *trunk*. Из трех предметов подписи-бирки есть у двух. Бирка *trunk* указывает стрелкой на *хобот* слона, другая бирка *trunk* соединяет подпись и *ствол* дерева. Рисунок сундука не требует таких уточнений, поскольку весь предмет, а не его деталь, выступает пиктографическим дублем к слову *trunk*.

Управляя когнитивной деятельностью читателя словаря во время того, как он декодирует иконическую часть поликодового сообщения, иллюстратор подсказывает смотрящему на рисунок, схему, реже фото, *что* именно заслуживает его первостепенного внимания. Такие приемы важны в пиктограммах, более сложных для быстрого восприятия. К примеру, статья *corner* (14) иллюстрирует 2 из 7 семем, имеющих в дефиниционной части статьи: «*a place where two sides or walls meet, usually inside a room or a box*»; «*a sharp bend in a road, where you cannot see what is coming*».

Пиктограмма *внутреннего угла* комнаты очень лаконична: видны сходящиеся три плоскости (две стены и пол); о том, что на рисунке изображена комната и нижняя плоскость – это пол, подсказывает электрическая розетка, традиционно (для британских помещений) располагающаяся на стене внизу. Стрелка указывает на точку, в которой сходятся все три плоскости. Читатель понимает, что именно это и есть *угол*.

На второй пиктограмме под общей легендой *corner* изображена дорога, поворачивающая за угол дома. О том, что это *дорога* (*road*), сигнализирует дорожная разметка и решетка ливневой канализации, дом стоит так близко к повороту дороги, что загораживает обзор, стрелка направляет взгляд читателя на то место, где едущий по дороге человек не увидел бы, что происходит за углом (*you cannot see what is coming*).

Использование графических средств (стрелок, направляющих линий) для фокусировки читательского внимания – чрезвычайно распространенное явление в поликодовых статьях учебных словарей, которое практически отсутствует в энциклопедических словарях.

Изучая механизм функционирования пиктограмм, обеспечивающий адекватную передачу информации, исходим из принципиального различия двух знаковых систем, кодирующих информацию в поликодовой статье. **Пиктографический код статичен** по своей природе, пиктографическое сообщение воспринимается *холистично*, как единый визуальный образ. **Вербальный код дискретен и линеен**, вербальное сообщение *динамично* как в аспекте его восприятия, так и в аспекте описываемой ситуации, процесса, события. Преодоление этих противоречий относим к перспективам дальнейшего исследования.

Пиктограмма на пространстве страницы словаря имеет жесткую привязку к осям «верх – низ» и «право – лево». «Чтение» полиобъектной пиктограммы в целом ряде случаев возможно только слева направо и сверху вниз (изоморфно чтению вербального текста, написанного латиницей/кириллицей). Такой «маршрут» зрительного восприятия иллюстрации обеспечивает адекватное понимание пиктограмм, изображающих процессы, которые складываются из нескольких фаз. Пиктограмма включает пофазовое развитие процесса или ситуации, располагая рисунки каждой из фаз слева направо или в левом верхнем, а затем в правом нижнем секторах. В результате читатель получает информацию о том «как было» и «как стало». Иногда к иллюстрации *динамики процесса во времени* добавляется экспликация *причинно-следственных связей*: на левом верхнем рисунке изображен воздушный шарик, к которому тянется рука с булавкой, на правом нижнем рисунке нарисован разорвавшийся шарик – так пиктографически иллюстрируется лемма *burst*.

Управляя когнитивной деятельностью читателя по расшифровке иконического сообщения, иллюстратор с помощью стрелок, указательных линий *фокусирует его зрительное восприятие*, подсказывая, *что* именно заслуживает первостепенного внимания (в пиктограмме к *trunk*, изображающей слона, уточняется, что смотреть нужно на *хобот*). Это явление широко распространено в учебных словарях и полностью отсутствует в энциклопедических.

Литература

1. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові : [монографічне видання] / О.О. Селіванова. – Черкаси : Ю.Чабаненко, 2012. – 488 с.
2. Скибина В.И. Распространение национального языка и проблемы лексикографии : дисс. ... док. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В.И. Скибина ; Запорожский государственный университет. – Запорожье, 1998. – 396 с.
3. Томчаковский А.Г. Невербальные средства коммуникации в англоязычных толковых словарях / А.Г. Томчаковский // Записки з романо-германської філології / ред. І.М. Колегаєва. – О. : Фенікс, 2008. – Вип. 21. – С. 160–170.

4. Томчаковский А.Г. Поликодовая лексикографическая статья как объект лингвистического исследования / А.Г. Томчаковский // Записки з романо-германської філології / ред. І.М. Колегаєва. – О. : Фенікс, 2007. – Вип. 19. – С. 188–197.
5. Collison R.L. Dictionaries of English and Foreign Languages / R.L. Collison. – New York : Hafner Publishing Company, 1971. – 302 p.
6. Crystal D. The Ideal dictionary, lexicographer and user / D. Crystal // Lexicography: an emerging international profession / ed. by R. Ilson. – Manchester : Manchester University Press, 1986. – P. 72–81.
7. Geeraerts D. Meaning and Definition / D. Geeraerts // A practical Guide to Lexicography (Terminology and Lexicography: Research and Practice) / ed. by P. van Sterkenburg. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2003. – Vol. 6. – P. 83–93.
8. MacArthur T. Living words: Language, Lexicography, and the Knowledge Revolution / T. MacArthur. – Exeter : University of Exeter Press, 1998. – 304 p.
9. Sterkenburg van P. «The» dictionary: Definition and history / P. van Sterkenburg // A practical Guide to Lexicography (Terminology and Lexicography: Research and Practice) / ed. by P. van Sterkenburg. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2003. – Vol. 6. – P. 3–17.
10. Zgusta L. Manual of Lexicography / L. Zgusta. – Praha : Academia, Publishing House of the Czechoslovak, 1972. – 360 p.

Материал исследования

11. Cambridge Advanced Learner's Dictionary (Third Edition) / ed. E. Walter. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 1699 p.
12. Collins Cobuild Advanced Dictionary / ed. by G. Barrett, C. Weller. – Boston : Heinle Cengage Learning, 2009. – 1888 p.
13. Longman Dictionary of Contemporary English (Tenth impression) / ed. D. Summers. – Harlow : Pearson Education Limited, 2007. – 1949 p.
14. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (Second Edition) / ed. Michael Rundell. – Oxford : Macmillan Edition, 2007. – 1748 p.
15. Oxford Advanced Learner's Dictionary (Seventh edition) / ed. S. Wehmeier. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 1780 p.

УДК 811.111

Трофимова Г. С.
Дьяченко Г. Ф.
Циновья М. В.

ВЗАИМОСВЯЗЬ СТАТИСТИЧЕСКОГО, ЛЕКСИЧЕСКОГО И МОРФОЛОГИЧЕСКОГО АСПЕКТОВ ДВУХКОМПОНЕНТНЫХ АТРИБУТИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В СУДЕБНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

Статья описывает статистические, лексические и морфологические особенности двухкомпонентных атрибутивных конструкций разных типов, функционирующих в текстовых корпусах юридической документации, и содержит анализ возможной взаимозависимости этих трех характеристик.

Ключевые слова: частотность использования, акронимы, атрибуты, единицы малого синтаксиса.

Трофимова Г. С., Дьяченко Г. Ф., Циновья М. В. Взаємозв'язок статистичного, лексичного та морфологічного аспектів двокомпонентних атрибутивних конструкцій у судово-процесуальному дискурсі. – Стаття.

Стаття описує статистичні, лексичні та морфологічні особливості двокомпонентних атрибутивних конструкцій різних типів, які функціонують у текстових корпусах юридичної документації, та містить аналіз можливої взаємозалежності цих трьох характеристик.

Ключові слова: частотність вживання, акроніми, атрибути, одиниці малого синтаксису.

Trofimova A. S., Dyachenko G. F., Tsynovaya M. V. Correlation of statistic, lexical and morphological aspects of two-component attributive constructions in legal process discourse. – Article.

The article describes the statistical, lexical and morphological peculiarities of two-component attributive constructions of different types functioning in the text corpus of legal documents, and contains the analysis of probable interdependence of these three characteristics.

Key words: frequency of use, acronyms, attribute, units of minor syntax.

Высокая частотность употребления в судебно-процессуальных документах единиц малого синтаксиса, и в частности атрибутивных конструкций, является характерной речевой особенностью текстов этого типа дискурса. Считается, что именно их распространенность способствует формированию основных стилистических свойств жанра юридической документации: лаконичности, сжатости, стандартизованности средств выражения.

Несмотря на необходимость во всестороннем анализе этого частотного явления в синтаксисе судебно-процессуального дискурса, практически все исследования, проводимые на материале текстов юридических документов, ограничиваются сферой терминосистемы и посвящены в основном лексико-семантическим характеристикам юридической терминологии [2; 6; 4; 8; 12]. Это определило цели и задачи настоящей статьи: 1) сформировать совокупность структурных типов двухкомпонентных атрибутивных конструкций (далее – ДАК), встречающихся в судебно-процессуальном дискурсе; 2) провести статистический, лексический и морфологический анализы инвентаря ДАК и представить результаты обобщающего характера с учетом всех проведенных типов анализа; 3) определить возможную зависимость лексической сочетаемости атрибутов и ядер в ДАК от их морфемно-деривационной структуры.

Материал исследования был обусловлен целями и задачами работы и взят из судебно-процессуальных документов Административного трибунала Международной организации

труда (далее – МОТ) в сборнике «Judgements of the Administrative Tribunal of the International Labour Organization». Текстовый корпус был ограничен 50 тыс. словоупотреблений. Здесь можно сослаться на мнение некоторых известных ученых [5; 9], утверждающих, что не всегда есть необходимость в миллионных корпусах и малые выборки играют существенную роль в количественных описаниях, поскольку при этом возможны быстрые и надежные частотные расчеты.

Преобладающими в этом текстовом корпусе являются двухкомпонентные атрибутивные конструкции с атрибутами, выраженными существительными в общем падеже (на 50 тыс. словоупотреблений зарегистрированы 534 конструкции – 65% от общего числа двухкомпонентных ДАК). Например: duty station, record station, complaint compensation.

Насыщенность текстов существительными объясняется их информативностью [10, 36; 13, 7] и тем, что они способны создавать понятийно-предметную насыщенность предложения [1, 115], а это в свою очередь вызвано необходимостью убедить в правомерности того или иного действия, предпринимаемого судом, истцом или ответчиком.

Вторую по частоте группу составляют ДАК с левосторонними компонентами, выраженными существительными в притяжательном падеже, что обусловлено особенностью исследуемого судебно-процессуального дискурса, который является устным вариантом коммуникации (151 единица, то есть 20% от общего количества двухкомпо-

нентных ДАК, функционирующих в текстах). Например: tribunal's view, Board's statute.

К третьей группе отнесены атрибуты ДАК, выраженные сложными словами (61 единица, то есть 8%), которые представлены в порядке убывания частот:

- существительное + существительное в притяжательном падеже – 15 единиц. Например: Director-General's remarks;

- существительное + существительное в общем падеже – 12 единиц. Например: labour-management relations, lump-sum withdrawals;

- числительное + существительное – 9 единиц. Например: ninety-day limit, two-year appointment;

- прилагательное + существительное – 7 единиц. Например: long-term policy, short-time appointment;

- существительное + причастие – 3 единицы. Например: profit-making basis.

Дважды встретились конструкции такого типа:

- прилагательное + причастие + существительное. Например: English-speaking countries;

- существительное + отглагольное существительное. Например: appeal proceedings;

- существительное + (существительное-существительное). Например: Deputy Director-General, Assistant Director-General.

Четвертая группа – это ДАК с атрибутами, выраженными акронимами в притяжательном и общем падеже и имеющими инициальный тип сокращения: ILO's reply, ILO's letter. Максимальное число знаков, из которых состоят сокращения – 6 (UNESCO), минимальное – 3 (WHO). Коррелят обнаруживается по пресуппозиции, в контексте. Зарегистрировано 40 конструкций этого типа, что составляет 7% от общего числа двухкомпонентных ДАК, функционирующих в исследуемой текстовой выборке.

Результаты исследования показали, что в текстах судебного-процессуального дискурса отношения между сокращениями не всегда одинаковы и характеризуются высокой подвижностью и неустойчивостью. К признакам динамичности сокращений можно отнести приобретение ими притяжательного падежа. В некоторых случаях акронимы в общем и притяжательном падежах могли быть даже взаимозаменяемыми (EPO's reply = EPO reply; PAHO's practice, PAHO practice), что также свидетельствует об изменчивости и динамичности в процессе развития этого типа ДАК.

Теоретически считается, что большинство сокращений существует лишь постольку, поскольку существует их полный вариант. Действительно, рассматриваемые акронимы не встречаются в контексте без полного варианта, который приводится в тексте при каждом его упоминании. И здесь полный вариант рассматривается как первичный, а сокращенный – как вторичный. Эти со-

кращения находятся на том этапе своего развития, когда главным является полный вариант, а подчиненным – сокращение. Тем не менее в нашей текстовой выборке можно отметить и несколько аббревиатур, которые вступили в такой этап своего развития, когда именно сокращенный вариант становится основным, а терминологическое словосочетание постепенно отходит на второй план: ILO, UNESCO и др.

После того, как была сформирована совокупность структурных типов атрибутивных конструкций, определялась их отнесенность к той или иной лексико-семантической группе (ЛСГ), а затем – их морфемно-derivационная структура.

Анализируя двухкомпонентные атрибутивные конструкции судебного-процессуального дискурса, авторы исходили из тезиса, что атрибутивные конструкции (как и все синтаксические структуры) представляют собой единство коллигации и коллокации [3; 11]. Поскольку семантическая зависимость компонентов атрибутивных структур регулируется ядром конструкции, то сначала рассматривались лексико-семантические группы (ЛСГ) опорных слов.

В исследуемом дискурсе в ДАК с атрибутами в общем падеже опорные слова обозначают членство (staff representatives); род занятий, профессиональную принадлежность (finance officer); название документов, уставов, процедур (staff rules); название организаций, отделов, служб (Appeals Board, Headquarter Board); экономические категории (request pay); количество, отрезок времени (time limit, time bar); существительные со значением возможности (disposal facilities); интеллектуальную деятельность и ее результаты (policy decision, staff activities); возраст (retirement age); часть целого (employment branch); правомочность (property rights).

Затем в конструкциях исследуемого типа был проведен количественный анализ атрибутов, а также выделены единицы наиболее частотные по своему употреблению, что помогло сузить круг возможных вариантов перевода этих элементов. Так, например, атрибут staff употребляется в 79 случаях. Он определяет слова-существительные, выражающие членство (staff member, staff representative), документы (staff rules, staff regulations).

Следующими по частоте употребления являются 14 темпоральных атрибутов. Атрибут в этой группе выражен словом time, а ядро – существительным, обозначающим временные условия: time limit, time bar и др.

В третью группу вошли атрибутивные конструкции с атрибутом selection, который в выборке встречается 10 раз, но только с ядром procedure; university – 9 раз с ядром degree. ДАК с атрибутом language используется 9 раз с ядрами qualification и requirement.

Следующими рассматривались ДАК, где левосторонний атрибут выражен существительными в притяжательном падеже, которые образуют поссесивные конструкции. Например: *the complaint's rejoinder, the tribunal's view, the Board's recommendation*.

Для выяснения основных репрезентантов ДАК этого типа были выделены его наиболее часто употребляющиеся элементы. Наиболее употребительным из них является атрибут *complaint's* (78 раз). Такую высокую частоту встречаемости этого термина можно объяснить тем, что он выражает юридические отношения между двумя договаривающимися сторонами, то есть его экстралингвистической природой. Определяемые этим атрибутом слова были разделены на лексико-семантические группы, которые обозначают математические понятия (*increment*); юридические документы (*applications, claims, letters*); договоры, аргументы (*argument*); юридические акты (*appointment, rejoinder, contract, assertion, performance, failure, dismissal*); слова общеупотребительного слоя лексики (*past, term, work, purpose*).

Далее исследовались ДАК с акронимами в роли атрибутов. Акронимы определяют существительные, обозначающие административный состав (*APPL officials*); отношения договаривающихся сторон (*EPO replies, FAO answer*); интеллектуальную деятельность и ее результаты (*APPL work, EPO's observations, EPO's view*); экономические категории (*РАНО income, WHO earnings*).

При анализе репрезентантов двухкомпонентных атрибутивных конструкций, в которых атрибут выражен сложными словами, было обнаружено, что их функционирование носит настолько хаотичный характер, что они не поддаются классификации. Такая картина обычно наблюдается в текстовых единицах низкочастотной зоны, встречающихся с малой степенью вероятности. Поэтому здесь не приводятся данные исследования атрибутов и опорных слов этого типа ДАК.

Исследование морфемно-деривационных характеристик всех четырех видов двухкомпонентных атрибутивных конструкций было проведено с целью определения их возможной зависимости от лексических показателей репрезентантов ДАК. Однако результаты наблюдений показали, что только в одном виде ДАК – двухкомпонентных атрибутивных конструкций с атрибутивом-существительным в общем падеже – морфологическая структура находится в тесной связи со смысловой характеристикой репрезентантов.

В этом виде ДАК ядро и атрибутивные компоненты конструкций в подавляющем большинстве образованы безаффиксальным способом (*staff rules, draft report, time bar, time limit*).

Суффиксы, с помощью которых образуются атрибуты, можно расположить по убыванию частот следующим образом: *-tion* – 19, *-ity* – 15,

-al – 12, *-ice* – 8, *-ant* – 6, *-cy* – 5, *-ment* – 4, *-ance* – 4, *-ee* – 3; *-ure* – 1, *-cur* – 1, *-ary* – 1.

Наиболее продуктивным в этом типе дискурса является суффикс *-tion*. Атрибуты с суффиксом *-tion* определяют существительные, обозначающие документы (*administration directive, application form, application program*); организации, отделы, службы (*Regulation service, Selection Committee*); термины, выражающие отношение договаривающихся сторон (*termination indemnity, regulation procedure*); действия (*termination work*).

Суффикс *-ity* образует абстрактные существительные от основ прилагательных, заимствованных из романских языков и выражающих значения состояния, качества, условия, признака и т. п. (*active – activity*).

Суффиксы *-ice, -ance, -al/-el* образуют немногочисленную группу атрибутов. Так, суффикс *-ice* встречается 8 раз в адъюнкте «*service*» и определяет только одно существительное «*regulations*»; суффикс *-ance/-ence* – 4 раза в атрибутах, образованных от глаголов «*perform*» – «*performance*», «*refer*» – «*reference*»; *-al/-el* – 13 раз в атрибутах, образованных от глаголов «*withdraw*» – «*withdrawal*», «*appraise*» – «*appraisal*» и существительного «*person*» – «*personal*».

Три раза в выборке встретился суффикс *-ee* в слове «*employee*» (*employee's office*). Этот суффикс проник в английский язык в составе французских юридических и административных терминов, которые обозначают объекты юридического или административного мероприятия [7, 46].

Итак, в результате проведенного исследования было определено, что для дискурса судебно-процессуальных документов характерны четыре типа двухкомпонентных атрибутивных конструкций: квалификативные ДАК, поссесивные, ДАК со сложными словами в роли атрибутов и ДАК с сокращениями инициального типа в роли атрибутов – акронимами. Статистический анализ, подсчитывая частоту употребления атрибутов и ядер, дал возможность вычленить типичные и наиболее частотные репрезентанты в текстах. Номенклатура лексико-семантических групп, в которые входят атрибуты и ядра двухкомпонентных атрибутивных конструкций, обусловлена тематикой вопросов, рассматриваемых в судебно-процессуальных документах. Сопоставление результатов количественного, лексического и морфологического анализов позволило прийти к выводу, что единственным типом ДАК, в котором можно наблюдать непосредственную связь между лексико-семантическими группами атрибутов и опорных слов и их морфемно-деривационными характеристиками, являются ДАК с существительными в общем падеже. В них к самым большим лексико-семантическим группам (документы, уставы, процедуры; отрезок времени; название организаций, отделов и др.) относятся слова, имеющие наиболее часто используемую

морфологическую форму, то есть безаффиксальную, или с наиболее частотными суффиксами.

Дальнейшие исследования судебно-процессуального дискурса предполагается также посвя-

тить его синтаксису, а именно единицам малого синтаксиса – многокомпонентным атрибутивным конструкциям, структуре элементарных предложений и цельным предложениям.

Литература

1. Береснев С.Д. О семантике сложносокращенных слов в современной немецкой прогрессивной прессе / С.Д. Береснев, Ю.И. Скоморохов // Семантико-системные отношения в лексике германских и романских языков. – Волгоград : Изд-во Волгоград. пед. ин-та, 1981. – С. 133–142.
2. Власенко С.В. П्लеонастические построения в английских юридических текстах / С.В. Власенко // Вестник Тверского государственного университета. Серия «Филология». – 2012. – № 3. – С. 13–20.
3. Гвишиани Н.Б. Полифункциональные слова в языке и речи / Н.Б. Гвишиани. – М. : Высшая школа, 1979. – 200 с.
4. Глинская Н.П. Юридическая терминология в разных функциональных стилях английской речи : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.П. Глинская ; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. – М., 2002. – 22 с.
5. Захаров В.П. Курс по корпусной лингвистике : [учебно-методическое пособие] / В.П. Захаров. – СПб. : Издательство СПбГУ, 2005. – 365 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://company.yandex.ru/class/courses/zakharov.xml>.
6. Иконникова В.А. Особенности семантики английских юридических терминов в текстах международного контрактного права : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В.А. Иконникова ; Московский педагогический государственный университет. – М., 2005. – 21 с.
7. Карашук П.М. Словообразование английского языка / П.М. Карашук. – М. : Высш. школа, 1977. – 302 с.
8. Макшанцева У.А. Специфика оценочного компонента в структуре значения юридического термина (на материале русского и английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19. «Теория языка» / У.А. Макшанцева ; Саратовский государственный университет имени Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2001. – 22 с.
9. Плунгян В.А. Корпус как инструмент и как идеология: о некоторых уроках современной корпусной лингвистики / В.А. Плунгян // Русский язык в научном освещении. – 2008. – № 2(16). – С. 7–20.
10. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 206 с.
11. Фролова Н.А. Синсемантика и коллокация ядра в структуре сложных атрибутивных синтагм / Н.А. Фролова // Грамматические и лексико-семантические исследования в синхронии и диахронии. – Калинин, 1975. – Вып 3. – С. 109–115.
12. Чистюхина С.Н. Межотраслевая полисемия в терминологической системе современного английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С.Н. Чистюхина ; Московский государственный гуманитарный университет им. М.А. Шолохова. – М., 2011. – 22 с.
13. Reisel E. Deutsche Stilistik / E. Reisel, E. Schendels. – Moskow : Hochschule, 1975. – 316 s.

811.111'42'44

Ущина В. А.

ЛІНГВІСТИЧНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ЕКСПЕРТНИХ СУБ'ЄКТНИХ ПОЗИЦІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ РИЗИКУ

У статті пропонується аналіз лінгвістичних особливостей конструювання персональних ідентичностей суб'єктів дискурсивної діяльності в метакомунікативних ситуаціях ризику. Дослідження базується на тезі про те, що знання не просто здобуваються, а конструюються та реконструюються в дискурсі як соціальній інтеракції. Виявлено основні стратегії, що використовуються суб'єктом під час експертного позиціонування в дискурсі ризику, та проаналізовано мовні засоби їх актуалізації.

Ключові слова: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності, ідентичність, дискурс ризику, ідентичність експерта, позиціонування.

Ущина В. А. Лингвистическое конструирование экспертных субъектных позиций в англоязычном дискурсе риска. – Статья.

В статье предлагается анализ лингвистических особенностей конструирования идентичностей субъектов дискурсивной деятельности в метакоммуникативных ситуациях риска. Исследования основывается на тезисе о том, что знания не просто получаются, а конструируются и реконструируются в дискурсе как социальной интеракции. Определены основные стратегии, используемые субъектом во время экспертного позиционирования в дискурсе риска, и проанализированы языковые средства их актуализации.

Ключевые слова: позиция субъекта дискурсивной деятельности, идентичность, дискурс риска, идентичность эксперта, позиционирование.

Ushchyna V. A. Linguistic construing of expert stances in the English discourse on risk. – Article.

This article presents a linguistic analysis of the subject identities construction in the discourse risk situations. The research is based upon an assumption that knowledge is not just received, but also constructed and reconstructed in the discourse as a social interaction. The main strategies used by a subject in the process of his expert stancetaking in the risk discourse are determined and the language means of their actualization are analyzed.

Key words: stance, identity, risk discourse, expert identity, stancetaking.

Відмова сучасної людини від бачення подій навколишнього світу з єдиної точки зору й усвідомлення важливості врахування розмаїття думок і перспектив у суспільній свідомості зумовлює перехід до багатовимірної парадигми мислення. Дискурс відіграє ключову роль у конструюванні людьми власних версій реального світу навколо них. Багатогранність і багатовимірність знакової дійсності сприяє виникненню дискурсу ризику, коли імовірніше мислення провокує конструювання суб'єктами різноманітних, іноді суперечливих позицій, сукупність яких і складає їхню ідентичність. У статті розглядається мовне втілення ідентичності суб'єкта як динамічного, плінного та змінного утворення, що конструюється в дискурсі й залежить від позицій, що займаються суб'єктами під час їхньої дискурсивної діяльності в ситуації ризику.

Вивчення ідентичності як особистісної, внутрішньої проєкції «Я» поступово заміщується розумінням ідентичності як продукту інтесуб'єктної дискурсивної взаємодії [7; 9; 17; 19]. На сучасному етапі розвитку лінгвістичних досліджень актуальним стає трактування ідентичності як такої, що не відображається в дискурсі, а динамічно в ньому конструюється [4; 6; 7; 14]. Інакше кажучи, репрезентаційний підхід в мовознавстві змінює діяльнісний. Усе частіше соціальні й мовні аспекти позиціонування суб'єкта мовлення стосовно інших суб'єктів визнаються невід'ємною умовою актуалізації ідентичності, що веде до переосмис-

лення цього терміну як «дискурсивного конструкту, що з'являється в інтеракції» [6, 3].

У розумінні ідентичності як величини, що конструюється дискурсивно й інтерпретативно та залежить від цілої низки навколишніх умов комунікації, втілено основний постулат соціального конструкціонізму, у межах якого визнається, що абсолютного «Я» поза дискурсом не існує [11; 13]. Таким чином, загальнотеоретичною базою для нашого дослідження стала постструктуралістська модель аналізу дискурсу, згідно з якою учасники мовленнєвої інтеракції отримують, віддають, накопичують, скеровують та обмінюються знаннями під час цієї взаємодії, конструюючи власні ідентичності. Таке трактування ідентичності близьке до визначення особистості, запропонованого І. Гофманом: «Особистість – це не стала структура, а неперервний процес. Особистість формується в діалозі» [1; 10].

У цій роботі ми простежимо, як шляхом конструювання суб'єктних позицій у дискурсі ризику професіонали створюють експертні ідентичності та як маніфестація внутрішнього «я» та зовнішні процеси позиціонування рефлексуються та контролюються суб'єктом у соціальному просторі дискурсу ризику. Це і є метою цієї статті, а завдання полягає у виявленні стратегії експертного позиціонування в дискурсі ризику та аналізі мовних засобів їх актуалізації. Об'єктом дослідження є стратегії конструювання ідентичності експерта як сукупності його суб'єктних позицій, а предметом –

мовні засоби, за допомогою яких ці стратегії реалізуються в англомовному дискурсі ризику.

Дискурс ризику виокремлюється нами за критерієм теми дискурсу, що, на думку М.А. Халлідея, є одним із традиційних та основних критеріїв класифікації дискурсів у сучасних лінгвістичних розвідках [13, 8]. Під темою дискурсу розуміється сфера соціальної взаємодії, у якій учасники використовують мову як основний інструмент співпраці. Отже, під дискурсом ризику ми розуміємо будь-яку мовленнєву взаємодію, яка пов'язана з поведінкою суб'єктів, що знаходяться безпосередньо в дискурсивній ситуації ризику (комунікативна ситуація ризику) або ж просто обговорюють можливі ризики (метакомунікативна ситуація ризику). Онтологічними підвалинами розуміння ситуації ризику є нестабільність, невизначеність, нелінійність, імовірність, можливість, вибір, шанс, суперечливість, відносність тощо. Аналіз дискурсу ризику передбачає дослідження дискурсивної (ре)конструкції сприйняття загроз і небезпек, що чатують на індивідів у сучасному суспільстві. У запропонованому дослідженні йдеться про метакомунікативну ситуацію ризику, а саме ситуацію, у якій учасники обговорюють ризики вживання людиною в їжу генетично-модифікованих організмів (далі – ГМО).

Ми виходимо з припущення про те, що особисте сприйняття та ставлення до ризику соціально зумовлене. На динаміку конструювання позицій впливають ментальні структури, притаманні суб'єктам дискурсивної діяльності. Ментальні репрезентації сучасних ризиків пов'язані з глибинним рівнем індивідуальної та колективної свідомості й охоплюють тривожні стани сучасного світу, що викликані постмодерністською переоцінкою існуючої системи цінностей. Соціальні суб'єкти починають усвідомлювати, що усталені стандарти поведінки втрачають свою конструктивність і породжують хаос думок і дій. Сучасні ризики пов'язані з духовною кризою сучасного суспільства, руйнуванням стійких соціальних стереотипів. Сформована постмодерністською свідомістю метафора «суспільства ризику» [3] інтегрує у своїй образній формі ризикогенні процеси в суспільстві, що сприяє зайвій драматизації руйнівної сили ризиків для буття людини. Ідеться про гнучке переплетення метафоричних та ціннісних установок, сформованих з урахуванням досвіду філософської рефлексії ризикогенного суспільства. Метафора суспільства ризику є дискурсивно сконструйованою як передбачення негативних наслідків комп'ютеризації, глобалізації, інформатизації та технізації для людського існування.

Матеріалом дослідження послуговували фрагменти англомовних медіа-текстів (загальною кількістю 16 548 слів, близько 120 сторінок), що стосуються ризиків використання людиною ген-

но-модифікованих продуктів. Тексти підібрані методом суцільної вибірки з друкованих та електронних медіа-видань протягом 2012–2013 рр. Простежено особливості мовного конструювання позицій експерта в дискурсивних ситуаціях різного конверсаційного формату (від аналітичної статті до інтерв'ю та експертних коментарів у блогах), де обговорювались ризики вживання людиною продуктів із ГМО.

Оскільки ідентичність є сукупністю позицій, зайнятих суб'єктом у його спільній дискурсивній діяльності з іншими суб'єктами, то ми вважаємо доцільним коротко розкрити зміст поняття «позиції суб'єкта дискурсивної діяльності». С. Кіслінг вважає, що вибір суб'єктом позиції в дискурсивній взаємодії є індикатором його соціальної ідентичності [18, 172]. Так, суб'єктна позиція визначається С. Кіслінгом як дискурсивна маніфестація оцінних, емоційних, епістемічних, соціальних і культурних уподобань індивіда [18, 173]. Визначаючи позицію суб'єкта дискурсивної діяльності як унікальний засіб концептуалізації процесів мовленнєвого індексування зв'язків між індивідуальною активністю й соціальним значенням, О. Джафф також звертає увагу дослідників на роль дискурсивного позиціонування в процесі конструювання суб'єктами навколишньої дійсності [16, 4]. Ми підтримуємо точку зору Дж. Дю Буа [9] та Е. Карккаїнен [17], які вважають, що поняття позиції суб'єкта дискурсивної діяльності об'єднує епістемічний, афективний та інтеракціональний аспекти ставлення мовця не лише до предмета мовлення, а й до інших суб'єктів інтеракції.

Слідом за представниками дискурсивної психології, одного з напрямів постструктуралістського аналізу дискурсу, ми припускаємо, що мова невіддільна від процесів пізнання, розмірковування, аргументації та маніпуляції [5; 20]. Знання, за словами К. Гувеї, «управляють сучасним суспільством через науково-технічні еліти, експертні системи та експертні процеси» [12, 49]. Оскільки саме знання відіграють ключову роль у конструюванні експертних ідентичностей, епістемічний аспект позиціонування (далі – «епістемічна позиція») знаходиться у фокусі нашої уваги. Якщо в позиції суб'єкта дискурсивної діяльності (англ. *stance*) виражено ставлення, оцінки, судження, почуття стосовно предмета мовлення й співрозмовника (-ів), то епістемічна позиція стосується насамперед його знань і вірувань щодо істинності/хибності висловленої пропозиції [15, 101]. Епістемічна позиція, маркована в мовленні (тексті) за допомогою епістемічних маркерів, інформує партнерів комунікації про його/її відданість правдивості повідомлення, впевненість у власному висловленні, а також про джерело здобутих знань [8].

На основі аналізу медіа-текстів, у яких обговорюються ризики використання продуктів із ГМО,

виділено основні стратегії епістемічного позиціонування як конструювання ідентичності експерта, які ми об'єднали в чотири групи, проаналізувавши мовні засоби їх втілення в дискурсі:

I. Маніфестація.

За допомогою цієї стратегії мовець встановлює власний епістемічний статус, не лише експліцитно маніфестуючи експертне володіння інформацією, а й імплікуючи при цьому свій привілейований доступ до знань. Маніфестація актуалізується в мовленні за допомогою таких засобів мови:

1. Надмірне використання термінів.

Наприклад: *mutation in gene, organic food, selective introduction of specific DNA segments, gene splicing, pest protection, improved nutritional qualities, breeding methods, allergenic reactions, L-tryptophan, Agrobacterium tumefaciens, Arabidopsis thaliana etc.* (21-29);

2. Вживання модальних дієслів *should, need, ought* для вираження «авторитарної модальності», яка, згідно з Н. Феркляфом, поділяється на «реляційну» та «експресивну» [10, с.105]. Реляційна модальність стосується авторитарності мовця у відношенні до слухача (-ів), а експресивна модальність виражає домінантність як володіння знаннями, що співрозмовнику недоступні.

Наприклад: *You should avoid using GMO food, but it's getting difficult* (23).

У наведеному прикладі мовець за допомогою модального дієслова *should* виражає власну авторитетну думку щодо правильності вибору свого співрозмовника стосовно ризику вживання генно-модифікованих продуктів (реляційна модальність).

У наступному прикладі автор повідомлення виражає свою експертну думку за допомогою так званої експресивної модальності, вказуючи на недостатню обізнаність свого читача, на противагу:

You should know that genetically modified organisms (GMOs) are not safe: they have been linked to thousands of toxic and allergenic reactions, thousands of sick, sterile, and dead livestock, and damage to virtually every organ and system studied in lab animals (26).

3. Інтродукція ідентичності експерта шляхом вербалізації не лише його імені, а й посади, титулу й професійного статусу:

Наприклад: *GMO expert Jeffrey Smith <...>*;

Dr. Robin Bernhoft, M.D., a past president of the American Academy of Environmental Medicine;

Co-Director of the U.S. National Institutes of Health (NIH)'s Training Program in Biomolecular Technology, Martina Newell-McGloughlin (24).

Такі прямі номінації експертної ідентичності мовця відразу налаштовують реципієнта на сприйняття його дискурсивної поведінки з належною увагою та повагою.

II. Ієрархізація – встановлення асиметричних епістемічних стосунків із комунікативними партнерами. Актуалізується шляхом таких дискурсивних дій:

Використання типових запитальних та імперативних конструкцій, за допомогою яких мовець демонструє власні епістемічні переваги, тим самим конструюючи ідентичність експерта.

Наприклад: *Do you know what genetically modified foods are?*

Tell me, what are the biggest benefits of GMOs?

Do you realize that the biggest risks are?

Who decides that they are safe and how are they measured? (21-29).

2. Оцінювання дискурсивних дій інших учасників інтеракції з позиції експерта шляхом використання оцінної лексики, розділових запитань. Ідентичність експерта в таких випадках конструється не лише через передачу знань, а також через оцінку знань інших, що підсилює власну експертну позицію:

Наприклад: *You are right, if you use food as a medicine, not as an experimentation;*

GMO foods risks to consumers or the environment are overregulated, aren't they? (27).

3. Вербалізація експертних порад, іноді з категоричним зазначенням меж допустимості дій співрозмовників. Часто виражені за допомогою модальних дієслів зі значенням деонтичної модальності *should, ought, have to*.

Наприклад: *<...> you shouldn't pursue one without complete agreement with your doctor;*

The key here is that you should understand your risks (25).

III. Легітимізація – стратегія, спрямована на підсилення власної позиції та встановлення незаперечності епістемічного статусу експерта:

1. Посилання на авторитетні джерела інформації, цитування:

Наприклад: *During his talk, Chassy chronicled the scientific tests used in pre-market safety assessments of GM foods* (21);

Dr. Kathy Gruver, health and wellness expert and author of «The Alternative Medicine Cabinet» is firmly in that camp (29);

In his talk, «Regulating the Safety of Foods and Feeds Derived From Genetically Modified Crops,» Dr. Jason Carlton shared his view that the overregulation of GM crops actually hurts the environment, reduces global health and burdens the consumer (22).

2. Посилання на висловлювання інших експертів, зазвичай відомих особистостей, або спеціалістів, що користуються загальним визнанням:

Наприклад: *As distinguished biologist Professor Phillip James, former director of the Rowett Research Institute in Aberdeen, has put it;*

The renowned geneticist Professor Richard Lewontin of Harvard University once said (28).

3. Повторна номінація власної позиції експерта:

Наприклад: *As an expert, I state ... As a specialist in the....* (21-29).

IV. Мітігація.

Оскільки статусу експерта характерна домінантність та авторитарність, то часто позиція експерта сприймається як загроза для раніше встановлених ідентичностей і тому не є бажаною при кооперативному спілкуванні. Відтак, за допомогою стратегії «мітігації» мовець дещо пом'якшує категоричність своїх висловлювань: з одного боку, бажаючи мінімізувати соціальну дистанцію зі слухачем (читачем), а з іншого – намагаючись все ж таки залишити можливість за потреби змінити власну епістемічну позицію в майбутньому.

Для актуалізації цієї стратегії в дискурсі він/вона використовує маркери епістемічної невпевненості:

1. Модальні дієслова: *may, can, could*;

2. Модальні прислівники: *possibly, probably, maybe, relatively, perhaps*;

3. Дискурсивні маркери *I mean, I think, well*.

Таким чином, у статті простежена специфіка дискурсивного конструювання ідентичності експерта, якій притаманні такі ознаки: а) створення асиметричних стосунків із комунікантами під час їхньої спільної діяльності в дискурсі; б) авторитетне вираження власної позиції не лише стосовно предмета мовлення, а й щодо інших учасників комунікації; в) оцінювання й встановлення правомірності висловлювань інших із позиції нерівного доступу до інформації; г) навмисне вираження невпевненості у висловлених пропозиціях із метою встановлення комунікативного контакту з комунікативними партнерами. Крім ідентичності експерта, у дискурсивних ситуаціях, проаналізо-

ваних у цій роботі, виділено також ідентичності не-експерта (новачка, користувача, неспеціаліста, дилетанта), дискурсивній поведінці якого властива некомпетентність, незнання, необізнаність у сфері, що обговорюється. На жаль, обсяг статті не дозволяє нам детально охарактеризувати всі особливості процесу дискурсивного формування ідентичностей не-експертів, однак коротко зауважимо, що в динаміці конструювання їхня епістемічна суб'єктна позиція часто залишається на периферії, а на передній план виходить афективна позиція, оскільки пересічним особистостям властиво радше вербалізувати своє емоційне ставлення до проблеми й співрозмовників, ніж намагатись переконати їх у правдивості власних висловлювань.

Доведено, що ідентичність мовця виявляється як сукупність суб'єктних позицій, які він/вона займає в дискурсі. Крім того, виявлено, що позиціонування не обмежується вираженням суб'єктом власного ставлення до предмета мовлення, а є реляційним та рефлексивним інструментом встановлення стосунків з іншими учасниками комунікації. Дискурсивний аналіз поведінки суб'єкта в ситуації ризику підтверджує гіпотезу про плинність і нестабільність ідентичностей. Лінгвістичний аналіз мовних засобів, що використовуються суб'єктами для конструювання ними експертних ідентичностей у дискурсі ризику, доводить правомірність відмови від ідеї про існування окремої, стабільної ідентичності в чистому вигляді та дозволяє визнати її постійне становлення (конструювання) через незліченні зіткнення, об'єднання й взаємодію суб'єктних позицій.

Література

1. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. А. Ковалева. – М. : Канон-пресс-Ц ; Кучково поле, 2000. – 304 с.
2. Barker Ch. Cultural Studies and Discourse Analysis / A Dialogue on Language and Identity / Ch. Barker, D. Galasinski. – London : Sage, 2001. – 192 p.
3. Beck U. Living in the World Risk Society / U. Beck // Economy and Society. – London : Routledge, Taylor & Francis Group. – 2006. – Vol. 35. – № 3. – P. 329–345.
4. Benwell B. Discourse and Identity / B. Benwell, E. Stokoe. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 314 p.
5. Billig M. Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology / M. Billig. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 336 p.
6. Bucholtz M. Reinventing Identities: The Gendered Self in Discourse / M. Bucholtz, A.C. Liang., L.A. Sutton. – Oxford : OUP, 1999. – 431 p.
7. Bucholtz M. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach / M. Bucholtz, K. Hall // Discourse Studies. – London : Sage Publications, 2005. – № 7(4–5). – P. 585–614.
8. Chafe W. Evidentiality in English conversation and academic writing / W. Chafe // Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology / ed. by W. Chafe and J. Nichols. – Norwood ; New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1986. – P. 261–272.
9. Du Bois J. The Stance Triangle / J. Du Bois // Stancetaking in Discourse / ed. by R. Englebreton. – Amsterdam : John Benjamins, 2007. – P. 139–182.
10. Fairclough N. Language and Power / N. Fairclough. – New York : Longman, 2001. – 259 p.
11. Gergen K. The Saturated self / K. Gergen. – New York : Basic Books, 1991. – 295 p.
12. Gouveia C.A. Critical discourse analysis and the development of the new science / C.A. Gouveia // Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity / ed. by G. Weiss and R. Wodak. – New York : Palgrave Macmillan, 2003. – P. 47–62.
13. Halliday M.A. Context of situation / M.A. Halliday // Language, Context and Text / ed. by M.A. Halliday, R. Hasan. – Geelong : Deakin University Press, 1985. – P. 3–14.
14. Harre R. The Singular Self: An Introduction to the Psychology of Personhood / R. Harre. – London : Sage, 1998. – 192 p.

15. Hyland K. Disciplinary discourses: write stance in research articles / K. Hyland, C. Candlin // Writing: Text, Processes, and Practices. – London : Longman, 1999. – P. 99–121.
16. Jaffe A. Introduction: The Sociolinguistics of Stance / A. Jaffe // Stance: Sociolinguistic Perspectives / ed. by A. Jaffe. – Oxford : OUP, 2009. – P. 3–28.
17. Kärkkäinen E. Epistemic Stance in English Conversation: A Description of Its Interactional Functions, with a Focus on I Think / E. Kärkkäinen. – Amsterdam : John Benjamins, 2003. – 209 p.
18. Kiesling S.F. Style as Stance / S.F. Kiesling // Stance: Sociolinguistic Perspectives / ed. by A. Jaffe. – Oxford : OUP, 2009. – P. 171–194.
19. Michael M. Constructing Identities: The Social, the Nonhuman and Change / M. Michael. – London: Sage, 1996. – 186 p.
20. Potter J. Beyond Attitudes and Behaviour / J. Potter, M. Wetherell. – London : Sage, 1987. – 256 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

21. Coombs Ch.B. Food science expert: Genetically modified crops are overregulated / Ch.B. Coombs // Illinois News [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.illinois.edu/news/13/0218gmo_BruceChassy.html.
22. Food Science Expert Says GM Crops are Overregulated // International Service for the Acquisition of Argi-Biotech Applications [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.isaaa.org/kc/cropbiotechupdate/article/default.asp?ID=10677>.
23. Gucciardi A. How to Tell if Your Food is Genetically Modified, Organic or Conventional / A. Gucciardi // Natural Health [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naturalnews.com/030005_gmos_foods.html.
24. Huff E.A. Dr. Oz endorses GMO labeling, interviews Jeffrey Smith about health dangers / E.A. Huff // Natural News [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naturalnews.com/037680_Dr_Oz_GMO_labeling_Jeffrey_Smith.html#ixzz3MWpVtZRZ.
25. Hutchins S. Angelina Jolie's Mastectomy: She Made the Right Choice / S. Hutchins // Natural Health Source [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naturalhealthsource.com/articles/angelina-jolies-mastectomy-she-made-the-right-choice>.
26. Smith J. Spilling the Beans: Unintended GMO Health Risks / J. Smith // Organic Consumers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.organicconsumers.org/news/spilling-beans-unintended-gmo-health-risks>.
27. Storr W. Mark Lynas: truth, treachery and GM food / W. Storr // The Guardian [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/environment/2013/mar/09/mark-lynas-truth-treachery-gm>.
28. Wallace H. GM super-pigs and the new threat to our food: How genetically modified produce is becoming a disturbing reality in our lives / H. Wallace // Daily Mail [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dailymail.co.uk/debate/article-2310267/How-genetically-modified-foods-disturbing-reality-lives.html#ixzz3MYNXNEdf>.
29. Whelan C. Genetically Modified Foods: Why One Expert Wants Them Out Of Your Kitchen / C. Whelan // CBS Los Angeles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://losangeles.cbslocal.com/2013/06/26/genetically-modified-foods-why-one-expert-wants-them-out-of-your-kitchen>.

Фоменко Е. Г.

ГИПЕРТЕКСТОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ДЖЕЙМСА ДЖОЙСА

Статья посвящена гипертекстовому сознанию Джеймса Джойса, которое переживает одновременность разноректорных смыслов в «ускользающих» оттенках значений в ризомности художественного дискурса.

Ключевые слова: художественный дискурс, гипертекстовое измерение, сознание, одновременность смыслов, ризомное мышление.

Фоменко О. Г. Гіпертекстовий вимір Джеймса Джойса. – Стаття.

Статтю присвячено гіпертекстовій особистості Джеймса Джойса, яка переживає одночасність різновекторних сенсів у відтинках значень, які «вислизують», у ризомності художнього дискурсу.

Ключові слова: художній дискурс, гіпертекстовий вимір, свідомість, одночасність сенсів, ризомне мислення.

Fomenko E. G. Hypertextual dimension of James Joyce. – Article.

The article explores hypertextual consciousness of James Joyce which is keenly felt by simultaneity of multidirectional meaning through fluidity of meaning in rhizomatic literary discourse.

Key words: literary discourse, hypertextual dimension, consciousness, simultaneity of meaning, rhizomatic thinking.

Гипертекстовая синергия, интертекстуальность, интермедиальность, интерсемиотичность и интердискурсивность обогащают понимание многослойности и многомерности смыслов в художественных текстах. Наиболее изучена интертекстуальность – непрерывный процесс взаимодействия текстов как единиц разных семиотических систем в общем пространстве мировой культуры [3, 5], прерывающий линейность путем рефлексии, альтернативности, экспликации, критичности, адаптации и структурной размытости [6, 204–205]. Проблема гипертекстового чтения ставилась в связи с «Улиссом» Джеймса Джойса [7, 84–85]. Гипертекстовая составляющая Дж. Джойса присуща его модели художественного текста, открывающейся в мировой художественный дискурс множественными кодировками одновременных смыслов.

Необходимость изучения гипертекстового измерения в идиостиле Дж. Джойса определяется следующим. Во-первых, для Дж. Джойса гипертекстовость является условием, необходимым для активизации «автором – читателем – текстом» дополнительных ресурсов, позволяющих развертывать смыслы из свернутой повествовательности. Во-вторых, джойсовский гипертекст является способом распознавания пересечений индивидуально-авторского языкотворчества и констант мировой культуры. В-третьих, гипертекстовое измерение Дж. Джойса вызвано событием сознания, вовлекающим в конкретный художественный текст достижения мирового художественного дискурса. В-четвертых, гипертекстовость Дж. Джойса является разновидностью семантической сети сложной топологии – личного диалога Дж. Джойса с мировой культурой, органичного его индивидуально-авторской концепции.

Исследователи, которые рассматривают интертекстуальность (А.А. Александрова, Р. Барт,

И.П. Ильин, Ю. Кристева, Л.Н. Лунькова, З.Я. Тураева и другие), синкретическую интертекстуальность (И.В. Арнольд), интерсемиотичность (Л.П. Воскобойникова, Ю.М. Лотман, Е.В. Поветьева, Л.П. Прохорова и другие), интермедиальность (М. Мерло-Понти, Г.А. Левингтон, И.О. Раевская, Э.В. Седых и другие) и интердискурсивность (Т.И. Воронцова), в той или иной степени касаются гипертекстового измерения в триаде «автор – читатель – текст». Каждое направление представляет сложившуюся школу, вносящую вклад в изучение полихудожественного пространства. Интермедиальными называют монтаж [4, 237], усовершенствованный Джеймсом Джойсом, и музыкализацию прозы [9, 56], примером которой является эпизод «Сирены» в «Улиссе». Однако терминологическое разнообразие не убеждает от сближений и пересечений, требующих пояснений. Исследователи вынуждены выяснять, как соотносятся интертекстуальность, интермедиальность и ремедиация (восстановление) [9] или интертекстуальность и аппроксимация [1], чтобы разграничить сходные явления в художественном тексте и дискурсе. Дело в том, что диалог искусств и художественных текстов не является новым явлением. Например, Э.В. Седых считает интермедиальность важным свойством викторианского писателя У. Морриса [4]. В перспективе целостной модели художественного текста более удобным является апелляция к гипертекстовому измерению, которое прослеживается в целом идиостиле писателя.

На наш взгляд, гипертекстовое измерение является процессом, в который языковая и дискурсивная личность автора вовлекает читателя для проекций в другие продукты художественного переживания, направляя в заданный автором и текстом интерпретационный канал. Гипертекстовость является атрибутом единообразной модели

художественного текста, созданной Джеймсом Джойсом. Он научает читателя воспринимать художественный дискурс как гипертекстовую систему, подтверждая, что творчество «менее всего есть поглощенность собой, оно всегда есть выход из себя» [2, 248]. У Дж. Джойса гипертекстовое измерение открывает художественный дискурс для соприкосновения языков и культур.

Актуальность поставленной проблемы состоит в том, что использование компьютерных технологий позволяет выявлять новые гипертекстовые ссылки, которые прежде оставались вне поля зрения интерпретатора художественного текста. Можно предположить, что гипертекстовое измерение используется Дж. Джойсом для поддержания интерпретационного канала идеализированной истины соприкосновения, как прохождение сквозь мировой художественный дискурс встраиваемой в него своей индивидуально-авторской концепции. Разрастающиеся сетевые конфигурации позволяют двигаться по целому Дж. Джойсу в двух видах мышления, которые Ж. Делёз и Ф. Гваттари называют ризомным (горизонтальным), отходящим от традиционной иерархичности, и древовидным (вертикальным), опирающимся на традиционную иерархичность [8, 117]. Мы предполагаем, что гипертекстовость обеспечивает разрастание ризоморфных сред, в которых Дж. Джойс вступает в диалог с мировой культурой, привязывая ее универсальные ценности к художественному переживанию эпифанических откровений.

Цель статьи – выявить гипертекстовое измерение в тексте «Мертвые» в проекции на целого Дж. Джойса.

Хотя текст «Мертвые» был создан до «Портрета», «Улисса» и «Поминок по Финнегану», гипертекстовое измерение проявляется в нем в трех основных векторах: ирландском, американском и континентальном (европейском). Они получают дальнейшее развитие в позднем Дж. Джойсе.

Ирландский вектор намечен заголовком – аллюзией на элегию Т. Мура «Oh, ye dead», исполнявшуюся на переименованную мелодию, которую в оригинальном варианте насвистывал пахарь. Дж. Джойс опирается на лексему «глаза», которую повторяет в «Мертвых» многократно. Например, очки служат экраном для человеческих глаз («the bright gilt rims of the glasses which screened his delicate and restless eyes» (13, 202)); слезы заволокуют глаза, когда душа живого человека представит себя в приближении к душам ушедших людей («The tears gathered more thickly in his eyes and in the partial darkness he imagined he saw the form of a young man...» (13, 255)). У Т. Мура холодные, отражающие свет глаза мертвых наполняют светом живых людей. У Дж. Джойса между воспринимающим глазом и реальной действительностью

устанавливается преграда в виде экрана очков или пелены слез.

Ирландские мелодии Т. Мура пользовались в Ирландии огромной популярностью. В «Джакомо Джойсе» безымянная возлюбленная оставляет на закрытом черном рояле сложенный зонтик: «Poised on its edge a woman's hat, red flowered, and umbrella, furled» (10, 16). Зонтик принято ассоциировать с мещанством. Но в проекции на герб В. Шекспира, который усматривают одновременно с геральдикой Музы, зонтик может быть метафорой сложенного крыла у спящей лебеди, воспетой Т. Муром в другой элегии – «Silent, O Moyle» (Дж. Джойс повторяет лексему *furled*, которая указывает у Т. Мура на сложенное крыло птицы). В «Двух рыцарях» эту мелодию исполняет уличный арфист. По легенде, дочь короля Лира Фионнула оставалась лебедем девятьсот лет, пока святой Патрик не обратил Ирландию в христианство (родоначальником рода Морканов в «Мертвых» тоже был Патрик, как, очевидно, и покойный брат сестер Моркан). Музыкой для элегии послужила народная мелодия «Моя дорогая Эвелин» (связь с текстом Дж. Джойса «Эвелин»). В «Поминок» обыгрывается название элегии: «<...> and I wound my swan's necklace a school of shells of **moyler** marine to swing their saysangs in her **silent**» (12, 548.33-34). Джойс напоминает, что девушка была превращена в маленького лебедя: нитка ракушек на лебединой шее повествует о молчании заклатья, наложенного на владелицу морского ожерелья, изготовленного из ракушек Мойла. Образ лебедя возникнет вновь в начале «Поминок» через лексему *riverrun*, которая ассоциируется с элегией английского поэта А. Теннисона «Умиряющая лебедь» («With an inner voice the river ran»). Виолончельное соло из «Карнавала животных» Сен-Санса стало лирическим этюдом, навеянным А. Теннисоном. Первое слово *riverrun* и конец второго абзаца *to be seen ringsome on the aquaface* словно служат рамкой для элегии А. Теннисона: круги от бьющего крыльями лебедя исчезают, когда птицу захватывает водоворот. Поэтический образ умирающего лебедя, созданный Анной Павловой, стал символом русского балета. Анна Павлова упоминается в сцене с прачками: «Annushka Lutetiaivitch Pufflovah» (12, 207.8-9). Причём верно подмечается, что Анна Павлова была дочерью прачки или владелицы прачечной, и что её отец был неизвестен – её отчество заимствовано у названия древнего кельтского поселения Лютеции Паризиориума, из которого вырос Париж. К прачкам у Дж. Джойса тёплое отношение, потому что в восемнадцатилетнем возрасте его супруга Нора работала прачкой. Как мы видим, гипертекстовое измерение создает несколько ризоморфных отпочкований: поэзия, музыка, танец, образ лебедя, образ свободы и смерти.

Американский вектор осваивается аллюзией на имя и фамилию главного персонажа в романе американского писателя Б. Гарта «Габриэл Конрой». Имя Лили (пролексис лилии на похороны в «Улиссе» и заголовок «Поминки по Финнегану») ассоциируется с песней английского композитора Л. Стюарта (1863–1928 гг.) «Лили из Лагуны». В песне Л. Стюарта поется о девушке, сравниваемой с розой, у которой нет времени присесть и помечтать. С розой ассоциируется Молли Блум в «Улиссе». Цветок дарит Муза дочери Джакомо в «Джакомо». Лили в «Мертвых» носится из кладовки, где снимают пальто мужчины, к входной двери, чтобы встретить новых гостей. Она тоже жалуется на то, что ей некогда присесть. Кроме того, слова песни навевают мысли о несбывшейся любви. Дж. Джойс подчеркивает контраст между девушкой в песне Л. Стюарта и бледной Лили в темном помещении. Продолжением является недоумение Фредди о том, что успех оперного певца как-то может быть связан с цветом кожи, а не с качеством голоса: «Is it because he's only a black?» (13, 227).

В ослышке, характерной для последующих текстов Дж. Джойса, проводится параллель между черными галошами и менестрелями Э. Кристи – актерами, загримированными под негров. Слово «галоши» созвучно *golly shoes* или *Golliwog*, чёрной кукле в одежде менестреля: «<...> because she says the word reminds her of Christy minstrels» (13, 206). Американская группа менестрелей возникла в 1843 г. по инициативе Э. Кристи, исполнителя баллад. В 1864–1904 гг. менестрели Э. Кристи выступали в Великобритании, в том числе и в Ирландии. Смуглое лицо персонажа по имени Браун напоминает актера, загримированного под темнокожего человека (синонимы прилагательного *swarthy* – *brown* «коричневый», соответствие фамилии Браун, *dark* «темный», значение фамилии Моркан в переводе с датского языка, и чёрный в топониме Дублин: *dubh* «black» + *linn* «рооп»). Интересная деталь: в романе Б. Гарта сестра Конроя Грейс, выдавая себя за индианку, умывает лицо и руки соком йокото, чтобы ее кожа окрасилась в бронзовый цвет (ассоциация с менестрелями Э. Кристи).

Лексему *nigger* Дж. Джойс использует в ноообразовании *niggerblonker* в «Поминках» (12, 611.34-35), где возможна аллюзия на песенный хит «Джимми» американского композитора И. Берлина. Никкербокерами называли голландских переселенцев, жителей Нью-Йорка. У В. Ирвинга есть герой по фамилии Никербокер. Мужские бриджи никкербокеры были модны в США в начале XX века, как и галоши в Европе. Интерес Дж. Джойса к моде проявляется в описании федоры фирмы Борсалино в «Поминках»: «There he is in his Borisalooner» (12, 337.33). Американский гангстер Аль Капоне любил носить федору. Пер-

вые галоши, кстати, вошли в моду в Бостоне ещё в 1831 г. (возможно, упоминание о массовом выезде за океан ирландцев во время последующего картофельного голода). В Европу галоши пришли гораздо позже, причем, скорее всего, из Петербурга. Там находилась фабрика гамбургского и русского производителей гуттаперчевых изделий, экспортировавших их в Европу. У тряпичной куклы Голливог, появившейся в продаже в конце XIX века, был клоунский улыбающийся рот. Как и песню «Лили из Лагуны», эту куклу обвиняли в расистской направленности.

В «Мертвых» Дж. Джойс поясняет механизм возникновения ассоциации. Созвучие в произношении позволяет уловить связь слов, которые разрастаются в новые ассоциации: галоши и Голливог, актеры, изображающие негров, и песня, которую, как и менестрелей, обвиняли в расизме ← заимствование имени и фамилии героя из романа американского писателя ← американская популярная песня ← популярные американские менестрели. Можно также подчеркнуть, что и имя Лили, и имя служанки Бесси, на которую супруги Конрой оставили своих детей во время поездки в Дублин, могут быть вариантами одного и того же женского имени Элизабет.

В ирландской культуре бард отграничивается от менестреля. Менестрель является увеселителем, плебеем. Плебейски звучит речь Брауна. Габриэл может понимать, что в его речи на празднике шестицветная одежда ирландского барда излишня, поскольку красочные яства красноречивее для гостей за столом, чем цитаты из Р. Браунинга. Как поэт в душе, Габриэл доводит истину до афоризма, обвиняя себя и одновременно считая ниже себя людей, находившихся с ним за одним столом: «<...> a pennyboy for his aunts, a nervous, well-meaning sentimentalist, orating to vulgarians and idealizing his own clownish lusts» [13, 251]. Его интересует мнение слушателей, достойных понять его мысль. Он думает о том, как могла бы воспринять его застольную речь мисс Айворс: «<...> her critical quizzing eyes» [13, 219]. То же самое слово использует Дж. Джойс в «Джакомо Джойсе», называя так лорнетку, через экран которой, подобно очкам Габриэла, Муза смотрит на зеркальное отражение мира: «She uses quizzing glasses» (10, 1).

В «Мертвых» подчёркивается, что семейство Морканов жило скромно, однако не отказывало себе в хорошей еде. Сестры Моркан пережили ирландский картофельный голод, когда Ирландия потеряла четверть населения. Если принять во внимание, что действие рассказа относится ранее, чем к 1904 г. (тетя Джулия в «Улиссе» уже умерла), а сестры традиционно справляли праздник в течение тридцати лет, то они, скорее всего, были маленькими, когда Ирландия переживала свою

великую трагедию. Лили разносит гостям в емкости, завернутой в белую салфетку, блюдо из картофеля, бланшированного в муке. Изобилие дополняют апельсины и американские яблоки. Деталь об американских яблоках интересна, потому что Ирландия славится своими яблоками, а цвет американских яблок Дж. Джойсом даже не описывается, хотя тетинино лицо ее племянник сравнивает с красным яблоком. Яблоко Дж. Джойс связывает с первоначалом, как в «Поминках»: «You have eaden fruit» (12, 597.35-36). На празднике подают стаут – крепкий портер, который на рубеже прошлых веков считали целительным напитком, необходимым для восстановления здоровья, а также эль, такое же национальное достояние, как и арфа. В «Мертвых» Дж. Джойс вспоминает как ирландцев, погибших во время голода и переживших то время, так и ирландцев, которые на «плавающих гробах» достигли Нового мира или погибли на пути к нему. На хрупкое состояние здоровья тетушек указывает характеризующий их походку глагол со значением «ковылять, бродить, учиться ходить»: «Aunt Kate and Aunt Julia were still toddling round the table» [13, 225]; «Kate and Julia came toddling down the dark stairs at once» [13, 201]. Глагол *toddle* можно представить и как слово-саквояж, в котором немецкое слово *Tod* (смерть) и английское прилагательное *old* указывают на старение и приближение конца. Возможна связь между глаголом, которым Габриэл мог бы со временем описать самого себя (состарившийся наивный ребенок), и его желанием начать процесс изменения (вступления в зрелость через осознание своей идентичности, к которому его подводит мисс Айворс): «The time had come for him to set out on his journey westward» (13, 255). В своей речи Габриэл использует прием аллитерации, начиная каждое качество, присущее Ирландии, с такой же буквы («<...> it had certain qualities of hospitality, of humour, of humanity» (13, 219)), что напоминает бравадную французскую песенку из текста «После гонок» о персонаже, у которого всего было по три (континентальный вектор).

Ирландская идентичность сквозь музыку, танец и поэзию составляет гипертекстовое измерение в «Мертвых». Мэри Джен служит органисткой в церкви Святой Марии в зажиточном районе Дублина. Она исполняет виртуозное произведение для фортепиано. Топоним в названии песни «The Lass of Aughrim», которая является ключом к сердцу Греты, совпадает с названием улицы, на которой в доме № 41 проживали родственницы Дж. Джойса, сестры Флинн, известные своими музыкальными талантами. На организованных ими концертах в течение двадцати лет выступал Б. М'Карти, ведущий тенор в церковном хоре в соборе на Мальборо-стрит, который был известен исполнением арии Лионеля из «Марты» фон Фло-

това (в эпизоде «Сирены» в «Улиссе» эту арию исполняет отец Стивена Дедала). Он пытался выступать в Лондоне и Америке, однако успеха не добился. Б. М'Карти считают наиболее вероятным прототипом Д'Арси, голос которого всколыхнул в душе Греты воспоминания о первой любви.

На празднике в доме Морканов гости танцуют французский танец кадрили, для которого достаточно 2–4 пар, расположенных по прямоугольнику, а потом английский парный бальный танец лансье, известный как бальная кадрили, для которого нужно участие такого количества пар, чтобы их число было кратно четырем.

Джулия Моркан исполняет виртуозную арию Эльвиры из оперы В. Беллини «Пуритане». Эльвира собирается замуж за Артура, она готовится к бракосочетанию. Однако Артур спасает королеву Генриетту, выводя ее из замка под видом своей невесты Эльвиры. Эльвира страдает до безумия. Когда все выясняется, она становится прежней, а помилование спасает Артура от верной казни. Влюбленные воссоединяются навсегда.

Оперы В. Беллини, Дж. Россини и Г. Доницетти славились виртуозными колоратурами. И тетя, и племянница увлекаются техническими музыкальными произведениями, что говорит об их профессионализме. Мечты обеих, однако, не реализованы: Джулия поет не на оперной сцене, а в церковном хоре; племянница дает уроки музыки и служит органисткой, а не ведет активную концертную деятельность.

В «Мертвых» Дж. Джойс описывает театральный Дублин, упоминая итальянские театральные труппы, выступавшие на его сцене, оперных теноров и сопрано. Д'Арси совершенно справедливо выделяет из теноров современности неаполитанца Э. Карузо (1873–1921 гг.). Когда Э. Карузо начинал свою карьеру, в Италии было 360 первоклассных теноров, из них 44 знаменитых. Выбиться было трудно, однако Э. Карузо сумел это сделать, исполнив в молодом возрасте партию престарелого отца, партию сына которого исполнил шестидесятилетний тенор.

У Э. Карузо был чарующий, страстный голос, полный чувств и эмоций. Он обладал природным драматическим даром. Сохранившиеся записи, несмотря на несовершенство звукозаписывающей аппаратуры, оставляют очень сильное впечатление от его пения. Провинциальный Дублин не мог пригласить знаменитость с его баснословными гонорарами, хотя в Лондоне, Париже и Милане он выступал. Тетя Джулия восхищается английским тенором У. Паркинсоном (1834–1905 гг.). В 1870-е гг. он пел и на оперной сцене Дублина, выступая во многих ролях, например Лионеля в «Марте» фон Флотова: «A beautiful, pure, sweet, mellow English tenor» (13, 228). Мэри Джен в связи с постановкой оперы французского композито-

ра А. Тома «Миньон» вспоминает английское сопрано Дж. Бернс и ее исполнение заглавной роли. Дж. Бернс дебютировала на сцене в возрасте семнадцати лет в 1877 г. Возможно, Мэри Джен думает о виртуозной арии «Je suis Titania» с пассажами и трелями, где Дж. Бернс блистала своим высоким «до». Неслучайно упоминается и комическая опера Дж. Мейербера «Динора», которую перестали ставить, о пастушке Диноре и пастухе Гоэле, свадьбу которых расстроила страшная буря. Гоэль отправляется на поиски клада, возвращается, чтобы спасти из потока обезумевшую Динору, и понимает, что его Динора – это настоящий бесценный клад, который у него есть. Несмотря на явную натянутость сюжета, партия Диноры была выигрышна для колоратурных сопрано, где можно было блеснуть. В «Лукреции Борджиа» Г. Доницетти также много эффектных колоратур. Мэри Джен показывает хорошее знание репертуара колоратурного сопрано, как, разумеется, и сам Дж. Джойс.

Среди упоминаемых в «Мертвых» певцов, блиставших в Дублине, можно назвать меццо-сопрано З. Требелли (1838–1892), драматическое сопрано Т. Тиетенс (1831–1877), оперный тенор И. Кампанини (1846–1896), драматическое сопрано И. ди Мурска (1836–1899), Л. Равелли, испанский оперный тенор А. Арамбуро и А. Джульини. Джеймс Джойс был любителем оперы. Он не пропускал оперных спектаклей, когда жил в Триесте. Учителем вокала у Дж. Джойса в Триесте был Дж. Синико (фамилия миссис Синико в «Несчастном случае» навеяна этой семьей). Свое увлечение пением Дж. Джойс автобиографически перенес на страницы своих книг.

В своем труде «Феномен человека» современник Дж. Джойса П. Тейяр де Шарден писал, что условием более полного существования является объединение; расщепление материи усиливает схо-

жесть, ее фундаментальное единство; единство по однородности приводит к коллективному единству; сеть образуется однородными сплетениями, образуя ячейку заполненного пространства. Он утверждал: «То, что делает человека современным <...> – это способность видеть не только в пространстве, не только во времени, но и в длительности или, что то же самое, в биологическом пространстве и времени, и больше того, способность все рассказать только в этом аспекте, все, начиная с самого себя» [5].

Идиостиль Дж. Джойса можно рассматривать как зону художественного дискурса, не повторяющую другие зоны (Дж. Джойс в своих текстах смотрит как бы со стороны на великие литературные памятники прошлого, определяя соприкасающиеся зоны, – Гомер, Данте, В. Шекспир, Дж. Свифт, Т. Мур и другие). В протяженности художественного дискурса Дж. Джойс доходит до предела порога размельчения. Он добивается того, что П. Тейяр де Шарден называет «мгновенным сечением безграничных временных волокон» [5], в чем ему помогает активизация гипертекстового измерения.

Одновременность отклоняющихся смыслов у Джеймса Джойса имеет гипертекстовую природу, поскольку присущее ему соприкосновение нечто подобным порождает скольжение в художественном дискурсе, вовлекая достижения мировой культуры. Гипертекстовое измерение позволяет Джойсу перестроить триаду «автор – читатель – текст» для непрерывающегося вхождения в интерпретационный канал соприкосновения, который делает мировой художественный дискурс полифоническим. Перспективным является выяснение всех ресурсов гипертекстового измерения в «Поминках по Финнегану» Дж. Джойса, что одновременно ставит перед собой задачу их перевода с сохранением множественных одновременных смыслов.

Литература

1. Александрова А.А. О соотношении категорий текста «интертекстуальность» и аппроксимация / А.А. Александрова // *Studia Linguistica. Антропоцентрическая лингвистика: проблемы и решения.* – Вып. XXI. – СПб.: Политехника-сервис, 2012. – С. 170–176.
2. Бердяев Н. Самопознание / Н. Бердяев. – СПб.: Азбука, 2012. – 415 с.
3. Лунькова Л.Н. Интертекстуальность художественного текста: оригинал и перевод: автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Л.Н. Лунькова; Российский ун-т дружбы народов. – М., 2011. – 38 с.
4. Седых Э.В. Интермедальность в художественном творчестве У. Морриса / Э.В. Седых // *Studia Linguistica. Антропоцентрическая лингвистика: проблемы и решения.* – Вып. XXI. – СПб.: Политехника-сервис, 2012. – С. 234–246.
5. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / П. Тейяр де Шарден. – М.: Прогресс, 1965. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.psylib.org.ua/books/shard01/txt01.htm.
6. Chandler D. *Semiotics: Basics* / D. Chandler. – L.: Routledge, 2002. – 276 p.
7. Gupta S. *Globalization and Literature* / S. Gupta. – Cambridge, UK: Polity Press, 2009. – 200 p.
8. Patin T. *A Glossary of Contemporary Art Theory* / T. Patin, J. McLerran. – Westport, CT: Greenwood, 1997. – 158 p.
9. Rajewsky I.O. *Intermediality, intertextuality, and remediation: A literary perspective in intermediality* / I.O. Rajewsky // *Intermedialities.* – 2005. – № 6. – P. 43–64.

Список иллюстративного материала

10. Joyce J. *Giacomo Joyce* / J. Joyce. – L.: Faber and Faber, 1968. – 16 p.
11. Joyce J. *Ulysses* / J. Joyce. – L.: Everyman's Library, 1992. – 1087 p.
12. Joyce J. *Finnegans Wake* / J. Joyce. – L.: Penguin, 1992. – 628 p.
13. Joyce J. *Dubliners* / J. Joyce. – L.: Penguin, 1996. – 256 p.

УДК 811.621.251'25=161.1

Химаван Прабово

ПРОБЛЕМЫ ТРАНСФОРМАЦИИ СЛОВА В ПЕРЕВОДЕ С ИНДОНЕЗИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ

Статья посвящена изучению проблемы перевода слова с индонезийского языка на русский с помощью теоретической концепции относительно проблемы трансформации как теоретической основы перевода с индонезийского языка на русский, связанного с процессом изучения индонезийского языка украинско- и русскоговорящими слушателями.

Ключевые слова: перевод, трансформация, слово, индонезийский язык, русский язык.

Химаван Прабово. Проблеми трансформації слова в перекладі з індонезійської мови на російську. – Стаття.

Стаття присвячена вивченню проблеми перекладу з індонезійської мови на російську за допомогою теоретичної концепції щодо проблеми трансформації як теоретичної основи перекладу з індонезійської мови на російську, пов'язаної з процесом вивчення індонезійської мови українсько- та російськомовними слухачами.

Ключові слова: переклад, трансформація, слово, індонезійська мова, російська мова.

Himawan Prabowo. The problems of word transformation in translation from Indonesian language to Russian. – Article.

The article focuses at the analyse of the problem of word translation from Indonesian language to Russian using theoretical conception concerning the problematic of transformation as one of the basic theory of translation from Indonesian language to Russian, and its relations with the learning process of the Indonesian language for bilingual Ukrainian-Russian speaking audience.

Key words: translation, transformation, word, Indonesian language, Russian language.

Одной из основных проблем, которая возникает у русскоязычного слушателя, изучающего индонезийский язык, является проблема перевода. В процессе перевода текста с индонезийского на русский язык студент или переводчик часто сталкиваются с тем, что некоторые слова не имеют однозначного значения в языке перевода. То же самое испытывают студенты-носители индонезийского языка, изучающие русский язык. Ошибки, возникающие при переводе во время коммуникативного процесса, могут создать негативную атмосферу. Студент-мужчина из Индонезии, который только познакомился с украинцем, в качестве первых фраз знакомства на русском языке (в соответствии с индонезийско-русским словарем) может задать следующий вопрос: «У тебя уже есть любовник?» (*Araakah kamu sudah punya pacar?*). Понятное дело, что данный вопрос вызовет негативную реакцию, так как слово «*pacar*» в официальном словаре переводится как «любовник» [8, 88], что несет негативную нагрузку для тех, кому русский приходится родным. В свою очередь в индонезийской молодежной среде слово «*pacar*» воспринимается нормально, имеет позитивную социальную нагрузку, так как возвышает человека, у которого есть любимый друг или подруга [6, 34].

Ошибки перевода с индонезийского языка на русский и обратно часто встречаются у тех, кто в данный момент изучает оба вышеуказанных языка. Это происходит, так как существует огромная лексико-грамматическая, семантическая и культурная разница между языками. Несмотря на то, что индонезийский язык достаточно долго изучается в России (Москва, Санкт-Петербург и Владивосток) и недавно было открыто отделение индонезийского языка в институте филологии Киевского национального университета имени Тара-

са Шевченко (с 2012 г.), до этого времени не было издано ни одного труда о проблематике перевода с индонезийского на русский. Именно поэтому в данной статье внимание уделяется теоретическим аспектам преодоления сложностей в переводе с индонезийского языка на русский.

Одним из основных аспектов в теории перевода является проблема трансформации. Сложность поиска необходимого слова во время перевода может быть преодолена с помощью именно этой концепции. По мнению М.Л. Ларсона [4, 27], форма относится к физическим аспектам предмета или события, в то время как функция относится к смыслу, причине, цели предмета или события. Между формой и функцией есть следующая связь:

1. Предмет в одном языке и культуре имеет такую форму и функцию в другом языке. Например: *sepeda* – велосипед, *telinga* – ухо, *mulut* – рот, *piring* – тарелка.

2. Форма одинаковая, но разные функции. Например: *nasi* – вареный рис, *beras* – сырой рис, *asinan* – соленая консервация и т. д.

3. В языке перевода отсутствует такой предмет, но есть предметы, имеющие или выполняющие похожие функции. Например: *kue onde-onde* – вид печенья в Индонезии, которого нет в Украине или России, но есть другие виды печенья, имеющие такую же функцию.

4. Форма и функции вообще никак не связаны. Слово обозначает что-либо, не имеющее аналога в языке перевода, когда нет ничего и близко похожего на данный предмет или явление (например: *самовар*, *балалайка*). Подобные слова в качестве неологизмов пополнили большой индонезийский словарь [9, с. 776].

На основе взаимосвязи формы и функции между языками в процессе перевода возникает

изменение или трансформация. Есть разнообразнейшие виды классификации трансформации во время перевода. Так А.М. Фитерман и Т.Р. Левицкая выделяют три типа переводческих трансформаций: грамматические, стилистические и лексические [1]. А.Д. Швейцер предлагает делить трансформации на четыре группы: трансформации на компонентном уровне семантической валентности, трансформации на прагматическом уровне, трансформации, осуществляющиеся на референциальном уровне, трансформации на уровне стилистическом – компрессия и расширение [1]. Р.К. Миньяр-Белоручев называл три вида трансформаций: лексические, грамматические и семантические [3; 9].

В процессе перевода с индонезийского языка на русский, по крайней мере, происходит два момента, а именно изменение в области структуры (форма) и в области семантики (смысл). Трансформация структуры (формы) происходит на синтаксическом уровне. Например, слово «*nasi*», не имеющее однозначного аналога, но имеющее предмет, похожий по форме, переводится как «*варёный рис*», а «*pacar*» – как «*любимая подруга*» или «*любимый друг*». Обратная трансформация, когда фраза в процессе перевода передается одним словом, также встречается довольно часто: *anak perempuan* – *девушка*, *anak laki-laki* – *мальчик*, *buku tulis* – *тетрадь*, *buku pelajaran* – *учебник*, *makan malam* – *ужин*, *para mahasiswa* – *студенты*; или такие фразы: *yang dibutuhkan* – *востребованный*, *yang diinginkan* – *желаемое*.

Помимо изменения в структуре, трансформация может произойти и с категорией слова, то есть частью речи [2, 78]. В процессе перевода определенные слова в индонезийском языке могут трансформироваться в русские аналоги другой категории: *bangsa Indonesia* – *индонезийская нация*, *kebudayaan Ukraina* – *украинская культура*. В данной ситуации при переводе происходит изменение первоначального слова, являющегося существительным, на прилагательное в языке перевода. Данная трансформация напоминает нам о концепции Дж. Кэтфорда, которая гласит, что изменение в процессе перевода происходит по двум векторам: изменение уровня и изменение категории [6, 73].

Изменение уровня в соответствии с Дж. Кэтфордом – это изменение, происходящее в грамматической и лексической плоскостях. Слово или фраза на языке источника на лингвистическом уровне в процессе перевода будут трансформированы на лексический уровень или наоборот. Фраза на индонезийском «*dia telah pergi*» будет переведена на русский как «*он уехал*». Данный перевод демонстрирует изменение из лексической категории в категорию грамматическую. Слово «*уехал*» в русском языке несет в себе категорию прошед-

шего времени, в то время как в индонезийском языке показателем прошедшего времени является независимая морфема *telah*. Изменение категории в процессе перевода, по мнению Дж. Кэтфорда, является изменением лингвистической позиции в языке перевода, по сравнению с языком источником. Примером этого изменения может служить приведенный выше перевод: *nasi* (слово) – *вареный рис* (фраза).

В процессе перевода с индонезийского языка на русский язык изменение происходит и в области смысла, то есть семантики. Такая трансформация происходит из-за разного мировоззрения и культурных традиций. Вследствие таких различий переводчик не всегда может целено перенести значение из языка источника на язык перевода. По крайней мере, есть два вида изменений, происходящих в процессе перевода. Во-первых, изменение смысла общего характера на смысл специфический и наоборот. Изменение происходит из-за отсутствия точного аналога в языке перевода. Например, слово, которое на языке источника носит общий смысл, не соответствует общему смыслу на языке перевода. Тот же самый «*рис*» на русском языке имеет общий смысл, но при переводе на индонезийский общий смысл должен быть сужен до специфического – «*nasi*», «*beras*». Во-вторых, изменение, связанное с культурными различиями. Слово «*дом*» на русском языке имеет своё семантическое значение, которое отличается от индонезийского аналога. Рассмотрим следующий пример: «*Я живу на улице Саксаганского, дом № 4, квартира № 9*» на индонезийский может быть переведена как «*saya tinggal di jalan Saksaganskogo gedung no. 4, apartemen no. 9*». «*Дом*», который русско-индонезийским словарем переводится как «*rumah*» [8, 215], подвергается трансформации и переводится как «*gedung*», потому что лингвокультурная концепция понятия «*дом*» в России и Индонезии отличается.

Семантическая трансформация является одной из главных проблем для студентов, изучающих индонезийский язык на начальных этапах. Одним из главных препятствий на пути скорейшего изучения языка является понимание использования личных местоимений. В индонезийском языке есть два слова, использующихся для обозначения личных местоимений первого лица, а именно «*saya*» и «*aku*» (не включая литературного слова «*daku*» и клитики «*-ku*» «*ku-*») [7, 172], в то время как в русском языке есть всего лишь слово «*я*». Рассмотрим следующие примеры.

№	Индонезийский язык	Русский Язык
1.	Kamu sedang membaca apa, Sur? Aku sedang membaca novel Saman.	Что ты читаешь, Сур? Я читаю рассказ «Саман».

2.	Kamu sedang membaca apa, Sur? Saya sedang membaca novel «Saman».	Что ты читаешь, Сур? Я читаю рассказ «Саман».
3.	Ini <u>rumah saya</u> .	Это <u>мой дом</u> .
4.	Ini <u>rumahku</u> .	Это <u>мой дом</u> .
5.	Suratmu telah <u>kukirim</u> tadi pagi.	Я уже отправил твое письмо сегодня утром.
6.	Aku tak tahu kenapa kau tinggalkan daku .	Я не знаю, почему ты меня бросил.

Стандартными местоимениями первого лица в индонезийском языке являются *saya*, *aku*, *daku*. Все три варианта могут быть переведены только одним словом «я». Тем не менее перевод на русский язык не сможет передать всех нюансов, заложенных в вариативности личных местоимений первого лица в индонезийском языке. Каждый из вариантов имеет своё значение и по-своему используется в индонезийском языке. «*Saya*» является формальным видом местоимения и используется в письменной и устной речи официального или делового характера. Также используется в литературных произведениях, речах, докладах. Многие используют в подобных случаях местоимение «мы» со значением «я», чтобы таким образом не слишком выставлять себя [6, 76]. Индонезийское местоимение «*aku*» в большинстве своем используется в неформальной обстановке, чтобы показать определенную близость между писателем и читателем, рассказчиком и слушателем. Используется в рассказах, поэзии, ежедневном общении. «*Daku*» используется исключительно в литературе [6, 72].

Перевод предложений № 3 и № 4 из вышеприведенной таблицы не передает полностью смысловую нагрузку. Поссесивная форма «*saya*» и клитика «*-ku*» переводится как «*мой*», но по-прежнему не передает определенной близости, заложенной в предложении на языке оригинала. Множественное число личных местоимений первого лица передается двумя словами «*kami*» и «*kita*», которые переводятся одним словом «*мы*». Перевод часто не может передать полностью весь смысл, заложенный на языке оригинала. Рассмотрим следующий пример.

№	Индонезийский язык	Язык перевода
1.	Kami akan pergi ke Indonesia besok pagi.	Мы уезжаем в Индонезию завтра утром.
2.	Kita akan pergi ke Indonesia besok pagi.	

В русском языке существует всего лишь одно слово для обозначения множественного числа личных местоимений первого лица, поэтому два индонезийских предложения были переведены одинаково. Однако смысл абсолютно разный, потому что в индонезийском языке местоимение «*kami*» несет в себе эксклюзивный смысл. Это местоимение выделяет множество из множества,

то есть образует группу из общей массы. «*Kita*» же является инклюзивным местоимением, то есть охватывающим всех, кто связан с какой-то определенной проблематикой.

Интересная ситуация обстоит и с переводом личных местоимений третьего лица единственного числа.

Личные местоимения третьего лица единственного числа	
Dia, ia, beliau, -nya	Он, она

В индонезийском языке отсутствует понятие пола, как в русском языке, но в индонезийском языке есть 4 слова, использующиеся для обозначения местоимений третьего лица единственного числа, как показано выше. Перевод или использования данных местоимений возможен только на основе глубокого понимания лингвокультурных аспектов. Рассмотрим следующий пример.

№	Индонезийский язык	Русский язык
1.	Dia teman saya.	Он/она мой друг.
2.	Dia tinggal di Jakarta.	Он/она живет в Джакарте.
3.	Dia setuju dengan pendapat kami.	Он/она согласен с нашим мнением.
4.	Itu mobil dia .	Это его/ее машина.
5.	Itu mobil nya .	
6.	Saya akan pergi bersama dia (bersamanya).	Я пойду с ним/с ней.
7.	Ini bukunya (buku dia).	Это его/ее книга.
8.	Saya melihat dia di pasar.	Я его/ее видел на рынке.
9.	Berikan buku ini kepada dia (kepadanya).	Дай эту книгу ему/ей.
10.	Surat ini untuk dia .	Это письмо для него/нее.
11.	Kami bercakap-cakap tentang dia .	Мы разговариваем о нем/о ней.
12.	Menteri baru saja menelpon saya dan mengatakan bahwa beliau tidak dapat hadir.	Министр только что меня позвонил и сказал, что он не сможет присутствовать.

Выводы:

– индонезийское местоимение третьего лица единственного числа «*dia*» не обозначает пол, в то время как в русском языке пол играет важнейшую роль в словообразовании;

– индонезийское местоимение третьего лица единственного числа «*dia*», выступающее в посессивной роли, при переводе становится «его/ее + существительное»;

– индонезийское местоимение третьего лица единственного числа «*dia*», которое выступает как объект, к которому применяется действие, также переводится как «его/ее», как в примере № 4 вышеприведенной таблицы;

– индонезийское местоимение третьего лица единственного числа «*dia*», которое следует после слова «*kepada*», при переводе на русский изменяется и переводится как «ему» (пример № 9);

– индонезийское местоимение третьего лица единственного числа «*beliau*» не имеет аналога в русском языке. При переводе этого местоимения как «он» теряется семантическая суть, уважительность, присущая данному местоимению.

Рассмотренная выше проблематика, связанная с переводом с индонезийского языка на русский язык, указывает на то, что в процессе обучения украинско- и русскоговорящих слушателей индонезийскому языку необходимо учитывать проблемы трансформации в переводе. Обучение, основанное исключительно на использовании стандартных грамматических теорий, не позволит воспитать профессионального русско-индонезийского переводчика.

Литература

1. Комисаров В.Н. Общая теория перевода / В.Н. Комисаров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.classes.ru/grammar/113.komissarov_obshaya_toriya_perevoda/html/3.html.
2. Мамрак А.В. Вступ до теорії перекладу : [навчальний посібник] / А.В. Мамрак. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.
3. Сапогова Л.И. Переводческое преобразование текста : [учебное пособие] / Л.И. Сапогова. – М. : Флинта ; Наука, 2009. – 320 с.
4. Larson M.L. Meaning-based translation: a guide to cross language equivalence / M.L. Larson. – Lanham : University Press of America, 1984. – 537 p.
5. Leonardi V. Equivalent in Translation: between myth and reality / Leonardi V. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://translationjournal.net/journal/14equiv.htm>.
6. Tadjudin H.M. Bahasa Indonesia: Bentuk dan Makna / H.M. Tadjudin. – Penerbit P.T. Alumni Bandung, 2013. – 330 hlm.
7. Tata Bahasa Baku Bahasa Indonesia / penyunting penyelia A.M. Moeliono ; penyunting teks S. Dardjowidjojo. – cet. 3. – Jakarta : Balai Pustaka, 1992. – 475 h.
8. Большой индонезийско-русский словарь : в 2-х т. / [Р.Н. Коригодский, О.Н. Кондрашкин, Б.И. Зиновьев, В.Н. Лощагин] ; под ред. Р.Н. Коригодского. – М. : Русский язык, 1990. – Т. 2 : М – Z. – 496 с.
9. Kamus Besar Bahasa Indonesia / Tim Penyusun Kamus Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa. – cet. 3. – Jakarta : Balai Pustaka, 1990. – 1090 hlm.

Хмара В. В.

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ПЛЕЧЕ» В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

У статті пропонується зіставний аналіз соматичних фразеологічних одиниць із компонентом «плече» на базі російської, української, німецької та англійської мов із метою показати семантичні особливості, ізоморфні та аломорфні риси в чотирьох лінгвокультурах.

Ключові слова: зіставний аналіз, культура, фразеологізм.

Хмара В. В. Сопоставительный анализ фразеологических единиц с компонентом «плечо» в северославянских и западногерманских языках. – Статья.

В статье предлагается сопоставительный анализ соматических фразеологических единиц с компонентом «плечо» на базе русского, украинского, немецкого и английского языков с целью показать семантические особенности, изоморфные и алломорфные черты в четырёх лингвокультурах.

Ключевые слова: сопоставительный анализ, культура, фразеологизм.

Khmara V. V. Comparative analysis of phraseological units with somatic element «shoulder» in east Slavic and west Germanic languages. – Article.

This article offers comparative analysis of Phraseological Units with somatic element «shoulder» based on Russian, Ukrainian, German and English. The purpose of this article is to show semantic features, isomorphic and allomorph traits in four linguistic cultures.

Key words: comparative analysis, culture, phraseological units.

Дослідження загальних закономірностей функціонування мов, структурних зрушень, аспектів взаємодії, виокремлення ізоморфних та аломорфних рис є актуальним. Саме тому зіставне мовознавство аналізує й неспоріднені мови, що допомагає виявити семантичні особливості, спільні та відмінні характеристики у фонетичній, морфологічній, граматичній, синтаксичній та словниковій системах різних мов [5, 13]. Окреслене коло питань сприяє розвитку констративної лінгвістики як окремої повноцінної науки, яка дозволяє розкрити властивості, притаманні мовам, що порівнюються, та інформацію про специфіку певного етносу [2, 35].

Для ґрунтового аналізу потрібно залучати й інші науки, такі як етнолінгвістика та лінгвокультурологія. Так, лінгвокультурологічні студії досліджують механізми сприйняття та відтворення в мові досвіду попередніх поколінь, появу мовних стереотипів у свідомості представників різних лінгвокультурних спільнот [10, 27]. Лінгвокультурологія як маргінальна галузь мовознавства вивчає взаємозв'язок мови та людського середовища, взаємодію культурного, суспільного, історичного та мовного розвитку. Мова акумулює в собі здобутки духовної та матеріальної культури та передає їх наступним поколінням, виступає інструментом створення, розвитку та збереження культури [6, 19].

Коди культури співвідносяться з найдавнішими архетиповими уявленнями людини, вони утворюють певну «сітку», у межах якої й здійснюються концептуалізація й категоризація дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду людини, вербалізація цієї концептуалізації та категоризації в мові

[8]. У різних лінгвокультурних спільнотах кодування культурного простору має національний характер і зумовлене різницею в сприйнятті дійсності, на яку впливають особливості життя, географічного розташування, історичні події певного етносу. Між кодами не існує чітких меж, але можна виділити такі базові коди: соматичний, просторовий, біоморфний, духовний, часовий [7, 61].

Найдавнішим кодом культури є соматичний код, адже пізнання навколишнього світу й акумуляцію людини починає із самої себе. А «через усвідомлення себе людина приходиться до опису світу, екстраполюючи свої знання про самого себе на навколишню дійсність» [8, 65]. Через окультурення й усвідомлення світу людина повернулася до опису самого себе.

Одним із способів репрезентації соматичного коду культури в мовній свідомості є фразеологізми із соматичним компонентом, які виступали джерелом культурної інтерпретації. Фразеологічні одиниці (далі – ФО) із соматичним компонентом відображають довготривалий процес розвитку культури народу, фіксують та передають від покоління до покоління культурні настанови та стереотипи, кодують культурну інформацію та накопичують знання як про саму людину, її ставлення до навколишнього світу, так і про навколишній світ.

Популярність фразеологізмів із соматичним компонентом зумовлюється актуальністю змісту, експресивністю, народністю, нескладністю граматичного оформлення та стилістичною різноманітністю [9, 25], про що свідчать лінгвістичні дослідження останніх років.

Так, О. В. Государська доводить, що соматизми відображають наївну й наукову картину сві-

ту, порівнюючи романську та слов'янську групи мов [4]; О. Г. Селезньова виявляє спільні та національні відмінності соматичних ФО російської та німецької мов [11]; І. Є. Городецька розкриває спільні риси та національні відмінності соматизмів у російській та французькій мовах із точки зору міжмовної еквівалентності [3]; А. Г. Абрамова зіставляє соматичну лексику російської та чуваської мов [1].

Отже, можемо зробити висновок, що симбіоз зіставного та лінгвокультурологічного аналізу дозволив підняти дослідження фразеології на якісно новий рівень і зробив можливим виявлення культурних домінант та відмінностей у житті окремих лінгвокультурних спільнот, що допомагає краще осягнути власну культуру й менталітет.

ФО в англійських, німецькій, українській та російській мовах мають антропоцентричне спрямування, тобто описують людину за рисами характеру, зовнішністю, емоціями, почуттями, психологічним та соціальним станом, видом діяльності, інтелектом, фізичною працею, життям, стосунками з іншими людьми, що дозволяє категоризувати реальність. Так, ФО з компонентом в англійському, німецькому, українському й російському суспільстві використовують соматизм *shoulders/Schulter/Achsel/плечі/плечи* на позначення близької відстані між об'єктами: *shoulder to shoulder; Schalter an Schalter*; плече в плече; плечем до плеча; плечо о плечо; плечом к плечу; плечо к плечу; плечо в плечо; жесту, коли людина щось не знає: *shrug your shoulders; mit den Achseln zucken*; знижувати плечами; *пожматъ/пожмать плечами*.

У чотирьох культурах, що аналізуються, плечі символізують відповідальність, ношу, що на них лягає: *carry the weight of the world on one's shoulder; shoulder responsibility; have broad shoulders; be/fall on someone's shoulders; have/leave/put/carry something on someone's shoulders; auf seine Achseln nehmen; auf j-s Schultern wälzen*; нести тягар на своїх плечах; тримати на (своїх) плечах, нести тягар на своїх плечах; на плечах лежить що-либ; *выносить/вынести/нести на своих плечах*.

Соматизми *shoulders/плечі/плечи* в англійській, українській та російській мовній традиції приділяють особливу увагу розумовим здібностям людини: *to have one's head screwed on one's shoulders on the right way; an old head on young shoulders; stand head and shoulders above the rest*; мати свою голову на плечах; мати кебету на плечах; голова на плечах.

Також у цих мовах соматизми *shoulders/плечі/плечи* асоціюються з впевненістю, сміливістю, рішучістю: *square your shoulders; розправляються/розправляться/випростати плечі; расправитъ плечи*; полегшенням, звільненням від чогось гнітючого: *be a weight off your shoulders; скидати/скинути з плечей; скидати/скинути з плечей*

тягар; як гора з плечей/з пліч звалилася/спала/впала; словно гора/бремя/тяжесть свалилась/упала с плеч; сложить/сбросить с плеч долой; говорити, діяти різко, категорично: *straight from the shoulder; рубати/рубонуть з плеча; кидати слова через плече; рубить с плеча*.

В англійській, німецькій та українській свідомості лексема *shoulders/Achsel/плечі* позначає зневагу, байдужість, холодний прийом: *cold shoulder; j-m die kalte Schulter zeigen; über die Achsel/Schulter ansehen; повернутися плечима*.

Соматизми *Schulter/Achsel/плечі* в німецькій та українській етнокulturі ототожнюються з підтримкою: *auf j-s Schultern stehen; відчувати плече; спиратися/спертися на плече; мати плечі; підставляти/підставити плече*.

В українській та російській наївно-лінгвістичній свідомості пов'язують *плечі/плечи* з описом одягу, який не відповідає розміру або вже ношений: *з чужого плеча; с чужого плеча*; побиття однієї людини іншою: *почесати плечі; вгріти ломакою/києм у плечі; з плеча; заїхати межі плеч; і с плеча/со всего плеча ударять/бють*; минулих подій: *за плечима; мати за плечима; за плечами иметь*; примусом виконувати чужу роботу: *перекладати/перекласти на чужі (на чийсь) плечі; взвалить/перекладывать/переложить на плечи; готовністю кудись йти, бігти: ноги на плечі; брати/взяти ноги на плечі; брать ноги на плечи*; перехід на чийсь утримання, під чийсь опіку: *сідати на плечі; лежать/ложиться на плечи*.

Лише в англійській мові ФО з компонентом *shoulders* позначають працелюбність: *put/set one's shoulder to the wheel*; хвилювання: *looking over one's shoulder*; спілкування: *rub shoulders with smbd*; готовність до бійки: *get/have/give chip on one's shoulder*; людину, яка вважає себе найкращою: *(tower) head and shoulders above smbd/smith*.

Для німецької лінгвокультурної спільноти ФО з компонентом *Schulter/Achsel* асоціюються із несерйозним, легковажним ставленням: *auf die leichte Achsel/Schulter nehmen*; веденням подвійної гри: *auf beiden/auf zwei Achseln/Schultern tragen*; словами, сказаними мимохідь: *über die Schulter sagen/fragen*; психологічним станом – смутком: *mit hängenden Schultern*; переоцінкою власних сил: *sich zuviel auf die Schultern laden*;

В українській культурі ФО з компонентом *плечі* мають такі значення, як здригання, тремтіння від страху: *(аж) мороз дере/подирає/пробирає за плечі, мороз із-за плечей бере, мороз поза за плечима ходить/бігає, мороз хапає/вхопив за плечі, мороз (холод) пробирається/пробрався за плечі; вбирати/втягувати/ввібрати голову в плечі*.

У складі ФО лексема *плечі* в українському суспільстві позначає виконання роботи без сторонньої допомоги: *вивезти/витягти на своїх плечах*;

брати/взяти на (свої) плечі. І навпаки, засуджується присвоєння чужих результатів праці: *вийхати на чужих плечах*.

Про людину, яка сповнена натхнення, душевного піднесення, сили, в українській мові кажуть: *чутти/відчувати крила за плечима*.

Також ФО з компонентом *плечі* мають такі значення, як бажанням перевірити свої сили в боротьбі, змаганні: *вирівняти плечі, помірятися/мірятися з плечем*; грубо вигнати когось: *випхати в плечі*; не втручатися ні в що: *закритися (й) плечима й очима*; бути рівнею кому-небудь: *підходити/підійти під плече*; не мати певного заняття: *підпирати плечима стіни/стовпи/одвірок*; далеко відстань: *за плечима та за очима*; відсутність чогось: *ні перед очима, ні за плечима*; дуже високий ріст: *підпирає плечима стелю*; неприваблива зовнішність: *ні з плечей, ні з очей*; близька смерть: *смерть (стоїть) з косою за плечима*.

Аломорфне значення ФО з компонентом *плечи* в російській культурі: слідувати, йти за кимось: *на плечах (противника, отступающих) врывається/вступать*; щось до снаги: *по плечу*; висока людина: *аршин в плечах*; *в плечах широк*; *косая сажень в плечах*.

Ізоморфні значення ФО із соматизмами в чотирьох культурах – близька відстань між об'єктами, жест, коли людина щось не знає, відповідальність.

В англійській, українській та російській мовах ізоморфне значення ФО з компонентом *shoulders/плечі/плечи*: розумові здібності, звільнення від чогось гнітючого, впевненість, різке спілкування.

Для англійської, німецької та української свідомості ФО з компонентом *shoulders/Achsel/плечі* має такий ізоморфізм: зневага, байдужість.

Спільна ізоморфна асоціація в німецькій та українській мовах – підтримка.

ФО із соматизмами *плечі/плечи* в українській та російській мовах вміщують такі ізоморфічні значення: ношений або великий за розміром одяг, побиття однієї людини іншою, давні події, примусове виконання чужої роботи, готовністю кудись бігти, переходити на чийсь утримання.

Аломорфні риси ФО з компонентом *shoulder* позначають працелюбність, готовність до бійки, спілкування, хвилювання, людину, яка вважає себе найкращою.

Аломорфізмом німецької мови є несерйозне ставлення, ведення подвійної гри, слова сказані мимохідь, смуток, перебільшення власних сил.

В українській мові аломорфні ФО з компонентом *плечі* асоціюються з відчуттям страху; виконанням роботи без сторонньої допомоги; присвоєнням чужих результатів праці; людиною, сповненою натхненням; бажанням перевірити свої сили в змаганні; відсутністю певного заняття; далекою відстанню; відсутністю чогось; дуже високим зростом; непривабливою зовнішністю; грубим вигнанням когось.

Тільки в російській мові ФО із соматизмом *плечи* має значення «слідувати за кимось» та «висока людина».

Аналіз лінгвокультурних особливостей ФО із соматичним компонентом на базі англійської, німецької, російської та української мов показав, що ФО виявляють ізоморфні та різні аломорфні риси. Подальші перспективи дослідження пов'язані з аналізом ФО із соматичним компонентом на матеріалі інших західногерманських і східнослов'янських мов.

Література

1. Абрамова А.Г. Фразеологические единицы с компонентами-соматизмами в разноструктурных языках: на материале русского и чувашского языков : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А.Г. Абрамова ; Чувашский государственный университет им. И.Н. Ульянова. – Чебоксары, 2005. – 19 с.
2. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике / В.Г. Гак // Новое в зарубежной лингвистике / сост. В.П. Нерознак ; общ. ред. и вступ. ст. В.Г. Гака. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. Переводы. – 440 с.
3. Городецкая И.Е. Фразеологизмы-соматизмы в русском и французском языках : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / И.Е. Городецкая ; Пятигорский государственный лингвистический университет. – Пятигорск, 2007. – 18 с.
4. Государська О.В. Соматизми як засоби відображення наївної і наукової картин світу (на матеріалі мов романської і слов'янської груп) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / О.В. Государська. – К., 2011. – 19 с.
5. Кашкин В.Б. Подходы к сходствам и различиям языков в истории языкознания / В.Б. Кашкин. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 1999. – 314 с.
6. Кісь Р.Я. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору) / Р.Я. Кісь ; Інститут народознавства НАН України. – Львів : Літопис, 2005. – 300 с.
7. Ковшова М.Л. Анализ фразеологизмов и коды культуры / М.Л. Ковшова // Известия РАН. Серия «Литература и язык». – 2008. – Т. 67. – № 2. – С. 60–65.
8. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 283 с.
9. Ленец Е.З. Конвенциональные фразеологизмы с соматизмами в современном французском языке : [пособие] / Е.З. Ленец. – Гродно : ГрГУ, 2007. – 143 с.
10. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию : [учебное пособие] / В.А. Маслова. – М. : Академия, 1997. – 207 с.

11. Селезнёва Е.Г. Национальная специфика фразеологической концептуализации: по материалам русской и немецкой соматической фразеологии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.Г. Селезнёва ; Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2006. – 20 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. Гаврись В.І. Німецько-український фразеологічний словник : в 2-х т. / В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К. : Радянська школа. 1981– . – Т. 1. – 1981. – 416 с. ; Гаврись В.І. Німецько-український фразеологічний словник : в 2-х т. / В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К. : Радянська школа. 1981– . – Т. 2. – 1981. – 382 с.

13. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

14. Фёдоров А.И. Фразеологический словарь русского литературного языка / А.И. Фёдоров. – М. : АСТ, 2008. – 880 с.

15. Apperson G.L. The Words worth Dictionary of Proverbs / G.L. Apperson. – Wordsworth Reference, 1993. – 721 p.

16. Словопедія. Фразеологічний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/49/53407/359960.html>.

17. The free dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.thefreedictionary.com.

Холявко І. В.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВІДХИЛЕННЯ В НАУКОВОМУ ТЕКСТІ: СПЕЦИФІКА РЕДАГУВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню проблеми смислової структури наукового тексту. Проаналізовано труднощі, пов'язані з вираженням наукового знання в тексті, епістемічні причини появи стильових відхилень, описано способи їх редагування.

Ключові слова: науковий текст, норми функціонального стилю, стильове відхилення, редагування.

Холявко И. В. Функционально-стилевые погрешности в научном тексте: специфика редактирования. – Статья.

Статья посвящена исследованию проблемы смысловой структуры научного текста. Проанализированы трудности, связанные с выражением научного знания в тексте, эпистемические причины возникновения стилистических погрешностей, описаны способы их редактирования.

Ключевые слова: научный текст, нормы функционального стиля, стилистическая погрешность, редактирование.

Kholiavko I. V. Functional and stylistic breaches of the scientific value in the text: editing peculiarities. – Article.

The article is devoted to the investigation the problem of semantic structure of scientific text. The difficulties associated with the expression of scientific knowledge in the text and the epistemic reasons of stylistic errors were analyzed, the methods of their editing were described.

Key words: scientific text, rules of the functional style, style error, editing.

Проблема наукової комунікації набуває сьогодні особливої актуальності. Насамперед це пов'язано з процесом глобалізації, який охоплює всі сторони суспільного життя, зокрема й науку. Наукова комунікація, що здійснюється через науковий текст, залежно від предмету мовлення співвідноситься з науковою діяльністю її учасників, їхнім науковим знанням. Одним зі складних наукових понять, що поєднує в собі поряд із лінгвістичними складовими й екстралінгвістичні, які однаково необхідні для розуміння та інтерпретації тексту, є дискурс. Науковий дискурс – це науковий текст як результат цілеспрямованої соціальної дії, фокус дії мовних і мовленнєвих, соціокультурних і прагматичних, когнітивних і психологічних чинників. Погляди на ключові аспекти особливостей функціонування наукового дискурсу висвітлені в роботах Н. Ф. Непийводи, Н. В. Зелінської, О. М. Семеног, І. А. Синиці, І. А. Скрипак, Г. С. Онуфрієнко, П. О. Селігея, М. М. Кожини, М. П. Котюрової, О. О. Баженової, О. В. Михайлової, С. В. Ракітіної та ін.

Нині в українському мовознавстві перспективним є вивчення наукового твору в трансдисциплінарному аспекті дослідження лінгвосоціопсихологічних передумов появи помилок у писемних та усних висловленнях, окреслення найважливіших проблем культури наукової комунікації. Актуальність нашої розвідки обумовлена необхідністю застосування для дослідження наукового дискурсу особливої стратегії, яка інтегрує макросемантичний та глибинно-семантичний аналіз наукового тексту й спрямована на з'ясування епістемічних передумов виникнення функціонально-стильових відхилень у наукових текстах. Крім того, нині широко усвідомлюється важливість авторського редагування тексту наукового твору в процесі підготовки його до друку.

Культура писемного мовлення автора наукового твору зумовлена низкою чинників. Основні з них такі: 1) опанування норм літературної мови, тобто вміння дібрати потрібне слово, здатне поєднуватися з іншими за смыслом, правильно побудувати словосполучення, із них – речення, зрештою, композиційно правильно й доцільно оформити текст у цілому; 2) опанування норм функціонального стилю – наукового. Отже, текст наукового твору повинен стати об'єктом функціонально-стильового редагування автором. Метою нашого дослідження є аналіз проблеми смислової структури наукового тексту, яка зумовлена комунікативно-пізнавальною діяльністю вченого, а також розгляд труднощів, пов'язаних із вираженням наукового знання в тексті. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: окреслити функціонально-стильові властивості наукового тексту, з'ясувати причини виникнення функціонально-стильових відхилень у ньому; дослідити процес редагування як системну реконструкцію комунікативно-пізнавальної діяльності; проаналізувати епістемічні причини відхилень від норми в текстах наукового стилю. Матеріалом для аналізу слугували тексти авторефератів дисертацій, статей і монографій із гуманітарних наук, опубліковані протягом останніх трьох років.

Традиційний науковий текст – це міркування дослідника, викладені з використанням певної послідовності змістово-композиційних елементів, які відображають розумові дії. Ознаками наукового тексту є чітка, логічна структура, об'єктивність викладу, термінологічність, цілісність, зв'язність, проблемність, гіпотетичність, членованість, завершеність, комунікативність, діалогічність тощо. Ці нормативні риси наукового стилю можна співвіднести з мовленнєвими вміннями дослідника, важливими для побудови наукового тексту.

Цілісність наукового тексту передбачає його внутрішню організованість та смислову єдність. Вона є психолінгвістичною категорією (на відміну, скажімо, від зв'язності – категорії лінгвістичної), безпосередньо не співвідноситься з мовними одиницями й виникає в процесі усвідомлення й розуміння тексту як результат аналітико-синтетичної діяльності реципієнта. Експлікація цілісності, тобто її структурування й вираження, «являє собою процес переходу від цілісного, нерозчленованого уявлення до виділення найбільш важливих компонентів – субцілісностей і їхнього мовного оформлення у вигляді тексту. <...> Таким чином відбувається процес породження тексту» [4, 24–25]. Отже, цілісність є найбільш загальною категорією, вона обумовлена змістом тексту, який являє собою власне наукове знання.

Однією з важливих властивостей наукового тексту є його зв'язність. Для текстів наукового стилю найбільш типовим є формально виражений експліцитний зв'язок, який забезпечує логічність викладу та однозначну інтерпретацію змісту. Зв'язність експлікується різними засобами. Залежно від способу мовного виявлення виділяють лексичні засоби зв'язку (повні, синонімічні, контекстуальні, перифрастичні та інші повтори, займенникова субституція), лексико-граматичні (сполучники, сполучникові прислівники, вставні слова і словосполучення), граматичні (видо-часові форми дієслів, порядок слів, синтаксичний паралелізм).

Зв'язність наукового тексту також співвідноситься з його логіко-семантичною єдністю, яка досягається завдяки системі термінів. «Терміновані поняття пов'язані в тексті логіко-семантичними зв'язками простору, часу, причиново-наслідковими, мети, тотожності, подібності, аналогії, протилежності та ін., а також асоціативними відношеннями типу «частина – ціле», «рід – вид» та ін.» [3, 113], наприклад: *У різних наукових парадигмах актуалізуються субстанційні й функціональні ознаки стереотипу. У когнітивістиці акцентується на неповноті, інверсивності стереотипних уявлень і їхній здатності виступати взірцями під час організації людського досвіду; у соціальній психології – на вагомій афективній складовій стереотипу і його ролі в координації людського мислення й поведінки, у лінгвістиці та семіотиці – на здатності стереотипу акумулювати вторинні смисли й виступати текстоорганізуючим чинником. Науковим дискурсом, де інтегруються всі означені уявлення, є дискурс соціальних комунікацій, якому притаманний міждисциплінарний підхід до розв'язання проблеми стереотипізації. Мережа логіко-семантичних відношень реалізується не лише в реченнях, але й в абзацах, більш складних фрагментах і цілому тексті.*

У науковому стилі вироблено арсенал стійких засобів для оформлення процесу пізнання. З од-

ного боку, це можна пояснити важливістю логіки викладу, яка зумовлює вживання складних сполучникових речень, у яких відношення між частинами мають бути виражені однозначно. З іншого боку, це пов'язано з необхідністю доводити, аргументувати думки, виявляти причини й наслідки явищ, які є предметом аналізу. Такі засоби призначені для підтримання структури наукового висловлювання, відображають специфіку матеріалу, допомагають у сприйнятті тексту, демонструють окремі послідовні кроки в розвитку думки, забезпечують точність і логічність. Отже, вживання кліше (мовних формул) – готових зворотів, що регулярно використовуються в певних умовах і подібних контекстах, полегшує процес спілкування, економить зусилля й час як того, хто пише, так і того, хто читає.

Змістом наукового мовлення, зафіксованого у вигляді тексту, є наукове знання. Різноманітність наукового знання зумовлює складність змісту, яку можна подолати шляхом встановлення логіко-семантичних відношень між висловлюваннями. Побудовування таких відношень відбувається за допомогою «стягування» та «зв'язування» їхніх компонентів [3, 116]. Для вираження певного значення в наукових текстах використовуються такі кліше (мовні формули): *важливо зауважити, розглянемо тепер, перейдемо до питання* тощо – для наголошення на чомусь, привернення уваги до важливих моментів; *очевидно, напевно, безперечно, зрозуміло* тощо – для висловлення впевненості або сумніву; *наприклад, зокрема, а саме, причому, крім того* тощо – для пояснення, уточнення, виділення чогось; *отже, на основі цього, можна дійти висновку про те, що* тощо – для узагальнення, підсумування; *передусім, перш ніж, почнемо з того, по-перше, по-друге, з одного боку* тощо – для вказування часу, послідовності; *при цьому, до речі, крім того, відповідно до цього, водночас* тощо – для поєднання частин інформації тощо.

Зв'язність відповідно до культури писемного наукового мовлення, тобто нормативно-стилістично, «повинна підкреслено, акцентовано, логічно точно виражатися в тексті» [3, 116] мовними одиницями, які відповідають логічним відношенням між висловлюваннями, наприклад: *Психіка серцевохворих дітей є вразливою, оскільки в колективі здорових дітей вони часто є предметом насмішок через те, що швидко втомлюються, не можуть брати участі в рухливих іграх та заняттях із фізкультури і т. д., а також через надмірну опіку батьків. Внаслідок цього, з одного боку, у них виникає так званий «синдром інваліда», відтак ці діти потребують підвищеної уваги й задоволення власних бажань, навіть примх, а з іншого – формуються комплекси неповноцінності, вони «закриваються» в собі.* Виділені мовні одиниці підкреслюють логічні відношення між

елементами інформаційно-пізнавальної складової наукового мовлення, а також логіку думки автора, хід його міркувань, тобто особливий логіко-епістемічний бік наукового мовлення.

Перед авторами іноді виникають труднощі, пов'язані з добором і вживанням мовних одиниць, які найбільш точно передають логічні відношення, наприклад: 1. *Тотальний менеджмент якості недоцільно запроваджувати як стандартизовану програму, адже кожен навчальний заклад позначений певною специфікою й має розробляти стратегію тотального менеджменту якості з урахуванням власних умов і можливостей, тобто як специфічний проект. Однак незмінним атрибутом таких проектів має бути те, що якість реалізується як перманентна мета організації.* Вживання сполучника *однак* кваліфікуємо як недоречне, оскільки він повинен передавати зіставно-протиставні відношення, а в наведеному контексті мають місце приєднувальні відношення, для їх оформлення можна вжити прийменниково-займенникову конструкцію *при цьому*. 2. *Не потрібно робити паузу всередині речення, де вона є зайвою й шкодить викладу матеріалу. Тим більше, що телеглядач сприймає тільки ту інформацію, яка викладена чітко й зрозуміло.* Уточнювальна конструкція *тим більше* повинна вживатися для роз'яснення змісту якогось члену речення, а наведений контекст потребує вираження причинових смислових відношень, тож краще вжити сполучники *тому що, адже*.

Поруч із цілісністю та зв'язністю однією з основних категорій наукового тексту є абстрактність, яка створюється «шляхом використання іменників абстрактного й узагальненого значення, загальнонаукових термінів, дієслів теперішнього часу в «позачасовому» значенні, зворотних і безособових дієслів, дієслівно-іменних словосполучень, неозначено- та безособових речень» [6, 25]. М. П. Котюрова зазначає: «Тенденція наукового мовлення до абстрактності виявляється настільки сильно, що чинить своєрідний тиск на автора, який може втратити почуття міри у вживанні абстрактної лексики» [3, 119]. Надмірне вживання такої лексики може призводити до надлишковості висловлення думки, «створення «в'язкості» тексту» [3, 121], наприклад: 1. *Одне із першочергових завдань у напрямі вивчення театральної публіцистики Ю. Шевельова – уточнення й систематизація періоджерел із метою подальшого їх дослідження.* Смісл може бути переданий простіше: *Одне із першочергових завдань вивчення театральної публіцистики Ю. Шевельова – уточнення й систематизація періоджерел із метою подальшого їх дослідження.* 2. *На фоні здобутків стає небезпідставною перспектива проведення аналогій із маргінальними, не сприйнятими своєю добою, так званими «проклятими поетами» Шарлем Бодлером та Артюром Рембо.* Уникнути

надмірності у вираженні думки можна, відредагувавши речення: *На фоні здобутків перспективним є проведення аналогій із маргінальними, не сприйнятими своєю добою, так званими «проклятими поетами» Шарлем Бодлером і Артюром Рембо.* 3. *Жанр репортажної новели створювався автором на базі конструктивного принципу колажної техніки, що здобула своє відображення в теорії прози формалістів завдяки поєднанню взаємоодивнення абстракції з реальністю.* Уникнути «в'язкості» тексту, досягти достатньої повноти викладу можна так: *Жанр репортажної новели створювався автором на базі конструктивного принципу колажної техніки, відображеного в теорії прози формалістів завдяки поєднанню взаємоодивнення абстракції з реальністю.*

Причинами таких відхилень від стильової норми викладу П. О. Селігей вважає «незнання або хибне розуміння норм наукового стилю, неясне, заплутане мислення, гру в ученість, навмисне затемнення сенсу» [5]. М. П. Котюрова стверджує, що нечітке формально-логічне розгортання змісту під час створення наукового тексту зумовлене психологічним компонентом, оскільки увага автора недостатньо концентрується на текстовій формі [3, 126]. Відхилення від норми викладу часто залишаються не поміченими автором, адже «його мета – якомога швидше досягти результату, тобто на фундаменті «старого» розгорнути «нове» знання, отримане самим автором» [3, 122]. Н. В. Зелінська зазначає: «Науковий твір – це насамперед думка, тобто наукова інформація, і вже потім – форма її втілення» [1, 39]. Абстрактність як стильова риса наукового тексту зобов'язує автора розвивати «чуття стилю».

Смислова цілісність та зв'язність вираження змісту як функціонально-стильові риси наукового тексту зумовлюють доцільність застосування системного підходу до процесу його редагування. Для вдосконалення тексту наукового твору необхідна «концентрація цілісно-композиційного мислення» [3, 129], яке дає можливість автору в процесі редагування свого тексту реконструювати мисленнєві процеси, співвіднести їх із комунікативною стратегією, щоб далі вдосконалити, покращити текст.

М. П. Котюрова вважає доцільним використовувати в процесі редагування наукового тексту методи системного моделювання [3, 128]. Концепція системного мислення у відношенні до редагування наукового тексту дає можливість вийти за межі простої фіксації мовленнєвих фактів (відхилень від норми), адже стиль створюється, на думку М. М. Кожини, «не сукупністю, не набором, а саме системою взаємопов'язаних засобів, яка в цілому й надає особливого характеру певному виду мовлення, створює ту якість, яка інтуїтивно сприймається нами як стиль»

[2, 117]. При цьому системність мовних засобів реалізується на абстрактно-узагальнювальній основі. У зв'язку із цим у процесі породження наукового тексту можуть з'являтися надмірні з погляду вираження актуального смислу мовні одиниці, наприклад: *Проведений нами аналіз текстів дійсно підтверджує створення франкомовними авторами Магрибу дискурсу психічного відхилення у своїх романах*. З епістемічних позицій фіксуємо відхилення у вживанні лексеми широкої семантики *дійсно*, вона є зайвою.

Мислення автора, який створює науковий текст, не завжди є гармонійним і може охоплювати не весь процес породження тексту, тобто й зміст, і форму. Унаслідок цього виникають відхилення у вираженні логіко-семантичних відношень між текстовими одиницями, наприклад: *Образ мовчання є постійною темою багатьох українських майстрів, таких як Леся Українка, Дмитро Павличко, Ліна Костенко та багато інших*. Оскільки образ – це конкретна й водночас узагальнена картина, створена за допомогою вимислу, а тема – явища життя, відображені в творі, то очевидно, що образ є засобом розкриття теми, а не самою темою. Отже, маємо відхилення в логічному розгортанні змісту.

Системний процес редагування наукового тексту охоплює як експліцитні (автор, текст), так і імпліцитні (смісл тексту, сформований автором; потенційний читач; смісл тексту, який формує читач у процесі його сприйняття; епістемічне середовище як джерело смислового багатства тексту) елементи. Цікавим є твердження М. П. Котюрової про те, що «основною ілюзією автора є уявлення про адекватне прочитання тексту читачем» [3, 132]. Ця ілюзія може спричинити недбалість у вираженні думки, наприклад: 1. *Смерть – один із*

базових світоглядних концептів у кожній культурі. Її (смерті чи культури – І. Х.) феномен є предметом зацікавлення як пересічного мовця, так і допитливого дослідника. 2. *За своєю структурою й значенням виділені терміносполучення можна поділити на три основні групи з точки зору перекладу українською мовою. Вони складають труднощі, тому що не завжди піддаються так званому «word for word» перекладу*. Очевидно, що труднощі викликає переклад термінологічних словосполучень, а не самі ці мовні одиниці, тому вживання займенника *вони* недоречно.

Отже, починаючи писати, авторові корисно поглянути на своє дослідження поглядом людини, яка дізнається про цю розвідку вперше. Із тих самих позицій варто ще раз оцінити вже готовий, написаний текст.

Таким чином, науковий стиль реалізує епістемічну функцію, яка полягає в трансляції всіма використаними в тексті мовними засобами наукового знання. У процесі функціонально-стилістичного дослідження наукового тексту важливим є врахування таких когнітивних феноменів, як структури знань, уваги та ін. Дослідження проблем когнітивної сфери автора наукового тексту дає можливість здійснювати редагування тексту в аспекті виявлення та усунення функціонально-стильових відхилень, пов'язаних із комунікативно-пізнавальною діяльністю, тобто в динамічному аспекті культури наукової мови. Відхилення у вживанні мовних засобів здебільшого мають місце в мовленнєвому середовищі, на периферії від термінів. Відхилення в опублікованих наукових текстах є стереотипними. Перспективним напрямом подальших досліджень може бути їх типологізація й опис із метою попередження.

Література

1. Зелінська Н.В. Поетика приголошеного слова (Українська наукова література XIX – початку XX ст.) : [монографія] / Н.В. Зелінська. – Львів : Світ, 2003. – 352 с.
2. Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими : [учебное пособие] / М.Н. Кожина. – Пермь : Изд-во Пермского госуд. ун-та, 1972. – 393 с.
3. Котюрова М.П. Культура научной речи: текст и его редактирование : [учебное пособие] / М.П. Котюрова, Е.А. Баженова. – М. : Флинта ; Наука, 2008. – 280 с.
4. Основы научной речи : [учебное пособие] / [Н.А. Буре, М.В. Быстрых, С.А. Вишнякова и др.] ; под ред. В.В. Химики, Л.Б. Волковой. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 272 с.
5. Селігей П.О. Заговори, щоб я тебе побачив, або Мова науки очима лінгвіста / П.О. Селігей // Дзеркало тижня. – 2008. – № 36. – С. 15.
6. Семеног О.М. Культура наукової української мови : [навчальний посібник] / О.М. Семеног. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.

УДК 811.14'06' 367.633(045)

Хоровець В. Є.

МІСЦЕ ПРИЙМЕННИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПРИЧИНИ В ПРИЙМЕННИКОВІЙ СИСТЕМІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто принципи класифікації прийменників новогрецької мови, висвітлено їхні семантичні та функціональні особливості. Проаналізовано новогрецькі прийменники зі значенням причини та визначено їхні структурно-семантичні особливості.

Ключові слова: прийменник, причина, причинні відношення, структурно-семантичні особливості, класифікація, значення, семантична структура.

Хоровець В. Е. Место предлогов со значением причины в предложной системе новогреческого языка. – Статья.

В статье рассматриваются принципы классификации новогреческих предлогов, представлены их семантические и функциональные особенности. Проанализированы новогреческие предлоги со значением причины и выявлены их структурно-семантические особенности.

Ключевые слова: предлог, причина, причинные отношения, структурно-семантические особенности, классификация, значение, семантическая структура.

Khorovets V. Ye. The place of causal prepositions in the prepositional system of Modern Greek. – Article.

The article deals with the principles of classification of Modern Greek prepositions, their semantic and functional peculiarities are presented. Modern Greek prepositions with causal meaning are analyzed and their structural and semantic peculiarities are revealed in the article.

Key words: preposition, cause, causal relationship, structural and semantic peculiarities, classification, meaning, semantic structure.

Прийменник є складним та багатofакторним явищем. Незважаючи на безліч робіт, присвячених цій частині мови, під час її дослідження виникає більше питань, ніж відповідей. Так, у традиційному підході прийменник розглядається виключно як морфологічна категорія [5], водночас представники функціонально-комунікативної граматики вивчають його також як синтаксичне явище, тобто складову синтаксеми [1; 2; 3]. У такому випадку прийменник входить до складу вторинних предикатних синтаксем разом із предикатним субстантивом. Найчастіше ці синтаксеми є адвербіальними, тому що зазвичай прийменник переводить віддієслівний або відприкметниковий іменник у прислівникову (адвербіальну) позицію [2, 269–270]. Прийменник у складі синтаксеми розглядається як субморфема [4] або аналітична синтаксична морфема [2].

Проте цей підхід є більш актуальним для флективних мов. Однією з таких мов є новогрецька, якій, на відміну від інших мов подібної будови, у вітчизняній лінгвістиці приділено недостатньо уваги.

Отже, актуальність статті зумовлюється складністю структурно-семантичних і функціонально-комунікативних особливостей прийменників взагалі, а також фактично повною відсутністю досліджень прийменників зі значенням причини в новогрецькій мові.

Мета дослідження полягає, по-перше, у висвітленні та аналізі підходів до типології прийменників новогрецької мови; по-друге, у виділенні та структурно-семантичному аналізі прийменників зі значенням причини.

Об'єктом дослідження є прийменники новогрецької мови в цілому й причинні прийменники

зокрема. Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості причинних прийменників новогрецької мови.

Зазвичай новогрецькі прийменники поділяють на дві основні групи. Однак серед дослідників немає єдиної точки зору щодо назв цих груп і принципів їхньої класифікації. Деякі лінгвісти використовують такі назви:

1) загальні (κοινές) – загальновживані прийменники, які часто використовуються. Наприклад: *Γράφει με το χέρι* – *Пише ручкою*.

2) наукові чи застарілі (λογιεςχιαπαρχαιωμένες) – прийменники, які походять від давньогрецької мови та вживаються або лише у формалізованому стилі, або в стереотипних виразах. Наприклад: *Ο Περικλής έζησε τον 5^ο αι. προ Χριστού* – *Перикл жив у 5-ому віці до н. е.* [8, 247; 10, 264].

На думку інших дослідників, новогрецькі прийменники поділяються на такі групи:

1) прийменники загального вживання (προθέσεις γενικής χρήσεως): *με, σε, για, από*, які характеризуються значною полісемією. Наприклад: *Πηγαίνω στη Γαλλία* – *Їду до Франції*.

2) прийменники специфічного вживання (προθέσεις ειδικής χρήσεως), які характеризуються більш конкретним значенням. Наприклад: *Το ταξίδι του «Οδυσσέα», λόγω επιποδίων, κράτησε δυο χρόνια* – *Внаслідок перешкод, подорож «Одисея» тривала два роки* [6, 185–189].

Певні прийменники в новогрецькій мові функціонують як прийменники, як прислівники або сполучники:

Το ασθενοφόρο έφτασε μετά την αστυνομία – *Машина швидкої допомоги приїхала після поліції* (прийменник).

Οι φίλες της Βέτας έφτασαν μετά – Друзі Вети приїхали потім (прислівник) [10, 264].

Сучасні грецькі лінгвісти погоджуються з розподілом прийменників на дві категорії, але погляди стосовно якісного та кількісного складу цієї частини мови різняться. Одні дослідники вважають прийменниками 34 невідмінюваних слова [9], інші нараховують 39 [6] або навіть 41 [10].

До спірних прийменників належать, зокрема, *εξαιτίας, ένεκα, κατόπιν, λόγω, μεταξύ, σαν, χάριν* [10, 264–265].

Що стосується будови, то новогрецькі прийменники поділяють на однослівні (μονολεκτικές), які складаються з одного слова, та складні або описові (περιφραστικές), які складаються з двох слів, такі як *μαζί με* (прислівник і прийменник) або *αντί για* (прийменник і прийменник) та ін. [6, 185–186].

Ще одна особливість прийменників новогрецької мови полягає в тому, що деякі з них вживаються лише як окремі слова (*με, σε, για* та ін.), водночас інші прийменники можуть функціонувати і як окремі слова, і як частини слів (префікси), наприклад: *προς, μετά, αντί* та ін. [7, 386].

Значення прийменників у складі слів є прислівниковим: *αντι-θέτω* («протиставити» = «ставити напроти»), *μετα-θέτω* («переміщати» = «змінювати місце»). Деякі грецькі дослідники пропонують використовувати окремі назви для розрізнення прийменників на ґрунті можливості чи неможливості бути продуктивними афіксами. Таким чином, прийменники, які можуть вживатися як окремо, так і в складі слів, пропонують називати основними (*κύριες*), а ті, що використовуються лише як окремі слова, – надлишковими (*καταχρηστικές*) [9, 534].

Зазвичай іменники, прикметники, займенники та числівники, які знаходяться в сполученні з прийменником, мають форму знахідного відмінка (*αιτιατική πτώση*), наприклад: *Μιλούσε με την συμφοιτήτριά της* – Вона розмовляла зі своєю однокласницею. Прийменники *για* і *από* можуть сполучатися з називним відмінком (*ονομαστική πτώση*), коли виражають початок, стан чи результат, а іменник відноситься до підмета: *Το ξέρω από μικρός* – Знаю це з дитинства. Деякі прийменники можуть сполучатися з родовим відмінком (*γενική πτώση*). Найчастіше це відбувається в стандартних виразах і зазвичай є характерним для наукового стилю [7, 387; 10, 265].

Найбільш поширеними серед прийменників новогрецької мови є прийменники *με, σε, για, από*, тому що вони відрізняються багатозначністю. Незважаючи на безліч значень, які можуть бути виражені за допомогою цих прийменників, грецькі дослідники акцентують насамперед на виділенні їхніх первинних значень:

– *με* – знаряддя: *Ανοίγω την πόρτα με το κλειδί* – Відкриваю двері ключем;

– *σε* – знаходження в якомусь місті чи напрям руху: *Ταξιδεύω σε ξένες χώρες* – Мандрую інішими країнами; *Πηγαίνω στη Γαλλία* – Їду до Франції;

– *για* – ціль: *Πάει στη βρύση για νερό* – Їде до крану за водою;

– *από* – походження руху: *Κατεβαίνω από το βουνό* – Спускаюся з гори.

У таких значеннях ці прийменники виконують функцію введення обставини. Крім того, зазначені прийменники використовуються для введення різних дієслівних означень:

– непрямого додатку (*έμμεσο αντικείμενο*) (*σε*): *Δίνω στον Γιάννη κάτι* – Я даю щось Янісу;

– показника агента, що виконує дію, яку виражає дієслово пасивного стану в реченні (*πονητικό αίτιο*) (описовий переклад грецьких термінів робимо тому, що в українській мові не існує еквівалентів деяких грецьких термінів, як і не існує загальноприйнятого варіанту перекладу цих термінів на українську або російську мови – В. Х.) (*από*): *Γρεμίστηκε από τον αέρα* – Впав від вітру;

– прийменникового додатку (*εμπρόθετο αντικείμενο*) (*σε, από, με, για*): *εξαρτώμαι από κάτι* – бути залежним від чогось, *συζητάω με κάποιον* – розмовляти з кимось, *ψάχνω για κάτι* – шукати щось.

Також ці прийменники використовуються для введення доповнення до іменників та прислівників: *ειδικός σε κάποιον τομέα* – спеціаліст у якійсь сфері, *σχετικά με κάτι* – щодо чогось, *ανεξαρτητός από κάτι* – незалежний від чогось, *έτοιμος για κάτι* – готовий до чогось та інші [6, 187–189].

Утім деякі грецькі лінгвісти до основних найуживаніших прийменників відносять лише два прийменники (*από* та *σε*) і вважають, що їхні первинні значення є просторовими: *από την Αθήνα* – з Афін; *στη Θεσσαλονίκη* – до Салонік [11, 358].

Як було зазначено вище, у новогрецькій мові існує багато прийменників, які характеризуються специфічним значенням:

– положенням у просторі: *Ας διδάξουμε πρώτα τα Ελληνικά στους πρόσφυγες εντός Ελλάδος και μετά διδάσκουμε και τους εκτός Ελλάδος* – Спочатку будемо навчити грецької мови емігрантів, які знаходяться в Греції, а потім тих, що перебувають за її межами;

– положенням у часі: *Μετά το 1870 άρχισαν οι ανασκαφές στην ελεύθερη πια Ελλάδα* – Після 1870 року почалися розкопки у вже незалежній Греції;

– способом та засобом дії: *Όσοι επιχειρηματολογούν χωρίς προκατάληψεις αντιλαμβάνονται τον πολιτικό τους ρόλο* – Усі, хто приводять об'єктивні доводи, розуміють свою громадянську роль;

– причиною: *Το ταξίδι του «Οδυσσέα», λόγω επιποδίων, κράτησε δυο χρόνια* – Внаслідок переешкод подорож «Одисея» тривала два роки;

– кількістю: *Τα ρολά μελόνης προσφέρονται ανά δύο και το σετ κοστίζει 25.000 δρχ* – Тюбики чорнил продаються по дві штуки, та набір коштує 25.000 драхм;

– відношенням, зв'язком: «Πόλεμος πατήρ πάντων» κατά τον Ηράκλειτο και, όταν λέμε πάντων, εννοούμε πάντων – «Війна – батько всього», за Гераклітом, і коли говоримо «всього», маємо на увазі «всього»;

– різними, більш специфічними, зв'язками: Εμφανίζεται στη σκηνή ενώπιου κριτών του υποκριτικού του ταλέντου – Виступає на сцені в присутності експертів, які оцінюють його акторський талант [6, 188–189].

У новогрецькій мові існують також прийменники, що походять з офіційної мови минулих часів, яку використовували аристократія та керуюча верхівка (на відміну від народної мови – Β. Χ.). Деякі із цих прийменників використовуються здебільшого в офіційно-діловому стилі новогрецької мови, інші вживаються лише для вираження специфічних значень і в усталених виразах [11, 387; 6, 190].

До специфічного вживання прийменників відносять випадки, що суворо обмежені мовним середовищем, наприклад, використання прийменника διά в діленні: *Οδκτώ διά δύο ίσον τέσσερα* – Вісім розділити на два буде чотири. Деякі випадки із цих специфічних значень є стилістично нейтральними. До таких випадків відносяться математичні дії, вираження приблизної кількості (напр., *περί τους χίλιους διαδηλωτές* – приблизно кілька тисяч демонстрантів) чи часового періоду (напр., *επί Κατοχής* – в період окупації) та ін.

В інших випадках вживання прийменників цієї групи носить характер офіційно-ділового стилю. До таких прикладів відноситься використання прийменника *ένεκα* в значенні причини, прийменників *επί* та *περί* для вираження теми замість новогрецьких прийменників *σε* та *γιά*, а також прийменника *προ* замість *μπροστά*, а також прийменника *άνευ* для вираження відсутності замість *χωρίς* тощо. Наведемо такі приклади: *Η άδεια δεν εγκρίθηκε ένεκα της ακαταλληλότητας του εδάφους* та *Η άδεια δεν εγκρίθηκε εξαιτίας της ακαταλληλότητας του εδάφους*, які переводяться як Дозвіл не був наданий з причини невідповідності ґрунту. Ці речення відрізняються прийменниками, що свідчить про їх приналежність до певного стилю: прийменник *ένεκα* є типовим для офіційно-ділового стилю, водночас *εξαιτίας* – для нейтрального. У наступних прикладах прийменники *περί* та *για* характеризують офіційно-діловий та нейтральний стиль, відповідно: *Παρακολούθησα μια ενδιαφέρουσα συζήτηση περί φυσικού περιβάλλοντος* і *Παρακολούθησα μια ενδιαφέρουσα συζήτηση για το φυσικό περιβάλλον* – Я слухав цікаву розмову про навколишнє середовище [11, 387–388; 6, 190–191].

Багато прийменників, які походять із цієї офіційної мови, використовуються в новогрецькій мові в усталених виразах (*παγιωμένες εκφράσεις*). Деякі із цих виразів надають висловлюванню офі-

ційно-ділового забарвлення (*εκ του σύννεγγυς* – поблизу, *εξ αίματος* – кровний), інші набули вжитку в спеціалізованій термінології (*εις άτοπον απαγωγή* – доказ від протилежного (у математиці), *άνευ όρων* – беззастережно (у військовій термінології)), інші набули значно ширшого вжитку в повсякденному усному мовленні (*υπό την πίεση* – під тиском).

Багато з таких усталених застарілих виразів співіснують разом із синонімічними більш сучасними: *στο σύνολο (εν τω σύνολω), με την επίβλεψη (υπό την επίβλεψη)* [6, 192–193; 7, 392–393; 9, 546–548].

Окремою групою є прийменники, які складаються з двох слів. Деякі вчені називають такі формації описовими прийменниками (*περιφραστικές προθέσεις*) і розглядають їх як складні елементи, які функціонально та семантично дорівнюють простому прийменнику [6, 194]. Інші дослідники вважають такі формації прийменниковими фразами (*προθετικές εκφράσεις*), тому що розглядають їх як приєднання прийменників до прислівників, які рівноцінні власне прийменникам. Прихильники цієї точки зору виділяють такі прийменникові фрази:

- із прийменником *με*: *μαζί με, σύμφωνα με*;
- із прийменником *σε*: *μεταξύ σε*;
- із прийменником *από*: *έξω από, μακριά από*;
- із прийменником *σε* чи з прийменником *από*: *απάνω σε – απάνω από*;
- із подвійним прийменником *από*: *από κάτω από* [7, 393].

Наступна особливість прийменників новогрецької мови полягає в тому, що дослідники виділяють ще один клас прийменників – прийменники, що вказують на якість або властивість. Одиниці цього класу у свою чергу поділяють на дві групи. Складові першої називають «ніби-то прийменниками» й відносять до них слова *ως* і *σαν*.

Μίλησε ως ειδικός, αφού επρόκειτο για θέμα της επιστήμης του – Говорив як спеціаліст, коли мова заходила про тему його роботи.

Μίλησε σαν ειδικός, ενώ δεν είχε ιδέα – Говорив як спеціаліст, хоча навіть уяви не мав.

До другої групи відносять деякі звичайні прийменники, які інколи виконують таку ж функцію, як і «ніби-то прийменники».

Εκίνησε από απλός υπάλληλος και έγινε διευθυντής του τμήματος πωλήσεων – Почав із посади простого клерка й доріс до начальника відділу продаж.

Προτιμώ να γίνω ναύτης παρά αεροπόρος – Я віддаю більшу перевагу професії моряка, ніж професії пілота [6, 199–200].

Важливе місце в прийменниковій системі новогрецької мови посідають прийменники зі значенням причини. Аналіз тлумачних і перекладацьких словників новогрецької мови дозволив виділити 12 причинних прийменників: *από, για, εκ/εξ, εκτός, ένεκα / ένεκεν, εξαιτίας, επί (επ', εφ'), λόγω, με, σε, υπό (υπ', υφ'), χάριν*. За будовою це

прості прийменники. До складу причинних прийменників входять усі прийменники загального вживання (προθέσεις γενικής χρήσεως): με, σε, για, από. Усі ці прийменники сполучаються із знахідним відмінком іменника:

Συγκινήθηκα με την συμπεριφορά του – Мене розхвилювала його поведінка.

Έσκασε από τον κακό του – Він лопався від злості.

Центральну позицію серед зазначених прийменників займає прийменник για, тому що значення причини в його семантиці посідає третю позицію. В інших випадках сема причинності є другорядною, похідною й займає п'яту позицію (από) або навіть сьому (με, σε):

Τον εκτιμώ για την σοβαρότητά του – Я поважаю його за серйозність.

Απορούσα με τη σιωπή του – Мене здивувало його мовчання.

Інші прийменники зі значенням причини відносяться до прийменників специфічного вживання (προθέσεις ειδικής χρήσεως). Як було вже зазначено вище, прийменники першого типу характеризуються загальним значенням, отже, це стосується також значення причини: вони виражають причину взагалі, не уточнюючи її, водночас прийменники другого типу характеризуються більш конкретним значенням, і деякі з них є власне причинними, тобто значення причини для них є єдиним. До таких прийменників відносяться такі: *ένεκα/ένεκεν, εξαιτίας, λόγω*. Усі ці прийменники сполучаються з родовим відмінком іменника. Прийменник *ένεκα/ένεκεν* здебільшого використовується в усталених виразах і сполучається з лексикою, характерною для наукового стилю:

Η αίτηση δεν εξετάστηκε, ένεκα απουσίας του πευθόνου – Заяву не розглядали з причини відсутності винуватця;

τιμής ένεκεν – почесний.

Прийменник *εξαιτίας* є результатом консолідації прийменникового комплексу *εξ αιτίας*. Цей прийменник виражає неприємну причину, причину, що перешкоджає:

Το ταξίδι αναβλήθηκε εξαιτίας της κακοκαιρίας – Подорож було відкладено внаслідок непогоди.

Останній прийменник цієї групи *λόγω* походить від усталеної форми давального відмінку іменника *λόγος* – причина:

Λόγω ξαφνικής αδιαθεσίας αποφάσισα να μείνω στο σπίτι – З причини раптового нездужання я вирішив залишитися вдома.

Для інших прийменників цієї групи вираження значення причини не є основним, а лише одним із значень. Отже, до цієї групи ми відносимо прийменники *εκ/εξ, εκτός, επί (επ', εφ'), υπό, χάριν*.

Прийменник *εκ/εξ* використовується виключно в усталених виразах. Основне значення цього прийменника в давньогрецькій мові – рух від яко-

гось місця/походження. Значення причини посідає сьоме місце серед інших значень цього прийменника і є похідним від його первинного смислу: *εκ χάρας* – від радощів, *εκ της οργής* – від гніву.

Досить специфічним засобом для вираження причинного значення є прийменник *εκτός*, тому що не всі лексикографи виділяють його причинне значення. Проте прийменник *εκτός* може виражати причину, яка виключає, унеможливує здійснення чогось.

Причинне значення в семантиці прийменника *επί* є також периферійним, яке виділяють не всі дослідники. Цей прийменник сполучається з давальним відмінком іменника та виражає привід, причину, за якої щось відбувається:

Καταδικάστηκε εις θάνατον επί εσχάτη προδοσία – Йому винесли смертний вирок за державну зраду.

Це стосується й прийменника *υπό*, у семантичній структурі якого не всі дослідники виділяють значення причини. Зокрема, відомий граматист Г. Бабіньотис підтримує думку про здатність *υπό* висловлювати поняття причинності.

Υπό вживається в офіційно-діловому чи науковому стилі новогрецької мови, а також у багатьох усталених виразах:

Καταστροφές προκλήθησαν υπό των χιονοπτώσεων – Руйнування були викликані снігопадами.

Прийменник *χάριν* характерний для наукового стилю. Він означає причину, привід, за якого щось говориться або відбувається:

Δεν ισχυρίστηκε σοβαρά κάτι τέτοιο, το ανέφερε χάριν παιδείας – Він не говорив таке серйозно, тільки з метою виховання.

Значення причини в семантичній структурі цього прийменника наближається до значення цілі, але під час тлумаченні цього слова Г. Бабіньотис використовує слово *λόγος*, що означає причину, привід, а це дозволяє нам, принаймні на цьому етапі дослідження, допустити його здатність виражати причинні відношення.

Підсумовуючи, слід зазначити, що дотепер не існує єдиної класифікації прийменників новогрецької мови, проте різні підходи до створення класифікації базуються на загальних для всіх підходів принципах типології новогрецьких прийменників: 1) за будовою (однослівні чи багатослівні); 2) за частотністю вживання або стильовими особливостями (загальновживані чи характерні для наукового або офіційно-ділового стилю); 3) за семантичною наповненістю (загального значення чи специфічного); 4) за можливістю чи неможливістю бути продуктивними афіксами.

Прийменники, здатні виражати причинні відносини, посідають значне місце в прийменниковій системі новогрецької мови. На користь цього свідчить той факт, що всі основні новогрецькі прийменники (чи прийменники загального вжи-

вання) здатні певною мірою виражати причинне значення. Крім того, у системі новогрецьких прийменників існують 3 власне причинні прийменники, тобто значення причини для них є єдиним: *ένεκα* / *ένεκεν*, *εξαιτίας*, *λόγω*. Водночас існують прийменники, у семантичній структурі

яких значення причинності виділяють не всі дослідники: *εκτός*, *υπό*.

Отже, особливості вживання та функціонування прийменників зі значенням причини в тексті ще потребують подальшого ретельного дослідження із залученням текстового матеріалу.

Література

1. Амиантова Э.И. Функционально-коммуникативная лингводидактическая модель языка как составляющая современной лингвистической парадигмы / Э.И. Амиантова, Г.А. Битехтина, М.В. Всеволодова, Л.П. Клобукова // Вестник Московского университета. Серия 9 «Филология». – 2001. – № 6. – С. 215–233.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: фрагмент прикладной (педагогической) модели языка / М.В. Всеволодова. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 501 с.
4. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая. К теории частей речи / Е. Курилович // Курилович Е. Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С. 66–77.
5. Русская грамматика : в 2-х т. / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1980–. – Т. 1. – 1980. – 784 с.
6. Κλαίρης Χ. Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολεειτουργική – Εποικοινωνιακή Γ' (Π.2) Τα Επρρηματικά της Νέας Ελληνικής. Η εξειδίκευση του μηνύματος / Χ. Κλαίρης, Γ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα : Εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα», 2001. – 276 σ.
7. Νέοελληνική Γραμματική (της δημοτικής). – Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις. – Θεσσαλονίκη, 2005. – 456 σ.
8. Παπαναστάσιου Γιαννη Β. Εφαρμοσμένη Γραμματική της Δημοτικής και Συντακτικό. Δημοτικού – Γυμνασίου – Λύκειου και για Επιστήμονες / Β. Παπαναστάσιου Γιαννη. – Δέκατη έβδομη έκδοση βελτιωμένη. – Αθήνα : Εκδόσεις «Πρωτεύς», 2009. – 288 σ.
9. Τσοπανάκης Α.Γ. Νέοελληνική Γραμματική (Τρίτη έκδοση) / Α.Γ. Τσοπανάκης. – Θεσσαλονίκη : Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., 1988. – 838 σ.
10. Χατζησαββίδης Σ. Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Θεωρητικές Βάσεις και Περιγραφή, Τομος Α' (Φωνητική – Φωνολογία – Μορφολογία) / Σ. Χατζησαββίδης. – Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Βανίας, 2009. – 288 σ.
11. Holton D. Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας (μετάφραση Β. Σπυρόπουλος) / D. Holton, P. Mackridge, E. Φιλίππакη-Warburton. – Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 2009. – 495 σ.
12. Новогреческо-русский словарь : [около 67 000 слов] / [И.П. Хориков, М.Г. Малев] ; под ред. П. Пердикиса, Т. Пападопулоса. – М. : Культура и традиции, 1993. – 853 с.
13. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων: Ερμηνευτικό, ετυμολογικό, ορθογραφικό, συνωνύμων-αντιθέτων, κύριων ονομάτων, επιστημονικών όρων, ακρωνυμίων / Γ. Μπαμπινιώτης. Τρίτη έκδοση. – Αθήνα : Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2008. – 2032 σ.

Циганкова З. М.

ФУНКЦІЇ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛОМОВНИХ РОМАНАХ ЖАНРУ «ЧИКЛІТ»

Стаття присвячена аналізу та опису функцій, які виконують неологізми в романах жанру «чикліт». Особлива увага приділяється експресивним характеристикам новотворів, які відображають сучасний літературний жанр.

Ключові слова: постфемінізм, неологізм, функції, номінативність, інформативність, експресивність.

Циганкова З. М. Функции неологизмов в англоязычных романах жанра «чиклит». – Стаття.

Статья посвящена анализу и описанию функций, которые выполняют неологизмы в романах жанра «чиклит». Особое внимание сосредоточено на экспрессивных характеристиках новообразований, которые отображают современный литературный жанр.

Ключевые слова: постфеминизм, неологизм, функции, номинативность, информативность, экспрессивность.

Tsygankova Z. M. Functions of neologisms in English chicklit novels. – Article.

This article deals with the analysis and description of functional peculiarities of neologisms in the chicklit genre. Special attention is paid to expressive characteristics of new words, which describe the modern genre.

Key words: postfeminism, neologism, functions, nominative content, informative content, emotional content.

Важливим вважаємо визначення функцій, які виконують нові слова в романах жанру «чикліт», оскільки вживання неологізму завжди зумовлене певною метою.

Актуальність розвідки полягає в тому, що на сьогодні немає праць, присвячених функціям лексичних інновацій у романах жанру «чикліт». Нова лексика неодноразово досліджувалася, проте дотепер не виявлені функціональні особливості неологізмів саме на матеріалі літератури постфеміністичного жанру.

Мета нашої розвідки передбачає, по-перше, визначення основних функцій новотворів, по-друге, розгляд тематичної належності досліджуваних одиниць, по-третє, характеристику особливостей вживання іншомовних одиниць авторами романів постфеміністичного жанру.

Дослідження нових слів у функціональному аспекті вимагає звернення до тексту. Окреме слово як таке не має жодної комунікативності, вона виявляється лише в мовленні, у тексті. Слід зазначити, що текст – це такий об'єкт дослідження, який, з одного боку, звернений до літературознавства, а з іншого – до мовознавства, оскільки саме мовні засоби забезпечують наявність його основних характеристик: зв'язності, цілісності, повноти, закінченості, загальної модальності тощо. Цей зв'язок може мати не лише лінійний, але й глобальний характер, що виражає одну з основних категорій тексту – його когерентність.

Р. О. Будагов вважає: «Нові значення слова більшою мірою потребують «милиць контексту», аніж старі значення. Але відповідно до того, як нові значення стають надбанням літературної мови, їхня залежність від контексту, власне, зменшується» [1, 279].

Під час вивчення нових слів контекст є важливим, оскільки значення нових слів багатьом не знайомі, тому лише за допомогою контексту мож-

на здогадатися про їхнє значення; для нових слів характерна «нестабільність семантики й дифузність слововживання» [5, 147]. Контекст визначає й закріплює значення та вживання нових слів. Іншими словами, під час дослідження неологізмів слід використовувати функціональний підхід.

Функціональний підхід відіграє важливу роль у вивченні змін словникового складу. Людський фактор є центральним поняттям функціонального мовознавства. Під час вивчення нових слів у функціональному аспекті слід зважати на два види соціальної варіативності мови: стратифікаційну й ситуативну варіативність. Інакше кажучи, важливо «хто» та «де» вживає слово. У дослідженні ми розглядаємо вживання неологізмів сучасними англійськими жінками в повсякденному спілкуванні, що знайшло своє відображення на сторінках романів жанру «чикліт».

Отже, розглянемо детальніше, яким чином нові слова виконують різні функції.

Насамперед вирізняємо номінативну функцію, яка є основою для всіх лексичних одиниць, у тому числі неологізмів. Нові слова з'являються для того, щоб називати нові предмети й поняття або перейменовувати вже наявні.

Кількість номінативних неологізмів у романах жанру «чикліт» менша, порівняно з іншими групами. Серед фіксованих неологізмів-номінативів виокремлюємо кілька тематичних груп:

1) неологізми на позначення новітніх технологій і явищ, які з ними пов'язані: *to text, google, eBay, skype, blog, reality TV, 3-D projection, fly-on-the-wall documentary, Internet bullying, Internet mogulette*;

2) неологізми на позначення споживчих уподобань: *shopaholic, zero-consumer, throwaway consumerism, sleep-shopping*;

3) неологізми суспільно-економічної тематики: *hedge-funder, workaholicism, uber-government*;

4) неологізми, які характеризують людину: *carb-phobic, fashion-forward, ego-wise, banty-cock*;

5) неологізми на позначення косметичних засобів або зовнішнього вигляду людини: *wrinkle-killer, restylane injection, shower sober*;

6) неологізми на позначення екологічно чистої продукції: *eco-cashmere, eco-couture*.

Поділ неологізмів-номінативів на такі тематичні групи зумовлений відносно вузькою тематикою романів постфеміністичного жанру. Так, бурхливий розвиток сучасних технологій сприяє появі великої кількості нових слів, які активно вживаються носіями мови в повсякденному житті. Сучасна жінка також намагається «тримати руку на пульсі», користується перевагами технологічного прогресу, найменування якого, звісно, з'являються в її мовленні, наприклад: «*I won't admit I Googled' green worthy present recycle environment lentils gift-wrap*» (11, 10); «*I google at the pages in amazement*» (11, 85); «*Annalise had Googled emerald rings*» (10, 58); «*Yes! Google him!*» (10, 371); «*Minnie is doing Play-Doh and I'm idly eBaying*» (12, 106); «*She still Skypes me every day from Boston for calculus and Mandarin practice*» (12, 108); «*Nowadays, anyone who committed the crime of trying to do something with her life became a victim of Internet bullying*» (8, 331); «*The headline read: INTERNET MOGULETTE AND CORPORATE MEDIA SLUT MINDY GOOCH ASSUALTS WORLD WITH MUSINGS*» (8, 92); «*I feel as if I've been pitched straight into some fly-on-the-wall documentary*» (11, 106); «*Reality TV, blogging, commentators, it's the culture of the parasite*» (11, 96).

Перенасичення різноманітними товарами і його наслідки спричинили появу нових слів на позначення споживчих уподобань людей. Жінки складають найбільшу групу споживачів товарів і послуг, тому природним стало вживання лексики цієї тематики в романах, наприклад: «*Minnie could turn into a shopaholic herself?*» (12, 261); «*Tom and I have taken the decision to be zero-consumers*» (12, 114); «*...and she got on her high horse and said why should she support throwaway consumerism just for one night?*» (12, 293–294); «*Or maybe I was sleep-shopping!*» (12, 161).

Цікавим є той факт, що в літературних творах постфемінізму неологізмами є слова на позначення нав'язливого захоплення покупками (*sleep-shopping, shopaholic*) і на позначення негативного ставлення до споживання (*zero-consumer, throwaway consumerism*). З наведених прикладів можна припустити, що жінки розуміють свої «недоліки» й деякою мірою засуджують їх.

Відносно новим, але вже достатньо «модним» стало захоплення екологічно чистою продукцією, і сучасна жінка не є винятком: «*It's prototype from his new eco-couture collection*» (12, 317); «*She was wearing penny loafers, a navy eco-cashmere cardigan that she might have stolen from her husband*» (10, 233).

Ще одна група неологізмів-номінативів представлена словами суспільно-економічної тематики, вони ілюструють поняття, які є невід'ємними реаліями сучасного життя. Фактично всі неологізми цієї тематичної групи мають спільну сему «успіх, успішне життя»: «*A rich hedge-funder, I would imagine*» (8, 14); «*It might be a sign that high-earning individuals in the financial world could bond together to form their own kind of uber-government, with influence over the policies of other countries*» (8, 346); «*Are you advocating workaholicism?*» (7, 59).

Через пропаганду привабливої зовнішності в ЗМІ і в рекламі сьогодні, як ніколи, показують, якими ми маємо бути: реклама в жіночих журналах повністю присвячена одягу, парфумам, косметичним засобам, послугам пластичної хірургії. На думку Н. Волф, «...ми живемо в епоху «порнографії краси», що вперше в історії штучно пов'язує модифіковану красу з сексуальністю» (7, 68). Сучасні жінки переймаються питаннями гарної зовнішності, тому природним явищем стала фіксація нових слів на позначення косметичних засобів і зовнішності: «*There was Pack Your Bags (a cooling gel to zap puffiness and under-eye bags) <...> and Iron Out The Kinks (a whipped-mousse wrinkle-killer)*» (9, 294); «*We reckoned he practiced chemical peels and restylane injections on himself*» (9, 334); зовнішнього вигляду, наприклад: «*I'm not really a shower sober*» (14, 344); «*A peacock, she suggested. A fashion victim? A fop? A banty-cock?*» (10, 127); «*She didn't frown, didn't smile too largely, her forehead rarely crumpled, just like her Botoxed mother*» (7, 317).

Важливою функцією, яку виконують неологізми в текстах, вважаємо компресивно-інформативну. Інформативна функція полягає в передачі точної, конкретної інформації. Компресивність виявляється в мовній економії, а інформативність – у намаганні надати більший обсяг інформації. Саме тому деякі дослідники об'єднують ці два поняття в одне – «компресивно-інформативна функція» [2, 49]. Отже, складне слово виражає певне поняття однією словоформою, виконує компресійну функцію й водночас надає точну інформацію. У такому слові інформація ніби концентрується.

Більшість компресивно-інформативних неологізмів у текстах романів представлені складними дієприкметниками теперішнього й минулого часів. Ми поділили їх на позитивно-оцінні й негативно-оцінні.

Кількість негативно-оцінних дієприкметників перевищує відповідний показник позитивно-оцінних у чотири рази. У більшості випадків вживання негативно-оцінних дієприкметників зумовлене стилістичними інтенціями автора, вони слугують засобом створення іронічного ефекту висловлення. Можна припустити, що негатив-

но-оцінні дієприкметники вживаються для опису предметів і ситуацій, які є неприємними для героїнь або з яких вони глузують, наприклад: «...the eye of the **disconsolate-looking** barman» (11, 283); «But all I saw lots of shouty meatheads with saucer-like pupils, and **trashy-looking** girls necking vodka straight from the bottle» (9, 60); «...a **haggard-looking** woman with dark circles round her eyes stares back at me» (14, 359). У цих прикладах зазначені неологізми негативно характеризують людину, лише натякають на наявність певної ознаки, мають відтінок вихідного значення. Таке вживання, на нашу думку, зумовлене лояльністю героїнь: вони не хочуть давати прямі, категоричні характеристики людям: «He bounded off the bed and stalked, **rigid-necked**, from the room to nurse his grievance in his basket» (10, 447); «When he and his three big-haired, **craggy-faced, liver-damaged** compadres left for Germany, she'd be very grateful» (10, 35); «...he took up with the fragrant, **large-bosomed** Kati» (10, 448). У цих прикладах неологізми несуть негативну оцінку: *rigid-necked* позначає біль, *craggy-faced*, *large-bosomed* – зовнішність, *liver-damaged* – здоров'я.

Позитивно-оцінні дієприкметники описують зовнішність людини, надають гіперболічного оцінного значення вихідному поняттю або просто позитивно характеризують предмет: «I turn to see a **bubbly-looking** girl with a pink scarf tied in her hair» (11, 254), тут *bubbly-looking* надає позитивну оцінку зовнішності людини; «a nanny in a **progressive-thinking** family in Vancouver» (10, 23), де *progressive-thinking* позитивно характеризує описуваний предмет; «'Hey you know, Anna, thanks, man, for that Candy Grrrl big hair mousse,' Shake said, It's the gear. **Volumetastic**» (9, 180); «she was more in thrall to that glittering, **celebtastic** world than she'd realized» (9, 28). Останні два приклади надають гіперболічного позитивного значення позначуваним поняттям.

Серед компресивно-інформативних неологізмів виокремлюємо іменники, які здебільшого представлені телескопізмами й холофразами, наприклад: «Were you in an **infomercial**, by any chance?» (7, 256); «I looked him up and down, disgusted. You have **mobs**» (7, 167); «Oh my God, Poppy, are you turning into a **bridezilla** at last?» (11, 302); «I'll help. I'll be a **bridesmaidzilla**» (11, 302); «'A singing telegram?' asks the man in steel glasses suspiciously. 'Like a **Gorillagram**?'» (12, 25). Зазначені неологізми завдяки своїй ємній структурі передають значення понять, які раніше виражалися синтаксично. Отже, нові слова-іменники виконують декілька функцій: по-перше, вони називають нові поняття, яких раніше не існувало; по-друге, роблять це у своєрідній стислій формі, виконуючи компресивно-інформаційну функцію; по-третє, через

незвичність своєї форми мають певне стилістичне забарвлення.

Інтенсивне зростання корпусу телескопізмів і складних слів синтаксичного типу в сучасній англійській мові обумовлене тим, що вони спираються на закономірності словотворення, притаманні англійській мові, та відповідають експресивно-семантичним тенденціям, що постійно оновлюють лексичні одиниці, які втрачають свою виразність у процесі мовлення.

Компресивно-інформативні неологізми-дієслова є найменш чисельною групою й мають загалом негативні значення: «She'd drunk too much at dinner and had come over all emotional and **drunk-dialled** Father» (7, 462); «They each reflectively **fake-smiled**» (14, 301). Уживання негативно-оцінних дієслів у романах постфеміністичного жанру уявляється не випадковим, оскільки неологізми як особливі лексичні одиниці мають справляти додатковий стилістичний ефект на реципієнта. Отже, автори романів зосереджують увагу читача на певних ситуаціях і діях, які відбуваються в текстах.

Компресивно-інформативні неологізми дозволяють у стислій формі виразити ємні поняття, що служить економії мовних засобів. Ще однією особливістю таких слів є експресивність, породжувана компресивністю, інакше кажучи, вони комунікативно ефектні.

Експресивність як семантична категорія й експресія як функціональна категорія характеризуються в межах антропологічної парадигми. Вони завжди орієнтовані на людину, її емоційно-психічну та кваліфікативну сферу мовленнєво-мисленнєвої діяльності, сигналізують про інтенції суб'єкта мовлення, передають його ставлення до позначуваного та впливають на адресата силою почуттів та афективних станів.

На думку А. І. Єфімова, неологізм – це поняття стилістичне, експресивне [3, 58]. Проте експресивність неологізмів відрізняється від експресивності стилістичних прийомів тим, що стилістичний прийом привертає увагу читача своєю образністю, а неологізм – своєю «незвичністю», «новизною».

Нові слова також з'являються через потребу в нових емоційно-експресивних позначеннях незвичних явищ. Вживання й створення нових слів із метою вираження або посилення експресивності особливо характерне для художніх творів. Стилістично марковані неологізми впливають на читача.

Уживання неологізмів із метою посилення експресивності ілюструють афіксальні неологізми-прикметники. Серед цієї групи слів вирізняємо негативно-оцінні й позитивно-оцінні. Афікси, які беруть участь у творенні експресивно забарвлених прикметників, представлені префіксами,

що походять із класичних мов (*extra-*, *super-*, *mega-*, *over-*, *micro-*, *mono-* тощо) і надають гіперболічного значення вихідним оцінним прикметникам: «*Just that I know it's **super-crazy** today, and I think you're doing an amazing job handling it all*» (14, 280); «*I'd been moisturizing regularly with Candy Grrrl's Hands Up, our **super-hydrating** hand-cream*» (9, 40); «*Instantly, she resolved to be **extra-polite***» (10, 238); «*'I want her to be at home', his daughter continued, trying out her **extra-whiny** voice*» (13, 58); «*I got up **mega-early** in order to leave myself hours of calm and collected preparation*» (13, 47); «*Harry and the girl <...> were engrossed in their own little adrenaline love fest <...> each following up the other's description with an **overenthusiastic** 'Me too!'*» (7, 380); «*Life was all chat but finally realized after my delayed **mono-worded** answers that I didn't want to talk*» (13, 411).

Інша група експресивних прикметників представлена розмовними лексичними одиницями зі словотвірними афіксами *-ish* та *-y*. Розмовна лексика, яка використовується в романах, сприяє реалізації принципу діалогічного мовлення, тобто встановлення контакту із читачем, тому вживання такої лексики є засобом стилізації неофіційного, невимушеного, фамільярного спілкування: «*Somehow I manage a **normal-ish** voice – but I can hardly contain myself*» (12, 144); «*An hour later and my house still looks like a handbag factory, but it looks like a **tidy-ish** one*» (13, 167); «*Now, in my current **reasonable-ish** state I don't now why I would have agreed to that*» (7, 69); «*Don't get so **stressy!** I say*» (12, 114); «*I suddenly feel so **Christmassy** I can't help closing my eyes, clenching Minnie's hand*» (12, 7); «*But this girl, he thought, with her **poochy** lips turned up at the corners in a manner that was almost obscene*» (8, 99).

Прикметники в літературі постфеміністичного жанру відіграють особливу роль: саме завдяки їм звичайний текст перетворюється на справді художній, і звичайні реалії дійсності набувають нового, ще яскравішого та оригінальнішого, забарвлення.

Серед експресивно забарвлених неологізмів-іменників вирізняємо новотвори зі словотвірним елементом *-fest*, який посилює значення вихідного іменника, наприклад: «*I watch Toy story 3 – **weepfest**, Up – **total weepfest** – and by midnight I'm on Finding Nemo*» (11, 343); «*My boss had an inkling I was pregnant – though it was after the holidays and annual **gorge-fest** had been a wild boar short of a Tudor banquet*» (7, 5).

Необхідно зазначити, що експресивна функція виявляється домінантною в романах жанру «чикліт». Усі неологізми, крім номінативних, вживаються в текстах із певною стилістичною метою. Можна припустити, що використання неологізмів у текстах романів для надання додаткової експе-

сивності висловлюванням є характерною особливістю літератури жанру «чикліт».

Наступна функція неологізмів, яку ми розглянемо, – діагностична. Істотна особливість неологізмів полягає в тому, що їхня кількість, процес їхньої появи, способи творення розкривають особливості мови, її стан у певний період часу й менталітет народу. Неологізми виконують три діагностичні функції: індикатор стану мови певного періоду; «лакмусовий папірець» цього періоду; індикатор смаку носіїв мови в цей період.

Вивчення неологізмів пов'язане зі зміною суспільства, на відміну інших одиниць мови, оскільки нові слова більшою мірою характеризують епоху, ніж мову. Дійсно, протягом кожного періоду з'являються різні неологізми, які різняться за типом і кількістю. Неологізми допомагають «поставити діагноз» певній епосі, тобто вказати на її особливості й охарактеризувати смаки її сучасників. «Смак – це фактично ідеал використання мови, який змінюється відповідно до характеру епохи. Смак – складний сплав соціальних вимог та оцінок, а також індивідуальності носія мови, його художніх здібностей, виховання, освіченості» [4, 29–32]. Найкращим індикатором мовного смаку певної епохи є неологізми.

Аналіз фіксованих неологізмів дає змогу охарактеризувати мову сучасної жінки. Основна кількість нових слів, які вживаються в текстах романів жанру «чикліт», представлена афіксальними прикметниками, які надають гіперболічного значення вихідним лексемам. Мета їхнього вживання – надання додаткової експресії висловлюванням, створення ефекту напруження, перебільшення, що властиве жіночому дискурсу. Такий вибір диктується гендерними особливостями мови жінки. Те саме можна сказати про вживання діеприкметників теперішнього й минулого часу.

Неологізми-іменники не тільки характеризують лексику сучасної жінки, а й окреслюють сучасний стан англійської мови, є «лакмусовим папірцем» лексичних змін початку ХХІ ст. Так, бурхливий розвиток інформаційних технологій і стрімкий технологічний прогрес стають надбанням повсякденного життя пересічного громадянина. Слід сказати про темпи входження лексичних інновацій зазначеної тематики. Нові слова, які з'явилися впродовж останніх 10 років, крім того, що вони майже втратили свій так званий «ефект новизни», набули широкого поширення й відомі майже кожному. Це можна пояснити тим, що більшість неологізмів, які описують новітні реалії й процеси, популярні серед споживачів/користувачів і легкодоступні. Інші неологізми-іменники є розмовними варіантами вже наявних понять, які зазвичай описують за допомогою синтаксичних конструкцій. Вживання таких слів зумовлене сти-

лістичними інтенціями мовця, що надає додаткової експресії виловлюванню, має значиміший прагматичний ефект.

Подальшу перспективу досліджень вбачаємо в дослідженні okazionalizmів у текстах романів постфеміністичного жанру.

Література

1. Будагов Р.А. Человек и его язык / Р.А. Будагов. – М. : Изд-во МГУ, 1976. – 430 с.
2. Чо Дж.Дж. Состав и функционирование неологизмов в языке газеты : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Русский язык» / Дж.Дж. Чо ; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. – М., 2004. – 260 с.
3. Ефимов А.И. Стилистика русского языка / А.И. Ефимов. – М. : Просвещение, 1969. – 260 с.
4. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи / В.Г. Костомаров. – СПб. : Златоуст, 1999. – 280 с.
5. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика / Н.Б. Мечковская. – М. : Аспект-Пресс, 2000. – 207 с.
6. Wolf N. The beauty myth / N. Wolf. – New York : Vintage Canada, 1997. – 348 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Ahern C. The time of my life / C. Ahern. – London : Harper, 2012. – 492 p.
8. Bushnell C. One fifth avenue / C. Bushnell. – London : Abacus, 2008. – 470 p.
9. Keyes M. Anybody out there / M. Keyes. – London : Penguin Books, 2006. – 595 p.
10. Keyes M. The brightest star in the sky / M. Keyes. – London : Penguin Books, 2011. – 614 p.
11. Kinsella S. I've got your number / S. Kinsella. – London : Bantam Press, 2012. – 284 p.
12. Kinsella S. Mini shopaholic / S. Kinsella. – London : Bantam Press, 2010. – 448 p.
13. Matthews C. Summer daydreams / C. Matthews. – London : Sphere, 2012. – 438 p.
14. Weisberger L. Last night at chateau Marmont / L. Weisberger. – London : Harper, 2010. – 424 p.

УДК 811.161.2'271

Шевчук З. С.

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЄРАРХІЇ «МОВНА ОСОБИСТІСТЬ – МОВНИЙ ПОРТРЕТ»

У статті узагальнено відомі позиції щодо дослідження проблеми мовної особистості, здійснено спробу виокремити термінологічний апарат ієрархічної співвіднесеності «мовна особистість – мовний портрет» як базових соціолінгвістичних понять.

Ключові слова: антропоцентризм, мовна особистість, мовний портрет, мовленнєвий портрет, лінгвоперсонологія, комунікант.

Шевчук З. С. Понятийно-терминологическое поле исследования соотношения языковая личность – речевой портрет. – Статья.

В статье обобщены известные позиции относительно исследования проблемы языковой личности, осуществлено попытку выделить терминологический аппарат иерархического соотношения «языковая личность – речевой портрет» как базовых социолингвистических понятий.

Ключевые слова: антропоцентризм, языковая личность, языковой портрет, речевой портрет, лингвоперсонология, коммуникант.

Shevchuk Z. S. Conceptual and terminological sphere of “linguistic identity – linguistic portrait” hierarchy investigation. – Article. Well-known positions as for the investigation of a linguistic personality problem are summarized in this article, an attempt has been made to distinguish the terminological sphere of the hierarchic correlation “linguistic identity – linguistic portrait” as basic sociolinguistic notions.

Key words: anthropocentrism, linguistic personality, linguistic portrait, speech portrait, linguopersonology, communicant.

Початок ХХІ століття в сучасній лінгвістичній парадигмі характеризується високою зацікавленістю мовознавців до особистості як складової наукової мовної картини світу загалом та окремого носія національних, соціокультурних, духовних чинників зокрема. Так, невдоволення дослідників так званими історичним, соціальним, системно-структурним, психологічним підходами до вивчення мови, які, однак, були позбавлені «...присутності живої людської духовності, відрізнялися несумірністю в їх межах наукових цінностей, які сповідаються, цілей, які формулюються, технічних навичок і прийомів, а часто й самих результатів наукової діяльності, які використовуються, з масштабами індивідуально-особистісного, суб'єктивного людського першопочатку» [6, 19]. Саме внаслідок цього відбувся методологічний зсув – перехід від лінгвістики іманентної до лінгвістики антропоцентричної, яка безпосередньо вивчає існування мови в самій людині та, навпаки, те, як людина відображає себе в мові [14, 48].

Отже, у межах такого підходу ключовими для дослідників стають питання мовної особистості, яка включає в себе різні комунікативні характеристики мовної поведінки; визначення її типів; встановлення мовних портретів та ідіостилів, адже «...неможливо пізнати мову як таку, не виходячи за її межі, не звертаючись до її творця, носія – до людини, до конкретної мовної особистості» [6, 20].

Проблема дослідження мовної особистості широко представлена в різних наукових парадигмах (психології, філософії, педагогіці, етнології, культурології), що засвідчує багатогранність

підходів до вивчення цього питання. У сучасному мовознавстві, окрім праць відомих дослідників, які тлумачили це поняття (В. В. Виноградов, Ю. Н. Караулов, Л. В. Щерба, А. Н. Леонтьєв, О. А. Земська, М. В. Китайгородська та ін.), починаючи з 2000 року, вагомі наукові здобутки у вирішенні цієї проблеми здійснили В. І. Карасик, О. В. Іванцова, Л. Н. Чуриліна, Т. В. Кортава, О. В. Попова, Д. В. Анікін, О. А. Казакова, Н. В. Меркулова, Н. А. Бурмакіна, О. В. Федотова, Т. В. Чернишова, Ф. С. Бацевич та ін.

Стратегії мовного портретування активно розробляли російські лінгвісти (В. М. Войченко, К. Ф. Сєдов, Г. І. Богін, В. З. Дем'янков, І. В. Голубева), зарубіжні мовознавці (Р. Шендельс, М. Флейшер). Як елемент індивідуального стилю автора поняття мовного портрета в українському мовознавстві розглядали І. К. Білодід, Л. О. Белей, С. П. Бирик, М. М. Богдан, С. Я. Єрмоленко, Ф. Т. Жилко та ін.

Зважаючи на багатоаспектність підходів до вивчення поняття мовної особистості, метою нашої статті є узагальнення відомих позицій щодо дослідження цієї проблеми та з'ясування термінологічного апарату ієрархічної співвіднесеності «мовна особистість – мовний портрет» як базових соціолінгвістичних понять.

Відповідно до сформульованої мети нашими основними завданнями є такі:

1) проаналізувати відомий термінологічний апарат поняття «мовна особистість», основні підходи до його вивчення;

2) охарактеризувати проблему мовного портрета як загальної родової категорії, виокремити

специфіку її аналізу в межах різних підходів (зокрема, у працях українських та російських мовознавців) щодо визначення цього поняття;

3) здійснити спробу формулювання основних поняттєвих категорій у співвідношенні мовна особистість – мовний портрет.

«Сучасна лінгвістика, багатоаспектна й багатообразна, характеризується чітко вираженим антропоцентризмом. Людина як мисляча й «розмовна» особистість стає центром тяжіння й точкою відліку в багатьох мовознавчих дослідженнях» [8, 15]. Тому мовна особистість наразі є стрижневим поняттям, навколо якого відбувається обговорення найбільш цікавих проблем мовознавства.

Зупинимося конкретніше на визначенні поняття «мовна особистість». Вперше цей термін використовує у своїх працях російський мовознавець В. В. Виноградов. Він розглядає мовну особистість під час опису автора художнього твору [3, 57]. Пізніше окремі питання теорії мовної особистості були предметом дослідження О. Н. Леонтьєва (питання мовної здатності й словник асоціативних норм), Г. І. Богіна (лінгводидактичний аспект володіння мовою й структура мовної свідомості), А. А. Залевської (індивідуальний лексикон мовної особистості та його асоціативна база), Ф. С. Бацевича (мовна особистість як індивід, що володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів) та ін. Найпопулярнішим на сьогодні вважається визначення мовної особистості, запропоноване Ю. Н. Карауловим: «Мовною особистістю можна називати сукупність (і результат реалізації) можливостей до створення й відтворення мовленнєвих текстів, які відрізняються: а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною й точністю відображення дійсності, в) визначеною ціленаправленістю» [6, 245]. Зокрема, він аналізує цей термін у межах лінгводидактики (з урахуванням мовних намірів особистості), однак велика кількість теорій мовної особистості співпадає в одному, а саме в можливостях людини використовувати мову. Саме тому можемо стверджувати, що аналізоване поняття є базовою категорією в таких відгалуженнях мовознавства, як комунікативна лінгвістика (де, зокрема, розробляється поняття комунікативної особистості), лінгвокультурологія (мовна особистість, яка функціонує в культурному просторі), психолінгвістика (де за основу визначення поняття мовної особистості береться поняття особистості як конкретної людини з індивідуально-своєрідними розумовими, емоційними, мотиваційно-вольовими властивостями), соціолінгвістика (реалізація тактик основних тактик мовної особистості в соціумі). Посилений інтерес лінгвістів до мовної особистості зумовило виокремлення в межах мовознавства нового напрямку – лінгвоперсонології, основним завданням

якого є вивчення індивідуальних і типологічних характеристик аналізованого поняття.

Вичерпної типології мовних особистостей ще не створено. Найприйнятнішою на сьогоднішній день є типологія Ю. Н. Караулова, за якою мовна особистість формується на трьох рівнях: вербально-семантичному (лексикон), лінгвокогнітивному (тезаурус), мотиваційному (прагматикон) [6, 12]. При цьому, на думку дослідника, слід враховувати соціальні й соціолінгвістичні характеристики мовного суспільства, дані психологічного плану. Тому можемо констатувати, що поняття мовної особистості виходить за межі суто антропоцентричної лінгвістики – у соціолінгвістику, психолінгвістику.

Існують й інші моделі мовної особистості (Г. І. Богіна, І. Я., Чернухіної, К. Ф. Седова, В. П. Нерознака). Дослідники вважають, що «...особистість безкінечна, тому опис та осмислення великої кількості матеріалу із цього питання створює чи не більше нових проблем, аніж дає конкретні відповіді на поставлені раніше завдання...» [10, 64]. Саме термін «мовна особистість» не є конкретним, як і кожне з понять «мова» та «особистість», тому в деяких працях зустрічаємо й інші дефініції: «комунікативна особистість» [2, 77], «мовленнєва особистість» [7, 29], «дискурсивна особистість» [15, 458]. На думку О. П. Фесенко, поява такого роду визначень зумовлена відсутністю у визначенні Ю. Н. Караулова важливої динамічної (комунікативної, дискурсивної) складової в структурі мовної особистості [19, 158]. Якщо визначати параметри, за якими можна проаналізувати мовну особистість, то їх вербалізація може здійснюватися лише в процесі комунікації або ж у цілому дискурсі. Ми дотримуємося думки Ю. Н. Караулова щодо визначення мовної особистості як сукупності можливостей і характеристик людини до мовної діяльності. Тобто мовна особистість є системною й багатогранною категорією, яка поєднує в собі мовну здатність і комунікативну компетенцію в процесі мовленнєвої поведінки.

З поняттям мовної особистості тісно пов'язаний термін «мовний портрет». Цей зв'язок простежується під час виокремлення індивідуального чи колективного мовного портрета, під час співставлення різнорівневої структури мовної особистості з параметрами для характеристики мовного портрета.

Енциклопедія української мови тлумачить поняття мовного портрета в контексті мовної характеристики (персонажів) – мови дійових осіб художнього твору: «...художня виразність образу в реалістичному творі значною мірою залежить від мотивованості використаних автором стильових засобів, що створюють «мовний портрет» героя <...> «Мовний портрет» у реалістичному творі передбачає точність у відтворенні мовних

особливостей того середовища, до якого належить зображувана дійова особа» [17, 361]. Таке визначення влучно доповнює Л. М. Марчук і зазначає, що «...мистецтво мовного портрета вимагає, щоб разом із зовнішньою подібністю автор передав духовне життя людини, відбив соціальний стан героя, певні характерні риси епохи, у якій він живе тощо» [12, 3]. Із цього тлумачення можемо виокремити низку характеристик особистості та того, що її оточує, для опису певного мовного портрета.

Як стилістичну категорію мовний портрет розглядають Л. І. Мацько та С. Я. Єрмоленко. Зокрема, С. Я. Єрмоленко виокремлює зовнішній мовний портрет (реалізується через опис зовнішніх ознак персонажа) та внутрішній, психологічний мовний портрет (реалізується через опис внутрішнього стану героя за допомогою певних мовних засобів: епітетів, порівнянь, метафоричних сполук) [4, 94].

На думку Є. А. Куська, мовний портрет формується безпосередньо через мовлення самого персонажа. Дослідник виділяє його основні елементи: взаємозв'язок мовлення героя і його характеру; один із засобів мовної індивідуальності – це відмінність мови головних героїв; вияв у мовленні соціальної, професійної й локальної приналежності персонажа; відображення в мовленні персонажа світогляду, політичного рівня та ідеологічних позицій; еволюція мовлення персонажа у зв'язку з еволюцією образу [9, 26]. Однак якщо мовна особистість відображається в мовленні персонажа, то чи можна виокремлювати мовленнєвий портрет як окрему лінгвістичну категорію. Такий підхід пропонуємо проаналізувати конкретніше.

По-перше, основою розмежування понять «мовний портрет» і «мовленнєвий портрет» є необхідність розрізнення понять мови й мовлення. «У сучасній лінгвістиці поняття мовлення слідом за Ф. де Соссюром розглядається в протиставленні поняттю мови, під яким при цьому розуміється мовна система як упорядкована сукупність структурних одиниць мови – фонем, слів, граматичних форм, синтаксичних схем, словосполучень і речень <...> Мовлення ж нерідко розглядається як реалізація мовної системи» [17, 356].

У російському мовознавстві вчені неодноразово трактують поняття мовного та мовленнєвого портретів. Якщо звернутися до перекладу цих номінацій, то можна простежити таке: українсько-російський словник фіксує два переклади слова *мовний*: «языковой; речевой» [18, 374]. Якщо ж визначати денотативне значення поняття *языковой* і *речевой*, то в російсько-українському словнику вони матимуть єдиний відповідник – «мовний» [13, 778, 1010]. Тому нерідко дослідники, послуговуючись працями російських мовознавців, не розмежовують цих понять. Так, трактування мовленнєвого портрета, за словами

К. В. Іванцової, «...може бути визначене як планомірний опис особливостей мовної особистості згідно з поставленими дослідником завданнями. *Мовленнєвий (мовний) портрет* (виділено нами – З. Ш.) – результат такого опису...» [5, 39]. У працях іншої дослідниці Т. П. Тарасенко мовленнєвий портрет трактується як «...сукупність мовних і мовленнєвих характеристик комунікативної особистості або певного соціуму в окремо взятий період існування» [16, 12].

Словник лінгвістичних термінів російської мови за редакцією О. С. Ахманової фіксує лише визначення мовленнєвого портрета «...як особливого підбору слів, виразів <...> як засіб художнього зображення дійових осіб літературного твору» [1, 385].

У сучасній російській лінгвістиці поняття «языковой портрет» і «речевой портрет» нерівнозначні за своєю суттю. «Мовний – з одного боку, поняття більш широке, яке включає в себе й мовленнєву характеристику, але з іншого – конкретизоване межами мовних знань і можливостей автора тексту, до якого відносимо не лише мовлення. Скоріше це категорія авторського самовираження, його індивідуалізація» [20, 247].

Досить чітко тлумачення понять мовного й мовленнєвого дає Л. В. Щерба. Так, він розрізняє 3 аспекти мовних виявів: 1) мовленнєву діяльність, 2) мовну систему (мову), 3) мовний матеріал (тексти) [11, 37]. На думку дослідника, мовленнєва діяльність – процеси говоріння й розуміння; мовні системи – це словники й граматики мов; мовний матеріал – це не діяльність окремого індивіда, а сукупність усього того, що ми говоримо й розуміємо в конкретній ситуації в ту чи іншу епоху у відповідній колективній групі. Мовою лінгвістів – це тексти [11, 38].

Зважаючи на вищесказане, ми розмежовуємо поняття мовного й мовленнєвого та вважаємо, що мовний портрет є загальною родовою категорією, складником мовної особистості й вербалізується мовними засобами за допомогою низки характеристик, які можуть доповнюватися: соціальних, вікових, етнокультурних. Мовленнєвий портрет значною мірою доповнює мовний; він проявляється безпосередньо в мовленнєвій ситуації, яку створюють комуніканти (схема).

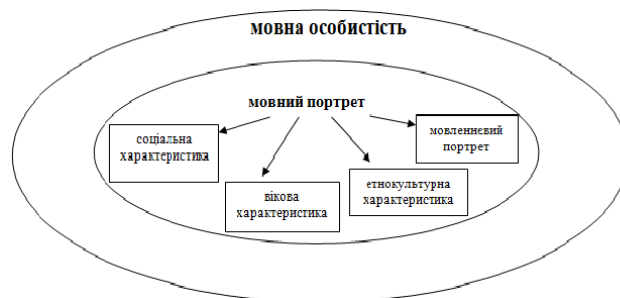

Схема. Структурне співвідношення мовної особистості й мовного портрета

У процесі аналізу основних підходів до визначення мовної особистості та трактування поняття мовного портрета ми дійшли висновку, що природа дефініції «мовна особистість» реалізується в мовній діяльності та в навиках

виявляти комунікативну компетенцію в процесі мовленнєвої поведінки. Мовний портрет є компонентом мовної особистості та являє собою її вербально-семантичне втілення в художньому тексті.

Література

1. Ахманова О. С. Словник лінгвістичних термінів / О. С. Ахманова. – 4-те вид., стереотип. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
2. Барашева Д. Е. Интерпретация понятия языковой личности / Д. Е. Барашева // Горизонты образования. – 2011. – № 2(32). – С. 75–81.
3. Виноградов В. В. О языке художественной прозы / В. В. Виноградов // Виноградов В. В. Избранные труды : в 5 т. / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1980. Т. 5. – 1980. – С. 56–166.
4. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [С. О. Єрмоленко, П. Бирик, О. Г. Тодор] ; за ред. С. О. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
5. Иванцова Е. В. Проблемы формирования методологических основ лингвоперсонологии / Е. В. Иванцова // Вестник Томского государственного университета. Серия «Филология». – 2008. – № 3(4). – С. 27–41.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 53 с.
7. Клобукова Л. П. Феномен языковой личности в свете лингводидактики / Л. П. Клобукова // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / под ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 25–31.
8. Кубрякова Е. С. Человеческий фактор в языке / Е. С. Кубрякова // Кубрякова Е. С. Язык и порождение речи / Е. С. Кубрякова, А. М. Шахнарович, Л. В. Сахарный. – М. : Наука, 1991. – С. 4–20.
9. Кусько Е. Я. Лексико-синтаксические средства языковой характеристики персонажей в романах А. Шаррера : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германский языки» / Е. Я. Кусько ; Львовский государственный университет. – Львов, 1969. – 348 с.
10. Лютикова В. Д. Языковая личность и идиолект / В. Д. Лютикова. – Тюмень : Изд-во Тюм. ун-та, 1999. – 185 с.
11. Мартинович Г. А. К проблеме аспектов языковых явлений (в свете учения Л. В. Щербы) / Г. А. Мартинович // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета. Серия 2 «История». – 2001. – Вып. 2. – С. 37–40.
12. Марчук Л. М. Мовні засоби створення портрета в жіночій прозі Галини Тарасюк / Л. М. Марчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки». – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2009. – Вип. 18. – С. 3–7.
13. Російсько-український словник / уклад. : Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Головна редакція української радянської енциклопедії, 1978. – 1012 с.
14. Рузин И. Г. Философские аспекты лингвистического исследования / И. Г. Рузин // Вестник Московского государственного университета. Серия 7 «Философия». – 1993. – № 3. – С. 46–55.
15. Синельникова Л. Н. О научной легитимности понятия «дискурсивная личность» / Л. Н. Синельникова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24(63). – Ч. 1. – № 2. – С. 452–463.
16. Тарасенко Т. П. Языковая личность старшеклассника в аспекте ее речевых реализаций: на материале данных ассоциативного эксперимента и социолекта школьников Краснодара : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. П. Тарасенко ; Кубанский государственный университет. – Краснодар, 2007. – 23 с.
17. Українська мова : [енциклопедія] / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
18. Українсько-російський словник / відп. ред. Л. С. Паламарчук, Л. Г. Скрипник. – К. : Наукова думка, 1975. – 944 с.
19. Фесенко О. П. От языковой личности к речевому портрету, или Еще раз о терминологическом многообразии в лингвистике / О. П. Фесенко // Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Омск, 29 марта 2013 г.). – Омск : Ом. юрид. акад., 2013. – С. 157–163.
20. Ширина Е. В. К характеристике понятий «личность», «языковая личность» и «языковой портрет» / Е. В. Ширина // Речевая деятельность : [межвузовский сборник научных трудов]. – Таганрог : Таганрогский гос. педагог. ин-т, 2002. – С. 274–280.

Шкворченко Н. М.

ДИНАМІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ІНТОНАЦІЇ ЯК СПОСІБ ВПЛИВУ В АНГЛОМОВНИХ ДІЛОВИХ ДІАЛОГАХ (НА МАТЕРІАЛІ УСНОГО МОВЛЕННЯ ЖІНОК РІЗНИХ РАНГІВ)

Статтю присвячено дослідженню динамічного компоненту інтонації в англomовних офіційно-ділових діалогах за участю жінок, які знаходяться на різних щаблях ієрархічної драбини (начальник та підлеглий). Проведений електроакустичний аналіз враховував діапазон інтенсивності, пікове значення інтенсивності та локалізацію пікового значення інтенсивності в синтагмі діалогічної єдності. Отримані результати дозволяють виявити взаємозалежність між ранговим положенням жінки та просодичним оформленням офіційно-ділового діалогічного мовлення.

Ключові слова: офіційно-діловий діалог, діапазон інтенсивності, рангове положення, діалогічна єдність.

Шкворченко Н. Н. Динамический компонент интонации как способ воздействия в англоязычных деловых диалогах (на материале устной речи женщин разных рангов). – Статья.

Статья посвящена исследованию динамического компонента интонации в англоязычных официально-деловых диалогах с участием женщин, которые находятся на разных ступенях иерархической лестницы (начальник и подчиненная). Проведенный электроакустический анализ учитывал диапазон интенсивности, пиковое значение интенсивности и локализацию пикового значения интенсивности в синтагме диалогического единства. Полученные результаты позволяют выявить взаимозависимость между ранговым положением женщины и просодическим оформлением официально-делового диалогического речи.

Ключевые слова: официально-деловой диалог, диапазон интенсивности, ранговое положение, диалогическое единство.

Shkvorchenko N. N. Dynamic component of intonation as a way to impact in English business dialogues (based on the speech of women of different ranks). – Article.

The article investigates the dynamic component of intonation in English official business dialogues with women who are at different levels of the hierarchy (boss and subordinates). The conducted electro acoustic analysis took into account the range of intensity, the peak of intensity and localization of the intensity peak in the syntagm dialogic unity. The obtained results allow to identify the relationship between a ranking position of women and prosodic characteristics of official business dialogical speech.

Key words: official business dialogue, intensity range, rank position, dialogical unity.

Однією з найважливіших проблем сучасної лінгвістики є міжособистісна комунікація, невід'ємною частиною якої є ділове спілкування [7]. Ділове спілкування не тільки відіграє важливу роль у різних видах професійної діяльності, а й безпосередньо визначає її успіх [9]. Ділове спілкування відбувається з урахуванням особливостей партнерів, що вступають у ділові відносини, їхнього соціального статусу, місця в службовій ієрархії, професії, національності, віросповідання, віку, характеру та статі [5]. Саме гендерна взаємодія в офіційно-ділових відносинах викликають нині широкий інтерес багатьох вчених, як у нашій країні, так і за кордоном. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених-соціологів та психологів неодноразово зверталися до проблеми гендерної взаємодії в діловому колективі. Серед них слід відзначити праці таких вчених, як Ш. Берн, Е. Алісон, Дж. Грей, Н.В. Лавриненко, Н.А. Лук'янова [4; 1; 6; 8] та ін. Однак слід сказати, що праці цих фахівців висвітлюють проблему з психо-лінгвістичної та соціальної точок зору, у межах поведінки в соціумі та дотримання певних правил мовного спілкування та ділового етикету.

Ця стаття присвячена дослідженню проблеми просодії як способу впливу в діловому діалогічному дискурсі через призму гендерних відносин в офіційно-діловій обстановці [10].

Метою статті було провести електроакустичний аналіз динамічних характеристик ділових діалогічних єдностей і виявити їхню залежність від рангового положення комуніканта-жінки.

Завданням статті є аналіз 100 діалогічних єдностей, комунікація в яких відбувається за двома типами: «жінка-начальник – чоловік-підлеглий» і «чоловік-начальник – жінка-підлегла», а також виявити динамічні особливості просодичного оформлення ділових діалогічних єдностей комунікантами-жінками, які перебувають на різних щаблях ієрархії (начальник, підлегла).

Актуальність проблеми полягає в активній участі сучасних жінок у діловій діяльності, у тому числі й займанні керівних посад. Оскільки ділове спілкування на 80% складається з усної діалогічної взаємодії [2, 37], то вивчення просодичних характеристик усного ділового мовлення набуває особливого значення в наші дні.

Підбір експериментального матеріалу включав діалогічні єдності (ДЄ), комунікація в яких відбувається між жінкою-начальником і чоловіком-підлеглим (ЖН – ЧП) і між чоловіком-начальником і жінкою-підлеглою (ЧН – ЖП). Усі ДЄ являють собою озвучену автентичну англійську мову у квазіспонтанних ситуаціях, відібрану з матеріалів навчальних бізнес-курсів Intelligent Business, Market Leader, Powerhouse і BBC Business English, а також із художніх фільмів.

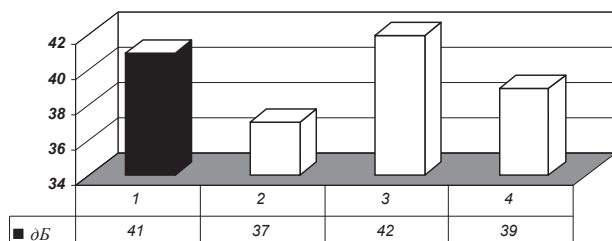
мів «The Proposal», «What Women Want» і «The Devil Wears Prada».

У фокусі інтересів дослідження знаходиться жіноче усне мовлення, тому електроакустичний аналіз проведено саме на репліках ЖН і ЖП.

Електроакустичний аналіз враховував такі динамічні характеристики:

- діапазон інтенсивності в діалогічному єдності (ДЄ);
- пікове (максимальне) значення інтенсивності в ДЄ;
- локалізація пікового значення інтенсивності в синтагмі [3].

На першому етапі було проведено порівняльний аналіз діапазону інтенсивності у всіх ДЄ за участю жінок-начальників. Результати представлені на рисунку 1, де 1 – ЖН із навчальних бізнес-курсів; 2 – ЖН із художнього фільму «The Proposal», 3 – ЖН із художнього фільму «What Women Want», 4 – ЖН із художнього фільму «The Devil Wears Prada».

Рис/ 1. Діапазон інтенсивності в ДЄ за участю жінок-начальників

Рисунок 1 свідчить про те, що найширший діапазон інтенсивності серед усіх ДЄ, де комунікація відбувається за участю ЖН, характерний діалогам із художнього фільму «What Women Want» (42 дБ), другими за шириною діапазону є діалоги з навчальних бізнес-курсів (41 дБ), на третьому місці знаходяться діалоги з художнього фільму «The Devil Wears Prada» (39 дБ). Найвужчим діапазоном інтенсивності (37 дБ) характеризуються діалоги з художнього фільму «The Proposal».

Другим етапом дослідження був порівняльний аналіз усіх ДЄ за участю жінок-підлеглих. Результати представлені на рисунку 2, де 1 – ЖП із навчальних бізнес-курсів; 2 – ЖП із художнього фільму «The Proposal», 3 – ЖП із художнього фільму «What Women Want», 4 – ЖП із художнього фільму «The Devil Wears Prada».

Рисунок 2 показує зміну діапазону інтенсивності в ДЄ за участю ЖП. Найширший діапазон було зафіксовано в ДЄ з художнього фільму «The Devil Wears Prada» (51 дБ), а найвужчий – у ДЄ з навчальних бізнес-курсів (43 дБ). У ДЄ з художнього фільму «The Proposal» діапазон інтенсивності становить 45 дБ, а з художнього фільму «What Women Want» – 47 дБ.

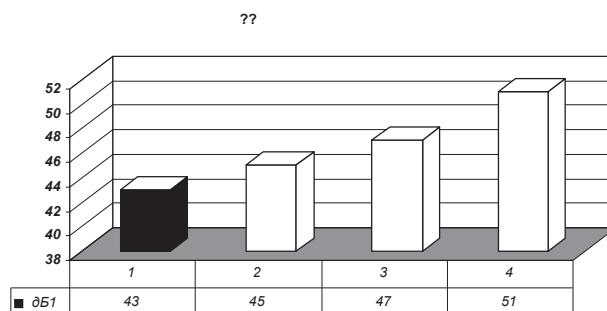

Рис. 2. Діапазон інтенсивності в ДЄ за участю жінок-підлеглих

Таким чином, можна констатувати, що у всіх досліджуваних ДЄ діапазон інтенсивності в ЖП був ширший, ніж у ЖН. Найменша різниця спостерігається в ДЄ з навчальних бізнес-курсів (2 дБ), а найбільша – у ДЄ з художнього фільму «The Devil Wears Prada» (12 дБ), що дозволяє стверджувати, що діапазон інтенсивності відіграє важливу роль у створенні мовленнєвих портретів жінки-начальника й жінки-підлеглої в англійських ділових діалогів.

На наступному етапі було узагальнено отримані результати динамічних показників у ЖН і ЖП, що наочно відображено на рисунку 3, де рядок 1 – ЖН, рядок 2 – ЖП.

Рисунок 3 наочно демонструє відмінність у діапазоні інтенсивності між ДЄ за участю ЖН і ЖП. У ЖН діапазон інтенсивності нижче (40 дБ) ніж у ЖП (47 дБ). Цей факт може бути пояснено ранговим становищем жінок: жінки-начальники усвідомлюють свою значимість і вважають, що їхні слова вже самі по собі є стимулом до дії, тому не потребують підкріплення гучністю або розширенням діапазону інтенсивності. Водночас жінка-підлегла прагне привернути увагу до своєї промови всіма доступними їй засобами, у тому числі й просодичними: високою гучністю й широким діапазоном інтенсивності.

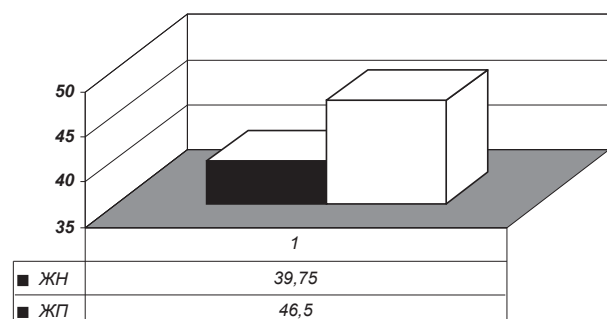

Рис. 3. Діапазон інтенсивності в ДЄ за участю жінок-начальників і жінок-підлеглих

Дослідження діапазону інтенсивності дозволило встановити, від якої межі інтенсивності (верх-

ньої або нижньої) залежить ширина діапазону. Результати підрахунків наведені в таблицях 1 і 2.

Дані таблиці 1 свідчать про те, що в ДЄ за участю ЖП середні значення верхньої межі інтенсивності становлять 51 дБ, що вище, ніж верхня межа в ЖН, яка становить 42 дБ. Мінімальне усереднене значення нижньої межі інтенсивності в ЖН – 29 дБ, що нижче відповідного значення в 36 дБ у ЖП.

Із таблиці постає, що в ЖП спостерігається підвищена гучність вимови ключових ділянок тексту, що контрастує з досить тихою вимовою основного тексту. Водночас у ЖН гучність істотно не змінюється на всіх ділянках ДЄ, збільшуючись лише на ядерній частини.

Таблиця 1

Усереднені значення верхнього та нижнього діапазону інтенсивності (дБ)

Діапазон (дБ)	ЖН	ЖП
Верхня межа	42	51
Нижня межа	29	36

Таблиця 2

Ступінь участі верхньої й нижньої меж діапазону інтенсивності у величині значень діапазону інтенсивності досліджуваних діалогів (%)

Типи ДЄ	ЖН	ЖП
Верхня межа	58	79
Нижня межа	42	21

Дані електроакустичного аналізу показали, що значення діапазону інтенсивності залежать переважно від верхньої межі інтенсивності. У ДЄ за участю ЖП, для яких характерний більш широкий діапазон інтенсивності (15 дБ), розширення діапазону відбувається в 79% випадків через верхню межу й тільки в 21% – через нижню, що свідчить про емоційність ЖП. Водночас ЖН розширення діапазону відбувається в 58% випадків через верхню межу й у 42% – через нижню.

На наступному етапі дослідження були вивчені пікові значення інтенсивності.

Результати дослідження пікових значень інтенсивності представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Пікові значення інтенсивності в ділових діалогах (у дБ)

Пікове значення інтенсивності в ДЄ	ЖН	ЖП
	51	60

Як показують дані таблиці, пікові значення інтенсивності в ЖП трохи вищі, ніж у ЖН (60 дБ і 51 дБ, відповідно), що дає нам підставу стверджувати, що максимумами інтенсивності беруть участь як просодичний засіб впливу більшою мірою в

мові ЖП (у мові ЖН – лише частково) в англomовному діловому діалогічному дискурсі.

На наступному етапі дослідження нам здалося доцільним вивчити локалізацію пікового значення інтенсивності в синтагмі. Отримані дані представлені в таблиці 4. Як бачимо, пікові значення інтенсивності в ЖП трохи вищі, ніж у ЖН (60 дБ і 51 дБ, відповідно), що дає нам підставу стверджувати, що максимумами інтенсивності беруть участь як просодичний засіб впливу більшою мірою в мові ЖП (у мові ЖН – частково) в англomовному діловому діалогічному дискурсі.

На наступному етапі ми вивчили локалізацію пікового значення інтенсивності в синтагмі. Отримані дані представлені в таблиці 4.

Таблиця 4

Локалізація пікового значення інтенсивності в синтагмі (%)

Локалізація пікового значення (%)	ЖН	ЖП
1 наголошений склад	33	42
Шкала	17	28
Ядро	50	30

Дані таблиці свідчать про те, що в ЖН у 50% випадків пікове значення інтенсивності локалізується на ядрі, у 33% – на 1 наголошеному складі, у 17% – на шкалі.

У ДЄ за участю ЖП максимумами інтенсивності розташовані переважно на 1 наголошеному складі (42%), у 30% випадків – на ядрі, і в 28% – на шкалі.

Зі сказаного вище постає, що в ЖН найважливішим елементом синтагми є ядро. Таке інтенсивне завершення синтагми свідчить про більшу категоричність і впевненість комуніканта в ході ділової взаємодії. У ЖП найважливішим елементом синтагми є 1-й наголошений склад, оскільки саме на ньому в більшості випадків зафіксовані максимальні значення інтенсивності. Інтенсивний початок синтагми свідчить про намір комуніканта відстоювати свою точку зору, але в межах ввічливості, оскільки в процесі ділової комунікації співрозмовники намагаються стримувати свої емоції в межах ділового етикету.

З метою визначення ролі динамічного параметра інтонації в діловій комунікації в ЖН і ЖП з'ясовано, чи збігаються максимумами інтенсивності з емпатичним центром висловлювання. Результати цього дослідження представлені в таблиці 5.

Як демонструє таблиця, у ЖН відсоток збігу пікових значень інтенсивності з емпатичним центром (96%) вище, ніж у ЖП (80%), що дає нам підставу стверджувати, що динамічний компонент інтонації відіграє важливу роль у реалізації емпازی в англomовних ділових діалогах, особливо у вимові ЖН.

Таблиця 5
Збіг емпатичного центру з піковими
значеннями інтенсивності (%)

Збіг емпатичного центру з піковими значеннями інтенсивності (%)	ЖН	ЖП
	92	80

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що динамічний компонент інтонації в цілому й значення максимумів інтенсивності зокрема відіграють важливу роль у створенні мовленнєвих портретів жінки-начальника й жін-

ки-підлеглої і є одним із способів впливу в англomовному усному діловому діалозі. Отже, інтенсивність (гучність) поряд із частотою основного тону є інформативним параметром для диференціації рангового становища жінки-комуніканта в діловому діалогічному дискурсі.

У перспективі планується проведення порівняльного фонетичного аналізу англomовних та українськомовних діалогічних єдностей за участю комунікантів-жінок із метою виявлення спільних і відмінних рис просодичного оформлення офіційно-ділового діалогічного мовлення у двох зазначених мовах.

Література

1. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – М. : Олма-Пресс, 2004. – 318 с.
2. Введенская Л. А. Деловая риторика / Л. А. Введенская, Л. А. Павлова. – М. : Прогресс, 2004. – 512 с.
3. Волошин В. Г. Методы обработки результатов экспериментально-фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация / В. Г. Волошин, Н. Р. Григорян, Е. М. Музя, В. В. Олинчук. – О. : Типография ВМВ, 2011. – 202 с.
4. Грэй Дж. Венера и Марс на работе / Дж. Грэй. – пер. с англ. – М. : София, 2003. – 320 с.
5. Душкина М. Р. Психология влияния: деловое общение / М. Р. Душкина. – СПб. : Питер, 2004. – 224 с.
6. Лавриненко Н. В. Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект) / Н. В. Лавриненко. – К. : ВИПОЛ, 1999. – 203 с.
7. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 288 с.
8. Лукьянова Н. А. Настольная книга бизнесмена / Н. А. Лукьянова. – М. : Руссо, 1996. – 576 с.
9. Матвеева Т. В. Лексическая экспрессивность в языке : [учебное пособие] / Т. В. Матвеева. – Свердловск, 1986. – 206 с.
10. Шкворченко Н. Н. Мелодическая структура делового диалога по схеме «женщина-начальник – мужчина-подчиненный» / Н. Н. Шкворченко // Мова і культура : XV Міжнародна наукова конференція ім. проф. Сергія Бураго / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – С. 87–91.

Яхонтова Т. В.

ЖАНРИ ЕЛЕКТРОННОЇ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ПЕРІОД WEB 2.0

Статтю присвячено аналізу провідних соціокомунікативних і мовних характеристик жанрів електронної англомовної наукової комунікації періоду Web 2.0. Дослідження здійснено в межах жанроцентричного мовознавчого напрямку – лінгвістичної генології наукової комунікації.

Ключові слова: електронна наукова комунікація, неформальна наукова комунікація, жанр, лінгвістична генологія наукової комунікації, науковий блог, твіт-запис, Open Notebook (відкритий записник).

Яхонтова Т. В. Жанры электронной научной коммуникации: период Web 2.0. – Статья.

Статья посвящена анализу главных социокоммуникативных и языковых характеристик жанров электронной англоязычной научной коммуникации периода Web 2.0. Исследование осуществлено в рамках жанроцентрического языковедческого направления – лингвистической генологии научной коммуникации.

Ключевые слова: электронная научная коммуникация, неформальная научная коммуникация, жанр, лингвистическая генология научной коммуникации, научный блог, твит-запись, Open Notebook (открытая записная книжка).

Yakhontova T. V. Genres of electronic research communication: the Web 2.0 period. – Article.

The article analyzes main socio-communicative and linguistic characteristics of the Web 2.0 genres of English electronic research communication. The analysis is performed within the framework of a genre-centric linguistic approach – linguistic genology of research communication.

Key words: electronic research communication, informal research communication, genre, linguistic genology of research communication, scientific blog, tweet, Open Notebook.

Для сучасної мережі Інтернет характерна розвинена жанрова палітра, у тому числі й у сфері наукової комунікації, яка дедалі інтенсивніше реалізується у віртуальному просторі. Як і традиційні наукові жанри, комунікативні формати наукового спілкування в мережі Інтернет можна диференціювати на репрезентантів формальної та неформальної наукової комунікації.

Формальна наукова комунікація передбачає документальне фіксування наукової інформації, насамперед крізь форми публікації наукової літератури, загальноприйняті в ту чи іншу історичну епоху [4]. До формальних електронних жанрів належать дигітальні версії статей, монографій, дисертацій, підручників, які з'являються у віртуальному комунікативному просторі у форматі *pdf* або *html*. Такі електронні версії практично не відрізняються від паперових (можна лише говорити про специфіку рецепції друкованого тексту з екрану комп'ютера) і легко стають ними під час роздрукування.

Другу групу формальних жанрів віртуального наукового спілкування становлять електронні публікації статей на веб-сайтах відкритого доступу та спеціалізованих видавництвах. Ці тексти поступово стають гіпермедійними, трансформуються в комунікативні та інформаційно-пошукові середовища, роблять демонстрацію наукових результатів дифузною, процесуальною, змінюють характер і статус адресанта й адресата наукової статті [5, 137].

Неформальна наукова комунікація охоплює усні жанри міжособистісного спілкування (наприклад наукові бесіди, дискусії), письмові або електронні тексти різножанрової приналежності, у процесі дистрибуції яких було знехтувано конвенціями їх оп-

рилюднення («самвидав» статей в мережі Інтернет), та специфічні електронні жанри неформального наукового спілкування, що з'явилися наприкінці XX – на початку XXI століть. Хоча, як і у випадку з «паперовими» жанрами, можна виокремити різні класифікаційні принципи систематизації останніх. Проте найочевидніше вони поділяються на жанри епохи *Web 1.0*, які вже стали відносно традиційними (електронна пошта, персональні веб-сайти, електронні дискусії, форуми, списки розсилки) та жанри *Web 2.0*, створені на основі нових комунікаційно-технологічних платформ.

Період *Web 2.0* трактують як комплексний підхід до організації, реалізації й підтримки Web-ресурсів на основі платформ, які активно розвивають та покращують самі користувачі (що, на думку певних авторів, дозволяє говорити також про появу *Web 3.0*, *Web 4.0* та *Web 5.0* – на тій само технологічній основі). Віртуальному спілкуванню епохи *Web 2.0* притаманні такі риси [9]:

- поєднання різних комунікативних цілей, спрямованих на одночасну реалізацію й підтримку міжособистісних та інституційних стосунків;
- подальше зростання інтерактивності, широкі міжпрофесійні та міжкультурні можливості спільної участі й дій;
- стратегічне сприяння відкритому доступу до інформації та її оцінюванню;
- гіпермедійність, тобто експансія гіпертексту завдяки інтегруванню текстової субстанції з пікторальними засобами, аудіо- та відеофайлами.
- розвиток спільної лінгвокреативності, подальша риторична емансипація.

Неформальні електронні жанри періоду *Web 2.0* вживаються науковцями, озброїли їх но-

вими, ефективними можливостями контактів із колегами та самопрезентації в глобальному комунікативному просторі сучасної науки. Їх різномірні характеристики, однак, привернули на цей час обмежену увагу дослідників. Переважно досліджувалися лише контекстуально-комунікативні й деякі мовні аспекти наукових та освітніх блогів [6; 11; 12; 14].

Отже, метою статті є окреслення провідних соціокомунікативних та мовних особливостей наукових електронних неформальних жанрів періоду *Web 2.0*, які реалізуються англійською мовою – цією лінгва франка сучасної науки. Дослідження здійснено в межах жанроцентричного мовознавчого напрямку – *лінгвістичної генології наукової комунікації* [7] – на основі загальнолінгвогенетичного аналізу, який передбачає узагальнену лінгвокомунікативну характеристику обраних жанрів на основі результатів наявних досліджень та емпіричних спостережень дослідника [5, 136].

«Найяскравішим» репрезентантом наукових жанрів епохи *Web 2.0* є **науковий блог** (англ. *weblog, blog*) – тематичний варіант блогів, тобто модифікованих веб-сторінок, які містять датовані послідовні записи (пости, англ. *posts*) у зворотному хронологічному порядку, доступні в асинхронному режимі. Як і у випадку будь-якого жанру, формування блогів як нових комунікативних форматів пов'язане з модифікацією функціонально зумовлених обставин спілкування та їхніх характеристик, а також зі змішуванням публічного й приватного в житті суспільства, зумовленого впливом сучасних медіа. Новий дигітальний контекст уможливив існування блогів як *одночасно соціотехнічних середовищ та продуктів комунікації в цих середовищах* [8]. Завдяки новітнім медіа істотно змінився доступ до інформації та можливості самопрезентації людини в соціумі, миттєвого поширення будь-яких даних особистого життя. Це призвело до опосередкованого (за допомогою медіа) підглядання, своєрідного вуайеризму, а також до створення його антиподу, культури публічного «саморозкриття», або опосередкованого експібіціонізму [13]. Блоги виявилися адекватними жанрами-реакціями на нові ситуативні та контекстуальні умови, що й зумовило їх безпрецедентну популярність і вплив на способи соціалізації сучасної людини, у тому числі в науковій сфері.

Провісниками наукових блогів були так звані «блоги знань» (*knowledge logs* або *k-logs*), спрямовані на подання інформації та спостереження за об'єктами або подіями навколишнього світу. Їх корелятами в історичній перспективі вважають журнали-записники, де дослідники занотувували свої спостереження, думки, посилання, що стосувалися певної галузі знань [10].

Блоги, які ведуть науковці, стають дедалі помітнішими. Вони розміщуються на сайтах уні-

верситетів або на окремих порталах, створених спеціально для таких блогерів. Відомим, наприклад, є портал www.academicblogs.org, що слугує джерелом дослідження блогів, наведених у нашій статті. Жанрорелевантними текстовими складовими блогів є відомості про автора, власне записи (пости), жанрові елементи (відомості про автора, назви, врізи) та коментарі читачів.

«Відомості про автора» є одним із провідних структурних компонентів наукового блогу з широким діапазоном комунікативних можливостей самопрезентації – від наративних життєписів історичного характеру до біографій із фікціональними елементами й гумором («*John Wilkins is an eternal student, who thinks philosophy of biology is at least as interesting as politics...*»). Назви блогів переважно реалізуються номінативними синтаксичними конструкціями, які загально окреслюють тематику блогу та часто містять певні семантичні натяки (наприклад, *Adam Smith* – заголовок блогу економіста). Заголовок часто супроводжується додатковим мікротекстом – врізом, функціонально спрямованим на додаткову експлікацію семантики заголовку (наприклад: «*A journal of half-baked ideas about heuristics, biases, fallacies, and public policy, with occasional digressions*»). Сильна позиція [1], яку утворюють заголовок, вріз і біографія блогера, вирізняється досить примхливою взаємодією наукової термінології, різнопланових засобів гумору, самоіронії, інтригуючою та рефлексивною інтонаціями, причому таке поєднання може бути еkleктичним у межах одного блогу.

Пости є відносно незалежними текстами зі своїми заголовками, присвяченими переважно окремій темі, які можна класифікувати на пости-коментарі до наукових подій, явищ або ідей, пости-міркування на наукові теми, пости-описи наукових процесів, пости-розповіді про власну дослідницьку діяльність, пости-популяризації наукового знання. Окремим видом постів є записи на суто особисту тематику, які трапляються в загальному потоці науково-релевантного дискурсу блогу, а також записи публіцистичного спрямування, які апелюють до широкого інтелектуального загалу. Лідирують у блогах серед усіх розглядуваних наукових дисциплін коментарі до нових наукових подій, явищ або ідей. Комбінація різних стилів викладу в постах – дескриптивного, аргументативного, рефлексивного, наративного – утворює своєрідний дискурс наукового блогу, якому притаманні *семантична дифузність, відсутність чіткої тематичної акцентуації, стилістична контамінація*.

Категорія інтерперсональності – домінантна жанрорелевантна риса наукового блогу, яка реалізується в його текстах за допомогою таких засобів:

1) концентрованого вживання особового займенника **I** (*we* у випадку спільного блогування),

що формує специфіку інтерперсональних стосунків «адресант – адресат» з акцентом на особі автора («*I orphan lots of my work. I can't remember how many I truly have abandoned, but right now there are two that I'll talk to people about...*»);

2) узагальнювального *we* як засобу побудови солідарних стосунків, створення спільної ідентичності з реципієнтами постів («*We really ought to ask ourselves, country by country: what can we threaten to withhold in retaliation?*»);

3) *you* в сполученні з такими риторичними стратегіями – індикаторами інтерактивності, як різноманітні питання й поради, адресовані читачам («*So how cool can you get? To figure it out you need the dry bulb temperature*»), запрошення до діяльності («*Consider, as above, our options on taking a stand in favour of or against Assange*»), прохання («*Maybe if you are supermotivated you can go to the previous post and work out how these definitions extend*»), пропозиції («*You need more information before you can interpret the evolutionary history of a particular characteristic*»);

4) вживання метатексту («*The purpose of these pages is to provide intelligent commentary on the successes, failures, and foibles of the American education establishment*»);

5) навмисного застосування засобів і прийомів, які роблять процес читання й сприйняття приємним, – яскравого зовнішнього оформлення, візуальних образів, аудіо-та відеофайлів, поєднання академічного стилю викладу з гумором, невимушеною інтонацією та «балаканиною» на загальні теми.

Водночас націленість авторів наукових блогів на спілкування з аудиторією є асиметричною, оскільки коментарі читачів, що періодично з'являються на сайтах блогів, кількісно й за обсягом значно поступаються авторським записам.

У жанрі наукового блогу відбувається конвергенція особистісних та професійних цілей з акцентуванням наукової діяльності блогера, що не потрапляє до кола офіційних наукових заходів. Це зумовлює формування дискурсивних рис, які реалізують свободу саморозкриття з відповідною вільністю вербальної реалізації, не обмежену загрозою несприйняття або критики. Тим самим блог науковця позиціонується як жанр *альтернативний*, що надає його автору можливість ухилитися від дотримання жорстких канонів інших наукових жанрів і створювати свій дискурсивний світ, у якому домінує дуальне его автора як науковця й людини, а також як жанр *лібералізаційний* та *опозиційний* до жанрів формального наукового спілкування.

Твіт-записи науковців (мікроблоги, англ. *tweets*) – це короткі текстові повідомлення обсягом до 140 символів, посилання яких уможливорює соціально орієнтований інтернет-сервіс *Twitter*. Створений 2006 року, він нараховував у 2012 році,

за даними англomовної Вікіпедії, понад 500 мільйонів зареєстрованих користувачів, які посилали приблизно 340 мільйонів повідомлень щоденно (з комп'ютерів або мобільних пристроїв). Існують також інші сервіси, які надають можливості мікроблогінгу, хоча *Twitter* є беззаперечним лідером, у тому числі в науковому мікроблогуванні.

Twitter поєднує характеристики й комунікаційні можливості соціальної мережі з особливою оперативністю, яка дозволяє користувачу швидко ділитися інформацією, подіями, думками з його зареєстрованими послідовниками (*followers*). Відповідно, характерними ознаками спілкування в *Twitter* є *експліцитна спрямованість на адресата* (на позначення якої можна застосовувати спеціальні символи) та *зосередженість на певній тематиці* (яку рубрикують за допомогою *hashtags* – слів або фраз, яким передують знак #). Найважливішою ознакою цього жанру є надзвичайно високий ступінь *інтерактивності* [2], яка передбачає необхідність постійно перебувати в *Twitter* (настільки, наскільки це дозволяє часовий ресурс). Слід також відзначити таку його рису, як *публічність*, яку підтримує технологічна можливість *Retweeting*, тобто розсилання чужого твіт-запису іншим (користувачі, однак, можуть свідомо обмежувати свою публічність технологічними можливостями).

Провідною функцією наукового мікроблогування в мережі *Twitter* можна вважати комунікативну націленість на передавання найсвіжішої інформації й новин, перманентне тримання в «курсі наукових справ» своїх адресатів. Спектр функцій наукового *Twitter*-спілкування охоплює такі позиції: 1) інформаційну функцію; 2) власне комунікативну функцію – встановлення наукових контактів і подальшу соціалізацію в науковому середовищі; 3) організаційну – створення віртуальних наукових спільнот, об'єднаних специфічними інтересами, ініціація наукових подій; 4) самопрезентаційну та самопромоційну – творення власного науково-професійного іміджу, просування себе й свого наукового доробку на сучасному глобалізованому ринку науки.

Деякі із цих функцій можна проілюструвати, наприклад, двома твітами фахівця в галузі нових медіа К. Брауера (<https://twitter.com/chrisbrauer>): «*Interviewed for BBC Newsnight tonight on Prince Harry and the Sun. Digital Journalism merging public interest and interest of the public*»; «*Any heavy users of public cloud services out there? Looking to interview for high profile research project. Please get in touch!*»

Перший запис повідомляє про подію з життя науковця, яка свідчить про його заслуги та робить внесок у популяризацію галузі досліджень, у якій він працює, тобто реалізує інформаційну, самопрезентаційну й самопромоційну функції.

Комунікативним наміром другого твіту є встановлення контактів із зацікавленими колегами.

Твіт-записи науковців можуть мати і монологічний, і діалогічний характер (коли відбувається обмін репліками). Їх мовностилістичні особливості відбивають прагнення до економії мовних зусиль [3] крізь редуковані синтаксичні структури. Для твітів також характерне вживання поруч із науковою термінологією емоційно-забарвленої лексики й конструкцій, емотиконів і спеціальних символів, комбінування розмовних слів та виразів із науково-академічним стилем викладу.

Слід відзначити особливу *темпоральну специфіку* наукових твіт-записів, імплементовану за принципом «тут і зараз», завдяки якій *науковий процес максимально наближається до реального світу, розгортається в теперішньому часовому континуумі*. Завдяки своїм технологічним можливостям твітінг забезпечує ефект постійної присутності науковця в не обмеженому будь-якими кордонами соціокомунікативному науковому просторі, надає відчуття професійної задіяності, залучення до контактів з іншими, *повсюдності та обізнаності*. Він також дозволяє зафіксувати важливі моменти дослідницького пошуку й розповсюдити їх серед потенційно необмеженої кількості людей, тобто має науково-комунікативне значення.

Англійське словосполучення **Open Notebook** («відкритий записник») позначає як новий тренд у науковій діяльності, так і певний комунікативний формат, який можна трактувати як жанр. Це словосполучення було вперше вжито американським дослідником Ж.-К. Брадлі 2006 року (<http://drexel-coas-elearning.blogspot.com/2006/09/open-notebook-science.html>).

Назву цього руху, притаманного природничим наукам, утворено на основі використання слова й поняття *notebook* (записник, який науковці-природничники використовують у лабораторіях для ведення спостережень, занесення попередніх даних, опису деталей дослідницьких процедур тощо). Як нова комунікативна практика в науковій комунікації *Open Notebook* (точніше *Open Notebook Science*) полягає в оприлюдненні процесу дослідження, зокрема експериментів, даних, інтерпретацій отриманих результатів, в мережі Інтернет. Найважливіше в цьому те, що відбувається онлайнова фіксація будь-яких складників дослідницького процесу, у тому числі «сирих» даних, невдалих експериментів, які ніколи не були б опубліковані, та пояснень, які виявилися некоректними.

Тим самим *Open Notebook Science* логічно продовжує рух відкритого доступу (який передбачає віртуальне опублікування наукових праць, доступне всім користувачам мережі Інтернет), доповнюючи його *демонстрацією реального творення науки в усіх його аспектах*. *Open Notebook Science* може реалізовуватися через блоги та вікі – веб-сайт, контент і структуру якого користувачі можуть змінювати за допомогою інструментів, що їх надає сам сайт.

Однак у вузькому сенсі *Open Notebook* є віртуальним жанром, що технічно реалізується на основі спеціальних платформ (наприклад, *LabTrove*), які дозволяють вести онлайновий лабораторний записник. Його комунікативна мета полягає в динамічному зображенні процесу наукового дослідження. Структурно цей жанр охоплює пости-описи експериментів, міркування, додані файли з візуалізацією пропонованого контенту, різні коментарі. Жанрорелевантною семантико-структурною ознакою *Open Notebook* є процесуальність, плінність, відкритість, динамічність, яка передбачає подання певного наукового матеріалу, його вдосконалення, обговорення, іноді спростування. Це суттєво відрізняє *Open Notebook* від традиційних форматів наукової комунікації, де наукове знання подається як статичний результат, темпорально й локально відокремлений від процесу його виявлення або творення. Водночас його мовностилістичний аспект, на відміну від блогів, цілком корелює з науково-академічним функціональним стилем.

Отже, електронний канал комунікації та Інтернет як нове медіа-середовище породжують нові генологічні моделі наукової англomовної комунікації. Можна констатувати, що жанри неформальної електронної наукової комунікації періоду *Web 2.0* не лише розширюють комунікативні опції у сфері науки, а й заповнюють лакуну в науковій комунікації, уможливають *показ процесуальних аспектів* створення наукового знання, які досі залишалися прихованими, а також суттєво *долають відстань між адресантами й адресатами* наукових творів, роблять їх співучасниками наукового пошуку.

У контексті проведеного дослідження перспективним видається подальше вивчення мовного аспекту англomовних наукових жанрів епохи *Web 2.0*, оскільки, як справедливо зазначає О.І. Горошко, мовний чинник, Слово є системоцентричним у розвитку інтернет-технологій [2], принаймні на цей час.

Література

1. Арнольд И.В. Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста / И.В. Арнольд // Иностранный язык в школе. – М., 1978. – № 4. – С. 23–31.
2. Горошко Е.И. «Чирикающий» жанр 2.0 Твиттер, или Что нового появилось в виртуальном жанроведении / Е.И. Горошко // Вестник Тверского государственного университета. – Тверь, 2011. – № 3. – С. 11–21.
3. Каптюрова В.В. Структурна організація повідомлень у англомовних мікроблогах / В.В. Каптюрова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2011. – С. 164–171.
4. Мирский Э.М. Проблемы исследования коммуникации в науке / Э.М. Мирский // Коммуникация в современной науке / [Э.М. Мирский, В.И. Садовский] ; под ред. Л.В. Блинникова. – М. : Прогресс, 1976. – С. 5–24.
5. Яхонтова Т.В. Жанри первинної наукової комунікації: сучасні тенденції розвитку / Т.В. Яхонтова // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». – Дрогобич, 2014. – № 1. – С. 135–140.
6. Яхонтова Т.В. Жанровые характеристики англоязычного научного блога / Т.В. Яхонтова // Филология и литературоведение. – М. : МНИЦ, 2014. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://philology.snauka.ru/2014/01/653>.
7. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : [монографія] / Т.В. Яхонтова. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
8. Boyd D. A blogger's blog: Exploring the definition of a medium / D. Boyd // Reconstruction: Studies in Contemporary Culture. – 2006. – Vol. 6. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://blog.lib.umn.edu/blogosphere/blogging_as_social_action_a_genre_analysis_of_the_weblog.html.
9. Campagna S. Introduction / S. Campagna, G. Garzone, C. Ilie, E. Rowley-Jolivet // Evolving Genres in Web-mediated Communication / ed. by S. Campagna, G. Garzone, C. Ilie, E. Rowley-Jolivet. – Bern : Peter Lang, 2012. – 337 p.
10. Herring S.C. Weblogs as a bridging genre / S.C. Herring, L.A. Scheidt, E. Wright, S. Bonus // Information Technology & People. – 2005. – Vol. 18. – № 2. – P. 142–171.
11. Kjellberg S. Scholarly blogging practice as situated genre: An analytical framework based on genre theory / S. Kjellberg // IRinformationresearch. – 2009. – Vol. 14. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.informationr.net/ir/14-3/paper410.html>.
12. Luzón M.J. Bloggers' status and social presence in academic weblogs / M.J. Luzón // Constructing Interpersonality: Multiple Perspectives on Written Academic Genres / ed. by R. Loréz-Sanz, P. Mur-Dueñas, E. Lafuente-Millán. – Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2010. – P. 295–310.
13. Miller C.R. Blogging as social action: A genre analysis of the weblog / C.R. Miller, D. Shepherd // Into the Blogosphere / ed. by L. Gurak, S. Antonjevic, L. Johnson et al. – 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://blog.lib.umn.edu/blogosphere/blogging_as_social_action_a_genre_analysis_of_the_weblog.html.
14. Sokół M. Metadiscourse and the Construction of the Author's Voices in the Blogosphere: Academic Weblogs as a Form of Self-promotion / M. Sokół // Evolving Genres in Web-mediated Communication / ed. by S. Campagna, G. Garzone, C. Ilie, E. Rowley-Jolivet. – Bern : Peter Lang, 2012. – P. 265–288.

Cherkhava O. O.

THE CONCEPT OF WATER AND ITS METAPHORIZATION IN TEXTS OF RELIGIOUS POPULAR DISCOURSE (BASED ON ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES)

In the article metaphorization of concept WATER in religious popular discourse is defined; its sequence with prophetic, missionary and sermon variety is established, criteria of religious popular discourse identification as the variety of religious discourse type is preconditioned, religious popular discourse definition is qualified, its text classification is offered.

Key words: concept WATER, institutional discourse, religious discourse type, religious popular discourse variety.

Черхава О. О. Концепт ВОДА та його метафоризація в текстах релігійного популярного дискурсу (на основі англійської та німецької мов). – Стаття.

У статті визначено метафоризацію концепту ВОДА в релігійно-популярному дискурсі; встановлено співвідношення релігійно-популярного дискурсу з проповідницьким, пророчим та місіонерським видами; визначено критерії ідентифікації релігійно-популярного дискурсу як релігійного типу дискурсу; запропоновано робоче визначення релігійно-популярного виду дискурсу; класифіковано англо-, німецькомовні тексти релігійно-популярного дискурсу.

Ключові слова: концепт ВОДА, інституційний дискурс, релігійний тип дискурсу, релігійно-популярний вид дискурсу.

Черхава О. О. Концепт ВОДА и его метафоризация в текстах религиозного популярного дискурса (на основе английского и немецкого языков). – Статья.

В статье определено метафоризацию концепта ВОДА в религиозно-популярном дискурсе; установлено соотношение религиозно-популярного дискурса с проповедническим, пророческим и миссионерским видами; определены критерии идентификации религиозно-популярного дискурса как религиозного типа дискурса; предложено рабочее определение религиозно-популярного вида дискурса; классифицированы англо-, немецкоязычные тексты религиозно-популярного дискурса.

Ключевые слова: концепт ВОДА, институционный дискурс, религиозный тип дискурса, религиозно-популярный вид дискурса.

Within recent scientific researches concept “SEA” have been analyzed as: 1) linguistic cultural concept in Russian mythological language view of the world [1]; 2) lexical means of concept “Sea” objectiveness in English [3]; 3) segment of Russian speaking view of the world with lexical semantic field that includes “Sea – Water”, “Sea – Earth”, “Sea – Person”, “Sea – Ship/Boat” sense components of the concept [4]; 4) in phraseology of concept “Water” attributes (based on Ukrainian, Russian, Belorussian and Polish language) [2].

Metaphoric naval natural universals concepts are united by associational sequences into metaphoric measures (term of G. Lacoff and M. Johnson) such as WAVE (landscape), TEAR (emotional), BLOOD (antropomorphemic), that in its turn include kernel concepts (life is water, death is water, time is water, love is water, hope is water, tear is water, blood is liquid) and a set of periphery concepts to each kernel one [4, 85]. Such structure of metaphoric field may be variable in different contexts, and at the same time may unite one particular type. For example, religious type of institutional discourse that in the previous researches was presented as the combination of missionary, prophetic, sermon and religious popular discourse varieties may represent kernel concept **BELIEF IN KNOWLEDGE OF THE BIBLE (aspectual religious knowledge of Lord/God spirit) as smth. essential to life on earth and leads to eternal life (pict. 1) / DIE BIBLEKENNTNIS (Gottes Geist) – fuer das Ewige Leben auf der Erde unverzichtbar ist.**

The evidence of this we also may observe in general definitions of lexeme WATER/DAS WASSER in English and German languages:

WATER – 1. *The colorless, tasteless, odorless liquid, which falls from clouds as rain, and which is essential to life on earth.* 2. *The Bible which produces faith in Jesus and gives spiritual and eternal life:*

“Jesus told the woman at the well “Everyone who drinks this water will be thirsty again, but whoever drinks the water I give him will never thirst. Indeed, the water I give him will become in him a spring of water welling up to eternal life” (12, 871).

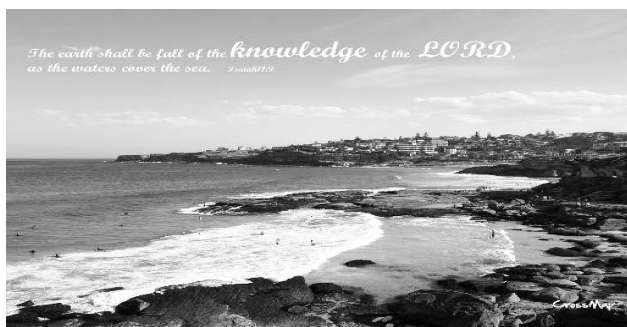
DAS WASSER – 1. *Die farb- und geruchlose Flüssigkeit, die aus einer Verbindung von Wasserstoff und Sauerstoff besteht, die Meere und Flüsse bildet und für das Leben auf der Erde unverzichtbar ist [de. thefreedictionary.com].* 2. *Bible. Gottes Geist kommt im Wasser (14):*

“Jesus antwortete und sprach zu ihr: Wer von diesem Wasser trinkt, den wir wieder duersten; wer aber von dem Wasser trinken wird, das ich ihm gebe, den wird ewiglich nicht duersten; sonder das Wasser, das ich ihm geben werde, das wird in ihm ein Brunnen/Quelle des Wassers werden, das in das ewige Leben quillt” (15).

“Alle Menschen kennen den Herrn, das Wissen um ihn erfuehlt das Land wie Wasser das Meer (17, 11:9) / The earth should be full of the knowledge of the Lord, as the waters cover the sea” (16).

“Man wird niemand Schaden tun noch verderben auf meinem ganzen heiligen Berge; denn das Land ist voll Erkenntnis des HERRN, wie Wasser das Meer bedeckt” (17, 11:9); “For the Earth shall be filled

with the knowledge of glory of the Lord, as the waters cover the sea” (17).

Pict. 1. Leaflet

“Denn die Erde wird voll werden von Erkenntnis der Ehre des Herrn, wie Wasser das Meer bedeckt”(Habakuk 2:14).

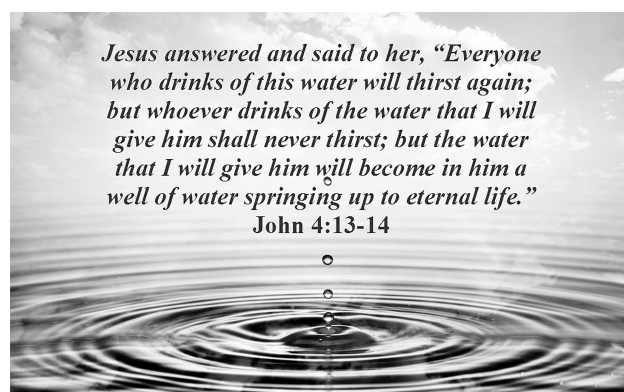
In this article we try to focus attention to religious popular discourse (hereinafter RPD), with semantic value “to incline people to faith” (general to all RD varieties) through popularization of religious belief among social groups and committing religious influence without manipulation but persuasion with biblical quotations or verse – in a way of adaptation/simplification of religious biblical information (textual shortening, oral explanation or the use of visual images that create special religious aesthetics – sensitive world perception, without benefit, personal creative perception of religious reality) [8], that was viewed as one of the elements of theolinguistic matrix of both idio- and collective creativity of different ethnos (in our research English and German) and, in particular, separate ethnic groups (together with missionary, sermon and prophetic variety) [6]. Presented *kernel* (object of religious thought in RPD) – *invariant* (religious agitation and religious informative contexts) – *variant* (subvarieties of these two contexts) *periphery structure* of RPD [10] we will try to analyze metaphoric measures of its kernel concept WATER in both English and German languages. Cognitive matrix approach to language cultural phenomenon study presupposes analysis of such specters of meanings that create the kernel of WATER/DAS WASSER image concept as 1) SEA/DAS MEER, 2) OCEAN/DER OZEAN (more often is something that may ruin something), 3) STREAM/DIE QUELLE, 4) RIVER/DAS FLUSS (the start of smth., smth. that gives birth to smth.). Judging from the idea that concept defines the semantics of language units that are used for its representation and identifies what particular meaning of a word is associated with in the consciousness of people and helps to grasp the main understanding of transferred sense, we suggest that above-mentioned basic metaphoric concepts are verbalized in religious agitation (hereinafter RA) – propaganda text, poster, brochure, booklet, leaflet, flyer, pocket calendar, text on billboard and light-box, booklet-prayer and religious informative character (hereinafter RI) – Calen-

dar Religious Guides: a) tear-off religious calendar (type, “Orthodox Calendar 2014”); b) Andachtsbuch; c) Daily Bible Promises (adapted version iPhone Bible Promises For Every Day); d) Daily Planner; e) Devotionals; f) Meditations; Booklet of International Religious Festival, Booklet of Religious Synod Meeting. These two main cognitive contexts are presented as the components of theolinguistic matrix (the sequence of language form and its mental representation both in the context of particular culture and in the perspective with other cultures) and in their turn include separate independent variants of texts as little cells of these components with particular discourse markers (lexical units) that are viewed.

Kernel concept BELIEF IN KNOWLEDGE OF THE BIBLE ((aspectual religious knowledge of Lord/God spirit) as smth. essential to life on earth and leads to eternal life / DIE BIBLEKENNTNIS (Gottes Geist) – fuer das Ewige Leben auf der Erde unverzichtbar ist)) has a very highly emotional binary expressive depiction and widely prospective (opposemic) explanation in German (pict. 2) and English (pict. 3) propaganda texts, posters, brochures, booklets, leaflets, flyers, pocket calendars, texts on billboards and light-boxes, booklet-prayers.

Pict. 2. Das Flugblatt

Pict. 3. Leaflet

As we may see, in the following Bible quotations concept WATER/DAS WASSER may be viewed as *opposemic*: “drink any water/trink von einem Wasser; das ich ihm geben werde nicht – be thirst/duersten” –

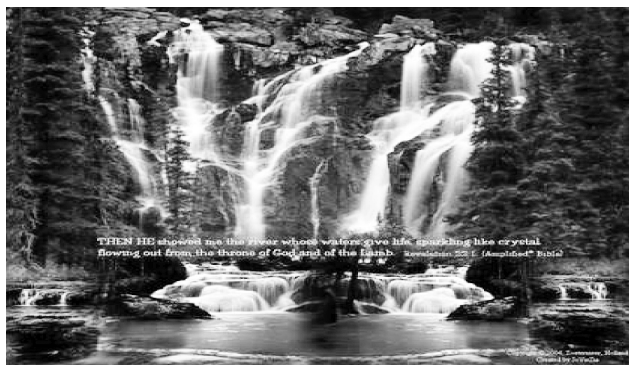
“drink my water/trink von dem Wasser, das ich ihm geben werde – get eternal life/wird in Ewigkeit nicht duersten”. Besides, English variant hyperbole – intensification of water-notion “Well of water springing”, whereas “wird in einer Quelle von Wasser werden” is not so emphatic. Figurative meaning of phrase “Never thirst again” / “Nicht mehr duersten” may denote “to acquire Biblical knowledge and get the truth of God”.

Negative emotive ground of concept WATER/DAS WASSER in RPD is actualized though the shade of meaning of metaphoric word combinations such as *water for impurity* in the meaning of COMMITTING SINS:

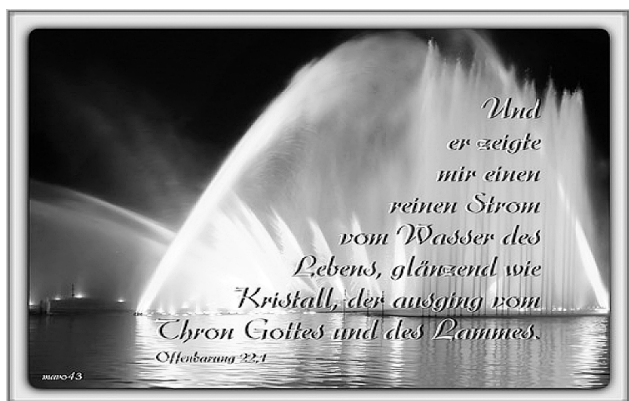
“And he who sprinkles the **water for impurity** shall wash his clothes, and he who touches the **water for impurity** shall be unclean until evening” (13, 19:21).

The same representation of “belief in knowledge of life” in RPD is verbalized through the concept “RIVER / fig. *STROM VOM WASSER*”.

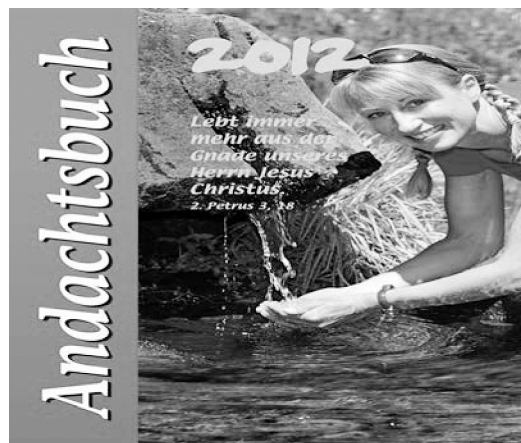
“Than He showed me **the river whose waters give life**, sparkling like crystal, flowing out from the throne of God and of the Lamb” (18, 22:1) (pict. 4) / “Und er zeigte mir einen **reinen Strom vom Wasser des Lebens**, glaenzend wie Kristall, der ausging vom Thron Gottes und des Lammes” (19, 22:1). In German variant “*Strom vom Wasser*”, defined as “enormous flood of the river”, we observe more emphatic notion than in English one.

Pict. 4. Leaflet

Pict. 5. Das Flugblatt

Pict. 6. Andachtsbuch

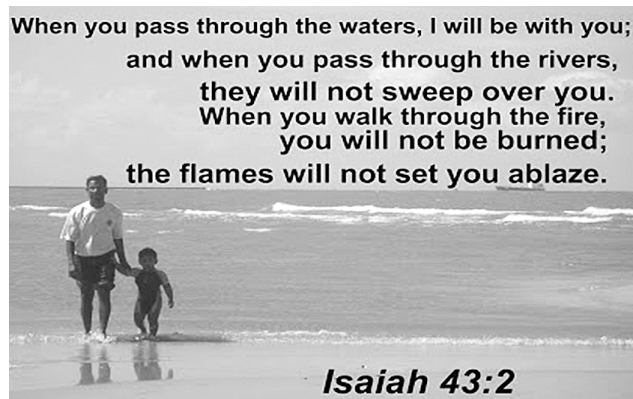
In religious informative texts such as Calendar Religious Guides: a) tear-off religious calendar (type “Orthodox Calendar 2014”); b) Andachtsbuch (pict. 3); c) Daily Bible Promises (adapted version iPhone Bible Promises For Every Day); d) Daily Planner; e) Devotionals; f) Meditations; Booklet of International Religious Festival, Booklet of Religious Synod Meeting we find the image of synonymic symbolic water concepts (sea, stream, river, etc.) as the context for perception of the Bible quotation at the front page. For example, the depiction of the STREAM/QUELLE in German Andachtsbuch (pict. 6) may identify religious knowledge that provide Bible quotation “*Lebt immer mehr aus der Gnade unseres Herrn Jesus Christus*” (20, 3: 18).

Equalization of two opposite concepts WATER – FIRE, based on the same intensiveness of person’s FEAR in TROUBLE, is more frequent in German (pict. 7) and English (pict. 8) propaganda texts.

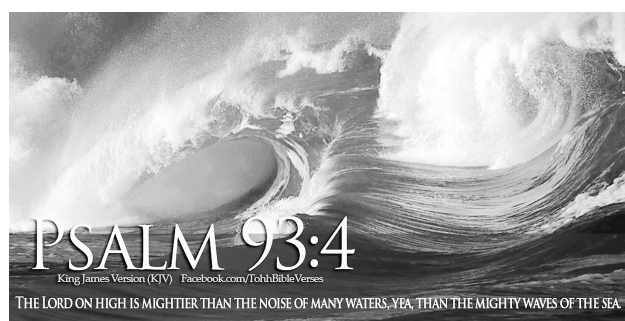

Pict. 7. Das Flugblatt

“The belief in knowledge of God” will help everybody in difficult situations (pass through the rivers/ein Weg durch tiefe Wasser). We should notice that visualization of lexemes RIVERS, WATERS is always followed by the image of SEA or OCEAN (the background context) as the most powerful naval aspects of nature into which smaller items flow (micro-concepts river, stream, lake, etc.):

Pict. 8. Leaflet

Pict. 9. Leaflet

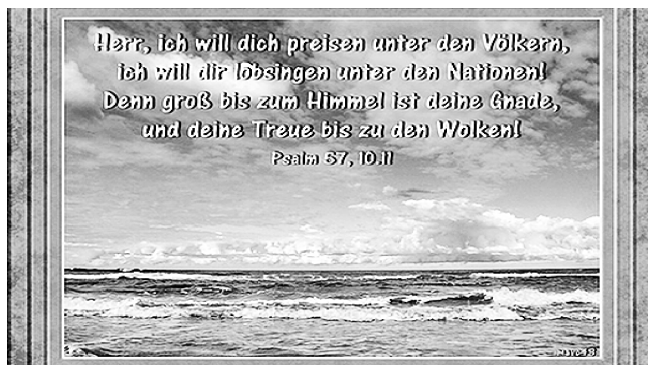
“Fuerchte dich nicht, denn ich habe dich erlost! Ich habe dich bei deinem Namen gerufen, du bist mein. Wenn du durchs Wasser gehst, so will ich bei dir sein, und wenn durch Strome, so sollen sie dich nicht ersaufen. Wenn du durchs Feuer gehst, sollst du nicht versengen werden, und die Flamme soll dich nicht verbrennen” (18).

“When you pass through the waters, I will be with you; and when you pass through the rivers, they will not sweep over you. When you walk through the fire, you will not be burned; the flames will not set you ablaze” (18). We also may observe the visual image of figure of father as figurative support of God (pict. 7).

Cognitive contexts in measures of which appears and proceeds the understanding of language units that denote concept SEA/MEER are quite variable, individual and even opposite in every type of RPD texts. For example, in attributive sense the concept SEA may also identify the POWER of God's ANGER (PUNISHMENT), followed by visualization of huge waves (pict. 9) and at the same time HIS STRONG LOVE TO EVERYBODY (BLESSING) with peacefulness and STABLE SHIP/BOAT (fig. person that should not doubt – addressee of religious message) on it (pict. 10):

Pict. 10. Leaflet

Pict. 11. Leaflet

“But when he asks, he must **believe and not doubt**, because he who doubts is like a wave of the sea blown and tossed by the wind” (15);

“As they traveled along the road, they came to some water and the eunuch said “Look here is water. What prevents me from being baptized? And Philip said: If you **believe** with all your heart, you may” (14).

As the highest intensity of GOD's POWER is the depiction of endless line between the sea and sky with clouds. Such visualization may represent TIMELESS (ETERNITY) and UNMEASURED SPACE (pict. 11):

“Herr ich will dich preisen unter den Wolken. Ich will dir lobsingeln unter den Nationen! Denn gross bis zum Himmel ist deine Gnade, und deine Treue bis zu den Wolken!” (21).

Generally, the concept WATER in PPD may be viewed as the notion with kernel BELIEF IN KNOWLEDGE OF THE BIBLE (aspectual religious knowledge of Lord/God spirit) as smth. essential to life on earth and leads to eternal life / DIE BIBLEKENNTNIS (Gottes Geist) – fuer das Ewige Leben auf der Erde unverzichtbar ist) and a set of periphery ones (table).

Kernel metaphoric concept	BELIEF IN KNOWLEDGE OF THE BIBLE ((aspectual religious knowledge of Lord/God spirit) as smth. essential to life on earth and leads to eternal life / DIE BIBLEKENNTNIS (Gottes Geist) – fuer das Ewige Leben auf der Erde unverzichtbar ist). Spring of water essential to life on earth that is welling up everybody to eternal life.
Periphery metaphoric concept	1) BLESSING (the river whose waters give life)/reinen Strom vom Wasser des Lebens; 2) SOURCE of truthful knowledge(stream) / Lebt immer mehr aus der Gnade; 3) VIRGIN LOVE to let smb drink a little water from smb's jar; 4) ENTRANCE TO PARADISE; 5) TIMELESSNESS (ETERNITY) (sea/ocean/sky/clouds)/deine Treue bis zu den Wolken; 6) GOD'S POWER (Raging Sea, waters roar); 7) PUNISHMENT FOR COMMITTING SINS (water for impurity); 8) NO DOUBT (wave of the sea); 9) PASSING THROUGH DIFFICULTIES (Water-Fire danger)/durch Strome gehen.

References

1. Кошарная С.А. Концепт МОРЕ в российской мифологической картине мира / С.А. Кошарная / Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия «Гуманитарные науки». – 2008. – Том. 15(55). – № 2. – С. 19–23.
2. Левченко О.П. Фразеологизация атрибутов концепта ВОДА (на материале украинского, русского, белорусского, польского языков) / О.П. Левченко, И.М. Кульчицкий // ВОДА в славянской фразеологии и паремиологии : [коллективная монография] / А. Золтан, О.И. Федосов, С. Янурик. – Будапешт : Тинта, 2013. – С. 362–369.
3. Савчин О.Д. Лексичні засоби об'єктивації концепту SEA/MOPE в англійській мові / О.Д. Савчин. – Х., 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dspace.univer.kharkov.ua.
4. Чендей Н.В. Поетико-когнітивний потенціал метафор стихій в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Н.В. Чендей ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Ужгород, 2009. – 212 с.
5. Черхава О.О. Англомовне біблійне пророцтво як різновид фідестичного дискурсу (на матеріалі King James Bible) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.О. Черхава ; Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. – О., 2011. – 222 с.
6. Черхава О.О. Дефініції місіонерського дискурсу крізь призму суміжних понять теологічної лінгводискурсології / О.О. Черхава // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – 2013 – Т. 16. – № 1. – С. 122–133.
7. Черхава О.О. Дискурсивна композиція релігійного тексту (на матеріалі англо-, німецько- україно- та російськомовних календарних релігійних путівників) / О.О. Черхава // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / відп. ред. Н.М. Корбозерова Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К. : Логос, 2013. – Вип. 24. – С. 415–429.
8. Черхава О.О. Концептуальне формування науково-термінологічного поля поняття «релігійний дискурс» у контексті становлення теолінгвістики / О.О. Черхава // Вісник Київського національного лінгвістичного університету, 2013. – Т. 16. – № 2. – С. 133–141.
9. Черхава О.О. Сопоставительный анализ дискурсивной композиции буклета международного религиозного фестиваля и календарного религиозного путеводителя (на материале англо-, немецко- украинско- и русскоязычных текстов) / О.О. Черхава // Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии : сборник статей по материалам XX международной заочной научно-практической конференции. – М. : Международный центр науки и образования, 2014. – № 1(20). – 172–177 с.
10. Черхава О.О. Ядерні та інваріантно-варіантні параметри ідентифікації релігійно-популярного дискурсу / О.О. Черхава // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – 2014. – Т. 17. – № 1. – С. 130–141.
11. Черхава О.О. Дослідницький корпус англо-, німецько-, україномовних текстів релігійно-популярного дискурсу : [монографія] / О.О. Черхава. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 300 с.
12. The All Nations Christian Home and School Dictionary / senior ed. M.G. Watkins, L.I. Watkins. – Colorado : All Nations Literature, 1992. – 903 p.
13. King James Bible. Numerals 19:21.
14. King James Bible. ACTS 8:36.
15. King James Bible. James 1:6 (NIV).
16. King James Bible. Isaiah 11:9.
17. King James Bible. Habakkuk 2:14.
18. King James Bible. Revelation 22:1.
19. Stimmen-der-zeit.de. Habakuk 2:14.
20. Bibel-Online.de. Johannes 4: 13, 14.
21. Bibel-Online.de. Habakuk 2:14.
22. Bibel-Online.de. Jesaja 11:9.
23. Bibel-Online.de. Jesaja 43:1-3.
24. Bibel-Online.de. Offenbarung 22:1.
25. Bibel-Online.de. 2 Petrus 3:18.
26. Bibel-Online.de. Psalm 57:10-11.

Didenko N. M.

DIE BESONDERHEITEN DER IRONIE VON GÜNTER GRASS

The article studies irony and ways of its representation in Gunter Grass linguistic and conceptual picture of the world. It also presents a new approach to the research into irony and its mechanisms in literary texts from the cognitive linguistics point of view. This approach gives grounds for studying ironic sense formation in linguistic projections of Gunter Grass literary concepts. Linguistic projections of literary concepts GEDÄCHTNIS, GLAUBE, ANGST, HUNGER present additional means of conveying ironic modality in Gunter Grass's texts.

Key words: irony, ironic sense, conceptual and linguistic picture of the world, literary concept, linguistic projections of concepts.

Діденко Н. М. Особливості іронії Гюнтера Грасса. – Стаття.

У пропонованій статті досліджується іронія та засоби її репрезентації в мовній і концептуальній картині світу Гюнтера Грасса. Наведено новий підхід щодо дослідження іронії та її механізмів із позицій когнітивної лінгвістики. Цей підхід дає можливість вивчати іронічний смисл через мовні проєкції концептів. Мовні проєкції концептів GEDÄCHTNIS, GLAUBE, ANGST, HUNGER є додатковими засобами створення іронічної модальності в художніх творах Гюнтера Грасса.

Ключові слова: іронія, іронічний смисл, мовна та концептуальна картини світу, художній концепт, мовна проєкція концепту.

Диденко Н. Н. Особенности иронии Гюнтера Грасса. – Статья.

В предлагаемой статье исследуется ирония и способы ее репрезентации в языковой и концептуальной картине мира Гюнтера Грасса. Приведен новый подход к исследованию иронии и ее механизмов с позиций когнитивной лингвистики. Этот подход даёт возможность изучать иронический смысл через языковые проекции концептов. Языковые проекции концептов GEDÄCHTNIS, GLAUBE, ANGST, HUNGER являются дополнительными средствами создания иронической модальности в художественных произведениях Гюнтера Грасса.

Ключевые слова: ирония, иронический смысл, языковая и концептуальная картины мира, художественный концепт, языковая проекция.

Durch die Verarbeitung seiner eigenen Künstlerproblematik gelang es Grass die menschliche Natur an sich zu beschreiben und in der Abbildung des Privatesten und Kreatürlichsten politischere Aussagen zu machen, als viele Staatstheorien und Geschichtsabhandlungen das tun. Die Kreativität von Günter Grass hört nie auf. Günter Grass, geboren 1927 in Danzig, Nobelpreisträger für Literatur im Jahre 1999, gehört als Schriftsteller und Künstler, als engagierter Bürger und Politiker sowie als Redner und Essayist zu den bekanntesten und bedeutendsten Persönlichkeiten in der Geschichte der Bundesrepublik. Mit seinem Roman «Die Blechtrommel» und vielen anderen Werken hat er auch Literaturgeschichte geschrieben. Nach Ansicht von dem Bundespräsidenten Horst Köhler ist Grass «in der ganzen Welt zum Gesicht der deutschen Literatur geworden». Durch seine unermüdliche journalistische Tätigkeit wurde er in Deutschland «Gewissen der Nation» genannt. Die Aufdeckung von Revanchismus, Übertreibung des Problems der «deutschen Schuld» waren die Hauptthemen des Schriftstellers. Man hat im Ausland vielleicht sogar schneller noch als in Deutschland bemerkt, dass die deutsche Nachkriegsliteratur durch die *Blechtrommel* den Anschluss an die Weltliteratur und an die Moderne wiedergefunden hat. Im Ausland ist man im Übrigen bei dieser Einschätzung geblieben, während in Deutschland die Aktien des Autors Günter Grass sehr schwankend waren, vor allem bei den Kritikern.

Der nihilistische Hintergrund von Günter Grass stellt sich Ironie heraus. Der Kampf um eine würdige Menschenexistenz, für die Zukunft Deutschlands ist für Grass hoffnungslos kompromittiert und verlo-

ren, der einzige gewinnsichere Einsatz in diesem Spiel kann nur absoluter Zynismus sein. Dieser Zynismus wird zu einer Weltansicht Günter Grass, seiner schriftstellerischen Position. Nicht nur die spontanen, sozialen Erleuchtungen des Schriftstellers, sondern auch sein Talent sind diesem Zynismus geopfert [10, 267].

Analysen zur strukturellen und stilistischen Besonderheit der Sprache der Grass'schen Romane liegen bisher erst in Ansätzen vor. Das ist überraschend auf dem Hintergrund dessen, was generell als künstlerisches Qualitätsmerkmal der Epik von Grass gilt: nämlich die Vielschichtigkeit, der Reichtum der Sprache. «Die Modernität dieses Schriftstellers liegt nicht im Sujet, im Aufbau, sondern darin, dass sprachliche Kraft allein seine Erfindungen legitimiert...» [6, 316].

In seinen Werken zeigt Günter Grass die Wahrheit, die lange bewusst von den Politikern verschwiegen wurde. Mit Hilfe von Ironie stellt der Literaturnobelpreisträger die Geschichte auf eine neue Art und Weise dar. Ironie als eine subjektive Art der Darstellung von der Wirklichkeit [11, 214] wird das Strukturprinzip der Sprachwelt von Günter Grass. Die Untersuchungen von deutschen Forscher M. Krumbholts, L. Willson, A. Graf, R. Scherf u. a. sind der Ironie analyse in den Werken von Grass gewidmet. In der Ukraine und in Russland sind die Untersuchungen von T.B. Abolonin, S.G. Waretska, G.V. Dobrjashkina, A. Kusnetsow von großer Bedeutung.

In der vorliegenden Studie wird Ironie als Mittel der Explikation des sprachlichen und konzeptuellen Weltbildes von Günter Grass zum Objekt der Forschung. Als Gegenstand werden die Eigenschaften betrachtet, die ihr Funktionieren in den Werken von

Günter Grass ermöglichen. Das Ziel der Studie ist zu beweisen, dass Ironie nicht nur als stilistische Methode bei Grass gilt, sondern auch als eine einzigartige Weltwahrnehmung des Schriftstellers. Als praktisches Material dienen Werke von Günter Grass verschiedener Zeitperioden: «Blechtrommel» (1959), «Hundejahre» (1963), «Aus dem Tagebuch einer Schnecke» (1972), «Beim Häuten der Zwiebel» (2006).

Die ironischen Schriftsteller charakterisieren sich oft durch verächtliche Haltung der herrschenden in der Gesellschaft Moral gegenüber. Deswegen finden viele Kritiker und Zeitgenossen die Schreibweise von G. Grass unmoralisch beleidigend. Zweifellos klingt seine beißende Ironie provozierend und verschärft moralische Beziehungen. Der Schriftsteller wird oft als Missbraucher der geistigen Werte genannt, weil es für ihn keine Tabus existiert. Beispielsweise übertreibt der Autor die physische Kraft von Christi bei der Beschreibung seiner Skulpturen im Roman «Die Blechtrommel»: «*Was hatte der Mann für Muskeln! Glauben sie mir, dass ich betete! Mein süßer Vorturner, nannte ich ihn, Sportler aller Sportler, Sieger im Hängen am Kreuz...*» (15, 112). Die bittere Ironie wird hier durch den Vergleich von Jesus Christus mit dem Turnlehrer «*mein süßer Vorturner*» und dem Sportler «*Sportler aller Sportler*», «*Sieger im Hängen am Kreuz*» gebildet.

Im Kunstschaffen von Günter Grass wird das Thema des religiösen Fanatismus besonders oft kritisiert: «*Proben aus Bayern und dem Münsterland: der älteste Mief ist der religiöse. Eine Verdichtung aus Weihrauch, Gipsstaub, Dummheit und Armsündergeschweiß*» (14, 259). In diesem Beispiel erreicht Günter Grass eine ironische Wirkung mit Hilfe vom schwarzen Humor – «*der älteste Mief ist der Religiöse*» und sogar Naturalismus – «*eine Verdichtung aus Weihrauch, Gipsstaub, Dummheit und Armsündergeschweiß*».

Der Schriftsteller verurteilt offen Priester, Pharisäer, Fanatiker und Menschen, die mit dem Gottesnamen manipulieren. Er ist der Meinung, dass die Kirche für die meisten von ihnen nur der Branche ist: «*Was geschrieben steht: wie immer anders die Schwarzen hießen. Wie sie sich Christen nennen und Pharisäer sind. Wie sie die Kirche zum Zweigwerk der Industrie machten*» (14, 110).

Einige Literaturforscher sind fest überzeugt, dass Günter Grass einen schmerzhaften, unbezwingbaren Wunsch hat, das Publikum ständig zu schockieren. Günter Grass steht wirklich gerne im Zentrum der Aufmerksamkeit, aber das Thema der Schuld quellt ihn in einer anderen Art und Weise. Grass benutzt die ironischen Übertreibungen in seinen Werken manchmal zu oft, damit die jüngeren Generationen die Fehler von Vätern nie vergessen. In den 60-er Jahren nimmt Günter Grass aktiv soziale Stellung in Deutschland und versucht die politische Situation im Land zu beeinflussen. Ironisch schreibt er über die

historische Teilung des Deutschlands, die Anerkennung seines «permanenten psychischen Symptoms» der Deutschen, die als Anstoß, um schwierige Situationen zu überwinden benötigt [2, 592].

Für Günter Grass sind Brüche von Tabus nichts Neues. Schon sein erster großer Roman «Die Blechtrommel» wurde als Pornographie, Blasphemie, Nihilismus bezeichnet. Das nächste große Tabu hat Günter Grass mit dem Eintritt in das politische Leben gebrochen. Bisher waren die Schriftsteller und Dichter nur Schriftsteller und Dichter, nichts weiter. Keiner war politisch engagiert. Doch dann kam Grass mit seinem: «*Ich rat euch, Es-Pe-De zu wählen*» [8], und die Zeitschriften in Deutschland konnten wieder einmal wovon schreiben. Günter Grass ist sicher, dass die Politik sich volatil veränderlich ist und deswegen meint der Autor, dass die Schriftsteller um ein einzigartiges Talent besitzen, einzelne historische Fakten wirklich zu beurteilen. Dementsprechend werden die meisten seiner kritischen Äußerungen von zeitgenössischen Politikern nicht akzeptiert und verweigert. «*Was aus Liebe zu seinem Heimatland erschien, wurde als Verleumdung eigenes Nest gesehen. Seitdem bin ich eine umstrittene Figur*» [1, 763]. Der Autor ist der Meinung, dass seine echte Heimat nicht Deutschland, sondern «*die deutsche Sprache mit ihren riesengroßen Vermögen*» ist [9, 64].

Grass ist Vertreter einer solchen Philosophie: «*Die Geschichte ist unsinnig, aber der Mensch soll ihr selbst den Sinn geben*». Er ist überzeugt: Aus komplizierten Prüfungen erwirbt die Menschheit die wertvolle und ermutigende Erfahrungen. Bei Grass aber gilt folgendes: «*Es war und es wird. Die Geschichte wiederholt sich und lehrt uns nichts*». Seine Groteske klagt alle an und erlässt jedem die Schuld (12, 135).

In einem Interview schreibt Günter Grass: «*Die höllische Gelächter, die mit Hilfe von Fachliteratur aufgerufen werden können, – es ist auch eine Form des Protestes gegen unsere sozialen Bedingungen*» [7, 45]. Deshalb ist die Rolle des Schriftstellers in der Gesellschaft wichtiger als es auf den ersten Blick scheint. Nur sie in der Lage sind, Geschichte von innen zu sehen. So zum Beispiel wendet sich Günter Grass an seine eigenen Kinder im Roman «Aus dem Tagebuch einer Schnecke»: «*Der Schriftsteller, meine Kinder, ist eine Person, die gegen den Strom schreibt*» (13, 454).

Die Ironie ist in der Lage von Überzeugung der veralteten Phänomene dort, wo das Lachen nicht mehr möglich ist [5]. Ironie von Günter Grass ist sozialorientiert und theatraalisiert. Außerdem lässt sich seine Ironie nicht so einfach identifizieren, weil sie oft nicht nur als stilistische Methode in seinen Werken vorkommt, sondern als eine Art des Denkens, der Weltwahrnehmung. Sein Lachen kommt beißend, oft erbittert, scharf, manchmal sogar aggressiv vor.

Jedes Mal geht es in den Werken von G. Grass um zwei Dinge – die deutsche Vergangenheit und die

Erinnerungen (also sein persönliches Leben). Diese zwei Attribute sind mit Grass fest verbunden. In der vorliegenden Studie geht es um vier wichtigsten Konzepten von Grass: GEDÄCHTNIS, GLAUBE, ANGST, HUNGER. Die Untersuchung von sprachlichen Projektionen der Konzepten lässt uns behaupten, dass Günter Grass's Ironie nicht nur stilistische Methode – Trope, sondern die eigenartige Denkweise ist.

Das Konzept GEDÄCHTNIS spiegelt in den Werken des Schriftstellers das Thema der nationalen und individuellen Schuld wider. Die Analyse der verbalen Darstellung vom Konzept Gedächtnis machte es möglich, solche assoziativen Eigenschaften festzusetzen wie: SCHULD, VERBRECHEN, SCHAM, SCHANDE. Die wichtigsten Methoden der Explikation ironischer Modalität von G. Grass in der Darstellung des Konzeptes GEDÄCHTNIS sind: Okkasionalismus, Dialekt, Metapher (Personifizierung), ironischer Vergleich, Ironie, Oxymoron, Antithese, Paradox, Übertreibung, Sarkasmus. Zum Beispiel: *«Die Vergesslichkeit ist etwas Natürliches. Das Gedächtnis sollte von angenehmen Erinnerungen bewohnt sein und nicht von quälenden Garstigkeiten. Diese Verhaltensweise wird mehr und mehr zur Hauptlebensregel aller Beteiligten: Vergessen!»* [16, 605–606]. Unter der Maske der Heuchelei deutet der Schriftsteller auf die «natürliche» menschliche Fähigkeit zu vergessen. Logisches Aussagen *«Das Gedächtnis sollte von angenehmen Erinnerungen bewohnt sein und nicht von quälenden Garstigkeiten»* wird bis zum Irrsinn hingebacht und bekommt in diesem Kontext einen ironischen Effekt. Ironie von Günter Grass ist auf diejenigen Spießbürger gerichtet, die schnell ihre nationale Schuld vergessen haben.

Das Konzept GLAUBE ist in den Werken von G. Grass eng mit seinem kritischen Verhalten der Religion gegenüber verbunden. Okkasionalismus, Dialekt, Metapher (Personifizierung) ironischer Vergleich, Ironie, Oxymoron, Antithese, Reduktion ad absurdum, Übertreibung, Sarkasmus sind die Hauptmethoden der Darstellung vom Konzept GLAUBE in der literarischen Sprache von G. Grass. Im folgenden Beispiel belacht der Schriftsteller den Unternehmungsgeist der Menschen, ihren Wunsch in Fragen der Religion zu profitieren: *«Von seinem Kontor aus telefonierte er offenbar mit Gottvater, empfahl mich ein Höchster Stelle jemanden, der dem rechten Glauben anhängt, und sicherte mir in Minutenschnelle einen Schlafplatz, wenn nicht im Paradies, dann immerhin doch in dessen Filiale, im Caritas-Heim»* (17, 289). Der Glaube so wie Religion kann kaum richtig oder falsch sein. In diesem Zusammenhang klingt die sarkastische Bemerkung: *«dem rechten Glauben anhängt»* komisch und modelliert im Text sublimen Ironie. Um die ironische Wirkung zu verstärken, vergleicht Grass das Caritas-Heim mit einer der Filialen vom Paradies und gebraucht Übertreibung *«von seinem Kontor aus telefonierte er offenbar mit Gottvater»*.

Das emotionelle Konzept ANGST widerspiegelt in den Werken von G. Grass das ironische Verhalten des Schriftstellers zu seiner eigenen Angst. Wenn es um Angst im Text geht, versucht sich der Schriftsteller lustig machen, ironisieren so, als ob es nicht wichtig ist. Dieses Konzept ist mit Hilfe von folgenden Schreibtechniken verwirklicht, die im Text eine ironische Wirkung ermöglichen: Personifikation, Metonymie, ironischer Vergleich, Ironie, Reduktion auf Absurdität, Übertreibung. Das aussagekräftigste Beispiel ist verbale Darstellung des künstlerischen Konzeptes ANGST im Roman «Hundejahre»: *«Nichts wird laufend nachvollzogen und substantiviert. Das vom Fernsinn durchstimmte Nichts offenbart an allen Frontabschnitten die Angst. Die Angst ist da. Die Angst verschlägt uns das Wort. Ende»* (16, 456). Während der letzten Schlacht um Berlin versteckt sich Führer in seinem Bunker, wirft alle deutschen Streitkräfte auf die Suche nach einem entlaufenen Hund namens Prince. Suche nach dem Lieblingshund vom Führer wird vom G. Grass im Heideggers Sinne beschrieben. Ironie wird hier durch Reduktion auf Absurdität geschaffen und liegt in der Unvergleichbarkeit der Risiken, wonach sich die Menschen dem Tode ausliefern.

Das Konzept HUNGER spiegelt das Verhalten des Schriftstellers zu seinem eigenen Hunger wieder. Das gesamte Sem von dem untersuchten Konzept HUNGER ist – «Bedürfnis». G. Grass systematisiert dieses künstlerische Konzept und beschreibt drei Arten von Hunger – Essenbedürfnis, Sexbedürfnis und Kunstbedürfnis: *«Zwar Ware ich erstens satt, drittens ein frommer halbwegs Künstler geworden, der Zweite und aber immer markt auf andere Fleisch versessene Hunger hätte mich bei gebotener oder gesuchter Gelegenheit mal ähm verführt und rettungslos weltläufig gemacht»* (17, 327). Der erste Hunger – Hunger nach Nahrung, der zweite Hunger – Hunger nach Sex, der dritte Hunger – Hunger nach Kunst. Die Hungerbeschreibung als eine Wissenschaft (Bedürfnis als wissenschaftliches Phänomen) erzeugt im Text einen ironischen Effekt. Außerdem trifft das Konzept HUNGER als ein wichtiges Beispiel für Selbstironie von G. Grass und ist eines der Ausdrucksmittel der allgemeinen ironischen Modalität des Autors in seiner Sprachwelt. Die wichtigsten Methoden der verbalen Darstellung vom Konzept HUNGER sind Okkasionalismus, Metapher (Personifizierung), Metonymie, ironischer Vergleich, Ironie, Übertreibung.

Der Schriftsteller versucht jedoch objektiv zu sein, er bringt nicht nur die wichtigsten Fragen der Moral in der Gesellschaft auf, sondern auch ironisiert an sich selbst: *«<...> bin ich ein Zufall, der zufällig überlebte, zufällig etwas zu schreiben weiß»* (14, 83–84). Hinweisend ist das Beispiel der Selbstironie in einem Kapitel des Romans «Aus dem Tagebuch einer Schnecke», in dem der Autor seine eigene Ehre verhöhnt: *«Als ich zweiunddreißig Jahre alt krieg, wurde ich berühmt. Seitdem beherbergen Verdrahtung*

Höhle Ruhm als Untermieter. Nur weil er so faul und unnütz meinen Schreibtisch belagernd ist, Habe ich ihn in Würfel Politik mitgenommen und als und als Begrüßgustav beschäftigt: das kann er. Dick ist er geworden. Schon beginnt er sich selbst zu zitieren» (14, 82). Stilistisch auffällig an dieser Beschreibung ist die konsequente Personifizierung des Ruhms. Nicht nur, dass er metaphorisch als «Untermieter» im Haus von Grass wohnt und «rumsteht», er wird auch wieder auf den konkreten Schriftsteller Grass zurückprojiziert, wenn er von Grass in die Politik «mitgenommen wird». In dieser Beschreibung kann sich der Ruhm als Stereotype verselbstständigen, wenn ihn Grass für Empfänge und Gartenfeste «ausleiht» und sich hinterher von ihm erzählen lässt, was er dort erleben konnte. In diesen Situationen ist der reale Schriftsteller völlig hinter der Persona verschwunden, kann keine persönlichen Erfahrungen machen, ist reines Material, mit dem die Öffentlichkeit umgeht. Selbstironie ist die kritische Reflexion eigener Wahrnehmung. Günter Grass neigt dazu, nicht nur die Handlungen anderer zu beurteilen, sondern auch seine eigenen. Der Schriftsteller untersucht sich selbst als Teil der Gesellschaft, als Träger der deutschen Mentalität.

Selbstironie (introvertierte Ironie) – nach dem J. Pasi – «der höchste Ausdruck der geistigen Unab-

hängigkeit, in dem das Thema nicht nur auf das Objekt, sondern auch auf sich selbst erhoben wird, wenn man sich selbst als Objekt seiner eigenen ironischen Subjektivität betrachtet» [4, 83]. Intellektuell ehrliche, konsequente Ironie nicht setzt den Autor keinesfalls unter das Feuer sondern, im Gegenteil, macht Voraussetzungen für die Wahrnehmung der Wahrheit [3].

Eine der wichtigsten Funktionen der Ironie in den Werken von Günter Grass ist die versteckte Funktion des Ausdrucks von der schriftstellerischen Modalität, eine Gelegenheit das Ereignis, das Phänomen oder einen Charakter nicht eindeutig zu bewerten, sondern dem Leser eine Chance geben, selbst die Realität zu beurteilen.

Die ironische Wirkung wird bei Günter Grass oft mit der Hilfe von Naturalismus und «schwarzen Humor» erreicht. Der Schriftsteller mokiert sich an solchen Tabubegriffe wie «Tod» und «Gottesglaube». Günter Grass definiert Ironie als eine Methode, die die Übel der Gesellschaft, Dogmatismus und Starrheit loswerden hilft.

Letztlich sind wir der Meinung, dass Studie des Phänomens der Ironie im Weltbild von Günter Grass zu einem tieferen Verständnis der konzeptuellen Bedeutung seiner literarischen Texte bringt und den Autor selbst als hervorragenden Vertreter der deutschen Mentalität verstehen lässt.

Literaturverzeichnis

1. Grass G. Виступ з нагоди вручення Нобелівської премії «Далі буде...» / Г. Grass // Grass G. Бляшаний барабан / Г. Grass. – К. : Юніверс, 2005. – 778 с.
2. Grass G. Речь об утратах / Г. Grass // Grass G. Собрание сочинений : в 4 т. / Г. Grass. – Х. : Фолио, 1997–. – Т. 4. – 1997. – 592 с.
3. Иванова И.Н. Типология и эволюция иронии в поэзии русского модернизма (1890–1910 годы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.00.01 «Русская литература» / И.Н. Иванова ; Ставропольский гос. ун-т. – Ставрополь, 2006. – 39 с.
4. Паси И. Ирония как эстетическая категория / И. Паси // Марксистско-ленинская эстетика в борьбе за прогрессивное искусство / под ред. М.Ф. Овсянникова. – М. : Наука, 1980. – С. 60–83.
5. Пивоев В.М. Ирония как феномен культуры / В.М. Пивоев. – Петрозаводск : Изд-во Петрозаводского гос. ун-та, 2000. – 106 с.
6. Durzlak M. Der deutsche Roman der Gegenwart / M. Durzlak. – 1971 – S. 327.
7. Grass G. Alles seitenverkehrt / G. Grass // Die Zeit. – 1999. – № 49. – S. 45–47.
8. Hrdlik L. Günter Grass im Krebsgang Fakten und Fiktionen / L. Hrdlik [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus : <http://> zitiert 28-02-2010.
9. Jürs M. Bürger Grass Biografie eines deutschen Dichters / M. Jürs. – München : Goldmann Verlag, 2004. – 448 s.
10. Karelskij A. Glanz und Armut der Satire / A. Karelskij // Ausländische Literatur. – Moskau, 1965. – № 6. – S. 267.
11. Mann T. Betrachtungen eines Unpolitischen / T. Mann. – Berlin : S. Fischer, 1918. – 611 s.
12. Vosnesenskij A. Der Dichter Günter Grass / A. Vosnesenskij // Ausländische Literatur. – Moskau, 1983. – № 10. – S. 135–137.

Quellenverzeichnis

13. Grass G. Под местным наркозом. Из дневника улитки. Нобелевская речь / Г. Grass. – пер. с нем. – М. : Олимп ; АСТ, 2001. – 544 с.
14. Grass G. Aus dem Tagebuch einer Schnecke / G. Grass. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1998. – 325 s.
15. Grass G. Blechtrommel / G. Grass. – Frankfurt am Main : Athenäum Verlag, 1960. – 493 s.
16. Grass G. Hundejahre / G. Grass. – Göttingen : Steidl Verlag, 1993. – 744 s.
17. Grass G. Beim Häuten der Zwiebel / G. Grass. – Göttingen : Steidl Verlag, 2006. – 480 s.

VORNAMEN ALS PRIMÄRE UND SEKUNDÄRE NOMINATIONEN IM GEGENWARTSDEUTSCHEN

The article focuses on the study of the proper names as units of primary and secondary nomination in modern German. The analyze of semantic and structure of the first name is based on the cognitive approach to the onomasiology.

Key words: proper name, onomasiology, primary nomination, secondary nomination, cognitive.

Ковбасюк Л. А. Імена як одиниці первинної та вторинної номінації в сучасній німецькій мові. – Стаття.

Статтю присвячено вивченню імен як одиниць вторинної та первинної номінації в сучасній німецькій мові. Дослідження семантики та структури імен проводиться з урахуванням когнітивного аспекту в площині ономазіології.

Ключові слова: власне ім'я, ономазіологія, первинна номінація, вторинна номінація, когнітивний.

Ковбасюк Л. А. Имена как единицы первичной и вторичной номинации в современном немецком языке. – Статья.

Статья посвящается изучению имён как единиц первичной и вторичной номинации в современном немецком языке. Изучение семантики и структуры имён проводилось в рамках когнитивного подхода к ономазиологии.

Ключевые слова: имя собственное, ономазиология, первичная номинация, вторичная номинация, когнитивный.

Zu den wichtigsten Schwerpunkten der modernen Sprachwissenschaft gehört der Umgang mit den Eigennamen. Die Untersuchung der Eigennamen, bzw. die Namenforschung (Onomastik) ist vielseitig und perspektivenvoll. Sie beschäftigt sich mit der Bedeutung, Herkunft und Verbreitung von Namen. Die Fachwelt der Sprachforschung ist einig, dass die Namen etwas ganz Besonderes sind, und dass "das Spektrum der onomastischen Teildisziplinen und die Tiefe der Bezüge zu anderen Fächern – etwa beim Namenrecht oder bei der Namentheorie mit der Rezeption der Ergebnisse der Gehirnforschung – wiederum die Bildung von Schwerpunkten verlangt" [13, 9]. Zur Forschung der Eigennamen existieren bereits bestimmte wissenschaftliche Publikationen sowohl von bekannten ausländischen als auch von ukrainischen Linguisten und Forschern. Innerhalb der linguistischen Disziplin haben sich vor allem M. Gottschald, A. Greule, G. Koß [9; 12; 13] u.a. mit den allgemeinen Fragen der Onomastik beschäftigt. Neuere Publikationen von L. Gusarova, K. Franz u.a. [2; 11] beschäftigen sich mit den allgemeinen Fragen der Eigennamen in der deutschen Sprache. Die Arbeiten von A. Belyaev, L. Kovbasyuk [1; 3] u.a. sind der Forschung von Toponymie gewidmet. Aber sprachwissenschaftliche Forschung über Vornamen als primäre und sekundäre Nominationen im Gegenwartsdeutschen ist sowie in der ukrainischen als auch in der ausländischen Linguistik noch unterrepräsentiert, was die **Aktualität** des ausgewählten Themas bestätigt.

Dieser Beitrag bezieht sich auf eine vorliegende Studie mit dem **Ziel**, die Eigennamen als primäre und sekundäre Nominationen im Gegenwartsdeutschen herauszufinden und zu analysieren. Im vorliegenden Beitrag wird darauf eingegangen, wie diese kulturbedingten sprachlichen Einheiten in der Sprache verwendet werden und zum Aufbau des Weltbildes beitragen können.

Zu den wichtigsten **Aufgaben** der Studie gehören:

1) Erstellung einer Liste der Vornamen; 2) Analyse und Systematisierung der gesammelten Spracheinheiten ihrer Herkunft nach; 3) Forschung der Rolle von Vornamen bei den Nominationsprozessen im Deutschen; 4) Untersuchung der sekundären Nominationen aus der kognitiven Sicht.

Die vorliegende Arbeit basiert des Weiteren auf dem **Korpus** von 250 Vornamen der primären und der sekundären Nomination, die aus drei renommierten Wörterbüchern gesammelt worden sind [19; 20; 21].

Was unter den Eigennamen in der Sprachwissenschaft versteht, ist kontrovers diskutiert worden. In diesem Beitrag verstehen wir unter dem Eigennamen semantisch definierte Klasse von Substantiven, die Objekte und Sachverhalte im Kontext eindeutig identifizieren [8, 204]. Nach der Einteilung von A. Bach [20, 9] gehören dazu: 1) Namen von Einzelwesen (Individuen) (Menschen, Tiere, Pflanzen, Götter, Sterne usw.); 2) Namen für Gruppen von Einzelwesen (Kollektiva) (Familien, Dynastien, Stämme usw.); 3) Geografische Namen (Toponyme); 4) Namen für Geschaffenes, Produziertes (Häuser, Schiffe, Kunstwerke, Produktnamen usw.); 5) Namen von Mineralien; 6) Namen für Tätigkeiten, Handlungen (Tänze, Spiele, Text); 7) Namen für geistlich-intellektuelle Hervorbringungen (Literatur, Erfindungen); 8) Namen für körperliche Zustände, Krankheiten.

Eigennamen sind in mehrfacher Hinsicht spezifische Elemente eines Sprachsystems. Sie haben spezifische formale, semantische und pragmatische Eigenschaften, ihr Erwerb und ihre Speicherung ist auch bestimmt geprägt. Die Eigennamen haben sich im Wesentlichen aus einzelsprachlichen Appellativen entwickelt oder lassen auch einzelsprachlich markiertes lexikalisches Material erkennen, sie können zum Appellativ werden. Außerdem sind Eigennamen und die mit ihnen identifizierten Referenzobjekte sowie das damit verbundene Wissen ein wesentlicher Be-

standteil einer Sprach- und Kulturgemeinschaft. Da Eigennamen also insofern zwar spezifische Elemente eines Sprachsystems bilden, stellt ihre Übersetzung (oder eben Nicht-Übersetzung) ein schwer wiegendes Problem dar [16].

Zu präzisieren ist, dass in der vorliegenden Arbeit nur solche Eigennamen thematisiert werden, mit denen sich Menschen selbst bezeichnen, d.h. wir reden von den Vornamen, individuell festgelegten Namen einer Person, der in der Regel vor dem Familiennamen steht [8, 842]. Die Vornamen jeder Sprache sind das Ergebnis einer Entwicklung vom einzelnen Personennamen zum obligatorisch mehrteiligen Namen der Person. Diese ist dadurch gekennzeichnet, dass okkasionelle attributive Zusätze zum Personennamen eines Menschen, die der Unterscheidung oder der Charakterisierung dienen, festgeschrieben, vererbt und auf andere Personen übertragen werden, was zur Herausbildung der Familiennamen beigetragen hat [10, 1176].

Zu den Besonderheiten der Vornamen auf der grammatischen, phonetischen und graphischen Ebenen gehören: 1) die Eigennamen treten im Allgemeinen im Singular auf, weil sie ja dazu dienen, ein Referenzobjekt zu identifizieren; nur in besonderen Kontextbedingungen kommt dennoch eine Pluralform vor, gebildet mit dem Pluralmorphem – s, d. h. eine Mehrzahl individualisierter Referenzobjekte, die den gleichen Vornamen tragen, bezeichnet wird; 2) im Allgemeinen werden sie ohne Artikel verwendet. Spezifische Kontextbedingungen führen zur Verwendung des bestimmten Artikels bei attribuierten Vornamen (z.B., *der alte Hans*, *die frisch geschiedene Petra*) oder des unbestimmten Artikels, wenn es um den metaphorischen Gebrauch handelt (z.B., *eine Mata Hari*); 3) Vornamen können die Form eines (vorangestellten) possessiven Genitivs einnehmen, was andere Substantive nicht können (z.B., *Lothars Auto*); 4) Vornamen weisen graphische und phonetische Besonderheiten auf: sehr oft können sie sich die alte Schreibweise behalten haben oder sie können solche Lautkombinationen enthalten, die im Kernwortschatz nicht vorkommen: (z.B., *Chelsea*, *Altmuth*). Für einige Vornamen ist auch Mehrfachschreibung typisch (z.B., *Helmuth* und *Helmut*, *Sylvia* und *Silvia*) [15, 21–24; 16].

Für den Vornamen ist die Frage nach der Bedeutung von besonderer Wichtigkeit, weil die wichtigste Tatsache ist, dass der Vorname im Gegensatz zu allen anderen Sprachzeichen keine lexikalische Bedeutung tragen. Die generelle semantische Spezifik der Vornamen liegt darin, dass durch ihren Gebrauch ein Referenzobjekt eindeutig identifiziert und individuiert wird. Daher bezeichnet man die Vornamen als bloßes Etikett [9, 17–21; 14, 10–14; 16].

Die Deutschen haben heutzutage gewöhnlich einen oder zwei Vornamen (*Marie*, *Anna-Marie*, *Karl-Heinz*, *Johann Mattias* usw.) und den Familiennamen. Es sei betont, dass der Anteil der Vornamen in jeder

Sprache gesetzlich nicht begrenzt ist, z. B., *René Karl Wilhelm Johann Josef Maria Rilke*, trotzdem gelten bestimmte Konventionen bei der Vornamengebung. Der zweite Vorname bei den Männern kann auch ein Frauenvorname zu Ehren von der Mutter oder der Großmutter sein, z.B., *Erich Maria Remarque*. Im Allgemeinen bekommen die deutschen Kinder bei der Geburt nicht mehr als drei Vornamen. Dabei soll unbedingt der Rufname, der im täglichen Gebrauch und in der Anrede verwendet wird, bestimmt werden [15, 24–25].

Die Wahl des Vornamens durch die Eltern ist eine sehr wichtige Angelegenheit, bei der meistens Klang, Seltenheit, Passung zum Familiennamen, Familientradition, Heiligenvorbild, Mode u.a. dominieren. Wissen ist Macht. Das Wissen über Namen bedeutet Macht. „Nenne mir deinen Namen, und ich sage dir, wie du heißt!“ [11, 52]. Man muss immer bei der Namengebung aufpassen, weil der Vorname im gewissen Sinne das Schicksal des Menschen beeinflussen kann. Die Vornamen können in hohem Maße Assoziationen, vorgeformte Vorstellungen über Aussehen, Charaktereigenschaften des Namensträgers hervorrufen. Manche Vornamen haben Koseformen, z. B., *Alexandra*: *Sandra*, *Alex*, *Sandi*, *Xandi*; *Barbara*: *Babsi*, *Babs*, *Babe*. Einige Vornamen können Anlass zu Spiel und Spott geben, z.B., *Anette* – *Antenne*, *Uta* – *Hanutta*, *Simone* – *Zitrone* [11, 58–59].

Was die Herkunft der Vornamen in der deutschen Sprache betrifft, werden hier von uns folgende Gruppen unterschieden: 1) germanischer Herkunft und 2) fremder Herkunft.

In der 1. Gruppe kann man folgende Untergruppen festlegen:

a) Vornamen, deren Herkunft noch mit dem bestimmten Etymon verbunden ist. Solche Vornamen gehen meistens auf die urgermanischen Mythologie zurück, z.B., *Adolf* (eine gekürzte Variante des zweigliedrigen germanischen Vornamen *Adalwolf*, der sich aus dem Namengliedern „*adal*“ (edel) und „*wolf*“ (Wolf) zusammensetzt.); *Burkhart* (ein zweigliedriger germanischer Vorname. Er verbindet die beiden Glieder „*burg*“ (Burg, Schutz) und „*hart*“ (hart, stark));

b) Vornamen, dessen Etymone schon nicht erkennbar sind, z.B., *Amalgunde* (ein zweigliedriger deutscher Vorname. Die Silbe „*amal*“ lässt sich aus dem Gotischen mit „tüchtig“ oder „tapfer“ übersetzen, die Silbe „*gund*“ steht für „Kampf“. Der Name ist heute in Deutschland kaum noch gebräuchlich, allerdings leiten sich einige beliebte Vornamen davon ab, z.B. *Amalia*); *Engelbert* (ein zweigliedriger germanischer Name. Er verbindet den Stammesnamen der „*ngeln*“ (vormals beheimatet dort, wo heute Schleswig-Holstein ist) und das Adjektiv „*beraht*“ (glänzend, hell)).

In der 2. Gruppe unterscheiden wir ihrer Herkunft nach nächste Untergruppen. Es sei betont, dass es in der modernen deutschen Sprache die Vornamen aus

vielen Sprachen vorhanden sind, in diesem Beitrag haben wir nur die größten Gruppen erwähnt:

a) lateinische Entlehnungen, z.B., *Clementine* (die weibliche Form des männlichen Vornamen Clemens, welcher auf ein lateinisches Adjektiv "*clemsens*" (mild, gnädig) zurückgeht. Im Deutschen ist auch die Form Klementine gebräuchlich); *Justus* (stammt aus dem Lateinischen. Das lateinische "*iustus*" bedeutet "gerecht", demzufolge ließe sich ein Träger des Namens Justus als "der Gerechte" bezeichnen.);

b) griechische Entlehnungen, z.B., *Philipp* (eine in weiten Teilen der Welt verbreitete Variante des griechischen Namen Philippus, der als "Pferdefreund" übersetzt werden kann); *Sofia* (Eine Schreibvariante des griechischen Vornamen *Sophia* liegt mit Sofia vor. Der Name kommt aus dem Griechischen und bedeutet "Die Weisheit");

c) hebräische Entlehnungen, z.B., Immanuel ("Gott ist" edeutet der Vorname Immanuel. Er ist hebräischen Ursprungs und brachte vielfältige Varianten hervor); *Michaela* (die weibliche Entsprechung des männlichen Vornamen Michael. Dieser ist hebräischen Ursprungs. Er bedeutete ursprünglich "Wer ist Gott?");

d) italienische Entlehnungen, z.B., *Raimonda* (eine movierte (verweiblichte) Form des italienischen Namen *Raimondo*, der sich vom deutschen Vornamen Raimund herleitet. Dieser wiederum ist aus den Gliedern "*ragin*" (Schicksal, Gottesbeschluss) und "munt" (Schutz) zusammengesetzt);

e) französische Entlehnungen, z.B., *Ivone* (Ivone ist eine Schreibvariante zum weiblichen deutschen Vornamen Ivonne, der wiederum vom französischen Yvonne abgeleitet ist); *Jaqueline* (eine vereinfachte (teil-eingedeutschte) Schreibung des französischen Namen Jacqueline. Dieser ist das weibliche Gegenstück zu Jacques, welcher wiederum eine französische Form des Namen Jakob ist);

f) englische Entlehnungen, z.B., *Eduard* (die eingedeutschte Variante von französisch Edouard liegt mit dem Namen Eduard vor. Beide Namen gehen auf den zweigliedrigen englischen Vorname Edward zurück);

g) slawische Entlehnungen, z.B., *Lenka* (eine slawische und niederdeutsche Koseform der weiblichen Kurzformen Lena und Lene liegt hier vor. Auch die Variante Lenke ist anzuschließen); *Nadya* (eine Kurz- und Koseform des russischen Vornamen Nadjeschda. Er bedeutet "Hoffnung").

Was die Mode an Vornamen betrifft, sei es erwähnt, dass sie schon im XIII. Jhr. begonnen hat. Gerade zu jener Zeit ist es Mode geworden, Heiligennamen als Vornamen zu verwenden, z.B., *Petrus*, *Johannes*, *Martin*, *Maria* u.a. [9, 44–45]. Das Interesse an die fremden Vornamen haben die Deutschen bei sich in den 50–60er Jahren entwickelt und es dauert bis in die Gegenwart. Vornamen fremder Herkunft sind aktuell, aber die germanischen Vornamen sind auch sehr verbreitet. Fast jedes Jahr ist in Deutschland durch die beliebten Vornamen gekennzeichnet, z.B., im Jahr 2000

waren das *Lukas* und *Anna*, im Jahr 2009 – *Leon* und *Mia*, im Jahr 2013 – *Ben* und *Mia* [18].

Soziologisch gesehen ist folgende Beobachtung interessant: die Vornamen von Türken, Albanern, Griechen werden nur selten von den deutschen Eltern für ihre Kinder gewählt, weil Leute dieser Nationalitäten meistens als Gastarbeiter in der BRD tätig sind. Die sprachliche und soziale Fremdheit, das niedrige gesellschaftliche Niveau tragen dazu bei, dass diese Vornamen eher ein Tabu sind. Andererseits positive Urlaubereignisse können dazu beitragen, dass es in den deutschen Familien Kinder mit spanischen, italienischen u.a. Vornamen gibt [15, 112].

Die durchgeführte Analyse zeigt, dass die deutschen Vornamen in der Sprache als primäre und sekundäre Nominationen auftreten können. Als Spracheinheiten der primären Nomination (Lexeme) treten die Vornamen in ihrer direkten Bedeutung auf, als Spracheinheiten der sekundären Nomination zeichnen sich die Vornamen häufig durch ihre übertragene Bedeutung aus. Außerdem können sie auch ein Bestandteil der Phraseologismen werden.

Unter Phraseologismen (PH weiter) verstehen wir in diesem Beitrag feste lexikalische Mehrworteinheiten (*Polylexikalität*), die eine Reihe von semantischen und morphosyntaktischen Besonderheiten aufweisen und sich sowohl von freien Wortverbindungen als auch von Wörtern unterscheiden. Die PH werden von den Sprechern als fertige Einheiten für die Kommunikation verwendet (*semantisch-syntaktische Stabilität*). Viele der Wortverbindungen weisen das Merkmal der Idiomatizität auf, das darin besteht, dass die Komponenten eines PHs eine durch die syntaktischen und semantischen Regularitäten der Verknüpfung nicht voll erklärbare Einheit bilden [7, 11–32]. PH sind bestimmte Kulturzeichen, die spezifische Werthaltungen, gesellschaftliche Erfahrungen und Deutungssysteme einer Sprachgemeinschaft widerspiegeln. Nicht zu bestreiten ist, dass sie die Redeweise bildhaft und expressiv machen [6, 14; 3, 268].

Es sei erwähnt, dass als theoretische Basis dieser Studie die kognitive Metaphern- und Metonymietheorien für die Forschung der sekundären Nominationen dienen. In der Studie basieren wir auf Theorien von G. Lakoff / M. Jonson und M. Turner / G. Fauconnier [5; s. 17].

1. Primäre Nominationen. Als primäre Nominationen gehören die **Vornamen** als Substantive zum Kernwortbestand und unterscheiden sich als individualisierende Bezeichnung des Menschen. Die Belege dafür reichen von der Bibel bis in die Gegenwart. Hinsichtlich der Bildungsweise teilt man die in der deutschen Sprachen verwendeten Vornamen in [15, 94]: 1) Vollformen, die auf eine längere Ursprungsform zurückgehen und ohne Suffixe erweitert sind: *August*, *Albrecht*, *Nikolaus*; 2) Doppellvornamen oder Zusammenfügungen aus zwei selbständig verkommenen Vornamen. Sie können in einem Wort oder durch Bin-

destrich geschrieben werden: *Hans-Jürgen, Marieluisse, Hans-Dietrich*; 3) Kurzformen, d.h. alle Arten der Kürzungen: *Elisabeth – Else, Elsa, Betti, Lisa, Liese; Brigitte – Birgit, Bergit, Git, Gitta, Gitte, Birga, Berga; Friedrich – Fritz*; 4) Koseformen oder Vornamen, die mit Hilfe von Verkleinerungs- bzw. Diminutivsuffixe gebildet werden: *Rudi, Sisi, Claudi, Dani, Elli*; 5) Lallformen, eine Abart der Koseformen, die aus dem Sprechen von Kindern genommen sind und im Umgang mit ihnen verwendet werden: *Pepi* für *Joseph*, *Bob* für *Robert*, *Benno* für *Bernhart*.

2. Sekundäre Nominationen. Die Studie zeigt, dass die Vornamen auch als sekundäre Nominationen im Gegenwartsdeutschen verwendet werden. Sie verbalisieren in erster Linie zwei wichtigsten konzeptuellen Strukturen (Ebenen) *PHYSISCHE WELT* und *MENSCHENWELT*, die Bestandteile des konzeptuellen Weltbildes *MENSCHENWELT – PHYSISCHE WELT – KULTURWELT* sind. Diese Strukturen sind inhaltsreich, man unterscheidet mehrere Konzepte darin, die ihrerseits in Unterkonzepte und Klaster geteilt werden und mit Hilfe von Wörtern bzw. Phraseologismen verbalisiert werden [4, 56]. Als Basis für die Umdeutung dienen sowohl Metapher als Metonymie. Es sei betont, dass die Rede nur von den Vornamen germanischer, lateinischer oder griechischer Herkunft ist, die vor allem in Vollform verwendet werden.

Solche Vornamen teilen wir in 2 Gruppen: 1) Lexeme mit übertragener Bedeutung und 2) Phraseologismen.

1) In der ersten Gruppe unterscheiden wir einfache Lexeme und Komposita. Einfache Lexeme mit übertragener Bedeutung sind meistens Metonymien *DER VORNAME (GESAMTNAME) STEHT FÜR Y*: *Alexander Lukas* – “Birnensorte, benannt nach dem Franzosen, der sie im 1870 im Walde bei Blois als Wildbirne entdeckte” (*DIE FLORA (DIE PFLANZE (DIE BIRNE))*); *Berthe* – “eine Art Kragen oder Volant am Dekollete, solchen Kragen trug Bertha, die Mutter des Karl des Großen” (*DER MENSCH (DIE KLEIDUNG (DER KRAGEN))*); *Goliath* – “ein ungewöhnlich starker und großer Mann, nach dem Riese aus dem Alten Testament genannt” (*DER MENSCH (DIE GESUNDHEIT)*).

Komposita bestehen aus 2 Bestandteile, der Vorname ist meistens das Grundwort, das Bestimmungswort ist meistens ein Verb, z.B., *Faselhans* – “Plauderer”; *Prahlhans* – “jmd., der viel prahlt” (*DER MENSCH (DAS REDEN (PRAHLEN))*); *Heulpeter/Heulliese* – “die Person, die leicht zu weinen beginnt, häufig weint” (*DER MENSCH (DER PSYCHISCHE ZUSTAND (WEINEN))*). Solche Komposita sind umgangssprachlich abwertend und kommen heutzutage nicht oft vor.

2) Phraseologismen mit dem Bestandteil “Vorname” verbalisieren in erster Linie zwei wichtigsten konzeptuellen Strukturen (Ebenen) *PHYSISCHE*

WELT und *MENSCHENWELT*, die das konzeptuelle Weltbild *MENSCHENWELT – PHYSISCHE WELT – KULTURWELT* darstellen. Diese Strukturen sind inhaltsreich, man unterscheidet mehrere Konzepte darin, die ihrerseits in Unterkonzepte und Klaster geteilt werden und mit Hilfe von Wörtern bzw. PHs verbalisiert werden [4, 56]. Als Basis für die Umdeutung dienen sowohl Metapher als Metonymie.

Die Analyse zeigt, PHs mit dem Bestandteil “Vorname” meistens referentielle nominative PHs sind [7, 36–38], z.B., *bei Adam und Eva anfangen* – “umg., salopp, eine lange Vorrede halten zum Thema umständlich kommen” (*DER MENSCH (DAS HANDELN (REDEN))*); *den schwarzen Peter bekommen* – “Pech haben; (unverschuldet) etwas Un erfreuliches / die Schuld auf sich nehmen müssen” (*DER MENSCH (DER PSYCHISCHE ZUSTAND (PECH, SCHULD))*); *ein dummer August* – “ein dummer Mensch; ein Idiot; lächerlich wirkend” (*DER MENSCH (DIE VERNUNFT (DIE DUMMHEIT))*); *Hans in allen Kassen* – “Finanzminister” (*DER MENSCH (DIE TÄTIGKEIT (DER BERUF))*).

Wir unterscheiden hier auch spezielle Klassen: 1) Paarformeln: *seit Adam und Eva* – “seit ewigen Zeiten; schon immer” (*DIE UMWELT (DIE ZEIT (DIE EWIGKEIT))*); *Heinrich und Konrad* – “jedermann” (*DER MENSCH*); 2) komparative PH: *frech wie Oskar* – “sehr frech, keck” (*DER MENSCH (DER CHARAKTER (DIE FRECHHEIT))*); *(wie) in Abrahams Schoß sitzen* – “umg. in guten Verhältnissen leben” (*DER MENSCH (DAS LEBEN (VERHÄLTNISS))*); 3) onymische PH: *blauer Heinrich* – “Grütze mit Milch” (*DAS ESSEN (DIE BREI)*); *eine grüne Minna* – “salopp, ein Polizeifahrzeug zum Transport von Gefangenen” (*DER GEGENSTAND (DAS AUTO)*).

Den meisten PHs basieren auf Metaphern, z.B., das kognitive Metapher-Modell des PHs *seit Adam und Eva* ist *DIE EWIGKEIT* (“target domain”) *IST URALT* (“source domain”); des PHs *(wie) in Abrahams Schoß sitzen* – *GUTES LEBEN IST UNTER DEM SCHUTZ SEIN* usw.

Die propositionalen PHs sind auch vorhanden, z.B., *Adams Kinder sind Adam gleich* (*ÄHNLICHKEIT*); *was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr* (*DUMMHEIT*); *Johannes‘ Segen und Stephans Wein Soll gut für die Bärrmutter sein* (*GESUNDHEIT*). Sie stellen eine Lebenserfahrung, eine Lebensregel u.a. dar, sie sind ein wichtiger Teil des Wortschatzes.

Der vorliegende Beitrag bietet im Überblick eine Veranschaulichung der wichtigsten Eigenschaften von deutschen Vornamen als primäre und sekundäre Nominationen. Die Klassifikation von analysierten Spracheinheiten ist vorgeschlagen worden. Die Ergebnisse dieser Analyse könnten als Basis für die weiteren Studien in der Onomastik gelten. Die **Perspektive** der zukünftigen Untersu-

chungen liegt in der vielseitigen Analyse der deutschen Vornamen in bestimmten Diskursen, in ihren kontrastiven Studien im Deutschen und Ukraini-

schen, Deutschen und Englischen, im sinnvollen Einsatz der Vornamen als Kulturzeichen im Fremdsprachenunterricht.

Literatur

1. Беляев А.Н. К лингвистической характеристике немецких топонимов / А.Н. Беляев [Elektronische Ressource]. – Mode für den Zugang : http://journal.bsau.ru/directions/10-00-00-philological-sciences/index.php?ELEMENT_ID=171.
2. Гусарова Л.Н. Имена собственные современного немецкого языка: коммуникативно-прагматический, семиотико-культурологический и гендерный аспекты : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.Н. Гусарова ; Ивановский государственный университет. – Иваново, 2005. – 184 с.
3. Ковбасюк Л.А. Топоніми з компонентом «кольороназва» у німецькій та англійській мовах / Л.А. Ковбасюк // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. / відп. ред. А.В. Ковальова. – К. : Видав. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 8. – С. 182–188.
4. Колесник Д.М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А. Мердок : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Д.М. Колесник ; Черкасский инженерно-технологический институт. – Черкассы, 1996. – 205 с.
5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем (Metaphors We Live By) / [Дж. Лакофф, М. Джонсон] ; пер. с англ. и под. ред. А. Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
6. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
7. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen / H. Burger. – 3. Aufl. – Berlin : E. Schmidt, 2007. – 225 s.
8. Bußman H. Lexikon der Sprachwissenschaft / H. Bussman. – Stuttgart : Kröner, 2002. – 905 s.
9. Gottschald M. Deutsche Namenkunde / M. Gottschald. – 6. Aufl. – Berlin : de Gruyter, 2006. – 610 s.
10. Namenforschung: ein internationales Handbuch zur Onomastik. Teilband 1–2 / E. Eichler, G. Hilty, H. Löffler u.a. – Berlin : de Gruyter, 2008. – 2135 s.
11. Franz K. Ein Schmuckstück – bei der Geburt umgehungen / K. Franz // Namenforschung und Namendidaktik / herausgegeben von K. Franz, A. Greule. – Hohengehren : Schneider Verlag, 1999. – S. 50–69.
12. Greule A. Auf dem Weg zum digitalen Namenbuch / A. Greule, M. Prinz // Namenforschung und Namendidaktik / herausgegeben von K. Franz, A. Greule. – Hohengehren : Schneider Verlag, 1999. – S. 10–25.
13. Koß G. Namenforschung, eine Einführung in die Onomastik / G. Koß. – 3., aktualisierte Aufl. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – 248 s.
14. Nübling D. Namen. Eine Einführung in die Onomastik / D. Nübling, F. Fahlbusch, R. Heuser. – Tübingen : Narr Studienbücher, 2012. – 248 s.
15. Seibicke W. Die Personennamen im Deutschen: Eine Einführung / W. Seibicke. – Berlin : de Gruyter, 2008. – 235 s.
16. Turmair M. Eigennamen als kulturspezifische Symbole oder: was sie schon immer über Eigennamen schon immer wissen wollten [Elektronische Ressource]. – Mode für den Zugang : <http://www.uv.es/anglogermanica/2002-1/thurmair.htm>.
17. Turner M. Conceptual Integration and Formal Expression / M. Turner, G. Fauconnier // Journal of Metaphor and Symbolic Activity. – 1995. – Vol. 10. – № 3. – P. 183–204.
18. Beliebte Vornamen [Elektronische Ressource]. – Mode für den Zugang : <http://www.beliebte-vornamen.de>.
19. Köster R. Eigennamen im deutschen Wortschatz. Ein Lexikon / R. Köster. – Berlin : Gruyter, 2003. – 219 s.
20. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / H. Küpper. – 1. Auflage, 4. Nachdr. – Stuttgart : Klett, 1990. – 960 s.
21. Onomastik. Vornamen-Lexikon [Elektronische Ressource]. – Mode für den Zugang : http://www.onomastik.com/Vornamen-Lexikon/sprache_2_deutsch.php.
22. Wörterbuch der Redensarten [Elektronische Ressource]. – Mode für den Zugang : <http://www.redensarten-index.de/suche.php>.

Nevreva M. N.
Tsapenko L. E.
Tsinovaya M. V.

GENESIS OF NOMINAL SUFFIX MORPHEMES IN SCIENTIFIC COMMUNICATION TEXTS (ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH SUBLANGUAGES OF ELECTRICAL ENGINEERING, CHEMICAL AND PROCESS ENGINEERING, AND MOTOR INDUSTRY)

The results of genetic analysis of nominal suffix morphemes met in scientific communication texts are described in the paper. The inventory of native and borrowed suffix morphemes, the quantitative frequency and productiveness data of their usage in the investigated technical sublanguages as well as the peculiarities of their abstract meanings are represented.

Key words: native and borrowed suffixes, genetic analysis, frequency, scientific communication texts, abstract meaning.

Неврева М. М., Цапенко Л. Ю., Цинова М. В. Генезис іменних суфіксальних морфем у текстах наукової комунікації (на матеріалі англійських підмов електротехніки, хімічного машинобудування й автомобілебудування). – Стаття. У статті описано результати генетичного аналізу суфіксів іменників у текстах наукової комунікації. Дається інвентар рідних і позикових суфіксальних морфем, кількісні дані на частотності та продуктивність їх використання в досліджуваних підмовах техніки, а також особливості їхніх абстрактних значень.

Ключові слова: власні й запозичені суфікси, генетичний аналіз, частота, тексти наукової комунікації, абстрактне значення.

Неврева М. Н., Цапенко Л. Е., Циновья М. В. Генезис именных суффиксальных морфем в текстах научной коммуникации (на материале английских подязыков электротехники, химического машиностроения и автомобилестроения). – Статья.

В статье описываются результаты генетического анализа суффиксов имен существительных, функционирующих в текстах научной коммуникации. Приводится инвентарь исконных и заимствованных суффиксальных морфем, количественные данные о частотности и продуктивности их использования в исследуемых подязыках техники, а также особенности их абстрактных значений.

Ключевые слова: исконные и заимствованные суффиксы, генетический анализ, частота, тексты научной коммуникации, абстрактное значение.

Modern English vocabulary is a product of a variety of historical and cultural epochs, the reality of which affects significantly the composition of the language and methods of enlargement of its vocabulary. The leading process in the development of the English language vocabulary on the whole way of its historical development was derivation – conversion, affixation, compression, stem summation, abbreviation, disaffixation, isolation of meaning. However, only affixal derivation can be called permanent, because the productivity of this type of word-building is noticed throughout the recorded period of the English language history.

The problem of genesis (the etymological analysis) in affixal wordbuilding of the English language is widely represented in the scientific literature in fundamental works of N.N. Amosova [1], L.S. Kubryakova [8], P.M. Karashchuk [6], V.D. Arakin [2] and others, as well as in modern dissertations [14; 4; 7; 10], where data from dictionaries typically serve as the basic material for genetic (etymological) analysis of word-formation units, for example, 12-volume edition of Large Oxford Dictionary [7] and its appendices [10], a The Oxford Dictionary series [4], C.T. Onions dictionary, The Oxford Dictionary of English Etymology-1966 [14], various types of grammars, historical documents [7], etc.

However, in recent decades in linguistics in general, there have been noticed a gradual shift towards the

study of linguistic variation, from language to speech, from normal to customary usage [11]. Preference is given to research on theoretical and applied linguistics based on modern corpus technologies where the test corpus is a necessary tool for the analysis of the language and its units. But if text corpus develops general principles of linguistic corpus buildings using computer technologies, the theoretical linguists regard them as experimental basis for testing hypotheses and improvement of their theories. [3] Theoretical researchers are primarily interested in usage of such text elements and structures, i. e. metatext information [5], as though many grammatical structures and phenomena are revealed only when dealing with real texts [5].

The material analyzed in this paper is electronic text corpus, formed on the basis of scientific functional style. Using method of continuous sampling text corpora of scientific functional style sublanguages were formed – “Chemical Engineering” (CE), “Motor Industry” (MI) and “Electrical Engineering” (EE). Text corpora analyzed were taken from the following scientific journals: Chemical engineering progress, Chemical and process engineering, Machinery, Process engineering, Proceedings of the institution of electrical engineering.

It should be noted that the specialty “Chemical engineering”, “Motor Industry” and “Electrical Engineering” have very little in common as to their sci-

entific problems, so that was the reason for choosing these areas of knowledge exactly.

The fact of usage of electronic text corpora specified the actuality and novelty of the proposed research. The subject of the article is one of the aspects of word formation – the process of genesis of nominal suffix morphemes. Since genetic analysis has not previously been considered in the study of text corpora units in technical sublanguages, it can contribute to a more detailed description of the current state of scientific communication texts and stages of historical development of scientific functional style as well.

The article identifies several objectives: 1. to represent the real inventory of nominal derivational suffixes in printed English texts of scientific communication; 2. to describe the results of brief genetic analysis of suffixes included in the inventory; 3. to determine the extent to which the difference or similarity of scientific subject area of analyzed text corpora affects the genetic component of nominal suffix morphemes.

In the research process such methodological bases as the interaction of language and speech, communicative discourse analysis, qualitative and quantitative analyses of the textual material have been involved.

In determining the origin of morphemes classifications by N.N. Amosova [1], P.M. Karashchuk [6] and data of nominative Webster dictionary [15] were used.

Based on the classification proposed by N.N. Amosova [1], all nominal suffix morphemes were divided into three groups according to their origin: Germanic, Roman and Greek. It is appropriate to present quantitative data as well, as the main characteristics of functional styles are not so much created at the expense of stylistically marked means but mostly due to different frequency of certain linguistic unit usage [3, 148].

“Chemical Engineering” sublanguage (CE) demonstrates 5 suffixes of German origin in 88 lexemes with a total frequency of usage of 3628; 19 suffixes of Roman origin in 197 lexemes with a total frequency of usage of 10049; 3 suffixes of Greek origin in 9 lexemes with a total frequency of usage of 294.

“Motor Industry” sublanguage (MI) demonstrates 5 suffixes of German origin in 106 lexemes with a total frequency of usage of 3579; 16 suffixes of Roman origin in 199 lexemes with a total frequency of usage of 8480; 1 suffix of Greek origin in 3 lexemes with a total frequency of usage of 529.

“Electrical Engineering” sublanguage (EE) demonstrates 5 suffixes of German origin in 57 lexemes with a total frequency of usage of 2221; 15 suffixes of Roman origin in 231 lexemes with a total frequency of usage of 11073; 2 suffixes of Greek origin in 3 lexemes with a total frequency of usage of 241.

Nomenclature of native suffixes in the text corpora analyzed was the same for all sublanguages: -er, -ing, -ness, -ship, -th. Numerically, they are one fourth of borrowed ones, but in terms of productivity

and frequency of usage native suffixes are not inferior to foreign ones.

One of the most productive suffixes in the English language is considered to be a native noun suffix -er. This suffix has been known since ancient times as agentive indicating the person due to his or her profession, as to the action taken or state at the time of the speech, as well as a person in a particular locality. With the development of science and technology suffix -er also acquires the abstract meaning of “instrumentalism”, producing a number of names of tools, instruments, devices that perform the actions determined by the stem of these words [1; 6].

In the text corpora studied the usage frequency of the agentive meaning of -er suffix is not high. So, in sublanguages CE and EE it formed only 4 agentive nouns: engineer, customer, designer, user; but in MI sublanguage there are 13 of them: engineer, designer, worker, partner, researcher, customer, consumer, automaker, builder, driver, dealer, passenger, owner.

The most quantity of nouns terms created by suffix -er has the abstract meaning of “instrumentalism”. For example, CE corpus reports 43 of such terms: exchanger, settler, cooler, vapouriser, atomiser, crystalliser, impeller, extruder, blower, clarifier, etc. In the case of MI sublanguage there are 39 of them: adapter, converter, cleaner, damper, holder, starter, recker, runner, bumper, analyzer, changer, etc. The texts of EE sublanguage, which has the poorest term system from this point of view reveals 29 nouns with the meaning of “instrumentalism”: autotransformer, amplifier, divider, feeder, rectifier, diverter, interrupter, recloser, etc.

The frequency of suffix -er is the highest among the suffixes of German origin. For example, the frequency of lexemes formed with -er suffix in all sublanguages considered makes more than a half out of all lexemes with traditional suffixes.

The second place in case of productivity and frequency among native suffixes is occupied by -ing suffix. In CE texts it makes 36 lexemes with the total frequency of 1076 usages. In MI texts suffix -ing forms 46 lexemes used with the frequency of 1148 and in EE – 22 lexemes with the frequency of 622.

The -ing suffix is used in the analyzed texts of scientific communication, mainly as a factor in the creation of polysemy. It occurs in nouns denoting:

- 1) a process – cracking, loading, cooling, backing, moulding, firing, welding, etc.;
- 2) an object, item or material – casing, tubing, bushing, wiring, tower-footing, building, ducting, etc.;
- 3) an abstract concept – handling, processing, saving, styling, etc.

Thus, the two native suffixes -er and -ing form 91–94 percent of all lexemes with German suffixes and 94–96 percent of all uses of native suffixes occurring in these technical sublanguages.

Suffixes -ness, -ship, -th did not show either systemic or text activity in any sublanguage. Their fre-

quency and productivity are so low that their numerical characteristics are not considered.

In the English language, as it is known, there are more borrowed suffixes than native ones [1; 6; 8; 9]. This tendency is preserved in the texts of scientific functional style. For example, in the text body of the technical sublanguages "Chemical engineering", "Motor Industry" and "Electrical Engineering" there are four times as many foreign suffixes as native ones.

The inventory of foreign language suffixes consists mostly of suffixes of Roman origin, as it has already been mentioned above. There are 19 of them in CE texts and 16 in MI and EE texts respectively. Out of them 14 lexemes, i.e. the majority, are common to all three sublanguages: -ion/-tion/-ation, -ity/-ty, -or, -ment, -ance/-ence/-ency, -age, -ure, -al/-ial, -ant/-ent, -ary/-ery, -y, -ive, -able, -ice.

Group suffix -ion/-tion/-ation [12, 105] takes the first position as to its productivity and frequency of usage in the inventory lists of text corpora of the scientific functional style, which is confirmed by other researchers [13, 21].

High activity of -ion/-tion/-ation suffix is probably explained due to its relatively easy comprehensibility by nouns, designed to meet the needs in expression of even bigger quantity of abstract meaning variations:

1) process – action, filtration, ionisation, preparation, etc.;

2) the state or quality – application, limitation, fluctuation, insulation, etc. ;

3) the specific action result – correction, reduction, addition, computation, reflection, utilisation, etc.

Other suffixes of Roman origin are also productive and have high usage frequency: -ity/-ty, -ment, -ance/-ence/-ency, -or, -age.

The suffix -ity/-ty occurs in nouns that function in the texts of analyzed scientific literatures with the abstract meanings:

1) state, condition – density, capability, conductivity, etc.;

2) quality, properties – property, linearity, etc.

The suffix -ment forms nouns denoting:

1) the process – measurement, movement, adjustment, etc.;

2) the state, quality or condition – requirement, acknowledgement, etc. ;

3) something particular or material – equipment, attachment, etc.

However, it is worth adding that the number of nouns with abstract meaning as "something particular", "anything material" is small.

We can come across -ance/-ence/-ency suffix in nouns denoting:

1) the condition, quality – difference, emergency, existence, clearance, etc.

The suffix -age occurs in abstract nouns with the meaning of:

1) the results of the action – leakage, creepage, etc.;

2) measure units – percentage, mileage, etc. ;

3) specific subject – linkage, etc.

In the inventory of Roman origin suffixes operating in the text corpora of three technical sublanguages only one suffix morpheme -or was registered, which gives an abstract meaning of "agentivity" and "instrumentalism" to the nouns. In the analyzed sublanguages many nouns by adding the suffix -or got the meaning "instrumentalism" – precipitator, accumulator, resistor, simulator, insulator, etc. With "agentivity" meaning this suffix is registered only in two nouns – contractor, operator.

Suffix morphemes of Greek origin -ic, -is, -one set up a total of only six nouns, two of which are rather actively used in the analyzed text corpora as they determine the most frequently used scientific notions related to the research – "analysis" (in "Chemical Engineering" sublanguage it is registered 73 times, "Motor Industry" – 191 times, "Electrical Engineering" – 98 times); "characteristic" – 89, 163 and 119 times respectively).

Based on the facts stated above, we can come to the following conclusions:

1. The inventory of nominal suffix morphemes functioning in the analyzed text corpora of scientific functional style, has the following composition:

a) native suffixes – 5 in all three sublanguages (-er, -ing, -ness, -ship, -th);

b) suffixes of Roman origin – 19 in CE texts and 16 MI and EE texts respectively. Out of them 14 suffix morphemes are common to all three sublanguages: -ion/-tion/-ation, -ity/-ty, -or, -ment, -ance/-ence/-ency, -age, -ure, -al/-ial, -ant/-ent, -ary/-ery, -y, -ive, -able, -ice.

c) suffixes of Greek origin in all three cases – 3 (-ic, -is, -one).

2. Genetic analysis of nominal suffix morphemes encountered in the text corpora of scientific communication, showed that there are much fewer native suffixes in the English sublanguages than borrowed ones. However, they are actively involved in the formation of nouns, giving them basically the abstract meaning of "instrumentalism". The high activity of suffixes of German origin is illustrated by the fact that one third of nouns in "Chemical Industry" and "Motor Industry" sublanguages is created with their help, and in "Electrical Engineering" sublanguage the quantity is one fifth.

Suffixes of Roman origin dominate in the suffix derivation of nouns in the analyzed texts. They make 65–67 percent of all suffix nouns in CE and MI and 79 per cent in EE. A characteristic feature of Roman origin suffixes is their high ability to create nouns with abstract meanings "process", "state", "effect".

Suffixes of Greek origin are found only in certain words.

3. Considering the possible dependence of the usage frequency of the nominal suffix morphemes of

different origin with a specific value from such extralinguistic factor as scientific subject matter, the authors concluded that dependence does exist. First of all, it is observed in the degree of influence on word formation of nouns that native suffixes have, and that it has a differentiating character. In this regard particularly outstanding is suffix of German origin -er, with the help of which most noun terms with abstract meaning of “instrumentalism” are created. That is the reason why they are a part of “Chemical engineering” and “Motor Industry” terminological systems. Specialty “Electrical Engineering” does not have a large number of objects associated with the meaning of “instrumentalism” in its system of scientific concepts, so the usage frequency of nouns with suffixes with this meaning is much lower.

The same can be said about the native suffix -ing, which has the same high usage frequency in MI and

CE sublanguages, the frequency of usage in EE sublanguage is half as much in all respects. This is explained by the fact that EE specialty does not imply the formation of a large number of electrical phenomena that would have a shade of process.

Ultimately, however, there is an integrating trend in the study of the genesis of nouns with the traditional nominal suffixes, i.e. in all three sublanguages two native suffix -er and -ing have almost the same proportion of all uses of native suffixes.

In carrying out genetic analysis of borrowed suffix morphemes the existence of integral characteristics in all three text corpora was traced.

Further study suggests the continuous development of derivational morphemes genesis operating in the functional style of scientific texts; the object of the analysis will be stem morphemes, their frequency and lexical characteristics.

References

1. Amosova N.N. Etymological basis of Modern English Language Vocabulary / N.N. Amosova. – Moscow : Librokom, 2010. – 224 p.
2. Arakin V.D. Essays on the history of the English language : [textbook] / V.D. Arakin. – Moscow : Physmatlit, 2007. – 288 p.
3. Automated processing of natural language texts and computational linguistics : [textbook] / E.I. Bolshakova, E.S. Klyshinsky, D.V. Lande et al. – Moscow : MIEM, 2011. – 272 p.
4. Gromov E.A. Diachronic changes in the vocabulary of the English language : abstract of a thesis special 10.02.04 “Germanic languages” / E.A. Gromova. – Rostov-on-Don, 2011. – 25 p.
5. Zakharov V.P. Corpus Linguistics: tutorial / V.P. Zaharov. – St. Petersburg : SpbSU, 2005. – 48 p.
6. Karashchuk P.M. English word formation / P.M. Karashchuk. – Moscow : Higher School, 1977. – 176 p.
7. Krat M.V. Direct and indirect borrowing in English / M.V. Krat [Electronic resource]. – Access mode : http://5_12-14.indd-uch_2012_V_00023.pdf.
8. Kubryakova E.S. Derivation / E.S. Kubryakova. – Moscow : Nauka, 1972. – 486 p.
9. Meshkov O.D. Composition in Modern English / O.D. Meshkov. – Moscow : Higher School, 1985. – 175 p.
10. Milyaeva L.I. Structural and semantic study of word-building options of nouns in modern English (paradigmatic aspect) : abstract of a thesis special 10.02.04 “Germanic languages” / L.I. Milyaeva. – Pyatigorsk, 1984. – 25 p.
11. Basic Research Program of the Presidium of RAS “Corpus Linguistics”. – Moscow : RAS, 2012. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://web-corpora.net>.
12. Smirnicky A.I. English lexicology / A.I. Smirnicky. – Moscow : Publishing house of literature on foreign languages, 1956. – 260 p.
13. Tarasova E.M. Investigation of the usage of derivational suffixes in scientific style of English / E.M. Tarasova. – Leningrad : Leningrad State University, 1972. – 223 p.
14. Shevtsova N.N. Etymological and semantic structural characteristic field derivational nouns in the English language: based on the analysis of the dictionary CT Onions. The Oxford Dictionary of English Etymology : abstract of a thesis special 10.02.04 “Germanic languages” / N.N. Shevtsova. – Rostov-on-Don, 2007. – 22 p.
15. Webster’s Third New International Dictionary. – New York : Publisher Merriam Webster, 2002. – 2662 p.

Petljuchenko N. V.

**GEBURT UND TOD DES CHARISMAS: MAIDAN 2004 VS. EUROMAIDAN 2014
(DISKURSIVE BESONDERHEITEN DER APPELLE IN DER ANTRITTSREDE
VON PETRO POROSCHENKO BEI SEINER AMTSEINFÜHRUNG AM 7. JUNI 2014)**

„Крим є українським. І крапка / Die Krim ist ukrainisch. Und Punkt“,
Petro Poroshenko

The article covers four key areas: (1) various academic approaches to the interpretation of charisma as a religious, philosophical, sociological, and personal phenomenon; (2) inspiration as the main emotional mechanism of political charismatic communication; (3) appellative instruments and their role during the two Maidans (2004, 2014); (4) charismatic appellative instruments in Petro Poroshenko's inaugural speech on June 7, 2014. A charismatic leader's conviction and inspiration are conveyed to the audience through paraverbal channels (tone and gesture). We believe that charisma, or the state of inspiration underlying charismatic communication, can be expressed in the speaker's specific 'rhapsodic' prosody, individual voice characteristics, as well as certain gestures, which are always symbolic with charismatic leaders (e.g., a bulava (mace) in an outstretched arm symbolizing strong power). In order to describe the prosodic and kinetic features of charismatic appeal in Petro Poroshenko's speech, we studied (1) the correlation of the voice bar, amplitude, and pausation with prominent utterances within the speech («Crimea is Ukrainian. Period»); (2) the specifics of the accentuating gesture of the right arm within the utterance; (3) the instruments of intimizing the formal situation, humor, reducing the distance; (4) switching to Russian when addressing the Eastern regions of Ukraine; (5) reference messages PEACE, UNITY, EUROPE, BATTLING CORRUPTION.

Key words: charisma, inspiration, appellative instruments.

Петлюченко Н. В. Рождение и смерть харизмы: Майдан 2004 vs. Майдан 2014 (дискурсивные особенности призывов в инаугурационном выступлении Петра Порошенко 7 июня 2014 г.)

В настоящей статье исследуются четыре ключевые темы: 1) различные научные подходы к интерпретации харизмы как религиозного, философского, социологического и личностного феномена, 2) воодушевление как основной эмоциональный механизм политической харизматической коммуникации, 3) средства апеллятивности и их функция в политическом дискурсе Украины в период двух Майданов, 4) признаки харизматической апеллятивности в инаугурационной речи Петра Порошенко от 7 июня 2014 г.

Ключевые слова: харизма, воодушевление, апеллятивность.

Петлюченко Н. В. Народження та смерть харизми: Майдан 2004 vs. Майдан 2014 (дискурсивні особливості закликів в інавгураційній промові Петра Порошенка 7 червня 2014 р.)

У статті досліджуються чотири ключових теми: 1) різні підходи до інтерпретації харизми як релігійного, філософського, соціологічного та особистісного феномену, 2) піднесення як загальний емоційний механізм політичної харизматичної комунікації, 3) засоби закличності та їх функція в політичному дискурсі України у період двох Майданів, 4) ознаки харизматичної закличності в інавгураційній промові Петра Порошенка 7 червня 2014 р.

Ключові слова: харизма, піднесення, апеллятивність.

Die vorliegende Untersuchung setzt das bereits im Jahre 2010 angefangene AvH-Projekt «Auf der Suche nach Charisma: Charisma-Diskurse in Politik, Religion, Akademie und Kunst (Sprachen: Ukrainisch, Deutsch)» fort¹ und begibt sich auf die Spuren eines schillernden und auf den ersten Blick allein mit Rationalität nicht zu fassenden Begriffs «Charisma». Im vorliegenden Beitrag möchte ich mich auf vier wichtige Themen konzentrieren, und zwar: 1) auf die Interpretation des Charismas als *Zuschreibung* im Weberschen Sinne und nochmals in diesem Kontext zur Modell der charismatischen Kommunikation, der eben der Begeisterungszustand aller Beteiligten zugrunde liegt, dann 2) welche Rolle die Appelle in der charismatischen Persuasion erfüllen, 3) Gegenüberstellung: Timoschenko als Träger des genuinen Charismas (Maidan 2004) vs. Poroschenko als Träger

des Amtsharismas (Maidan 2014) – wie wird man von einem Politiker dritten Ranges zu einem Präsidenten, der das gesplante Land vereinigen kann und das geben, was Janukowitsch nicht geben konnte – Assoziationsabkommen der EU mit der Ukraine, und zum Schluss 4) sprachliche und parasprachliche Besonderheiten der Antrittsrede von Petro Poroschenko bei seiner Amtseinführung am 7. Juni 2014.

Was ist eigentlich Charisma? Eine Gnadengabe, die man hat oder eben nicht [12]? Ein Effekt der Inszenierung [6; 7; 8; 10]? Ein magisches Resultat aus sozialen Projektionen und Hoffnungen [9; 13]? Eine außeralltägliche Fähigkeit, die einem Charismatiker durch die hingebungsvolle Gesten seiner Gemeinde erst zugesprochen wird [14]? Im Anschluss an Weber bezeichnet Charisma eine soziale Beziehung von Herrschaft, welche die Sozialstruktur grundle-

¹ Ich möchte mich bei Frau Professor Doktor Tanja Annstatt, bei Herrn Professor Doktor Christian Sappok und bei allen Kollegen am Seminar für Slavistik und am Lotman-Institut für russische Kultur an der Ruhr-Universität Bochum für die Kooperationsarbeit und ständige Unterstützung und Teilnahme an Experimenten in den Jahren 2007 und 2010 im Rahmen der AvH-Stiftungs-Projekte recht herzlich bedanken.

gend verändert, eine außeralltägliche „revolutionäre Macht“, und zwar so, wie sie von den charismatisch Beherrschten, den Anhängern („Jüngern“), gewertet wird – also es handelt sich im Prinzip in diesem Fall – nach Weber – um eine *Zuschreibung*. Diese Anerkennung, meint Weber, ist psychologisch eine aus Begeisterung und Vertrauen geborene ganz persönliche Hingabe [14]. Ausgehend von und im Hinblick auf Weber wird zugrunde gelegt, dass der charismatische Führer in einer Krisenzeit, also bei großen sozialen Wandlungen in der Gesellschaft und Revolutionen auf jegliche Art rationeller Einstellungen in seinen Handlungen verzichtet und einen emotionalen Einfluss ausübt, dessen Grundlage der psychoemotionale Zustand der starken Begeisterung, des inneren Triebes ausmacht [11].

Barack Obama, Fidel Castro und Willy Brandt besitzen es: politisches Charisma [4]. Der Begriff ist in der öffentlichen Diskussion allgegenwärtig, verhüllt aber bei genauem Hinsehen mehr, als er erklärt. Die Wissenschaftler untersuchen daher, wie Charisma funktioniert: wieso werden bestimmte Persönlichkeiten als charismatisch anerkannt [1]? Welche Rolle spielen politische, kulturelle und historische Rahmenbedingungen für die Charisma-Zuschreibung [5]? Und was passiert, wenn das Charisma verblasst? Der Band *«Charisma und Herrschaft: Führung und Verführung in der Politik»* beleuchtet diese Fragen aus interdisziplinärer Perspektive. Analysiert werden Beispiele charismatischer Politiker in Demokratie und Diktatur, die Rolle der medialen Inszenierung sowie psychologische und gewaltförmige Schattenseiten des Phänomens [2].

Das politische Charisma ist zurzeit in Deutschland nicht mehr ein Tabu (allgemein bekannt, dass nach der Kriegszeit und nach dem Hitler-Phänomen Merkmale eines Charismas in der biographischen Anamnese eines deutschen Politikers undenkbar oder gar unerwünscht sind und ganz im Gegenteil – Deutsche brauchen nicht mehr emotionale sondern rationale Persönlichkeiten, die dem Land und Volke Stabilität und Beruhigung bringen können: Beispiel dafür – Konrad Adenauer – ein «Beruhigungsfaktor für Deutsche in den Nachkriegsjahren», «ein Denkmal seiner Zeit»), sondern ein aktuelles Thema für Wissenschaftler, wovon ein neues Buch von Julia Encke *«Charisma und Politik: Warum unsere Demokratie mehr Leidenschaft braucht»* [3] zeugt, in welchem die Autorin erst mal eine Frage im Vorwort stellt: kann aber eine Demokratie mit Politikern funktionieren, die nur nüchterne Techniker der Macht sind? und dann eine Schlussfolgerung zieht, dass *deutsche Demokratie erstarren könnte ohne Charismatiker, die die Bürger für Politik begeistern*. So braucht deutsche Demokratie wieder mehr Leidenschaft und somit mehr Begeisterung!

Nach Julia Encke ist Charisma eine archaische Kraft: ein Mensch verkörpert die Hoffnung auf eine bessere Welt. In der Politik dagegen hat sie einen zweifelhaften

Ruf, weil charismatische Führer ihre Länder oft genug ins Unglück gestürzt haben. Kann aber eine Demokratie mit Politikern funktionieren, die nur nüchterne Techniker der Macht sind? Helmut Schmidt verkörpert eine beruhigende Zuverlässigkeit, Petra Kelly machte die Themen der Grünen zu den Themen aller, und mit Marina Weisband wäre die Geschichte der Piraten vielleicht anders verlaufen. Julia Encke zeigt in ihrem ungewöhnlichen Gang durch die jüngste Geschichte, dass unsere Demokratie erstarren könnte ohne Charismatiker, die die Bürger für Politik begeistern [3].

Wie mein Beitrag *«Charyzmatyka : movna osobystist' i dyskurs»* [11] zeigte, steigt in der Krise die Zahl der in den politischen Auftritten von den Politikern verwendeten Appelle. Die „Krisen-Auftritte“ charakterisieren sich durch einen hohen Anteil solcher kommunikativen Sprechakte wie „Aufforderung“. So kommen wir zu einer Annahme, also zu einer Hypothese über die Appellative Dominante im Diskurs des charismatischen politischen Führers. So erfüllen die Appelle die Rolle der Träger der rationalen und emotionalen Inhalte/Messages in der charismatischen Persuasion. Sprachlich gesehen unterscheidet man verbale Mittel der allgemeinen Appellativität, die explizit (Performative, Imperative, Infinitive, Modalsätze) und implizit (Fragesätze, Aussagesätze, Zitate, Konzepte mit Wertsemantik) – sie sind grammatikalische Träger der charismatischen Inhalte, die aus zwei Gruppen bestehen:

1) Appelle, die pragmatisch, rational gefärbt sind
1) das gemeinsame Ziel zu finden, das den Führer und seine Nachfolger vereinigt, 2) Zukunftsperspektiven zu bestimmen sowie 3) so schnell wie möglich Fragen der Zeit zu lösen, z.B.: *die Zeit ist gekommen, der Zeitpunkt (der Moment) ist gekommen, es ist Zeit, die Zeit ist reif, es ist an der Zeit, es wird/wurde höchste Zeit*. Der rationale Politiker gebraucht solche Performative wie *ich weiss, ich glaube, ich verstehe, ich sehe, ich bin in der Lage* usw. Z.B., im deutschen charismatischen pragmatischen Diskurs fehlt die Tonalität der Prophezeiung der besonderen Mission Deutschlands auch deswegen, weil sie negative Assoziationen in der Geschichte zum besonderen Deutschen Weg hervorrufen kann, deutsche Politiker berücksichtigen diesen Faktor in ihren appellativen Taktiken. Sie formulieren Ihre Zukunftsvisionen, was Deutschland angeht, eher in Form der Aussichten als Prophezeiungen;

2) Appelle, die sich auf das Irrationale der Nachfolger orientieren, und zwar 1) an die besondere Mission der Nation, 2) an den Glauben der Nachfolger, und 3) an Gott. Es wird vermutet, dass der Charismatiker direkt an den Gott appellieren und von Ihm die Gabe der Prophezeiung bekommen kann. So ist die charismatische Appellation durch zahlreiche Prophezeiungen, Weissagungen gefärbt, z.B.: *ich prophezeie, ich sehe vorher, ich sage vorher, ich sehe und verkünde die Zukunft* я пророкую, я завбачаю, я провіщаю, я бачу й оголошую наперед майбутнє

usw. So spielen die Politiker mit beiden Gruppen von Appellen und senden sie in ihren Botschaften an das Volk und manipulieren es damit!

Das nächste Thema, die im Kontext der aktuellen ukrainischen Ereignisse uns interessieren könnte ist die Gegenüberstellung von Timoschenko als Träger des genuinen Charismas (Maidan 2004) dem Poroschenko als Träger des Amtcharismas (Maidan 2014) und damit die Frage: wie wird man von einem Politiker dritten Ranges zu einem Präsidenten, der das gesplante Land vereinigen kann und das geben, was W. Janukowitsch nicht geben konnte – Assoziationsabkommen der EU mit der Ukraine?

Wenn wir die Antwort auf diese Frage bekommen wollen, dann sollen wir uns vor allem den Unterschied zwischen Maidan 2004 und Euromaidan 2014 herausarbeiten. Die Orangene Revolution (Maidan 2004) charakterisierte sich durch eine hohe Begeisterungskraft zu inneren Veränderungen im Lande und resultierte aus friedlicher Auseinandersetzung der Politiker miteinander. Die Zahl der Charismatiker war damals sehr hoch (Jutschenko, Timoschenko, Luzenko, Poroschenko u. am.). Sie kamen alle an die Macht und verloren während ihrer Amtszeit das Charisma (laut Weber: Routinisierung → Eliminierung). Nur Julia Timoschenko als Trägerin des genuinen Charismas trieb weiter charismatische (irrationale) Handlungen fort, die sie dem Volk in Form der emotionalen Appelle aus der Zeit der Orangen Revolution servierte und zwar: statt ökonomische Entwicklungsperspektiven involvierte sie das Land in den politischen Kampf. All das führte zur Gegenreaktion des ukrainischen Volkes bei den Wahlen 2010, was sich in der Unterstützung von W. Janukowitsch äußerte: viele machten das Kreuz nicht für Janukowitsch, sondern gegen Timoschenko. Somit geriet das Land für lange 4 Jahre in die Kleptokratie, die wie bekannt durch Maidan 2014 stürmisch beseitigt wurde. Diesmal gab's keine Spur vom Frieden, das Land hat einen furchtbaren Blutzoll für seine Europa-Wahl gezahlt: Himmlische Hundertschaft, Okkupation der Krim, Krieg im Osten des Landes. In solchen Umständen soll das Land einen nüchternen Techniker der Macht, wie Julia Encke schreibt, suchen und das Land hat ihn gefunden: Petro Poroschenko!

Petro Poroschenko ist der 48-jährige Unternehmer, der in der Ukraine mit seiner Schokoladenmarke „Roshen“ als *Schokoladen-König/Zar* bekannt ist, der im Schatten des Maidan 2004 stand und der den Maidan 2014 explizit unterstützte. Und man sprach in den Medien sofort von seinem Charisma. Interessant, wie man den Kindern in den deutschen Medien beibringt, was für ein Ukrainer denn dieser Petro Poroschenko ist? Schauen wir uns die Bildausschnitte von [<http://www tivi.de/fernsehen/logo/index/42387/index.html>] an!

So sehen wir an diesen Beispielen, aus denen ein gekreuztes Gebilde aus Gutem («Präsident für Frieden und Sicherheit in der Ukraine») und Bösem («Scho-

koladenkönig, dem die größten Schokoladenfabriken der Ukraine gehören») kompiliert und in Form einer Sendung für Kinder weitergeleitet wird, erstmal die Projektionen und Erwartungen der deutschen Gesellschaft, die vielleicht auch den Projektionen und Erwartungen des ukrainischen Volkes ähnlich sind. In diesem Kontext ist die Antrittsrede von Petro Poroschenko ein gelungener Vorwand, um seine ersten Messages (Botschaften) an das ukrainische Volk zu analysieren und weitere (eventuell charismatische) Zuschreibungscharakteristiken vorzugreifen.

Abb. 1. P. Poroschenko wird auch Schokoladenkönig genannt, der ihm gehören die größten Schokoladenfabriken der Ukraine!

Abb. 2. Viele Menschen in der Ukraine finden das gut und haben ihm bei der Wahl ihre Stimme gegeben. Sie hoffen, dass mit ihm als Präsident vieles besser wird!

Abb. 3. P. Poroschenko hat zum Beispiel versprochen enger mit der europäischen Union zusammen zu arbeiten! Gleichzeitig will er auch Beziehungen zu Russland pflegen

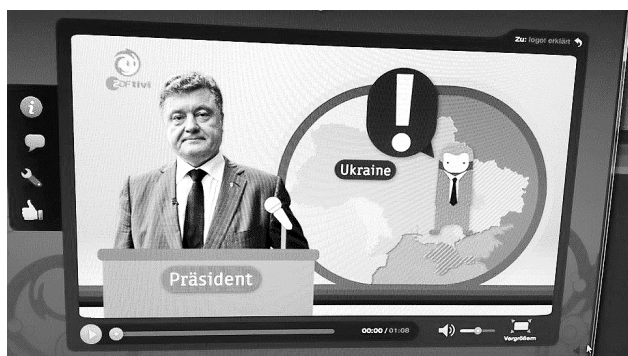

Abb. 4. Er hat versprochen als Präsident für Frieden und Sicherheit in der Ukraine zu sorgen. Seine erste Reise führt er in den Osten des Landes. Dort will sich Poroschenko vor Ort um die Probleme kümmern!

Betrachten wir sprachliche und parasprachliche appellative Mittel in der Antrittsrede von Petro Poroschenko bei seiner Amtseinführung am 7. Juni 2014 und verfolgen, wie sich die charismatische Selbstinspiration in seiner Rede und Gestik zeigt. Es sei betont, dass die ersten Reaktionen auf Amtsantritt und Rede des neuen ukrainischen Präsidenten im Vergleich zu den Antrittsreden der bisherigen ukrainischen Präsidenten im allgemeinen sehr positiv waren, und er hat ja auch viel richtig gemacht – menschlich und politisch: er hat sofort nach der Amtseinführung mit der Arbeit begonnen. Und er hat nicht nur von Frieden gesprochen, sondern umgehend eine Waffenruhe angekündigt: menschliche Gesten sind immens wichtig in der Nach-Maidan-Ukraine, in der die Botschaft «Wir sind das Volk» endlich Geltung haben soll. Auch was ganz gut gefallen hat: der Präsident hielt seine Antrittsrede auf Ukrainisch. Als er jedoch auf die Separatisten im Osten zu sprechen kam, schwenkte er zu Russisch über. «Brüder und Schwestern, wir haben euch nicht das Unglück gebracht», sprach er. Ex-Präsident Janukowitsch habe die Ostukraine verraten und finanziere jetzt Terroristen. Janukowitsch trage die Verantwortung für «die Tränen der Mütter» und die vielen Flüchtlinge.

Aber besonders beeindruckend war die gesamte Redegestaltung: Petro Poroschenko sprach sicher, deutlich, ohne Flubs und Fehler, an die sich das Land für 3 Jahre der Präsidentschaft von W. Janukowitsch gewöhnt hat. Die Messages in seinen Appellen stützten auf solche Konzepte wie FRIEDEN, EINIGKEIT, EUROPA und KORRUPTIONSBEKÄMPFUNG (Abb. 5).

Bemerkenswert ist ein allgemeiner hoher Grad der Intimisierung: die Rede schafft einen Eindruck eher eines Gesprächs mit Gleichgesinnten an einem Parteitag aber nicht vor einem gespaltenen Parlament und vor zahlreichen Gegnern. Es entsteht der Eindruck, dass Poroschenko eher spontan spricht als vorliest. Verfolgen wir an drei Beispielen, wodurch der ganze Auftritt intimisiert wird: (1) direkter Kontakt

zu Auditorium, (2) prosodischen Intensivierung an der prominentesten «Krim-Stelle», (3) Intimisierung der ganzen Atmosphäre durch eine Humor-Pause und gemeinsames Lachen.

Abb. 5. Wertkonzepte in den Antrittsreden der ukrainischen Präsidenten

Beispiel 1 Direkter Kontakt zu Auditorium im Satz: [1] Gerade die europäische Erfahrung zeigt uns, [2] dass die meisten Befugnisse von Kyjiw [Blick nach rechts, wo die Regierung sitzt] [3] an Lokalregierungen delegiert werden sollten [stürmischer Beifall]. Wichtig hier ist der Blickkontakt nicht nur zur frontalen Zuschauer-Projektion, sondern auch zur Seitenprojektion. Der Appell an die Regierung, Befugnisse von Kyjiw [Blick nach rechts, wo die Regierung sitzt] an Lokalregierungen zu delegieren, ist *explizit und direkt* und wird durch eine Körperwendung und zeigende Lehrergeste begleitet (Abb. 6).

Abb. 6. Blickkontakt nicht nur zur frontalen Zuschauer-Projektion, sondern auch zur Seitenprojektion

Beispiel 2 Prosodischen Intensivierung („Rhapsodische Prosodie“) an der prominentesten «Krim-Stelle» im Satz: [1] Russland hat die Krim okkupiert [Pause]...[2] Die Krim aber war [Pause] [3] ist [Pause] [4] und bleibt ukrainisch [stürmischer Beifall]. [5] Gestern habe ich es auch Präsident Putin in der Normandie gesagt ...[6] Die Krim ist ukrainisch – Punkt [stürmischer Beifall]. An dieser Stelle spiegelt sich der begeisterte Zustand von Petro Poroschenko in der prosodischen Gestaltung der Rede und kennzeichnet sich durch Höhepunkte und Absenkungen von akustischen Parametern wie Dauer, Tonhöhe und Intensität, was den akustischen Effekt einer wellenartigen prosodischen Intensivierung von dem Beginn bis zum Ende des Auftritts bewirkt (Sehen Sie sich die grafische Darstellung der rhapsodischen Prosodie von Petro Poroschenko (PRAAT 5.02.01) Abb. 7 an)

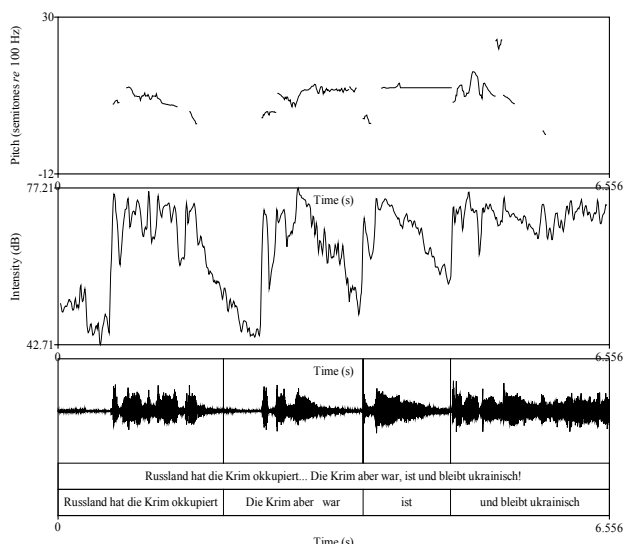

Abb. 7. Grafische Darstellung der rhapsodischen Prosodie von Petro Poroschenko (PRAAT 5.02.01)

Abb. 8 Intimisierung der formellen Situation durch eine Humor-Pause

Beispiel 3 Intimisierung der ganzen Atmosphäre durch eine Humor-Pause und Lachen an seinen eigenen Worten im Satz: 1] Dafür allerdings, liebe Freunde, müssen wir als Erstes die Korruption bekämpfen [starker Beifall] 2] und deshalb brauchen wir einen nationalen Vertrag zwischen der Regierung und dem Volk. 3] Sein Ziel ist einfach: 4] Die Beamten nehmen kein Geld [Aufzählgeste, Bild 1] und die Bürger bieten keines an [Aufzählgeste, Bild 2][gemeinsames Lachen, Bilder 3-4]. Der Appel ist explizit und direkt. Die Entspannung wird durch einen Oxymoron erreicht: Die Beamten nehmen kein Geld [Aufzählgeste] und die Bürger bieten keines an [Aufzählgeste][gemeinsames Lachen]. Die Aufzählgesten, die auch

für diesen Moment untypisch sind, dienen auch der Intimisierung und der Auflockerung der formellen Situation (Abb. 8).

Die kinetische Spezifik von Petro Poroschenko zeichnet sich in gestischer Intensivierung an den Höhepunkten des Appells, und zwar durch Bewegungen meistens der rechten Hand, Lage der Hand an den Kulminationsstellen des Appells über der Schulterlinie, die Form der Hand – Faust, offene Handfläche oder Faust mit gestrecktem Zeigefinger, Charakter der Bewegung – impulsiv, Richtung der Bewegung der Hand – zum Publikum und nach oben (z.B., Poroschenko mit Bulawa als Symbol der kräftigen Macht) (Abb. 9).

Abb. 9 Petro Poroschenko mit Bulawa als Symbol der kräftigen Macht

Schlussbemerkung: Klar, dass der Petro Poroschenko-Fall ein klassisches Beispiel für das Webersche Amtsscharisma ist. Selbstinspiration durch die überzeugend vermittelte Vorstellung, er als Präsident vollziehe mit dem Assoziationsabkommen der EU mit der Ukraine und somit mit der Einigkeit der Ukraine eine historische Mission, erwuchs ihm eine zusätzliche Gestaltungsmacht und der Ansatz zu einem charismatischen Führungsanspruch (vgl. Kohl-Fall bei der Vereinigung Deutschlands), was wir in seiner Antrittsrede am Beispiel der schwungvollen sprachlichen und parasprachlichen Appelle und Wertkonzepte fragmental beobachtet haben. Das Charisma, das durch den Maidan 2004 geboren wurde und das mittlerweile zum Euromaidan 2014 verblasst ist, ist jetzt tot: die Ukraine braucht keine Charismatiker mehr, unsere Demokratie braucht keine Leidenschaft, wie es Julia Encke für ihr Land Deutschland wünscht. Die Ukraine braucht ihren ukrainischen Konrad Adenauer, einen nüchternen Techniker, der mit pragmatischen, rational gefärbten Messages und mit allen Menschen in der Ukraine arbeiten wird und sie so nehmen, wie sie sind: andere gibt es nicht! Ob diese Rolle Petro Poroschenko spielen kann – mal sehen!

Literatur

1. Berenson Ed. Constructing charisma : celebrity, fame, and power in nineteenth century Europe / Edward Berenson. – New York : Berghahn, 2013. – 232 p.
2. Bliesemann de Guevara, B. Charisma und Herrschaft : Führung und Verführung in der Politik / Berit Bliesemann de Guevara. – Frankfurt [u.a.] : Campus-Verl., 2011. – 250 s.
3. Encke J. Charisma und Politik: Warum unsere Demokratie mehr Leidenschaft braucht / Julia Encke. – München : Hanser Verlag, 2014. – 176 s.
4. Gössler S. Barack Obama: seine Sprache – seine Stärke – sein Charisma ; Rhetorik einer Erfolgsgeschichte / Stefan Gössler. – Norderstedt : Books on Demand, 2009. – 183 s.
5. Güssow V. Die Präsenz des Schauspielers: über Entstehung, Wirkung und süchtig machende Glücksmomente / Veit Güssow. – Berlin [u.a.] : Alexander-Verl., 2013. – 302 s.
6. Koppetsch C. Körper und Status: zur Soziologie der Attraktivität / Cornelia Koppetsch. – Konstanz : UVK, Univ. – Verl. Konstanz, 2000. – 295 s.
7. Landauer A. 30 Minuten Charisma & Charme / Adele Landauer. – Offenbach : GABAL-Verlag, 2012. – 96 s.
8. Lasko W. Charisma-Talk: Wie Sie Ihrem persönlichen Auftritt den überzeugenden, charismatischen Drive verpassen / Wolf W. Lasko, Lara W. Lasko. – Wiesbaden, Springer Fachmedien, 2014. – 103 s.
9. Mixon L. Use of the authorizing figure, authoritarian charisma, and national myth in the discours of Hugo Chávez toward a critical model of rhetorical analysis for political discourse' / Laura Mixon. – Ann Arbor, MI, UMI Diss. Publ., ProQuest, 2009. – 238 S.
10. Müller Eva B. Charisma – Mit Strategie und Persönlichkeit zum Erfolg : Der Charisma-Code' / Eva B. Müller. – München, Haufe-Lexware GmbH & Co. KG, 2012. – 193 s.
11. Petljučenko N.V. Charyzmatyka : movna osobystist' i dyskurs ; monohrafija / N. V. Petljučenko. Ministerstvo Osvity i Nauky Ukrainy ; Odes'kyj Nacional'nyj Universytet Imeni I. I. Mečnykova. – Odesa : Astroprynt, 2009. – 458 s.
12. Potts J. A history of charisma / John Potts. – Hound mills, Basingstoke [u.a.], Palgrave Macmillan, 2009. – 265 s.
13. Soboth Ch. Adolf Hitler – Inszenierung eines Charismas / Christian Soboth // Inszeniertes Charisma. Medien und Persönlichkeit [Hg. v. Jürg Häusermann]. – Tübingen 2001. – S. 129-153.
14. Weber M. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie / Max Weber. – Paderborn : Voltmedia, 2006. – 1311 s.

НОВИНИ, АНОНСИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

ХРОНІКА

МІЖКАФЕДРАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ СЕМІНАР
«КОНТРАСТИВНІ ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ»

09 червня 2014 р. на базі НУ ОЮА (кафедра германських та романських мов) та МГУ (кафедра германських та східних мов) відбувся міжкафедральний науковий семінар «Контрастивні лінгвістичні студії». Семінар був організований кафедрою германських та романських мов на чолі з її завідуючою професором Н. В. Петлюченко.

У семінарі взяли участь 15 осіб, з них 12 доповідачів, викладачі кафедри германських та романських мов НУ ОЮА.

З вступним словом виступила завідувача кафедрою германських та романських мов проф. Н.В. Петлюченко, яка привітала учасників та гостей семінару та розповіла про важливість проведення даного семінару для лінгвістів, який відбувся вже у другий раз, а кількість його учасників збільшилась у тричі.

На семінарі було виголошено дванадцять доповідей аспірантів та здобувачів кафедри германських та романських мов та кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету.

Доповіді доцента кафедри германських та романських мов Артюхової Анни Олександрівни та здобувача Чернякової Валерії були присвячені дослідженню політичного дискурсу. Артюхова Анна Олександрівна розповіла про риторичну специфіку українського та німецького мітингового дискурсу із презентацією у Power Point, а Чернякова Валерія, у свою чергу, розглянула лінгвальні та просодичні особливості іспанського та українського політичного жіночого мовлення. Своє дослідження вона проводить на мовленнєвому матеріалі усних виступів латиноамериканських жінок-політиків, а саме першої леді Аргентини Єви Перон, першої жінки-президента Еквадора Росалії Артеагі і мексиканського політика, кандидата у президенти Хосефіни Васкес Мота, а також українських діячів: заслуженого юриста України, політика Інни Богословської і народно-го депутата Ганни Герман.

Дослідження аспіранта Якімової Світлани було присвячено вивченню концептосфери кольору в іспанській та українській лінгвокультурах у контрастивному аспекті. Доповідачка розповіла про основоположні кольори обох культур, пов'язані з історією української та іспанської нації, позначила, що збіги відзначаються у колоративі *amarillo*/жовтий для характеристики таких понять, як сонце, тепло, тоді як колоратив *gojo*

в іспанській лінгвокультурі характеризує емоційний аспект і є символом любові, пристрасті, вогню, колоратив *малиновий* в українській лінгвокультурі характеризує моральні якості та символізує непорочність і чистоту.

Доповідач Чобан Ольга розповіла про мовний портрет юриста як публічної особи. У своїй доповіді вона розповіла про поняття «дискурс» та «мовний дискурс», прикладом для дослідження є матеріали виступів міністрів юстиції України та Франції.

Доповідь Фокши Юлії була присвячена дискурсивному втіленню концепта ДОСКОНАЛІСТЬ у сучасному лінгвокультурному просторі України та Іспанії. Авторка зробила висновок, що концепт *PERFECCIÓN*/ДОСКОНАЛІСТЬ має лише позитивну конотацію, усвідомлюється як річ або об'єкт, які не мають недоліків. Відмінності простежуються у відтінках: у іспанській мові акцентуються зовнішність, а в українській – внутрішні якості.

Аспірант Саф'ян Юлія у своїй доповіді «Гендерна специфіка концепту CHARMER/ЧАРІВНА ЛЮДИНА в англійській та українській лінгвокультурах» розглянула концепт «Чарівна людина», якій в українській мові співвідносяться з поняттями Чарівність і Привабливість. Доповідачка зробила загальний висновок про те, що у ряді європейських мов (англійській, німецькій, італійській, нідерландській) на формування концепту «обаятельный человек» великий вплив завдає європейській досвід куртуазного залицяння і куртуазна французька мова, що проявляється у взаємозв'язку номінацій вказаного концепту у цих мовах із французьким поняттям CHARME/ОЧАРОВАНИЕ.

Доповідач Кольцова Юлія виступила із доповіддю «Гендерні особливості рекламних слоганів», розглянула стилістичні засоби, що використовуються для створення рекламних текстів, які знаходяться під впливом гендерної специфіки у рекламі, описала мовні та стилістичні особливості рекламних текстів для чоловіків та жінок та провела презентацію у Power Point.

Аспіранти Глотова Людмила, Петренко Ірина та Ланіна Ганна свої виступи присвятили фразеології. Глотова Людмила виступила з доповіддю «Фразеологічні одиниці на позначення зовнішніх рис людини в англійській та українській мовах», доповідач Петренко Ірина розповіла про фразео-

логізми у власних назвах, а доповідач Ланіна Ганна виступила з доповіддю «Фразеологічні одиниці із зоосемізмами у німецькій та українській мовах» та провела презентацію у Power Point.

Аспірант Цаприка Ірина розповіла про концепт РУХ та описала різноманіття дієслів, що позначають рух, простежила національну специфіку трактування та сприйняття семантики руху різними народами та представила презентацію у Power Point.

Доповідач Кабанцева Надія розповіла про метафори у публіцистиці, розглянувши газетні метафори, які вона розділила на загальноживані та на індивідуально-авторські, зробила висновок про те, що метафора, як у англійському, так і в російському контексті публіцистичного стилю відрізняється високою інформативністю,

саме метафора у цих контекстах є одним з найвиразніших мовленнєвих засобів, а також провела презентацію у Power Point.

Підсумовуючи результати семінару виступили присутні викладачі, які наголосили на творчій активності всіх учасників і конструктивності обговорення доповідей, а також окреслили перспективу розвитку семінару «Контрастивні лінгвістичні студії».

Важливо зазначити, що семінар був проведений у доброзичливій та теплій атмосфері і зацікавив не лише науковців та майбутніх дослідників, а і усіх гостей, що були присутніми.

Оруджева С.Е.
викладач кафедри германських
та романських мов НУ «ОЮА»

ANNELIESE MAIER RESEARCH PRIZES AWARD CEREMONY ON 11 SEPTEMBER 2014 AT UNIVERSITÄT HAMBURG (GERMANY)

On 11 September 2014 the Alexander von Humboldt Foundation awarded the Anneliese Maier Research Prizes in Hamburg for the third time. The prizes were each worth €250,000 and were awarded to researchers in the humanities and the social sciences. The seven award winners were selected from among sixty nominees from seventeen countries.

The Anneliese Maier Research Award is presented to world-class researchers from abroad from the fields of the humanities and social sciences whose academic achievements have been internationally recognised in their research area. The award winners independently choose the people with whom they would like to collaborate in Germany and the collaborative research projects last for up to five years. The research award is endowed with 250,000 euros.

The aim is to sustainably internationalise the fields of humanities and social sciences in Germany. In addition to researchers who already number among the established leaders in their subject, the award is also aimed at researchers who are not yet so advanced in their careers but are already internationally established figures in the academic world and are expected to sustainably shape humanities and social sciences in Germany through long-term collaborations.

Nominations are made by researchers in Germany; candidates cannot nominate themselves. The award winners are expected to conduct active research over the coming years with great academic influence. Particular importance is attached the nomination of qualified female researchers.

The award is named after the German philosopher and science historian Anneliese Maier (born 1905 in Tübingen, died 1971 in Rome). She studied philosophy, physics and mathematics in Berlin, Zurich and Paris and received her Ph.D. in 1929 on completing her dissertation on Kant's categories of quality. She was unable to complete her habilitation for political reasons during the Nazi era. For a researcher of her time, her biography is extraordinarily international. Maier conducted research on the emergence of modern scientific thought from the 14th to 18th centuries, particularly in the natural sciences. She was awarded the title

of Professor by the Minister of Education and the Arts of North-Rhine Westphalia in 1951 and was appointed as a scientific member of the Max Planck Society in 1954. She was also a corresponding member of the Academies of Science in Mainz, Göttingen and Munich.

The inaugural Anneliese Maier Research Award was presented to seven researchers in 2011. The Humboldt Foundation annually grants up to eight of the Anneliese Maier Research Awards funded by the Federal Ministry of Education and Research.

Mary Esther Beckman

Language acquisition and change

Linguist Mary E. Beckman from the USA is recognised as a world leader in her subject and one of the pioneers of laboratory phonology. Her work investigates, for example, the systematic relationship between individual first language acquisition and long-term language change. Her insights into language acquisition in childhood have also helped to improve our understanding of speech processing in adults. Mary E. Beckman conducts comparative research in languages such as Korean, Japanese, Greek and English, tracking down cross-cutting phenomena. Her role in Munich will be to participate in and help initiate various national and, especially, international collaborations.

Nominating university: LMU Munich, Institute of Phonetics and Speech Processing

Host: Prof. Dr Jonathan Harrington

Prof. Dr Mary E. Beckman, born in 1953, has taught at Ohio State University, USA, since 1985 and been a professor of linguistics there since 1993. After completing her doctorate at Cornell University, Ithaca, New York, in 1984, she worked at AT&T Bell Laboratories in New Jersey in the Department of Linguistics and Artificial Intelligence Research. She was one of the initiators of the Association for Laboratory Phonology and has received numerous awards, such as the Ohio State University Harlan Hatcher Arts and Sciences Distinguished Faculty Award in 2011 and the Humanities Distinguished Professorship in 2003.

GRIMM'S LAW AND THE EVOLUTION OF PHONOLOGICAL SYSTEMS

Modern linguistics began with the development of a model of pronunciation differences across related languages. A key landmark is Jacob Grimm's table of correspondences among consonant sounds in Old High German, Gothic, and Greek. Grimm's description of these correspondences, now known collectively as "Grimm's Law", established 3 critical ideas. First, it is the systematic relationships, and not any raw similarities among the consonants, that argue for historical links among the three languages.

Second, the relationships are systematic because the words in the sets were transmitted generation-by-generation via different lines of descent from a common ancestral speech community. Third, Grimm described the relationships as historic shifts along a graded scale. More recent research has filled in the following details.

Shifts like Grimm's Law have been documented for other languages, including an ongoing shift in Japanese that will be described in this paper. The graded nature of such shifts is based in physical parameters that infants must learn to control in order to speak. In saying a word that begins with a "t" or "g", the talker raises the tongue tip or bunches up the tongue body to momentarily close off airflow. Air pressure builds up in the cavity behind the closure and is released in a loud puff of air when the talker then lowers the tongue tip or flattens the tongue body.

The voiceless plosives "t" and "k" differ from the voiced plosives "d" and "g" in how the talker coordinates the tongue gesture with other gestures, such as posturing the vocal folds to make a resonating valve at the larynx. Infants must learn to produce the appropriate gestures and to coordinate them appropriately to be understood by other speakers.

Also, variation in pronunciation is ubiquitous. Every speech community that has been examined closely shows a range of audibly different ways

in which gestures are produced and coordinated. These audible differences are associated with socially meaningful differences in speaking style and speaker identity. For example, the patterns of coordination between tongue gesture and laryngeal gesture for "t"/"k" versus "d"/"g" in many languages (e.g., English, Japanese) differ between formal speech and casual speech and between men's speech and women's speech. Moreover, when there are differences between men's and women's patterns, mothers might use the men's pattern instead of the women's pattern in talking to their baby boys.

In short, children must learn not only how to pronounce words intelligibly, they must also learn how to vary their pronunciations appropriately to signal socially meaningful differences. By studying patterns of systematic variation over time and by comparing older talkers to middle-aged talkers, as well as young adults to children, we can begin to see how systematic variation within a speech community can lead to systemic shifts in pronunciation over the history of a culture.

Relevant Publications

- Mary E. Beckman, Fangfang Li, Eun Jong Kong, & Jan Edwards. 2014. Aligning the timelines of phonological acquisition and change. *Laboratory Phonology*, 5(1): 151-194.
- Eun Jong Kong, Mary E. Beckman, & Jan Edwards. 2012. Voice onset time is necessary but not always sufficient to describe acquisition of voiced stops: The cases of Greek and Japanese. *Journal of Phonetics*, 40(6): 725-744.
- Mary E. Beckman & Jan Edwards. 2010. Generalizing over lexicons to predict consonant mastery. *Laboratory Phonology*, 1(2): 319-343.

Віце-президент Гумбольдт-Клубу Україна
Петлюченко Наталія (Одеса):
 npetljutschenko@onu.edu.ua

5º CONGRESO DE HISPANISTAS DE UCRANIA “LOS PREMIOS NÓBEL HISPANOS Y SU APORTACIÓN AL DESARROLLO HUMANO”

3-4 жовтня 2014 р. при підтримці Посольства Королівства Іспанії в Україні та Асоціації Іспаністів України на базі університету ім. Альфреда Нобеля у Дніпропетровську відбувся 5-й Конгрес іспаністів України «ЛАУРЕАТИ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ ТА ЇХ ВКЛАД У РОЗВИТОК ЛЮДСТВА».

На Конгресі були представлені доповіді з наступних напрямів: лінгвістика та переклад; література; історія; методологія та викладання іспанської мови як іноземної з проведенням дидактичних семінарів.

У заходах Конгресу прийняли участь Віктор Мурсія Гарсон (Консул Посольства Королівства Іспанії в Україні), Олександр Вікторович Пронкевич (Президент Асоціації Іспаністів в Україні), Борис Іванович Холод (Президент Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля), Хуан Карлос Гарсія Галіндо (Генеральний директор з питань міжнародних відносин університету м. Кадіс, Іспанія), викладачі іспанської мови з університетів та шкіл України та Іспанії.

З нагоди проведення 5-го Конгресу, для всіх його учасників, Асоціацією Іспаністів України була організована екскурсія по історичних та культурних місцях та музеях Дніпропетровська.

3 y 4 de octubre de 2014 con el apoyo de la Embajada de España y la Asociación de Hispanistas de Ucrania en la Universidad Alfredo Nobel de Dnipropetrovsk tuvo lugar el 5º Congreso de Hispanistas de Ucrania titulado “Los Premios Nobel Hispanos y su aportación al desarrollo humano”.

La Inauguración del Congreso se celebró en la Sala Premios Nobel con la participación de Dr. Borys Khólod, Presidente de la Universidad Alfredo Nobel de Dnipropetrovsk; Don Víctor Murcia Garzón, Cónsul de la Embajada de España en Ucrania; Dr. Oleksandr Pronkevich, Presidente de la Asociación de Hispanistas de Ucrania; Dr. Juan Carlos García Galindo, Director General de Relaciones Internacionales (Universidad de Cádiz).

En la sesión plenaria fueron presentadas las siguientes ponencias: **“Nuevas líneas de colaboración entre la Universidad de Cádiz y las universidades ucranianas”**, Juan Carlos García Galindo, Director General de Relaciones Internacionales (Universidad de Cádiz); **“Discursos de aceptación del Premio Nobel de Literatura y problemas de su traducción”**, Shyyanova Iryna, Universidad Tarás Shevchenko de Kyiv; **“Salir del Laberinto. Ucrania y Octavio Paz”**, Oleksandr Pronkevich, Universidad Petró Mohyla del Mar Negro (Mykolayiv); **“Las estrategias del uso de narrativo histórico en post-postmodernismo (en las novelas de M. Vargas Llosa)”**, Dmytró Drozdovskiy, Instituto de la Literatura Shevchenko de la Academia de Ciencias de Ucrania, editor jefe de la revista Vsésvit (Kyiv); **“Las rutas ucranianas de Miguel Hernández hacia el corazón de los pueblos eslavos”**, Andrés Santana Arribas, Responsable del Aula Universitaria Hispano-Rusa (Cádiz); **“Primeras noticias sobre el poeta Shevchenko en España: descubrimiento de lo no cubierto”**, Ígor Órzhyskiy, Universidad Nacional Karazin (Járkiv).

Después de la sesión plenaria se empezó el trabajo de las secciones dedicadas a los siguientes ámbitos:

Lingüística y traducción

1. “Neologismos en el área de nuevas tecnologías”, Ivanna Khomytska, Universidad Nacional Iván Frankó, Lviv;
2. “Las peculiaridades de las variantes del idioma castellano en Argentina y Chile”, Ariadna Mishchuk, Universidad Nacional Politécnica, Odesa;
3. “Verbalización del concepto de poquedad en la prensa hispánica”, Oleksiy Pelypenko, Universidad Nacional Academia de Ostrog;
4. “Actos de habla – directivos en español y en ucraniano desde el punto de vista de su traducción”, Galyna Verba, Universidad Nacional Tarás Shevchenko, Kyiv;
5. “Traducción de los fraseologismos españoles al ucraniano”, Aelita Voyekhevyh, Universidad Petró Mohyla del Mar Negro, Mykolayiv.

Literatura e historia

1. “Los mecanismos actuales de la política exterior de España”, Yulia Boholiy, doctorado en Historia Mundial;
2. “La Revolución de la Dignidad en Ucrania en la prensa española”, Anastasiya Khmel, Universidad Petró Mohyla del Mar Negro, Mykolayiv;
3. “Camilo José de Cela – un artista “rompedor””, Olena Konakova, Universidad Nacional de Artes, Járkiv;
4. “Experiencia del siglo XX en la poesía de Vicente Pío Marcelino Cirilo Aleixandre y Merlo”, Yulia Korgunyk, Universidad Borys Grynchenko, Kyiv;
5. “Coordenadas espaciales de la identidad en la narrativa de Miguel de Unamuno”, Olga Mayevska, Universidad Nacional Iván Frankó, Lviv;
6. “Voces y sonidos de la memoria en Mazurca para dos muertos de C. J. Cela”, Olga Shestopal, Universidad Nacional Tarás Shevchenko, Kyiv.

Metodología y enseñanza

1. “El uso de ordenador en la enseñanza de español en el aula de la escuela secundaria”, Valentina Bereslavska, Primer Colegio Municipal, Cherkasy;

2. “La competencia comunicativa en el ámbito de la educación”, Liudmila Dilenko, Universidad Nacional Politécnica, Odesa;

3. “Las nuevas tecnologías en formación de competencia fonética de los estudiantes de ELE”, Oksana Guseynova, Universidad Nacional Tarás Shevchenko, Kyiv;

4. “Lanzamiento del mecanismo del discurso”, Natalya Píterova, Universidad Petró Mohyla del Mar Negro, Mykolayiv;

5. “Presentación del manual “Español por Internet”, Oleg Nesterenko, Universidad Alfredo Nóbel, Dnipropetrovsk.

En el curso del Congreso se presentaron también los Talleres Didácticos, como: “Las nuevas tecnologías en el aula del ELE: herramientas, re-

ursos, ideas”, Tatiana Gunkó (Dnipropetrovsk) y “Juglares en Acción: Teatro en la clase ELE”, Luis Felipe Alegre Seró (Asturias, España).

Al final, con motivo del 5º Congreso, la Asociación de Hispanistas de Ucrania organizó para todos los participantes las excursiones guiadas peatonales al Museo de Literatura y otros lugares histórico-culturales de la ciudad de Dnipropetrovsk. Cerraron el Congreso la Reunión de los socios de AHIUcr y la entrega de certificados a todos los participantes.

Anna Bárskaya
*profesora del Departamento
de las lenguas germano-románicas
de la Universidad Nacional
“Academia jurídica de Odesa”*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА ГЕРМАНСЬКИХ ТА РОМАНСЬКИХ МОВ

IV МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ «ФІЛОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ПЕРСПЕКТИВИ»

Шановні колеги!

Запрошуємо Вас взяти участь у IV Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Філологія ХХІ століття: теорія, практика, перспективи», яка відбудеться **24 квітня 2015 р.**

Планується робота за напрямками:

1. Проблеми сучасних лінгвістичних досліджень:

- порівняльне вивчення різноструктурних мов;
- германські мови;
- романські мови;
- східні мови;
- актуальні питання когнітивної лінгвістики;
- актуальні питання соціального та регіонального функціонування мов.

2. Теоретико-практичне вивчення української та російської мов:

- теоретичні і прикладні аспекти перекладу;
- проблеми особистісної ідентифікації в сучасних наукових парадигмах: мовні й комунікативні аспекти;
- проблеми комунікативного впливу в різножанрових дискурсах;
- проблеми інтерпретації тексту;
- теорія і практика викладання російської та української мов як іноземних.

3. Переклад і перекладознавство:

- актуальні питання перекладу спеціалізованих текстів;
- переклад у ХХІ столітті: виклики епохи і перспективи розвитку;
- навчання перекладу в умовах нової освітньої парадигми;
- переклад в аспекті міжкультурної комунікації;
- письмовий юридичний переклад і усний переклад з метою судового розгляду;
- методи навчання юридичному та судовому перекладу;
- професійні аспекти діяльності присяжного перекладача в різних системах судочинства.

4. Проблеми юридичної лінгвістики та юридичного дискурсу:

- вивчення фонетичних, морфосинтаксичних, лексичних, ідіолектних, стилістичних і прагматичних характеристик мовлення суб'єктів комунікації в судовому дискурсі;
- законодавча техніка та лінгвістичні правила складання законодавчого документа;
- семантичні критерії однозначності, ясності і точності в текстах законів та правовому мовленні;
- проблеми зрозумілості і межі інтерпретації нормативного тексту;
- історія законодавчої мови, *latina iuridicalis*, лінгвістичні особливості поширення правових систем та їх концептів;
- порівняльне вивчення юридичних тезаурусів;
- проблеми лінгвокриміналістики;
- проблеми творення термінології у різних галузях права; юридичний концепт і термін : проблеми співвідношення;
- офіційний статус мов та питання мовної політики в багатоетнічних державах;
- риторичні техніки в юридичному дискурсі (вербальні, голосові та жестові засоби).

Робочі мови конференції: українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська, італійська, турецька.

Матеріали конференції будуть розміщені на сайті кафедри германських та романських мов Національного університету «Одеська юридична академія» www.oljournal.in.ua і опубліковані окремим збірником на електронному носії (диск), який буде розіслано учасникам конференції разом із сертифікатом учасника. Розсилка матеріалів конференції буде здійснена до **25 травня 2015 р.**

Бажаючі взяти участь у конференції повинні в термін до **15 квітня 2015 р.** направити на адресу оргкомітету (conference@oljournal.in.ua) такі матеріали:

- 1) заявку на участь (див. зразок);
- 2) тези доповіді, оформлений відповідно до нижчеподаних вимог (див. зразок);
- 3) відскановану квитанцію про оплату.

До друку приймаються тези доповіді обсягом до **п'яти сторінок** тексту формату А4, набрані у редакторі MS Word. Шрифт – Times New Roman, розмір кегля – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, поля (верхнє, нижнє, лівє, правє) – 20 мм, абзац – 10 мм.

Роботи студентів, аспірантів і здобувачів подаються з відсканованою копією рецензії наукового керівника (з його підписом, завіреним печаткою установи чи її підрозділу). У заявці необхідно також вказати контактний телефон та електронну адресу наукового керівника (без цієї інформації роботи студентів не розглядаються).

За участь у конференції та покриття витрат на видання збірника за результатами конференції й оплати поштових послуг сплачується оргвнесок у розмірі **120 гривень. Тези доповідей докторів наук друкуються безкоштовно.**

Внесок слід перераховувати за наступними банківськими реквізитами: Банк одержувача: ПАТ «УкрСиббанк», Рахунок одержувача: 26259007478775, ОКПО: 1511200115, МФО банку одержувача: 351005, П.І.Б.: Прядко Анатолій Данилович. Призначення платежу: поповнення рахунку Прядка А.Д. від ПІБ _____.

Контактна інформація:

Голова оргкомітету: д.філол.н., професор Наталія Володимирівна Петлюченко (npetljutschenko@onu.edu.ua)

Заступник голови: к.філол.н., доцент Анна Олександрівна Артюхова

Відповідальний секретар конференції: асистент Валерія Олексіївна Чернякова

Електронна адреса: www.oljournal.in.ua

Електронна пошта: conference@oljournal.in.ua

Контактний телефон: +38 066 455 43 80

Зразок оформлення тез:

Бардіна Н.В.

доктор філологічних наук, професор,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ЯПОНСЬКІ УЯВЛЕННЯ ПРО СУТНІСТЬ МОВИ ТА ФІЛОСОФІЯ М. ГАЙДЕГГЕРА

Мова – невід'ємна якість людини ... [2, с. 10].

Список використаної літератури:

1. Гайдеггер М. Дорогою до мови / Мартін Гайдеггер. – Львів : Літопис, 2007. – 232 с.

Зразок оформлення заявки:

ЗАЯВКА
на участь у
IV Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції
«Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи»

Прізвище:
Ім'я, по батькові:
Науковий ступінь:
Вчене звання:
Посада та місце роботи, навчання (повна
назва організації):
Поштова адреса:
Телефони для контактів:
E-mail:
Тема доповіді:

Відомості про наукового керівника:

Прізвище:
Ім'я:
По батькові:
Посада, науковий ступінь, вчене звання:
Телефон:
E-mail:

НАШІ АВТОРИ

Аладько Дмитро Олександрович – доцент кафедри загального і порівняльного мовознавства Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат філологічних наук

Баньої Вероніка Федорівна – доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, кандидат філологічних наук

Бегаль Олена Володимирівна – аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Варешкіна Наталія Володимирівна – доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат педагогічних наук, доцент

Васильченко Олена Василівна – аспірант Національного авіаційного університету

Васильченко Олена Германівна – завідувач кафедри іноземних мов природничих факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кандидат філологічних наук, доцент

Войцехівська Наталія Костянтинівна – докторант Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України, кандидат філологічних наук

Вуколова Катерина Володимирівна – спеціаліст відділу міжнародних відносин Академії митної служби України

Галянт Галина Володимирівна – викладач Одеської національної морської академії

Голікова Наталія Сергіївна – доцент кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент

Головач Тетяна Миколаївна – викладач кафедри іноземних мов Львівського державного університету внутрішніх справ

Град Наталія Ярославівна – аспірант Київського національного лінгвістичного університету

Гудманян Артур Грантович – завідувач кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету, доктор філологічних наук, професор

Гузак Аліна Миколаївна – аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Гуменюк Тамара Іванівна – аспірант Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Д'яченко Галина Федорівна – доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Данилюк Сергій Семенович – професор кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, доктор педагогічних наук, доцент

Державецька Ірина Олександрівна – аспірант Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Діденко Наталія Миколаївна – доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кандидат філологічних наук

Домброван Тетяна Іванівна – доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, доктор філологічних наук, доцент

Жох Ірина Петрівна – аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

Загороднюк Анастасія Сергіївна – аспірант Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Зеленцова Вікторія Миколаївна – аспірант, викладач кафедри порівняльної філології східних та англійських країн Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Іванченко Андрій Валентинович – викладач кафедри іноземних мов Одеського державного екологічного університету

Ігіна Зоя Олександрівна – доцент кафедри германської філології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат філологічних наук, доцент

Калинюк Наталія Миколаївна – аспірант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Кантур Кирило Олександрович – доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат філологічних наук, доцент

Клименко Тетяна Анатоліївна – доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Кобзар Олена Іванівна – професор – кафедри ділової іноземної мови Полтавського університету економіки і торгівлі, доктор філологічних наук

Ковальова Тетяна Павлівна – доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук

Ковбасюк Лариса Анатоліївна – доцент кафедри німецької мови Херсонського державного університету, кандидат філологічних наук

Кондратьєва Галина Миколаївна – професор кафедри теорії та практики перекладу Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій, доктор філологічних наук

Кононова Неллі Василівна – викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Корягіна Альона Юріївна – викладач іноземної мови кафедра німецької філології Коледжу Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Кравченко Наталія Кимівна – професор кафедри загального та порівняльно-історичного мовознавства і новогрецької філології Київського національного лінгвістичного університету, доктор філологічних наук, професор

Кріпак Юлія Валеріївна – аспірант Київського національного лінгвістичного університету

Кшановський Олег Чеславович – професор кафедри східної філології факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету, доктор філологічних наук, доцент

Ладиненко Альбіна Павлівна – викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Лещенко Анна Веніамінівна – докторант Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат філологічних наук, доцент

Лютянська Наталя Іванівна – аспірант Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Лященко Олеся Анатоліївна – асистент кафедри іноземної філології природничих факультетів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук

Матушевська Наталя Володимирівна – аспірант, викладач кафедри міжкультурної комунікації Житомирського державного університету імені Івана Франка

Мікрюкова Катерина Олександрівна – викладач кафедри прикладної лінгвістики Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Мітькіна Євгенія Миколаївна – старший викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Неврева Марія Миколаївна – доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Никитченко Катерина Петрівна – аспірант Київського національного лінгвістичного університету

Нікіфорчук Світлана Сергіївна – викладач кафедри англійської філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Ніконова Віра Григорівна – завідувач кафедри англійської філології та перекладу Київського національного лінгвістичного університету, доктор філологічних наук, професор

Нузбан Олександра Василівна – аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Образцова Ольга Вячеславівна – викладач кафедри професійної англійської мови Одеського національного морського університету

Орехова Олеся Ігорівна – аспірант Херсонського державного університету

Пайонкевич Христина Петрівна – аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

Пилипюк Лариса Анатоліївна – доцент кафедри іноземних мов Луцького національного технічного університету, кандидат філологічних наук

Ребенко Марина Юріївна – асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук

Селіванова Олена Олександрівна – завідувач кафедри теорії та практики перекладу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, заслужений працівник освіти України, доктор філологічних наук, професор

Сердійчук Лариса Петрівна – викладач кафедри іноземних мов та новітніх технологій навчання Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Ситнікова Ольга Володимирівна – аспірант Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Смирнова Наталія Миколаївна – викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Соловійова Олена Анатоліївна – аспірант, викладач кафедри мов і цивілізацій Близького та Середнього Сходу Київського національного лінгвістичного університету

Старченко Яна Сергіївна – доцент кафедри іноземних мов Національної академії Національної гвардії України, кандидат філологічних наук

Строченко Леся Василівна – доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кандидат філологічних наук, доцент

Струк Ірина Василівна – аспірант Національного авіаційного університету

Ступак Інна Валер'янівна – декан факультету лінгвістики та перекладу Міжнародного гуманітарного університету, доктор філологічних наук, доцент

Суїма Ірина Павлівна – доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук

Татаровська Олеся Василівна – доцент кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент

Томчаківський Олександр Георгійович – доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кандидат філологічних наук

Трофімова Анна Спирідонівна – доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Ущина Валентина Антонівна – докторант кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Фоменко Олена Геніївна – професор кафедри теорії та практики перекладу Класичного приватного університету, доктор філологічних наук, доцент

Хімаван Прабово – асистент Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук

Хмара Вікторія Володимирівна – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Холявко Ірина Вікторівна – доцент кафедри культури української мови, стилістики та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, кандидат філологічних наук, доцент

Хоровець Віра Євгенівна – асистент кафедри англійської мови та перекладу Маріупольського державного університету

Цапенко Людмила Юхимівна – доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Циганкова Зоя Миколаївна – аспірант відділу романських, германських та балтійських мов Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України

Цинова Марина Вікторівна – старший викладач кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат історичних наук

Черхавва Олеся Олегівна – кандидат філологічних наук, докторант Київського національного лінгвістичного університету

Шевчук Зореслава Сергіївна – аспірант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Шкворченко Наталія Миколаївна – доцент кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету, кандидат філологічних наук

Яхонтова Тетяна Вадимівна – доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів факультету іноземних мов, директор Центру англійської академічної комунікації Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор філологічних наук, доцент

ЗМІСТ

Вступне слово головного редактора	3
Аладько Д. О. Номінації артефактів в аспекті категоризації матеріального світу.....	4
Банької В. Ф. Закарпатські мікротопоніми басейну річки Ужа, мотивовані антропонімами.....	8
Бегаль О. В. Когнітивне моделювання пам'яті автоматичних діалогових систем.....	14
Варешкина Н. В., Смирнова Н. Н., Кононова Н. В. Обучение иностранному языку в контексте диалога культур.....	19
Васильченко Е. Г. Вариативность фонемы [r] в национальных вариантах немецкого языка в Германии, Австрии и Швейцарии.....	23
Васильченко О. В. Лексико-грамматические особенности перевода англоязычных внешнеэкономических договоров.....	28
Войцехівська Н. К. Конфлікт чи враємопорозуміння?.....	32
Вуколова Е. В. Питтсбургский диалект: фонетические, лексические и грамматические особенности.....	36
Галаянт Г. В. Интонационные характеристики речи представителей афроамериканского английского с учетом социально-территориальной принадлежности	39
Голікова Н. С. Прагматичний компонент у структурі контексту синонімів (на матеріалі роману П. Загребельного «Зло»).....	42
Головач Т. М. Генетичні особливості екзотизмів у текстах сучасних англомовних газет.....	46
Град Н. Я. Сучасні мультимодальні студії: модальна лінгвістика та мультимодальна стилістика.....	49
Гудманян А. Г., Струк І. В. Відтворення фонографічних аномалій діалектного мовлення в перекладі (на матеріалі творів Марка Твена та їх перекладів українською і російською мовами).....	52
Гузак А. М. Типологічні особливості вживання прецедентних імен у політичній ораторській промові (на матеріалі промов американських президентів).....	56
Гуменюк Т. І. Історія термінології та терміни в сучасній телевізійній фаховій мові.....	60
Данилюк С. С. Створення текстів англомовних персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів: структурний аспект.....	65
Державецька І. О. Глютонічний дискурс: лексикографічний аспект.....	69
Домброван Т. И. Займствование как проявление анизотропии языковой системы.....	73
Жох І. П. Емотивні фразеологічні одиниці з компонентом <i>corazón</i> в іспанській мові.....	81
Загороднюк А. С. Способи передачі понять, позначуваних терміном «law», українською мовою (на матеріалі текстів із публічного права).....	85
Зеленцова В. Н. Языковая репрезентация света как интенсификации художественного пространства в оригинале и переводе художественного текста (на материале новеллы Г. Джеймса «Мадонна будущего»).....	90
Игина З. А. Топика готической традиции в нарративе: теоретическое обоснование терминологического ансамбля «топика, готическая традиция, нарратив».....	94
Иванченко А. В. Структурно-композиционные особенности экфрасисных комплексов в художественном тексте....	99
Калинюк Н. М. Заміна компонента як продуктивний прийом структурно-семантичної трансформації фразеологічних одиниць в українському медіа-дискурсі початку ХХІ століття.....	102

Кантур К. А. Закон Востокова: лингвисториграфический аспект.....	105
Клименко Т. А. Культурные коннотации как элементы, создающие особенности языковой картины мира.....	111
Кобзар О. І. Алітерація як явище лінгвопоетики (на матеріалі німецькомовних текстів).....	115
Ковальова Т. П. Стратегія конфронтації в політичному дискурсі (на матеріалі слоганів німецької та української політичної реклами).....	119
Кондратьева Г. Н. Формально-семантические типы комплексных номинаций научно-технических текстов.....	125
Корягіна А. Ю. Аннотект службовців Німеччини у фоностилістичному розрізі.....	131
Кравченко Н. К. Нарратив как дискурс: категории, функции, методы исследования в ракурсе современного дискурс-анализа.....	134
Кріпак Ю. В. Реалізація мовленнєвої агресії в конфліктному та агресивному дискурсах.....	140
Кшановський О. Ч. Топікалізація та кінцева позиція дієслова в системі морфологічного типу перської мови.....	144
Ладыненко А. П. Особенности функционирования иноязычных вкраплений в различных коммуникативных ситуациях.....	149
Лещенко А. В. Лингвистические трактовки дискурса: интеракционный аспект.....	154
Лютянська Н. І. Ситуація кооперативної взаємодії: комунікативний та текстовий аспекти (на матеріалі англійського мас-медійного дискурсу).....	159
Лященко О. А. Функції фразеологізмів в англійському політичному диспуті.....	163
Матушевська Н. В. Принципи побудови польової моделі концепту seduction у сучасній англійській мові.....	167
Митькина Е. Н. Образ Лондона в англоязычных художественных текстах.....	171
Мікрюкова К. О. Функціонально-граматичний аспект вербалізації лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах Ірени Карпи.....	175
Никитченко К. П. Когнітивна природа оказіоналізмів крізь призму когнітивної лінгвістики.....	179
Никонова В. Г. Типы межъязыковой речевой корреляции: коррелят-эквивалент (на материале русских переводов трагедии В. Шекспира «Гамлет»).....	182
Нікіфорчук С. С. Розмежування типів біографічних текстів англійської лінгвокультурної традиції.....	188
Нузбан О. В. Метафоризація перцептивних концептів hard/soft в англійській картині світу.....	192
Образцова О. В. Синтаксичний статус побудов із нульовою або частковою предикацією: речення чи висловлення.....	197
Орехова О. І. Міждисциплінарний підхід до визначення кінематографічного жанру «трилер».....	202
Пайонкевич Х. П. Лінгвістичний феномен «евфемізм» та його функції.....	206
Пилипюк Л. А. Художній простір у творчості О. Бальзака.....	210
Ребенко М. Ю. Двохаспектна природа перекладацької деформації в художньому перекладі.....	215
Селиванова Е. А. Когнитивный механизм метафоризации терминологии лингвистики (на материале русского языка).....	219
Сердійчук Л. П. Концепт teacher в автобіографічному дискурсі лауреатів нобелівської премії.....	225

Ситнікова О. В. Формально-граматичні та семантико-синтаксичні особливості нефінітних форм дієслова у французькій та українській мовах.....	229
Соловійова О. А. Порівняльна характеристика фразеосемантичних полів на позначення бінарних концептів «добро – зло» як онтологічна основа мовної свідомості сучасних арабської й української мов.....	235
Старченко Я. С. Словотвірні деривати інструментальності в сучасних українських жаргонах.....	239
Строченко Л. В. Лінгвокультурологічні особливості англійських номінацій коштовного каміння.....	244
Ступак І. В. Функціонування атрибутивних похідних каузативних дієслів із додатковими ознаками.....	248
Сулима И. П. Тавтологический респонсив в системе респонсивных предложений современного английского языка.....	253
Татаровська О. В. Традиційні методи дослідження заперечення.....	257
Томчаковский А. Г. Визуализация информации в поликодовой статье англоязычного учебного толкового словаря.....	262
Трофимова Г. С., Дьяченко Г. Ф., Циновья М. В. Взаимосвязь статистического, лексического и морфологического аспектов двухкомпонентных атрибутивных конструкций в судебно-процессуальном дискурсе.....	269
Ущина В. А. Лінгвістичне конструювання експертних суб'єктних позицій в англійському дискурсі ризику.....	273
Фоменко Е. Г. Гипертекстовое измерение Джеймса Джойса.....	278
Химаван Прабово Проблемы трансформации слова в переводе с индонезийского языка на русский.....	283
Хмара В. В. Зіставний аналіз фразеологічних одиниць із компонентом «плече» в східнослов'янських та західногерманських мовах.....	287
Холявко І. В. Функціонально-стильові відхилення в науковому тексті: специфіка редагування.....	291
Хоровець В. Є. Місце прийменників зі значенням причини в прийменниковій системі новогрецької мови.....	295
Циганкова З. М. Функції неологізмів в англійських романах жанру «чикліт».....	300
Шевчук З. С. Понятійно-термінологічне поле дослідження ієрархії «мовна особистість – мовний портрет».....	305
Шкворченко Н. М. Динамічний компонент інтонації як спосіб впливу в англійських ділових діалогах (на матеріалі усного мовлення жінок різних рангів).....	309
Яхонтова Т. В. Жанри електронної наукової комунікації: період Web 2.0.....	313
Cherkhava O. O. The concept of water and its metaphorization in texts of religious popular discourse (based on english and german languages).....	318
Didenko N. M. Die Besonderheiten der Ironie von Günter Grass.....	323
Kovbasyuk L. A. Vornamen als primäre und sekundäre Nominationen im Gegenwartsdeutschen.....	327
Nevreva M. N., Tsapenko L. E., Tsinovaya M. V. Genesis of nominal suffix morphemes in scientific communication texts (on the material of the English sublanguages of electrical engineering, chemical and process engineering, and motor industry).....	332
Petljuchenko N. V. Geburt und Tod des Charismas: Maidan 2004 vs. Euromaidan 2014 (diskursive Besonderheiten der Appelle in der Antrittsrede von Petro Porošenko bei seiner Amtseinführung am 7. Juni 2014).....	336

НОВИНИ, АНОНСИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Хроніка Міжкафедральний науковий семінар «Контрастивні лінгвістичні студії».....	342
Anneliese Maier Research Prizes award ceremony on 11 September 2014 at Universität Hamburg (Germany).....	344
5° congreso de hispanistas de ucrania “Los premios nóbel hispanos y su aportación al desarrollo humano”.....	346
IV Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Філологія ХХІ століття: теорія, практика, перспективи».....	348

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Наукове видання

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 4

Виходить два рази на рік

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Коректор – А. Новікова
Комп'ютерна верстка – О. Данильченко

Підписано до друку 28.11.2014 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 40,82, ум.-друк. арк. 41,85.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 150 примірників. Замовлення № 2310-14.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua